

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE YÜKSELEN ÜÇ GÜCÜN
YÜKSELİŞ SÜREÇLERİNDEKİ ASKERİ STRATEJİLERİ**

İBRAHİM AKIN

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

EKİM 2016

**TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE YÜKSELEN ÜÇ GÜCÜN
YÜKSELİŞ SÜREÇLERİNDEKİ ASKERİ STRATEJİLERİ**

İbrahim AKIN

**DOKTORA TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2016

İbrahim AKIN tarafından hazırlanan “Tarihi Süreç İçerisinde Yükselen 3 Gücün Yükseliş Süreçlerindeki Askeri Stratejileri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN (Danışman)

Uluslararası İlişkiler, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye: Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Uluslararası İlişkiler, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Doç. Dr. Soyalp TAMÇELİK

Uluslararası İlişkiler, Gazi Üniversitesi

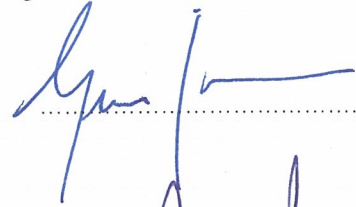
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Prof. Dr. Çınar ÖZEN

Uluslararası İlişkiler, Ankara Üniversitesi

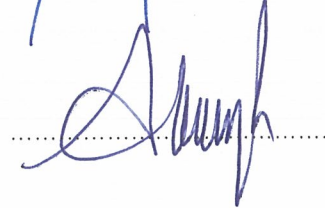
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Hacettepe Üniversitesi

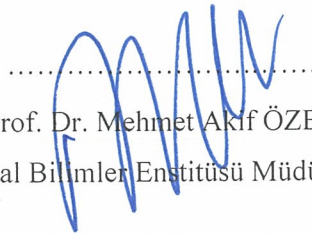
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 10/10/2016

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü V.

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İbrahim AKIN

10.10.2016

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE YÜKSELEN ÜÇ GÜCÜN YÜKSELİŞ SÜREÇLERİNDEKİ ASKERİ STRATEJİLERİ

(Doktora Tezi)

İbrahim AKIN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ekim 2016

ÖZET

Bu tezin amacı; modern dönemde, uluslararası alanda diğer devletleri ve uluslararası sistemi etkileme yeteneğine sahip olan tarihi süreçte yükselen üç gücün, yükselen güçler olarak, yükseliş süreçlerinde izledikleri askeri stratejilerini incelemektir. Ayrıca bu tez kapsamında; bu askeri stratejileri kullanarak başarılı olan ve büyük güç veya hegemonik güç haline gelen bu devletlerin başarılı olma nedenlerinin, analitik yöntemlerle örnek olaylar çerçevesinde ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bilahare, bu stratejilerin ortak yönleri belirlenerek çağımızda yükselen güçler olarak değerlendirilen güçlerin askeri stratejilerini anlamak ve analiz etmek üzere yeni yöntemler geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede, öncelikle, Dünya çapında uluslararası ortamın şekillenmeye başladığı 14. yüzyıldan günümüze kadar olan dönemde yükselen güçler olarak ortaya çıkan devletler belirlenmiştir. Belirlenen bu devletler içerisinde uzun süreli olarak yükselişlerin sürdürerek hegemonik güç haline gelen Portekiz ve Britanya İmparatorluğu ile yükselişini uzun süreli olarak sürdürmeyi başaran Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri stratejileri tarihi süreçte örnek devletler olarak incelenmiştir. Tarihi süreçte yükselişlerini uzun süreli olarak sürdüren bu yükselen güçlerin askeri stratejileri; askeri stratejilerin sınıflandırılması, kullanılan yöntem ve askeri stratejinin boyutları yönünden analitik yöntemler kullanılarak incelenmiş ve incelemede uluslararası ilişkiler teorilerinin inceleme yöntemleri esas alınmıştır. Sonuç olarak, askeri stratejilerin sınıflandırılması açısından bir yarımada devleti olan Portekiz ile ana karası bir ada devleti olan Britanya İmparatorluğu'nun coğrafi alan yönünden denizci bir askeri strateji uyguladığı belirlenmiştir. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleşim bölgesinde jeopolitik bakımdan iç hat konumunda olan Osmanlı İmparatorluğu'nun ise kara egemenliğini esas alan fetihçi bir askeri stratejiyi benimsediği ortaya çıkarılmıştır. Bu devletlerin kullandıkları yöntem yönünden ise taarruzi ve direkt askeri stratejiler uyguladıkları, ayrıca askeri stratejinin insan, toplum, askeri harekâtlar, ekonomi ve lojistik boyutu ile teknoloji boyutunu yüksek seviyede dikkate aldıkları belirlenmiştir.

Bilim Kodu : 1141.2.112 ve 1141.2.174 ve 1141.2.280
Anahtar : Siyaset Bilim Metodolojisi, Stratejik Yönetim, Strateji ve
Kelimele İstihbarat
Sayfa Adedi : 407
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN

THE MILITARY STRATEGIES OF THE THREE RISING POWERS DURING THEIR RISING PERIOD IN THE HISTORICAL PROCESS

(Ph. D. Thesis)

İbrahim AKIN

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

October 2016

ABSTRACT

The aim of this thesis is to examine the military strategies of the three rising powers during their emerging periods as rising states which have the ability to influence other states and the international system in modern era and in the international arena. Also in the context of this thesis; it is aimed to reveal the reasons, using analytical methods, of the success of these states in becoming great powers or hegemonic powers viable military strategies. Subsequently, it is also aimed to develop new methods to determine the common aspects of this strategy in our age to be used to understand the strategies of rising powers. In this context, firstly, those powers emerged as rising powers between the beginning of 14th century which worldwide international relations system began to take shape up, to the present time, have been identified. Among these powers, military strategies of Portugal and British Empire as maintaining the rise in the long term and becoming hegemonic powers of those periods, and the Ottoman Empire as rising power were studied as historical case studies. The military strategies of these rising powers were examined using analytical methods which alongwith the international relations theories, in terms of the classification of the military strategy, methods used and the dimensions of the military strategy. Consequently, from a viewpoint of classifying the military strategies, it was determined that Portugal as a peninsula state and British Empire as an island state, had implemented a maritime strategy in terms of geographical area. On the other hand, it is revealed that the Ottoman Empire, situated at the juncture of the three continents, namely Asia, Europe and Africa, and geopolitically being as an inland located country, had implemented an expansionist and conquest military strategy based on conquering the land which surrounded its borders. It is also determined that these rising powers had employed offensive and direct military strategies while highly taking into account the faucets of military strategies, such as humane, social, military operations, economical, logistical and technological aspects.

Science Code : 1141.2.112 ve 1141.2.174 ve 1141.2.280
Key Words : Political Science, Methodology, Strategic Management
Page Number : 407
Supervisor : Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN

TEŞEKKÜR

Milattan Önce 106 ile 43 yılları arasında yaşayan ünlü Romalı devlet adamı, bilgin ve filozof olan Marcus Tullius Cicero; “Emeklilik, hayatımızın tacı ve oyunumuzun son perdesidir.” demiş. Çalışan tüm insanların hayali olan emeklilik; çoğu insana yoğun çalışma hayatının sonunda dünyadan elini ayağını çekerek kendine huzurlu bir köşede yer bulma hayalleri kurdururken, bir kısım insana da; tecrübelerini üretkenliği ile birleştirerek yoğun çalışma ortamında yapmayı arzu edip te gerçekleştiremediği hayallerini gerçekleştirme imkânı sunar. İşte, bu tez de, deniz subaylığı gibi gerçekten yoğun ve yıpratıcı bir mesleği 40 yıl süreyle icra edip, meslekten gerçekleştiremediği Uluslararası İlişkiler alanındaki çalışma hayalini emeklilikte gerçekleştirmek isteyen emekli deniz subayı bir doktora öğrencisinin çalışmalarının ürünüdür.

Tez konumu belirlerken, hazırlayacağım tezin Uluslararası İlişkiler bilim dalına katkısı yanında, mesleki birikimlerimin de katkısıyla çalışmış olduğum kurumlara faydalı olmasını düşündüm. Bu aşamada, başlangıçtaki tez danışmanım Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR’un yönlendirmesi sayesinde, konu belirlerken amaçladığım iki hususu da gerçekleştirebilecek şekilde tez konumu belirledim. Tez konum, bulunduğumuz dönemden ziyade, tarihi süreç içerisinde, dönemlerini tamamlamış güçlü devletlerin yükseliş süreçleri ile ilgili olsa da geçmiş dönemlerden dersler çıkartarak daha güvenli bir dünya yaratmayı amaçlayan günümüz değerlerine büyük katkı yapacağını değerlendiriyorum.

Tez planlaması aşamasında, konunun yükselen güçlerin yükseliş süreçlerindeki askeri stratejileri olması nedeniyle sadece askeri konularla ilgilenileceği değerlendirilirken, kaynak araştırması ve yazım safhasında siyasi, ekonomik, teknolojik, sosyal, kültürel konularında askeri stratejiyi etkilediğini görerek tez kapsamı içinde değerlendirmek gerektiğini gördüm. Bu nedenle de tezin kapsamı genişlediğinden, sadece askeri konulara direkt etkisi olan diğer konulara da değinmek zorunda kaldım. Tezi hazırlarken, konuya ilişkin olarak Milli Kütüphane, Gazi Üniversitesi Kütüphanesi ve Piri Reis Üniversitesi kütüphanesinden, Askeri Müze ve Deniz Müzesinden, Genelkurmay Başkanlığımızın kütüphanelerinden, Harp Akademileri kütüphanesinden, sahaflardan, Türk ve Yabancı ülke kitabevlerinden, internetteki kitap satış sitelerinden aldığım kitaplardan faydalandım. Buralarda görevli olan ve bana yardımcı olan tüm çalışanlara teşekkür ediyorum.

Ayrıca; İnternet vasıtasıyla yurt içindeki üniversiteler ve kurumlara ilaveten yurt dışındaki üniversiteler ve kurumlarda görev yapan bilim adamlarının yayınlanmış kitap, tez ve makalelerinden faydalandım. Tez yazımım süresince Tez İzleme Komitesi olarak tez

Çalışmalarımı izleyen ve yönlendiren değerli Öğretim Üyelerim Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN, Prof. Dr. Hakan TAŞDEMİR, Prof. Dr. Çınar ÖZEN, Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU, Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR, Doç. Dr. Soyalp TAMÇELİK ve Doç. Dr. Mustafa Nail ALKAN'a çok teşekkür ediyorum. Tez konumu seçerken ve tez yazımım süresince beni yönlendiren, eleştirileri ile doğruları bulmamda bana yardımcı olan başlangıçtaki tez danışmanım Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR'a ve önceki tez danışmanımın yurt dışı görevlendirilmesi sonrasında tez danışmanlığımı kabul eden ve tezimin tamamlanmasında yönlendirmeleri ile yardımcı olan Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN'a da ayrıca teşekkür ediyorum.

Son olarak; öğretmenlik yaşamının koşuşturması ve stresinden dinlenmeye vakit bulamayan ve aynı zamanda yoğun çalışma hayatımdan dolayı çocuklarımıza hem analık, hem de babalık yapan eşimin, emekliye ayrılarak dinlenme hayalleri kurarken, doktora çalışmalarım nedeniyle bu dönemde de fedakârlıkta bulunması ve çalışmalarına destek olması her türlü takdirin üstündedir. Bu nedenle de eşim Düriye AKIN'a da teşekkür ediyorum. Ayrıca, doktora tezimin hazırlanması çalışmalarımda desteklerini her zaman arkamda hissettiğim oğlum Serkan AKIN ve eşi Mihriban AKIN'a, damadım Ertan TEZGÜL ve kızım Selcan TEZGÜL ile torunlarım Mira Deniz AKIN ile Batuhan TEZGÜL'e de teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xv
RESİMLERİN LİSTESİ	xvi
KISALTMALAR.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
2. GÜÇ, YÜKSELEN GÜÇ, STRATEJİ VE ASKERİ STRATEJİ	13
2.1. Güç Nedir?	13
2.2. Güç Kategorileri	17
2.3. Yükselen Güçler	20
2.3.1. Yükselen Güçlere İlişkin Tarihi Sürecin Belirlenmesi	21
2.3.2. Batılı ve Doğulu Yükselen Güçler.....	22
2.4. Yükselen Güç Karakteristikleri	24
2.4.1. Uygun Coğrafya (Tercihen Ada veya Yarımada Devleti).....	26
2.4.2. Siyasi İstikrar ve Açık Toplum.....	27
2.4.3. Güçlü Ekonomi.....	27
2.4.4. Küresel Hâkimiyet İçin Politik ve Stratejik Organizasyon (Üstün Deniz Gücüne Sahip Olma ve Kullanma)	28
2.4.5. Yükselişini Sürdüremeyen Güçler.....	29
2.4.6. Diğer Yükselen Güç Özellikleri	30
2.5. Strateji Tanımları	33
2.6. Stratejinin boyutları	38
2.6.1. Stratejinin insan boyutu	42

Sayfa

2.6.2. Stratejinin toplum boyutu	42
2.6.3. Stratejinin kültür boyutu	43
2.6.4. Stratejinin Siyaset Boyutu	44
2.6.5. Stratejinin Ahlak Boyutu	47
2.6.6. Stratejinin ekonomi ve lojistik boyutu	48
2.6.7. Stratejinin Organizasyon Boyutu	49
2.6.8. Stratejinin askeri yönetim boyutu	51
2.6.9. Stratejinin bilgi ve istihbarat boyutu	52
2.6.10. Stratejinin Kuram ve Doktrin Boyutu	53
2.6.11. Stratejinin teknoloji boyutu	54
2.6.12. Stratejinin Askeri Harekatlar Boyutu	55
2.6.13. Stratejinin komuta boyutu	56
2.6.14. Stratejinin coğrafya boyutu	57
2.6.15. Stratejinin sürtünme, şans ve belirsizlik boyutu	58
2.6.16. Stratejinin düşman boyutu	60
2.6.17. Stratejinin zaman boyutu	61
2.6.18. Stratejide boyutların önemi	62
2.7. Askeri Strateji	63
2.7.1. Askeri Strateji Yapı Taşları	64
2.7.2. Askeri Strateji Düşünce Okulları	65
2.7.3. Askeri Strateji Sınıflandırmaları	66
2.7.3.1. Ardışık ve Birikerek Çoğalan Stratejiler	66
2.7.3.2. Direkt ve Endirekt Stratejiler	67
2.7.3.3. Aktif ve Reaktif Stratejiler	67
2.7.3.4. Devlet Düzeyinde Benimsenen Askeri Strateji Sınıflandırmaları	68
2.7.3.4.1. Taarruzi Askeri Strateji	68

2.7.3.4.2. Savunma Askeri Stratejisi	69
3. OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN YÜKSELİŞ DÖNEMİNDEKİ ASKERİ STRATEJİSİ.....	71
3.1. Giriş.....	71
3.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Dönemi Önemli Olayları.....	74
3.3. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Siyasi Durum ve Uluslararası Güvenlik Ortamı	81
3.3.1. Kuruluş Dönemi	81
3.3.2. Yükseliş Dönemi	90
3.4. Osmanlı İmparatorluğu Büyük Stratejisi.....	94
3.4.1. Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Devlet Oluşturma ve Genişlemeye Yönelik Olarak Oluşturulan Büyük Fetih Stratejisi.....	97
3.4.2. İstimalet Stratejisi	99
3.4.3. İskân ve Sürgün Stratejisi	100
3.4.4. Adil Yönetim Stratejisi.....	101
3.4.5. İttifak Stratejisi	101
3.5. Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Osmanlı İmparatorluğu Askeri Stratejileri.....	102
3.5.1. Kuruluş Döneminde Askeri Güç Oluşturma Faaliyetleri	103
3.5.2. Kuruluş Döneminde Osmanlı İmparatorluğu Askeri Teşkilatı.....	109
3.5.2.1. Kapıkulu Askerleri.....	110
3.5.2.2. Eyalet Kuvvetleri	115
3.5.2.3. Deniz Kuvvetleri.....	118
3.5.3. Yükseliş Döneminde Osmanlı İmparatorluğu Askeri Teşkilatı	120
3.5.3.1. Merkez Askeri Teşkilatı: Kapıkulu Askerleri.....	120
3.5.3.2. Eyalet Kuvvetleri	128
3.5.3.2.1. Tımarlı Sipahiler	128
3.5.3.2.2. Geri Hizmet Kıtaları (Yaya, Yörük ve Müsellemeler)	130

3.5.3.2.3. Öncü Kuvvetler (Akıncılar ve Deliler).....	131
3.5.3.2.4. Kale Kuvvetleri	133
3.5.3.3. Deniz Kuvvetleri	134
3.5.4.Yükselme Döneminde Osmanlı Ordusu Askeri İnsan Gücü, Askeri Harcamaları, Silahları, Teçhizat ve Malzemeleri, Lojistik Sistemi, Savaş ve Fetih Yöntemleri	137
3.5.4.1. Osmanlı İmparatorluğu Askeri İnsan Gücü	137
3.5.4.1.1. Kapıkulu Askerleri	140
3.5.4.1.2. Eyalet Kuvvetleri ve Tımarlı Sipahiler	143
3.5.4.1.3. Deniz Kuvvetleri	146
3.5.4.2. Askeri Harcamalar	147
3.5.4.3. Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetlerinde Kullanılan Silah, Malzeme ve Teçhizatlar.....	149
3.5.4.3.1. Hafif Silahlar	149
3.5.4.3.2. Ağır Silahlar	153
3.5.4.3.3. Malzeme ve Teçhizatlar	156
3.5.4.4. Lojistik Sistemi	158
3.5.4.5.1. Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları.....	170
3.5.4.5.2. Ordunun Savaş Bölgesine İntikali.....	172
3.5.4.5.3. Osmanlı Ordusunda Haberleşme Hizmetleri.....	178
3.5.4.5.4. Osmanlı Ordusu'nun Savaş Yöntemleri.....	180
3.5.4.5.4.1. Taarruz.....	181
3.5.4.5.4.1.1. Kuşatma savaşı.....	182
3.5.4.5.4.1.2. Çevirme savaşı	189
3.5.4.5.4.1.3. Cephe Taarruzu	192
3.5.4.5.4.2. Savunma	192
3.5.4.5.4.3. Geri Harekât	194

Sayfa

3.5.4.5.5. Osmanlı Ordusu’nun Fetih Yöntemleri.....	194
3.5.4.5.5.1. Kademeli Fetih Yöntemi	194
3.5.4.5.5.2. Fethedilen Toprakların Tımar Sistemi İle Kayıt Altına Alınması.....	198
3.5.4.5.5.4. Yeniden Yapılanma Araçları Olarak Sürgün ve Zorunlu Göç	205
3.5.3. Kuruluş Döneminde Osmanlı Devleti Askeri Stratejisi	208
3.5.3.1. Kuruluş Döneminde Genişlemeye Yönelik Taarruzi Bir Askeri Strateji.....	211
3.5.4. Yükseliş Dönemi Askeri Stratejisi	213
3.5.4.1. Fatih Sultan Mehmet (1451-1481)Dönemi Askeri Stratejisi.....	213
3.5.4.2. II. Beyazıt Dönemi (1481-1512) Askeri Stratejisi.....	217
3.5.4.3. Yavuz Sultan Selim Dönemi (1512-1521) Askeri Stratejisi.....	218
3.5.4.4. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi (1521-1566) ve Sonraki Dönem (1566-1600) Askeri Stratejisi.....	220
3.5.4.5. Yükseliş Dönemi Askeri Stratejisine Etki Eden Unsurlar	224
3.5.5. Yükseliş Dönemi Osmanlı Askeri Stratejisi.....	226
3.5.5.1. Yükseliş Dönemi Osmanlı Askeri Stratejisinin Ana Hatları	228
3.5.5.2. Topraklarını Genişletme ve Kaynak Yaratmaya Yönelik Taarruzi Bir Kara Egemenliği Askeri Stratejisi	230
3.5.5.3. Kara Egemenliğine Yönelik Olarak Teknolojiyi Uygulayan Dinamik Karakterli Bir Askeri Strateji	234
3.5.5.4. Kara Ordusuna Destek Sağlamak Ve Akdeniz’e Hakim Olmak Maksudına Yönelik Olarak Geliştirilen Bölgesel Denizci Bir Strateji	236
3.5.5.5. Yükseliş Dönemi Osmanlı Askeri Stratejisi’nin “Askeri Stratejilerin Sınıflandırılması” Açısından Analizi	239
4. PORTEKİZ İMPARATORLUĞU’NUN YÜKSELİŞ DÖNEMİNDEKİ ASKERİ STRATEJİSİ	257
4.1. Giriş.....	257
4.2. Portekiz İmparatorluğu Kuruluş ve Yükseliş Dönemi Önemli Olayları	258

4.3. Portekiz İmparatorluğu Yükseliş Döneminde Uluslararası Ortam	271
4.4. Portekiz İmparatorluğu Yükseliş Dönemi Büyük Stratejisi	278
4.5. Portekiz İmparatorluğu Yükseliş Dönemi Askeri Stratejisi	281
4.5.1. Portekiz Askeri Stratejisinin “Askeri Stratejilerin Sınıflandırılması” Açısından Analizi.....	285
4.5.2. Portekiz Askeri Stratejisinin “Askeri Stratejinin Boyutları” Açısından Analizi.....	290
4.5.3. Portekiz Askeri Gücünün “Güç Karakteristikleri” Açısından Analizi.....	299
5. BRİTANYA İMPARATORLUĞUNUN YÜKSELİŞ DÖNEMİNDEKİ ASKERİ STRATEJİSİ.....	301
5.1. Giriş.....	301
5.2. Britanya İmparatorluğu Kuruluş ve I. Yükseliş Dönemi Önemli Olayları	302
5.3. Britanya İmparatorluğu Yükseliş Döneminde Uluslararası Ortam	310
5.4. Britanya İmparatorluğu Kuruluş Dönemi Stratejisi	314
5.5. Britanya İmparatorluğu Yükseliş Dönemi Büyük Stratejisi	319
5.6.1. Anavatanın Savunulması İçin Denizci ve Taarruzi Bir Strateji.....	330
5.6.2. Denizaşırı Toprakların ve Britanya Menfaatlerinin Savunulması İçin Denizci ve Taarruzi Bir Strateji	335
5.6.3. Britanya İmparatorluğu Askeri Stratejisinin “Askeri Stratejilerin Sınıflandırılması” Açısından Analizi.	348
5.6.4. Britanya İmparatorluğu Askeri Stratejisinin “Askeri Stratejinin Boyutları” Açısından Analizi.....	352
6. YÜKSELEN GÜÇLERİN YÜKSELİŞ SÜREÇLERİNDEKİ ASKERİ STRATEJİLERİNİN ANALİZİ.....	365
6.1. Giriş.....	365
6.2. Osmanlı İmparatorluğu’nun 3 Kıtaya ve Akdeniz’e Hükmeden Fetihçi ve Taarruzi Askeri Stratejisi;	367
6.3. Portekiz’in Ticaret ve Keşiflerle Gelişen Denizci ve Taarruzi Askeri Stratejisi	374
6.4. Britanya İmparatorluğu’nun Dünya Denizlerine Hükmeden Denizci ve Taarruzi Askeri Stratejisi;	379

6.5. Yükselen Güçler Olarak Portekiz, Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Stratejilerinin Mukayesesi;.....	384
7. SONUÇ.....	389
KAYNAKLAR.....	395
EKLER.....	403
Ek-1. 1566-1612 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu Yönetimi Altındaki Topraklar (Vasal Devletler Dahil)	404
Ek-2. Portekiz Keşifleri ve Tarihleri	405
Ek-3. Britanya İmparatorluğu Yönetimi ve Etki Alanları.....	406
ÖZGEÇMİŞ	407

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Osmanlı İmparatorluğu’nun Topraklarının Genişlemesi.....	95
Çizelge 3.2. Osmanlı İmparatorluğu’nun Vasallarının Kapladığı Alanlar (Doğrudan Yönetim Altındakilerle Birlikte)	96
Çizelge 3.3. Kapıkulu Askerlerinin Yıllara Göre Sayıları	142
Çizelge 3.4. 1609 Yılında Tımarlı Ordusu Asker Sayısı	145
Çizelge 5.1. Devletlerin Nüfus Artışları, 1700-1800, (Milyon Olarak).....	325
Çizelge 5.2. Devletlerin Ordularının Büyüklüğü, 1690-1814, (Asker Sayıları).....	326
Çizelge 5.3. Devletlerin Deniz Kuvvetlerinin Büyüklüğü, 1689-1815, (Savaş Hattı Gemileri)	326
Çizelge 6.1. Yükselen Güçlerin Yükseliş Süreçlerinde İzledikleri Askeri Stratejilerinin Mukayesesi	326

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Kanuni Sultan Süleyman'ın 4 katlı Tören Miğferi	221
Resim 4.1. 15. Yüzyıl Portekiz Caravel Sınıfı Yelkenli Gemi	266

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale/metin
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TDK	Türk Dil Kurumu
MIRV	Multiple Independently Targetable Reentry Vehicles (Çoklu Bağımsız Hedeflere Yönelen Vasıtalar)
TTK	Türk Tarih Kurumu

1. GİRİŞ

Bu tezin temel amacı, modern dönemde, uluslararası alanda diğer devletleri ve uluslararası sistemi etkileme yeteneğine sahip olan tarihi süreç içerisinde yükselen üç gücün, yükselen güçler olarak yükseliş süreçlerinde izledikleri askeri stratejilerini inceleyerek, bu stratejileri kullanarak başarılı olan ve büyük güç veya hegemonik güç haline gelen devletlerin başarılı olma nedenlerini analitik yöntemlerle örnek olaylar çerçevesinde ortaya koymak ve bu stratejilerin ortak yönlerini belirleyerek çağımızda yükselen güçler olarak değerlendirilen güçlere yönelik olarak kullanılmak üzere yeni yöntemler geliştirmektir.

Konunun Tanımı

Bu tezin konusu, uluslararası ilişkiler sisteminin ana aktörleri olarak kabul edilen devletlerden tarihi süreç içerisinde yükselen üç gücün, yükselen güçler olarak yükseliş süreçlerinde izledikleri askeri stratejilerin incelenmesidir. Uluslararası alanda diğer devletler üzerinde etki yaratma yeteneğine sahip olan bu güçler, yükseliş süreçlerinde izledikleri ekonomik, askeri, kültürel ve bunlar gibi stratejileri ile diğer devletlere nazaran ya başarılı olarak büyük güç veya hegemonik güç haline gelmekte, ya da başarılı olamayarak uluslararası alanda güçlerini kaybetmektedirler.

Yükselen güçlerin yükseliş süreçlerinde izledikleri bu stratejiler içerisinde en önemli stratejilerinin ekonomik ve askeri stratejileri olduğu değerlendirilmektedir. Bu tez kapsamında sadece, tarihi süreç içerisinde yükselen üç gücün yükseliş süreçlerindeki askeri stratejileri incelenmiştir. Askeri stratejiler kapsamına diplomatik konular da dâhil edilmiştir. Diğer ekonomik, politik, kültürel ve bunlar gibi güç geliştirmeye yönelik stratejileri ise kapsam dışında tutulmuş, ancak gerektiğinde askeri güçle ilişkili olan faaliyetlerine yer verilmiştir. İnceleme kapsamında öncelikle güç, yükselen güç, strateji, askeri strateji gibi terimlerin tanımlamalarına yer verilmiş, bilahare tez konusu aşağıda belirtilen çerçevede incelenmiştir.

Tarihi sürece bakıldığında, yükselen güçlerin yükseliş süreçlerinde izledikleri askeri stratejileri ile uluslararası alanda diğer ülkeleri etkileyen güç haline gelmeleri uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin ilgisini çekmiş ve konu bu bilim dalının ortaya çıkışı ile birlikte incelenmeye başlamıştır. Tez kapsamında konu, uluslararası ilişkiler teorileri ve

teorisyenlerinin görüşleri çerçevesinde incelenerek, yükselen güçlerin bölgesel güç, büyük güç ve hegemonik güç haline gelmelerinde izledikleri askeri stratejiler ortaya konacak, başarılı olamayarak uluslararası alanda etkinliklerini kaybeden güçlerin izledikleri askeri stratejiler de belirlenecektir.

Tez konusu geniş kapsamlı olduğundan konu, modern anlamda küresel devletler sisteminin ortaya çıktığı Avrupa’da Rönesans sonrası dönem, yani 14. yüzyıldan günümüze kadar olan yaklaşık 500 yıllık dönem esas alınarak incelenecektir. Bu dönem içerisinde doğal olarak çok sayıda devlet ekonomik ve askeri olarak diğer devletlere nazaran uluslararası alanda etkinliklerini göstererek yükseliş süreci yaşamış, bazıları başarılı olarak büyük güç ve hegemonik güç haline gelmiş, bazıları da başarısız olarak tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Tez konusu kapsamında bu dönem içerisindeki tüm yükselen güçlerin incelenerek bu güçler içerisinde üç adedinin belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, tarihi süreçte incelenecek güç sayısının fazlalığı dikkate alınarak bu güçler içerisinde bir kategorilendirme yapılarak geçmiş dönemde özellikle batılı bilim adamları tarafından batılı güçlerin yükseliş ve çöküşleri incelenmiş olduğundan, bu tezde, seçilecek batılı güçlere ilaveten doğulu yükselen güçlerin de incelenmesi ve bu kapsamda doğulu ve batılı yükselen güçler arasında karşılaştırma yapılmasına karar verilmiştir.

Bu çerçevede, tarihi süreçte yükselen güçler olarak, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Britanya İmparatorluğu, Fransa, Almanya, Rusya, Prusya, Hollanda, Portekiz, İspanya, İtalya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği(SSCB), Amerika Birleşik Devletleri(ABD), Çin, Hindistan ve Japonya uluslararası alanda yükselen güçler olarak belirlenmiştir. Bu güçler içerisinde; Portekiz, Hollanda, İngiltere ve ABD gibi güçler yükselişlerini uzun süreli olarak sürdürerek hegemonik güç haline gelmiş, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Sovyetler Birliği gibi güçler yükselişlerini sürdüremeyerek tarih sahnesinden silinmiş, bazıları da istikrarsız bir güç olarak inişli çıkışlı bir görüntü çizmişlerdir.

Tarihi süreç içerisinde modern dönemde yükselişlerini sürdürebilen batılı yükselen güçler olarak Portekiz, Hollanda, Britanya imparatorluğu ve ABD belirlenirken doğulu yükselen güçler olarak Osmanlı İmparatorluğu ve Japonya alınmış, bilahare incelenecek devletler olarak Portekiz, Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu belirlenmiştir. Devletlerin seçiminde,

kara devleti, ada devleti, yarımada devleti, dış hat veya iç hat konumundaki devlet çeşitliliği de göz önünde bulundurulmuştur.

İncelemede, deneye dayalı yöntem kullanılarak olaylar bilimsel temele dayandırılmış, uluslararası ilişkiler teorilerinin inceleme yöntemleri esas alınmıştır. Tarihten alınacak derslerden yola çıkılarak gelecek için kapsamlı teoriler üretilmeye çalışılmıştır. Başlangıçta strateji, askeri strateji, güç, yükselen güç, büyük güç, hegemonik güç gibi terimlerin günümüzdeki tanımları yapılarak incelenecek yükselen güçlerin askeri stratejilerinin sınıflandırılmaları yapılmış, askeri stratejilerin boyutları analiz edilmiş ve bu çerçevede yükselen güçlerin yükseliş süreçlerinde izledikleri askeri stratejiler sınıflandırılarak askeri stratejinin boyutları çerçevesinde incelenmiştir.

Yaşadığımız döneme bakıldığında; soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan yeni küresel ve bölgesel aktörlerin, uluslararası ilişkileri yeniden düzenlemekte oldukları ve konvansiyonel kavrayışa dayalı devletler arasındaki ilişkileri yeniden şekillendirdikleri görülmektedir. Hızla küreselleşen Dünya bir çağdan yeni bir çağa geçerken, yeni ortaya çıkan küresel ve bölgesel aktörlerin davranışlarının kendi milli sınırlarının ötesinde uluslararası sistemi etkilemeleri de kaçınılmazdır. Uzak Doğuda Çin'in yeni küresel aktör olarak ortaya çıkışı, Amerika kıtasında süper güç Amerika Birleşik Devletleri(ABD)'ne ilaveten Brezilya'nın, Avrupa kıtasında büyük güç sınıfındaki Avrupa Birliği(AB)'ne ilaveten Türkiye'nin, Asya kıtasında Çin, Hindistan ve soğuk savaş sonrası kendini toparlayarak yeniden yükselişe geçen Rusya'ya ilaveten Japonya ve Güney Kore'nin, Afrika kıtasında Güney Afrika'nın, ekonomik, askeri, kültürel, siyasi vb. gibi alanlarda yükselişlerini sürdürerek dünyanın geleceği ve uluslararası sistem üzerindeki etkilerini arttırdıkları gözlenmektedir.¹ Yükselen güçler kapsamındaki bu ülkelere; İran, Endonezya, Meksika, Nijerya, Avustralya, Suudi Arabistan vb. gibi ülkelerde dâhil edilebilir.

1970'li yıllarda “ABD Dışişleri Bakanı” ve ABD Başkanı'nın “Ulusal Güvenlik Danışmanı” olarak görev yapan Henry Alfred Kissinger 1994 yılında yayımlanan “Diplomasi” adlı kitabında;

¹ The Stanley Foundation. <http://risingpowers.stanleyfoundation.org> internet sitesinden 21 Mayıs 2016 tarihinde alınmıştır.

“Bütün büyük ve potansiyel olarak güçlü devletler içinde en fazla yükseleni Çin’dir. Birleşik Devletler zaten en güçlüsüdür. Avrupa daha büyük bir birliği bir araya getirmek zorundadır. Rusya sendeleyen bir devdir ve Japonya, zengin fakat çekingen bir ülkedir. Çin’e gelince, ekonomik büyümesi yıllık yüzde 10 olan, kuvvetli bir ulusal birlik duygusuna ve daimi büyüyen bir askeri güce sahip bulunan bu ülke, büyük devletler arasında en hızlı büyüyen olacaktır.”² diyerek bundan tam 22 yıl önce yükselen güçler içerisinde en hızlı büyüyeninin Çin olacağını tahmin etmiştir.

Çin, günümüzde de hem ekonomik hem de askeri yönden yükselmeye devam etmekte ve bu yükselmenin uluslararası sistem dinamikleri üzerinde yaratacağı etkiler süper güç ABD tarafından da endişe ile izlenmektedir. Çin ile beraber yükselişlerini sürdüren diğer yükseliş sürecindeki güçlerin uluslararası sistem üzerindeki etkilerinin neler olacağı bilinmemektedir. Yükselen güçler ekonomik olarak yükselişlerini sürdürürken askeri stratejilerine de önem vermektedirler. Yükselme sürecindeki bu güçlerin yükselişlerinde izledikleri askeri stratejilerinin dinamiklerini anlamak, yalnızca bu güçlerin gelecekteki faaliyetlerini tahmin etmemizi sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda bu güçlerin gelecekteki davranışlarını etkileyecek faktörleri tespit etmemize de olanak sağlayacaktır. Bu tez, uluslararası alanda tartışılmaya devam eden “yükselen güçlerin geleceğe yönelik olarak askeri stratejilerinin neler olacağı” hususundaki sorulara da cevap teşkil edecek bir çalışma olacaktır.

Bazı bilim adamları, günümüzdeki yükselen güçlerin yükselme süreçlerinin barışçıl olacağını iddia ederken diğerleri de bu yükselmelerin yeni bir soğuk savaşa neden olabileceğini öngörmektedir. Realist teorinin savunucularından Mearsheimer, Çin’in yükselişinin barışçıl olamayacağını ve eğer Çin bu etkileyici ekonomik gelişmesini gelecek on yıllarda da devam ettirirse, ABD ve Çin’in gelecekte savaşa kadar gidebilecek güvenlik rekabetine girmelerinin kuvvetle muhtemel olduğunu iddia etmektedir.³ Brezinski’ye göre ise, Çin askeri olarak ABD ile bir yarışın içerisine girme eğiliminde değildir. Çin sadece kendisini ekonomik gelişime ve uluslararası alanda Büyük Güç olarak kabul görülme

² Kissinger, H. (2006). *Diplomasi*. Türkiye İş Bankası Yayınları. İstanbul, 806.

³ Mearsheimer, J. (22 October 2009). *Clash of Titans*. *Foreign Policy*, 47.

amacına odaklanmıştır. Sheng Ding’de, Çin’in Yükselişini sürdürürken yumuşak güç esaslı küresel bir strateji izleyeceğini savunmaktadır.⁴

Çin’in yükselişinin barışçıl olacağı öngörüsünün dayandığı temel düşünce, Çin’in yükseliş sürecinde, ABD’nin daha önceki yükseliş sürecinde olduğu gibi öncelikle bölgesel bir hegemonya stratejisi izleyeceği düşüncesidir. Çin, “barışçı yükselme” stratejisi ile gücünü artırma sürecindedir.⁵ Çin’in yükselişinin uluslararası sistemin dengelerini bozacağı argümanı büyük güçlerin daha önce yükseliş süreçlerinde izledikleri benzer davranışlarından kaynaklanmaktadır. Basitçe ifade etmek gerekirse, büyük güçler geçmişte nasıl davranmışlarsa gelecekte de öyle davranacaklardır.

Beklenildiği üzere Çinli politikacılar bir taraftan Çin’in barışçıl yükselişinin uluslararası sistemin dengesini bozma gayesine yönelik olmadığını belirtirken, diğer taraftan Çin’in askeri yönden gelişimini sürdüreceğini ifade etmektedirler. Çin Savunma Bakanı Liang Guanglie 2010 yılı Aralık ayında yaptığı açıklamada bu hususu açıkça dile getirmektedir.

“Ülkemizi refaha kavuşturmak ve Silahlı Kuvvetlerimizi güçlü hale getirmek, Çin ulusunu yeniden canlandırmak için iki önemli köşe taşıdır.”⁶

Çin’in askeri harcamalarını 2011 yılında 2010 yılına nazaran % 12,7 arttırması komşularını olduğu kadar ABD’ni de endişelendirmektedir.⁷ Çin mevcut kara gücüne ilaveten deniz gücünü de geliştirmektedir. Çin, 2005 yılı ile 2014 yılları arasında askeri harcamalarını yıllık % 9,5 oranında arttırmıştır.⁸ ABD kongresine sunulmak üzere hazırlanan “2016 yılı Çin halk Cumhuriyeti’nin Askeri ve Güvenlik gelişimine ilişkin yıllık raporunda Çin’in askeri stratejisini “Aktif Savunma” olarak belirlediği ve denizci bir strateji izlemeye devam

⁴ Sheng,D. (March 2010) Analyzing Rising Power from the Perspective of Soft Power: A New Look at China’s Rise to the Status Quo Power. *Journal of Contemporary China*.

⁵ Yılmaz, S., (2008). Yükselen Güç Çin’in Güvenlik Politika ve Stratejileri, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 1.

⁶ ABD Kongresine Sunulmak Üzere Hazırlanan “2011 yılı Çin Halk Cumhuriyeti’nin Askeri ve Güvenlik Gelişimine İlişkin Yıllık Raporu”, http://www.defense.gov/pubs/pdfs/2011_cmpr_final.pdf internet sitesinden 11 Ocak 2012 tarihinde alınmıştır.

⁷ Erkin, E.(31 Mart 2011). Çin’in Askeri Harcamaları ve Doğan Endişeler. Stratejik Düşünce Enstitüsü, Köşe Yazısı, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/828/cinin-askeri-harcamaları-ve-dogan-endiseler.aspx> adlı internet sitesinden 11 Ocak 2014 tarihinde alınmıştır.

⁸ ABD Kongresine Sunulmak Üzere Hazırlanan “2015 yılı Çin Halk Cumhuriyeti’nin Askeri ve Güvenlik Gelişimine İlişkin Yıllık Raporu”, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2015_China_Military_Power_Report.pdf internet sitesinden 21 Mayıs 2016 tarihinde alınmıştır.

edeceği ifade edilmektedir.⁹ Bu bilgiye göre Çin'in geçmiş dönemde yükselişini uzun süreli olarak sürdüren yükselen güçler benzer taarruzi ve denizci bir stratejiye yöneldiği görülmektedir.

Çin'in yükselişini sürdürerek hegemonik bir devlet haline gelip gelemeyeceğine karar verebilmek için geçmiş dönemdeki yükselen güçlerin askeri stratejilerini mukayese ederek Çin'in geleceğine ilişkin karar verebilmek mümkün olabilecektir.

Araştırmanın Önemi

Günümüzün diğer yükselen güçleri olarak kabul edilen devletler de bir taraftan ekonomik, askeri ve diplomatik gelişimlerini sürdürürken, diğer taraftan da bu gelişmelerinin uluslararası dengeleri etkilemeyeceğini ifade etmektedirler. Yükselen güçlerin geleceğe yönelik olarak özellikle askeri strateji yönünden nasıl davranışlar içerisinde bulunacaklarını anlayabilmek için geçmiş dönemlerde tarihi süreç içerisinde yükselen güçlerin davranışlarını incelemek gerekmektedir. Bu nedenle de, bu tez kapsamında günümüzün yükselen güçlerinin izleyecekleri askeri stratejileri objektif bir biçimde ortaya koyabilmek için tarihi süreçte yükselen güçleri örnek olaylar çerçevesinde incelemek, bu inceleme sonuçlarını geleceğe yönelik olarak kullanmak gerekmektedir.

Buradaki amaç; tarihten alınan dersleri geniş kapsamlı bir teori haline dönüştürerek karmaşık olayları gelecekte kullanmak üzere anlamlı bir hale getirmektir. Seçilmiş tarihi örnek olayların incelenmesi, örnek olayların her birinde tekrar eden modelleri esas alarak yapısal genellemeler yapmamıza imkân verecektir. Teori geliştirmede örnek olaylar bilim adamları tarafından tarihi süreç içerisinde çoklukla kullanılmıştır. Alexander L. George ve Andrew Bennett, beraberce yazdıkları “Örnek Olaylar ve Sosyal Bilimlerde Teori Geliştirme” isimli kitabında tarihi örnek olayların teori geliştirmede nasıl kullanılacağını açıklamışlardır.

Bu tez çalışmasında da, öncelikle, tarihi süreç içerisinde uzun süreli olarak yükselişini sürdüren üç güç belirlenmiştir. Bu güçler; 1299-1579 yılları arasında Osmanlı

⁹ ABD Kongresine Sunulmak Üzere Hazırlanan “2016 yılı Çin Halk Cumhuriyeti’nin Askeri ve Güvenlik Gelişimine İlişkin Yıllık Raporu”
<http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2016%20China%20Military%20Power%20Report.pdf>
 Son Erişim Tarihi: 06.10.2016

İmparatorluğu, 1494-1539 yılları arasında Portekiz, 1688-1792 yılları arasında Britanya İmparatorluğu olarak tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında, yükselen güçler olarak belirlenen bu güçlerin yükselme süreçlerindeki askeri stratejileri incelenecektir.¹⁰ İncelemedeki amaç devletlerin davranışlarını oluşturan faktörlerin belirlenerek bu faktörlerin örnek olaylar içerisinde tekrar edip etmediğinin belirlenmesidir. Örnek olayların bu şekilde mukayeseli incelenmesi, sorunların ortaya konmasında hayal gücünün kullanılmasına, teorik çözümlerin belirlenmesine ve açıkça belli olmayan genelleme yapılabilecek ilişkilerin formüle edilebilmesine imkân sağlayacaktır.

Tarihi süreçte yaşanmış örnek olayların incelenmesi sonucu ortaya çıkarılacak olan yükselen güçlerin askeri strateji uygulama paternleri günümüzde yükselen güçlerin izledikleri askeri strateji uygulamaları ile uyumlu benzerlikler gösterecektir. Basitçe ortaya koymak gerekirse, tüm yükselen güçler, öncelikle ve devamlı olarak daha fazla güç kazanma, askeri gücünü artırma ve uluslararası alanda, bölgesel ve küresel olarak etkin olma faaliyeti ile ilgilidirler. Onlar, gerçek amaçlarını gizlemek için barışçıl bir söylem kullanırlar. Bir taraftan askeri gücünü ve bölgesel küresel etkinliklerini geliştirirken diğer taraftan devletler arasındaki anlaşmazlıkların görüşmeler yoluyla ve barışçıl bir biçimde çözümüne taraftar görünürler. Örnek olayların incelenmesi sonucundaki bulgulara bakıldığında; yükselen güçlerin izledikleri askeri stratejilerinin askeri güç geliştirilmesine yönelik olduğu görülmektedir. Bunu gizlemek için barışçıl bir söylem kullanırlar. Genellikle uluslararası alandaki mevcut durumdan memnun olmayıp stratejik konjonktür uygun olduğunda mevcut durumun değiştirilmesi yönünde çaba sarf ederler.

Mearsheimer'a göre; uluslararası sistemde, potansiyel rakiplerine karşı mevcut gücünü korumak isteyen hegemonlardan başka mevcut durumdan memnun olan hiçbir güç yoktur. Büyük Güçler, mevcut güç dağılımından nadiren memnun olurlar. Aksine, onlar, durumu kendi lehlerine çevirmek için fırsat kollarlar. Maliyet müessiriyet bakımından uygun olduğunu düşündüklerinde güç dengesini lehlerine çevirmek için kuvvet kullanma da dâhil her türlü yöntemi uygulayacak kadar da daimi revizyonist bir düşünceye sahiptirler.”¹¹

¹⁰ Tarihi Örnek Olaylar Olarak İncelenecek Dönem ve Devletler George Modelski'nin "Long Cycles in World Politics", University of Washington Press, Seattle and London, 1987 Kitabındaki Yöntemler Esas Alınarak Belirlenmiştir

¹¹ Mearsheimer, J. (22 October 2009). Clash of Titans. *Foreign Policy*. 47.

Örnek olayların incelenmesi sonucunda ortaya çıkan paterne göre; kullanılan araçlara bakılmaksızın yükselen güç davranışı, güç mücadelesi ile şekillenmektedir. Sınırlı bir güce sahip bazı devletler güçlerini arttırmak için silahlı kuvvetlerini güçlendirirken, orta ve büyük güce sahip devletlerde bu güçlerini daha da arttırarak uluslararası sisteme hükmetmek için askeri güçlerini ve uluslararası kuruluşlardaki etkinliklerini daha da arttırmaktadırlar.

Morgenthau ve Thompson, uluslararası politikanın bir güç savaşı olduğunu belirterek, uluslararası politikanın amaçları ne olursa olsun güce sahip olmanın öncelikli amaç olduğunu ifade etmektedirler.¹² Devlet adamları ve halk öncelikle bağımsızlık, güvenlik veya gücün kendisine sahip olmayı isteyebilirler. Bu idealin, kendi güçleriyle, ilahi güçlerin müdahalesiyle veya insanların doğal gelişimiyle gerçekleştirebileceğini umabilirler. Bu idealin gerçekleşmesini diğer devletler veya uluslararası kurumlarla teknik işbirliğine giderek politika harici yollardan da gerçekleştirilmesini deneyebilirler. Fakat ne zamanki uluslararası politika araçları vasıtasıyla amaçlarına ulaşmayı gerçekleştirmek isterler, o zaman bunu ancak güce sahip olma vasıtasıyla gerçekleştirebilirler.

Günümüzdeki yükselen güçlerin niyetleri ve faaliyetlerinin analizi sonucunda ortaya çıkan paternlerine bakıldığında geçmişteki yükselen güçlerle benzer davranışlar sergiledikleri görülmektedir. Çin de geçmişteki yükselen güçlerden farklı davranışlar sergilememektedir. Paterne bakıldığında, Çin'in ekonomik ve sosyo-kültürel olduğu kadar askeri strateji ve askeri güç geliştirme bakımından da uluslararası alandaki mevcut durumu değiştirme yönünde davranışlarda bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Çin, diğer yönlerden olduğu kadar askeri yönden de yükselmesine devam etmekte ve bu yükselmenin uluslararası sistem ile diğer yükselen güçler ve büyük güçleri etkileyeceği görülmektedir. Çin'in bu yükselişini sürdürerek öncelikle bölgesinde bir hegemonya tesis edeceği ve uluslararası alanda da etkisini arttıracığı değerlendirilmektedir.

Teorik Yaklaşım-Kuramsal Çerçeve

Yükselen güç davranışlarını belirleyebilmek için öncelikle uluslararası ilişkiler teorilerinin güç tanımına yaklaşımlarını analiz etmek gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler Bilim

¹² Morgenthau H., Thompson K.W.J. (1985) *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Newyork.53.

Adamları tarafından üzerinde mutabık kalınmış bir güç tanımı bulunmamaktadır. Genellikle realist yaklaşımla özdeşleştirilen güç kavramı idealist yaklaşımlarda da önemli yer tutmaktadır. Eleştirel teorilerin odak noktasında da güç ve güç ilişkileri vardır. Ancak güç kavramı realist teoride gerçek anlamını bulduğundan yükselen güç davranışları realist teori çerçevesinde incelenmiştir.

Realist teoriye göre, uluslararası politikanın özü güç ve çıkar mücadelesidir. Merkezi bir otoritenin bulunmadığı ve doğa durumunun devam ettiği bu anarşik yapıda devletler açısından güvenlik konusu ana gündem konusudur.¹³ Her devletin kendi güvenliğini sağlamaya çalıştığı böyle anarşik bir dünyada, uluslararası sistem, etkisini uluslararası kurumlar, organizasyonlar ve uluslararası hukuk kuralları vasıtasıyla kullanan hegemonik devletler yaratmaktadır. Hegemonik devletler uluslararası sistemi kendi menfaatleri doğrultusunda kullanırken diğer devletlere de az da olsa güç geliştirme imkânı sağlamaktadır. Realistlere göre devletler uluslararası politikanın ana aktörleridir. Egemen statüde olduklarından başka devletlere bağımlı değildirler. Ayrıca, devletler güç geliştirme, koruma ve gerektiğinde kullanma kapasitesine sahiptirler.

Realist teorinin radikal savunucularından Mearsheimer'a göre; uluslararası ilişkilerin bu iç karartıcı yapısı üç ana inançtan kaynaklanmaktadır. Birincisi; realistler, liberaller gibi devletleri dünya politikasının esas aktörleri olarak görmektedir. Büyük güçler uluslararası politikayı şekillendirdikleri ve kontrol ettikleri ve aynı zamanda ölümcül savaşlara neden oldukları için realistler büyük güçlere odaklanmaktadır. İkincisi; realistler, büyük güçlerin davranışlarının iç karakteristiklerinden değil esas olarak dış çevreden etkilendiklerine inanmaktadır. Uluslararası sistemin yapısı devletlerin dış politikalarını şekillendirmektedir. Realistler devletleri iyi ve kötü devletler olarak ayırım yapma eğiliminde değildir. Çünkü bütün büyük güçler, kültürlerine, politikalarına, devleti kimin yönettiğine bakmadan aynı mantıkla hareket etmektedir. Bu nedenle nisbi güç farklılıklarına bakarak devletler arasında ayırım yapmak çok güçtür. Özetle, devletler, ebatları birbirinden farklı bilardo topları gibidir. Üçüncüsü; realistler, güç hesaplamalarının devletlerin niyetlerini yönlendirdiği ve devletlerin de kendi aralarında güç rekabetine girdikleri düşüncesindedirler. Bu rekabet, devlet idaresinin kabul edilebilir bir aracı olarak addedilen savaşa gidişi bile gerektirebilir.

¹³ Arı T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayıncılık, Bursa. S. 43.

Realistlerin, anarşik bir ortamda devletler arasındaki güç farklılıklarının devletlerin davranışlarını etkilediği düşüncesine karşın, taarruzi ve savunmacı realistler arasında gücün devlet tarafından kullanımı hususunda tartışmalar sürmektedir. Savunmacı görüşte olan realistler, hegemonik güçlerin doğalarında taarruzi bir yapıda oldukları görüşünde değildir. Onlara göre devletler, esas olarak kendi bekalarının sağlanması için güvenliğin tesisi ile ilgilenmektedirler. Savunmacı realistlerin bu düşüncesi uluslararası politikanın anarşik yapısından kaynaklanmaktadır. Çünkü devletler, kendi güvenliklerini sağlamaya çalışırken, güvenliğin güce sahip olmakla garanti edilebilmesi nedeniyle, diğer devletlerle güç mücadelesine girmek zorunda kalmaktadırlar.

Savunmacı teorisyenler, sistemik durumların hegemonik güçleri taarruzi güç geliştirme arayışına yönlendirdiğine ilişkin görüşe katılmamaktadırlar. Aslında, hegemonik güçlerin aşırı güç geliştirme çabaları diğer devletleri hegemonik güce karşı ittifaklar oluşturmaya sevk edebilecektir. Savunmacı realistler savaşıardan çok az fayda beklemektedir. Onlara göre savunma-taarruz dengesi realist teoriyi güçlendirecektir. Savunma-Taarruz dengesinde genelde savunma ön plana çıkacak, bu da askeri çatışma ihtimalini azaltacak, hegemonik güçleri taarruzi güç geliştirmeden ziyade savunucu güç geliştirmeye yöneltecek, böylece hegemonik gücün daha fazla güç geliştirmesini engelleyecektir.

Taarruzi realistler ki bunların başında Mearsheimer gelmektedir, savunmacı realistlerin görüşlerinin aksine, uluslararası politikada statükoyu savunan güçlerin nadiren bulunduğunu, çünkü uluslararası sistemin devletlerin rakiplerinin zararına olarak güç kazanmak için fırsatlar sunduğunu, maliyet müessiriyet bakımından uygun olduğunda da bu durumlardan yararlanmak gerektiğini belirtmektedir. Taarruzi realistlere göre; hegemonik güçler için güvenliklerini garanti edebilecek tek yol rakiplerinden daha fazla güce sahip olmaktır. Fakat burada Taarruzi realistlerin devletlerin iç dinamiklerini dikkate almadıkları değerlendirilmektedir. Taarruzi güç geliştiren yükselme sürecindeki güçler içinde hem uluslararası sistemin etkilerini, hem de ülke içi dinamikleri dikkate almaları gerektiği değerlendirilmektedir. Ayrıca, geçmiş dönemlerde yükseliş içinde olupta gücünü kaybeden devletlerin ve İmparatorlukların gelecekte yine küllerinden doğarak yeni bir devlet olarak eski güçlerini kazanmaya çalışacakları değerlendirilmektedir.

¹⁴İmparatorlukların küllerinden yeniden doğan devletlerin geçmişten aldıkları derslerle uluslararası sisteme uyum sağlayacakları da aşıkardır.

Araştırma Metodolojisi

Bu tezin genel amacı; tarihten alınan dersleri geniş kapsamlı bir teori haline dönüştürerek karmaşık olayları gelecekte kullanmak üzere anlamlı bir hale getirmektir.¹⁵ Seçilmiş tarihi örnek olayların incelenmesi, örnek olayların her birinde tekrar eden modelleri esas alarak yapısal genellemeler yapmamıza imkân verecektir. Bu kapsamda, bu tez çalışması, yükselen güçlerin geleceğe yönelik niyet ve faaliyetlerinin belirlenebilmesine olanak sağlamak amacıyla tarihi süreçteki örnek olayları analiz etmektedir. Bu analiz sonucunda, yükselen güçlerin davranışlarını belirleyen faktörler ayrıştırılarak, bunlardan tarihi örnek olaylarda tekrarlananlar belirlenecek ve bu tekrarlanan faktörlerden belli bir patern oluşturanlar tespit edilecektir. Tarihten çıkarılan bu dersler günümüzdeki ve gelecekteki sorunların çözümünde çok büyük fayda sağlayacaktır. Bu dersler, analitik çerçevede incelenip sistematik bir şekle getirildiğinde daha da faydalı olacaktır.

Bu tez çalışması, tarihi örnek olayların analizi sonucu belirlenen yükselen güçlerin askeri strateji oluşturmada kullandıkları paternleri ortaya koyarak, günümüz ve gelecekteki yükselen güçlerin askeri stratejilerini oluşturmada kullanabilecekleri yöntemleri belirleyebilmemize imkân tanıyacaktır. Bu tezde araştırma metodolojisi olarak Alexander L. George ve Andrew Bennett tarafından geliştirilen “Örnek olayların incelenmesi ve mukayesesi ile teori geliştirme» metodu kullanılmıştır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Tezin kapsamı içerisinde araştırılacak konu, dünya çapında uluslararası ortamın şekillenmeye başladığı 14. yüzyıldan günümüze kadar olan dönemi kapsayacak şekilde incelenmiştir. Bu dönem içerisinde yükselen güçler tarihi süreçte yükselişlerini

¹⁴ Walker, J. W. (2010). *Shadows of Empire: How Post İmperial Successor States Shape Memories*, Doctoral Dissertation, Princeton University, USA.

¹⁵ Onyegam, S. A. (2006). *Historical Case Study of Emerging Hegemonic Behaviour: Perspectives on the People republic of China*, Doctoral Dissertation, University of Arkansas., Little Rock, USA. Onyegam, Bu tezindeAlmanya'nın 1866 yılı ile II. Dünya savaşı arasındaki dönemi ve ABD'nin 1898 yılı ile Soğuk Savaş sonrası dönemi arasındaki 150 yıllık dönemleri inceleyerek bu iki tarihi örnek olaydan alınan dersleri, Çin'in gelecek 150 yıllık dönemde nasıl bir hegemonik davranış içerisinde olabileceğini belirleme çalışmasında kullanmıştır.

sürdürdükleri döneme göre ele alınacak ve dönemin şartları da göz önünde bulundurularak uyguladıkları askeri stratejilerin özellikleri belirlenmeye çalışılacaktır. Araştırma, uygulamalı bir araştırma olmayıp, daha çok yükselen güçler olarak belirlenen güçlerin askeri stratejilerinin geçmişe yönelik incelenmesi şeklinde olacaktır.

Tanımlar

Araştırmada kullanılan belli başlı ifadeler; Güç, Yükselen Güç, Strateji, Askeri Strateji gibi ibarelerdir. Bunları bu tanım altında ifade etmek yeterli olamayacağı için bu tanımlar ana metin içerisine dâhil edilmişlerdir. Genel anlamda strateji terimi askeri strateji anlamında anlaşıldığı için tez içerisinde de zaman zaman strateji ifadesi askeri strateji anlamında kullanılmıştır. Tez içerisinde “statüko” terimi “mevcut durum” veya Türk Dil Kurumu(TDK) sözlüğüne göre “sürer durum” anlamında, “argüman” terimi “kanıt, delil” veya TDK sözlüğüne göre “Tez, İddia, Sav” anlamında kullanılmıştır.

2. GÜÇ, YÜKSELEN GÜÇ, STRATEJİ VE ASKERİ STRATEJİ

“Stratejik etkenlerin çoğunu kendi safında bulunduran kimse daha savaşa girmeden karargâhta kazanmış, bunların azını elinde tutan kimse daha savaşa girmeden yenilmiş sayılır. Hele hiç bulundurmayanların vay haline. Bu noktadan hareketle, galip ile mağlubu hemen görebilirsin.”¹⁶

Sun Tzu

2.1. Güç Nedir?

Uluslararası ilişkiler teorilerinde ve uluslararası sorunların analizlerinde en temel kavramlardan birisi güç'tür. Güç; Uluslararası ilişkilerde en açıklayıcı temel kavram olmasına rağmen anlamı net ve açık değildir. Uluslararası ortama, aktörlere, aktörler arasındaki sorunlara göre değişen niteliği nedeniyle gücün tüm zaman, mekân ve konuları kapsayan evrensel bir tanımı yapılamamıştır. Çağımızda, uluslararası örgütlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması, küresel medyanın gelişimi ve uluslararası alanda yeni aktörlerin ortaya çıkışıyla beraber, uluslararası ilişkilerde gücün niteliği de değişmeye başlamıştır. Gücün niteliğindeki bu değişime bağlı olarak da tanımının da değişebildiğini söylemek yanlış bir söylem olmayacaktır. Güç kavramının tanımına ilişkin güçlükler göz önüne alınarak güç kavramının bu karmaşık yapısının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Gücün tanımına ilişkin bu zorluklara rağmen, yine de sosyal bilimlerdeki diğer birçok kavram gibi uluslararası ilişkiler bilim adamları tarafından güç tanımlamaları yapılmış ve kullanılmıştır. Güç; bazı bilim adamlarına göre kapasite, bazılarına göre etki, bazılarına göre sahip olanlar karşılaştırıldığında bir anlam ifade eden bir kavram, bazılarına göre politikanın amacı, aracı veya sonucu olarak tanımlanan bir kavramdır.¹⁷ Tanımlamalarda farklılık olsa da güç, uluslararası ilişkiler teorilerinin tümünün merkezinde yer almaktadır. Güç; uluslararası ilişkilerin farklı teorik yaklaşımlarında farklı şekillerde algılanmasına rağmen realist yaklaşımla özdeşleştirilmekte ve realist yaklaşımlarda çok önemli bir yer

¹⁶ Tzu, S. (1992). *Savaş Sanatı*, 2. Baskı, Çev. Sibel Özbudun-Zeynep Ataman, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 72.

¹⁷ Arı T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayıncılık, Bursa. S. 136.

tutmaktadır. Uluslararası ilişkilerde güce en az önem atfeden idealist ve eleştirel teorilerde bile gücün önemi kabul görmektedir. İdealist yaklaşımlar; güç mücadelelerinin savaş dışı ve özellikle ekonomik yöntemlerle yapılabileceğini savunmaktadır. Ancak sonuçta devletlerin savaş dışı mücadelelerinde de esas unsur yine güç olmaktadır. Realist teorilerde askeri güç öne çıkarken diğer teorilerde devletlerin diğer milli güçleri de dikkate alınmaktadır. Marksizm ve Feminizm gibi eleştirel teorilerin odak noktalarında da yine güç ilişkileri mevcuttur. Ancak, güç terimi esas anlamını, güç kavramını uluslararası politika analizinin merkezine yerleştiren ve politikayı güç mücadelesi olarak tanımlayan realist teoride bulunmaktadır.

Güç; realist teorinin esas konusunu teşkil etmekte ve sonuca gitmek için askeri, ekonomik ve teknolojik yeteneklerin bir araç olarak kullanılmasını öngörmektedir. Uluslararası politikanın güç mücadelesi olarak tanımlandığı realist teoride devletler arasındaki bu güç mücadelesi sonucunda çıkan savaşlar da uluslararası politikanın esas gündemini oluşturmaktadır. Tarihi süreç içerisinde çeşitli realist teoriler uygulama alanı bulmuşlardır. Realist teoriler ana olarak dört başlık altında sıralanabilir. Klasik Realist Teori, Savunmacı Realist Teori, Taarruzi Realist Teori ve Yeni Realist Reori.

Klasik realist teorinin en önemli savunucularından Morgenthau, gücü; bir taraftan politikanın temel amacı veya herhangi bir siyasal davranışın temel güdüsü olarak tanımlarken, diğer taraftan güç kavramını bir ilişki biçimi veya amacı gerçekleştirmek için bir araç olarak tanımlamaktadır.¹⁸ Morgenthau, devletlerin, doğduklarından itibaren güce sahip olma isteği ile donanmış insanlar tarafından yönetildiklerini belirterek, devletlerinde sınırsız bir şekilde güce sahip olma arzusuna sahip olduklarını, bunun da büyük güçleri, taarruzi bir düşünce tarzıyla diğer devletleri egemenliği altına almaya yönelttiğini belirtmektedir.¹⁹ Klasik realist teoride uluslararası sistemi yöneten bir otorite mevcut olmadığından devletler, bekalarını sağlayabilmek için diğer devletlere karşı güç dengesini sağlama konusunda güçlerini artırma yöntemini seçmektedirler.

Yapısal realist teori olarak da isimlendirilen savunmacı realist teorinin savunucularından Waltz'a göre devletler; güce sahip olma arzusuyla değil kendilerinin beka ve güvenliğini

¹⁸ Arı T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayıncılık, Bursa. S. 165.

¹⁹ Mearsheimer, J. J. (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York, London, 19.

sağlamaya yönelik olarak güce sahip olmak istemektedirler.²⁰Çünkü güce sahip olma bekayı, yani devletin güvenliğini sağlamanın en iyi yöntemidir. Uluslararası sistemdeki büyük güçler, güç dengesini bozmaktan ziyade savunmacı bir yöntemi benimseyerek güç dengesinin devamından yana tavır almaktadırlar.

Taarruzi Gerçekçilik (Offensive Realism) teorisi savunucularından John J. Mearsheimer, gücü; büyük güç veya hegemon güç politikalarının para birimi olarak nitelendirmekte ve devletlerin güce sahip olmada mücadelelerini bu birim etrafında sürdürdüklerini belirtmektedir.²¹Mearsheimer'a göre ekonomide para ne anlama geliyorsa uluslararası ilişkilerde de güç aynı anlama gelmektedir. Mearsheimer göre gücün tanımı iki farklı yolla yapılabilir. Birinci tanıma göre (bu tanım Mearsheimer'ın kendi tanımıdır) güç; bir devletin sahip olduğu maddi ve manevi varlıklar ve kaynaklardır.

Diğer tanıma göre ise güç; “devletlerin kendi aralarındaki etkileşimlerinin sonucu” olarak belirtilmektedir.²²Mearsheimer'a göre devletler iki tür güce sahiptir. Potansiyel güç ve askeri güç. Her iki güçte birbirleriyle ilişkili olmalarına rağmen eşanlamli değildirler. Potansiyel güç; askeri gücü oluşturma ve geliştirmede gerekli olan ve bir devletin kaynakları, varlıkları ve nüfusuna dayanan sosyoekonomik unsurlar olarak tanımlanırken, uluslararası politikada bir devletin etkili gücü olarak askeri gücü en yüksek öncelikli unsur olarak tanımlanmaktadır.²³

Taarruzi gerçekçilik teorisine göre; uluslararası sistemi düzenleyen bir otoritenin olmadığı durumda büyük güçler kendi bekalarını koruyabilmek için güce sahip olmayı tek yöntem olarak görmektedirler. Bu sistemde büyük güçler de sisteme hükmeden hegemon devlet olmayı kendilerine en büyük hedef olarak belirlemektedirler. Sonuçta, büyük güçler kendi güvenliklerini arttırmak için diğer büyük güçlere oranla nisbi güçlerini arttırmayı en uygun yöntem olarak görmektedirler.

²⁰ Mearsheimer, J. J. (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York, London, 12.

²¹ Mearsheimer, J. J. (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York, London, 12.

²² Mearsheimer, J. J. (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York, London, 57.

²³ Mearsheimer, J. J. (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York, London, 55.

Liberal ve Realist teoriler arasında bir denge oluşturarak kendine has bir uluslararası ilişkiler teorisi oluşturan Türk stratejist Mert Bayat'a göre güç; genel anlamda "kuvvet kullanma yeteneği ve verimliliği" veya "belirli bir kuvveti, belirli bir ortam veya boyutta ve sürede belirli bir amaçla çalıştırma ve verim alma yeteneğidir" şeklinde tanımlanmaktadır.²⁴ Bu tanımda belirtilen kuvvet ise "fiziki bir varlığın iş yapıcı elemanı olarak, duruşu harekete ve hareketi duruşa çeviren bir etken veya direnç kuran ve direnç kıran bir özelliktir."²⁵ Uluslararası İlişkiler bilimi bağlamında ise güç bir devletin gücü olarak "Milli Güç" olarak isimlendirilmektedir. Bu kapsamda Milli Güç; "bir devletin milli hedeflerine erişmek ve milli menfaat sağlamak amacıyla kullandığı; fiziki, siyasi, ekonomik, kültürel, manevi ve bilimsel kuvvetler ve bunları yönetme ve uygulama kabiliyetinin toplam verimliliğidir." biçiminde tanımlanmaktadır.²⁶ Milli gücü oluşturan unsurlar; Siyasi, Askeri, Ekonomik, Demografik, Coğrafi, Bilimsel ve Teknolojik, Psiko-sosyal ve Kültürel güç unsurları olup bu unsurlar bir bütündür. Bunlar arasında bir önem öncelik sıralaması mevcut değildir.²⁷

Yumuşak Güç Konseptinin yaratıcılarından Joseph Nye; gücü, baskıdan ziyade cazibe yoluyla istediğini elde etme yeteneği olarak tanımlamış ve bu yumuşak gücün askeri yeteneklere dayanmadığını iddia etmiştir.²⁸ Yumuşak güç bir devletin 3 kaynağına dayanmaktadır. Birincisi; o devletin diğer devletlere cazip gelen kültürü, ikincisi politik değerleri, üçüncüsü ise dış politikasının meşruluğu ve bu politikanın halk tarafından da destek görmesidir. Diğer bir ifadeyle bir ülkenin yumuşak gücü, o ülkenin değerlerinin ve meşru politikalarının başka ülkeler tarafından da kabul edilerek benimsenmesi demektir.

Yumuşak gücün arkasındaki kaynaklar materyal olmayan kaynaklardır. Ancak bir ülkenin kültürünün diğerlerine cazip ve çekici gelmesi, izlediği politikalarının meşruiyet içinde olması direkt olarak o ülkenin kontrolü altında olan bir şey değildir. Materyal kaynaklara önem vererek uluslararası alanda gücünü arttırmaya çalışan ülkelerle kıyaslandığında, bir ülkenin uyguladığı politikaların meşruiyetinin diğer ülkeler nazarında meşru olarak algılanmasını sağlamanın da kolay olmayacağı aşikârdır.

²⁴ Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*, 1. Baskı, Belge Yayınları, Ankara, 3.

²⁵ Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*, 1. Baskı, Belge Yayınları, Ankara, 3.

²⁶ Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*, 1. Baskı, Belge Yayınları, Ankara, 75.

²⁷ Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*, 1. Baskı, Belge Yayınları, Ankara, 75.

²⁸ Petersen, K. (August 2011). *The Concept of Power in International Relations*, Doctorate Dissertation, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, 33-35.

Görüldüğü üzere güç teriminin tek bir tanımı ve kavram olarak ta tek bir anlamı yoktur. Yapılan tanımlamalar ve tarihi uygulamalardan yola çıkıldığında güç kavramını; bir devletin sahip olduğu ve kullanıldığında diğer devletler üzerinde etki oluşturan maddi ve maddi olmayan unsurlar olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda; bir devletin diğer bir devlet veya devletlere karşı uyguladığı ve normal şartlarda yapmak istemeyeceği bir şeyi yapmasını sağlamaya yönelik etki, o devletin ulusal gücü olarak isimlendirilmektedir. Milli Güç olarak isimlendirilen unsurlar nicel veya nitel unsurlar olabilir. Bu unsurlar için bilim adamları tarafından değişik sınıflandırılmalar yapılmasına rağmen genelde kabul gören unsurlar; bir devletin coğrafyası, nüfusu, doğal kaynakları, ekonomik kapasitesi, askeri kapasitesi, halkının karakteri, hükümetinin ve diplomasisinin niteliği, bilim ve teknolojiyi uygulaması, toplumun kültürü, psiko-sosyal durumu, halkının moral ve motivasyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, bu unsurlar arasında önem ve öncelik sırası yapıldığında uluslararası arenada bir devletin etkili gücü olarak askeri güç fonksiyonu en ön sırada gelmektedir. Dolayısıyla, devletlerin birbirleri arasında güç mukayesesi yapıldığında genelde bu güç mukayesesi askeri güçleri arasında yapılmaktadır. Askeri güçte genelde bir devletin kara, deniz ve hava ordularının büyüklüğü ve gücü esas alınarak belirlenmektedir. Bir devletin zengin doğal kaynakları ve nüfusunun fazla olması askeri güç oluşturulması ve geliştirilmesinde olmazsa olmaz unsurlardandır.

Diğer taraftan yukarıda belirtilen güç tanımlarından yola çıkarak bu tezde kullanılan güç teriminin anlamına bakıldığında, güç; devletlerin kendi aralarındaki etkileşimleri sonucu belirlenen uluslararası sistemi etkileme ve yönlendirme yeteneği olarak tanımlanabilir. Bu yetenek zamana göre değişen bir yetenek olup tarihi süreçte uluslararası sistemi yönlendirme yeteneğine sahip olan bir devletin aynı yeteneklerle farklı bir zamanda uluslararası sistemi yönlendirmesi mümkün olmayabilir. Devletler esas alındığında güç terimi, tarihi süreç içerisinde belli bir dönemde devletlerin kendi aralarındaki etkileşimleri sonucu belirlendiğini ifade edilebilir.

2.2. Güç Kategorileri

Uluslararası ilişkilerde devletler uluslararası sistemin ana aktörleridir. Ancak, devletler güçleri oranında uluslararası sistemi etkilemektedirler. Devletlerin uluslararası sistemi etkilemede kullandıkları milli güçleri devletlerin güç kategorilerinin belirlenmesinde de kullanılmaktadır. Ancak, Devletlerin güç kategorilerinin belirlenmesinde uluslararası

ilişkiler bilim adamları tarafından kabul görmüş bir sınıflandırma mevcut değildir. Uluslararası İlişkiler bilim adamları devletleri güçleri bakımından farklı şekillerde kategorilendirmektedir. Genelde kabul gören devletlerin güç kategorileri; küçük, orta, büyük, süper güçler ve hegemonik güçler olarak sınıflandırılmaktadır.

Uluslararası sistemi oluşturan devletlerin çoğunluğu küçük güçler kategorisine girmektedir. Küçük güçler uluslararası sistemde genelde diğer devletler tarafından kendi amaçları doğrultusunda kullanıldıklarından küçük güçler olarak adlandırılmaktadırlar. Küçük güçler kendi imkân ve kabiliyetleri ile uluslararası arenada güvenliklerini sağlayamayacaklarından genelde başka devletlere bağımlı olarak bekalarını sürdürmektedirler. Küçük güçler kendi başlarına uluslararası sistemi etkileme imkan kabiliyetinde olmadıklarından ya başka güçlerle ittifak yaparak ya da tarafsız devlet politikası izleyerek varlıklarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Jeopolitik olarak önemli olan bölgelerdeki küçük güçler genelde büyük güçlerle ittifak yapma yoluna giderken bölgesel hegemonların bulunduğu bölgelerde konuşlu olan küçük güçler ise tarafsızlık politikası gütmektedirler. Küçük güçler statükonun korunması taraftarı olup güvenlikle ilgili uluslararası organizasyonlara katılım gösterirken uluslararası sistemde de savunmaya yönelik bir politika izlemektedirler.

Orta güçler; uluslararası alanda küçük veya büyük güç olarak nitelendirilemeyen güçlerdir. 16. yüzyılda İtalyan politika yazarı Giovanni Botero Avrupa'daki devletleri, İmparatorluklar, Orta Güçler ve Küçük Güçler olarak sınıflandırırken Orta güçleri diğer devletlerin yardımına muhtaç olmadan kendi gücü ve otoritesi ile yönetilen devletler olarak tanımlamıştır. Bazen bölgesel güç olarak da tanımlanan orta güçler Dünya düzeninin korunması, uluslararası sorunların işbirliği içerisinde çözülmesine yönelik politika izlerler.

Büyük güçler ise; uluslararası alanda diğer devletleri küresel ölçekte etkileme kabiliyetine sahip bağımsız devletlerdir. Büyük güçler, karakteristik olarak siyasi ve diplomatik güçlerine ilaveten ekonomik ve askeri güce de sahiptirler. Uluslararası ilişkiler teorisyenlerine göre devletlerin büyük güç statüleri güce sahip olma ve kullanma kabiliyetleri, coğrafi konumları, nüfusları ve askeri güç kapasiteleri ile belirlenmektedir. Bazen devletlerin büyük güç statüleri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeliklerinde olduğu gibi uluslararası anlaşmalar sonucunda da belirlenebilmektedir. Bazı

yazarlara göre bir devletin büyük güç kategorisine sokulması ancak savaşlarda aldığı başarıların sonucuna göre belirlenebilir.²⁹

Bazıları da büyük güç kategorisi için devletlerin sahip olması gereken kriterleri tespit ederek bu kriterlere sahip olan devletleri büyük güç olarak belirlemektedirler. Örneğin, yeni realist teorinin kurucularından Kenneth Waltz büyük güç kategorisi için 5 adet kriter belirlemiştir. Bu kriterler; nüfus ve coğrafi alan, kaynaklar, ekonomik kapasite, siyasi istikrar ve yeterlilik ve askeri güç olarak ifade edilmektedir. Bu kriterler 3 boyut altında toplanmıştır. Kriterlerin ilk boyutu güç boyutudur. Güç boyutu devletlerin bekası için hayati bir boyuttur. Büyük güç olabilmek için ne kadarlık bir güç gereklidir sorusuna verilecek cevaplar bu konudaki uzman bilim adamlarınca farklılık arz etmektedir. Fransız tarihçi Jean-Baptiste Duroselle büyük gücü; diğer güçlere karşı kendi bağımsızlığını koruyabilen güç olarak tanımlanmıştır. Büyük güç kriterinin ikinci boyutu mekânsal boyutudur. Bütün devletlerin coğrafik olarak belli bir bölgeye yönelik menfaatleri, faaliyetleri ve güç kullanımları vardır. Bunlar bölgesel olduğu takdirde bu güç “Bölgesel Güç” olarak isimlendirilmektedir. Büyük güçler ise; tüm uluslararası sistemi etkileyecek şekilde menfaatleri, faaliyetleri ve güç kullanımı mevcut olan güçlerdir. Büyük güç kriterinin üçüncü boyutu ise statü boyutudur. Büyük güçler hakları ve sorumlulukları ile büyük güç olduklarını resmi veya resmi olmayan yollardan belirtmelidirler.

Süper güç; uluslararası sistem içerisinde yer alan devletler içerisinde Dünya çapındaki olaylara etki edebilen ve güç kullanabilen devletlerin en güçlüsüne denmektedir. Uluslararası sistem içerisinde bulunan büyük güçlerin statüsünden daha yukarıdaki bir statüye sahip devlettir. Dünya siyasi tarihine bakıldığında Çin’in Han, Tang, Song ve Yuan hanedanlarının, Roma İmparatorluğu’nun, Moğol İmparatorluğu’nun, Osmanlı imparatorluğunun yükselişlerini sürdürdükleri dönemlerde süper güç olarak kabul edildiklerini belirtebiliriz. Yakın çağlarda, soğuk savaş döneminde ABD ve SSCB, II. Dünya savaşı sonrasında Birleşik krallık süper güç olarak kabul görmüştür. Tarihi süreçte hegemon devletler olan Portekiz, Hollanda, İngiltere gibi devletlerde dönemlerinin süper güçleri olarak kabul edilmektedir.

²⁹ Taylor, A.J.P., *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford; Clarendon, 24.

Hegemonik güç ise; uluslararası sistem içerisindeki diğer devletleri ve uluslararası sistemi politik, ekonomik ve siyasi olarak yöneten ve yönlendiren devlete denmektedir. Modern devlet yapısının ortaya çıktığı 15. yüzyıldan önce Dünya çapında hâkimiyet sağlayan Roma İmparatorluğu, Bizans imparatorluğu ve Milattan önceki Antik Çağ imparatorlukları hariç tutulduğunda 15. yüzyıl sonrasında oluşan modern devletler içerisinde Dünya düzenini ve oluşan uluslararası sistemi yönlendiren 4 devlet hegemonik güç olarak adlandırılabilir.

George MODELSKI; 1500 yılından günümüze kadar dört devletin, sırasıyla Portekiz, Hollanda, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri(ABD)'nin küresel karşılıklı bağımlılığın yönetiminde sırayla baskın rol oynadıklarını ve dünya gücü tanımına uygun olarak küresel politikayı uzun döngülü olarak şekillendirdiklerini ifade etmektedir.³⁰Bu kategoriye sokulabilecek diğer devletler mevcut olmasına rağmen yukarıda belirtilen devletlerin hegemon devletler olarak çoğu bilim adamları tarafından kabul edilmesi nedeniyle diğer hegemon olarak addedilebilecek devletler inceleme dışı tutulmuştur.

2.3. Yükselen Güçler

Yükselen güçler; siyasi, ekonomik, kültürel, askeri güç ve diğer konularda uluslararası sistemi uzun sürelerle etkileyerek uluslararası sistemin geleceğini şekillendirebilme yeteneğine sahip olan devletler olarak tanımlanmaktadır. Modern devletler sisteminin başlaması ile beraber tarihin her döneminde küresel Dünya düzenini etkileyebilecek yeni devletler ortaya çıkarak yükselişe geçmiş ve bunlardan bir kısmı da yükselişlerini sürdürerek büyük güç, süper güç ve hegemonik güç haline gelmişlerdir. Yükselişlerini belirli bir süre sürdüren devletlerin bazıları süper güç, hegemonik güç seviyelerine çıkarken bazıları da bu seviyelere gelemeyen yükselişlerini tamamlayarak düşüşe geçmişlerdir. Milli güç unsurlarının tümünü dikkate alarak yükselişlerini sürdürmeyi başaran bazı devletler Dünya düzenini etkilemeyi başarmış bazıları da başarısız olmuşlardır.

Yükselen güç konumundaki devletler için başlangıçta milli güç unsurlarından askeri güç bakımından üstün olmak yeterli görünse bile askeri gücün asırlarla ifade edilebilecek

³⁰ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Press, Hong kong, 42.

sürelerle sürdürülebilmesi için milli gücün siyasi, ekonomik, kültürel v.b. gibi diğer unsurlarının da geliştirilmesi gerekmektedir. Yükselen güçler, tarihi süreç içerisinde uluslararası sistemde meydana gelen savaşlar, krizler, ekonomik çöküş dönemleri, sistemik çaptaki salgın hastalıklar, doğal afetler gibi olaylar sonrasında da yükselişlerini sürdürebildikleri oranda güç kategorileri de yükselecek ve sonuçta sisteme hükmeden hegemon devlet haline gelebileceklerdir.

Devletler aslında iki türlü güce sahiptirler. Potansiyel Güç ve Askeri Güç. Bu güçler birbirleri ile ilişkili olmalarına rağmen aynı şey değildir. Çünkü bu güçler farklı kaynaklardan ortaya çıkmaktadırlar. Potansiyel güç; bir devletin askeri gücünü oluşturan ve genellikle devletin nüfusu ve zenginliği ile ilişkili sosyo-ekonomik bileşenlerden meydana gelmektedir. Büyük güçler; diğer devletlerle savaşacak askeri gücü oluşturmak için mali güce, teknolojiye ve insan gücüne ihtiyaç gösterirler. Devletin potansiyel gücünde askeri gücün gerektirdiği ihtiyaçları karşılamada kullanılır.³¹ Bir devletin insan gücü ve zenginliği etkin bir askeri güç oluşumu için olmazsa olmaz unsurlardır. Büyük güç olabilmek için büyük nüfusa ihtiyaç vardır. Büyük güç olabilmek için ayrıca mali kaynağa ve teknolojiye de sahip olunmalıdır.

Modern dünyada askeri gücün başat şekli kara gücüdür. Bir devletin gücü esas unsur olup deniz ve hava gücü kara gücünü destekleyen güçlerdir. Basitçe ifade etmek gerekirse en güçlü devletler en büyük kara ordusuna sahip devletlerdir. Ancak, güçlü bir deniz kuvvetine sahip olmayan devletlerin de hegemonik bir güç haline gelmeleri hemen hemen mümkün değildir. Yükseliş sürecindeki güçlerin de muhakkak surette büyük bir kara gücüne ilaveten güçlü bir deniz kuvvetlerine sahip olmaları da gerekmektedir.

2.3.1. Yükselen Güçlere İlişkin Tarihi Sürecin Belirlenmesi

Devletlerin oluşumu antik çağlara kadar gitmesine rağmen modern anlamda devletlerin ortaya çıkışı Rönesans sonrası modern dönem olarak kabul edilen 1500'lü yılların başları olarak kabul edilmektedir.³² Modern devletlerin ortaya çıkışı ve okyanus ötesi seyrirlerin yapılmaya başladığı bu dönem aynı zamanda uluslararası ilişkiler bilim adamlarınca da

³¹ Mearsheimer, J. J. (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York, London, 55.

³² Kennedy, P. (2009). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 13,27.

“Küresel Dünya Düzeni”nin yani gerçek uluslararası ilişkilerin başladığı dönem olarak da kabul edilmektedir.³³ Modern devletler sisteminin ortaya çıktığı 15. yüzyıl öncesinde de çok sayıda devlet yükseliş dönemi yaşayarak bölgesel güç veya büyük güç haline gelmiş ancak küresel çapta bir etkileşimin olmadığı, uluslararası sistemin oluşmadığı bu dönemde ortaya çıkan bu büyük güçlerin modern dönemdekilerle karşılaştırılması uygun bir yöntem olarak gözükmemektedir. Bu nedenle de 15. yüzyıl öncesi dönemde büyük güç olarak kabul edilen Roma ve Bizans İmparatorluğu, Çin hanedan İmparatorlukları, Moğol İmparatorluğu gibi büyük güçler tarihi sürecin dışında tutularak incelemeye dâhil edilmemiştir.

Bazı batılı tarihçiler küresel ekonomi ve iletişim ağı oluşumu ile doğulu devletlerin M.S. 500 yılından itibaren oryantal küreselleşme olarak isimlendirilen bir uluslararası sistem oluşturulduğunu ve bu sistemin daha sonra batıya yayılarak 15. yüzyıldan itibaren okyanusların keşfi ile gerçek küreselleşmenin yaratıldığını belirtmektedirler.³⁴ Ancak, modern anlamda küreselleşmenin başlangıcı okyanus ötesi keşiflerin başlaması ve Dünyanın tamamıyla keşfinin başladığı 15. yüzyıl sonrası dönem olarak kabul görmektedir. 1500’lü yıllar sonrasında okyanus ötesi seyirler sonucu oluşan küresel sistem uluslararası güvenlik ve ekonomik ilişkilere ilişkin sorunların oluşmasına neden olmuş, 1494 yılında İspanya ile Portekiz arasında imzalanan Tordesillas antlaşması ile ilk defa devletlerin kendi sınırları dışında okyanuslar için küresel siyasi bir rejim oluşturularak uluslararası sistemin ilk adımları atılmıştır.³⁵ Bu nedenle de 15. yüzyıl sonrası dönem küresel Dünya sisteminin olduğu dönem olarak alınmaktadır.

2.3.2. Batılı ve Doğulu Yükselen Güçler

Modern anlamda küresel devletler sisteminin ortaya çıktığı 15. yüzyıldan günümüze kadar olan yaklaşık 500 yıllık dönem esas alındığında bu dönem içerisinde doğal olarak çok sayıda devlet ekonomik ve askeri olarak diğer devletlere nazaran uluslararası alanda etkinliklerini göstererek yükseliş süreci yaşamış, bazıları başarılı olarak büyük güç ve hegemonik güç haline gelmiş, bazıları da başarısız olarak tarih sahnesinden çekilmiştir. Tarihi süreçte yükselen güç sayısının fazlalığı dikkate alınarak bu güçler içerisinde bir

³³ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Pres, Hong kong, 19.

³⁴ Hobson, J. (Nisan 2008). *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, 2. Baskı, (Çev. Esra Ermert), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 45-56.

³⁵ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Pres, Hong kong, 25.

kategorilendirme yapılarak, geçmiş dönemde özellikle batılı bilim adamları tarafından batılı güçlerin yükseliş ve çöküşleri incelenmiş olduğundan doğulu yükselen güçlerin de incelenerek doğulu ve batılı yükselen güçler arasında karşılaştırma yapılması uygun olacaktır.

Tarihi süreçte, modern uluslararası sistemin tesis edildiği 14. yüzyılın sonundan itibaren günümüze kadar uzun süreli olarak yükselişini sürdürebilen güçler güç karakteristikleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu kapsamda; Habsburg imparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Prusya, Hollanda, Portekiz, İspanya, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri(ABD), Çin, Hindistan ve Japonya diğer devletlere nazaran uluslararası alanda yükselen güçler olarak belirlenmiştir. Bu güçler içerisinde; Portekiz, Hollanda, İngiltere ve ABD gibi güçler yükselişlerini sürdürerek hegemonik güç haline gelmiş, Habsburg imparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Sovyetler Birliği gibi güçler yükselişlerini sürdüremeyerek tarih sahnesinden silinmiş, bazıları da istikrarsız bir güç olarak inişli çıkışlı bir grafik çizmişlerdir.

Bu güçler içerisinde; Fransa'nın devrim süresince izlediği askeri strateji, Portekiz ve Hollanda'nın hegemonik güç haline gelmelerinde askeri gücün oynadığı rol, İngiltere ve ABD'nin yükseliş süreçlerinde izlediği başarılı askeri stratejiler ile hegemonik güç haline gelmeleri, Almanya'nın askeri olarak güçlü olmasına rağmen başarısız yükselme denemeleri yükselen güçlerin askeri stratejileri açısından önemli olarak değerlendirilmiştir. Tarihi süreç içerisinde yükselişini sürdüren tüm ülkeleri incelemek mümkün görülmediğinden bu yükselen güçler içerisinde üçü ele alınarak detaylı incelemeye tabi tutulmuştur. İncelenen güçler belirlenirken yükselişini uzun süreli sürdürmelerinin ve hegemonik bir güce dönüşmelerinin yanında, kıstas olarak bu güçlerin coğrafi konumları, doğulu veya batılı olmaları, siyasi yapıları, kültürleri de dikkate alınmıştır. Bu kapsamda tarihi süreçte hegemonik güç haline gelene kadar yükselişini sürdürmüş Portekiz, Hollanda, İngiltere ve Amerika Birleşik devletleri içerisinde Portekiz ve İngiltere, doğulu güçler içerisinde de yükselişini uzun müddet sürdürerek başarılı olan Osmanlı İmparatorluğu yükselen güçler olarak belirlenmiştir. Portekiz'in bir kara ve yarımada devleti olması, İngiltere'nin bir ada devleti olması, Osmanlı İmparatorluğu'nun da iç hatlar konumunda bir kara devleti olmaları nedenleriyle yükselen güçler içerisinde çeşitlilik te sağlanmıştır.

2.4. Yükselen Güç Karakteristikleri

Yükselen güçleri belirleyebilmek için yükselen Güç tanımından yola çıkmak gerekmektedir. Tanımda da belirtildiği üzere yükselen güçler; siyasi, ekonomik, kültürel, askeri güç ve diğer konularda uluslararası sistemi uzun sürelerle etkileyerek uluslararası sistemin geleceğini şekillendirebilme yeteneğine sahip olan devletler olarak tanımlanmıştır. Ancak, bu tanımlama yükselen gücün karakteristiklerini tam olarak ortaya koymamaktadır. Yükselen gücün karakteristikleri ideal bir yükselen güç analiz edilerek ortaya konabilir. Tarihi süreç içerisinde en ideal yükselen güçler yükselişini uzun süre sürdürerek Dünya liderliğine ulaşmayı başarabilen hegemon devletlerdir. Hegemonya; Uluslararası sistem içerisinde bir devletin diğer devletler üzerinde oluşturduğu etki ve üstünlük olarak tanımlanmaktadır. Tarihi süreç içerisinde belirli bir dönemde uzun döngülü olarak hegemonya tesis eden devletlere de hegemon devletler denmektedir.

Hegemonyanın uluslararası ilişkiler teorilerinde işlenmesi ve uluslararası sistemle ilişkilendirilmesi yeni bir husus değildir. İlk defa Gramsci tarafından kullanılan hegemonya kavramı, küresel ölçekte uluslararası rejimler aracılığıyla bir düzen tesis edip işletmekle ilgilidir. Daha sonra Cox, Gilpin, Wallerstein ve Keohane'nın çalışmalarında da yer verilen hegemonyanın oluşturulmasında ve sürdürülmesinde etki eden faktörler ve tarihi anlamda bugüne kadar hangi ulusların küresel hegemon kabul edildiğine temel teşkil eden kriterler tartışılmaya devam etmektedir.

Bu tartışmalar içerisinde uluslararası sistemin tek bir devletin hegemonyası altında istikrara kavuşacağı düşüncesi üzerine geliştirilen hegemonik istikrar teorisi uluslararası ilişkiler teorisyenlerince kabul gören teorilerden en önemlisidir. Bu teoriye göre uluslararası sistemin önde gelen ülkeleri arasındaki koordinasyonun ancak hegemonik özellik taşıyan bir ülkenin önderliğinde gerçekleşebileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla da uluslararası sistemde istikrar için hegemon devlet özelliklerine sahip bir devlete ihtiyaç vardır.

Bir devletin hegemonik niteliğinde bir devlet olabilmesi için gerekli özellikler hegemonik istikrar teorisine göre şu şekilde olmalıdır. Söz konusu devlet hegemonik sistemin kurallarını tesis etme ve uygulama yeteneğine sahip olmalı, anılan devletin hegemon devlet olma azmi ve gücü olmalı ve hegemon devlet, kendisine meydan okuyan ya da sistemde

önde gelen devletlerin menfaatlerini de gözeten biçimde algılanacak bir uluslararası sistemin yaratılmasını sağlamalıdır. Bu özellikler içerisinde temel taşı niteliğinde değerlendirilmesi gereken “yetenek” ve “güç” kavramları ise; küresel çapta büyük ve giderek daha büyüme özelliğine sahip bir ekonomik yapı, stratejik alanlarda teknoloji üretme kabiliyetine sahip küresel teknolojik hâkimiyet ve uluslararası güvenlik ortamını hegemonik istikrar için uygun hale getirebilecek askeri güçle desteklenen bir politik güce sahip olmayı ifade etmektedir.

Hegemonik bir devlet özelliğine sahip olarak dünya ekonomisini ve uluslararası sistemi yönlendirmenin nitelikleri bu özellikler olarak kabul edildiğinde, öncelikle tarihi süreç içerisinde bu niteliklere sahip devletler ve bu devletlerce sürdürülen hegemonik dönemleri incelemek gerekmektedir. Dünya siyasi tarihi incelendiğinde, bu zamana kadar oluşturulan küresel çaptaki hegemonyaların, kendi iç kaynaklarını tüketen Avrupalı kapitalist devletlerin ekonomik nedenlerle denizaşırı ülkeleri işgali ve sömürge haline getirmeleri sonrasında denizlerde kazandıkları hegemonyayı denizlerden tüm dünyaya doğru genişletmeleri ve uygun uluslararası güvenlik ortamını tesis etmeleri suretiyle ortaya çıktığı belirlenmiştir. İstikrarlı bir hegemonik dönem için uygun uluslararası güvenlik ortamının tesis edilmesi en önemli faktörlerden birisidir. Bu bağlamda, sömürge döneminde hegemon devletler için güçlü bir deniz gücüne sahip olma ekonomik olarak gereklilik ise de uluslararası güvenlik ortamının tesisi ve idamesi için de vazgeçilmez bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca modern çağda tespit edilen küresel hegemonik dönemlerin de, küresel deniz hâkimiyeti ile başlatıldığı ve sürdürüldüğü bilinmektedir.

Modelske’ye göre uluslararası sistemi yönlendirecek hegemon devletin karakteristiklerini ortaya çıkarmak için modern devletler sisteminin oluştuğu 15. yüzyıldan itibaren uzun döngülerle Dünya liderliği yapan hegemon devletlerin özelliklerini analiz etmek gerekmektedir. Modelske’nin Uzun Döngülü Hegemonik Dönemler teorisine göre; Dünya liderliği yapacak hegemon devletler küresel bir savaş sonucunda ortaya çıkmakta, belirli bir süre uluslararası sistemi yönlendirdikten sonra yine başka bir küresel savaş ile dönemini sona erdirmekte, bu döngü tarihi süreç içerisinde devam ederek yeni hegemon devletler ortaya çıkmaktadır.

Modelske’nin bu Uzun Döngülü Dünya Liderliği tezi çerçevesinde, Dünya siyasi tarihinde, 1494-1560 yılları arasındaki dönem Portekiz hegemonyası, 1580-1660 yılları arasındaki

dönem Hollanda hegemonyası, 1688-1763 yılları arasındaki dönem İngiliz I. Dönem hegemonyası, 1792-1873 yılları arasındaki dönem İngiliz II. Dönem hegemonyası, 1914-2000 yılları arasındaki dönem ise Amerika Birleşik Devletleri(ABD) hegemonyası dönemleri olarak kabul görmüştür.³⁶Bu hegemon devletlerin karakteristiklerine bakıldığında 4 önemli unsur göze çarpmaktadır. Bunlar; uygun coğrafya (tercihen ada veya yarımada devleti), birlik ve bütünlüğünü sağlamış açık ve koalisyon oluşturabilme yeteneğine sahip bir toplum, güçlü bir ekonomi ve küresel etkinliğe ulaşabilecek bir politik ve stratejik organizasyondur. Modelski, uluslararası sistemi yönetecek hegemonların bu temel özelliklere sahip olması gerektiğini belirtmektedir.³⁷Wallerstein ise Portekiz'i hegemon güç olarak görmemekte, İngiltere'nin I. Hegemonik dönemini de hegemonik dönem olarak kabul etmemektedir.³⁸

2.4.1. Uygun Coğrafya (Tercihen Ada veya Yarımada Devleti)

Tarihi süreçteki hegemonlara bakıldığında tüm bu özelliklerin hegemon devletlerde mevcut olduğu görülmektedir. İngiltere okyanusta bulunan klasik bir ada devletidir. ABD, Amerika kıtasında bir devlet olmasına rağmen Kuzey Amerika bir ada olarak addedilebilir. Portekiz, İber yarımadasında okyanuslara açık bir yarımada devletidir. Hollanda, denize kıyısı olan bir kara devleti olmasına rağmen etrafı kanallarla çevrili bir ada devleti olarak kabul edilebilir. Ada devletleri denizle çevrili olduklarından kara devletlerine nazaran işgale ve akınlara karşı daha korunaklı ve güvenlidirler. Ada devletlerinin diğer devletlerden izole olması, iç istikrarın ve toplumun birlik ve beraberliğinin sağlanması yönünden avantaj sağlamaktadır. Dünyanın diğer bölgelerindeki kaynaklara ulaşılabilmesi açısından uluslararası deniz ticaret yollarını kullanılabilmesi ada devletlerinin en önemli avantajlarındanır. Dünyadaki yüklerin çoğunluğunun deniz yoluyla taşındığı dikkate alındığında ada devletinin avantajı daha da ortaya çıkmaktadır.

³⁶ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Pres, Hong kong, 40.

³⁷ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Pres, Hong kong, 220.

³⁸ Arı T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayıncılık, Bursa. S. 308.

2.4.2. Siyasi İstikrar ve Açık Toplum

Hegemon devletler istikrar ve açıklık özellikleri bakımından analiz edildiklerinde toplumlarının istikrar içerisinde ve açık bir toplum olduğu görülmektedir.³⁹ Ada veya yarımada devletleri olmaları nedenleriyle sahip oldukları uygun coğrafya ortak kimlik geliştirilmesi bakımından uygun imkanlar sağlamaktadır. İçte sağlanan istikrar nedeniyle iç savaşlar ve sivil ayaklanmaların olmaması, birlik ve beraberliğini sağlamış olması, açık ve koalisyon oluşturabilme yeteneğine sahip milli karakterde bir toplum yetiştirmeye imkân tanımaktadır. Bu devletlerin hegemonik dönemlerinde hiçbir iç savaş, ayaklanma veya askeri darbe meydana gelmemiştir. Hegemonik dönemleri öncesinde yaşanan politik devrimler toplumların istikrarına destek olmuştur. Ada ve yarımada devletleri olmaları nedeniyle toplumun aynı lisanı konuşması, halkın temsilini esas alan çok partili demokratik rejimleri benimsemeleri ve Dünyanın en erken ulus devletleri olmaları küresel ölçekte aktif rol almalarında avantaj sağlamıştır. İstikrarlı bir toplumun oluşturduğu devletler göçmenleri, turistleri, yatırımcıları ülkelerine çeker ve onlar için yaşamak isteyecekleri bir ülke haline gelir. İstikrarın olmadığı bir dünyada böyle ülkeler itibar kazanıp lider ülkeler haline gelirler.

2.4.3. Güçlü Ekonomi

Hegemon devletlerin ekonomik alandaki başarıları en önemli özelliklerindendir. Bu başarılar sadece gayri safi milli hasılayı esas alan ekonomilerinin büyüklüğü değil üretim kapasiteleri ve uluslararası ticaretteki başarıları da kapsamaktadır. Portekiz, Hollanda ve I. Dönemdeki İngiltere dönemlerinin ticaretle uğraşan en önemli devletlerindendir. II. Dönemdeki İngiltere ve ABD’de kendi dönemlerinde sanayide en başarılı devletlerindendir. Bu devletler kendi dönemlerinde büyüklük bakımından en büyük ekonomilerden olmamalarına rağmen yine de önemli ekonomilerden sayılmaktadır. Bunlar içerisinden yalnızca ABD 1945 yılında gayri safi milli hasılda Dünya ekonomisinin % 50 oranına ulaşarak küresel ölçekte Dünya ekonomisine etki etme özelliğine sahip olmuştur.⁴⁰ Hollanda ve İngiltere I. Döneminde, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu ekonomileri bu devletlerin ekonomilerinden daha büyüktür. Hegemonları diğer devletlerden ayıran özellik, ekonomilerinin büyüklüğü ile beraber üretilen ürünler ve yaratıcı ve yenilikçi projelerdir.

³⁹ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Pres, Hong kong, 222.

⁴⁰ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Pres, Hong kong, 223.

Ticaretin önemli olduğu dönemlerde uzun mesafeli ticaret, denizden nakliye ve değerli metallerle baharatın getirdiği yüksek karlar, sanayiinin önemli olduğu dönemlerde de pamuklu eğirme ve örme makineleri, demiryolları, havacılık, elektronik gibi lider endüstri alanlarındaki buluşlar ekonomik yönden diğer devletlerden farkı ortaya koyan unsurlardır. Sadece ekonomilerin büyüklüğü ve yenilikler değil küresel çaptaki yenilikler ve yaratıcı projeler diğer devletlere oranla hegemonların ekonomilerinin farkını ortaya çıkaran özelliklerdir. Bu devletlerin uyguladıkları başarılı kapitalist serbest piyasa ekonomisi diğer ülkeler için de bir rol model haline gelmiş ve uluslararası ekonomik düzenin oluşmasına katkıda bulunmuştur.⁴¹

2.4.4. Küresel Hâkimiyet İçin Politik ve Stratejik Organizasyon (Üstün Deniz Gücüne Sahip Olma ve Kullanma)

Hegemon devletler, uygun coğrafyaları, iç istikrarları ve ekonomik kapasitelerini küresel çapta siyasi faaliyetlerde kullanmak maksadıyla bir organizasyonla birleştirmişlerdir. Bu, asla Dünyanın en büyük askeri gücünü oluşturma değil, küresel ekonomik ilişkiler ve küresel güvenliğin sağlanmasına yönelik bir sistemin oluşturulmasıdır. Esas olarak, bu organizasyonun amacı; oluşturulan bu Dünya düzenini küresel çapta ve stratejik seviyede yönlendirecek kara ve hava gücünü de ihtiva eden bir deniz gücü oluşturmaktır. Bu amaçtan yola çıkan hegemon devletlerin tümü kendi dönemlerinde dünya denizlerinde etkili bir deniz üstünlüğü sağlamışlardır. Bu devletler hegemonik dönemlerinin büyük bir kısmında gemiler, üsler, ikmal ve istihbarat sistemlerini kapsayan deniz kuvvetlerinin kaynakları yönünden rakiplerine üstünlük kurmuşlardır. Portekizliler, ilk defa okyanusta fırtınalı havalarda seyir yapabilen ve silahlara sahip büyük yelkenli gemileri inşa etmeleri, Hollandalılar, Uzakdoğu'ya seyir yapabilecek büyük tonajlı gemilere sahip olmaları, İngilizler, 1692'den itibaren "Dalgalara Hükmeden" bir şekilde donanma oluşturmalarıyla, ABD'de Pasifik ve Atlantik'te oluşturduğu deniz filoları ile uluslararası sistemi yönetmişler ve Dünya hâkimiyeti için deniz gücüne sahip olmanın önemini ortaya koymuşlardır.⁴²

Hegemon devletlerin böyle bir politik ve stratejik bir organizasyon oluşturmalarının nedeni, Dünya düzeninin kendi istekleri doğrultusunda idame ettirilmesi yeteneği

⁴¹ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Pres, Hong kong, 223.

⁴² Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Pres, Hong kong, 225.

kazanmak istemeleridir. Bunun pratikteki anlamı; Dünya liderliği için yapılacak küresel savaflara hazır olmak ve kazanmaktır. Aslında küresel savaflar, Dünya liderliği için gerekli özelliklere sahip olan güçlerin yeteneklerinin test edilmesidir. Nükleer caydırıcılığın mevcut olduğu çağımızda bile etkili bir deniz gücüne sahip olunması Dünya liderliği yolunda en önemli yeteneklerden biri olmaya devam etmektedir.

2.4.5. Yükselişini Sürdüremeyen Güçler

Dünya liderliği veya hegemon güç olabilmek için gerekli olan özelliklere sahip olupta küresel çaptaki savafları kaybederek hegemon güç olamayan rakip devletlerin incelenmesinde de fayda mütalaa edilmektedir. Bu devletler hegemon özelliklerine sahip olmalarına rağmen neden başarılı olamamışlardır? Örneğin; İspanya. Portekiz'i işgal ettikten sonra neden küresel bir güç olamamıştır? Fransa, İngiltere'ye iki kez kaybetmiştir. Almanya ve SSCB, ABD'ye karşı kaybetmiştir. Bu devletlerin hiç biri ada devleti değildir. İspanya bir yarımada devleti, Fransa, 2 ayrı denize kıyısı olan bir kara devleti olmalarına karşın doğu sınırlarının karadan işgale karşı açık olmalarından dolayı dezavantajlara sahiptir. Almanya, Avrupa kıtasının ortalarında, SSCB'de Asya kıtasının ortalarında yer alan denizlere kapalı sayılabilecek durumdadırlar. Bu karaya bağımlılık, bu devletlerin kendilerini küresel bir bakış açısına sahip olmaktan ziyade, karasal ve bölgesel mücadelelerle uğraşmalarına neden olmuştur. Bu devletler ayrıca iç sorunları ile uğraşmaları nedenleriyle de iç istikrarı sağlayamamışlardır. İspanya için Kastilya iç savaşı, Fransa'da din savafları ve Fransız devrimi, Almanya'nın iç karışıklıkları, Rusya devrimi iç istikrarın sağlanmasını engelleyen unsurlardır. Bu iç karışıklıklar, ülke halklarının birlik ve beraberliğini engellediği gibi küresel savaflarda politik sistemlerinin çöküşüne de neden olmuş, bu hususlarda halkın bu ülkelerden başka ülkelere göçmesine neden olmuştur. İspanya gibi devletler Yahudi ve Müslümanları ülkelerinden göçe zorlamışlardır.

Bu ülkeler diğer hegemon ülkelerle kıyaslandıklarında, ekonomik bakımdan zengin, yeterli coğrafya ve nüfusa sahip, üretim yapan ülkeler olmalarına rağmen uzun dönemde ekonomi yönetimi, yenilikçilik ve yaratıcılıktaki eksiklikleri nedenleriyle başarısız olmuşlardır. Bu devletlerde hegemon devletler gibi politik ve stratejik nedenlerle deniz gücünü geliştirme ve kullanma isteğinde olmalarına rağmen başarılı olamamışlardır. İspanya büyük bir donanma oluşturmuş, Fransa, Colbert'in komutasında büyük bir deniz filosu geliştirmiş, Almanya, İngiltere ile deniz gücü oluşturma yarışına girmiş, SSCB ise okyanuslara

açılmayı hedefleyen bir deniz filosu meydana getirmiştir. Fakat bütün bu gayretler başarılı olamamıştır. Endüstriyel ve ticari teşebbüslerden farklı olarak bu istekler geçici olmuş ve sonu getirilememiştir. Fransa, okyanuslara açılma yerine doğuda Almanya ile olan sınırını güvenlik altına almaya öncelik vermiştir. Almanya'nın katılmış olduğu iki küresel savaş, kaynaklarını daimi bir deniz gücü geliştirmek yerine savaşlarda harcamasına neden olmuştur. Tüm bu hususlarla beraber bu devletlerdeki küresel bir sistemi oluşturma ve yönetmeye yönelik bilgi ve strateji eksikliği deniz gücü oluşturma niyetlerini de engellemiştir.

2.4.6. Diğer Yükselen Güç Özellikleri

Hegemon devletler için yukarıda belirlenen özelliklere ilaveten bir devletin hegemon devlet olabilmesi için o devletin istek ve arzusu da önemlidir. Örneğin; 1929 Büyük ekonomik bunalımının uzun sürmesinin nedenini, Kindleberger, uluslararası sistemde hiçbir ülkenin sistemi istikrara kavuşturacak bir role soyunacak yetenekte ve istekte olmamasına, İngiltere'nin gücünün bu rolü almaya yetmemesine, ABD'nin de yeterli güçte olmasına rağmen bu rolü üstlenmek istememesine bağlamaktadır.⁴³ Hegemonyanın özü; hegemon olmak isteyen devletin diğer rakip devletlerle mücadelesidir. Bu mücadele ekonomik, teknolojik, kültürel v.b. gibi mücadeleler olduğu gibi askeri güç mücadelelerini de kapsamaktadır. Mücadeleler uzun süreli olacağı için askeri gücün oluşturulması ve idamesi, mücadelenin hegemon olmak isteyen devletin amacına ulaşana kadar sürdürülmesini gerektirmektedir.

Hegemonya süreci; hazırlık, yükseliş ve hegemonik düzenin oluşturulup idame edilmesi gibi safhaları ihtiva etmektedir. Hazırlık sürecinde, hegemon olmak isteyen devlet potansiyel olarak hegemon aday devletlerden birisidir. Politikası ve stratejisi hegemon olmaya yöneliktir. Hegemon olmak isteyen devlet hazırlık sürecini başarılı bir şekilde tamamlarsa yükselişe geçer ve mevcut hegemon devletle bir mücadele sürecine girer. İşte bu yükseliş süreci, hegemon aday devlet için çok önemli bir süreçtir. Hegemon aday devletin bu aşamada izleyeceği politikalar ve stratejiler, anılan devleti hegemon haline getirebileceği gibi, yükseliş sürecini engelleyerek zayıf konuma da itebilir. Yükseliş sürecinde hegemon devlete ve diğer meydan okuyan devletlere karşı izlenecek politika ve stratejiler yükselen gücün yükselişini sürdürmesine veya zayıflamasına neden olacaktır.

⁴³ Kindleberger, C. P., (1973). *The World in Depression, 1929-1939*, The Penguin Press, Londra, 305.

Yükselen güçlerin yükseliş süreçlerinde izledikleri politika ve stratejiler hegemon devlet olabilmelerine veya tekrar zayıflamalarına neden olabilmektedir. Yükselen güçlerin özellikleri ve karakteristikleri incelendiğinde izleyecekleri politika ve stratejilerde ortaya konabilecektir. Yükselen güçlerin yükseliş süreçlerindeki en önemli merhale “güç dengesi” mücadelesidir. Güç dengesi; uluslararası sistemi bölgesel ve küresel olarak kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak isteyen devletlerin rakip devletler tarafından bölgesel veya küresel olarak dengelenmesi ve sistemin istikrarının korunmasıdır. Klasik güç dengesi doktrini 15. yüzyılda Rönesans İtalya’sında Venedik, Milano ve Floransa ilişkileri ile ortaya çıkmıştır. Floransa şehir devletinin hükümdarı olan Cosimo de Medici 1451 yılındaki “Diplomatik Devrim” ile daha önce desteklemekte olduğu Venedik devletine olan desteğini çekerek ve Milano şehir devletini destekleyerek güç dengesinin oluşmasını sağlamıştır. Bu dengeleme modern dönemdeki ilk güç dengesi sağlama politikası olarak tarihe geçmiştir.⁴⁴Daha sonraki dönemlerde, 18. yüzyılda Fransa’nın kendinden daha az güçlü Avusturya Habsburg’larına karşı başlattığı mücadelede, İngiltere’nin Avrupa kıtasına yönelik herhangi bir toprak sahibi olma amacı olmamasına rağmen Habsburglara karşı Fransa’yı dengelemek için Habsburglar tarafında yer alması ve Avrupa kıtasına müdahale etmesi “Güç Dengesi”ni sağlama politikasının klasik örneklerindendir. Dünya savaşlarında ABD’nin zayıf taraflara destek vermesi de güç dengesi sağlanmasına yönelik politikalaradır.

Son zamanlara kadar deniz kuvvetleri unsurları ile uluslararası arenada okyanusları kullanma ve kontrol etme, devletlerin uluslararası etkileşimi için tek etkin ve tasarruflu metot olarak görülmektedir. Nükleer silahlar ve uzayın kullanımı okyanusların önemini bir miktar azaltmış olsa bile günümüzde de denizler devletlerin güç aktarımı ve uluslararası etkileşimi için en etkin ve tasarruflu yol olmaya devam etmektedir. Denizlerin Dünya hakimiyeti için ne denli önemli olduğunu ortaya çıkaran ilk stratejist Alfred Thyer Mahan’dır. Mahan, 1890 yılında yazdığı “Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi-1660-1773” isimli eseriyle deniz kuvvetlerinin tarih boyunca milletlerin gelişiminde ve refahında tartışılmaz bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Mahan’a göre; bir ülkenin refahı ve milli menfaatlerinin sağlanması için denizcilik ve milli egemenliğinin sağlanması ve idamesi için de deniz gücünün varlığı çok önemlidir. Bir devletin denizcilik yeteneklerinin gelişmesi için 6 çok önemli faktör gereklidir. Bunlar, hegemon devlet

⁴⁴ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Pres, Hong kong, 51.

özelliklerinde olduğu gibi; coğrafi konum, iklim ve doğal kaynakları da içeren fiziki yapı, bölgenin büyüklüğü, nüfusun miktarı, milli karakter ve hükümetin nitelikleri olarak belirlenmiştir.⁴⁵ Bunlar, hegemon devlet özellikleri ile uyumaktadır.

Hegemon devletler yükselişlerini uzun süreli olarak sürdürerek hegemon haline geldikleri için yukarıda belirtilen hegemon devletlerin özellikleri yükselen güçlerin özellikleri ve karakteristikleri olarak da alınabilir. Doğal olarak bu karakteristikler zaman ve şartlara göre değişiklikler gösterebilir. Yukarıda belirtilen karakteristiklerin yükselen güçler için referans olarak alınmasına ilaveten yükselen güçler için farklı karakteristiklerde belirlenebilir. Bu nedenle; yukarıda belirtilen özellikler, yükselen güçler için asgari özellikler olarak alınmış, bulunulan çağa göre bu özelliklerde değişiklikler olabileceği, bazı yeni özelliklerin bunlara eklenebileceği, bazı özelliklere daha fazla ağırlık verilebileceği değerlendirilmiştir.

Modelski'ye göre; hegemon devletler hegemon haline gelmeden önce gerçekleşen küresel savaşlar sonucunda ortaya çıkmaktadır.⁴⁶ Bir devletin hegemon devlet haline gelmesindeki 5 önemli merhaleden en önemlisi şüphesizki küresel savaşlar merhalesidir. Küresel savaşlar, uluslararası sistemi yönetecek ve yönlendirecek Dünya gücünü veya hegemon devleti ortaya çıkardıkları için bu savaşlar küresel siyasal sistemin de en önemli faaliyetidir. Küresel savaşlar ancak ve ancak güçlü ekonomilerin desteğinde uluslararası alandaki krizlere müdahale edebilecek güçlü deniz kuvvetleri ve silahlı kuvvetlerine sahip büyük güçler tarafından kazanılabilir. Uluslararası sistemdeki krizlere müdahale ancak deniz gücü vasıtasıyla yapılabilir. Bu nedenle de hegemon adayı olan veya yükselişini sürdürmek isteyen bir devlet ancak güçlü bir deniz gücüne sahip ise amacına ulaşabilir.

Güçlü bir silahlı kuvvetlerine sahip olmak küresel savaşları kazanmak için yeterli değildir. Askeri stratejiler de gücü geliştirme ve kullanmada, uluslararası sistemi yönlendirmede en önemli faktörlerden bir tanesidir. Bir devletin milli menfaatleri; kendi ülkesini, halkını, kurumlarını, değerlerini, bekasını ve güvenliğini korumaktır. Bunlar; o devletin milli güvenlik hedeflerini, politikalarını, programlarını ve stratejilerini belirlerler. Milli Güvenlik stratejileri ve Askeri stratejilerde milli menfaatlere ulaşılmasında politikacıları ve silahlı kuvvet mensuplarını yönlendirirler. Askeri stratejiler; Milli hedeflere ulaşmak ve

⁴⁵ Mahan, A. T., (Eylül 2003). *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi*, Çev. Kerem Fındık-Melahat Fındık, Q-Matris Yayınları, Bakırköy/İstanbul, 49.

⁴⁶ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Pres, Hong kong, 40.

erişilen hedefleri korumak için askeri gücün oluşturulup kullanılması veya ondan bu amaçla yararlanılması yöntemi olarak tarif edilebilir.⁴⁷

2.5. Strateji Tanımları

Strateji; genel anlamda, belirli bir amaca ulaşmak için güç kullanma sanatı ve bilimidir. Uluslararası ilişkiler tarihi incelendiğinde, strateji teriminin birçok bilim adamı tarafından farklı tanımlamalarının yapıldığı ve bilim adamlarının çoğunluğunun tek bir tanımlama üzerinde hemfikir olmadıkları görülmektedir. Bu nedenle; öncelikle, farklı bilim adamları tarafından yapılan strateji tanımlamalarının incelenerek esas incelenecek askeri strateji tanımı hususunda bir temel oluşturmak yararlı görülmektedir. Tanımlamalara geçmeden önce de strateji teriminin kullanımının nereden kaynaklandığını açıklamakta yarar görülmektedir. Strateji terimi, biri Latince yol, çizgi veya yatak anlamında kullanılan *stratum* kavramından⁴⁸, diğeri eski Yunanlı General Strategos'un adıyla ilişkilendirilmektedir⁴⁹. Antik çağda Yunanca "Strategy" kelimesi, daha çok stratejiyi uygulama durumunda olan generallerin, bir generallik sanat ve donanımını göstermek için kullanıldıkları terim olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁰ Kavramın kökenini oluşturan "Strategos", eski Mısır ve eski Yunan uygarlıklarında en yüksek askeri ve sivil yöneticileri ifade eden bir sözcük olarak kullanılmıştır.⁵¹

Bizans İmparatorluğu döneminde, 6. yüzyılda İmparator Jüstinyen stratejiyi; "generallerin kendi topraklarını savunmak ve düşmanı mağlup etmek için kullandıkları yollar" olarak tanımlarken, "taktikler" diye bir terim ortaya koyarak, bu terimin de, "silahlı insanlardan meydana gelen ordulara manevra yaptırmak ve orduları organize etmeye yarayan bilim" olarak tanımlamıştır. Strateji terimi daha sonraki tarihi süreç içerisinde terim olarak kullanılmasa da hemen hemen her dönemde strateji olarak isimlendirebileceğimiz askeri uygulamalar yapılmıştır. Batı dünyasında gerçek anlamda strateji terimini ilk kullanan Avusturyalı yazar Johann von Bourscheid olmuştur. Bourscheid, Fransız kont Jacques Antoine Hippolyte Guibert'in "Taktikler Üzerine Genel Makale" adlı Fransızca makalesini

⁴⁷ Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*, 1. Baskı, Belge Yayınları, Ankara, 133.

⁴⁸ Tosun K., (Kasım 1992). *İşletme Yönetimi*, 6.Baskı, Savaş Yayınları, İstanbul, 220.

⁴⁹ Steiner G. A., (1969). *Top Management Planning*, New York, The Macmillan Company, 237.

⁵⁰ Heuser B., (2010). *The Evolution of Strategy: Thinking War from Antiquity to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 4.

⁵¹ Dedeoğlu B., (2003). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, İstanbul, 56.

Almancaya çevirirken “İmparator Leopold’un Strateji ve Taktikleri” diye çevirerek modern dönemde ilk defa strateji terimini kullanmıştır. Daha sonraları, strateji ve taktikler konusunda değişik ülkelerde çeşitli bilim adamları tarafından çalışmalar yapılmış ve kitaplar yazılmıştır. Bu dönemde; stratejinin bilim mi yoksa sanat mı olduğu hususunda da çeşitli tartışmalar yapılmış, bu tartışmalara Prusyalı General Carl von Clausewitz “Savaş Üzerine” adlı eseri ile son noktayı koymuştur.⁵²

Carl von Clausewitz “Savaş Üzerine” adlı kitabında strateji terimini çarpıcı bir şekilde tanımlamıştır. Clausewitz, kitabında, stratejiyi, “Muharebelerin, savaşın amacına ulaşmak için kullanılması” olarak tanımlamaktadır.⁵³ Burada muharebelerden kasıt devletler arasındaki çatışmalardır. Nitekim, Colin S. Gray “Modern Strateji” adlı kitabında Clausewitz’in bu strateji tanımlamasını; “Strateji, savaşın hedefi için çarpışmaların kullanılmasıdır” diyerek muharebelerden kastın devletler arasındaki güç mücadeleleri olduğunu belirtmektedir.⁵⁴ Buradaki çarpışmalar terimi ile neyin ifade edildiği üzerinde düşünüldüğünde, bunun savaşlarla sınırlı olmadığı, muharebeler kadar savaş tehdidi ile de ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Strateji; siyasi hedefe ulaşmak için savaşlar kadar savaş tehdidinin de kullanımıdır. Üstelik burada ifade edilen strateji sadece askeri strateji değil, gücün, devlet idaresinin hedefleri için tehdit ya da fiiliyattaki tüm ilgili araçları kullanan büyük strateji de olabilir.

Strateji, anlaşılması kolay olmayan bir terim olmasına rağmen, Clausewitz’in stratejiyi tanımlamasında stratejik olanla olmayanın açıkça ortaya konduğu görülmektedir. Aslında askeri alanda anlamları karıştırılan strateji ve taktik terimleri Clausewitz’in bu tanımıyla açıklığa kavuşmaktadır. Taktikler, çatışmalarda ve muharebelerde silahlı kuvvetlerin kullanımını öğretir. Faaliyet halindeki silahlı kuvvetler, eylem halinde bulunan herhangi bir güç aracı, taktik alanı oluşturmaktadır. Buna karşılık, strateji; bu araçların siyasi amaçlar için kullanımını yönetmekle ilgilidir.

Strateji’nin diğer bir tanımı Basil H. Liddell Hart tarafından yapılmıştır.⁵⁵ Hart; Clausewitz’in tanımlamasını eleştirerek; stratejiyi, yüksek strateji ve askeri strateji diye

⁵² Heuser B., (2010). *The Evolution of Strategy: Thinking War from Antiquity to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 6.

⁵³ Clausewitz C. V., (Mart 2011). *Savaş Üzerine*, Doruk Yayıncılık, 99, 165.

⁵⁴ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 40.

⁵⁵ Hart, B. H. L., (2003). *Strateji Dolaylı Tutum*, 2. Baskı, Doruk Yayınları, İstanbul, 443-450.

ikiye ayırarak, gerçekte siyaset ve yüksek stratejinin, askeri harekâtın güdümü içinde hükümet tarafından görevlendirilmiş olan askeri liderlerin sorumluluğu olmadığı, bu sorumluluğun hükümete ait olduğunu ifade etmiştir. Hart, taktik nasıl stratejinin daha aşağı seviyede bir uygulanaşı ise askeri stratejinin de yüksek stratejinin daha aşağı derecedeki kullanımı olduğunu belirtmiştir. Hart'a göre muharebeler, amaca ulaşmak için kullanılacak araçlardan yalnızca bir tanesidir. Hart; uygulanacak bir askeri stratejinin mükemmelliğinin ağır bir çarpışmaya girmeksizin sonuç sağlama yeteneğinde yattığını ifade etmiştir. Bu tanımlama aslında strateji tanımlamaları içerisinde diğer bilimadamlarının da üzerinde hem fikir olduğu en önemli tanımlamadır.

Strateji; 18' inci yüzyılın sonlarına gelinceye kadar, askeri komutanın düşmanı yanıltmaya ve bu suretle zaferler elde etmeye çalıştığı bir harp harekâtı hilesi, tuzaklar ve yanıltmalar şeklinde tarif edilmiştir. Strateji sadece bir harp zamanı konsepti olmayıp, barış dönemini ve milli güç unsurlarının tamamını kapsayan, devlet yönetimini her yönüyle içeren bir süreçtir.

Colin S.Gray, stratejiyi “siyasi gayeler için kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunma sanatıdır” şeklinde ifade etmiştir.⁵⁶ Bu tanıma göre; strateji, siyasi hedefe ulaşmak için fiili savaşlar ve seferler kadar barış zamanında caydırıcılık için her türlü tehdidi de içermektedir. Heary E.Ecclos ise Stratejiyi; "Hedeflerin elde edilmesi gayesiyle durumları ve ilgi sahalarını denetim altına alacak gücün yönlendirilmesidir" şeklinde ifade eder.

Lawrence Freedman ise; Stratejinin amaçlar, yöntemler ve kaynaklar arasında bir denge tutturmakla ilgili olarak; amaçları belirlerken, onları elde etmek için sahip olduğumuz kaynaklarla yöntemleri de belirlemekle ilgili olduğu şeklindedir.⁵⁷ Bu tanımda da görüldüğü üzere devletlerin milli menfaatlerine yani hedeflerine ulaşmada kaynaklarını kullanmalarındaki yöntem bir anlamda onların stratejileri olmaktadır.

Tabii ki diğer stratejistler tarafından da kendilerine has strateji tanımları yapılmıştır. Ancak bunlar çoğunlukla ya Clausewitz'in ya da Hart'ın tanımına yakın anlamda tanımlardır. Doğu ülkelerinde, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde strateji konusunda çalışmış veya

⁵⁶ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 40

⁵⁷ Freedman, L., (2014). *Strateji*, (1. Baskı), Alfa Basım Yayım Dağıtım, Melisa Matbaacılık, İstanbul, 14.

stratejist olarak nitelendirilebilecek çok sayıda bilim adamı mevcut değildir. Bu husus, doğulu diye nitelendirilen ülkelerde strateji alanında detaylı bir araştırma yapılmadığı için de bilim adamlarınca tespit edilmemiş olabilir. Selçuklu ve Osmanlı imparatorluğu döneminde devlet yönetimi içerisinde uluslararası ilişkiler kapsamındaki sorunların çözümünde karar vericiler olarak İmparatorları, hükümdarları veya padişahlar görülmektedir. İmparatorların belli bir uluslararası sorunda karar vermelerine yardımcı olanlarda yine ya hanedandan olan vezirler ve divan üyeleridir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde padişahlar hem sivil ve hem de askeri konulardaki liderliği bünyelerinde barındırdıkları için her iki konuda da karar verme sorumluluğu ve yetkisine sahip idiler. Askeri konularda padişahların karar verme sorumluluğu ve yetkisine sahip olması da özellikle askeri konularda en yüksek seviyede strateji üretilmesine imkân verecek bilim adamlarının yetişmesini engellemiştir. Buna mukabil, devlet işlerinde karşılaşılabilecek sorunları çözmek üzere sarayda mevcut bilim adamlarınca eğitilen ve yetiştirilen şehzadelerin, gelecekte iyi birer stratejist olmaları da mümkün olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu kuruluş döneminde, Osmanlı beyliğinin küçük bir aşiretten devlet haline getirilmesi, Osman ve Orhan Gazi'nin strateji alanındaki başarısının sonucudur. Yine Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da Macaristan'a kadar, Doğuda İran ve Güneyde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın Atlantik kıyılarına kadar genişlemesinde katkıları olan Fatih Sultan Mehmet, Yıldırım Beyazıt, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi padişahların iyi birer stratejist oldukları hususunda hem batılı ve hem de doğulu bilim adamları aynı fikirdedir. Ancak, bu liderlerin kendi dönemlerinde nasıl bir strateji izledikleri hususunda uluslararası ilişkiler bilim adamlarınca kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşümü sonrasında da eğitim ve öğretime yeterli önem verilmesine rağmen ne yazık ki stratejistler yetiştirilememiştir. Bu nedenle de uluslararası alanda tanınmış bir Türk stratejistinden söz etmek mümkün olamamaktadır. Yine de kendi imkânları ile Türk Deniz Harp Akademisinde öğretmenlik görevi süresince strateji ile ilgilenen Emekli Deniz Kurmay Albay Mert Bayat'ın ismini bir stratejist olarak nitelendirmemek vefasızlık olacaktır. Bayat, 1986 yılında yayınlanan "Milli Güç ve Devlet" isimli kitabında stratejiyi; "Milli hedefleri elde etmek ve erişilen

hedefleri korumak için askeri gücün oluşturulup kullanılması veya ondan bu amaçla yararlanılması yöntemidir.” şeklinde tanımlamaktadır.⁵⁸

Modern dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından benimsenerek kullanılan strateji tanımı ise tek bir tanım değildir. Türk Silahlı Kuvvetlerince kabul görüp kullanılan strateji tanımlamalarını şu şekilde ifade edilebilir. Basit olarak strateji; amaçlara ulaşmak için yürütülen çabaları organize eden bir faaliyet planı olarak tanımlanmıştır. Türk Harp akademilerince kabul gören tanım ise; erişilmesi gereken hedeflere ulaşmada, gücü veya kaynakları kullanma bilim ve sanatıdır. Bu kapsamda askeri strateji de; askeri gücün, siyasi maksadı elde etmek için, milli ideolojilerin paralelinde zor kullanılarak yönlendirilmesi sanatı olarak tanımlanmaktadır.

Strateji konusu, bir çatışmayı yönetecek siyasi öndere olduğu kadar askeri lidere de bağlıdır. Strateji, savaşa giren bir ordunun genel planı ile savaşın tümünün genel yönetimiyle ilgilidir. Bu nedenle de hem askeri ve hem de sivil kesimi ilgilendirmektedir. Siyasi otorite ile askeri otorite aynı şahısta toplandığı durumda stratejinin belirlenmesi ve uygulamaya konulması daha kolay olmaktadır. Böyle durumlar genelde imparatorluk ve padişahlık sistemiyle yönetilen ülkelerde olduğu gibi diktatörlükle yönetilen rejimlerde de olabilmektedir. Dolayısıyla bu tür rejimlerde askeri stratejiyi uygulamak kolaydır. Demokrasilerde ise; siyasi otorite ile askeri otorite ayrı olduğundan askeri stratejinin gerek duyduğu kaynakların temini siyasi otoritenin kararına bağlı olduğundan stratejiyi tespit etmek ve uygulamakta kolay olmamaktadır. Bu nedenle de demokratik rejimlerde siyasi ve askeri güç arasındaki denge ve işbirliği askeri stratejinin uygulanmasında gerekli olan en önemli unsurlardan biridir.

Askeri strateji en dar anlamıyla komutanlık sanatıdır. Kısaca strateji; maksada ulaşmak için gücün hazırlanması, oluşturulması ve kullanılması sanatıdır. Politika "Ne Yapacağını" ifade ederken, strateji "Nasıl Yapılacağını" açıklar. Yani gücün nasıl kullanılacağını, uygulamayı ve nasıl uygulanacağını belirtir. Strateji politikanın uygulanışına yöneliktir ve bir alt hareket tarzıdır.

⁵⁸ Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*, 1. Baskı, Belge Yayınları, Ankara, 133.

2.6. Stratejinin boyutları

Yükselen güçlerin yükseliş süreçlerinde izledikleri askeri stratejiyi analiz edebilmek için stratejinin boyutlarını, unsurlarını, özelliklerini ve ilkelerini detaylı olarak ortaya koymak gerekmektedir.

Carl von Clausewitz'in "Stratejide her şey çok basittir ancak bu her şeyin çok kolay olduğu anlamına gelmez."⁵⁹ ifadesi aslında stratejinin basit olmasına rağmen uygulamadaki zorluklar nedeniyle kolay olmadığını açıkça belirtmektedir. Siyasi tarih bize sivaset, strateji ve taktikler arasındaki ilişkilerin basit olduğunu ve basit şekilde ifade edilebileceğini göstermektedir. Ancak uygulamada strateji ve stratejik terimleri çoğunlukla ya yanlış kullanılır ya da anlamları birbiri ile karıştırılır. Her iki durumda da yapılan hatalar insanların daha doğrusu askerlerin hayatlarına mal olabilir. Bu nedenle de stratejinin doğasını ve boyutlarını doğru teşhis etmek çok önemlidir.

Stratejinin doğası, amacı ya da işlevi tüm siyasi tarih ve strateji tarihi boyunca değişmemiştir. Dolayısıyla da bu bölümde incelenecek strateji boyutları da stratejinin her çeşidi için geçerlidir. Stratejinin boyutlarının tümü mükemmel bir strateji oluşturulmasında aynı önem ve önceliğe sahip değildir. Bir boyuttaki zayıflık başka boyuttaki üstünlükle dengelenebilir. Strateji boyutlarının tümünde yapılacak icraatlarla gelişme sağlanabilir. Ancak bu boyutlar içerisinde bir boyut vardır ki bu boyutta gelişme sağlamak mümkün değildir. Bu boyut stratejinin zaman boyutudur. Kaybedilen zamanı tekrar geri getirmek mümkün olmadığı gibi bu kaybı telafi etmekte imkânsızdır.

Strateji çeşitli boyutlarda analiz edilebilir. Uygulandığı coğrafi çevrelere göre analiz edildiğinde, kara, deniz, hava, uzay stratejisi gibi boyutlar karşımıza çıkar. Analiz silahlar ve teknolojiler boyutunda yapılabildiği gibi savaş tiplerine göre de yapılabilir. İngiliz askeri tarihçi Michael Eliot Howard 1979 yılında yayınlanan "Stratejinin Unutulmuş Boyutları"⁶⁰ adlı eserinde stratejinin boyutlarını detaylı olarak ortaya koymuştur. Howard, stratejinin boyutlarını belirlerken Clausewitz'ten ilham aldığını da açıkça ifade etmiştir. Clausewitz'e göre stratejinin unsurları; moral(ahlaki), fiziki, matematik, coğrafi ve

⁵⁹ Clausewitz C. V., (Mart 2011). *Savaş Üzerine*, Doruk Yayıncılık, 99, 167.

⁶⁰ Howard M. E., (1983). *Causes of Wars and Other Essays, The Forgotten Dimensions of Strategy*, 1983.

istatistiksel olarak ifade edilebilir.⁶¹ Manevi niteliklerin ve etkilerinin neden olduğu her şey moral unsuruna girmektedir. Silahlı Kuvvetlerin büyüklüğü, terkihi, sınıflar arasındaki ilişkiler fiziki kategorisine, hareket hatları arasındaki açılar, geometrinin hesaplamaya dâhil olduğu yerlerde yakınsak ve ıraksak hareketler matematik kategorisine, dağ, nehir, orman, yol gibi arazinin etkisi, coğrafi kategorisine, besin maddeleri de istatistiksel kategoriye girmektedir.

Genel bir sınıflandırma yapıldığı takdirde stratejinin en önemli unsurları olarak kuvvet veya güç, zaman ve mekân sayılabilir. Burada belirtilen kuvvet veya güç; stratejinin belirlemiş olduğu hedefleri elde etmesi amacıyla kullanılması planlanan elde mevcut güçtür. Stratejide esas unsur güçtür. Gücün yapısı dinamiktir. Stratejide tespit edilen hedeflerle elde mevcut güç arasında bir denge olması gerekir. Eğer elde mevcut güç tespit edilen hedefleri elde etmek için yetersizse risk ortaya çıkar. Bu riskin giderilmesi için ya hedefler küçültülür ya da stratejinin uygulanması gücü yeterli olacak şekilde geliştirene kadar ertelenir. Elde mevcut olan güç, yeni teknoloji ürünü silahların tedarik edilmesi, eğitim, tatbikat veya başka devletlerle ittifak yapılması suretiyle arttırılabilir.

Stratejinin alt bölümlerinden biri olan güç geliştirilmesinin amaçlarından bir tanesi de gelecekte uygulanması düşünülen stratejiler için gerekli olacak gücün geliştirilmesidir. Bu amaçla da gelecekte savaş alanının alacağı şekil göz önüne alınarak stratejik konseptler geliştirilir. Bu konseptler de, silahlı kuvvetlerin nasıl silahlanacağını, kazanılması gereken yeni teknolojileri, eğitimi ve teşkilatlanmayı yönlendirir.

Zaman, stratejilerin planlanmasından uygulanmasının sonuna kadar her aşamada önemli rol oynar. Örneğin, stratejinin planlama işleminin devamlı olarak yapılması gerekir. Şartların büyük oranda değişmesi durumunda stratejinin de değiştirilmesi gerekebilir. Politik ve askeri gelişmeleri devamlı takip etmek, gelecekte karşımıza çıkabilecek tehditleri önceden belirleyip ihtiyaçların teminini sağlamak gelecekte uygulanacak stratejinin tespitinde bize kolaylık sağlar. Stratejilerin ihtiyaç duyacağı gücünde zamanında geliştirilmesi en önemli hususlardan birisidir.

⁶¹ Clausewitz C. V., (Mart 2011). *Savaş Üzerine*, Doruk Yayıncılık, 99, 167.

Zaman, stratejinin uygulama safhası olan savaş durumunda da önemlidir. Savaşta, gücün yeterli olmadığı durumlarda, yeterli güç geliştirilene kadar strateji de değişikliğe gidilerek yıpratma stratejisi uygulanabilir. Savaşın uzaması durumunda maliyette artacağından savaşın kısa zamanda bitirilmesi ihtiyacı zamanın önemini ortaya koymaktadır.

Stratejinin genel olarak kabul gören üçüncü unsuru mekân, yani stratejinin uygulanacağı coğrafyadır. Coğrafya, kendi menfaatlerimize hizmet edecek şekilde kullanıldığı takdirde bir kuvvet çarpanı olarak bize avantaj sağlar. Jeopolitik ve Jeostrateji, coğrafyaya dayalı politika ve stratejilerin geliştirilmesini sağlar. Eski çağlarda mekan denince sadece kara ve denizler akla gelirken, 20. yüzyılın başından itibaren hava bu boyutlara ilave olmuş, 20. yüzyılın ortalarından itibaren de uzay bu boyuta dâhil olmuş, yakın zamanda da elektromanyetik spektrum ve siber ortam bu boyutlara eklenmiştir.

Carl von Clausewitz, “Savaş Üzerine” adlı eserinde stratejide muharebelerin kullanılmasını gerektiren nedenleri moral, fiziki, matematik, coğrafi ve istatistiki unsurlara ayırmıştır.⁶² Manevi niteliklerin ve etkilerin neden olduğu her şey moral boyutuna sokulmuştur. Clausewitz, bu değerleri; komutanın yetenekleri, ordunun savaşçılığı ve milli duygular olarak belirlemiştir. Clausewitz’e göre; ordunun milli duygusu dağ muharebelerinde kendini belli ederken, ordunun ustalıklı becerisi ve yığınları sanki demir dökümmüş gibi bir arada tutan çelikleşmiş cesareti daha çok büyük ovalarda kendini göstermektedir. Komutanın yeteneği ise çoğu kez engebeli, kesik arazide rol oynar. Dağlarda komutan ordusuna yeterince komuta edemez ancak ovada sevk ve idare çok basittir ve komutanı çok yormaz.

Kuvvetlerin büyüklüğü, sayıca üstünlük, kuvvetlerin terkihi, sınıflar arasındaki oran fiziki boyutta, harekât hatları arasındaki açılar ve hareketler matematik boyutunda, hâkim nokta, dağ, nehir, orman, yol olarak arazinin etkisi coğrafi boyutta, destek ve bakım ise istatistiki boyutta yer almaktadır.

Michael Howard stratejinin boyutlarını sosyal, lojistik, harekâtla ilgili ve teknolojik olmak üzere 4 boyutla sınıflandırmıştır.⁶³ Colin S. Gray’de Clausewitz ve Howard’ın

⁶² Clausewitz C. V., (Mart 2011). *Savaş Üzerine*, Doruk Yayıncılık, 99, 174.

⁶³ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 48.

çalışmalarından yola çıkarak stratejinin 3 kategoride 17 boyutunu belirlemiştir.⁶⁴ ABD’li stratejist Richard H.Yarger “Bir Strateji Teorisine Doğru”⁶⁵ makalesinde hepside Gray’in kategorilendirmesinde mevcut olan 13 boyut belirlemiştir. Gray’in kategorilendirmesi genelde stratejinin tüm boyutlarını kapsadığından yükselen güçlerin izlediği askeri stratejilerin incelenmesinde de bu boyutlar kullanılacaktır.

Bu kapsamda belirlenen stratejinin 3 kategorideki boyutları şu şekildedir. Birinci kategori olan “İnsanlar ve Siyasetler” kategorisinde; insani boyut, toplum, kültür, siyaset, ahlak kuralları boyutları, İkinci kategori olan “Savaş Hazırlık” kategorisinde; ekonomi ve lojistik, organizasyon, askeri yönetim, bilgi ve istihbarat, stratejik teori ve doktrin, teknoloji boyutları, Üçüncü kategori olan “Savaş” boyutunda ise; askeri hareketler, siyasi ve askeri liderlik, coğrafya, sürünme, şans ve belirsizlik, düşman ve zaman boyutları yer almaktadır. Burada belirtilen boyutlar strateji oluşturmaya ve yürütmeye katkıda bulunan tüm unsurları içermektedir. Bunların belirli bir önem ve öncelik derecesi mevcut değildir. Gray; stratejik icraatın ya da stratejinin bu 17 boyutunda meydana gelen yeteneksizlik veya kötü şansın, müessese için öldürücü olabileceğini ifade etmektedir.

Uygulamada, bu on yedi boyutun her birinde hiçbir idare şekli, eşit şekilde mükemmel ya da berbat olmayacaktır. Fakat stratejinin birçok boyutundan herhangi birinde mükemmellikte eksiklik belli sınırdan kabul edilebilir. Stratejinin bir ya da iki boyutunda mükemmelliğe ulaşmak stratejik icraatta başarıyı garantilememektedir. Teknolojik açıdan çok üstün olan silahlar, savaşta ancak askerlerin o silahları kullanabildikleri ölçüde taktik olarak etkin olabileceklerdir.

Elbette stratejinin bu 17 boyutu aynı önem ve öncelik derecesine sahip olmadığından bu boyutlar arasında birindeki zayıflık bir diğerindeki güçlü yönle ikame edilebilir. Ancak, burada üzerinde durulması gereken esas husus, bu boyutların herhangi birindeki gerçekten büyük olan bir zayıflığın strateji müessesesi için öldürücü olabileceği gerçeğidir.

⁶⁴ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 48.

⁶⁵ Yarger R. H., *Bir strateji teorisine doğru*, ABD Strateji Çalışmaları Enstitüsü Strateji Modeli Kitabı, 45-64.

2.6.1. Stratejinin insan boyutu

Stratejinin her aşamasında, oluşturulmasından uygulanmasına kadar insan boyutu asli bir unsur olarak etkilidir.⁶⁶ Stratejinin her kademesi insanlar tarafından gerçekleştirilir. Stratejiler, planlama aşamasında, bu konularda uzmanlaşmış bilim adamları ve siyasetçiler tarafından oluşturulur. Uygulama aşamasında stratejiler taktiklerce gerçekleştirildiğinden ve taktiklerde muharebelerde askerler tarafından uygulandığından uygulama aşamasında da insan unsuru en önemli rolü oynamaktadır. Dolayısıyla insan boyutu stratejilerin esas boyutlarından birisidir.

Toplumu oluşturan insan kalitesi, stratejik etkinliğin ve üstünlüğün temelini oluşturur. Devletlerin esas gücü de insan kalitesi ile bire bir ilişki içindedir. Devletin gücü kurumlarından, sistem ve örgütlerinden kaynaklansa da sonucunda sistemleri oluşturan, kurumları kuranlar da insanlar olduğundan devlet gücü oluşturmada insanın ne kadar önemli olduğu ortadadır. Teknolojik olarak ne kadar üstün olunursa olunsun insan unsuruna gereken değer verilmedikçe teknolojik üstünlüğün bir değeri kalmamaktadır. Bu nedenle insan unsur askeri stratejinin olmazsa olmaz en önemli boyutudur.

2.6.2. Stratejinin toplum boyutu

İnsanların hayatlarını sürdürebilmeleri için temel ihtiyaçlarının karşılanması gereklidir. Abraham H. Maslow'a göre İnsanların temel ihtiyaçları önem ve öncelik derecelerine göre sırasıyla fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları, ait olma ve sevgi ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. İnsanların temel ihtiyaçlarının en önemlileri olan nefes alma, yeme içme, cinsellik gibi fizyolojik ihtiyaçları ile kendisini, ailesini ve toplumunu tehlikelerden uzak güven içinde hissetmesini sağlayan güvenlik ihtiyaçlarını giderdikten sonra diğer insanlarla ilişki kurmak ve kendisini ait olarak hissedebileceği bir toplum içinde yaşamayı ister. İnsan sosyal bir varlıktır. Uzun süre yalnız yaşayamaz. Bir topluma ve ya bir gruba ait olmak, sevmek ve sevilmek ister. Bu nedenle de insanlar yalnız olarak değil, aileden başlayıp bir devleti oluşturan milletler gibi bir topluluğun içerisinde yaşarlar.

⁶⁶ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 51.

Toplumun ihtiyaçlarının sağlanması, korunması ve idaresi devlet sürecini oluşturur.⁶⁷ Devleti oluşturan unsurlar bir millet, bu milletin üzerinde yaşadığı bir ülke veya toprak ve düzeni sağlayan yönetimi ve ortak yasalarıdır. Devlete dinamizm ve ruh veren insan toplumuna millet denir. Bir milletin oluşmasında; siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, tarih birliği, ahlak ve karakter yakınlığı en önemli unsurlardır. Devlet; görevlerini yani yürütmeyi hükümeti vasıtasıyla gerçekleştirir. Devletin siyasi teşkilatı, başta hükümet olmak üzere, devlet teşkilatına dâhil olan kamu kurum ve kuruluşlarıyla, bunların görevli personelinden oluşur. Devletin milli güvenlik politikası oluşturulduktan sonra, bu politikanın öngördüğü hedeflerin elde edilmesi için, uygulanacak yöntem ve hareket tarzlarını ve milli gücün kullanılma esaslarını belirleyen milli stratejilere sahip olması ve bu stratejileri planlara oturtması devlet yönetimin ana görevlerini teşkil eder.

2.6.3. Stratejinin kültür boyutu

Kültür stratejiyi etkileyen en önemli boyutlardan birisidir. Kültür ya da kültürler, sosyal olarak iletilen fikirler, tavırlar, gelenekler, alışkanlıklar ve kendine has tarihi deneyime sahip, belli bir coğrafyaya dayalı güvenlik çevresinin tercih edilen işleyiş yöntemlerinden oluşmaktadır.⁶⁸ Belli bir çevre birden fazla stratejik kültür içerebilir. Dahası stratejik kültürler zamanla yeni deneyimler hazmedildikçe, içselleştirildikçe ve kültürel olarak dönüştükçe değişebilir. Ancak kültür yavaş yavaş değişir. Yılda yılda değişen hatta on yılda bir yenilenen kültürden bahsetmek kültür kavramını yeterince tanımamak anlamına gelmektedir.

Kültürler hem fikirleri ve hem de davranışları etkiler. İnsanlar açısından kültür kaçınılmaz bir olgudur. İnsanoğlu kültürel olarak eğitilir. Dolayısıyla da tüm stratejik davranışlarda kültürelidir.

Kültür, sözlüklerdeki tanımıyla tüm toplumu kucaklayan idealler ve davranış modelleridir. Stratejiyi planlayan ve uygulayanlar da toplumu oluşturan bireyler olduğundan kültür doğal olarak bu kesimi de kucaklayan idealler ve davranış modelleridir denilebilir. Kültür stratejiye yansıtıldığında da stratejik kültür olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla da, stratejik davranış, strateji kültürü olarak isimlendirilen davranış ve fikirlerden etkilenmektedir.

⁶⁷ Yılmaz S., (2008). *Güç ve Politika*, Alfa Yayınları, 58.

⁶⁸ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 190.

Stratejinin doğası ve işlevi sürekli ve evrenseldir. Ayrıca, tarihi dinamik içerisinde de kültürelidir. Her toplumun kendine has kültürleri olduğu gibi kültürel önyargılarının olması da kaçınılmaz bir olgudur. Almanların Alman kültürü ile kültürleşmiş olmaları, Türklerin Türk kültürü ile kültürleşmiş olmalarından daha normal bir şey olabilir mi? Bir Almanın Türk kültürüne has fikir ve düşünce yapısına sahip olmasını veya olaylar karşısında bir Türkün davranışını göstermesi beklenmemelidir. Stratejik kültürde de fikirler ve davranışlar doğal olarak bu içselleştirilmiş kültürden etkilenmektedir.

Gray, strateji kültürünün işleyişini ve doğasının anlaşılmasını geliştirmeye yardım eden altı husus belirlemiştir.⁶⁹ Birincisi; stratejik davranışın kültür ötesinde olamayacağı gerçeğidir. Diğer bir deyimle, hiç kimse veya hiç bir kurum kültür ötesinde işlevde bulunamaz. İkincisi, güçlüğün kültürü iptal edemeyeceğidir. Güç şartlar altında bile strateji kültür kimliği kaybedilmez. Üçüncüsü; stratejik kültür, tercih ettiği eylem uygulanabilir olsun olmasın stratejik eyleme bir rehber olmalıdır. Strateji kültürü vazgeçilemez bir şekilde muharebe meydanındadır. Çünkü stratejistlerin, savaşçıların ve askerlerin ruhuna işlemiştir. Askerler kültürlerini kendileriyle birlikte savaşa taşırlar. Dördüncüsü, stratejik kültür karşılaştırmalı avantaj belirler. Stratejik kültürleri bazı harekât neveleri için bazı ülkelere avantaj sağlar. Beşincisi, strateji kültürünün bazı durumlarda işlevsiz kalabileceğidir. Altıncısı stratejik kültürlerin sınıflandırılabilirliğine ilişkindir. Stratejik kültürel ayrımcılığın yedi sınıfı olup bunlar şu şekilde sınıflandırılmıştır. Milliyetçilik, coğrafya, belli bir dalda uzmanlık, basitlik/karmaşıklık, nesil ve büyük strateji.

2.6.4. Stratejinin Siyaset Boyutu

Stratejinin siyasi boyutu aslında ona anlamını veren boyuttur.⁷⁰ Siyaset strateji gerektiren bir tutum üretir. Güç stratejinin yetki alanını belirler. Bu nedenle de organize olan şiddet savaşın tanımı için bir anahtardır.⁷¹ Şiddet siyasi amaçlar için bir vasıta. Savaş şiddet içeren bir faaliyet olduğuna göre, savaş siyasete dair bir faaliyettir denilebilir.

Siyaset ile strateji arasında sürtüşme yaratan en olumsuz husus uygun siyasi hedeflerin yokluğu hususudur. Savunma planlamacıları, stratejist ve komutanlar açık siyasi

⁶⁹ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 204.

⁷⁰ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 56.

⁷¹ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 91.

rehberliğin olmamasıyla silahsızlandırılmış olmaktadırlar. Siyaset ile strateji alanındaki uygun siyasi hedeflerin yokluğu sorunu tarihi olarak dört şekilde görünmektedir.⁷²

Birincisi; Savunma planlamacıları ve askeri komutanlar, mevcut askeri vasıtalarla ele geçirilmesi mümkün olmayan hedefleri başarmak için görevlendirilebilirler. Hitler'in Dünya hegemonyası hayali için Alman askeri gücünün yetersizliği gibi. İkincisi; askeri komutana siyasi rehberlik, komutanı, siyasi hedef gerçekten neyi gerektiriyorsa ona yöneltmekten ziyade, silah gücüyle başarıya ulaşmak için kendisi ne seçtiyse onda sınırlı kalmaya yöneltebilir. Bu husus, askeri harekât hedefi ile siyasi hedefin uyuşmamasından kaynaklanan bir husustur. Üçüncüsü, Bir çatışmada, stratejiyi şekillendirmesi gereken siyasi rehberliğin eksikliğidir. Dördüncüsü ise; siyasi otoritelerce belirlenen askeri birliklerce yerine getirilecek siyasi hedeflerin tam ve açık olarak belirtilmemesidir.

Savaş ve strateji arasındaki bir diğer problem, askeri personel ile siyasetçiler arasındaki gerçek bir diyalogun kurulması ve devam ettirilmesi zorluğudur. Askerlerle siviller birbirlerinin rollerini anlama hususunda istekli değildirler. Hatta siviller ve askerler arasında kendi sorumluluk alanlarında bile yeterince ehil olup olmadıklarının farkında olmayanlar mevcuttur.

Siyaset ile savaş, politika yapıcılarla generaller arasında diyalog oluşmasına engel olan nedenler mevcuttur. Bunların ilki kültür çatışmasıdır.⁷³ Aynı devletin siyasetçileri ve generalleri aynı kültürün birer parçası olmalarına rağmen bulundukları ortamın kültürlerinde yarattığı sapmalar ve kişisel yetenek farklılıkları nedenleriyle kültür çatışmasına neden olabilirler. Bu da her iki taraf arasında diyalog kurulmasına engel olan bir husus olarak kendini gösterir. Diğer bir neden karşılıklı bilgi yoksunluğudur. Siyasetçiler kendi konularında az çok bilgi sahibidirler. Ancak, siyasetçiler, savaş ve askerlik gibi uzmanlık isteyen konularda yeterli bilgiye sahip olmadıklarından, herhangi bir savaş durumunda generallerinden neyi talep etmeleri veya ümit etmeleri gerektiğini bilemezler.

Benzer şekilde, askerlerde siyaset dünyası hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Ama sorun sadece karşılıklı olarak birbirlerinin meslekleri hakkında bilgi eksikliği değildir.

⁷² Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 93.

⁷³ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 95.

Siyasetçiler ve askerler anlamadıkları insanlara güvenmedikleri ve onları küçük gördükleri zaman bu diyalog eksikliğinin kötü etkisi şahsi düzeyde insan boyutu tarafından çoğaltılır. Bu da ilişkilerde sağlıklı bir ortamın oluşmasına yol açar.

Bir diğer sorun siyasetçi ile askerlerin sorumluluklarındaki farklılıklardır. Ulusal güvenlik söz konusu olduğunda, siyasetçinin rolü, güvenliğin uygun bir modelini açıkça ifade etmek, bunun gerçekleşmesi için uygun büyük stratejiyi belirlemek, buna uygun hedefleri seçmek ve milli menfaatler arasında uyumu sağlamaktır. Siyasetçi, ekonomik olarak gelişimi sağlayan fırsatlarla askeri talepler arasında seçim yapma durumundadır. Ayrıca, siyasetçi, savaşın gerektirdiği ihtiyaçların karşılanması yanında, savaş sonrası barış döneminde ekonomik ihtiyaçların karşılanması ve ekonominin üretkenliği için gerekli kaynakları ayırmak zorundadır.

Orduyu modernize etmek ve yeni askeri yetenekler kazanmaya ihtiyacı olan askerler ise, ordusu sayıca ve modern silah ve sistemlerce yetersizlik nedeniyle yenilgiye uğrar korkusuyla sivil ve askeri talepler arasında bugünün ihtiyaçları ve geleceğin muhtemel gereksinimleri karşısında karar vermek zorunda kalan siyasetçinin karşı karşıya olduğu seçimler konusunda muhtemelen onun duygularını paylaşmayacaktır. Siyasetçinin etkinliği daha çok siyasi alanda olduğundan onlar da askerlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında çok da istekli davranmayacaklardır.

Siyasetçiler, sivil ve askeri ihtiyaçların karşılanması hususlarından sorumludurlar. Silahlı Kuvvetlerin komutanları da hem siyasetçilerin hedeflerinin yerine getirilmesi hususunda üst makamlara karşı hem de emrinde görev yapan personelin menfaatlerinin korunması hususunda da astlarına karşı sorumludurlar. Siyasetçiler askeri konularda uzman seviyesinde yeterli bilgiye sahip olmadıkları için silahlı kuvvetlerin komutanları aynı zamanda siyasetçilere askeri danışmanlık görevi de yapmaktadırlar. Komutanlar, tüm ülke adına siyasi güce askeri gerçekleri ifade etme sorumluluğuna da sahiptir. Siyasetçiler, askerlerden askeri açıdan imkânsız olan bir görevin yerine getirilmesini talep ederlerse, askerler, siyasetçilerden, bu görevin yerine getirilebilecek şekilde tadil edilmesini talep etmeli, bu kabul edilmezse gerekirse istifa etmelidirler.⁷⁴ Benzer şekilde, silahlı kuvvetler

⁷⁴ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 98.

mensupları da kendi askeri liderlerinden askeri anlamda gereksiz harekâtların en azından çok güçlü siyasi sebepler olmadan yapılmamasını isteme hakkına sahiptir.

Siyaset ve savaş arasındaki sürtüşmenin son kaynağı, askeri harekât ile bunun niyet edilen sonuçlarını ilişkilendirmede yaşanan zorluktur. Siyasetçiye göre asker muharebe meydanındaki başarısına odaklıdır. Askere göre siyasetçi ise stratejik avantajın insan maliyetine karşı duyarsızdır. Siyasetçiler ve askerlerin, yani siyasi ve askeri komuta alanlarının uyum içinde bulunmaları ve gerçek bir diyalog yürütmeleri çok zordur.

2.6.5. Stratejinin Ahlak Boyutu

Stratejinin kendine has olan teori ve uygulamaları ahlak kurallarını daima dikkate almak zorundadır. Ancak, savaşlarda bu kuralların her zaman dikkate alındığını söylemek ne yazık ki gerçekçi değildir. Savaşın kendi kuralları içerisinde bu kurallar zafer için dikkate alınması gereken kurallar içerisinde ön sırada değildir. Diğer bir deyişle ahlak kuralları stratejinin ihmal edilmiş bir boyutudur. Ahlak, stratejinin tamamen tersi uygulamalı bir karaktere sahiptir.⁷⁵ Ancak bu husus, stratejistlerin uygulamada bu kuralları göz ardı ettikleri anlamına da gelmez.

Ahlak kuralları evrensel olup, dürüstlük, yardımseverlik, doğruluk, adaletli olmak, sadakat, yalan söylememek, insan öldürmemek gibi dünyanın her tarafında geçerli olan insani değerleri kapsamaktadır. Ahlak kuralları genelde insanların davranışlarıyla ilgilidir. Bu nedenle de siyasetçilerin ve askerlerin, stratejinin bir boyutu olarak ahlak kurallarına uygun planlamalar yapmaları ve buna uygun hareket etmeleri gerekmektedir.

Ancak, ahlak kuralları ne yazık ki, savaşın doğasına aykırı olan kurallardır. Savaşlarda aldatma vardır, hile vardır, adalet yoktur, dürüstlük yoktur, ahlak kurallarının çoğu göz ardı edilmek zorundadır. Ahlak kurallarının insani bir kuralı olan insan öldürmemek kuralı savaşın doğası ile uyuşmamaktadır. Bu nedenle de ahlaki boyut stratejistler ve savaşan askerler tarafından daima uzakta tutulan bir boyuttur. Ancak modern dönemde hem stratejistler hem de bilfiil savaşan askerlerin ahlak kurallarına göre hareket etmeleri insanlığın geleceği için yaşamsal önemdedir.

⁷⁵ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 107.

2.6.6. Stratejinin ekonomi ve lojistik boyutu

Devletlerin ekonomik kaynaklarının kısıtlı olması stratejilerini de etkilemektedir. Stratejinin başarısı ekonomik etkinliğe dayanır.⁷⁶ Kaynakların kısıtlı oluşu nedeniyle özellikle stratejik seviyede kararlar oluşturulurken mevcut ve potansiyel ekonomik sorunlar daima göz önünde bulundurulmalıdır. Devletler barış ortamında gelişimlerini sürdürürken ekonomik kaynaklar genelde sivil kurumların ihtiyaçları için kullanılır. Uluslararası alanda güvenlik problemleri ortaya çıkmaya başladığında ve bu sorunlar devletin güvenliğini tehdit eder nitelik almaya başladığında kaynakların paylaşımı siyasetçiler ve askerleri karşı karşıya getirir. Aslında devletin güvenliği refahından önce geldiğinden ekonomik kaynakların çoğunluğu da askeri ihtiyaçlara ayrılmak durumundadır. Devletin güvenliğinin sağlanması askerlerin olduğu kadar sivillerinde sorumluluğunda olduğundan kriz durumlarında askeri ihtiyaçlar için daha fazla kaynak tahsisi hususunda siyasetçilerle askerler arasında büyük sorunlar yaşanmamaktadır. Esas sorun barış ve istikrar döneminde kaynakların tahsisi hususundaki stratejilerin oluşturulmasında yatmaktadır.

Barış döneminde modern bir silahlı kuvvetler oluşturulması kısıtlı kaynakların silahlı kuvvetlere tahsisini gerekli kılmaktadır. Silahlı kuvvetlere gereğinden fazla kaynak tahsisi ise ekonominin gelişimini menfi olarak etkileyecektir. Dolayısıyla, sivil kurumlarla askeri kurumlara kaynak tahsisi siyasetçilerin karar vermesi gereken bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Askeri ihtiyaçlar için yeterli kaynağın tahsis edilmemesi belli bir riski göze almayı da beraberinde getirmektedir.

Stratejinin ekonomi gibi önemli boyutlarından birisi de lojistiktir. Lojistik aslında ekonomi ile beraber mütalaa edilmelidir. Silahlı kuvvetler için çok önemli olan silah, teçhizat ve malzeme tedariği, ikmal, depolama ve dağıtım gibi lojistik hususlar strateji oluşturma ve uygulama aşamalarında dikkate alınması gereken unsurlardır. Silahlı kuvvetler insan gücü bakımından ne kadar eğitilmiş ve yetenekli olursa olsunlar, savaş için lojistik ihtiyaçların kısıtlı oluşu harekât düzeyinde aksamalara neden olur. Hemen hemen her savaş sonucunda ekonomik ve lojistik boyuttan etkilenir. Savaşta başarı için lojistikten daha fazlasına

⁷⁶ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 59.

muhtakak ki daha fazla ihtiyaç vardır. Ancak lojistikteki eksiklikler savaşın sonucunu da etkileyeceğinden stratejik boyutta lojistiğın de dikkate alınması gereklidir.

2.6.7. Stratejinin Organizasyon Boyutu

Strateji oluşturma ve uygulama faaliyeti bir süreci gerektirir.⁷⁷ Eğer bu süreç sadece tek bir stratejiste bırakılırsa ulusal güvenlik gibi hayati bir konu o kişinin kişisel tercihlerinin tutsaklığı altına girer ki bu da aklı başında yöneticilerin tercih edeceği bir husus değıldir. Tarihi deneyimler ve sağıduyu da güçlü bir şekilde strateji yapmanın kişisel bir sürecinin zekice olmadığını göstermektedir. Strateji oluşturulurken izlenen süreçte stratejist öncelikle bir strateji oluşturma ihtiyaçını ortaya koymalıdır.

Stratejist sürekli bir çalışma içindedir. Geleceğı tam doğru olarak tahmin etmek tabii ki mümkün değıldir. Ancak, stratejist olayların kendi lehimize sonuçlar doğurması yönünde etki altına alınabileceğini bilen kişidir. Dolayısıyla, stratejist, uluslararası alanda yaptığı stratejik değerlendirmelerle, milli menfaatlerimizi, bu milli menfaatlerimize yönelik tehditleri analiz eder. şartlar yeni bir strateji oluşturulmasını gerektirdiğinde de veya mevcut bir stratejinin gözden geçirilmesini gerekli kıldığında da strateji oluşturma sürecini başlatır.

Strateji oluşturmanın ikinci safhası, oluşturulacak yeni stratejinin hangi alanda oluşturulacağını, seviyesini ve tiplerini belirlemektir. Stratejinin bu seviye ve tipleri, stratejinin hem organizasyonel yapısını ve hem de kapsamını belirlemeye imkân sağlar. Bu kapsamda siyasi otorite, farklı seviyelerde ve alanlardaki sorumluluk alanlarını belirlerken aynı zamanda çok karmaşık olan bu süreci de kontrol altında tutma imkânına kavuşur. Siyasi otorite, önce Milli Güvenlik Politikasını, bilahare milli hedeflere uygun milli güç unsurlarını ve bunların nasıl kullanılacağını ortaya koyan büyük stratejiyi belirler. Büyük Strateji terimi stratejinin hem seviyesini hem de tipini kapsar ve milli menfaatlere yönelik olarak milli güçlerden kullanılacak olanları belirler.

Büyük stratejinin belirlenmesini müteakip, milli güvenlik hedefleri elde edebilmek için askeri gücün oluşturulması, geliştirilmesi, konuşlandırılması ve kullanılmasını kapsayan

⁷⁷ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 61.

“Askeri Strateji” geliştirilir. Daha sonrada askeri gücün sağladığı kuvvetlerin muharebe kullanılmasını planlayan ve yöneten taktikler oluşturulur.

Genel olarak bakıldığında stratejiler bu yol ve yöntemlerle oluşturulmaktadır. Ancak strateji oluşturulurken devletin değişik kurumları bu faaliyete katkıda bulunurlar. Aslında strateji oluşturma işlemi başlı başına bir organizasyon gerektirmektedir. Strateji konusunda uzman bilim adamları ve stratejistler tarafından yeni bir strateji oluşturulmasına karar verildikten sonra, siyasi otorite oluşturulacak stratejinin seviye ve tiplerini belirlemektedir. Bu kapsamda siyasi uzmanlar devreye girmekte ve süreci kontrol altına almaktadır. Bir sonraki aşama olan menfaatlerin belirlenmesi siyasi otoritenin belirlediği bir diğer strateji aşamasıdır. Menfaatler belirlendikten sonra bunlar önem ve öncelikleri bakımından bir sıraya konmaktadır. Sonraki aşama bilgi toplama ve değerlendirme aşamasıdır. Bu işlem yapılırken, strateji yapıcılar, uluslararası ortam, tehditler, milli güç unsurları ve oluşturulacak stratejinin boyutlarını da kapsayan bir bilgi ağı oluşturur. Bu bilgi ağının oluşturulması işlemini devletin diğer kurumlarını da kullanarak oluşturur. Menfaatlerin tüm yönlerini kapsayacak şekilde, somut ve soyut nitelikler, etkileşimler ve ilişkiler bu bilgi ağına dâhil edilir.

Bir sonraki aşamada stratejist, menfaatleri etkileyecek olan ve ya etkileme ihtimali bulunan, menfaatleri destekleyen, engelleyen, koruyan ya da tehdit eden strateji faktörlerini tanımlayıp kıymetlendirir. Bu kıymetlendirme sonucunda kendi uygulayacağı stratejisinin araçlarına, yöntemlerine ve ulaşacağı hedeflerine temel oluşturacak stratejik faktörleri belirler.

Bir sonraki safhada ise bu stratejik faktörler içerisinde ana stratejik faktörler ve buna uygun güç, hedef ve konseptler belirlenir. Tabii ki burada önemli olan husus stratejik faktörler içerisinde ana stratejik faktörleri belirlemek ve müteakiben de buna uygun stratejiye karar vermektir. Stratejist bu faktörleri değerlendirirken de uzmanlardan yararlanır.

Strateji oluşturma sürecinin son aşamasında stratejinin oluşturulması ve ifade edilmesi işlemi yapılır. Bu safhada, stratejist tarafından menfaatler ve bunların yoğunluk dereceleri, milli güç unsurları, çevre faktörleri ve stratejinin boyutları ile ilgili bilgiler detaylı bir şekilde değerlendirildikten sonra anahtar stratejik faktörler listesi belirlenen stratejilerle

karşılaştırılır, seçenekler değerlendirilir ve tercihler gözden geçirilir. Bu karşılaştırmalar sonucunda da anahtar stratejik faktörlere uygun olarak nihai strateji oluşturulur. Yani stratejik kararlar alınır.

Bu maksatla, önce hedef belirlenir. Bilahare hedefe göre güç ve konsept dengeli bir şekilde ortaya konur. Stratejist, oluşturmuş olduğu stratejisini tespit edilen milli menfaatler, vizyon ve misyon perspektifinden ele alarak stratejik çevreye adapte eder. Tespit edilmiş olan milli menfaatler kapsamında önemli olan hususlarda belirlenir. Stratejinin nasıl uygulanabilir hale getirilebileceği tespit edilir. Oluşturulan tek bir strateji ile milli hedeflere ulaşılamıyor ise ara hedefler ve stratejiler oluşturulur. Alternatif hareket tarzları ortaya konarak muhtemel değişikliklere karşı da hazırlık yapılır. Daha sonra da oluşturulan bu stratejinin uygulanması durumunda, ne tür risklerle karşılaşılabilceği belirlenir. Gerekirse, stratejide değişiklikler yapılarak menfaatlerin gerçekleşmesine olanak sağlanır. En sonunda da tespit edilen stratejinin test edilmesi için senaryo oluşturulur.

Bilinmezlerin fazla olduğu ve karmaşık işlemlerin çoğunlukta olduğu strateji oluşturma sürecini tek bir stratejistin sonuçlandırması mantığa uygun görünmemektedir. Gerçekte de bu süreç oluşturulan bir organizasyon tarafından gerçekleştirilir. Organizasyonun terkihi ve teşkilatı devletten devlete farklılık gösterebilir. Ancak, yapılan işlem sonuçta o devlet için uygun bir stratejinin belirlenmesi işlemidir.

2.6.8. Stratejinin askeri yönetim boyutu

Savaş hazırlıkları kategorisinde stratejinin bir diğer boyutu olan askeri yönetim, lojistiğin tedarik ettiği askeri silah, malzeme ve teçhizat ile askeri personelin eğitim kapsamında bir araya getirilmesi ve savaşta harekât icrası için gereken hazırlığın askeri bir disiplin altında icra edilmesi faaliyetidir. Askeri yönetim personel, silah, malzeme ve teçhizatın harekâta hazır hale getirilmesi işlemidir. Stratejide başarı için sadece muharebe icra edecek askeri kuvvetlerin ihtiyaçlarını temin etmek yeterli değildir. İnsan ve malzemenin savaşa hazır hale getirilmesi de gerekir. Bu faaliyet için gerekli personelin askere alma işlemi gerçekleştirilir. Bu kapsamda devletler farklı askere alma sistemleri uygulamaktadır. Harbe hazırlık için personelin eğitilmesi gereklidir. Bunun içinde zaman en önemli faktörlerden birisidir.

Hemen hemen her ülke kendine has bir askere alma sistemi uygulamaktadır. Bazı ülkeler profesyonel askerlik sistemini benimserken, bazı ülkelerde zorunlu askerlik sistemini uygulamaktadır. Profesyonel askerlik sisteminde askerler gönüllü olarak maaş karşılığı askerliği bir meslek olarak benimsemekte ve barıştan itibaren kendi uzmanlık alanlarda aldıkları eğitimlerle savaşa hazır hale gelmektedirler. Bazı ülkelerde uygulanan zorunlu askerlik sisteminde ise erkekler ve hatta bir kısım ülkelerde de erkeklerle beraber kadınlar süresi belirlenmiş askerlik sistemine göre askere alınmaktadırlar. Zorunlu askerlik sistemini uygulayan ülkelerde askerlik sürelerinin kısa oluşu ve personel seçim işleminin olmaması nedenleriyle yeterli eğitim verilmeden askeri personel teminine gidilmektedir.

Diğer taraftan silahlanma faaliyeti de savaşa hazırlık için en önemli faaliyetlerden bir tanesidir. Silahlı kuvvetlerin savaş için hazırlanması kaynak gerektiren bir faaliyet olmakla beraber zaman da isteyen bir faaliyettir. Tam donanımlı bir ordu meydana getirmek kısa zamanda mümkün değildir. Deniz Kuvvetleri açısından düşünüldüğünde güçlü bir donanma oluşturma on yılları gerektiren bir zamana ihtiyaç duymaktadır. Günümüzde bir denizaltının inşası dizayn safhası da dâhil olmak üzere 10-12 yıl gibi uzun bir zamanda mümkün olabilmektedir. Geminin inşası sonrasında da harbe hazır olabilmesi için eğitilmiş personelle donatılması ve harekât yönünden de eş gemilerle yapacağı eğitimler düşünüldüğünde yine 12-13 yıl zamana ihtiyaç vardır.

Silahlı Kuvvetlerin harbe hazırlığı, stratejinin askeri yönetim boyutu kapsamında icra edilen bir faaliyettir. Yetersiz bir harbe hazırlık stratejinin de başarısız olma ihtimalini arttıracaktır.

2.6.9. Stratejinin bilgi ve istihbarat boyutu

Bir devletin büyük stratejisinin veya askeri stratejisinin oluşturulabilmesi için o devlete tehdit teşkil eden devletler ve unsurlar hakkında bilgi ve istihbarata ihtiyaç vardır. Bilgi ve istihbarat olmadan strateji oluşturulamayacağı gibi muharebeye girmekte mümkün değildir. Tehdidin yapısı ve tehdit teşkil eden devlet veya unsurlar hakkındaki bilgi ve istihbarat aslında stratejinin de temelini teşkil eder. Strateji oluştururken düşman en doğru şekilde tanınmalı ve neler yapabileceği hususlarında belli bir düşünceye sahip olunmalıdır. Bunun içinde düşmanın kültürel örtüsü içerisine nüfus edilmeli ve empati yapılmalıdır.

B.H. Liddell Hart’a göre bir stratejinin mükemmelliği, muharebelerde ağır bir çatışmaya girmeksizin sonuç sağlama yeteneğinde toplanmaktadır.⁷⁸ Muharebeye girmeksizin sonuç alabilmek için de düşman ve onun ülkesi hakkında detaylı haber almaya ihtiyaç vardır. Ancak, özellikle savaşta alınan bilgilerin büyük kısmı çelişkili, bir kısmı yanlış ve bir kısmı da şüphelidir. İşte burada stratejiste düşen en büyük görev tecrübesini, uzmanlığını ve doğruyu yanlıştan ayırt etme yeteneğini kullanarak doğru bilgiye ulaşabilmesidir.

Hart’a göre; stratejide hesaplama işi, taktiktekine kıyasla daha basit ve olanaklar ölçüsünde doğruya daha yakındır. Çünkü savaşta hesaplanamayan başlıca unsur insan iradesidir. Bu irade varlığını direnme şeklinde belli eder. Direnme ise, taktiğin sınırları içine girer. Strateji, doğanın kiler hariç, direnişi yenmek zorunda değildir. Amacı, düşmanın direnme imkânını zayıflatmaktır. Bu amacına, hareket ve baskın unsurlarından yararlanarak ulaşmaya çalışır. Baskın’ın bir anlamı da hile veya aldatmadır. Askeri anlam da hile mevcut durumumuzu düşmandan saklayarak onu yanıltmaktır.⁷⁹ Ünlü stratejist Sun Tzu’da “Savaş aldatmanın yoludur” demektedir.⁸⁰ Hile veya aldatmayı uygulayabilmek içinde düşmanın durumunu bilmek çok önemlidir. Bu da düşman hakkında istihbarat olarak kullanılabilecek bilgiyi toplama yöntemiyle mümkün olmaktadır.

2.6.10. Stratejinin Kuram ve Doktrin Boyutu

Strateji oluşturma süreci içerisinde stratejik kuramsal boyut daima mevcuttur. Strateji oluşturmada fikirler ve davranışlar arasında sürekli bir akış mevcuttur. Stratejik davranışlar, strateji kültürü olarak bilinen tavır ve fikirler tarafından biçimlendirilmektedir.⁸¹ Aslında bazı bilim adamları stratejik kuramı stratejik kültürün içerisinde bir bölüm olarak mütalaa etseler de stratejik kuram stratejinin başlı başına bir boyutudur. Stratejik kuram yoluyla oluşturulan fikirler her zaman uygulamaya konmasa da stratejik kuramdan vazgeçmek uygulamada hata yapmamıza neden olabilecektir.

Stratejik fikirlerin oluşturulması stratejik kuramın en önemli safhalarından birisidir. Stratejik fikirler stratejik düşünme süreçleri sonucunda oluşturulurlar. Stratejik Düşünme Süreçleri; Eleştirel Düşünme Süreci, Zamanında Düşünme Süreci, Yaratıcı Düşünme

⁷⁸ Hart B. H. L., (2003). *Strateji Dolaylı Tutum*, Çev. Selma Koçak, Doruk Yayınları, Ankara, 450.

⁷⁹ Bilgisever E., (1992). *Savaş ve Hile*, Işık yayınları, İstanbul, 9.

⁸⁰ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 63.

⁸¹ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 194.

Süreci, Etik Düşünme Süreci ve Sistemsel Düşünme Süreci olmak üzere 5 tanedir.⁸² Beş ayrı metotla stratejik düşünme süreçleri sonucunda tüm faktörler göz önüne alınmış olarak stratejik fikirler oluşturulmuş olur. Bu fikirlerin tümünün uygulamaya konması doğal olarak düşünülemez. Bu fikirlerden yola çıkılarak oluşturulacak olan stratejik kuramların da tümünün uygulamaya konması düşünülmemelidir. Ancak oluşturulan stratejik fikir ve kuramlar yaratıcı düşüncenin ortaya çıkarılması yönünden çok önemlidir.

Doktrin ise; hedefe ulaşılmasında, gücün kullanılmasına yön veren, bağlayıcı olmakla beraber, uygulamada inisiyatife imkân tanıyan temel prensiplerdir. Bir kuvvetin, eldeki mevcut malzeme ve teşkilatla hali hazırda ve yakın gelecekte harekâtı nasıl icra edeceği ile ilgili esaslardır. Kazanılmış yeteneklere yani kuvvet yapısına, silah ve teçhizata dayanır. Doktrin otoriter bir yapıdadır. Zorunluluk olmadıkça doktrinlerde yer alan esas ve prensiplere uymak gerekir. Doktrinler, “ne” düşünülmesi sorusuyla değil “nasıl” yapılmalı sorusuyla ilgilenir. Doktrin, harp prensipleri ve harekât prensipleri gibi zaman içinde kabul görmüş prensipleri birleştirir. Doktrinler sabit ve değişmez olmayıp zaman içerisinde belli aralıklarla ve ihtiyaç duyulduğunda güncelleştirilir. Doktrinlerin tatbik edilmesiyle terminoloji, metot, eğitim ve sorumluluklarda standartlaşma sağlanır.

Strateji, vizyon, konsept ve doktrin arasında yakın ve tamamlayıcı bir ilişki mevcuttur. Bunlar, belli bir amaca ulaşmak için çeşitli durumlarda yeteneklerin nasıl kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Strateji; bir amaca ulaşmak için izlenmesi gereken yolu, vizyon; organizasyonun geleceğe ilişkin hedefini, konsept; bu hedefe orta/uzun vadede neleri nasıl yaparak ulaşılacağına ilişkin düşünceleri ortaya koyar. Doktrin ise; mevcut imkân ve kabiliyetlerle nelerin nasıl yapılacağına ilişkin esasları, prensipleri ve usulleri açıklar.

2.6.11. Stratejinin teknoloji boyutu

Stratejinin bir boyutu olarak teknolojinin değişmeyen bir önemi vardır.⁸³ Teknolojik üstünlük sahip olan tarafa avantaj sağlar. Teknolojinin tarihi süreç içerisinde yükselişi, strateji oluşturulurken stratejik faktörlerin belirlenmesinde onu mutlaka dikkate alınması

⁸² Neusdat R. E. ve May E. R., (2005). *Thinking in Time: The Uses of History For Decision Makers*, 2005, 59.

⁸³ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 65.

gereken bir strateji boyutu haline getirmiştir. Diğer taraftan, ileri teknoloji ürünü silahların artan maliyetleri de devletler açısından ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Yüksek maliyetlerine rağmen ileri teknoloji ürünü silahların harbin kazanılmasında oynadıkları önemli rol teknolojinin stratejinin önemli bir boyutu olarak dikkate alınmasını gerekli hale getirmiştir. Teknoloji önemlidir. Ancak, modern Dünya tarihinde büyük güçler arasındaki savaşların hiçbirinin sonucunun makul bir silah teknolojisi üstünlüğü ile belirlenmediği de tarihi bir gerçektir.⁸⁴ Yükselen güçler Yükselişlerini sürdürerek hegemon haline gelmek istedikleri takdirde ya yeni bir teknolojiye sahip olacaklar ve yeni teknoloji ürünü silah üretecekler ya da yeni bir strateji ve taktik uygulayacaklardır.⁸⁵

Teknoloji, strateji oluşumunda önemli bir boyut olmasına rağmen teknolojinin ürettiği silahları kullanacak olanın yine insan olmasından dolayı stratejide teknoloji boyutu önem bakımından insan boyutunun önüne geçememiştir. Tarihi sürece bakıldığında da sadece ileri teknoloji ürünü silahlar kullanarak kazanılmış muharebeler çok fazla değildir. Yani, stratejide teknoloji önemlidir ama tek başına savaş kazandıracak kadar da önemli olmadığı görülmektedir. Ancak yine de teknolojik boyut askeri stratejinin olmazsa olmaz boyutlarından birisidir.

2.6.12. Stratejinin Askeri Harekatlar Boyutu

Stratejinin harekâtla ilgili askeri bir boyutunun mevcudiyeti hemen hemen tüm bilim adamlarınca kabul edilmektedir.⁸⁶ Askeri boyut içerisinde de askeri harekâtlar tartışma götürmeyecek bir biçimde öneme sahiptir. Görünürde oluşturulan strateji ne kadar zekice hazırlanmış bir strateji olursa olsun, sonuçta bu strateji gerçekleştirilinceye kadar tartışmalıdır. Stratejinin başarılı olabilmesi için taktiklerin başarılı olması gerekmektedir. Yani, muharebelerde silahlı kuvvetlerin kullanılması yöntemleri olarak da ifade edilen taktiklerdeki başarı yine askerlerin muharebelerdeki başarılarına endekslidir. Ne kadar mükemmel bir strateji oluşturursanız oluşturun, askerler muharebe sahasında yani taktik alanda başarılı olmadıktan sonra hazırlanan stratejinin başarısından bahsetmek mümkün değildir. Askeri harekâtlar, sonuçta stratejinin başarılı olup olmamasına doğrudan tesir

⁸⁴ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 66.

⁸⁵ Barbieri, E. T. (2011). *When Hegemon Arise: Explaining Balance of Power Failure in World History*, Doctoral Dissertation, Brandeis University, 2011.

⁸⁶ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 67.

eden boyuttur. Askeri harekâtların başarısız olması durumunda stratejinin de başarısız olması kaçınılmazdır.

2.6.13. Stratejinin komuta boyutu

Gray'e göre komuta, askeri ve siyasi liderliğin kalitesine işaret eder.⁸⁷ Komutanın niteliği istisnasız stratejik bir fark yaratır. Komuta'nın tüm stratejik etkiye katkıda bulunan bir strateji boyutu olması demektir.

En üst seviyede komuta etme, milli menfaat ve milli hedeflere ulaşmak için strateji ile oluşturulan hareket tarzlarını tespit etme ve milli güç üzerinde de sevk ve idare görevini kullanma sanatıdır. Tarihi süreçte komuta yetkisi farklı şekillerde kullanılmıştır. Bu yetki askerler tarafından kullanıldığı gibi sivil devlet görevlilerince de kullanılmıştır. Özellikle, Türklerin kurmuş olduğu devletlere bakıldığında Mete Han'dan başlayarak Selçuklu ve Osmanlı Devleti askeri komuta yapısında hakanlar ve padişahlar kendi saptadıkları stratejiler doğrultusunda devletlerinin milli güçlerini ve askerlerini sevk ve idare etmişlerdir. Tarihi süreçte uluslararası ilişkiler açısından incelenen ortaçağ sonrası dönemde de çoğu devletlerin liderlerinin savaşlarda milli güçlerini sevk ve idare ettikleri görülmektedir.

Askerlik mesleğinin devlet yapısı içerisinde sivil kesimle ilişkisi işbölümü üzerine kurulmuştur. Bu ilişkinin özünde, askeri otorite ile sivil otoritenin farklı sorumluluk ve yetkilere sahip olmaları vardır. Askerlik mesleği; tamamiyle profesyonel hale geldiği 1900'lu yılların başlarına kadar genelde tek bir liderin hem siyasi hem de askeri alanda faaliyet gösterdiği bir meslek olarak görülmektedir. Bu liderler kendilerini hem askeri alanda ve hem de siyasi alanda geliştirerek her iki alanda da komuta etme yeteneğini kazanmışlardır.

Aslında komuta birliği, kontrol ve koordinasyon yeteneği açısından bakıldığında sivil ve askeri kanadın yönetiminin tek bir lider tarafından yapılması mantıki ve akla uygun görünmektedir. Ancak, tek bir kişiyi hem sivil yönetim ve hem de uzmanlık isteyen askeri faaliyetler açısından yetiştirmek kolay değildir. Dolayısıyla, uzmanlık isteyen askeri

⁸⁷ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 69.

faaliyetler için lider yetiştirilmesi ve bu liderin askeri güçleri sevk ve idare etmesi uygun olacaktır.

Diğer taraftan, sivil ve askeri kesim komuta açısından birbirinden ayrıldığında, sivil kesimi yöneten devlet adamları ile askeri kesimi sevk ve idare eden komutan arasındaki ilişki zaman zaman sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunu ortadan kaldıracak için sivil ve askeri kesim arasındaki bu ilişkinin tanımının yapılması, sorumluluk ve yetkilerinin belirlenmesi sağlanmalı, fikir birliğinin sağlanamadığı durumlarda nasıl karara ulaşılabileceği belirlenmelidir.

Askeri liderlik hem bilim ve hem de sanattır. Askeri birliğe komuta etme mesleki bilgi gerektirdiği gibi tecrübe de gerektirir. Savaşta başarı kazanabilmek için sadece iyi bir stratejiye sahip olmak, üstün teknoloji ürünü silahlara ve modern teçhizatlar ile eğitilmiş personele sahip olmak yeterli değildir. Bu orduya komuta edecek liderlerin de iyi yetişmiş ve liderlik niteliklerine sahip olmaları gerekmektedir. Bir arap atasözündeki belirtildiği gibi; “Bir aslan tarafından yönetilen koyun ordusu, bir koyun tarafından yönetilen aslan ordusunu yenecektir.”⁸⁸ Savaşa hazır olan bir orduya sahip olmak zafer için her zaman yeterli değildir. Bu ordunun zafer kazanmasını sağlayacak iyi bir lidere sahip olmak da gereklidir.

2.6.14. Stratejinin coğrafya boyutu

İnsanın maddi ve manevi yapısı üzerinde çok büyük etkisi olan coğrafya, tabiatı, yeryüzünü inceler, fiziki ve beşeri olayları araştırır, bunların sebep ve sonuçlarını ortaya koyar. Siyaset biliminde milli politika belirlenirken en üst seviyede jeopolitik etütlerden faydalanılır. Milli stratejinin belirlenmesinde jeostratejik etütler etkili olur. Askeri strateji oluşturulurken de askeri coğrafya etütlerinden faydalanılır. Daha aşağı seviyeler olan taktik ve operatif seviyede ise arazi etütleri kullanılır.

Coğrafya, stratejiyi en çok etkileyen ve hatta belirleyen bir strateji boyutudur. Zira coğrafya gücün boyutlarını ve şeklini belirler. Hareket ortamında bir rakip olmaktan ziyade onu kullanmayı bilenler için bir silah haline gelebilir. Stratejik açıdan coğrafya

⁸⁸ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 70.

bulunduğumuz yüzyılda karadan ve deniz yüzeyinden siber alemin sanal dünyası da dâhil edildiğinde hava ve uzay derinliklerine kadar genişlemiştir. Özellikle savaşların her zaman bir coğrafya boyutu vardır. Dolayısıyla, coğrafya stratejinin de bir boyutudur. Fiziki coğrafya neredeyse sabite yakın olmakla birlikte önemi teknoloji ile beraber değişebilir. Coğrafyanın önemi tek başına teknoloji ile beraber değişmez. Çünkü teknoloji diğer boyutlardan ayrı olarak ele alınamaz. Belki arazilerin, iklimin, mesafenin önemi prensipte, modern ulaştırma vasıtaları, her iklim koşunda hareket edebilen nakil vasıtaları ile azaltılabilir. Ancak, coğrafya muharebeleri etkilediğinden gene de strateji oluşumunda ayrı bir boyut olarak kendini gösterir.

Coğrafya teknoloji vasıtasıyla kolaylıkla değiştirilemeyecek bir boyut olsa da tarihi süreçte muharebeler üzerindeki etkileri sabit değildir. Teknolojinin gelişimiyle coğrafyanın strateji boyutu olmaktan çıktığını düşünen bilim adamları mevcuttur. Bulunduğumuz çağda Kıtalararası Balistik Füze (ICBM), kitle imha silahlarını veya konvansiyonel patlayıcıları 8000 milden gönderip sıfır hata olasılığıyla hedefi vurabiliyorsa coğrafyanın etkisinin eskisi gibi olmadığını söyleyebiliriz. Ancak, coğrafyanın uzaya doğru da genişlediğini düşünürsek sonsuz uzaklıkların bulunduğu evrende coğrafyanın değişmesine rağmen önemini hala koruduğu söylenebilir.

Coğrafya, üzerinde konuşlanan ülkenin stratejisini doğrudan belirleyen ve yönlendiren bir özelliğe sahiptir. Bir devletin karalarla çevrili ve ya denizlerle çevrili olması, ada veya yarımada devleti olması askeri stratejisini doğrudan etkilemektedir. Yükselişini sürdüren bir devletin hegemonik bir güç haline gelebilmesi denizlere egemen olmasına bağlıdır. Tamamen karalarla çevrili bir devletin Dünya hâkimiyeti kurabilmesi mümkün değildir.

2.6.15. Stratejinin sürtünme, şans ve belirsizlik boyutu

Sürtünme, Şans ve Belirsizlik konusunu en iyi inceleyen stratejist Clausewitz'dir. Clausewitz'e göre; "Savaşta her şey çok basittir. Fakat en basit şey bile zordur. Güçlükler birbiri üzerine yığılır ve öyle bir sürtüşme meydana getirir ki, savaşı görmemiş olan biri bunu gözünde doğru dürüst canlandıramaz."⁸⁹ Clausewitz'e göre; savaşta, kâğıt üzerinde dikkate alınmasına olanak olmayan bir sürü küçük olay her şeyi etkiler ve hedefin çok

⁸⁹ Gray C. S., (2008). *Modern Strateji*, Truva Yayınları, İstanbul, 91, 99.

gerisinde kalınır. Ancak demir gibi güçlü bir irade bu sürtünmenin üstesinden gelir, engelleri ezer, ama bu arada makine da hurdahaş olur.

Clausewitz, savaşın bir bilim ve sanat olmadığını, toplumsal yaşamın bir bölümü olduğunu belirtmektedir. Clausewitz, savaşta beklenmeyen olaylardan, maddi olmayan faktörlerden, fiziki ve zihinsel efordan, gücün yanı sıra psikolojik ve mekânsal faktörlerden, özetle hedeflenen amaca ulaşılmasını imkânsız kılan sayısız olasılıktan söz etmiş, bunları “sürtünme” olarak isimlendirmiştir. Savaşta tehlike, savaşın karakterinde var olan sürtünmeden ileri gelmektedir.⁹⁰

Savaşta başarılı olmada ustalığın yanı sıra şans ve hesaplanamayan faktörlerin önemli bir payı vardır. Savaşta taraflar kendi eylemlerine tümüyle hâkim değildir. İki taraf birbirlerinin eylemlerini belirler. Bu süreçte şiddette doğal olarak tırmanışa geçer. Bu nedenle strateji oluşturmada sürtünme, şans ve belirsizlik faktörleri daima göz önüne alınmalıdır. Teknolojideki olağanüstü gelişmelere rağmen harp alanındaki belirsizlikler tamamen yok edilememiştir. Bu nedenle de savaşta gelişmiş bir zekâyâ ve sezgilere ihtiyaç vardır.

Sürtünme, başlangıçta kolay olarak addedilen hususları zorlaştıracı bir güçtür. Savaşta arıza yapan bir silah, çalışmayan bir araç, ihtiyaç duyulan bir istihbarat bilgisinin zamanında alınamaması, sis bastırması nedeniyle görüşün kötüleşmesi, yağmur yağması gibi daha birçok sayılabilecek hususlar sürtünmeye örnek gösterilebilecek olaylardır. Sürtünme ile şans arasında da yakın bir ilişki vardır. Savaşın doğasında var olan belirsizlik, yorgunluk, şiddet, tehlike ve doğa olayları sürtünmenin başlıca kaynaklarıdır. Düşmanın kendisi zaten başlı başına sürtünme kaynağıdır. Bizim dışımızda oluşan doğa olayları, bozuk arazi koşulları, planların karmaşık, emirlerin yeterince açık olmayışı da sürtünme nedenleridir.

Komutanların sürtünmenin ne olduğunu bilmeleri gerekir. Sürtünme, teorik olarak hiçbir zaman tam anlamıyla öğrenilemez. Sürtünme öğrenilse bile, yerinde davranma denen ve insanın başkalarına danışma olanağına sahip olduğu büyük kararlardan çok, küçük ve çok çeşitli durumlarda işine yarayan düşünce idmanı daima eksik kalacaktır. Nasıl ki tecrübeli biri bir alışkanlık haline gelmiş olan davranış biçimiyle her zaman duruma uygun biçimde

⁹⁰ Clausewitz C. V., a.g.e., 86.

davranırsa, uzun savaş deneyimi olan komutanlarda büyük küçük bütün olaylar karşısında daima doğru tahminlerde bulunur ve uygun kararlar alır. Bu tecrübe komutanın düşüncelerine yön verir. Kusursuz bir komutan olabilmek için tecrübeden güçlü bir iradeden başka nadir zekâ niteliklerine sahip olmak sürtünmeyi azaltıcı unsurlardır.

Clausewitz'e göre savaşın matematiksel bir temeli yoktur. Bir şans oyunudur ve kumara benzer. Bu nedenle de cesaret ve kabiliyet gerektirir.

2.6.16. Stratejinin düşman boyutu

Strateji, bir devletin milli menfaatleri ve milli hedeflerine ulaşmasını engelleyen muhasım unsurlara karşı milli gücün kullanılmasıdır. Strateji belirli hedeflere yönelik olarak hazırlanır. Burada ifade edilen muhasım unsurlar milli menfaatlerimize ulaşmamızı engelleyen düşman diye isimlendirilen unsurlardır. Düşman çoğunlukla muhasım devlet veya devletler topluluğudur. Milli menfaatlerimize ulaşmamızı engelleyen diğer nedenler de bulunabilir. Bunların başında doğal felaketler sayılabilir. Ancak, strateji doğal felaketlere karşı hazırlanmaz.

Milli menfaatlerimize ulaşmamızı engelleyen en önemli unsur düşman olduğuna göre stratejinin de hazırlık sürecinde göz önüne aldığı en önemli faktör düşman olmalıdır. Modern dönem öncesinde düşman sadece savaşta karşımıza çıkacak bir unsurdur. Teknolojinin süratle gelişmesi neticesinde tehditte meydana gelen değişimler sonucunda artık milli menfaatlerimiz barış döneminde bile tehdit altındadır. Düşman hava gücü ve kıtalararası balistik füzeler, tehdidin sadece birkaç dakika mesafede olduğunu göstermektedir. Bu durum doğal olarak barış zamanında da ani kullanıma hazır kuvvet bulundurulması ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu nedenle strateji de harp zamanı yanında barış zamanını da kapsamına almıştır.

Strateji oluşturulurken, bir taraftan dost kuvvetlerin stratejik tesislerinin korunması hedef alınırken, diğer taraftan da düşmanın gücünü oluşturan unsurların yok edilmesi hedeflenmektedir. Bunun için de düşmanın gücünü oluşturan unsurların yani düşmanın hayati diye nitelendirdiği hedeflerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda Clausewitz, düşmanın ağırlık merkezinin yok edilmesini öngörmektedir. Ancak düşmanın ağırlık merkezini tespit etmek kolay bir şey değildir. Bunun için savaşın doğasının ve düşmanın

çok iyi tanınması gerekir. Bu belirleme yapıldıktan sonra, stratejinin en önemli kuralı olarak milli gücü sıklet merkezi yaparak düşmanın ağırlık merkezine yöneltmek gerekir. Bu şekilde bir uygulama, en hızlı ve etkili bir şekilde, aynı zamanda zayıyatı en aza indirerek başarıya ulaşmayı sağlar.

2.6.17. Stratejinin zaman boyutu

Stratejinin zaman boyutu kuramcılar tarafından ihmal edilen bir boyuttur.⁹¹ Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği süre, önce ve sonra kavrayışı içinde ele alınan süre gibi tanımlarla anlatılmaya çalışılan zaman, stratejinin önemli boyutlarından birisidir. Newton'a göre, insan bilincinden bağımsız bir zaman ve uzay, yani mutlak zaman mevcuttur. Doğası gereği bağımsız olarak var olan mutlak zaman muntazam bir biçimde akmaktadır. Albert Einstein'a göre ise zaman görecelidir. Yaşam boyunca değişik dönemlerde zamanın farklı hızla akmakta olduğu hissedilmekte ve yaşanmaktadır.

Tarihin büyük bölümünde de zamanın mutlak olduğuna kesin gözle bakılmıştır. Bugün ise zamanın göreceli bir kavram olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin, insanların çok hoşuna giden bir faaliyette zaman hızla akıp giderken, özlemle bekledikleri bir olayın gerçekleşmesi için zamanın bir türlü ilerlemediğine şahit olunmaktadır. Zaman aynı hızda akmasına rağmen insanlara göre göreceli olarak farklı görünmektedir.

Bulunduğumuz yüzyılda muharebe sahasının genişliği, derinliği ve yüksekliği artarken, zaman da dördüncü bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Karada bir cismin yerini belirlerken bilinen bir noktaya mesafesini ve yönünü söylemek yeterli olurken, denizde bir geminin mevkiini enlem ve boylam olarak, havada bir uçağın mevkiini ise enlem ve boylama ilaveten yüksekliği de belirtilerek verilmektedir. Uzayda bir cismin mevkiini belirlerken ise verilen bu boyutlara ilaveten bir cisme olan uzaklığını ışık yılı olarak da belirtmek gerekmektedir.

Tarihi sürece bakıldığında, geçmiş harplerde uzun mesafeler kat ederek muharebe alanına gelen muharip unsurların harbe hazırlığı, harbin icrası ve geri intikal aylarla ifade edilirken günümüzde bu zaman süreleri dakikalara hatta saniyelere indirgenmiştir. Eğer kıtalararası

⁹¹ Clausewitz C. V., (Mart 2011). *Savaş Üzerine*, Doruk Yayıncılık, 73.

balistik füzelerin menzili içerisindeyseniz, bu füzelerin fırlatılarak santimetrelerle ifade edilen bir doğrulukla üzerinize gelme ihtimali her an mevcuttur. Modern çağda harp alanları giderek uzaya doğru genişlerken, teknolojik gelişmeler sonrasında kuvvetlerin çok kısa sürede intikal ve yer değiştirme işlemleri gerçekleşmektedir. Bugün bir tuşa basılarak gönderilen bilgiler geçmiş zamanda haberciler vasıtasıyla günlerle ifade edilebilen zamanlarda alıcısına ulaştırılabilmektedir.

Askeri faaliyetlerin tümü zamana uygun olarak planlanır ve icra edilir. Askeri güç geliştirme faaliyetleri 2 yıllık, 5 yıllık, 10 yıllık, 20 yıllık ve 50 yıla kadar uzanan uzun dönem planlamalarıyla icra edilir. Harpte birliklerin intikalleri arazi şartları da dikkate alınarak zamana çevrilir ve tüm planlamalarda zaman göz önüne alınır. Ancak, evren ve uzay ortadan kaldırılamadığı sürece zamanda ortadan kaldırılamayacaktır. Teknolojik olarak da zaman ortadan kaldırılamayacağına göre stratejik planlamalarda zaman daima etken bir boyut olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

2.6.18. Stratejide boyutların önemi

Strateji gibi soyut bir kavramın anlaşılmasını sağlamak amacıyla içeriğini parçalara ayırmak ve bu parçaları birbirinden ayrı olarak izaha çalışmak aslında bilimsel ve doğru bir yöntem olarak uygun değildir. Strateji gibi çok sayıda ve karmaşık yapıda boyutlara sahip kavramları bilimsel olarak analiz etmek için tüm boyutların birbirlerinden ayrılmadan beraberce incelenmesi gerekmektedir. Ancak, bu tür bir inceleme yapmak mevcut yöntemlerle mümkün değildir. Bu nedenle de stratejiyi analiz etmek için geçmiş dönemlerde yapılmış tüm çalışmalar incelenerek stratejinin kapsadığı boyutların tümü önem ve öncelik sırasına göre sıralanarak bunların içerisinden ayrı bir boyut olabileceği değerlendirilen 17 adedinin incelenmesine karar verilmiştir. Bu boyutlardan sonra sıralananlar ise kapsam dışı bırakılmayıp anlam ve kapsam bakımından kendisine en yakın olan bu 17 boyutun içine konularak bu analiz çerçevesinde tüm boyutların kapsanmasına çalışılmıştır. Diğer bir ifadeyle, stratejinin boyutu olarak değerlendirilen konular bu 17 boyut içine sokularak herhangi bir boyutun çalışma dışında kalmaması sağlanmıştır.

Stratejinin boyutlarının önem ve önceliği muharebelerde değişiklik göstermektedir. Ancak, bu boyutların tümü stratejilerin uygulama alanı olan muharebelerde kendilerini göstereceklerdir. Bazı boyutların etkisinin zayıf olmasına karşılık bazı boyutlarda daha

etkin olarak kendini gösterebilir. Ancak, zayıf olan boyutlar güçlü olan boyutlarla telafi edilebilir. Strateji analiz edilirken boyutlarda yapılan ayrıştırma boyutların anlaşılması için yapılan suni bir ayrıştırmadır. Stratejinin etkinliği incelendiğinde ise tüme varım metodu kullanarak bu boyutların tümünün beraberce analiz edilmesi gerekmektedir.

Strateji oluşturulurken stratejinin boyutlarından her birinin en üst seviyede dikkate alınması ana ilke olmasına rağmen bunun gerçekleşmesi de mümkün değildir. Daha önce boyutlar analiz edilirken de ifade edildiği gibi bu boyutlar içerisinde üç boyuta daha fazla önem atfetmek ve dikkat etmek gerekmektedir. Bunların birincisi, stratejiye anlam sağlayan ve asli boyut olarak nitelendirilen siyaset boyutudur. İkincisi, stratejik etkinliklerin bütün çeşitlerinde en yaygın olan boyut insan boyutudur. Üçüncü boyut, stratejinin boyutları arasında hatayı en az affeden boyut olan zaman boyutudur.

Boyutlar arasında keskin bir çizgi yoktur. Boyutlar birbirlerinin içine geçmişlerdir. Bunları hata yapmadan birbirinden ayırmak da mümkün değildir. Stratejinin tespit edilen bu boyutları evrenseldir. Bu boyutları strateji tarihindeki her çatışmaya uygulamak mümkündür. Bu uygulamalar sonucunda strateji tarihindeki olayları daha anlamlı hale getirmek mümkün olabilir.

2.7. Askeri Strateji

Politik ve askeri hedeflere ulaşmak maksadıyla oluşturulan stratejiler sonsuz denebilecek sayıda ve çeşitte olabilir. Bu stratejilerin her biri farklı silahlı kuvvetlere ihtiyaç gösterdiği gibi, farklı riskleri ve maliyetleri de beraberinde getirebilir. Belirli durumlar için en iyi olarak değerlendirilen bir strateji, başka durumlar için belirlenebilecek en kötü strateji olabilir. Dolayısıyla, Milli Güvenlik Politikalarını oluşturan politika belirleyicileri ve askeri stratejistler, gerekli olduğu durumlarda belirli problemleri çözebilmek için uygulanabilecek stratejileri tespit edip, bunların içerisinden en uygununu belirleyerek uygulamak zorundadırlar.⁹² Bunun için de; strateji yapı taşlarının oluşturma aşamalarını bilen, strateji düşünce okullarının düşüncelerini analiz eden ve stratejinin temel prensipleri ile doktrin ve konseptlerini özümseyen stratejistler her durum için gerekli stratejileri zamanında ve doğru olarak belirleyip uygulama imkânına sahip olacaklardır. Bilimsel

⁹² Collins, J. M., (2002). *Military Strategy, Principles, Practices, and Historical Perspectives*, Potomac Books, Inc., Washington D.C. 59.

olarak belirlenip uygulanan bu stratejilerin başarılı olma ihtimali doğal olarak her zaman yüksek olacaktır.

2.7.1. Askeri Strateji Yapı Taşları

Askeri stratejistler, bilerek veya bilmeyerek, stratejileri belirlerken teorileri, prensipleri, politikaları, doktrinleri, konseptleri, yani stratejinin yapı taşlarını kullanırlar. Bu işlemin bir bölümü bilim ve diğer bölümü de sanat olması nedeniyle işlem sırasında bilinmeyen hususlarla karşılaşıldığında faraziyelerin kullanılması zorunlu hale gelmektedir.

Her bilim alanında olduğu gibi Askeri Strateji’de de tarihi süreç içerisinde teoriler geliştirilmiştir. Milattan Önce (M.Ö.) 500 yıllarında Sun Tzu’nun yazdığı “Savaş Sanatı”, Milattan Sonra (M.S.) 1513 yılında Niccolo Machiavelli’nin yazdığı “The Prince” adlı eserler 20. yüzyıldaki konvansiyonel savaşları etkilemişlerdir. Daha sonraları Clausewitz, Alfred Thayer Mahan ve Gulio Douhet gibi stratejistler bugünün kara, deniz ve hava savaşlarına yönelik stratejilerin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.⁹³

Her teoride olduğu gibi askeri strateji teorilerinde de teorileri oluşturan prensipler mevcuttur. Bu prensipler politik ve askeri bilim adamları tarafından tarihi süreç incelenerek belirlenmiştir. Doğal olarak tüm bilim adamlarının oluşturduğu prensiplerde farklılıklar mevcuttur. Pozitif bilimlerden farklı olarak prensiplerin belirlenmesinde farklılıkların bulunması bir anlamda kavramların tanımlanmasındaki farklılıklardan da kaynaklanmaktadır. Hazırlık, caydırıcılık ve savaş, askeri stratejinin çoğu bilim adamlarınca kabul görmüş prensipleridir.

Askeri Stratejilerin oluşturulmasını etkileyen en önemli rehber, politik ve askeri otoriteler tarafından belirlenen milli güvenlik politikalarının yer aldığı direktiflerdir. Barış ve savaş durumunda stratejik, operatif, taktik ve lojistik usullerin tarihi tecrübeler dikkate alınarak standart hale getirildiği bilgilendirici mahiyetteki askeri doktrinler ve teorilerden farklı

⁹³ Collins, J. M., (2002). *Military Strategy, Principles, Practices, and Historical Perspectives*, Potomac Books, Inc., Washington D.C. 59.

olarak belirli problemleri çözmeye yönelik hazırlanan konseptler strateji oluşturma'nın yapı taşlarından kabul edilir.⁹⁴

2.7.2. Askeri Strateji Düşünce Okulları

Stratejik seviyedeki askeri problemlerin çözümünü farklı perspektiflerde gören kara, deniz, hava, uzay ve özel harekât kuvvetleri stratejik düşünce okulları öne çıkmaktadır.⁹⁵ Clausewitz'in düşüncelerini benimsemiş olan karasal okula mensup olanlar; dünyayı cephelere, bölgesel sorumluluk sahalarına ve lokal harekât bölgelerine bölmektedirler. Okul mensuplarına göre, harbin nihai ve en büyük hedefi; insan gücü ağırlıklı ordular vasıtasıyla düşman silahlı kuvvetlerini mağlup etmek veya diğer deyişle düşman silahlı kuvvetlerini tamamıyla imha etmektir. Bu düşünce okuluna göre; deniz ve hava kuvvetlerinin esas görevi, Kara birliklerini harekât sahasına intikal ettirmek ve onları desteklemektir. Kara kuvvetleri, harbi sona erdirecek ve gerektiğinde düşman ülkesini işgal edecek esas kuvvet olarak nitelendirilmektedir.

Deniz gücünü esas alan ve kurucusu Alfred Thayer Mahan olan deniz stratejisi okuluna göre; "okyanusları ve denizleri kontrol eden güç karadaki savaşların sonucuna da karar verir" tezini ileri sürmektedir. Bu okula göre esas hedef; deniz ulaştırma yolları ile kanal ve boğazların yer aldığı deniz ulaştırma hatları kesim noktalarını kontrol etmektir. Bu kontrol vasıtasıyla, su üstü gemileri, denizaltılar ve amfibi kuvvetlerden oluşan deniz gücü, kara ülkesine abluka uygulayabilir veya amfibi güç intikali ile kara ülkesi içlerine ilerleyerek muhasım ülkeyi işgal edebilir.

Hava gücünü esas alan ve 1921'de Giulio Douhet tarafından kurulan hava okuluna göre; birinci olarak hava gücü başka güçlerden yardım almaksızın harbin sonucuna ilişkin kesin netice alabilir. İkincisi; hava gücü klasik harpleri ortadan kaldırabilir. Üçüncüsü; düşmanın hava sahasının kontrolü ve düşmanın endüstri merkezleri ile halkın yoğun yaşadığı şehirlerin imhası en önemli görevlerdir. Diğer kuvvetlerin hava desteğinin sağlanması daha düşük öncelikli görevlerdir.

⁹⁴ Collins, J. M., (2002). *Military Strategy, Principles, Practices, and Historical Perspectives*, Potomac Books, Inc., Washington D.C. 60.

⁹⁵ Collins, J. M., (2002). *Military Strategy, Principles, Practices, and Historical Perspectives*, Potomac Books, Inc., Washington D.C. 61.

2.7.3. Askeri Strateji Sınıflandırmaları

Devletlerin milli menfaatleri, hedefleri, kültürleri, değerleri ve jeostratejik durumları askeri stratejilerine yön vermektedir. Örneğin, İsveç ve İsviçre I. Ve II. Dünya savaşında hiçbir ülkenin bu ülkelerin topraklarında gözü olmadığı için tarafsızlık stratejisi izlemişlerdir ve de başarılı olmuşlardır. Ama aynı stratejiyi izleyen Belçika her iki savaşta da Almanya tarafından işgal edilmiştir. Yine de tüm ülkeler aşağıda belirtilen stratejilerden bir veya birkaçını seçerek uygulamak zorundadır.

Askeri Stratejilerin sınıflandırılmasında, uluslararası ilişkiler bilim adamları ve stratejistler arasında bir fikir birliği mevcut değildir. Bu konuda stratejistlerin yazdığı kitaplar ve büyük güçler tarafından uygulanan stratejilere ilişkin dokümanlar incelendiğinde büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Bazı bilim adamları askeri stratejileri uygulandıkları coğrafik alana göre sınıflandırırken, bazıları stratejinin hedeflerine göre, bazıları da tarihi süreci ve bugüne kadarki uygulamaları esas alarak sınıflandırma yapmaktadırlar. Bu nedenle de bu bölümde değişik ülkeler ve stratejistler tarafından yapılan askeri strateji sınıflandırmaları kategorilendirilerek verilmeye çalışılacaktır.

2.7.3.1. Ardışık ve Birikerek Çoğalan Stratejiler

Genelde ABD’li stratejistler tarafından benimsenen ve uygulanan bu strateji nihai hedefe ulaşana kadar birbiri ardına gerçekleşen stratejik adımları ihtiva etmektedir. Bu stratejide; öncelikle savunma harekâtı icra edilmekte, bu harekât sonrasında durum müsait olduğunda da karşı saldırı harekâtı icra edilerek sonuç alınmaya çalışılmaktadır. Birbiri arkasına savunma ve taarruz harekâtları icra edildiği için bu strateji ardışık strateji olarak isimlendirilmektedir. Bunun aksine, birikerek çoğalan strateji de aynı anda hiçbir netice alıcı olmayan ancak sonuçta ezici sonuçlar sağlayan stratejidir.

Sovyetler Birliği, 1940’larda bu stratejiyi kullanarak 9 ülkeyi tek tek Demir Perde içerisine dâhil etmiş, her ülkenin kaybında batılı liderler herhangi bir reaksiyon göstermemiş, sonuçta orta Avrupa’da NATO’ya karşı bir cephe oluşturulmuştur. Bu stratejiler genelde birbirlerini takviye edecek şekilde kullanılabilirler. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri II. Dünya savaşında Japonya’ya karşı bu iki stratejiyi kullanmıştır. Pasifik okyanusunda

tek tek sırayla adaları alarak ardışık strateji uygularken, Japonya'nın aynı anda hava ve deniz ulaştırma hatlarını keserek birikerek çoğalan stratejiyi uygulamıştır.

2.7.3.2. Direkt ve Endirekt Stratejiler

Direkt ve endirekt stratejiler çoğu devletler tarafından uygun olduklarında bir kombinasyon içerisinde uygulanabilirler. Ancak direkt strateji sonuç alma yönünden tarihi süreç incelendiğinde en önemli strateji olarak ortaya çıkmaktadır.⁹⁶ Bir devlet için güvenliğe yönelik menfaatler tehlike altında ve zamanda kısa ise zor kullanma, ikna yolunu kullanmadan önce gelmektedir. Bazen daha az risk ve daha az maliyetle istenen sonucu elde etmek mümkün olabilir. Bu durumda endirekt stratejileri kullanmak en uygun yöntemdir. Endirekt strateji daha fazla silahlı güç kullanma yerine akıl gücünü kullanarak sonuç almaya imkân verir.

Gerekli tedbirleri almadan direkt veya endirekt stratejileri kullanmak büyük problemlere neden olabilir. Örnek olarak; Adolf Hitlerin 1933 ile 1939 arasındaki en büyük zaferleri kansız olanlarıdır. Hitler; diplomasi, psikolojik harp, jeopolitik, bilim, yıkım, tahrip, kabadayılık, askeri yetenekler, savaş ile barış arasında sınır tanımayan taarruz stratejisi ile birleştirerek bu zaferleri kazanmıştır. Ancak, 1940 yılında Fransa'nın düşmesinden sonra askeri güçlerinin yeterliliğine gerekli dikkati göstermeden kendisinden daha güçlü olan ABD, Sovyet ve İngiliz kuvvetlerine yenilmekten kurtulamamıştır.

2.7.3.3. Aktif ve Reaktif Stratejiler

Devletler için hareket özgürlüğüne sahip olma, güvenliğe yönelik en önemli menfaatlerden birisidir. Düşmanların faaliyetlerine tepki vermeyi öngören reaktif stratejilere nazaran elindeki fırsatları kullanmaya imkân veren aktif stratejileri kullanmak her zaman tercih edilir. Sun Tzu; silahlı kuvvetlerin, kendi seçtiği yer ve zamanda taarruzu öngören bir şekilde kullanılmasının taarruz edene büyük avantaj sağlayacağını belirtmektedir. Çünkü Sun Tzu'ya göre “eğer düşman benim nerede savaş yapmaya niyet ettiğimi bilmez ise bir çok yerde savaş yapmak üzere hazırlık yapacaktır. Ve böylece de benim savaş yapmaya niyet ettiğim yerlerde birkaç tane olacaktır. Ön taraf için hazırlık yaparsa arka tarafı

⁹⁶ Collins, J. M., (2002). *Military Strategy, Principles, Practices, and Historical Perspectives*, Potomac Books, Inc., Washington D.C. 62-63.

zayıflayacak, arka taraf için hazırlık yaparsa ön tarafı zayıflayacaktır. Eğer sağ tarafı için hazırlık yaparsa sol tarafı, sol için hazırlık yaparsa sağ tarafı zayıf olacaktır. Eğer her taraf için hazırlık yaparsa her tarafta zayıf olacaktır.”⁹⁷ Bu sözler, caydırıcılık ve savunma maksatları için gerçekten çok akıllıca düşüncelerdir. Soğuk savaş süresince NATO’nun ve ABD’nin uyguladığı; SSCB’nin saldırganlığına karşı nükleer silahlarla misilleme yapmayı öngören “topyekûn mukabele” ve “esnek mukabele” stratejileri ateş bile açmadan düşmanın hareket kabiliyetlerini kısıtlamış ve başarıya ulaşmıştır.

Aktif stratejiler, bazen, askeri bakımdan zayıf olan devletlerin, güçlü olan devletlerin zayıf olan devlete karşı pasif davranışının zayıf devletin iddiasını gerçekleştirmeye teşvik etmesi nedeniyle kendi isteklerini onlara kabul ettirmeye imkân sağlarlar. Hitler’in 1933’te Almanya’nın başına geçmesi sonrasında; ilk olarak Versay antlaşmasını reddetmesi, antlaşma şartlarına aykırı olarak zorunlu askerlik sistemini yeniden tesis etmesi ve hava kuvveti oluşturması, sonrasında; askersizleştirilen Ren bölgesini 1936’da yeniden işgal etmesi en güzel örnektir. Fransız liderler bu işgali sadece protesto etmişlerdir. Hitler, 2 yıl sonra Avusturya’yı Almanya’ya ilhak etmiş ve ekim 1938’de de İngiliz ve Fransızların Münih Pakti’nı imzaladıkları Çekoslovakya’nın Sudet bölgesini Almanya’ya katmıştır.

2.7.3.4. Devlet Düzeyinde Benimsenen Askeri Strateji Sınıflandırmaları

Askeri stratejilerin devlet düzeyinde belirlendiği askeri strateji sınıflandırmalarına göre askeri stratejiler “Taarruzi” ve “Tedefüi(Savunmacı)” olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır.⁹⁸ Bu sınıflandırmadaki askeri stratejiler devlet düzeyinde belirlenmiş askeri stratejilerdir. Milli hedefleri ulaşma yönünde askeri güç kullanmayı esas alan devletler genelde bu stratejileri uygulamaktadırlar. Bu askeri stratejiler iki sınıfa ayrılmaktadır.

2.7.3.4.1. Taarruzi Askeri Strateji

Devlet düzeyinde belirlenen bu askeri stratejiye “Tecavüzi (Saldırgan)” strateji de denebilir. Bu stratejinin amacı; bir devletin içinde bulunduğu durum ve koşulları, başta coğrafi ve hukuki durum ve koşullar olmak üzere askeri güce, askeri kuvvete dayandırarak

⁹⁷ Collins, J. M., (2002). *Military Strategy, Principles, Practices, and Historical Perspectives*, Potomac Books, Inc., Washington D.C. 63.

⁹⁸ Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*, 1. Baskı, Belge Yayınları, Ankara, 134-135.

kendi lehine değiştirip düzenlemesidir. Bu strateji uygulamalarında; askeri kuvvetler barış döneminde bir “yıldırma” kuvveti olarak caydırıcı rolde kullanılırken, harp döneminde direkt harp harekâtı ile bilfiil kullanılmaktadır. İç hatlar konumunda olan devletlerin genelde uyguladıkları bir strateji olan taarruz stratejisi tarihleri boyunca Türk devletleri tarafından uygulanan bir askeri stratejidir. Türkler, Hun devletlerinden başlamak üzere Osmanlı Devleti’nin en parlak dönemleri de dâhil olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşuna kadar iç hatlar konumunda savaşmak mecburiyetinde kalmışlardır.⁹⁹ Bu askeri stratejiyi tarihte başarıyla uygulayanlar olarak Prusya Kralı Büyük Frederick ve Fransa İmparatoru Napolyon örnek olarak gösterilebilir. Avusturya, Fransa, Rusya, İsveç, ve Sakyonya’nın oluşturduğu bir koalisyonla karşı karşıya olmasına ve kendi tarafında sadece İngiltere’nin bulunmasına rağmen, Prusya kralı Frederick’in taarruzi askeri stratejiyi uygulayarak başarılı olduğu bilinmektedir. Frederick; iç hatlar konumuna rağmen çevresindeki devletlerden uygun olanını taarruz için seçerek bu devletin diğer devletler tarafından takviye edilmesinden önce kendi kuvvetleri ile taarruz ederek imha edilmesi suretiyle başarılı olmuştur.¹⁰⁰ İç hatlar manevrasında ilk olarak düşmanın en büyük grubu veya en güçlü devleti üzerinde netice alınması esastır.

Fransa İmparatoru Napolyon’da iç hatlar konumundaki başarılı muharebelerini taarruz stratejisine bağlamaktadır. Napolyon’a göre, “zayıf bir ordu için askeri stratejinin temeli kati neticenin alınacağı yerde düşmandan daha fazla toplanmaya bağlıdır. İç hatlarda zayıf kuvvetlerle yapılan bir stratejik manevranın başarılı olabilmesi, ancak kati netice yerinde, üstün kuvvet toplamak ve düşmanın kuvvet fazlasıyla denkleşecek kadar süratli hareket sayesinde kabildir.”¹⁰¹

2.7.3.4.2. Savunma Askeri Stratejisi

Bu askeri strateji de devlet düzeyinde belirlenen ve uygulanan bir askeri strateji sınıflandırmasıdır. Bu strateji; bir devletin içinde bulunulan durum ve koşulların korunup sürdürülmesi amacıyla askeri gücün kullanılması ve/veya ondan yararlanılması şeklinde

⁹⁹ TURAN, Oğuz, *Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler (Mete’den Atatürk’e Kadar)*, Belge Yayınları, İstanbul, 1986.

¹⁰⁰ Hart, B. H. L., (2003). *Strateji Dolaylı Tutum*, 2. Baskı, Doruk Yayınları, İstanbul, 142-152.

¹⁰¹ Whitman, J. E. A., (1945). *Tarih Boyunca Strateji ve Tabiye*, Çev. Dr. Feridun ERGİN, Gnkur. Basımevi, Ankara, 26.

tanımlanmaktadır.¹⁰²Bu tanımda da belirtildiği üzere, savunma askeri stratejisi, bir devletin başka devletlerin ülkesine veya hak ve menfaatlerine yönelik saldırgan bir amaç taşımayan barışçı bir tutumu belirtmektedir. Ancak, bu strateji asla “her ne pahasına olursa olsun barış” anlamı taşımamaktadır. Çünkü devletler arasında barış, her şeyden önce güçlü olmakla korunup sürdürülebilir. Başka bir deyimle, bir devletin savunma stratejisi izlemesi o devletin içinde bulunulan durum ve koşulları kendi lehlerine bozmak isteyen ve bu maksatla harekete geçenlere karşı askeri gücünü kullanmayacağı veya askeri gücünden yararlanmayacağı anlamına gelmemektedir.

Tarihi süreç içerisinde bu stratejiyi uygulayan ve halende uygulamaya devam eden çok miktarda devlet bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti de kuruluşundan itibaren Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk’ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” deyiimiyle özetlenen savunma stratejisini uygulamış ve uygulamaya devam etmektedir.

¹⁰² Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*, 1. Baskı, Belge Yayınları, Ankara, 134-135.

3. OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN YÜKSELİŞ DÖNEMİNDEKİ ASKERİ STRATEJİSİ

3.1. Giriş

Osmanlı İmparatorluğu; 13. yüzyılın sonlarında 4 800 kilometrekarelik bir toprağa sahip küçük bir beylik olarak tarih sahnesine çıkmış, 14. ve 15. yüzyıllar arasında topraklarını genişleterek bölgesel bir güç haline gelmiştir. Bilahare 17. yüzyılda Asya, Avrupa ve Afrika kıtasında sahip olduğu topraklarla yaklaşık 3,5 milyon kilometrekarelik bir coğrafyada etkili olan bir Dünya imparatorluğuna dönüşmüştür.¹⁰³ Osmanlı İmparatorluğu, sahip olduğu bu geniş coğrafyada yaklaşık 6 yüzyıl hükümrânlığını sürdürdükten sonra 20. yüzyılda I. Dünya Savaşı sonrasında bütün gücünü ve sahip olduğu toprakların büyük bölümünü kaybederek tarih sahnesinden silinmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu; en geniş topraklara sahip olduğu 17. yüzyılda batı cephesinde Avrupa kıtasının ortalarında Trieste ile Viyana'ya, kuzey cephesinde Polonya sınırlarına ulaşmış, Karadeniz ile Azak Denizi'ni bir "Osmanlı Gölü" haline getirmiştir. Anadolu'nun doğusunda Fırat ve Dicle'nin suladığı tüm toprakları İran Körfezi'ne kadar ele geçirmiş, Arabistan yarımadasının Yemen dâhil hemen hemen tümünü topraklarına katmıştır. Hint Okyanusunda bölgesel hâkimiyet sağlamış, Suriye dâhil orta doğudaki tüm ülkeleri hâkimiyeti altına almış, güney cephesinde Afrika'nın kuzeyindeki tüm ülkeleri, Mısır'dan Fas'ın doğu sınırına kadar olan bölgeyi hâkimiyeti altına tutmuş, Akdeniz'de deniz hâkimiyeti kurarak bir dünya gücü haline gelmiştir.

Böylesine büyük ve güçlü bir imparatorluğun tarihte eşi görülmemiş bir şekilde uzun ömürlü olmasının nedenleri bilim adamlarınca araştırılması gereken konuların başında gelmesine rağmen bu güne kadar bu konuda çok detaylı araştırmalar yapılmamıştır. Yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu da genelde batılı bilim adamlarınca yapılmıştır. Az sayıda Türk bilim adamlarınca da araştırmalar yapılmasına rağmen elde mevcut kaynakların sınırlı olması ve konuya tarihçilerden başka bilim adamlarının ilgi duymamaları nedenleriyle bu araştırmalarda sınırlı sayıda kalmıştır.

¹⁰³ Pitcher, D. E., (Mayıs 2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 193. Pitcher'in hesaplamalarına göre Osmanlı İmparatorluğu'nun 1566 yılında etkili olduğu alan 3 177 933 kilometrekare olarak belirtilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırma yapan batılı tarihçi bilim adamları araştırmalarında genel olarak Osmanlı ile irtibatta bulunmuş batılı devletlerin kaynaklarını kullanmışlardır. Bu ülkelerdeki kaynaklar da o dönemde batılı devletlerce Osmanlı İmparatorluğunda görevlendirilen elçilik görevlileri, uzmanlar ile Osmanlı İmparatorluğuna çeşitli maksatlarla gelen seyyahlardır. Bu şahısların yazmış oldukları kitaplar, makaleler, raporlar, seyahatnameler gibi kaynaklar, Türkleri, barbar, kaba, kültürsüz, sözüne inanılmaz ve güvenilmez, onursuz bir toplum olarak göstermektedir. Birkaç tarafsız bilim adamının hazırladığı kaynaklar hariç tutulursa, hemen hemen tüm batılı kaynaklar söz birliği etmişçesine Türkler hakkında peşin hükümlü olarak olumsuz görüşlerde bulunmuşlardır. Bu yazarların önemli bir bölümünün Osmanlı İmparatorluğu'ndaki görevine başlamadan veya ziyaretlerinden önce bu imparatorlukta daha önce bulunmuş kişilerin yazdığı makaleleri, seyahatnameleri ve raporları okuyarak peşin hükümlü olarak bu ülkeye gitmeleri veya ülkelerinin o dönemde Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerini dikkate alarak gözlemlerini kaleme almalarından kaynaklandığı Türk bilim adamlarınca belirlenmiştir.

Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Osmanlı Tarihi adlı eserinin önsözünde batılı tarihçilerce yazılmış Osmanlı Tarihi kaynaklarını; “taassuptan dolayı gazezkarane yazılmış tarihler” olarak nitelemekte ve birazda bu yazılarda kendi tarihlerinden üzüntü duyarak bu üzüntülerini Osmanlıya karşı kin tutarak gösterdiklerini ifade etmektedir.¹⁰⁴ Ayrıca, din ve kültür farklılığının da Türkler hakkındaki bu olumsuz bilgilerin yazılmasında etken olduğu değerlendirilmektedir. Yine de Türkler hakkında olumlu değerlendirmelerde bulunan batılı yazarların mevcut olması, batılı ülkelerdeki kaynakların taraflı yazıldıklarını ortaya koymaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili en güvenilir kaynaklar doğal olarak Osmanlı arşivleri ve Osmanlı tarihçilerinin kaleme aldığı Osmanlı kronikleridir. Ancak, bu kaynaklara ve yabancı devletlerin elçileri, uzmanları ve seyyahlarına ilaveten Osmanlı devlet yetkilileri ve askerlerinin hatırat ve günlük gibi gayri resmi belgelerinin de resmi belgeleri dengeleyici bir işlevi olduğu kuşkusuzdur.¹⁰⁵ Osmanlıların kuruluş tarihinden itibaren resmi olarak devlet görevlilerince kayıt tuttuklarını ileri sürmek pek de yanlış bir

¹⁰⁴Uzunçarşılı, İ. H., (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, 10. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,

¹⁰⁵ Şayin, C., Yıldız, G., (Eylül 2012). *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak; Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, 92.

değerlendirme değildir. Osmanlıların ortaya çıkış süreçleri ve bağlı bulundukları geleneğe bakıldığında bu görüşün doğru bir görüş olduğu söylenebilir. Fakat Osmanlıların aşiret ve devletleşme dönemleri olarak adlandırılan 14 ve 15. yüzyıllarla ilgili kaynakların devlet arşivlerinde mevcut olmadığı da bilinmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında en önemli nedenlerden birinin de Moğolların Anadolu'ya yaptıkları akınlar sonrasında gerçekleştirdikleri yağma, talan ve yakıp yıkmalar sonucunda Osmanlı arşivlerinin tahrip edilmesidir.¹⁰⁶ Özellikle 1402 yılında yapılan Ankara Savaşı sonucunda Yıldırım Beyazıt(I. Beyazıt)'ın Timur'un eline esir düşmesi sonrasında o zamanki Osmanlı başkenti Bursa'nın yağma edilmesi ve şehrin ateşe verilmesiyle tüm devlet kayıtları da tahrip edilmiştir.¹⁰⁷

Batılı kaynakların Türkler hakkında bu olumsuz değerlendirmelerine rağmen yazılarında itiraf etmeden çekinmedikleri tek husus Osmanlıların teşkilatçılığı ve askeri gücüdür. Tüm kaynaklarda Osmanlı teşkilatçılığı ve askeri gücü övülmekte ve bu gücün kaynağı üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır. Tarihçiler, doğal olarak gördüklerini yazmaktadırlar. Ancak gözle görmedikleri hususlarda da duyduklarını veya değerlendirmelerini yazdıkları şüphesizdir. Ancak Osmanlı askeri gücü hakkında yazılanlar tarihçi bilim adamlarının değerlendirmeleridir. 15. yüzyıldan I. Dünya Savaşı sonrasındaki dağılışına kadar Avrupa ve Asya siyasi tarihinde önemli rol oynayan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu muhteşem askeri gücüne ilişkin olarak uluslararası ilişkiler bilim adamlarının değerlendirmeleri mevcut değildir. Hem batılı yazarlar tarafından ve hem de Türk bilim adamlarınca yazılan ve çok az sayıda olan Osmanlı askeri gücünün stratejik açıdan değerlendirmeleri bile tarihçiler tarafından yapılmıştır¹⁰⁸. Bu nedenle de Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri stratejisinin, eldeki kaynaklar çerçevesinde, uluslararası ilişkiler biliminin kıstasları kullanılarak belirlenmesi yükseliş döneminin dinamiklerinin ortaya çıkarılması yönünden önemlidir.

14. yüzyılın başlarında kurulan Osmanlı İmparatorluğu; ilk üç padişah olan Osman Bey, Orhan Bey ve I. Murat döneminde aşiretten devlete geçiş sürecini yaşamış, I. Beyazıt, I. Mehmet ve II. Murat dönemlerinde de teşkilatlanmasını ve kurumsallaşmasını sağlayarak

¹⁰⁶ Eroğlu, H., (2007). *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, 2. Baskı, Bilimevi Basın Yayın Ltd.Şti., İstanbul, 14.

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, İ. H., (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt, 10*. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 316.

¹⁰⁸ Eroğlu, H., (2007). *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, 2. Baskı, Bilimevi Basın Yayın Ltd.Şti., İstanbul, 14., Agoston, G., (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul,

kuruluş sürecini tamamlamıştır. Bilahare, Fatih Sultan Mehmet ile başlayan II. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman ile devam eden ve II. Selim, III. Murat gibi padişahların hüküm sürdüğü 1453 yılında İstanbul'un fethinden Sadrazam Sokollu Mehmet Paşanın ölüm tarihi olan 1579 yılına kadarki dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş dönemidir. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu daha kuruluşundan itibaren yükselmeye başlamış, Moğollara karşı kaybedilen 1402 yılındaki Ankara savaşı sonrası yaşanan kısa süreli fetret dönemi haricinde bu yükselişini 16. yüzyılın sonuna kadar sürdürmüştür. Bu nedenle de Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş dönemi; kuruluşundan yükselişini sürdürdüğü 16. yüzyıl sonuna kadar olan dönemi içine alacak şekilde incelenmiştir.

3.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Dönemi Önemli Olayları

Anadolu Selçuklu Devleti'nin hüküm sürdüğü Anadolu'da 11. ve 12. yüzyıllarda meydana gelen üç önemli olay Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu sağlayan olaylar olarak tarihe geçmişlerdir. Bunlardan ilki; Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1071 yılında Malazgirt'te Bizanslılara karşı kazandığı savaştır. Malazgirt savaşı, Anadolu'nun etnik manzarasını değiştirerek bu bölgenin büyük ölçüde Türk ve Müslüman olmasını sağlayarak Türkmen aşiretlerinin Anadolu'ya göçüne imkân sağlamıştır. İkinci olay; 1202 ve 1204 yılları arasında yapılan Dördüncü Haçlı Seferi, üçüncüsü ise 1243 yılında Anadolu Selçukluları ile Moğollar arasında yapılan ve Moğolların kazandığı Köseadağ Muharebesi'dir.

Anadolu Selçuklularının Anadolu'yu işgal ederek Bizans İmparatorluğu'nu Batı Anadolu'ya hapsedmesi sonrasında, Fransız, Venedik ve diğer Latin devletlerinden oluşan haçlıların 1204 yılında o zamanki adıyla Konstantinopol'de yani İstanbul'da yaptıkları katliam ve yıkım Bizans İmparatorluğu'nu daha da zayıflatmış ve doğudan gelecek tehlikelere karşı savunmasız bir şekilde bırakmıştır. Bizans İmparatorları da doğudan gelecek tehlikeler yerine Balkanların kontrolünü sağlama işlerine ağırlık verince Bizans İmparatorluğunun doğu sınırları iyice zayıflamıştır. 1243 yılında Anadolu Selçukluları ile Moğollar arasında yapılan ve Moğolların kazandığı Köseadağ Muharebesi sonrasında Anadolu'da çok sayıda Türkmen Beyliği ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹ Osman Beyin liderlik ettiği Osmanlı Beyliği de Bizans ile sınırdaş olan bu beyliklerden bir tanesidir. Anadolu'nun

¹⁰⁹ Eroğlu, H., (2007). *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, 2. Baskı, Bilimevi Basın Yayın Ltd.Şti., İstanbul, 37.

batısında Söğüt ve Domaniç bölgesinde konuşlanan Osmanlı Beyliği, 1299 tarihinde Selçuklulardan bağımsızlığını kazanmış, 1301 yılında da Bizanslılara karşı Koyunhisar savaşını kazanarak Anadolu'daki diğer Türkmenlerin Osmanlı sancağı altında toplanmasına neden olmuştur.

13. yüzyılın sonlarında 400 çadırdan oluştuğu ifade edilen Osmanlı Beyliği başlangıçta sahip olduğu aşiret yapısını Osman ve Orhan Bey dönemlerinde muhafaza etmiş, yağma ve ganimet kültürüne dayalı fetihçi Türkmen grupları ile islami gelenekten de beslenerek gelişmesini sürdürmüştür.¹¹⁰ 1324 yılında başa geçen Osman Beyin oğlu Orhan Bey, 1326 yılında Bizans şehri Bursa'yı fethederek burayı beyliğin başkenti haline getirmiş, daha sonra 1331 yılında da İzmit'i alarak beyliği daha da genişletmiştir. 1334 yılında Karesi beyliğini ilhak eden Orhan Bey, Bizans iç savaşından da faydalanarak Osmanlılara Trakya'da ilk topraklarını kazandırmıştır. Orhan Bey bu dönemde Bizans İmparatorunun kızı ile evlenmiş ve Bizans ile ittifak yaparak beyliğini güçlendirmiştir. Orhan beyin oğlu Süleyman Paşa o dönemde bölgede meydana gelen depremden de yararlanarak 1352 yılında Çimpe kalesini alarak Rumeliye geçmiştir, 1354 yılında da önemli bir Bizans limanı olan Gelibolu'yu alarak Osmanlı topraklarına katmıştır. Orhan Bey, döneminde kendi adına hutbe okutarak ve madeni para bastırarak devletleşmenin ilk adımlarını atmıştır.

Orhan Beyden sonra 1362 yılında tahta geçen I. Murat, beyliğin devletleşme sürecini tamamlayarak Osmanlı devletinin tarih sahnesindeki yerini almasını sağlamıştır. I. Murat; Edirne'yi alarak bu şehri Osmanlı devletinin yeni başkenti yapmıştır. Edirne'nin fethi ile Osmanlılara Avrupa'nın fethi yolu da açılmıştır. 1386 yılında Sofya'nın alınarak Bulgaristan'ın işgali sonrasında 1389 yılında I. Murat'ın I. Kosova savaşındaki ölümü bile Osmanlıların Balkanlarda ilerlemelerine engel olmamıştır.

I. Murat'ın savaşta ölümü sonrasında yerine oğlu I. Beyazıt (Yıldırım Beyazıt) tahta geçmiştir. Kosova savaşında vefat eden Sırp kralı Lazar'ın yerine geçen oğlu Lazareviç I. Beyazıt'a bağlılığını bildirerek sahip olduğu toprakların barışçı bir şekilde Osmanlılara geçmesini sağlamıştır. Balkanlarda barışı sağlayan I. Beyazıt da 1390 yılında Aydın, Saruhan, Germiyan ve Menteşe beyliklerini ilhak ettikten sonra Karaman üzerine sefer düzenleyip Konya'yı almıştır. Gelibolu'da ilk Osmanlı tersanesini inşa ettirerek

¹¹⁰ Eroğlu, H., (2007). *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, 2. Baskı, Bilimevi Basın Yayın Ltd.Şti., İstanbul, 17.

Osmanlıların denizde de güçlenmesini sağlamıştır. Bizansla da başlangıçta iyi ilişkiler kuran Yıldırım Beyazıt 1391 yılında İstanbul'u ilk defa kuşatmıştır. Yedi yıl sürecek bu kuşatma başarılı olamasa da Avrupa devletlerinin endişelenmelerine yol açmıştır.

Osmanlıların Rumeli'deki faaliyetlerinden rahatsız olan Avrupa devletleri de Bizansa yardım etmek maksadıyla bir haçlı ordusu oluşturmuşlardır. Yıldırım Beyazıt, Macar kralı Sigismund komutasında oluşturulan ve Macarlardan başka Fransız, Alman, Belçika, Felemenk, İsviçre şövalyeleri, İngiltere Haçlıları, İskoçya, Savua, lombardiya ve Rodos şövalyeleri ve Eflaklılardan oluşan yüz bin ile yüz yirmi bin kişilik haçlı ordusunu 1396 yılında Niğbolu'da ağır bir hezime uğratmıştır.¹¹¹ Bu zafer sonrasında da İstanbul'un kuşatılmasına devam edilmiş ama kaleleri yıkabilecek büyük çapta toplar olmaması nedeniyle kuşatma başarıya ulaşamamıştır. Yıldırım Beyazıt; 1397-1398 yılları arasında Karaman Beyliği üzerine bir sefer düzenleyerek bu beyliği Osmanlı Devletine katmıştır. Samsun ile Malatya'yı da ilhak eden Yıldırım Beyazıt, Moğol hükümdarı Timur ile 1402 yılında yapılan Ankara savaşını kaybederek Osmanlıların Anadolu'da ve Balkanlarda ilerlemelerini bir süreliğine engellenmesine neden olmuştur.

Ankara savaşından sonraki dönemde Yıldırım Beyazıt'ın oğulları arasında 11 yıl süren ve Fetret Devri olarak adlandırılan bir iç savaş yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan iç savaş Osmanlı devletinin neredeyse çöküşüne neden olacak bir seviyeye ulaşmış, daha sonra I. Mehmet(Çelebi Mehmet)'in tahtı ele geçirmesiyle son bulmuştur. Timur, Ankara savaşı sonrası batı Anadolu'yu fethederek Bursa'yı yağma edip ateşe vermiş, Osmanlı yazılı devlet kaynakları da dâhil olmak üzere tüm Osmanlı devlet mallarını yakarak tamamiyle tahrip etmiştir. Timur 8 ay Anadolu'da kaldıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu şehzadeler arasında dağıtıp, Anadolu'daki eski beylikleri tekrar kurarak memleketine dönüş yapmıştır.¹¹² Ancak, Fetret Devri süresince Osmanlı'nın Balkanlarda ve Avrupa'da fethettiği topraklarda hiçbir direniş ve değişme olmamış, buradaki halk Osmanlıya sadakatini sürdürmüştür. Yıldırım Beyazıt'ın oğullarından I. Mehmet'in 1413 yılında Edirne'de yeniden hükümdarlığını ilan ederek bu karışıklıklara son vermesiyle Osmanlı

¹¹¹ Uzunçarşılı, İ. H., (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt, 10*. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 279-288.

¹¹² Uzunçarşılı, İ. H., (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt, 10*. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 319.

Devleti yeniden düzene girmiştir. Ordu'nun, tımar sisteminin, merkez ve taşra yönetiminin kurumsallaşması devletin çöküşüne engel olmuştur.

I. Mehmet döneminde, 1416 yılında Venediklilerle ilk deniz savaşı da icra edilmiştir. Bu savaşta bir başarı elde edilmese de Osmanlı devletinin etkin bir deniz gücüne sahip olma gerekliliği ortaya çıkmıştır. I. Mehmet daha sonra Fetret devri döneminde ortaya çıkan Eflak sorununu çözmek için Macaristan'a bir sefer düzenlemiş ve Eflak'ı da Osmanlı Devletine bağlamıştır. Samsun bölgesini de ele geçiren I. Mehmet Osmanlıya karşı isyana kalkışan Şeyh Bedrettin'i de yakalayarak idam ettirmiştir.

I. Mehmet'ten sonra 1421 yılında tahta geçen II. Murat, başlangıçta Bizanslılarla anlaşarak balkanları ele geçiren ve kendini padişah ilan eden Yıldırım Beyazıt'ın oğlu olan amcası şehzade Mustafa ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Amcası Mustafa'yı 1422 yılında yenerek Bizanslıları cezalandırmak için İstanbul'u kuşatan II. Murat, kardeşi Mustafa'nın ayaklanması ile kuşatmayı kesip onu da yenmiştir. Kardeşi Mustafa ile hareket eden Anadolu beylerini de yenen II. Murat dikkatini Balkanlara yöneltmiş, 1430 yılında Venediklilerden Selanik'i almıştır. II. Murat 1439 yılında Sırbistan'ı ele geçirmiş, ancak, Macarlar karşı koyunca 1444 yılında Osmanlılarla Macarlar bir antlaşma imzalamışlardır. II. Murat 1444 yılında kendi yerine oğlu II. Mehmet(Fatih Sultan Mehmet)'i tahta geçirdiyse de Macarların saldırısıyla karşılaşınca tekrar başa geçerek Varna'da Macarları durdurmaya muvaffak olmuştur. II. Murat 1446 yılında tekrar tahta çıkmış, 1448'de Kosova'da Macarların saldırısını püskürterek başarı sağlamış, ancak 1451 yılında vefat etmiştir.

II. Murat'ın ölümü sonrasında oğlu Fatih Sultan Mehmet ikinci defa padişah olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in amacı; Tuna nehrinin güneyindeki tüm Balkan ülkeleri ile Fırat'ın batısındaki tüm Asya ülkelerini doğrudan Osmanlı yönetimi altına sokarak Yıldırım Beyazıt'ın merkezîyetçi imparatorluğunu tekrar diriltmektir.¹¹³ Ancak bu imparatorluğu kurabilmek için kendisine gerekli gücü ve saygınlığı sağlayacak olay İstanbul'un fethidir. Bunu sağlayabilmek içinde önce doğuda Karaman isyanını bastırıp güvenliği sağlamış, sonra da batıda Macarlar ve Venediklilerle barış yaparak tüm gücünü İstanbul'un fethine yoğunlaştırmıştır. Büyük bir planlama ve hazırlık sonrası başlayan İstanbul'un fethi 29

¹¹³ İnalcık, H., (2012). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, 17. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 29.

Mayıs 1453 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu tarih, Dünya tarihinde de yeni bir çağın başlangıcını oluşturmuştur. İstanbul'un fethi ile Osmanlı İmparatorluğu tarihte hiçbir Müslüman ülkenin başaramadığı bir başarı kazanmış ve Müslüman ülkeler arasında olduğu kadar diğer ülkeler nezdinde de büyük bir saygınlığa sahip olmuştur.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethi sonrasında amaçlarını gerçekleştirmek için 1460 yılında Mora'yı, 1462'de Eflak'ı, 1463'te Bosna'yı, 1464-1479 yılları arasında Arnavutluk'un kuzeyini fethetmiştir. Fatih Sultan Mehmet; 1461 yılında Trabzon Rum İmparatorluğunu yıkmış, aynı yıl Candaroğulları Beyliğini, 1468 yılında Karamanoğulları Beyliğini, 1475 yılında da Kırım'ı Osmanlı İmparatorluğuna katmış, 1480 yılında Otranto'yu almıştır. Fatih Sultan Mehmet padişah olduğunda amaçlamış olduğu tüm hedeflere 25 yıl içerisinde ulaşmıştır. Esas amacı olan Osmanlı devletini Dünya'nın en güçlü İmparatorluğuna dönüştürme işlemini tamamlayarak 1481 yılında vefat etmiştir.

Fatih Sultan Mehmet sonrası II. Beyazıt padişah olmuş, kardeşi Cem Sultan'la yaşadığı taht kavgası sonrası Cem Sultan Rodos'a sığınmıştır. II. Beyazıt 1484 yılında Boğdan'a sefer düzenleyerek Kili ve Akkirman'ı almış, 1485-1491 yılları arasında da Memluk'lara karşı sefer düzenlemiştir. Seferden bir netice alınamayınca Memluklarla barış yapmak zorunda kalmıştır. 1499-1503 yılları arasında Osmanlı donanması Mora'daki limanlara saldırarak bir kısmını ele geçirmiş, dönemin Akdeniz'deki en önemli deniz gücü olan Venedik donanmasına meydan okumaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu bu tarihten itibaren Avrupa'daki devletlerin politikalarında rol oynamaya başlamış, Fransa-Venedik ittifakına karşı başlangıçta Milano-Napoli tarafını tutmuştur.¹¹⁴ Anadolu'da çıkan isyanlar ve iç sorunlarla uğraşan II. Beyazıt 1512 yılında tahtı oğlu I. Selim(Yavuz Sultan Selim)'e devretmek zorunda kalmıştır.

Yavuz Sultan Selim 1514 yılında Çaldıran'da Safevi devletinin hükümdarı Şah İsmail'in ordusunu yenerek Doğu Anadolu'nun büyük bir kesimini ele geçirmiş, 1516 yılında Mısır'a bir sefer düzenlemiş, Mercidabık'ta Memluk Sultanını yenerek Halep, Şam ve Kudüs'ü de içine alan bölgeyi Osmanlı topraklarına katmıştır. Yavuz Sultan Selim aynı zamanda, Müslümanların en kutsal mekânları olan "Mekke ve Medine'nin koruyucusu" ünvanına da sahip olmuştur. 1517 yılında Rıdaniye'de Mısır ordusunu da yenen Yavuz

¹¹⁴ İnalcık, H. (2012). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), (17. Baskı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.39.

Sultan Selim Mekke şerifi tarafından kendisine verilen kutsal kentlerin anahtarları ile Suriye, Mısır ve Hicaz'ın tamamını Osmanlı egemenliğine geçirmiştir. 1519 yılında Cezayir'i ilhak etmiştir. İslam halifeliğini de ele geçiren Yavuz Sultan Selim İslam dünyasının koruyucusu ünvanına da sahip olmuştur. Böylelikle dünyanın en zengin ticaret yollarını da ele geçiren Osmanlı imparatorluğu hem ekonomik ve hem de politik olarak uluslararası alanda büyük bir güce ve saygınlığa sahip olmuştur. Yavuz Sultan Selim'den sonra oğlu I. Süleyman(Kanuni Sultan Süleyman) 1520 yılında padişah olmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçtiği 1520 yılından 1596 yılına kadar Dünya'da meydana gelen uluslararası siyasi sorunların tümü Osmanlıları da ilgilendirmiştir.¹¹⁵ Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1521 yılında Belgrad, 1522 yılında Rodos Adası fethedilmiştir. Kutsal Roma-Cermen İmparatorunun Fransa kralı Fransuva'yı tutsak alması sonrasında Fransızlar Osmanlı İmparatorluğundan yardım istemişlerdir. Fransızların bu yardım talebi bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Dünya gücü olduğunu göstermektedir. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman 1526 yılında Mohaç'ta Macarları yenerek Budin(Budapeşte)'i almış ve Viyana'yı tehdit eder bir duruma gelmiştir. 1529 yılında Viyana kuşatıldıysa da başarılı olunamamıştır. Bu arada Akdeniz'de de deniz hâkimiyeti mücadelesine devam edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman ünlü Türk denizcisi Barbaros Hayrettin'i Osmanlı İmparatorluğu himayesine alarak Cezayir Beylerbeyliğine tayin etmiş, daha sonra da Osmanlı Donanmasının Kaptan-ı Derya'lığı getirmiştir.

1534 yılında İran'la yapılan savaş sonucunda Tebriz ve Bağdat alınmış, 1536 yılında Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğuna karşı Fransızlarla ittifak yapılmıştır. İtalya'nın kuzeyden Fransızlar, güneyden de Osmanlılar tarafından işgali için Osmanlı ordusu önce Arnavutluk'u ardından da Korfu adasını almıştır. Ancak Fransızların Almanlarla barış yapması sonrasında İtalya işgali başarılı olamamıştır. Osmanlı donanmasının 1538 yılında Preveze'de haçlı donanmasını yenmesi sonrasında Akdeniz tamamiyle Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Osmanlıların Akdeniz'e hâkim olmaları sonrasında Asya ile ticaret için Afrika'nın güneyinden Ümit Burnu'nu dolaşarak Hint Okyanusuna, Kızıldeniz ve Basra Körfezine hâkim olan Portekizliler Hint yarımadasındaki Müslüman Gucerat devletini tehdit etmeye başlamışlardır. Bu tehdit sonrasında Gucerat hükümdarının Osmanlılardan yardım istemesi üzerine Kızıldeniz'de 76 parçalık bir donanma inşa

¹¹⁵ İnalcık, H. (2012). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), (17. Baskı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.40.

edilerek Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa emrine verilmiştir. Hadım Süleyman Paşa, 1538 yılında Aden'i zapt ederek Hindistan'a ulaşmış, ancak, Gucerat hükümdarının ölmüş olması ve yeni hükümdarın Portekizlilerle işbirliği yapması sonrasında geri dönerek Yemen'i Osmanlı hâkimiyeti altına almıştır.

Osmanlılar, Hint Okyanusunun ve Basra Körfezinin kontrolünü kaybetmelerine rağmen, Kızıldeniz'in kontrolünü Portekiz'e vermemiş, Portekiz'in Akdeniz üzerinden doğu ile ticaret bağı kurmalarını engellemişler, böylelikle de Portekiz'in Dünya çapında bir hâkimiyet kurmalarına engel olmuşlardır.

Bu arada Macaristan'da da savaş devam edilmiş, 1541 yılında Budin tekrar ele geçirilerek Beylerbeyilik haline getirilmiştir. 1543 yılında Estergon alınmış, 1547 yılında da Habsburglarla barış yapılmıştır. 1541 yılında Akdeniz'de Trablusgarp, 1557 yılında Fas, 1560 yılında Cerbe, 1565'te Malta fethedilmiş, doğuda 1548 yılında yeniden İran'a sefer düzenlenerek elden çıkan Bağdat tekrar alınmıştır.

Özellikle Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki bu girişimler; Orta Asya'dan Atlas Okyanusuna, Hint Okyanusundan Kuzey Afrika'ya, Akdeniz'den Avrupa Kıtası'nın kuzey ucuna kadar bölgedeki devletleri etkilemiş, bu devletler arasında ittifaklar yapılmasına, savaşlara, antlaşmalara ve devletler arasında diplomatik ilişkiler kurulmasına neden olmuştur. Kıtalararası bir güçler dengesi sistemi oluşmuş, Osmanlılar sayesinde de bu güçler dengesi sistemi tüm Dünyayı kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Kanuni Sultan Süleyman 1566 yılında öldükten sonra yerine oğlu II. Selim padişah olmuştur. II. Selim başlangıçta kuzeyden gelen Rus tehdidine karşı önlem olmak üzere Baş veziri Sokollu Mehmet Paşa'nın önerisiyle Don ve Volga nehirlerini açılacak bir kanalla birleştirerek Osmanlı donanmasını Karadeniz'den Hazar denizine geçirip orduyu desteklemesini düşünmüştü de bu plan başka bölgelerdeki savaşlar yüzünden gerçekleşmemiştir. II. Selim döneminde; 1566'da Sakız, 1570'te Kıbrıs adası alınmış, ancak 1571'de İnebahtı'da Osmanlı donanması ezici bir yenilgiye uğramıştır. Osmanlı donanması bu savaşta; düşmanın 278 gemisine karşın, 224 gemiyle savaşa girmiş 190

gemisini savaşta kaybetmiştir.¹¹⁶ Ancak, Osmanlı Devleti 1 yıl içerisinde 200'den fazla gemi inşa ederek donanmasını yeniden yaratmıştır. Yeni donanma 1574 yılında Tunus'u tamamiyle Osmanlı topraklarına katmıştır. 8 yıllık iktidarı döneminde ordunun başında savaşa gitmeyen ve devlet idaresini Baş veziri Sokullu Mehmet Paşa'ya bırakan II. Selim, 1574 yılında vefat etmiş, yerine oğlu III. Murat padişah olmuştur.

III. Murat zamanında 1577 yılında başlayan İran savaşı 12 yıl sürmüş, 1578 yılında Gürcistan, 1585 yılında da Tebriz alınmıştır. Orta Avrupa'da da Estergon kalesi ele geçirilmiştir. III. Murat döneminde dönemin başarılı sadrazamı Sokollu Mehmet Paşanın ölümüyle Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş dönemi sona ermiştir.

3.3. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Siyasi Durum ve Uluslararası Güvenlik Ortamı

3.3.1. Kuruluş Dönemi

Osmanlı Devleti, 13. yüzyılın ikinci yarısında Moğolların Anadolu'yu istilasıyla çöken Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra, 14. yüzyılda Anadolu'nun batısında Selçuklu-Bizans sınırına yakın Söğüt bölgesinde bir beylik olarak kurulmuştur. Osmanlı Beyliği'nin, yüzyıl gibi kısa bir zaman içerisinde Anadolu'nun büyük bir kısmına ve Balkanlar'a hâkim kuvvetli bir devlet haline gelmesi o dönemin en önemli olaylarından birisidir. Osmanlı Beyliğini, aşiretten devlete ve devletten İmparatorluğa geçiren bu süreçte en önemli etkenin Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücü ve izlediği strateji olmasının yanında, o dönemdeki siyasi durum ve uluslararası güvenlik ortamının uygunluğu da diğer önemli bir etkidir. Bu nedenle de Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş dönemi ile yükseliş döneminin başlangıcında, uluslararası siyasi durum ve güvenlik ortamını analiz etmek, Osmanlı İmparatorluğu'nun kısa dönemdeki bu yükselişinin nedenlerini ortaya çıkarmak bakımından önem taşımaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu dönemindeki en önemli devlet kayıtları 1402 de Yıldırım Beyazıt'ın Moğol hükümdarı Timur karşısında yenildiği Ankara savaşı sonrasında Moğollar tarafından tamamiyle yakıldığı ve tahrip edildiği için, Osmanlı

¹¹⁶ İnalcık, H. (2012). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), (17. Baskı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları. 19.

İmparatorluğu'nun kuruluşu meselesi de doğulu, batılı ve Türk bilim adamları arasında her zaman tartışma konusu olmuştur. Ancak, Türk tarihçi ve bilim adamı Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü 1935 yılında yazdığı ve 1959 yılında Türk Tarih Kurumu(TTK) tarafından yayınlanan “Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu” adlı kitabı ile bu tartışmaları bir anlamda sona erdirmiştir.¹¹⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu 13. yüzyıl sonu ile 14. yüzyıl başlarında uluslararası ortama baktığımızda Avrupa'da ulus devletlerin yeni yeni oluşmaya başladığını ve Dünya üzerindeki güç merkezlerinin de batıdan ziyade doğuda olduğu görülmektedir. O dönemde; hem nüfusları ve ekonomileri ve hem de kültürel zenginlikleri bakımından Hindistan ve Çin Avrupa'dan daha güçlü durumdadır. Doğuda ve ön Asya'da İslam Dünyasının yükselişi devam etmektedir. Teknolojik ve askeri açıdan Ming hanedanı yönetimindeki Çin ve Moğol egemenliğindeki Kuzey Hindistan, yeni oluşmaya başlayan Avrupa devletler sistemi, Afrika, Amerika ve Okyanusya'nın dağınık vaziyetteki toplumlarından üstün durumdadırlar.¹¹⁸ 15. yüzyılda Avrupa'nın 50-55 milyonluk nüfusuna karşılık Çin'in nüfusu 130 milyon civarındadır. Bu nüfusa ilaveten, zengin kültürü, bereketli toprakları, sanayi ve teknolojik alandaki gelişmişliği ve iyi bir devlet yönetimi mevcuttur. 1368 yılında Çin, devletin ve ordunun kullanımı için yılda 125 000 ton demir üretmektedir. Ordudaki asker sayısı bir milyonun üzerindedir. Barutu ilk bulan ve topu ilk kullanan Çinlilerdir.

Teknoloji ve kültür alanındaki gelişmişliklerine ilaveten denizaşırı keşif faaliyetleri ve ticarete de Çinliler diğer Dünya devletlerinin önündedir. 1420 yılında Ming donanmasında aralarında 400 tane geniş yüzücü tahkimat ve uzun mesafeli seferler için tasarlanmış 250 gemi bulunan 1350 savaş gemisi mevcuttur.¹¹⁹ Bir rivayete göre 3 000 tonluk ve 120 metrelik 100 adede yakın amiral gemisi vardı ki o tarihte Avrupa'da yapılan bütün gemilerden çok daha büyük ve geniştiler.¹²⁰ Çin donanması, Malacca Boğazı'ndan Seylan'a, Kızıldeniz'den Afrika kıyılarına kadar değişik bölgelere seferler düzenlemektedir. Ancak Avrupalı benzerlerinden farklı olarak gittikleri yerlerde yağma

¹¹⁷ Köprülü, M. F., (1981). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

¹¹⁸ Kennedy, P., (2009). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 28

¹¹⁹ Kennedy, P., (2009). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 30.

¹²⁰ Gelber, H. G., (Mart 2010). *M.Ö. 1100'den Günümüze Çin ve Dünya: Ejder ve Yabancı Deccallar*, Çev. Hülya Kocaoluk, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 95.

yapmamakta ve adam öldürmemektedirler. Ancak Çin'in bu deniz üstünlüğü 1433 yılında çıkarılan açık deniz gemilerinin yapımını yasaklayan bir yasayla son bulmuştur. Ming Hanedanı, kuzeydeki Moğol tehlikesi ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla büyük gemi yapımından vazgeçerek daha küçük çaplı bir donanmayı muhafaza etmeye karar vermiştir. Çin uyruklulara da deniz ticareti yapmaları yasaklanınca Çin'in denize yönelik gücü tamamiyle zayıflamıştır.¹²¹

Ming hanedanının deniz gücündeki bu zayıflığına rağmen, Çin seddinin yapılması, kanal sisteminin geliştirilmesi ve demir fabrikaları kurulması yine de Çin'in gerçekleştirdiği büyük atılımlardır. Ancak, bu girişimlere rağmen Ming Çin'indeki askeri gücün zayıflaması 1644 yılında başa geçen Mançular döneminde de devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu dönemde Çin, Batı Asya ve Avrupa için özellikle askeri bakımdan bir tehlike teşkil etmemektedir. Türklerin daha orta Asya'da bulundukları dönemde Çinlilerle yaptıkları savaşlar Çin kültürü ve teknolojileri ile tanışmalarına vesile olmuştur. Hatta bazı Türk kökenli İmparatorlar da Çin'deki hanedanların başına geçmişlerdir. M.S. 638 yılında Türk kökenli Liyuan İmparator Gazou lakabıyla Tang hanedanının başına geçmiş, bu hanedanlık M.S. 907 yılına kadar iktidarda kalmıştır.¹²² Türkler, Çinlilerden aldıkları teknoloji ve kültürleri Avrupa'ya taşımada da aracılık etmişlerdir.

16. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Ming Çin'i arasında sıkı ilişkiler geliştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Ming Çin'ine birçok elçi heyeti göndermiş ve Ming Çin'i ile ilişki kurmuştur. Çin'e gönderilen Osmanlı Elçilerinden Duo Si Ma, Çin İmparatorunun emriyle kardeşi Ba Bu Li ile birlikte Pekin'e yerleşmiş ve Çin İmparatorunun yakın muhafız ve istihbarat örgütü olan Jin Yi Wei'de kumandan seviyesinde çalışmıştır. 40 yıl boyunca Çin İmparatoruna hizmet eden Duo Si Ma, Çin'li devlet adamı Zhao Shi Zhen'in kendisinden Osmanlı tüfeği istemesi üzerine Osmanlı tüfeğinin inceliklerini Zhao Shi Zhen'a öğretmiş

¹²¹ Gelber, H. G., (Mart 2010). M.Ö. 1100'den Günümüze Çin ve Dünya: Ejder ve Yabancı Deccallar, Çev. Hülya Kocaoluk, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 96.

¹²² Gelber, H. G., (Mart 2010). M.Ö. 1100'den Günümüze Çin ve Dünya: Ejder ve Yabancı Deccallar, Çev. Hülya Kocaoluk, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 58.

ve birlikte Osmanlı tüfeklerini Çin’de üretmişlerdir. Bir diğer deyişle 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Çin’e askeri teknoloji transferi gerçekleştirmiştir.¹²³

Doğuda Çin haricinde Japonya klan tabanlı feodal lordlukların elinde birlik sağlamaktan uzak bir görüntüdedir. Japonya, Avrupa’dan gelen tüccarlarla ticari ilişkilerini sürdürmesine rağmen uzak oluşu ve güçlü bir donanma ile deniz ticaret filolarının gelişmemesi nedenleriyle Avrupa’daki siyasi faaliyetleri etkileme gücüne sahip değildir. Asya’nın kuzeyinde bulunan Rusya, batıdaki Polonya, İsveç, Litvanya ve Osmanlı İmparatorluğu gibi devletlerle çatışma içinde olduğundan doğuya ve güneye doğru genişleme imkânları aramış ve bu dönemde doğuda Sibiry’a’yı geçip Pasifik Denizi’ne, güneyde de Hazar Denizi’ne ulaşmıştır. Ancak ekonomik ve teknolojik bakımdan ilerleme sağlayamadığı için Avrupa’daki siyasi gelişmeleri doğrudan etkileyebilecek güce sahip değildir.

Doğuda Hindistan’a hükmeden Moğollar, Anadolu Selçuklu devleti ile yaptıkları Köseadağ muharebesini kazanarak Anadolu içlerine kadar ilerlemelerine rağmen kendi iç dinamiklerinden dolayı batıya doğru genişleme imkânı bulamamışlardır. Anadolu’yu işgal ettikten sonra Selçuklu Devletini vergiye bağlayan ve kurdukları İlhanlı devleti vasıtasıyla bu bölgeyi kontrol eden Moğollar, Konya’da kurulan Türkmen asıllı Karaman Devleti’ne karşı koyamayarak 1330’lu yıllardan itibaren Anadolu’dan ayrılmak zorunda kalmışlardır.

Bu dönemde Anadolu’da kurulan bir diğer Türk Beyliği Germiyanogullarıdır. Kütahya merkez olmak üzere Anadolu’ya yerleşen bu beylik Moğol-Selçuklu hâkimiyetine karşı başlattığı mücadele sonrasında Anadolu’da güçlü bir siyasi konuma gelmiş, hatta Bizans İmparatorluğu’nu bile bir dönem vergiye bağlamış, İyonya’daki Aydınogulları, Ladik’teki İnanoğulları, Lidya’daki Saruhanogulları ve Misiya’daki Karesioğullarını kendisine tabi beylikler haline getirmiş, Ankara’yı alarak Trabzon İmparatorluğu’na kadar olan bölgede büyük bir hâkimiyet kurmuştur.¹²⁴ Bu dönemde Anadolu’da Selçuklu Devleti’nin parçalanması sonrasında ortaya çıkan diğer beylikler de bulunmasına rağmen bu beylikler zamanla güçlerini yitirerek ya Osmanlı Devleti’nin ya da diğer beyliklerin hâkimiyeti altına girmişlerdir.

¹²³ Fidan, G., (Mayıs 2011). *Kanuni Devrinde Çinde Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar*, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

¹²⁴ Köprülü, M. F. (1981). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 82.

1200-1204 yılları arasında Kudüs'ü Müslümanlardan geri almak gayesiyle başlatılan haçlı seferleri gelişen olaylar neticesinde Bizans'ın başkenti Konstantinapol'un yağma ve talan edilerek Bizans İmparatorluğu'nun sona erdirilmesi ve yerine Latin İmparatorluğu'nun kurulması ile sonuçlanmıştır. Bunun sonrasında da İznik ve Trabzon Rum İmparatorluklarının ortaya çıkması ile sona eren Dördüncü Haçlı seferi, Osmanlı Beyliği'nin yararına olarak bölgedeki en güçlü devlet olan Bizans İmparatorluğu'nun zayıflamasına ve dolayısıyla da Osmanlı Beyliği'nin kısa zamanda topraklarını genişleterek güçlü bir devlet haline gelmesine neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde Amerika kıtası halen keşfedilmemiş olduğu için doğal olarak bu bölgede yaşayan toplumların Osmanlı Devleti ile herhangi bir ilişkisi de mevcut olmamıştır. İran'ın Moğollar tarafından işgali, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Memluklerin hâkimiyeti mevcut olduğundan, Dördüncü Haçlı Seferi'yle yağmalanarak zayıf düşmüş Bizans İmparatorluğu topraklarına doğru genişlemek durumunda olan Osmanlı Devleti ile bu devletlerin kuruluş aşamasında siyasi bakımdan bir ilişkileri de olmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş aşamasında ilişki içinde olduğu devletler genelde Avrupa kıtasında konuşlu devletler olmuştur. Osmanlı Beyliği'nin konuşlu olduğu Söğüt-Domaniç bölgesinde kendisine komşu en güçlü devlet, zayıf durumda olmasına rağmen 1261 yılında Mikail Palaiologos tarafından Latinlerin yenilerek yeniden kurulması ile birliğini sağlamaya çalışan Bizans İmparatorluğudur. Bu dönemde Batı Anadolu ve şimdiki Yunanistan topraklarına sahip olan Bizans imparatorluğu, doğudaki Türk beyliklerinden gelecek tehlikelerden ziyade Balkanların kontrolünü yeniden tesis etmekle uğraşmaktadır. Balkanlardaki diğer devletler; Arnavutluk taraflarında Sırp Prenslığı, kuzeyde Bulgar Krallığı, Eflak ve Boğdan, bunların batısında nispeten güçlü durumdaki Macar Krallığıdır. Orta Avrupa'da güçlü Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu ve İsviçre Federasyonu, batısında Fransa Krallığı, İber yarımadasında Kastilya Krallığı, Portekiz, Granada Krallığı ve Aragon Krallığı mevcuttur. İtalya yarımadasında; Napoli ve Sicilya Krallığı, Venedik ve Milano Dükalığı, Cenova, Papalık Devleti, Savoia Dükalığı, kuzey Avrupa'da İngiltere, İsveç, Norveç Krallıkları, doğu Avrupa'da ise; Prusya, Litvanya ve Polonya Krallığı bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu dönemde Avrupa'nın siyasi durumu Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu, Fransa ve Macar Krallığı hariç genelde birliklerini sağlayamamış zayıf şehir devletleri, dukalıklar, prensliklerden oluşmaktadır. Güçlü devletler içerisinde de Fransa ve Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun orta ve batı Avrupa'da konuşlu bulunması dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa içlerine doğru genişlemesine direkt olarak engel olabilecek veya karşı koyabilecek durumları mevcut değildir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın içlerine doğru ilerlemesini engelleyebilecek tek güçlü devlet Macar Krallığıdır. Ancak, Macar Krallığı'nın da diğer güçlü devletlerden yardım almadan bunu gerçekleştirebilecek azim ve iradesi mevcut değildir. Avrupa'daki kara gücü bakımından güçlü olan bu devletlerin Deniz Kuvvetleri de yeterince güçlü değildir. Deniz Kuvvetleri bakımından en güçlü devlet Venedik Dükalığıdır.

13. ve 15. yüzyıllar arasındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde, Amerika kıtasının ve Avrupa'dan Hindistan'a deniz yoluyla gidebilmek için Ümit Burnu'nun keşfedilmediği, Avrupa'da Rönesans ve reformların yaşanmadığı, modern anlamdaki devletlerin oluşmadığı bir ortamda, küresel çapta uluslararası kurum ve kuruluşlardan söz etmekte mümkün değildir. Bu dönemde, sadece devletler arasında bölgesel çapta ve ikili, üçlü, çoklu devletlerin oluşturduğu ittifaklardan söz etmek mümkündür. Okyanus ötesi deniz ticaretinin olmaması ve kıtalararası deniz ticaretinin de kısıtlı olması nedenleriyle uluslararası ticaret, çoğunlukla sadece karalarda ticaret yolları üzerinde ve küçük çaplı yapılmak mecburiyetindedir. Akdeniz, Karadeniz, Kızıldeniz, Hint Okyanusu ve kuzey Atlantik'te ise deniz ticareti gelişimini sürdürmektedir. Bu da devletler arasındaki ilişkilerin gelişmesini engelleyen unsurların başında gelmektedir. Ancak, bu dönemde, devletler arasındaki ilişkilerin gelişmesine olduğu kadar, kültürler ve medeniyetler arasında ilişki kurulmasına hizmet eden en önemli unsurlardan bir tanesi İpek Yolu'dur.

Milattan önce Mısırlılar ve daha sonra da Romalıların Çinlilerden ipek satın almasıyla ortaya çıkan, batılıların doğudan baharat alımıyla gelişen ipek yolu Dünya tarihinde küreselleşmeyi başlatan en önemli unsurlardan bir tanesidir. Çin'in doğusundan başlayarak Asya kıtasının ortasından İran'a, oradan Anadolu yarımadasını katederek Akdeniz ve Karadeniz limanlarına ulaşan İpek Yolu, bu limanlardan deniz yolu ve Balkanlardan da kara yoluyla Avrupa'ya, hatta Britanya adalarına kadar uzanmaktadır. İpek Yolu, sadece bir ticaret güzergâhı olmayıp aynı zamanda dinlerin yayılmasını sağlayan, seyyahların ve bilginlerin kullanmasıyla kültürlerin ve fikirlerin birbirlerini etkilemesine neden olan,

orduların kullanmasıyla fetihlere, insan göçlerine neden olan bir küreselleşme aracı olmuştur.

Deniz ticaretinin yeterince gelişmediği böyle bir dönemde İpek Yolu'nun üzerinde bulunan Anadolu yarımadasının Osmanlı devletinin eline geçmesi, Akdeniz ve Avrupa'da ticarete bağımlı olan devletlerin gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Ticarete bağımlı olan bu devletler doğu ülkeleri ile ticareti devam ettirmek maksadıyla yeni ticaret yolları aramak durumunda kalmışlardır. Batıda ticaretle uğraşan Venedik ve Cenevizlilerle, İspanyollar ve Portekizliler, Osmanlılarca Akdeniz ticaretinin ele geçirilmesi sonrasında Hindistan'a gidiş için Afrika'nın güneyinden yeni deniz yolu aramaya başladılar. Portekizliler, 1487 yılında Ümit Burnu'nu keşfettiler. 1497 yılında ise Hindistan'a ulaşmayı başardılar. Portekizliler bu yeni yolu ararlarken Atlantik'teki çok sayıda adaları ve Güney Amerika'da Brezilya'yı keşfettiler. İspanyollarsa 1492 yılında Kuzey Amerika'yı keşfederek Avrupa devletleri için yeni kaynaklar ve ticaret olanaklarının bulunmasına katkı sağladılar.

Osmanlı Devletinin kuruluşunu tamamladığı bu dönemde, Avrupa'nın güneyinde, Akdeniz'e sahil dar bir konumda olan İtalya; genelde parçalanmış şehir devletlerinden oluşmaktadır. Bu şehir devletlerinin yönetim düzenleri ise Monarşi 'den Cumhuriyet'e kadar değişen bir düzene sahiptir. Burjuva sınıfının yönetimindeki şehirlerin her birinin kendi ordularına sahip olması, güçlü devletlere karşı birleşmede sıkıntılara neden olmaktadır. Devletleri ortak bir tehdide karşı birleştirebilecek tek değer Hristiyan dinidir. Ancak, Hristiyan dininin de farklı mezheplere ayrılması nedeniyle ittifak oluşturmak da zaman zaman güçlüklerle neden olmaktadır. M.S. 1096-1270 yılları arasında Ortadoğu'daki kutsal toprakları ve Kudüs'ü Müslümanların işgalinden kurtarmak maksadıyla Katolik Hristiyan devletlerce yaklaşık ona yakın Haçlı Seferi gerçekleştirilmiştir. Papa'nın girişimleriyle gerçekleştirilen bu seferler, Katolik Hristiyan devletlerin istekleri doğrultusunda gerçekleşmediği için, 13. ve 15. yüzyıllarda orta Avrupa'yı tehdit eden Osmanlı İmparatorluğu'nu engellemeye yönelik girişimlerin çoğunluğunun daha başlangıçta başarısız olmasına yol açmıştır.

Batı Avrupa devletleri için Hristiyanlık dini İslam tehdidine karşı uluslararası bir askeri güç oluşturmada birleştirici unsur olarak iş görmesine rağmen, 11 ve 12. yüzyılda yapılan haçlı seferlerinden alınan tecrübeler doğrultusunda 13. ve 15. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti tehdidine karşı askeri güç oluşturmada bu Haçlı seferleri aynı derecede başarılı

olamamıştır. Batılı devletlerin kendi aralarındaki sorunlar ittifak oluşturmada sorun yaratmıştır. Bu dönemde, devletler hukuku kapsamında mütalaa edilebilecek uluslararası kurum ve kuruluşlar mevcut olmadığından, devletler arasında yapılan antlaşmalar da yalnızca anlaşmayı yapan devletleri bağlamaktadır. Bu nedenle de devletler arasında yapılan ittifaklar uzun vadeli olamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu dönemde Avrupa'daki güvenlik ortamı kaotik bir yapıdadır. Bir yandan kuzeyden gelen barbar kavimlerin istilaları, diğer yandan Müslüman Arap yayılcılığı ile doğudaki ticaret yolları tamamiyle kesilen Avrupa, kendi içine kapalı bir ekonomik düzeni, feodaliteyi geliştirmiştir. İstilalar ve ticaret yollarının kapanması ile ticaret yaşamı sönen, şehir yaşamı bozulan, para ile alış-verişi duran Avrupa'da hızla kırsal alana çekilme ve büyük malikâneler çevresinde toplanma süreci yaşanmıştır. Malikâne sahipleri senyörler ise giderek birer ekonomik ve siyasal güç merkezi durumuna gelmişlerdir. Bu dönemde bir diğer ekonomik ve siyasal güç merkezi de kilisedir. Senyörler, kilise ve krallar bir arada varlıklarını sürdürmektedirler. Devleti oluşturan bu parçalanmış yapı belirsizliklere ve çatışmalarla dolu bir uzun döneme yol açmıştır. Bu dönemde, Avrupa'da nüfus azalmış ve ekonomik yapının bozulmasında ve siyasal istikrarsızlıklarda "nüfus" olgusunun önemi de ortaya çıkmıştır.¹²⁵

Bu dönemde Avrupa'da toplumlar çeşitli ayrışımara tabi tutulmuşlardır. Barbar olan olmayan, Hristiyan olan olamayan toplumlar gibi ayrışmalar toplumları çatışma ortamına sürüklemiştir. Bu türden bir ayırım, çatışmanın kabul edilebilebilir bir olgu olmasına hizmet etmiş ve ona meşruiyet sağlamıştır. Tek tanrılı dinler dediğimiz Müslümanlık, Hristiyanlık, Musevilik gibi dinlerde dinin toplumlar arasında birleştirici bir unsur olarak işlev görmesi gerekirken, bu dönemde bir grubu veya toplumu ayırt etmede kullanılan en temel strateji olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Özellikle Hristiyan toplumlar, karşı tarafa yönelik mücadelelerinin meşruiyetini sağlamak için "haklı savaş" kavramını geliştirirlerken, Müslüman toplumlarda aynı içerikteki kavrama "cihat" adını vermişlerdir. Dolayısıyla, bir yandan aynı dinden olanlar bir ortaklık stratejisi geliştirirlerken, öte yandan farklı dinden olanları bertaraf etme stratejileri geliştirmişlerdir. 8. ve 10. yüzyıllarda 34, 11. yüzyılda ise 117 Haçlı seferi düzenlenmiş

¹²⁵ Dedeoğlu B. (2003). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul, Derin Yayınları, 72.

olması, Ortaçağ Avrupa'sının dinamiklerini değiştirmiştir. Haçlı seferleri, ticaretin gelişmesine yol açarken, Avrupa'daki "tarım devrimi" de bu değişime katkı sağlamıştır.

Değişen ekonomik sisteme uygun olarak savaş ve silah teknolojisinde de gelişmeler olmuş ve söz konusu ayırım bu teknoloji ile desteklenmeye başlamıştır. Taraflar, yıkıcı silah üstünlüğü ve sayısal çokluklarına göre de belirlenir olmuştur. Madem "bizden" olanların korunması ve "bizden olmayanların" bertaraf edilmesi esastır, o zaman mutlaka daha etkin savunma ve saldırı olanakları düzenlenmelidir. Haçlı Seferleri örneğindeki gibi çok uluslu bir ordu anlayışı, ateşli silahların giderek yaygınlaşarak bir tür tırmanma yaratması, savunma sistemlerinin giderek "büyük ordular" anlayışına yönelmesi bu bağlamda verilebilecek örnekler durumundadır.

14. yüzyıl Avrupa'sında bir yandan savaş ve silah teknolojisinde gelişmeler yaşanırken, diğer taraftan nüfus durma noktasına gelmiş, 14. yüzyıl ilk yarısında kıtlık yaşanmış, yüzyılın ortalarında da Avrupa nüfusunun yaklaşık üçte biri vebadan ölmüştür. Yine bu yüzyılda İtalya'da iç savaşlar yaşanmış, Almanya'da sürekli bir anarşi durumu ortaya çıkmış, Fransa ve İngiltere de "yüzyıl savaşları" ile tükenmişlerdir. Kaotik Avrupa'da devletler arasındaki mücadelenin hemen her türü uygulanmış, her türlü taktik denenmiştir. Bu çeşitlilik, tehdit çeşitlenmesinden de kaynaklanmaktadır. Dış tehdit diye algılanan en büyük tehdit doğudan gelen Müslüman devletler tehdididir. Bir diğer tehdit Avrupa'da menfaatlerin çatıştığı diğer devletlerdir. Aynı bölgede yaşayan, aynı dinden olan şehir devletleri birbirlerini hasım olarak kabul etmekte, kilise din için krallarla savaşmakta, büyük devletler birbirleri ile savaşmaktadır. Ayrıca, açlık ve salgın hastalıklar gibi, küresel denebilecek tehditler de büyük sorunlar yaratmaktadır.

Bu koşullar altında devletlerin iki ana eksen üzerinde stratejilerini geliştirdikleri görülmektedir. Bunlardan ilki menfaatleri uyuşan devletlerin ortak düşman karşısında ittifak oluşturmalarıdır. Örneğin; Haçlı ordusu kurarak İslam toplumları ile savaşılması gibi. İkincisi ise, küresel tehdit biçiminde algılanabilecek kıtlık ve salgın hastalıkların karşılıklı yıpratmalarda kullanılması, ortak çözüm arayışı stratejisine ise başvurulmamasıdır. Vebaya yakalanan asillerin "karşı toplum" halkının arasında dolaşarak hastalığı yayması, ya da ele geçirilecek yerlerin kalelerinden içeriye vebadan ölenlerin cesetlerinin mancınıklarla atılması gibi örnekler devletlerin stratejileri arasında yer almıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, böyle siyasi ve uluslararası bir ortamda kuruluşunu tamamlayarak aşiretten devlete ve devletten imparatorluğa geçiş yapmıştır. Osmanlı beyliğinin kuruluş dönemindeki siyasi ortam yükseliş döneminde de çok büyük bir değişikliğe uğramamıştır.

3.3.2. Yükseliş Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş Dönemi 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethi ile başlamakta 17. Yüzyılın başlarına kadar devam etmektedir. İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmesi, orta çağın sona ererek yeniçağın başlamasına neden olmasının yanında, hem Osmanlı İmparatorluğun genişlemesi ve yükselişini sürdürmesine imkân sağlaması ve hem de Avrupa kıtasındaki devletlerin güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. İstanbul'un alınması ile yaklaşık 1000 yıldır hüküm süren Doğu Roma İmparatorluğu veya diğer adıyla Bizans İmparatorluğu yıkılmış, siyasi mirasını Osmanlı İmparatorluğu devralmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu ve Balkanlardaki toprakları birleşmiş, kuruluşunu tamamlayan imparatorluk bu fetih ile yükselme sürecine başlamıştır.

Doğu ile batı arasındaki savaşta İstanbul'un fethedilmesi ile bir anlamda Truva savaşının rövanşı da alınmıştır. Akdeniz ve Karadeniz'de ticari imtiyazları elinde bulunduran Venedikliler bu imtiyazlarını kaybetmiş ve bu nedenle de Venedikliler ile Osmanlı Devleti arasındaki dostane ilişkiler bozulmuştur. Dünyadaki güçlü devletler İstanbul'da elçilikler açmış, İstanbul, Dünyanın kültür, ticaret ve medeniyet merkezi haline gelmiştir. İstanbul'un fethedilmesi ile İstanbul'u terk ederek başta İtalya olmak üzere Avrupa ülkelerine yerleşen Bizanslı ve doğulu bilim adamları, edinmiş oldukları bilgi ve tecrübeler ışığında Avrupa'da Rönesans hareketlerinin başlamasına yön vermişler ve katkıda bulunmuşlardır.

İstanbul'un fethi ile Osmanlı İmparatorluğu, Karadeniz, Ege ve Doğu Akdeniz'de siyasi olarak egemenlik tesis etmiş ve ticari olarak üstünlük sağlamıştır. Ayrıca, ipek yolunun kontrolünün ele geçirilmesiyle ipek yoluna bağımlı olarak ticaretle uğraşan Venedik, Ceneviz, Portekiz, İspanya ve İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletleri alternatif ticaret yolları aramaya başlamışlar ve bu arayış coğrafi keşifler çağının başlamasına neden olmuştur. Avrupa kıtasından hareketle Atlantik okyanusunda Afrika kıtasının güneyinden Hindistan'a ve uzak doğu Asya'ya yeni ticaret yolu bulunması ve Amerika kıtasının keşfi

bu sayede gerçekleşmiştir. Portekiz, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuda yükselişini sürdürmesi nedeniyle kapanan Uzakdoğu ticaret yoluna alternatif yeni yollar aramaya başlamış, bu arayış Afrika'nın batı kıyılarından başlayarak, Afrika güneyinde Ümit Burnu'nun, doğu Afrika kıyılarının, güney Amerika kıtasında Brezilya'nın keşfedilmesine neden olmuştur. Bu arayış ayrıca, Afrika güneyinden Hindistan'a ulaşılmasının yolunu açmış, uzak doğuda Malezya, Endonezya ve Avusturalya'ya, Asya kıtasında ise Çin ve Japonya'ya ulaşılmasına imkân vermiştir. Bu keşifler sayesinde Portekiz ilk hegemon devlet haline gelmiştir.

Bütün bu önemli değişimlerin yanında İstanbul'un Fethi'nin en önemli sonucu; şehirlerinin çoğunluğu kalelerle savunulan Avrupa'da dışarıdan gelecek tehditlere karşı kullanılan bu kale savunma sisteminin surlarla kaplı ve güçlü kale sistemine sahip İstanbul'un fethedilmesi ile güvenilirliğini yitirmesidir. Fetih stratejisini uygulayan Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletlerinin savunma sistemlerini çökerten bir yöntem geliştirmesi, Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu ordusu tarafından fethedilmesinin yolunu açmıştır. Osmanlı Devleti Avrupa'nın fethinin şifresini çözmüş, anahtarına sahip olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş dönemindeki siyasi durumu ve uluslararası ortamı kuruluş döneminden çok farklıdır. Öncelikle, kuruluş döneminde sadece Anadolu'nun batısında 9 065 kilometrekare toprağa sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'un fethi ile topraklarının genişliğini yönetimi altındaki devletlerle birlikte Anadolu'da ve Avrupa kıtasında 997 150 kilometrekareye çıkarmıştır.¹²⁶ Yükseliş dönemi başlangıcında, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusunda Karadeniz sahilinde Kastamonu ve Sinop'ta Candaroğulları beyliği ile Trabzon havalisinde Trabzon İmparatorluğu, daha doğuda İran, Irak, Horasan ve Azerbaycan ile Anadolu'nun bir kısmına sahip Karakoyunlu, Diyarbakır civarlarında da Akkoyunlu devletleri bulunmaktadır.¹²⁷ Anadolu'nun içinde Konya dolaylarında Karaman devleti ile Akdeniz sahilinde Alaiye beyliği, doğusunda Dulkadir beyliği ve Ramazanoğulları beyliği vardır. Suriye, Mısır, Hicaz Memluk devletinin elindedir.

Avrupa'da; Balkanlar kısmında Bosna Krallığı ile Osmanlıya tabi Sırp, Eflak ve Boğdan Prenslikleri, Arnavutluk'ta ise İskender Bey vardı. Karadeniz Kuzeyinde Altınordu devleti

¹²⁶ Pitcher, D. E. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. B. Tırnakçı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 193

¹²⁷ Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1.

yıkılmış yerine Kırım Hanlığı kurulmuştur. Daha kuzeyde Moskova Grandüklüğü, orta Avrupa'da Leh, Bohemya, Macaristan ve Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu mevcuttur. 16. yüzyılın başlarından 17. yüzyılın ortalarına kadar hüküm süren Habsburg İmparatorluğu, kökeni Avusturya olan Habsburg hanedanının evlilikler vasıtasıyla topraklarını Cebelitarık'tan Macaristan'a, Sicilya'dan Amsterdam'a kadar genişletmesi sonrasında dönemin Avrupa'da en önemli devleti haline gelmiştir. Habsburglar, yaklaşık 150 yıl boyunca Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nu, İspanya ve İtalya'daki devletleri, Hollanda'nın bir kısmını, Avusturya'yı ve Macaristan'ı yönettiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da ilerlemesini engelleyen en önemli güç haline gelmişlerdir.

O dönemde; Orta Avrupa kuzeyinde Danimarka ve İsveç krallıkları, Batı Avrupa'da 100 yıl savaşlarından çıkan İngiltere ve Fransa, İber yarımadasında Portekiz, Aragon, Kastilya ve Navar krallıkları mevcuttur. Güney Avrupa'da İtalya yarımadasında Milan, Floransa, Papalık, Napoli ve Sicilya ile Akdeniz'de birçok ada ve limanı elinde bulunduran deniz gücü Venedik Cumhuriyeti ve ayrıca Ege denizinde birçok adaları ve Karadeniz'de sömürgeleri olan Ceneviz Cumhuriyeti bulunmaktadır.

Bu dönemde; Avrupa'da çok sayıda devlet olmasına rağmen güçlü devletler olarak batıda yeni yükselişe geçen Portekiz Krallığı, Fransa, İngiltere, Habsburg Krallığı, Akdeniz'de ise Venedik Cumhuriyeti mevcuttur. Uluslararası ortam Hristiyanlık âleminin dinsel olarak Katolik ve Protestanlar olarak bölünmesi ile uluslararası ötesi bir mücadelenin içindedir.¹²⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş döneminde Asya kıtasında Moğollarla Çinliler arasında güç mücadelesi devam etmektedir. 15. yüzyıl başlarında Moğol hükümdarı Timur'un Anadolu yarımadasını fethederek Yıldırım Beyazıt'ı Ankara savaşında yenilgiye uğratması sonrasında Osmanlı İmparatorluğu toprakları Moğollar tarafından yağma ve talanla tahrip edilmiştir. Bu savaş sonrasında bölgenin idaresini İlhanlı devletine bırakan Moğol hükümdarı Timur, doğu Asya'ya yönelerek Çinliler üzerine yürümüş, ancak Çin seferi sırasında yolda vefat ederek bu seferini gerçekleştirememiştir. Moğollarla mücadelesini sürdüren Çin, 15. yüzyılın başlarında Müslüman Donanma Komutanı Çeng He sayesinde büyük bir deniz gücü oluşturarak Malakka boğazı, Hint denizi ve Basra körfezinde hâkimiyet kurmuş, bölgedeki deniz ticaretini ele geçirmiştir. İpek yolu

¹²⁸ Kennedy P. (2009). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (11. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 60.

vasıtasıyla da Asya'dan Avrupa'ya yapılan ticareti de kontrol eden Çin doğuda en büyük güç haline gelmiştir. Ancak 1433 yılından itibaren Çin denizciliği ve gemi inşası çeşitli nedenlerle sona erdirilmiştir.¹²⁹ 16. yüzyıl başlarından önce de savaş gemilerinin yapımı tamamiyle yasaklanmıştır. Çin'in deniz gücünün yoksunluğu Çin'i Japonya'ya, Pasifik denizindeki korsanlara ve Avrupa'dan Hint Okyanusuna ve Güney Çin denizine gelen tüccarlara karşı zayıf durumda bırakmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da genişlemesiyle de Avrupalı güçlerin Amerika kıtasını keşfetmelerine ve ticaret için Avrupalıların Çin'e kadar ilerlemelerine sebep olmuştur. İspanyollar ve Portekizlilerin okyanusların fırtınalarına karşı dayanıklı gemiler inşa etmeleriyle önce Atlantik'teki adalar, daha sonra da Afrika'nın güney ucu olan Ümit Burnu keşfedilmiştir. 1492 yılında da Kristof Kolomb İspanya adına Amerika kıtasını keşfetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'u fethi ve Avrupa içlerine doğru fetihlerine devam etmesi küresel çapta dünya düzenini etkilemiş, keşifler çağının başlamasına ve yeni kıtaların keşfine neden olmuştur. Hatta küreselleşme o denli hızla gelişmiştir ki, o dönemin küresel çaptaki kurumu olarak kabul edilen Papalığın başında bulunan Papa VI. Alexander, 1479 yılında keşif faaliyetlerini bazı kurallara bağlayan İspanya ile Portekiz arasındaki Alcacovas Antlaşmasını 1481 yılında onaylamıştır.

Aynı Papa; 1493 yılında yayımladığı bir papalık fermanıyla da keşif faaliyetlerini yeniden düzenlemiş, İspanya ve Portekiz'de 1 yıl sonra aralarında yaptıkları Tordesillas antlaşmasıyla dünyanın halen keşfedilmemiş bölgelerini aralarında paylaşmışlardır.¹³⁰ Buna göre; henüz keşfedilmemiş dünya o dönemin en önemli deniz güçleri olan Portekiz ile İspanya arasında bölünerek Portekiz Brezilya'yı ve doğuda Hristiyan olmayan bölgeleri alırken, İspanya'da Amerika'yı, Pasifik'i, Filipinleri ve Maluku adalarını almıştır. 1498 yılında da Vasco de Gama'nın Ümit Burnu üzerinden Hindistan'a ulaşmasıyla Portekizlilerin Pasifik'e giden yolu açılmıştır. Daha sonra Portekizlilerin Hindistan'ı ve Malakka Boğazını ele geçirmesi ile Uzak doğu ticareti tamamiyle Portekizlilerin eline geçmiştir. Hatta Portekizliler 1592 yılında Japonya'ya kadar uzanmışlardır.

¹²⁹ Gelber, H. G. (2010). *MÖ 1100'den Günümüze Çin ve Dünya, Ejder ve Yabancı Dellallar*, (çev. H. Kocaoluk) İstanbul, Yapı Kredi yayınları, 96.

¹³⁰ Gelber, H. G. (2010). *MÖ 1100'den Günümüze Çin ve Dünya, Ejder ve Yabancı Dellallar*, (çev. H. Kocaoluk) İstanbul, Yapı Kredi yayınları, 100.

Portekizlilerin bu keşiflerine diğer Avrupalı güçlerde meydan okumaya başlamışlardır. 1519 yılında İspanyol kralının hizmetinde çalışan Portekizli Ferdinand Magellan, Atlantik denizine açılarak Güney Amerika'nın Horn burnundan Pasifik denizine geçmiştir. Kendisi Pasifik'teki Luzon adalarında yerli halk tarafından öldürüldüyse de mürettebatın bir kısmı Afrika'nın güneyinden dolanarak 1522 yılında İspanya'ya dönmüştür. Portekiz, bu dönemde Çin'de ticari imtiyazlar sağlayarak Çin mallarının batıya intikalini sağlamıştır. İspanyollar da Amerika'yı keşiflerinden sonra batı Amerika kıyısından Pasifik'e açılarak Filipinlere ulaşmışlardır.

3.4. Osmanlı İmparatorluğu Büyük Stratejisi

13. yüzyılda kurulan ve 21. yüzyılın başlarına kadar varlığını koruyan, tarihin en büyük ve en uzun ömürlü imparatorluklardan biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun, kuruluş aşamasında belirlenen bir “büyük strateji” doğrultusunda oluşturulduğunu söylemek doğal bir söylem olarak kabul edilebilir. Ancak, bugüne kadar yapılan inceleme ve araştırmaların sonucunda Osmanlı İmparatorluğu devlet adamları ve stratejistleri tarafından bir “büyük strateji”nin belirlendiği veya uygulandığına dair yazılı bir belgeye rastlanmamıştır.¹³¹

Modern dönemde ve özellikle de 20. yüzyılda kullanılan strateji kavramının ilk çağlardan itibaren var olduğu ve devletlerarası ilişkilerde belirleyici bir unsur olarak kullanıldığı bilim adamları tarafından ifade edilmektedir.¹³² Strateji kavramının imparatorluk yöneticilerine yabancı olması akla ve mantığa uygun görünmektedir. Ancak, yaklaşık yedi asır boyunca 3 milyon kilometrekareden fazla büyüklükteki bir etki alanına sahip bir coğrafyada hüküm süren böyle büyük ve güçlü bir imparatorluğun politikalarını şekillendirecek, kaynaklarını belirli amaçlar için seferber edecek stratejilere sahip olduğunu kabul etmek de uluslararası ilişkiler biliminin bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³³ Tarihçi bilim adamlarının araştırma ve incelemelerinden faydalanarak bu stratejilerin ortaya çıkarılması, uluslararası ilişkiler bilim

¹³¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun belirlenmiş bir strateji doğrultusunda kurulduğunu açıklayan herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Yükselme dönemi büyük stratejisinin tespitine yönelik olarak batılı bilim adamları tarafından yapılmış derinliğine bir araştırma da mevcut değildir. Osmanlı İmparatorluğu hakkında yazılan kitaplarda Osmanlı Büyük Stratejisi ve Askeri Stratejisinden bahsedilmekle beraber bu düşünceler detaylı bir araştırmanın ürünü değildir. Osmanlı stratejisine ilişkin tek kitap Macar tarihçi Gabor Agoston tarafından kaleme alınan “Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç” kitabıdır.

¹³² Heuser, B., (2010). *The Evolution of Strategy: Thinking War From Antiquity to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 4.

¹³³ Pitcher, a.g.e.,193. Osmanlı imparatorluğu etki alanı yüzölçümünde en geniş sınırlara ulaşmış olduğu 1566 yılındaki doğrudan yönetim altında bulunan alan ve etki alanı dikkate alınmıştır. Toplam alan 3 177 933 kilometrekaredir.

adamlarının görevidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükseliş döneminde topraklarının genişlemesi Çizelge 3.1 de gösterilmiştir.¹³⁴

Bu tablolara bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nun doğrudan yönetimi altında bulunan ve vergi yükümlülüğü olan devletlerle beraber kapsadığı en geniş alan 1566 yılında yani Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının sona erdiği dönemde olmaktadır. Bu döneme kadar olan genişlemenin belli bir strateji çerçevesinde olması gerekir. Doğal olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü dönem ve coğrafya 'da politikalarını şekillendiren ve onlara yön veren tek ve değişmez büyük stratejinin varlığını kabul etmek doğru olmayacağı gibi yanıltıcı da olacaktır¹³⁵.

Çizelge 3.1 Osmanlı İmparatorluğu'nun Topraklarının Genişlemesi

Tarih	Asya	Avrupa	Afrika	Toplam
1300	9.065			9.065
1326	18.648			18.648
1362	72.779	10.360		83.139
1389	130.018	131.054		261.072
1402	469.826	222.740		692.566
1413	182.595	171.199		353.794
1421	206.423	206.164		412.587
1451	298.109	266.511		564.620
1481	462.056	405.594		867.650
1512	456.358	427.091		883.449
1520	804.195	427.091	262.885	1.494.172
1566	1.198.394	580.419	494.690	2.273.504
1574	1.202.538	600.621	533.540	2.336.700
1595	1.412.587	605.024	506.345	2.523.95 7
1603	1.322.455	601.916	506.345	2.430.717
1606	1.096.607	601.916	506.345	2.204.869

Osmanlı İmparatorluğu'nun doğrudan yönetmi altında olan bu topraklara ilaveten vergi yükümlülüğü olan devletlerin kapsadığı alan Çizelge 3.2'de gösterilmiştir.¹³⁶

¹³⁴ Tablo 1, Pitcher'in Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi Coğrafyası, (Çev. Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul,193, Mayıs 2013 kitabından alınmıştır.

¹³⁵ Agoston, G., (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 19.

¹³⁶ Tablo 2 Pitcher'in Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi Coğrafyası, (Çev. Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul,193, Mayıs 2013 kitabından alınmıştır.

Çizelge 3.2 Osmanlı İmparatorluğu'nun Vasallarının Kapladığı Alanlar (Doğrudan Yönetim Altındakilerle Birlikte)

Tarih	Vasallar	Toplam(Doğrudan Yönetim Altındakilerle Birlikte)
1481	129.500 (kilometrekare)	997.150 (kilometrekare)
1520	543.900	2.012.432
1566	906.500	3.177.933
1606	569.800	2.773.892

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih yazımı genelde Osmanlı Devleti resmi belgelerine dayanmakta, özelde de batı kaynaklı ve Osmanlı Devleti'nde diplomatik görevlerde bulunan elçilerle, bu ülkeye değişik amaçlarla gelen yabancı bilim adamları, devlet görevlileri, seyyahlar ve işadamlarının yazdıkları batılı gözüyle tek taraflı, yanlı ve peşin hükümlü gözlemleri içeren belgelere dayanmaktadır.

Bu belgelerdeki Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazakâr ve değişmez bir yapıya sahip olduğu önyargısı ve ayrıca yöneticilerinin gericiliği gibi değerlendirmeler oryantalistlerin arayıp da bulamadıkları kaynaklar haline gelmişlerdir. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun özel alanlarına yoğunlaşan araştırmalar Osmanlıların devlet idaresi, mali ve ekonomik alanlardaki politikaları ve özellikle de askeri alandaki teşkilatlanma, organizasyon ve savaş endüstrisi gibi faaliyetlerinin ne kadar esnek ve pragmatik bir yapıya sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Osmanlıların kuruluş döneminden itibaren 150 yıllık bir zaman periyodunda, önce bir devlet bilahare bir imparatorluk haline gelmeleri, stratejik bir düşünceye sahip olduklarını göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 700 yıldan fazla yaşamını sürdürdüğü dikkate alındığında, sahip oldukları stratejilerin bazılarının da çok uzun süreli olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Osmanlıların kuruluşlarından kısa bir süre içerisinde imparatorluk haline gelip topraklarını genişletmelerinin altında yatan güç, karar alıcı makamda bulunan devlet yetkililerinin değişen politik koşullar altında stratejilerini hızlı bir şekilde yenilemeleri ve oluşan yeni durumlara uygun hale getirmelerinde yatmaktadır. Bu genişleme öyle bir hızla olmuştur ki; Osmanlı devleti bile bu hızlı genişlemeden etkilenmiş, ortaya çıkan sorunları çözebilecek kurumların oluşmaması nedeniyle büyük sıkıntılar yaşamıştır.

3.4.1. Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Devlet Oluşturma ve Genişlemeye Yönelik Olarak Oluşturulan Büyük Fetih Stratejisi

Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının kısa bir süre içerisinde süratle genişletmesi göz önüne alındığında, bu genişlemede Osmanlılar tarafından büyük strateji olarak belirlendiği değerlendirilen “Fetih Stratejisi”nin etkin bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Fetih Stratejisi; bir devletin coğrafi olarak topraklarını genişletmesi ve nüfusunu arttırması hedefine yönelik olarak siyasi ve askeri gücünün kullanılması yöntemidir. 1300 yılında 9 065 kilometrekare toprağa sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, 1362 yılında topraklarını yaklaşık 9 kat genişleterek 83 139 kilometrekareye ulaştırmış, yaklaşık yüzyıl sonra 1402 yılında da bu toprakları da 8 kat arttırarak 692 566 kilometrekarelik bir alana genişletmiştir. En geniş topraklara sahip olduğu 1566 yılında da topraklarının genişliği Asya, Avrupa ve Afrika kıtasında 3 117 933 kilometrekarelik bir alana ulaşmıştır.¹³⁷ Bu genişleme büyük fetih stratejisi uygulaması sonucunda gerçekleşmiştir. Aslında fetih stratejisi sadece Osmanlı İmparatorluğu tarafından uygulanan bir strateji olmayıp dönemin güçlü devletlerince de benimsenen bir stratejidir. Ancak, bu stratejiyi uygulayabilmek için yeterli askeri güce sahip olmak gereklidir. Osmanlı İmparatorluğu da kuruluşundan itibaren askeri gücünü geliştirmiş ve bu gücü büyük ölçüde fetih stratejisini gerçekleştirmede kullanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun büyük fetih stratejisi kapsamında Osmanlı fetih yöntemleri ve fethedilen toprakların yönetimine baktığımızda, Osmanlı büyük stratejisinin başarılı olduğunu görülmektedir. Özellikle, kuruluş döneminde Osmanlı topraklarına sınır komşusu olan ve Müslüman olmayan devletlerin topraklarının askeri ve siyasi güç kullanılarak fethedilmesi, Anadolu'daki diğer Türk beyliklerinin ise diplomatik yöntemler kullanılarak Osmanlı devletine katılımlarının sağlanması o dönemde diğer güçlü devletler tarafından uygulanan stratejilerden çok farklıdır. Ayrıca bu fethedilen topraklarda Osmanlı hâkimiyetinin pekiştirilmesinde izlenen strateji de farklı bir stratejidir. Fethedilen topraklarda egemenlik kurmak için yerel hanedanları ortadan kaldırarak bu hanedanların adaletsiz ve despot yönetimleri yerine adaletli, sistemli ve halkın haklarını teminat altına alan, kendi yönetimlerini kuran bu strateji, Osmanlı fetih stratejisini diğer güçlü devletlerin uyguladığı fetih stratejilerinden farklı kılmaktadır.

¹³⁷ Pitcher, D. E. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. B. Tırnakçı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 193.

Osmanlı Devleti, kuruluş döneminde Anadolu'daki Türk beyliklerine karşı diplomatik yöntemleri kullanarak bu devletlerin Osmanlı devletine katılmasını sağlarken, Balkanlarda ve Avrupa'da ise tedrici yani zorlayıcı fetih yöntemlerini kullanmıştır.¹³⁸ Tedrici fetih yöntemi iki aşamalı bir yöntemdir. Bunlardan ilki, komşu devletler üzerinde bir tür himaye kurmak ve ardından yerel hanedanları ortadan kaldırarak buraları doğrudan Osmanlı devletine bağlamaktır. Osmanlı Devleti'nin ele geçirilen topraklarla ilgili en önemli işlemi, öncelikle bu toprakların gelirlerini belirleyip kayıt altına almak ve bilahare bunları tımar sistemine dâhil etmektir. Daha önce adaletsiz ve baskıcı bir yönetim altında yaşamış olan yerel halk da barışçıl bir şekilde bu yöntemi kabul ederek ve benimseyerek uygulanmasına destek olmuştur.

Bu duruma en iyi örnek Köse Mihal olayıdır. Osman Bey döneminde Bizanslı bir kale komutanı olan Mikhael Kosses, yapılan bir savaş sonunda Osman Beyin kuvvetlerine esir düşmüştür. Bizanslı komutanın yiğitliğini gören Osman Bey de onu bağışlayarak serbest bırakmıştır. Mikhael Kosses daha sonra kendi isteği ile Müslüman olmuş ve Gazi Köse Mihal adını almıştır. Osman Gazi'nin güvenini kazanarak önce onun müttefiki olan Köse Mihal, daha sonra vasal olarak Osmanlı'ya bağlanmış ve en sonunda da askerleri ve halkıyla beraber Osmanlı'ya katılmıştır. Mihaloğlu olarak isimlendirilen Köse Mihal'in oğulları ve torunları uzun yıllar Osmanlı devletine hizmette bulunmuşlardır.

Daha sonraları, örneğin Yıldırım Beyazıt zamanında Bizans İmparatorluğu, Bulgar Prensiği, Ege adalarındaki birçok küçük devlet, Sırp krallığı ve Anadolu'da da Karamanoğulları, Osmanlı Devleti'nin himayesini ve koruyuculuğunu kabul ederek vasal devlet olmuşlardır.¹³⁹ Yıldırım Beyazıt bu vasal devletleri zorlayıcı yöntemlerle Osmanlı Devleti'ne ilhakına çalışmıştır. Bu zorlayıcı fetih yönteminin uygun bir yöntem olmadığı da Yıldırım Beyazıt'ın Moğol İmparatoru Timur ile yaptığı Ankara savaşında mağlup olması ile ortaya çıkmıştır. Yıldırım Beyazıt bu savaşta bu vasal devletlerden yeterince destek alamadığı için bu savaşı kaybetmiştir. Bu fetih yöntemi Osman ve Orhan Gazi'nin uygulamış olduğu yarı feodal yapıya da ters bir sistem olduğundan daha sonra terk edilmiştir.

¹³⁸ İncalcık, H. (Eylül 2012) *Osmanlılar, Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 5. Baskı.,Timaş Yayınları, İstanbul, 67.

¹³⁹ İncalcık, H. (2012). *Osmanlılar, Fütühat, imparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, İstanbul, Timaş Yayınları, 68.

İki aşamalı olan Osmanlı fetih politikasının ikinci aşaması ele geçirilen toprakların kalıcı şekilde Osmanlı toprağı haline getirilmesi işlemidir. Buna göre, fetih gerçekleştiğinde hemen orada mevcut olan kalelere askerler yerleştirilmekte, boş kalan kaleler ise başka maksatlarla kullanılmasın diye yıkılmaktadır. Ardından da bölgede kalan askerlere tımar arazileri dağıtılmaktadır. Bu tımar sahibi askerlerin Anadolu'dakileri Rumeli'den, Rumeli'dekileri Anadolu'dan gönderilmektedir. Osmanlıların fethedilen topraklarda uyguladıkları devletin asli unsuru olan sancakları vardır. Bu sancaklar padişahın atadığı sancak beyleri tarafından yönetilmektedir. Sancak beyi o sancağın askeri ve idari işlerinden sorumlu en üst görevlisidir. Tahrir defterleri vasıtasıyla da sancakların ne kadar vergi ödeyeceğı belirlenmekte ve bu merkezi sistemde sancaklar arasındaki adaletsizliğı ortadan kaldırmaktadır.

3.4.2. İstimalet Stratejisi

Beyliğin topraklarını genişletmek için uygulanan stratejilerden en önemlilerinden bir tanesi de "İstimalet" stratejisidir.¹⁴⁰ İstimalet'in kelime anlamı; gönül çekme, gönül alma, cezbetme, meylettirme, teselli etme, avutma ve engin hoşgörüdür. Stratejik ve siyasi anlamda ise; yeni fethedilen bölgelerdeki halka baskı uygulamadan onları sistemin içine dâhil etme ve daha önce bağılı bulundukları sisteme bağılılıklarını azaltarak kendilerine meyletmelerini sağlamak, böylece fetihlerini ve kendini kabul ettirmektir.

İstimalet stratejisinin uygulanmasında, Osmanlı'nın tarihinden kaynaklanan örf, adet ve ananelerinin bu stratejiyi uygulamada etken olması yanında o dönemde özellikle Rumeli'de bulunan ve Müslüman olmayan halkın da Osmanlı'ya bakışı ve tavrı bu stratejinin başarılı bir şekilde uygulanmasında etkili olmuştur. Selçuklu sultanı Alparslan'ın 1071 yılında Malazgirt savaşını kazanması sonrasında Anadolu Selçuklular tarafından işgal edilmiş, bu işgal sonrasında da çok miktarda Türkmen aşiretleri Anadolu'ya göç ederek yerleşmişlerdir. Türkmen aşiretlerinin Anadolu'ya yerleşmeleri, Bizanslı yerel halk tarafından, baskıcı Bizans rejimini cezalandırmak adına hoşgörü ile karşılanmış ve Osmanlıların varlığı ve yönetimi benimsenmiştir. Nitekim hem Osmanlılar ve hem de Rumeli'deki Müslüman olmayan nüfus üç yüz yıl önce yaşanmış bu olayı bildiklerinden bu tecrübelerden faydalanmışlardır.

¹⁴⁰ Eroğlu, H. (2007). *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, (2. Baskı), İstanbul, Bilimevi Basın Yayın Ltd.Şti, 85.

Osmanlıların ele geçirdikleri coğrafyadaki medeniyete çabuk ayak uydurmaları; ele geçirdikleri yerlerde vergileri indirerek halkı koruyup dirlik ve düzeni sağlamaları, etkili ve adaletli yönetimleri, Rumeli'deki Müslüman olmayan nüfusun kitleler halinde ve bazen de hiç savaşmadan şehirlerini ve kalelerini Osmanlılara teslim etmelerine neden olmuştur.¹⁴¹

3.4.3. İskân ve Sürgün Stratejisi

Osmanlıların bir diğer büyük stratejisi 1350 yılından itibaren yürürlüğe konulan ve devlet tarafından organize edilen iskân ve sürgün stratejisidir. Bu strateji sayesinde, I. Murat, Türkmen ve Tatar Türklerinin oluşturduğu göçebeleri Anadolu'dan Rumeli'ye naklederek, Slavca konuşulan Hristiyan topraklarında Türkçe konuşan Müslüman halkın sayısını arttırmıştır. Benzer şekilde Rumeli'deki Hristiyan nüfusun Anadolu'da iskân ettirilmesi de aynı stratejinin bir parçasıdır. Ayrıca bu strateji, Anadolu'dan Rumeli'ye yapılan gönüllü Türkmen göçleriyle birleştirildiğinde Balkanlar ve Rumeli'nin Türkleşmesini kolaylaştırmıştır. Avrupa kıtasına yapılan bu Türkmen göçleri, buralarda yaya ve müsellemler olarak askere alınan Türkmenler sayesinde de Tımar sistemine yansarak Türkmenlerin bu bölgelerde kalıcı olarak yerleşmelerini sağlamıştır. İskân ve sürgün stratejisinin ana amacı yeni fethedilen bölgelerde güvenliği sağlamaktır.¹⁴²

Sürgün stratejisi sayesinde de Anadolu Türkmenleri arasında zaptı güç olan grupların Rumeli'ye nakli sağlanarak, isyancıların Anadolu topraklarından ayrılması ve Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetinin tesis ve pekiştirilmesi de sağlanmıştır. Bu kapsamda; 1380'li yıllarda itaat altına alınamayan Saruhan Beyliği'ndeki Türkmenler, Üsküp ve Filibe civarına, Canik Beyliği'ndeki Çepni Türkmenleri Arnavutluk'a, Amasya-Tokat bölgesindeki Tatarlar Meriç vadisine yerleştirilmiştir.

Osmanlı yönetimi, nüfus arttırma, yeniden inşa etme ve Osmanlılaştırma amacıyla, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi köylü, sanatkâr ve tüccarları; Bursa, Edirne, Filibe, Gelibolu gibi şehir merkezlerinden ve Anadolu, Sirbistan, Arnavutluk, Mora, Ege Adaları ve Kırım gibi değişik bölgelerden Selanik, İstanbul ve Trabzon gibi önemli şehirlere naklederek buraların gelişmesine katkıda bulunmuştur. O dönemde meydana gelen doğal

¹⁴¹ Wittek, P. (1938). *The rise of Ottoman Empire*, The London Asiatic Society, 42.

¹⁴² İnalçık, H. (2012). *Osmanlılar, Fütühat, imparatorluk, Avrupa ile ilişkiler*, İstanbul, Timaş Yayınları, 82.

afetler de Osmanlı'nın bu politikasının uygulanmasında yardımcı olmuştur. Örneğin; 1302 yılının Mart ayında meydana gelen bir sel felaketi Sakarya nehrinin taşıdığı yeni yatağında Bizanslılar tarafından yapılan bariyerleri etkisiz hale getirerek Osman Bey'in askerlerinin kolayca nehirden geçmelerine imkân vermiş ve bu imkân Osman Bey'in Bafeus savaşını kazanmasını ve Osmanlı askerlerinin Konstantinopol'a kadar ilerlemelerini sağlamıştır.

3.4.4. Adil Yönetim Stratejisi

Osmanlıların Balkanlardaki toprakları ele geçirmesine yönelik olarak izlediği bir diğer strateji bu topraklarda var olan anarşiyi ortadan kaldırarak adil bir yönetim sistemi kurmaktır.¹⁴³ Osmanlılar, Balkanlara yönelik fetih stratejilerinde hiçbir zaman Hristiyanlığı ortadan kaldırarak Balkanları Müslümanlaştırmak gibi bir strateji izlememişlerdir. Osmanlılar, gazileri ve dervişleri vasıtasıyla Müslümanlığı Balkanlara yayma hususunda çalışma yapmışlardır. Ancak, Müslümanlığı yayma hiçbir zaman devlet politikası olmamış, bu işlem daha çok o zamanın sivil toplum kuruluşları diye adlandırılabilir tekkelere ve dervişler vasıtasıyla yapılmaya çalışılmıştır. Müslümanlaştırmanın devlet politikası olmadığı, çok sayıda Rum, Sırp ve Arnavut asil sınıflarının Hristiyan tımar erleri olarak Osmanlı tımar kadrosuna sokulmuş olmaları ile kanıtlanmaktadır.¹⁴⁴

Balkanlarda uygulanan bu stratejinin diğer bir boyutu da bölge halkının yönetim uygulamalarının içerisine kendi istekleri ile dâhil edilmeleridir. Bölge insanının Devşirme ve Gulam sistemi ile birlikte Voynuk ve Martaloz gibi askeri sınıfların oluşturularak sistem içerisine dâhil edilmesi, tımarlı sipahilerin eski Rum, Bulgar ve Sırp asilzadelerinden oluşturulması, bölgenin askeri bakımdan ele geçirilmesi yanında, insani bakımdan da ele geçirilmesinin en önemli unsurlarındandır.

3.4.5. İttifak Stratejisi

Balkanlara yönelik stratejilerden bir diğeri hanedan evlilikleri vasıtasıyla Rumeli'deki devletlerle ittifaklar kurmaktır.¹⁴⁵ Hanedanlar arasında kurulan evlilik bağları Müslüman olsun Hristiyan olsun komşu devletleri kendine tabi kılma ve sonrasında da bu devletlerin topraklarını kendi topraklarına katma stratejisine yönelik bir yöntemdir. Osmanlılar,

¹⁴³ Eroğlu, H. (2007). *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, (2. Baskı), İstanbul, Bilimevi Basın Yayın Ltd.Şti, 86.

¹⁴⁴ İnalçık, H. (1993) *Türkler ve Balkanlar*, OBİV yayınları, İstanbul, 140-184.

¹⁴⁵ Agoston, G. (2013). *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, (1. Baskı). İstanbul, Timaş Yayınları, 33.

Bizans, Sırp, Bulgar kraliyet ailelerine ilaveten Anadolu'daki Germiyan, İsfendiyyar, Aydın, Saruhan, Çandar, Karaman ve Dulkadir beylikleri gibi beyliklerle de kurdukları hanedan evlilik ittifakları sayesinde sadece topraklarını genişletmekle kalmadılar, aynı zamanda gelinlerin baba ve kardeşlerini de haraç ödeyen ve devlete asker sağlayan tabi beyliklere dönüştürdüler. Örneğin, İkinci Osmanlı padişahı Orhan Gazi 1346 yılında Bizans prensesi Holofira(Nilüfer Hatun) ile ikinci evliliğini yapmış ve Bizans tahtını ele geçirmede kayınpederi İoannes Kantakuzenos'a yardım etmiştir. Bunun karşılığında da Gelibolu yarımadasında Osmanlıların Rumeli'ye geçmelerinde çok önemli bir köprübaşı olan Çimpe kalesini elde etmiştir.

I. Murat 1371 yılında Bulgar Kralı Şişman'ın kız kardeşi ile evlenerek Çar'ın bir müddet sonra Osmanlı Devleti'ne tabi olmasını sağlamıştır. I. Murat oğlu Beyazıt'ı Germiyanoglu Yakup beyin kızıyla evlendirerek bu beyliğin başkenti Kütahya'yı da içine alan bir bölgeyi Osmanlı toprağına katmıştır. I. Beyazıt 1392 yılında Sırp Stefan Lazareviç'in kız kardeşi ile evlenerek bu devleti Osmanlı'ya tabi bir devlet haline getirmiştir. 1432 yılında II. Murat, Kastamonu Beyi İsfendiyyaroğlu'nun kız kardeşi ile evlenmiş ve bu beyliği Osmanlı'ya tabi kılmıştır.

Kuruluş dönemi Osmanlı padişahları, diğer devletlerle ve beyliklerle ittifak oluşturma, yeni bağlantılar kurma ve farklı etnik, dini ve kültürel unsurlara sahip 14. ve 15. yüzyıl Anadolu'su ile Rumeli'de kendilerine taraftar kazanma konusunda çok başarılıydılar. İlk Osmanlı padişahlarının Müslüman, Ortodoks Hristiyan ve din değiştirenlerle kişisel bağlantılar kurdukları ve bu sayede de Osmanlı ordusunda başta Rumlar olmak üzere diğer devletlere mensup askerlerin yer almasını sağladıkları bilinmektedir. Kurulştan itibaren ilk on Osmanlı padişahının çok yetenekli stratejistler ve askeri liderler olduğı genelde kabul gören bir husustur. Bu padişahlar; Türkmenleri esas almakla beraber Osmanlıya tabi olan Rum, Slav, Arnavut, Boşnak, Hırvat, Bulgar ve Avrupa'da daha birçok etnik yapıdan oluşan bir insan topluluğundan çok yetenekli devlet adamları, idareciler ve askeri liderler yetiştirmede başarılı olmuşlardır.

3.5. Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Osmanlı İmparatorluğu Askeri Stratejileri

Osmanlı Devleti; Selçuklu Devleti'nin 1243 yılında Moğol hâkimiyetine girmesi sonrasında Anadolu'da kurulan Türk beyliklerinden biri olarak 13. yüzyıl sonlarında Batı Anadolu'da tarih sahnesine çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, tarihin en büyük ve en uzun

ömürlü İmparatorluklarından birini kurmuş, oluşturduğu askeri gücüyle 15. yüzyıldan Birinci Dünya Savaşı sonrasında dağılana dek yaklaşık 700 yıl süreyle varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Bu 700 yıllık süreç, Osmanlı İmparatorluğu'nun 13. yüzyılın sonlarında Anadolu'nun kuzey batısında bir aşiret olarak kurulması ile başlamış, 15. yüzyılda aşiretten devlete ve bilahare de büyük bir imparatorluğa dönüşmüştür. Tüm bu süreçler içerisinde Osmanlı İmparatorluğu doğal olarak her dönemde farklı büyük veya milli stratejiler ve dolayısıyla da farklı askeri stratejiler belirlemiş ve uygulamıştır. Osmanlılarca uygulanan askeri stratejin incelenmesi öncesinde Osmanlı devletinin aşiretten devlete geçiş sürecinde askeri güç oluşturma faaliyetlerini, sahip olduğu kara ve deniz kuvvetlerinin insan gücü, silah, cephane ve lojistik sistemini ortaya koymak gerekmektedir. Bu çerçevede, oluşturulan bu askeri gücü döneminin diğer bölgesel ve küresel güçleri ile kıyaslamak, uygulanan askeri stratejinin belirlenmesini kolaylaştıracaktır.

3.5.1. Kuruluş Döneminde Askeri Güç Oluşturma Faaliyetleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş dönemine ilişkin kaynakların yetersizliği nedeniyle kuruluş sürecini tam olarak ortaya çıkarmak bugüne kadar mümkün olmamıştır. Bu nedenle de Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu meselesi tarihçiler tarafından tartışma konusu yapılan en önemli konulardan birisi haline gelmiştir. Osmanlılar bazı batılı yazarların iddia ettikleri şekilde 400 çadırdan oluşan küçük bir aşiret olmalarına rağmen, sınır komşuları olan güçlü Bizans İmparatorluğu ile Anadolu'daki Karamanoğulları ve Germiyanogulları gibi büyük Anadolu Beylikleri varken bunlarla mücadele ederek kısa sürede büyük bir dünya imparatorluğu haline gelmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu araştıran batılı tarihçilerden H.A. Gibbons'ın başını çektiği grubun görüşüne göre; Osmanlılar, ancak Balkanlar'daki fetihlerden sonra Anadolu yarımadasındaki topraklarını genişletme imkânına sahip olmuşlardır¹⁴⁶. Balkanlar'daki bu fetihler yağma ve talan maksatlı fetihler olmayıp tamamen işgal ve o bölgeye yerleşmeye yönelik planlı fetihlerdir. Bu görüşlere Türk tarihçilerin çoğunluğu da iştirak etmektedir. Ancak Gibbons; Osmanlı Aşiretinin küçük bir aşiret olduğunu, hatta Moğolların elinden kaçıp Anadolu'ya yerleştikten sonra Müslüman olmuş olabileceklerini,

¹⁴⁶ Gibbons, H. A. (1928). *The Foundation of the Ottoman Empire*, (Çev.:Ragıp Hulusi) Devlet Matbaası, İstanbul. Yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu kendi tezleri çerçevesinde ortaya koymaktadır.

yeni Müslüman olmanın yarattığı heyecanla bölgedeki Müslüman olmayanları da zorla Müslümanlaştırdıklarını, kendi nüfusları az olduğundan dine dayalı yeni bir Osmanlı ırkı meydana getirerek bölgedeki Rumları da yanlarına aldıklarını belirtmektedir. Gibbons ayrıca, Osmanlıların Balkanlarda fethettikleri yerlerde aldıkları harp esirlerine İslam dinini kabul etmelerinin onlar için bir imtiyaz olduğunu zorla baskı kurarak benimsettikleri ve kısaca Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu yeni bir dinle yeni bir ırk ortaya çıkarmaya borçlu olduğunu iddia etmektedir.

Osmanlı Devletinin tarihini 1825-1830 yılları arasında yazan Alman tarihçi ve yazar Joseph Von HAMMER, Osmanlı Devletinin kuruluşunu 1299 yılı olarak vermektedir.¹⁴⁷ Batılı tarihçilerden Paul Wittek, Osmanlı Devleti'nin tamamıyla din adına savaşı esas alan bir gazi devlet özelliğini taşıdığını iddia etmektedir. Wittek ayrıca, Osmanlı Devletinin Anadolu'da bağlı bulunduğu Selçuklu Devleti'nin bir uç boyu olması nedeniyle de Türklerin fetih geleneğini kullanarak fethettikleri yerlerin halkına adaletli bir şekilde davranarak onların kalplerini fethettikleri ve bu şekilde de kaynaşmanın kolaylaştığını belirtmektedir.¹⁴⁸

Bir diğer batılı Türkolog Prof.Dr. Wilhelm Friedrich Giese ise Gibbons'ı tenkit ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda Ahiler Teşkilatının en büyük rolü oynadığını ileri sürmektedir.¹⁴⁹ Balkan ülkeleri tarihçilerinden Romanyalı tarihçi Nicolae Jorga ise; Bizans'ın anarşi ve terör havasından bıkmış olan köylüler ve askerlerin Osmanlılar tarafından kendilerine sığınanlara sağlanan din ve kültürleri konusundaki serbestiyeti de görerek kitleler halinde Osmanlı'ya sığındıklarını belirtmektedir.¹⁵⁰

Batılı bilim adamlarının bu görüşlerini kendi araştırmalarında kullandığı kaynaklarla mukayese eden ve detaylı olarak inceleyen ünlü Osmanlı tarihçisi Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun dini bir temele dayandığı ve bunun da yeni bir ırk yarattığı iddiasını tamamıyla reddetmekte, Osmanlı'nın Selçuklu döneminde önemsiz bir aşiret olduğu ve İslam dinini de kuzey batı Anadolu'ya yerleştikten sonra kabul ettiği

¹⁴⁷ HAMMER, J. V. (Ekim 2008). *Osmanlı Devleti Tarihi*, (Çev. Mehmet ATA, Özetleyen: Prof.Dr. Abdülkadir KARAHAN), Kapı Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 6.

¹⁴⁸ Wittek, P., (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, (Çev. Fatmagül Berkay), Pencere Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 49-71

¹⁴⁹ Köprülü, M. F., (1981) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 49.

¹⁵⁰ Jorga, N., (2005) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5 Cilt, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

iddialarını ise belgelerle çürütmektedir. Köprülü'ye göre; Osmanlı İmparatorluğu'nun temelini, Anadolu'nun Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti döneminde Ahlat'tan Söğüt ve Domaniç'e gelen ve Türklerin Kayı boyundan olan Ertuğrul Bey ve aşiretinin nesli oluşturmaktadır.¹⁵¹ Köprülü; Moğolların baskısı sonucunda zayıflayan Anadolu Selçuklu Devleti'nin ve sonrasında da İlhanlı Devleti'nin uç beyliklerinden biri olan Osmanlı Beyliği'nin, Bizans İmparatorluğu'nun sınır boylarındaki askeri gücünün zayıflaması sonucunda bu ülke topraklarına yaptıkları akınlarla topraklarını genişlettiğini iddia etmektedir. Böylece, bu topraklardan alınan yüksek vergiler ve Bizans idaresinin baskıcı yönetiminden bunalan Hristiyan bölge halkının bir kısmının da böylelikle Müslüman olduğunu ifade etmektedir.

Köprülü'ye göre; Diğer Anadolu beyliklerinde olduğu gibi, Osmanlı Beyliği'nde de mevcut olan dört teşkilat sayesinde Osmanlı Beyliği topraklarını genişletme imkânına sahip olmuştur. Bu teşkilatlar; “Gaziyan-ı Rum” olarak isimlendirilen Gaziler ve Alpler, “Ahiyan-ı Rum” olarak isimlendirilen Ahiler, “Bacıyan-ı Rum” olarak isimlendirilen Kadınlar Teşkilatı ve “Abdalan-ı Rum” olarak isimlendirilen dervişlerdir. Buradaki Rum kelimesinin anlamı daha önce Doğu Roma imparatorluğunun toprakları olan ve Selçuklu döneminde Türkmenlerin Moğol akınları sonrasında gelerek yerleştiği Anadolu'dur. Yani bu teşkilatlar kısaca Anadolu'nun gazileri veya alpleri, ahileri, kadınlar teşkilatı ve dervişleridir.

İslamiyet'ten önceki Türklerde “kahraman, cengâver, savaşçı” anlamında olan ve prenslere de verilen alp ünvanı, Türklerin İslamiyet'i kabulü sonrasında da ve hatta Müslüman Türk devletlerinin resmi ünvanlarında da bazen sadece alp olarak, bazende “gazi” ünvanı ile beraber kullanılmıştır. Genelde, geçimini sağlayacak bir toprağa veya işe sahip olmayan ve hayatını kazanmak için gönüllü ve ücretli olarak uç beyleri emrinde savaşan bu gaziler ve alperenler gelecekteki Osmanlı ordusunun çekirdeğini oluşturmuştur. Kuruluş döneminde önceleri Alp-erenler olarak isimlendirilen bilahare Müslümanlardan meydana gelen orduları ifade etmek için kullanılan Gaziler tabiri Osmanlı Beyliği askeri teşkilatı içerisinde ordunun vurucu gücünü oluşturmaktadır. Alp-eren olmak için dokuz şartın gerekli olduğu belirtilmektedir.¹⁵² Bunlar; “Yiğitlik ve cesaret, güçlü fiziki yapı, gayret ve istek, iyi bir at, uygun giyecek, yay, iyi bir kılıç, süngü, uygun arkadaş” olarak

¹⁵¹ Köprülü, M. F. (1981) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 122-130.

¹⁵² Köprülü, M. F. (1981) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 151.

belirlenmiştir. Alplar teşkilatı olarak da isimlendirilen bu teşkilat İslamiyet'ten önce de Türklerde mevcuttur ve İslami ananelere dayanan gaziler teşkilatından farklıdır. Alplar teşkilatının Gaziler adını almaları ise bunların göçebelikten vazgeçerek şehir hayatına geçmeleri ve medrese tesiri altına girmelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁵³

Ahiyan-ı Rum olarak isimlendirilen Anadolu Ahileri, Anadolu'da bulunan tüm Türkmen köy ve kasabalarında kurulmuş bir dini ve mesleki teşkilat olarak bilinmektedir. Özellikle yeni fethedilen yerlerin idaresinin kurulmasına yönelik olarak bir devlet müessesesi gibi vazife gören bu teşkilat mensuplarının dini ve manevi yönden kendilerini geliştirmelerine de imkân sağlamaktadır. Ahiler teşkilatı Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve Yeniçeri teşkilatının kurulmasında da önemli rol oynamıştır.

Kadınlar teşkilatı olarak isimlendirilen Bacıyan-ı Rum teşkilatı, uç beyliklerinde mevcut silahlı savaşçı kadınlardan oluşmaktadır. Abdalan-ı Rum olarak isimlendirilen Anadolu Dervişleri ise Anadolu'da yaygın Yeseviye, Kalenderiye, Bektaşiler gibi tarikatların mensubu olup şeyhlerinin emirlerini yerine getirmek için savaşan ve Türkmen Babaları olarak bilinen Babai'lerdir. Bunların kökleri de Türklerin kurmuş oldukları tarikatlardır. Özellikle kuruluş döneminde balkanların İslamlaştırılmasında hristiyan halkın İslam dinini kabul etmeleri hususunda bu dervişlerin önemli roller aldıkları belirtilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Döneminde mevcut olan bu dört teşkilat sayesinde bir aşiret olarak kurulan Osmanlı Beyliği kısa zamanda genişleyerek aşiretten devlete ve bilahare de İmparatorluğa dönüşme imkânına kavuşmuştur. Gaziler ve Alpler tarafından Bizans topraklarına yapılan akınlarla önce bu topraklar işgal edilmiş, ahi teşkilatları vasıtasıyla mevcut yönetim sistemi değiştirilerek Osmanlı yönetim sistemi oluşturulmuş, tarikat dervişleri vasıtasıyla da işgal edilen yöre halkının islamlaştırılması sağlanmıştır. Kuruluş döneminde Osmanlı Beyliği'nin bulunduğu yerin jeopolitik durumu ve Anadolu'daki diğer beyliklerin Osmanlı Beyliği'ne karşı hasmane bir tutum almamaları da Osmanlı Devleti'nin kurulması ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar yapan Prof. Dr. Halil İnalcık'ta Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili olarak Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün görüşlerine iştirak

¹⁵³ Köprülü, M. F. (1981) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 152.

etmekle beraber, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda "İstimalet Stratejisi"nin önemli bir yer tuttuğunu ifade etmektedir.¹⁵⁴ "Hoşgörü ile kendi tarafına kazanma" anlamına da gelen İstimalet stratejisine göre işgal edilen topraklarda yaşayan halk devlet koruması altına alınmaktadır. Kuruluş döneminde Osmanlı beyliği bölgesine Germiyanogulları tarafından yapılan yağma akınlarına karşı Osman Bey hem yöre halkını ve hem de o yörede yaşayan Hristiyan halkı koruma görevini de üstlenmiştir. Böylece, bölgedeki Hristiyan halk zimmet hukuku çerçevesinde korunmakta ve Rum Ortodoks rahiplerinin ayrıcalıklarına da sahip olmaktadır.

İnalcık'a göre; 1243 yılında Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti'ni bozguna uğratarak Anadolu'da egemenlik kurmaları sonrasında Anadolu'nun batı kısmında Papalığın desteğiyle Mısır, Suriye ve Anadolu'ya karşı başlatılan haçlı saldırılar karşısında Anadolu'da yaşayan Müslüman topluluklar kendilerini iki taraflı bir ölüm kalım savaşı içinde bulmuşlardır. Bu durum karşısında İslam dünyasında kutsal savaş, diğer adıyla gaza, bir ölüm kalım sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Anadolu'da uç Türkmenleri de Moğollara ve Bizans'a karşı bu gaza hareketinin ön safında mücadeleye girmişlerdir. İnalcık, bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu, 1260-1300 yılları arasında batı Anadolu'da Türkmen beyliklerinin gaza etkinlikleri çerçevesinde ele almak gerektiğini belirtmektedir. O dönemde, Osman Gazi, Kastamonu uç emiri Çobanoğullarının emri altında Bizans'a karşı savaşan bir boy-beyi ve aynı zamanda bir alp'dir. Anadolu uç beyliklerinin en ilerisinde yer alan bu beylik, Osman Beyin önderliği sayesinde Bizans'a karşı büyük başarılar elde etmiş ve Osman Bey de gazi Alplerin gerçek önderi durumuna yükselmiştir.

Anadolu'da bu dönemde ortaya çıkan bu beyliklerin tümü patrimonyal¹⁵⁵ devletçiklerdir. Bu tür devletlerde ülke ve reaya, yani hükümdarın yönetimi altındaki topraklar ve halk kitlesi hanedan kurucusunun atadan mirası, mülkü gibi algılanmaktadır. Bu nedenle de beylikler kurucularının adını almışlardır. Osmanlı beyliği de kurucusunun adıyla "Osmanlı Beyliği" diye anılmıştır. Osmanlı Beyliği'nde ilk savaşçı grup, gaza liderinin yani Osman Gazi'nin kutsal savaş ve ganimet için etrafına Alpler ve Nokerler(Yoldaşlar) toplamasıyla

¹⁵⁴ İnalcık, H., (Ocak 2012) *Devlet-i Aliye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, 50. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 12.

¹⁵⁵ Max Weber tarafından siyaset bilimine kazandırılan bu terim genelde yönetimin babadan oğula geçtiği devletlerin yönetim biçimini belirtmek üzere kullanılmaktadır.

ortaya çıkmıştır.¹⁵⁶ Bunların mutlaka kan akrabalığına dayanan bir boydan gelmeleri şart değildir. Bunlar; dışarıdan gelen “garibler” ve ganimet için savaşıyan yabancılar olduğu gibi, kullar da olabilir. Osman Gazinin yoldaşları onun bayrağı altında toplanan çeşitli kökenden insanlardır. Bu savaşçı grubu birleştiren etken, bir yandan “doyum” yani ganimet olmuşsa, diğer yandan da kutsal savaş yani gaza olmuştur. Bu savaş gruplarında esas vurucu güç diye adlandırılan kesim, kızıl börtük giyip gaziliğe özenen ve Alplerin hizmetine giren aşiret Türkmenleri çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk askeri teşkilatı olarak ta isimlendirebileceğimiz bu savaşçı grup Bizans topraklarına yaptıkları akınlarla Osmanlı Beyliği’ne, kısa sürede genişleyerek bölgeye hâkim olma ve sonucunda da bir devlet kurma imkânı sağlamıştır.

Osman Gazi’nin İznik’i fethi, kuruluş döneminde Osmanlı Devleti’nin stratejisinin oluşturulmasında etken olan olayların başında gelmektedir. Başlangıçta, Osmanlı Beyliği’nin büyümesinin sağlanabilmesi için kuzey-batıya doğru genişlemesinden başka seçeneği yoktur. Doğuda, kuzeydoğuda, güneyde ve güneybatıdaki topraklar ile batıdaki topraklar Osmanlı Beyliği gibi Selçuklu ve bilahare de İlhanlı Devleti’ne bağlı beyliklerin topraklarıdır. Bu toprakları alarak büyümenin sağlanabilmesi gaza yani Müslümanlığın yayılması ve genişlemesi ile uyuşmamaktadır. Eğer Osmanlı beyliği büyümek ve genişlemek istiyorsa Bizans topraklarına doğru genişlemekten başka bir seçenek kalmamaktadır. O dönemde, Bizans toprakları içerisinde de en stratejik yerleşim yeri İznik olarak gözükmekteydi. İznik İmparatorluğu’nun 1261 de İstanbul’a nakliyle bu bölgedeki idarenin zayıflaması, Osman Gazinin İznik’e yakın şehirleri işgal etmesine imkân vermiştir. İznik, ayrıca Anadolu Selçuklu Devleti’nin kurucusu Selçuklu Sultanı Süleyman Şah’ın haçlılar almadan önceki başkentidir. Bu nedenle de, Osman Gazi askerlerine İznik’in alınmasını hedef olarak göstermiştir. İznik’in fethi, Osmanlı askerleri için İslam’a kazandırılması gerekli bir kutsal amaç haline gelmiştir. Bu İslami kutsal savaş, Osman Gazi’yi ve onun emrinde savaşıyan Alpler ve Alp-erenlerden oluşan askerleri harekete geçiren ve “doyum” akınlarına anlam kazandıran bir kutsal ideoloji haline gelmiştir.

Osman Gazi’nin Bizans topraklarını alarak beyliğini genişletmesi sonrasında, başlangıçta bağımsız olarak hareket eden uç liderleri Osman Gazi’nin liderlik yeteneklerini de görerek

¹⁵⁶ İnalcık, H. (2012) *Devlet-i ‘Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem(1302-1606) Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, (50. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10.

onun sadık askerleri haline gelmeye başlamışlardır. Diğer taraftan Osman Gazi'nin Ahi tarikatının reislerinden Şeyh Edebali'nin kızı ile evlenmesi, Osman Gazi'nin Ahilerin nüfuzundan faydalanmasını sağlamıştır.¹⁵⁷ Ahiler bu tarihten itibaren Osmanlı Beyliğinin kurulması ve büyümesinde önemli rol oynamışlardır.

3.5.2. Kuruluş Döneminde Osmanlı İmparatorluğu Askeri Teşkilatı

Osmanlıların askeri teşkilatında Anadolu Selçukluları ile İlhanlıların ve Memlukların tesiri görülmektedir.¹⁵⁸ Osmanlı askeri gücü; başlangıçta kapıkulu ve eyalet askerleri olarak ortaya çıkarken beyliğin topraklarının Marmara denizine ulaşması ile kurulan deniz kuvvetleri de bu askeri güçlere ilave olmuştur.

Kapıkulu askerleri; yaya sınıfından olan yeniçeri, cebeci, topçu ocaklarıyla atlı bölüklerden teşekkül etmektedir. Kapıkulu askerleri, hükümdarın şahsına mahsus maaşlı merkez kuvvetleri olup padişahla beraber bulunarak savaşa iştirak etmektedirler. Eyalet askerlerine gelince; bunlar başlıca topraklı veya tımarlı sipahi denilen süvarilerle yaya, müsellemler, azap ve bir de Rumeli sınır boylarında bulunan akıncılardan meydana gelmektedir. Türklerin Marmara ve bilahare ege kıyılarına ulaşmalarıyla oluşmaya başlanan deniz kuvvetleri ise gemicilerle beraber azaplar ve muharebe zamanlarında gemilerde görev alan tımarlı sipahilerden oluşmaktadır.

Kuruluş döneminde büyük şehirlerin ve kalelerin ele geçirilmesi, buraların korunması sorununu da beraberinde getirdiğinden, kapıkulu askerlerinin oluşumundan önce bu sorunu çözmek üzere Orhan Bey zamanında aşiret kuvvetlerine ilaveten yaya ve müsellemler adı altında bir örgüt kurulmuştur. Yaya ve müsellemlere savaş zamanında ikişer akçe gündelik verilmekte, savaşa gitmedikleri zamanlarda da kendilerine verilen çiftlikleri¹⁵⁹ ekip biçerek hayatlarını idameleri sağlanmaktadır. Yayalar ve müsellemler yaptıkları bu askerlik hizmetine karşılık devlete verecekleri öşür ve resmi kendileri almaktadırlar. Yaya ve müsellemler 15. yüzyıl ortalarına kadar orduda bilfiil hizmette bulunmuşlar, kapıkulu yaya

¹⁵⁷ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 105.

¹⁵⁸ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 507.

¹⁵⁹ Çiftlik denilen yerler toprağın verimine göre 80 ile 150 dönüm büyüklüğündeki arazilerdir.

ve süvarilerinin çoğalmasıyla geri hizmette, nakliyat, maden işletmeleri, kale inşaatı ve tersane hizmeti gibi işlerde kullanılmışlardır.

Belli bir ücret karşılığı asker olarak şehirlerin ve kalelerin korunması maksadıyla kurulan bu sistem daha sonra pençik sistemi denilen bir sistemle takviye edilmiştir. Pençik Sistemi; harpte esir alınan her 5 askerden birinin devlete verilmesini gerektiren bir sistem olarak kurulmasına rağmen daha sonra bu sistemde değişiklik yapılarak devşirme sistemine geçilmiştir.

3.5.2.1. Kapıkulu Askerleri

Kapıkulu askerleri; acemi ocağı, yaya sınıfından olan yeniçeri, cebeci ve topçu ocaklarıyla atlı bölüklerden teşekkül etmektedir. Osmanlı devletinin kuruluş döneminde balkanlarda fetih hareketleri gelişmeye başlayınca daha fazla askere ihtiyaç olduğundan Osmanlılar, bunun temini için savaşlarda esir düşen ve asker olmaya uygun Hristiyanları kısa süreli bir Türk terbiyesi ile yetiştirerek onlardan bir askeri sınıf teşkilini düşünmüşlerdir. Böylelikle, bu esirlerden beşte birini devlet hizmetine alarak ileride yeniçeri ocağı olarak adlandırılacak acemi ocağı sisteminin uygulamasına başlamışlardır. Yeniçeri ocağına asker yetiştirmek için ilk acemi ocağı Gelibolu’da kurulmuştur.¹⁶⁰

Önceleri, acemi ocağına alınan esirlerin fırsat bulduklarında ocaktan kaçmaları üzerine sistem değiştirilerek esirler önce Anadolu’da bir Türk ailenin yanına verilerek burada Türk ve İslam örf, adet ve ananelerini öğrendikten sonra bir akçe gündelikle acemi ocağına kayıt ettirilip burada bir müddet hizmetten sonra günde iki akçe ile yeniçeri ocağına alınmışlardır. Acemi ocağına alınan esirlere, devletin harpte esir alınan kişilerin beşte birini devlete vergi olarak verilmesinden dolayı beşte bir anlamında “pençik oğlanı” denmektedir.¹⁶¹ Ankara savaşı sonrasında fetihlerin durması ve dolayısıyla da esir alınamaması nedeniyle devlet bir kanunla Rumeli’de bulunan Hristiyan tebaadan devşirme metoduyla çocukların alınması sistemini yürürlüğe koymuştur. Acemi ocağında yetişen askerler yeniçeri ocağından başka cebeci, topçu ve tersane hizmetlerine de verilmişlerdir. Acemi oğlanları, ağalar tarafından savaşa hazır hale getirebilmek için, bedeni olarak odun

¹⁶⁰ Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 509.

¹⁶¹ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 509.

kesmek ve yarmak, ağır yükler taşımak gibi idmanlarla fiziki olarak gelişmeleri sağlanırken, itaatkâr, sabırlı ve dayanıklı olmalarını sağlayacak manevi yönden de eğitilmişlerdir.

Devşirme sistemi Osmanlı ordusuna asker temin eden önemli bir sistemdir. Kanunla kurulan bu sistemde, devşirme için atanan devlet memuru kendisine verilen yetki ile devşirme bölgesine giderek, mahalli kadıların, sipahilerin ve kilise heyetlerinin yardımıyla devşirme yapılacak çocukları tespit etmektedir. Kanun gereğince bir çocuğu olan ailelerin çocukları alınmamakta, birden fazla olanların ise bir tanesi alınmaktadır. Alınacak çocuğun soyunun ve sopunun belli, iyi bir aileye mensup, orta ve uzun boylu olmasına özellikle dikkat edilmektedir. Kısa boylu, köse ve sanat sahibi olanlar devşirme olarak alınmamaktadır. Yaşları 8 ile 18 arasında olan bu çocuklar 150 şer kişilik gruplar halinde önce Anadolu'ya sevk edilip bilahare acemi ocağına alınmaktadırlar.

Kapıkulu askerlerinin diğer bir kurumu Yeniçeri ocağıdır. Yeniçeri ocağı, sipahilerden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli kuvveti olup, Osmanlı devletinin kuruluşu sonrası padişahın mahiyetinde bulunmak üzere II. Murat zamanında 1363 yılında kurulmuştur.¹⁶² Balkanlardaki fetihler daimi bir yaya kuvvetinin bulunmasını gerektirmiş, acemi ocağının kurulmasıyla da bu kuvvetin temeli atılmıştır. Kapıkulu askerlerinin en itibarlı olan yeniçeriler, savaşta padişahın bulunduğu merkez kolunda bulunarak padişahı korumakla görevlendirilmişler. 15. yüzyıla kadar yaya bölükleri ve cemaat olarak bir sınıftan ibaret olan yeniçeriler 1451 yılında sekban sınıfının iltihakıyla iki sınıf olmuş, daha sonraları ağa bölükleri denen üçüncü bir sınıfın teşkil edilmesiyle daha da genişlemiştir. Kurulma aşaması sonrası sayıları altı yedi binden fazla olmayan yeniçeriler zamanla sayıları artarak 100 binin üstüne çıkmışlardır.¹⁶³

Cemaat veya yaya bölükleri yavaş yavaş artarak 101 bölüğe çıkmış, sekban bölükleri de 34 bölük olmuştur. Her cemaat bölüğünün kendine mahsus oda kışlaları ve damgaları mevcut olup, her bölükte çorbacı adında bir bölük komutanı mevcuttur. Sekban ve ağa bölüklerinde bölük komutanı ise bölükbaşı olarak isimlendirilir. Bundan başka bölüklerin, ocak sorumlusu olan kethüda, savaşta odayı idare eden odabaşı, oda harcamaları ile

¹⁶² Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 510.

¹⁶³ Ricaut, P., (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Halihazırının Tarihi (17. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 295.

sorumlu vekilharç, bayrağı taşıyan bayraktar ve yeniçeri erlerinin başı olan başeski denen subayları da mevcuttur. Yeniçeriler sakal bırakmazlar ancak bıyıkları vardır. Evlenmek yasak olmamasına rağmen genelde evlenmezler. Savaş haricinde Cuma günleri odalarına gelip subaylarına göründükten sonra serbest kalırlar.

Yeniçeri ocağının en yüksek rütbedeki komutanı Yeniçeri Ağasıdır. Yeniçeri ağası padişaha yakın ve çok sadık kişiler arasından seçilmektedir. Yeniçerilerin ikinci subayı Kâhya Beydir. Üçüncüsü, yeniçerilerin yüklerini taşıyan arabaların komutanı olan Sekbanbaşısıdır. Dördüncüsü, padişahın turnalarına bakan Turnacıbaşı, Beşincisi, sultanın büyük köpeklerine bakan Sansoncubaşı, Altıncısı; padişahın zağar denilen köpeklerine bakan Zağarcıbaşısıdır. Yedincisi; Okçu olan yani ok ve yay taşıyan yeniçerilerin komutanı olan Solakbaşı, Sekizincisi; Merasimlerde padişahın atının yanında yürüyen Subaşı, Dokuzuncusu; Merasimlerde padişahın hemen arkasında yürüyen peyk denen askerlerin komutanı Peykbaşı, onuncusu ise Mezurga'dır.¹⁶⁴

Yeniçeriler, savaş zamanında ordunun en yiğit ve en disiplinli kuvvetleridirler. Yeniçerilerin silahları kılıç ve muske tüfeğidir. Yeniçeriler başlarına gazi serpuşu denen ve Türkler Anadolu'da uç bölgelerinde iken kendilerini halktan ayırt etmek için başlarına giydikleri börk adı verilen beyaz keçeden başlık giymektedirler. Yeniçeri ocağının bayrağı ve kendi bandosu mevcuttur. Ocak kendisini 13. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da yaşayan Babailerden Hacı Bektaş-ı Veli'ye mensup sayarak onu ocağın piri olarak tanımışlardır. Ayrıca, IV. Mehmet döneminde İstanbul'da 5 yıl süreyle yaşayan İngiliz diplomat Paul Ricaut'da yeniçerilerin Bektaşî olduklarını teyit etmektedir.¹⁶⁵ Bunun sebebi ise ocağın kurulmasında Babailerin ve Alperenlerin etkili olmalarıdır.

Yeniçeri ocağında, ilk kuruluş devrinde ok talimi için daha sonraları da tüfek talimi için bir talimhane mevcuttur. Burada eğitici hocalar tarafından ok atma ve tüfek talimleri yapılmaktadır. Yeniçeriler 15. yüzyılın ilk yarısına kadar ok, yay, kılıç, kalkan, kargı, bıçak gibi silahları kullanmışlardır. Ayrıca, harpte siper kazmak için kendilerine kazma ve kürek de verilmektedir. Yeniçerilere, padişahların ilk makamlarına oturushlarında cülus bahşışı ve ilk sefere çıkışlarında da sefer bahşışı verilmektedir.

¹⁶⁴ Ricaut, P., (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Halihazırının Tarihi (17. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 298.

¹⁶⁵ Küçükyağın, E., (Mayıs 2012) *Turna'nın Kalbi, Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik*, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İkinci Baskı, İstanbul, 105.

Osmanlı padişahı bizzat sefere çıktığında yeniçerilerin hepsi de sefere çıkmakta, sadece kışla koruması için korucu ismiyle muhafızlar merkezde bırakılmaktadır. Yeniçeri ağası mutlaka padişahla beraber sefere çıkmaktadır. Yeniçeriler, savaşta ordunun merkez cephesinde mevki almakta, onların önünde topçular, topçuların önünde de azab denilen hafif yaya askerleri yer almaktadır.

Yeniçeri ocağı gibi Kapıkulu askerlerine dâhil olan diğer bir ocak cebeci ocağıdır. Bu ocak; Yeniçeriler için ok, yay, kalkan, kılıç, tüfek, balta, kazma, kürek, kurşun, barut gibi silah, alet ve eşyayı yapan veya tedarik eden bir ocaktır. Cebe aslında zırh demektir. Ancak, Osmanlılar bunu daha geniş anlamda savaş silah ve malzemelerini isimlendirmek maksadıyla kullanmışlardır. Bu ocak, yeniçerilere lazım olan savaş silah ve teçhizatını develerle ve katırlarla naklederek cephede yeniçerilere dağıtmakta ve savaştan sonrada bunları toplayarak onarıma ihtiyaç olanları onarmakta ve silah ambarlarında muhafaza etmektedir. Cebeci ocağının komutanı Cebeci Başıdır. Ondan sonra ise Cebeci Kethüdası gelmektedir. Bu ocağa alınacak askerler acemi ocağından temin edilmektedir.

Kapıkulu askerleri içerisinde top dökmek, top mermisi yapmak ve top atmak için teşkil edilen ocağa Topçu ocağı denmektedir. Osmanlı ordusunda ilk defa 1389'daki Kosova savaşında top kullanıldığı bilinmektedir.¹⁶⁶ İlk zamanlarda top dökenlerle top kullanan bölükler farklı idiler. Toplar her zaman top dökümhanelerinde dökülmemektedir. Örneğin; II. Murat zamanındaki Mora ve Arnavutluk seferlerinde, İstanbul'un fethi için yapılan kuşatmalarda develerle getirilen top malzemeleriyle kale önlerinde top dökürüldüğü bilinmektedir.

Topçu ocağının en kıdemli subayına Topçubaşı denmektedir. Topçu ocağı askerleri de acemi ocağından temin edilmektedir. Topçu bölükleri savaşlarda yeniçerilerin hemen önünde mevki alarak en değerli askerler olan yeniçerileri korumakta ve aynı zamanda da yaptıkları atışlarla düşmana zayıat vermektedirler. Topların daha da geliştirilerek arabalarla intikal ettirilmesi için daha sonraları top arabacıları ocağı kurulmuştur.

Kapıkulu askerlerinin en önemli gücünü Kapıkulu Süvarileri oluşturmaktadır. Osmanlıların iki asır gibi kısa bir süre içerisinde yükselerek bir imparatorluk haline gelmesinde yeniçeri

¹⁶⁶ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 514.

askerleriyle beraber kapıkulu süvarilerinin de büyük payı vardır. Bu süvariler, padişahın sarayında bulunan Enderun kısmından yetişenlerle, diğer sarayların iç oğlanları ve yeniçeri ocağından terfi edip gelenlerin oluşturduğu askerlerden teşekkül etmiştir. Bu ocak, I. Murat zamanında sipah ve silahdar isimleriyle iki bölük olarak teşkil edilmiş ve daha sonra bu bölüklere sağ ve sol ulufeci ve sağ ve sol garipler ismi verilen dört bölüğün ilavesiyle süvari ocağı altı bölüğe çıkarılmıştır.

Kapı kulu süvarileri içerisinde en itibarlıları sipahi bölüğüdür. İlk zamanlarda bu bölüğe devlet adamlarının çocukları da alınmıştır. Bölük zamanla üç yüz bölüğe çıkmış olup her bölükte yirmi veya otuz civarında süvari mevcuttur. Sipahi bölüğüne kırmızı bayrak da denmektedir. Bundan sonra gelen silahdar bölüğüne ise sarı bayrak denmektedir. Bu bölükte zamanla 260 bölüğe kadar yükselmiştir.

Bunlardan sonra gelen sağ ve sol ulufecilerle sağ ve sol garip bölükleri 15. yüzyılda kurulmuşlardır. Bunlardan; yeşil bayrak denilen sağ ulufeciler yüz beş, sol ulufeciler yüz bölük olup aşağı bölük denilen sağ ve sol bölükleri de yüzer bölüğe ayrılmışlardır. Ulufeci olarak alınan askerler iç oğlanlarından ve gariplere alınan askerler ise devşirme harici olarak savaşlarda yararlılıkları görülen diğer Müslüman unsurlardan alınmıştır.

Kapıkulu süvarileri padişahla beraber savaşa giderlerken padişahın sağ ve solunda yürüyerek savaşa iştirak etmişlerdir. Sipah sağda ve silahdar solda yürümekte, sipahın sağında sağ ulufeciler ve silahdarın solunda da sol ulufeciler yürürken bunların sağ ve solunda da sağ ve sol garipler yürümektedirler.

Sipah ve silahdarlar savaş zamanında padişahın çadırını, ulufeciler gerek savaş zamanında ve gerekse konak yerlerinde saltanat sancaklarını ve garipler ise ordu ağırlıkları ile hazineyi muhafaza ile görevlendirilmişlerdir. Bu altı bölüğün askerleri hayvanları ulaşımda ve savaşta kullandıkları için onları beslemek maksadıyla meralara yakın yerlerde oturmak zorundadırlar. Bunların silahları ok, yay, kalkan, balta, pala veya hançerle eyerlerinin kayışına astıkları gaddare denilen geniş yüzölçümlü kısa kılıç ve bozdoğan ismi verilen yuvarlak başlı ağaç topuzdur. Bellerindeki ok keselerinde okları vardır. Savaşlarda hangisi gerekliyse bu silahlardan birisini kullanmaktadırlar.

Kapıkulu süvarilerini teşkil eden altı bölükten her birinin amiri olarak ayrı ayrı ağaları vardır. Sipah ağası, silahdar ağası, sağ ulufeciler ağası gibi. Derece sırasıyla bunların en yükseği sipah ağasıdır. Her bir bölüğün de bölükbaşları vardır.

3.5.2.2. Eyalet Kuvvetleri

Eyalet kuvvetleri; Tımarlı Sipahiler, Azab'lar ve Akıncılardan oluşmaktadır. Osmanlı imparatorluğu askeri gücünün en kuvvetli temel taşlarından biri Tımarlı Sipahilerdir. Osmanlı imparatorluğun büyümesinde birinci derecede hizmetleri görülen topraklı veya tımarlı süvari teşkilatı, Selçuklu Devletinde uygulanan ve ikta denilen tımar sistemi meydana getirmiştir. Bu sistem Osmanlılardan evvel diğer Türk-İslam devletlerinde de görülmektedir. Tımarlı sipahi veya süvarinin hizmet karşılığı olarak reayadan almış olduğu öşür ve resme dirlik denmektedir.

Osmanlı devleti, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi yaptığı fetihler sonrasında fethettiği ülkelerde bu tımar usulünü uygulayarak geliştirmiş ve bu suretle dirlik sahipleri kendilerine bırakılmış olan toprakları devlete asker yetiştirme karşılığında ekip biçmişlerdir. Tımarlı veya topraklı olarak isimlendirilen bu süvarilerin senelik gelirleri hizmet ve kıdemlerine, elde ettikleri başarılarına göre bin akçeden başlayarak 19,999 akçeye kadar çıkmaktadır.¹⁶⁷ Bu miktarın üzerindeki gelirler tımar olarak kabul edilmemektedir. Yirmi bin akçeden yüz bin akçeye kadar olan dirliğe zeamet ve bundan yukarı olana da has denmektedir.

Gerek tımarlı sipahiler ve gerek diğer dirlik sahiplerine tahsis edilip devletçe tespit edilmiş olan senelik öşür ve rüsum hazineye alınmayarak kendilerine terk edilmektedir. Yani bu dirlik sahipleri kendilerine terk edilen köylerin bu öşür ve resimlerini bizzat kendileri tahsil etmekte ve bu gelir karşılığında da askerlik hizmeti ifa ederek sefere gitmektedirler. Yani devlet reaya denilen köylü halktan her sene alacağı öşür ve resimleri bizzat kendisi tahsil etmeyerek onu askeri hizmete karşılık tımarlı sipahiye tahsis etmektedir. Tımarlı sipahi aldığı bu öşür ve resme karşılık savaş zamanında tımarın az veya çokluğuna göre ya yalnız veya cebeli denilen teçhizatı mükemmel bir veya birkaç süvari ile beraber sefere gitmektedir.

¹⁶⁷ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 516.

Tımarlı sipahinin kaç bin akçede bir cebeli götüreceği bölgesine göre kanunla tespit edilmiştir. Cebelinin bütün masrafı efendisi olan tımarlı sipahiye aittir. Mazeretsiz sefere gitmeyen sipahinin dirliği elinden alınmakta ve hizmeti görülenlerin dirliğine de zam yapılmaktadır. Sipahinin kendi bölgesi yani sancağı dâhilinde oturması kanunla emredilmiştir. Vefat eden tımarlı sipahinin tımarının bir kısmı eğer varsa erkek çocuğuna verilmektedir. Eğer oğlu yoksa bu açıktaki kalan tımara alay beyi denilen o bölgenin en büyük tımarlı subayının vasıtasıyla yine askeri sınıftan uygun birine tahsis yapılmaktadır.

Tımarlı sipahiler her sancakta bir takım bölüklere ayrılmışlardır. Her bölüğün subaşı denilen çeribaşları ile bayraktar ve çavuşları vardır. Her on bölük bir alay beyinin kumandası altındadır. Alay beyleri bir savaş vukuunda bölgesindeki sancak beylerinin ve onlar da Çelebi Sultan denilen şehzadelerin veya Beylerbeyilerin kumandaları altında sefere gitmektedirler. Sipahilerin onda biri sefer esnasında hem bölgelerinin muhafazası ve asayişin temini ve hem de sefere giden arkadaşlarının işlerinin yürütülmesi için nöbetle ülkelerinde kalarak toprağın işletilmesine nezaret etmektedir. Sefere giden sipahilerin o kış savaş bölgesinde kalmaları gerekirse bunların içlerinden bazıları harçlıklı adıyla memleketlerine gelerek arkadaşlarının harçlıklarını alıp dönmektedirler.

Eyalet kuvvetlerinin en önemli gücünü Azablar oluşturmaktadır. Azab, bekâr demektir. Bunlar, Anadolu'dan toplanan ve savaşmakta başarılı, dinç, kuvvetli, bekâr Türk gençleridir. Azablar, Osmanlı ordusunun hafif yaya askerlerini teşkil etmektedir. Bunların masraf ve iâşeleri toplandıkları yerlerin halkına aittir. Ok, yay ve pala ile teçhiz edilmiş olup ihtiyaca göre yirmi, otuz haneden bir azab alınmaktadır. Kuruluş dönemi sonrasında mevcutlarının takriben on beş yirmi bin kadar olduğu tarihçiler tarafından ifade edilmektedir.

Azablar savaşta merkez ordusunun önünde bulunup ilk hücumu geçen ve taarruzları karşılayan askerlerdir. Bunların gerisinde toplar ve onların arkasında da yeniçeriler durmaktadır. Savaş başladığı zaman azablar, sağa ve sola açılarak topçunun ateş etmesini temin ederler. Bu azablardan başka bir de deniz ve kale azabları mevcut olup daha sonraki tarihlerde teşkil edilmişlerdir.

Osmanlı ordusunun en önemli vurucu gücü Akıncılardır. Akıncılar; Türklerden teşkil edilmiş hafif süvari kuvvetleridir. Akıncılar sınır boylarında bulunmaktadır. Çok

mükemmel bir askeri teşkilata sahip olan akıncılar, ilk defa düşman ülkelerine yapılan akınlarda elde ettikleri esirlerle o ülke hakkında bilgi elde edilmekte ve sonrada o ülkenin fethi için yapılması gerekenler tespit edilmektedir. Akıncıların başlıca vazifeleri; ordunun keşif hizmetini görmek, düşman topraklarındaki araziye keşfederek orduya yol açmak, bu suretle düşmanın pusu kurmasına mani olmak, ordunun geçeceği yerlerdeki mahsulü muhafaza etmek, düşman askerlerini esir alarak mevcut durumu öğrenmek, nehirlerin geçit yerlerini tespit ederek köprü kurmaktır.¹⁶⁸ Bundan dolayı akıncılar ordunun ana kuvvetinden dört beş gün daha ileride bulunmaktadırlar. Bunlar şimdiki motorize birlikler gibi o zamana göre çok süratli hareket ettiklerinden dolayı düşman ülke halkının maneviyatı üzerinde önemli derecede tesir bırakarak düşmanın psikolojik durumunu bozmaktadırlar. Akıncılar, canları pahasına yaptıkları akınlarla devletin ve askerlerin gelirleri için çok önemli olan ganimetleri ele geçirmekle görevlendirilmişlerdir.

Osmanlı akıncıları muhtelif bölgelerde bulunmaktadırlar. Her birinin bir akıncı komutanı mevcuttur. Akıncılardan bin kişinin komutanına binbaşı, yüz erin komutanına yüzbaşı ve on erinkine de onbaşı denmektedir. Bunların hepsinin üstünde de akıncı beyi denilen akıncı komutanı vardır. Bu beye akıncı sancak beyi de denmektedir.

Düşman ülkesine karşı yapılan bir akının, akın adını alabilmesi için o taarruzun mutlak surette akıncı komutanlarının emrinde olması gerekir. Eğer akıncı komutanı kendisi gitmez ve akına gönderdiği kuvvet yüz ve yüzden fazla olursa o akına haramilik ve yüz kişiden aşağı olursa ona da çete denmektedir. Akıncıların, bölge bölge kimin akıncıları olduklarını, isim ve hüviyetlerini gösteren defterleri vardır. Akıncılar tımarlı ve vergilerden muaf olmak üzere iki sınıf ayrılmıştır.

Akıncılar, Rumeli'de ayrı ayrı ocak halinde ve muhtelif bölgelerde bulunmakta ve komutanlarının isimleri ile anılmaktadırlar. Osmanlıların ilk fetih dönemlerinde Evrenuz Bey akıncıları mevcuttur. Daha sonra fetihlerin artması oranında sınırlarda akıncıların sayısında da artışlar olmuştur. Örneğin, sınırlarda Mihaloğulları. Turahan Bey ve Malkoç Bey akıncıları meydana çıkmış olup bunlar Mihallı, Turahanlı, Malkoçoğlu akıncıları diye isimlendirilerek 16. yüzyıl sonlarına kadar şöhretlerini muhafaza etmişler ve Osmanlı fetihlerinde çok önemli hizmet görmüşlerdir.

¹⁶⁸ Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 117.

3.5.2.3. Deniz Kuvvetleri

Osmanlı Devleti'nin denizciliğinin temelinde Anadolu Selçuklu Devleti, Aydınoğulları ve Karesioğulları beyliklerinin denizcilığe ilişkin tekniklerin ve geleneklerinin etkisi vardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu döneminde, özellikle Aydınoğulları'nın ve Umur Bey'in güçlü bir donanmaya sahip oldukları ve bu donanmanın da çeşitli vesilelerle Osmanlı Devleti'ne yardımcı olduğu bilinmektedir.¹⁶⁹ Osmanlıların Rumeli topraklarına geçişlerinde Umur Bey öncülük yapmıştır. Bunun nedeni de Osmanlıların deniz gücünün olmamasıdır.

O dönemde Akdeniz'de ve Karadeniz'de en güçlü deniz kuvvetleri Venedik ve Cenevizlileridir. Bizans donanması ise onlar kadar güçlü değildir. O dönemde kürekli tekneler çoğunluktadır. Yelken dönemi yeni başlamaktadır. Osman Bey zamanında devletin toprakları denizlere ulaşmadığı için bu dönemde denizcilik de mevcut değildir. Orhan Bey zamanında 1321 yılından itibaren Bursa'nın alınması için Mudanya ve İzmit yönünde ilerleyen Osmanlı akıncıları denizlere ulaşmışlardır. 1321 de Mudanya, 1323 de Karamürsel, Kartal ve Samandra ve 1326 'da da Bursa alınarak başkent yapılmıştır. Denizle tanışan Osmanlı Beyliği, donanması olmadığı için denizleri kontrol edememiş, denize kıyısı olan şehirleri kolay alamamıştır. Bu aşamada, bir deniz gücü oluşturulması Karesi Beyliği'nden alınan komutan ve kuvvetler ile mümkün olmuştur. Orhan Beyin isteğiyle 1327 yılında Karamürsel Bey ve 24 gemi İzmit Körfezindeki Karamürsel şehrine konuşlandırılmıştır.¹⁷⁰

Osmanlılar gemileri aldıktan sonra önce Karamürsel'de, Karesi Beyliğinin Osmanlı yönetimi altına girmesinden sonra da Edincik ve Bizanslılardan alınan İznik'te küçük tersaneler kurmuşlardır. İlk büyük ve düzenli tersane ise Yıldırım Beyazıt zamanında Gelibolu'da kurulmuştur. 1359 yılında Karesi Beyliği'nin Osmanlılara katılmasıyla Karesi donanması da denizci personeliyle beraber Osmanlıların olmuştur. Böylece, Orhan Bey zamanında Osmanlı donanmasının nüvesi teşkil edilmiştir.

Rumeli'de ve Anadolu'da yapılan fetihler sonrasında deniz kuvvetlerine olan ihtiyaçta artmıştır. Güçlü Venedik donanması ile rekabete giren Osmanlı Devleti, donanmasını

¹⁶⁹ Taneri, A. (1981) *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 321.

¹⁷⁰ Taneri, A. (1981) *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 325.

güçlendirerek Gelibolu'nun alınması sonrasında I. Murat zamanında donanmayı buraya nakletmiştir. Bu dönemde ordu bir yandan Edirne'nin fethi için ilerlerken donanmada Karabiga'yı ele geçirmiştir. 1390 yılında Yıldırım Beyazıt tarafından Gelibolu tersanesi kurulmuş, Karamürsel ve Edincik tersaneleri buraya nakledilmiş ve Çanakkale boğazı denizden gelecek tehlikelere karşı tahkim edilmiştir. Bu tersanede Osmanlıların Çektiri adı verilen gemileri yapılmıştır. Bu gemilerden 60 adet yapıldığı bilinmektedir. 1399 yılında Yıldırım Beyazıt İstanbul'u karadan ve denizden kuşatmış, ancak, Osmanlı donanması, kadirgaları olan Venedik ve Ceneviz donanmaları ile baş edecek durumda olmadığından kuşatma daha sonra kaldırılmıştır. Yıldırım Beyazıt'ın Saruhan, Aydın ve Menteşe beyliklerini iltihak etmesi sonrasında Osmanlıların denizcilik yetenekleri daha da gelişmiştir.

Fetret Devri döneminde Osmanlı denizciliğinde büyük bir gelişme olmamıştır. II. Murat zamanında 1424 yılında üç, 1427 yılında ise 13 gemi Gelibolu tersanelerinde yaptırılarak hizmete girmiş, 1428 yılında ise gemi sayısı 40'a çıkmıştır. Osmanlı donanması artık Venedik donanması ile rekabet edebilecek seviyeye gelmiştir. Osmanlı Donanması ilk başarısını 1453'te İstanbul'un fethinde kazanmıştır. Küçükölü büyüölü 150 parça gemiden oluşan Osmanlı donanması, Bizans İmparatorluğu'na yardım için İstanbul'a gelen Venedik donanmasını başlangıçta yenememiştir. Fatih Sultan Mehmet'in direktifleriyle 72 adet geminin karadan kızaklar üzerinde kaydırılarak Tophane'den Galata ve Tepebaşı üzerinden Haliç'teki Kasımpaşa sahilinde denize indirilmesi sonrasında bu gemilerin Haliç'teki zayıf surları dövmesiyle ve Haliç'e kurulan köprü vasıtasıyla Bizanslılar şaşkınlığa uğramış, karadan toplanarak yapılan akınlar sonucunda da İstanbul fetholunmuştur.¹⁷¹

Osmanlılar, kuruluş dönemlerinde donanmayı ordunun bir destek gücü olarak kabul ettiklerinden donanma da esas işlevini tam olarak yapamamıştır. Gene de kuruluşundan 30 yıl gibi kısa bir süre içerisinde büyük güçleri nakledebilecek stratejik bir seviyeyi yakalamıştır.¹⁷² Deniz gücü oluşturmak teknolojik altyapı ve mali gereksinimlerin yanında bir kültür ve anane gerektirir. Genede, Osmanlılar denizlere ulaşınca denizci ülkeler olan Venedik ve Cenevizliler'den öğrendikleri ile Aydınoğulları ve Karesioğullarından aldıkları

¹⁷¹ Taneri, A. (1981) *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 336.

¹⁷² Tarakçı, N., (2009). *Deniz Gücünün Osmanlı Tarihi Üzerindeki Etkileri*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 5.

desteklerle gemilerini toplarla da donatarak kısa sürede denizcilikte önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir.

3.5.3. Yükseliş Döneminde Osmanlı İmparatorluğu Askeri Teşkilatı

15. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri teşkilatı; acemi ocağı, yeniçeri ocağı, cebeci ocağı, topçu ocağı ve top arabacılarının oluşturduğu merkezi askeri teşkilatı ile tımarlı sipahilerin, geri hizmet kıtaları, öncü kuvvetleri ve kale kuvvetlerinin oluşturduğu eyalet askeri teşkilatı ve deniz kuvvetleri unsurlarından oluşmaktadır.

3.5.3.1. Merkez Askeri Teşkilatı: Kapıkulu Askerleri

Merkezi Askeri Teşkilatın esas unsurları; acemi ocağı, yeniçeri ocağı, cebeci ocağı, topçu ocağı ve top arabacılarından oluşmaktadır. Acemi ocağı, merkez askeri teşkilatının insan ihtiyacını karşılayan temel kurumlardan birisidir. Savaşlarda esir olarak alınan veya devşirilen çocuklar ilk devirlerde yalnız Anadolu çiftçilerinin hizmetlerine verilmiştir. Sonradan Rumeli'de fetihler sonucunda istikrar sağlandığında bunların Rumeli'deki çiftçilerin de hizmetlerine verilmeleri kararlaştırılmış ve bunlara nezaret etmek üzere Anadolu ve Rumeli ağalıkları ihdas edilmiştir. 15. yüzyıl ortalarından itibaren evvelce yalnız Rumeli'de yapılan devşirme faaliyeti de bu tarihten sonra Anadolu'da da yapılmaya başlanmıştır.

İstanbul'un fethinden bir müddet sonra İstanbul'da da yeni bir acemi ocağı tesis edilmiştir. Vezneciler tarafında kurulan acemi ocağı yeniçerilerin odalarına yakın olup otuz bir bölük olarak teşkil edilmiştir.¹⁷³ Bu otuz bir bölüğün birincisine ağa bölüğü denmektedir. Acemi ocağının amiri yeniçeri ağası olmasına rağmen işinin çokluğundan dolayı bu bölüklere İstanbul ağası denilen bir subay bakmaktadır. Her bir bölüğün çorbacı ismiyle bir bölük komutanı mevcut olup ayrıca her bölükte bir de bölükbaşı mevcuttur. Acemilerin çokluğundan dolayı birinci ağa bölüğü daha sonra dokuz bölüğe ayrılmıştır. Ocağın en üst rütbeli subayı olan İstanbul ağasından sonra bölük kethüdası, ondan sonra gelen subaya da çavuş denmektedir.

¹⁷³ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 553.

Acemi ocağı devşirmeleri Hristiyanlardan alınırken, Bosna'nın zaptından sonra İslam dinini kabul eden "Pataren" denilen Müslümanların çocuklarından da devşirme alınmış olup bunlara da Potur oğulları denmektedir. Bunlar çiftçilerin hizmetlerine verilmeyerek doğrudan doğruya saray ile bostancı ocağı hizmetlerine verilmiştir. Acemilerin maaşları birer akçedir. Ancak, Kanuni'den sonra da her ay beş akçe ayakkabı ve traş parası verilmesi kanunla emredilmiştir.

Türk çiftçilerine hizmetten gelen devşirmelerin bir kısmı Acemi ocağına kaydedilirken bir kısmı da bostancı, cebeci, topçu ocaklarına, sekban fırınlarına, gemi hizmetlerine verilmiştir. Acemi ocağı haricinde olan bölüklerden ekmekçibaşı hizmetinde, sebze, tavukçu, yoğurtçu, hasırcı gibi devlete ait hizmetlerde bulunan otuzar, kırkar mevcutlu bölükler de mevcuttur. Bunların içinden yetenekli olanlar saray hizmeti için ayrılıp Galata sarayı, Edirne sarayı, İbrahim Paşa sarayı, İskender Çelebi sarayı gibi saraylarda eğitim görmüşlerdir. Yeteneklilerin bir kısmı ise Enderun'a alınmıştır.

Asıl acemi ocağı askerlerinin bu ocakta kayıtlı olarak kaç sene kalacakları belli değildir. Bunların nakilleri ocaklarda açılacak kontenjanlara göre yapılmaktadır. Bunun sebebi; acemi ocağının kuruluş amacının yeniçeri, topçu ve arabacı ocaklarına ve bilhassa bunlardan özellikle yeniçeri ocağına asker yetiştirmek için kurulmuş olmasıdır. Bu ocaklarda açılan kadrolar önce divana arz edilmekte, padişah tarafından çıkarılan fermanla da acemi ocağından gönderilen askerlerle açıklar kapatılmaktadır. Acemi ocağında açılan boş kadrolar da Türk çiftçileri vasıtasıyla yetiştirilen devşirmelerle doldurulmaktadır. Acemi ocağı mevcudu 15. yüzyıl ortalarında üç bin ve 16. yüzyıl ortalarında ise dört bin kadardır.¹⁷⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde asker ihtiyacının karşılanması için açılan ocaklardan en önemlisi Yeniçeri ocağıdır. Kuruluş döneminde teşkil edilen Yeniçeri ocağının yaya veya cemaat denilen bölüklerine 15. yüzyıl ortalarından itibaren sekban bölükleri de eklenmiştir. 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında yeniçeri ocağında bazı itaatsizlik olayları meydana gelmeye başlayınca padişahlar da bu olaylara karşı bazı tedbirler almışlardır. Nitekim Fatih Sultan Mehmet'te sekban ocağını yeniçeri ocağına katarak bu olayları önlemeye çalışmıştır. Yeniçeri ocağı yüz bir yaya veya cemaat, otuz

¹⁷⁴ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 555.

dört sekban ve altmış bir ağa bölükleri olmak üzere yüz doksan altı bölükten teşekkül etmiştir.¹⁷⁵ İstanbul Osmanlı Devletinin başkenti olduktan sonra Edirne’de bulunan Yeniçeri ocağı İstanbul’a nakledilerek bir tanesi Direklerarası ve Şehzade Camii taraflarında diğeri Aksaray semtinde olmak üzere eski ve yeni odalar isimleriyle kışlalar yaptırılmıştır.

Yeniçeriler Osmanlı ordusunun yaya piyade sınıfını teşkil etmekte ve savaşta ordunun merkez cephesinde padişahın önünde bulunup onu korumaktadır. Padişah sefere giderken de sınıra yaklaşınca padişahın etrafında yürüyerek gece gündüz onu koruma görevi icra etmektedir. Düşmanın arazisine girip düşmanla temas yaklaştığında padişahın çevresinde arka arkaya dokuz saf teşkil etmektedirler. Yine bu sırada cebeci ocağı tarafından kendilerine silah ve cephaneye, kazma, kürek verilmektedir. Muharebeye başlayacakları zaman hep bir ağızdan mensup oldukları Bektaşî tarikatına ait Gülbank denilen dualarını okumaktadırlar. Muharebe başlayınca dokuz sıra olan yeniçerilerden ön safta bulunanlar tüfeklerini ayakta olarak düşman üzerine boşaltmakta ve onlar diz çöküp doldururlarken ikinci sıra atış yapmaktadır. Savaş silahları genelde, önceleri ok, daha sonra tüfek, kılıç ve kalkan, yatağan tüfek, barut ve bıçağı olup cephelerde de kendilerine Cebeci ocağı tarafından siper kazmak için kazma ve kürek verilmektedir.

Yeniçeriler İstanbul’da bulundukları zaman divan toplantılarında nöbetle muhafızlık yapmak, yangın olursa söndürmeğe gitmek, yeniçeri ağasıyla İstanbul sokaklarında devriye dolaşarak nizam ve intizamı temin etmek, kulluk denilen bölge karakollarında bulunarak asayişî temin etmekle görevlendirilmişlerdir. Bundan başka yeniçeriler üç senede bir değişmek üzere hükümetçe münasip görülen kalelerde muhafızlık etmektedirler. Yeniçerilere haftada üç gün ok ve tüfek atış talimleri yaptırılmaktadır. Ok talimlerini talimhanecibaşı ve tüfek talimlerini de avcıbaşı denilen subaylar yaptırmaktadır. Yeniçeriler acemi ocağından yeniçeri ocağına kayıt edildiklerinde maaşları iki akçe olarak verilmektedir. Bilahare, hizmetlerine ve verilen görevlerdeki başarılarına göre gündelikleri arttırılarak en yüksek yevmiye sekiz akçeye kadar çıkarılabilmektedir. Maaşları 3 ayda bir ve her bölüğe ayrı ayrı verilmektedir. Maaşları çorbacı denilen bölük komutanları dağıtmaktadır. Yeniçerilere başarılarına göre arada sırada ikramiye de verilmektedir.

¹⁷⁵ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 556.

Yeniçerilerin her bölüğünün mutfağı, aşçı ustası ve aşçıları mevcuttur. Her bölük yemeğini kendisi pişirmektedir. Yemek için her bölük mensubu kendi yevmiyelerinden her hafta kumanya parası olarak levazım heyetine bir para vermekte ve bu para ile bir haftalık yemek ihtiyacı temin edilmektedir. Devlet, yeniçerilerin iâşeleriyle uğraşmamaktadır. Devlet, et fiyatları artarsa sadece aradaki farkı kasaplara ödemektedir. Yeniçerilerin yemekleri her bölüğün mutfağında kazanlarda pişmektedir. Kazanlar bölük personeli tarafından mukaddes addolunmakta ve bir isyan vukuunda bu kazanlar meydanlara çıkarılarak isyan başlamakta ve buna “kazan kaldırma” denilmektedir.

Yeniçeri ocağının en üst rütbeli subayı ve komutanı yeniçeri ağasıdır. Yeniçeri ağası; yeniçeri ve acemi ocaklarının her şeyinden sorumludur. Maaşı 400-500 akçe civarındadır. Ağanın başkanlığı altında ocağın işlerine bakan bir ağa divanı mevcuttur. Yeniçeri ağasının rütbesi bir tuğlu sancakbeyi derecesindedir.¹⁷⁶

Sekbanbaşı; 34 bölükten teşekkül eden atlı veya yaya sekban bölüklerinin komutanı olup derece olarak yeniçeri ağasından sonra gelmektedir.¹⁷⁷ Derecesi, yeniçeri ağası gibi bir tuğlu sancakbeyi olup yeniçeri ağasının yokluğunda ona vekâlet etmektedir. Kul kethüdası veya Kethüda Bey; yeniçeri ocağında nüfuzu en çok olan bir komutandır. Yeniçerilerle en çok bu temas etmekte ve harp zamanında tertibat bunun vasıtası ile yapılmaktadır. Kethüda bey ağa divanının bir üyesidir.

Zağarcıbaşı; cemaat ortalarından altmış dördüncü orta kumandanı ve ağa divanı üyesidir. Bunun bölüğü hem yaya hem de atlıdır. Yine ağa divanı üyelerinden olan samsoncubaşı, cemaat ortalarından yetmiş birinci ortanın çorbacısı yani bölük komutanı olup bölüğü Fatih Sultan Mehmet zamanında teşkil edilmiştir. Büyük ocak ağalarından olan turnacıbaşı; cemaat ortalarından altmış sekizinci bölüğün komutanıdır. Turnacıbaşı terfi ederse sansoncubaşılığa geçmektedir.

Yeniçeri ocağı cemaat bölüklerinden olan 14, 49, 66, 67’nci bölüklere Hasekiler denilir. Her bir bölüğün ayrı bir komutanı olup bunlar da yeniçeri ocağının büyük ağalarındandır. Ağa bölüklerinden beşinci bölük komutanı olan Başçavuş; nüfuzu itibariyle kul

¹⁷⁶ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 559.

¹⁷⁷ Nicolle, D. (2013) *Osmanlı Orduları 1300-1768*, (2. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 23. Sekban bölüklerinin 43 adet olduğu belirtilmektedir.

kethüdasından sonra gelip bütün ocağın başçavuşudur. Ağa bölükleriyle beraber yeniçeri ocağı muhızlılığı da ihdas edilmiştir. Ocak muhızlı, ağa bölüklerinden hangi bölüğün komutanı ise o bölüğe muhız ağa bölüğü denilmiştir. Muhız ağa; bölüğüyle beraber gerek seferde ve gerek barışta Veziri azam kapısında yani Bab-ı ali'de bulunup Divan-ı hümayun ve Paşa kapısından ocağa ait işleri takip etmekte ve neticeden yeniçeri ağasını haberdar etmektedir. Vezir-i azam İstanbul içinde dolaşırken muhız ağa'da ona refakat etmektedir.¹⁷⁸

Cemaat bölüklerinden 60, 61, 62, 63 üncü bölüklere solak bölüğü denilip bunların dört yayabaşısı ile dört kethüdası padişahın muhafızlığını yaptıkları için itibarlı ağalardandır. Yeniçeri ocağında ağa imamı veya ocak imamı denilen zat da ağa bölüklerinden birinin komutanı olup ocak imamı yeniçeri ocağı içerisinde medrese dersi görüp icazet alanlar arasından tayin edilmektedir.

Yeniçerilerin büyük rütbeli subaylarından başka bir de bölüklerinde subayları vardır. Bunların en büyüğü bölük komutanı olan Çorbacı'dır. Bu Çorbacı, cemaat veya yaya bölükleri komutanı ise kendisine yayabaşı veya serpiyade ve ağa bölükleri komutanı ise bölükbaşı ismi verilmektedir. Sekban bölükleri, cemaat bölüklerinden altmış beşinci bölüğü teşkil ettiği için onlar da cemaat bölüklerinden sayılmışlardır. Yayabaşılara bazen hizmetleri dolayısıyla subaşı da denmektedir. Bundan sonra bölük subayı olarak yayalarda oda kethüdası ve ağa bölüklerinde odabaşı ve ondan sonra vekilharç, bayraktar, başeski, usta veya aşçıbaşı gelmektedir.

Yükselme döneminde 15. yüzyıl ortalarına kadar yeniçerilerin mevcudu ortalama on bin kadar olup bundan sonra Kanuni'nin vefatına kadar bu miktarın on iki bini aşmadığını görülmektedir. Bunların bölük mevcutları bir olmayıp bir kısmında az ve bir kısmında çok personel mevcuttur. Padişah tahta çıktığı zaman Yıldırım Beyazıt tarafından ihdas edilen kanun gereğince Kapıkulu ocaklarına cülus bahşişi ismiyle para dağıtılmaktadır. Bundan başka padişah ilk defa sefere çıkmış ise bu konudaki kanun gereğince Kapıkulu ocaklarına sefer bahşişi adıyla ayrıca bahşiş verilmektedir.

¹⁷⁸ Uzünçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 560.

Yeniçeri askerlerinin ihtiyaçları için kurulmuş diğer bir ocak Cebeci ocağıdır. Yeniçerilere ait ok, yay, kılıç, tüfek, kazma, kürek, barut, kurşun, zırh ve tolga gibi savaş silah ve teçhizatını tedarik etmekle görevli olan cebeci ocağı, savaş zamanında bunları yeniçerilere dağıtmakta ve savaştan sonra toplayarak bozuk olanlarını onarmakta, eksilenleri de tedarik ederek yerlerine koymaktadır. Bu işler için ocağın kendi atölyeleri mevcuttur.

Cebeci ocağına, yeniçeri ocağında olduğu gibi acemi ocağından personel alınır. Ocağa çıarak olarak giren acemiler seçtikleri sanat dallarında yetişerek usta olmaktadır. Cebeci kışlası Ayasofya Camii karşısında bulunmaktadır. Bundan başka Yerebatan taraflarında da bu ocağa ait imalathaneler mevcuttur. Cebeci ocağı da yeniçeriler gibi orta denilen bölüklere ayrılmıştır. 16. yüzyıl ortalarında mevcudu beş yüz kadar olup silah yapan, tamir eden, barutları hazırlayan ve savaş teçhizatını tedarik eden ayrı ayrı sınıfları vardır. Cebeci ocağının en büyük subayına cebecibaşı denmektedir. Bundan başka cebecilerin birisi başkethüda olmak üzere dört kethüdası daha vardır. Yeniçerilerin muhafız bulundukları kalelerde cebeciler de bulunmaktadır.

Osmanlı ordusu merkezi askeri teşkilatının diğer önemli bir ocağı Topçu ocağıdır. Osmanlı devleti, 14. yüzyıl sonuna doğru ordusunda top kullanmaya başlamıştır. Osmanlı devletinde topçuluk, bilhassa Fatih Sultan Mehmet zamanında gelişme göstermiştir. İstanbul'un Galata tarafındaki Tophane mevki, Kapıkulu topçuları için yaptırılmıştır. Top imalatı için gerekli olan demir, Rumeli ve Anadolu'daki madenlerden tedarik edilmiş, top gülleleri de muhtelif büyüklükte ve muhtelif toplara göre maden çıkan yerlerde dökülmüştür. Kapıkulu ocaklarından olan topçu ocağı personeli acemi ocağından alınmıştır. Tophane semtinde Kılıç Ali Paşa camiinin karşısında bulunan tophane, Fatih Sultan Mehmet ile oğlu Yıldırım Beyazıt zamanında yaptırılmış ise de Kanuni Sultan Süleyman zamanında daha da geliştirilmiştir. Top dökümhanesi Cihangir tepesinin altında olup etrafı duvarla çevrilmişti. Top dökümhanesinden başka yine burada bir de topçu kışlası mevcuttur.

Topçu ocağı, top dökücüler ve top kullanıcılar olmak üzere iki sınıftır. Top dökücü çırakları tezgâhlarda yetişerek usta olmaktadır. Top dökme fabrikasında, dökücü başının emrinde tamirci, burgucu, yamacı, dökücü, delici gibi muhtelif sanat sahibi personel ile onların maiyetinde çalışan personel mevcuttur. Topları kullanan personel hem İstanbul'da, hem de topların bulunduğu kalelerde görev yapmaktadır. Sınırlarda bulunan kalelerle, 16.

yüzyıldan itibaren deniz savaşlarının çoğalmasi sebebiyle sahillerdeki kalelerde bulunan topçulara daha çok önem verilmiştir. Top kullanan topçu bölüklerinin Tophanede ustaların nezaretleri altında haftada iki gün nişangâhla atış yapmaları kanunla emredilmiştir. Bu top atan topçular ağa bölükleri ve cemaat olarak başlıca iki kısım olup her birinin bölükleri ve cemaat kısmı 72 bölükdür. Topçu ocağının en üst rütbeli subayına topçubaşı denmekte, bundan sonra kethüda ve dökücübaşı gelmektedir. 16. yüzyılın ilk yarısında topçu ocağı mevcudu 1200 kadar olup aynı asır ortalarında bu miktar iki bini bulmuştur.¹⁷⁹

Topçu ocağının ihtiyaçları için kurulmuş diğeri bir ocak Top Arabacıları Ocağıdır. Osmanlıların ilk defa kullandıkları toplar deve, katır ve beygirlerle nakledilecek kadar küçük ve hafiftir. Topların naklinin güç olduğu yerlere de top malzemesi naklolunularak toplar oralarda dökülmektedir. 15. yüzyıl ortalarından sonra topçulukta önemli derecede yenilik yapan Osmanlılar, büyük toplar dökerek bunları top arabalarıyla naklettikleri için ayrıca bir de top arabacıları ocağı ihdas edilmiştir. Burada yetişen personelde 15. yüzyılda acemi ocağından alınmaktadır. Top Arabacılar ocağı da çeşitli bölüklere ayrılmış olup en üst rütbeli subayları arabacıbaşıdır.

Merkezi askeri teşkilatının önemli bir kuvveti Kapıkulu Süvarileridir. Kapıkulu süvarileri yeniçeriler arasından, Enderun'dan veya Enderun mevcut olmayan saraylardaki içoğlanları ve yiğitliği görülen garipler arasından seçilen personelden oluşturulmuştur. Kapıkulu süvarileri de yeniçeriler gibi maaşlıdır. Kapıkulu süvarilerini tımarlı sipahilerden ayırmak için kapıkulu süvarilerine bölük halkı da denmektedir. Daha sonraları yalnız Sipah demekle Kapıkulu süvarileri kastedilmiştir.

Kapıkulu süvari ocağına personel alınmasına bölüğe çıkmak denmektedir. Altı bölük olan Kapıkulu süvari ocağına gerek saraydan, gerek yeniçeri ocağından geçenlere bir hayvan veya hayvan parası ile yay ve ok akçesi adıyla bir miktar para verilmektedir. Kapıkulu süvarilerinin maaşları birbirlerinden farklıdır. Saraydan bölüğe çıkmalarda; Enderun içoğlanları bulundukları hizmete ve kıdemlerine göre bölüğe çıkarılmaktadır. Saraydan yüksek yevmiyeli Enderunlular, sipah ve silahdar bölüklerine, Galatasaray ile İbrahim Paşa ve Edirne saraylarından çıkanlar bazen silahdar ve ulufeci bölüklerine kaydedilmektedir.

¹⁷⁹ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 563.

Kapıkulu süvarilerinin savaş ve barış zamanlarında olmak üzere iki türlü hizmetleri vardır. Kapıkulu süvarileri; savaş zamanında ordu merkezinde ve yeniçerilerin cenahlarında bulunmakta yandan gelecek taarruzları önlemekle görevlendirilmişlerdir. Ayrıca, yürüyüşlerde padişahın sağ, sol ve gerisinde bulunmaktadırlar. Savaş zamanlarında ise sipahla silahdar bölükleri nöbetleşe padişahın otağını, ulufeciler de hazineyi beklemektedir. Vezir-i azam çadırı da böylece muhafaza edilmektedir.

Kapıkulu süvarilerinin barış zamanındaki görevleri; 16. yüzyılda divan, maliye, ihtisap ve bunun gibi kâtipliklerle avarız, nüzul ve buna benzer vergi kâtiplikleri ve koyun emniyeti gibi vazifeler olup buralara devlet tarafından tayin edilmektedir. Kanuni Sultan Süleyman sefere gittikçe Kapıkulu süvarilerinin eskilerinden mülazım adıyla üç yüz kişi ayırıp bunları emirberlikte ve dairesi muhafızlığında istihdam etmiş ve seferden avdetinde hizmetlerine mükâfat olarak padişah vakıflarından bazılarının mütevelliliğini, vergi ve cizyelerin tahsili gibi hizmetleri bunlara verilmesini sağlamıştır. Bu mülazımların yukarıda belirtilen hizmetlere gitmelerinden evvel bir sene kadar divan-ı hümayunda bulunup işlemleri görmeleri kanunla belirlenmiştir. Kapıkulu süvarilerinin evlenmelerine müsaade edilmiştir. Kanunda, bunların oğullarından yetişkin olanlar, babalarının hayatında ve yetişmiş değillerse babalarının vefatlarından sonra askerlik çağına gelince süvari bölüklerine alınmaları sağlanmıştır. Süvari öldüğü zaman, oğluna yetimler için ayrılan tahsisattan maaş verilmektedir.

Kapıkulu süvarilerinin ilk dört bölümü yani sipah, silahdar, sağ ulufeciler ve sol ulufecilerin kendilerinden başka yevmiyelerine göre maiyetlerinde hizmet personeli mevcuttur. Bunlar aldıkları yevmiyenin her beş akçesine mukabil sefer esnasında masrafı kendilerine ait olmak üzere bir atlı seyis bulundurmak mecburiyetindedir. Kapıkulu süvarileri atları ve maiyetleri sebebiyle tamamen İstanbul'da bulunmayıp az bir kısmı İstanbul'da ve diğerleri Edirne, Bursa ve havalisi gibi İstanbul civarındaki mahallerde bulunup sefere çağrıldıklarında orduya iltihak etmektedir. Kapıkulu süvarilerinin İstanbul'da oturanları Süleymaniye ve Çemberlitaş taraflarında oturmaktadır. Kapıkulu süvarilerinin 15. yüzyıl ortalarında altı bölümünün mevcudu sekiz bin kadar olup, Kanuni'nin son seferi esnasında (1566) bu mevcut on bir bini geçmiştir.

3.5.3.2. Eyalet Kuvvetleri

Osmanlı devletinin eyalet kuvvetleri, 16. yüzyılın başına kadar tımarlı veya topraklı sipahiler, yaya, müselleme ve yürükler, cerahor, cambaz, tatarlar, akıncılar, deliler, azablar, gönüllü ve beşliler'den oluşmaktadır.

3.5.3.2.1. Tımarlı Sipahiler

Tımarlı sipahilere topraklı sipahiler de denmektedir. Kendilerine tahsis edilen toprakları ekip biçerek elde ettikleri gelir karşılığında devlete asker yetiştiren tımar sistemi zamanla gelişerek 15. yüzyıl ortalarında en mükemmel şeklini almıştır. 15. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı sınırlarının genişlemesi devlete ait araziye ve tımarlı sipahi adedini çoğaltmış, özellikle Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki seferler de bu sipahi teşkilatının ordu içerisindeki imtiyazlarını arttırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun her eyaletinde tımarlı sipahi ile zeamet sahiplerinin künye ve hüviyetleriyle tımar yerlerini ve miktarını gösteren defterler vardır. Bunlardan tımarlı defterini o eyaletin tımar defterdarı ve zeamet defterlerini de tımar kethüdası tutmaktadır. Bu kayıtların bir sureti de hazinedeki mücmel ve mufassal denilen arazi defterlerinde bulunmaktadır. Sefer halinde o eyaletin beylerbeyi bu tımar defterinin bir suretini beraberinde götürerek yoklama yapmakta ve harp sahasında boş kadroları doldurmaktadır. Tımar ve zeamet verilmesi Nevruz'dan Nevruz'a yapılmakta, bu yeni atama ve görevden almalar beylerbeyiler tarafından mühürlenmiş bir defterle hükümet merkezine bildirilmektedir.

Sonradan ihdas edilen bir usulle kılıç tımar tevcihi iki şekilde olmaktadır. Biri tezkereli, diğeri ise tezkeresiz tımarlardır. Fatih Sultan Mehmet'in kanunnamesinde görüldüğü üzere 5999 akçeye kadar olan bir tımarı, vezir-i azam padişaha arz etmeden verebilmektedir. Padişahın mutlak vekili olan vezir-i azamdan başkasına bu yetki verilmemiştir. Beylerbeyilerinin bu kanun gereğince tevcih ettikleri tımarlar itiraz edilmeden kabul olunmuştur. 1529 yılında çıkarılan bir kanunla da Beylerbeyilerinin hükümet merkezine sormadan tımar tevcih etmeleri de kabul edilmiştir. Beylerbeyiler eyaletlerin derece ve önemlerine göre altı bin, beş bin, üç bin akçeden birer akçe eksik olarak yani 5999, 4999, 3999 akçeye kadar olan kılıç tımarlar tevcih etmektedir. Bunların kendi beratlarıyla verdikleri kılıç tımarlara tezkeresiz denmekte, fazlası için beratı divandan alınmak üzere

tezkere verilmektedir. Bundan dolayı beylerbeyinin kendi verdiği kılıç tımara tezkeresiz ve beratı divandan alınmak üzere tezkere verdiği hisse tımara da tezkereli tımar denilmiştir. Altı bin, beş bin, üç bin akçelik tımarlar ise tezkereli tımar addedilip bunların tevcihi hükümete aittir. Beylerbeyilerinin verdikleri tımar kendi isimlerini havi olarak verilip sonra tımar sahibi bunu merkezden değiştirerek padişah tuğrasının bulunduğu beratını almaktadır. Tımar işinin önemi, boş kadrolarının doldurulması, berat almak için İstanbul'a gelip gidilmesi pek uzun olacağından dolayı beylerbeyiler tarafından yukarıda belirtilen miktarda tımar tevcihi yetkisi verilmiştir.

Bir tımar kadrosu boşaldığında tımar sahibinin yetişkin olsun olmasın erkek çocuğu devlete müracaat ederek babasının tımarının kendisine tevcih edilmesini talep edebilmektedir. Devlet de o tımarın kılıç hakkı olarak bir kısmının o çocuğa verirken kalan kısmını da dağıtmaktadır. Yeni tımar sahibi yetişkin ise bizzat sefere gitmek, değilse kendi yerine cebeli denilen bir askeri bedel olarak sefere göndermek zorundadır.

Savaş durumunda tımarlı sipahiler cebeli denilen maiyetleriyle beraber sefere gitmektedir. Kanun üzere eyaletin derecesine göre her tımarlı sipahi kendisinin kılıç hakkı olan tımandan fazlası için kanunda belirtilen miktara göre muayyen miktarda cebeliyi sefere götürmeye mecburdur. Her cebelinin atı, silahı, yiyecek ve içeceği kendi sipahisine aittir. Bu cebeliler o sipahinin ya para ile aldığı veya harpte esir etmiş olduğu köleleridir. Padişah bizzat sefere giderse mazereti olmayan sipahiler de beraber gitmektedir. Her bin sipahi bir Alaybeyi'nin komutası altında bulunmaktadır. Her alayda da subay olarak üç veya dört subaşı bulunmaktadır. Bunlar barış zamanlarında bulundukları şehrin asayişi ile de meşgul olmaktadır. Sefere hareketten dört beş ay önce, devlet görevlileri seferin ne tarafa olduğunu bildirmekte ve tam teçhizatla hazırlanılmalarını emretmektedir. Bunun üzerine beylerbeyi sancakbeylerine ve o da alaybeylerine bu emri tebliğ ederek noksansız olarak hazırlanıp belirtilen zamanda emre intizar olmalarını sağlamaktadır.

Tımarlı sipahilerin iyi atları ve kılıçları ile kargı, kalkan, okları ve başlarında miğfer ve üstlerinde zırhları vardır. Seferde yararlık gösterenlerin dirliğine zam yapılmaktadır. Başarılı olanlara da zeamet tevcih olunmaktadır. Tımarlı sipahiler muharebede yarım hilal şeklindeki Osmanlı ordusunun sağ ve sol kanatlarını teşkil ederek ordu merkezini yandan gelecek taarruzlara karşı korumaktadır. Beylerbeyiler beraberlerinde sefere götürdükleri defterlerle harp sahasında veya hudutta yoklama yapmaktadır. Yoklamanın biri harbe

başlamadan evvel olup bu yoklamada bulunmayanların dirlikleri alınmayarak son yoklamaya kadar beklenmektedir. Savaş sonunda yapılan yoklamada emirle mahallinde kalmamış olanların ellerinden dirlikleri alındığı gibi verilen emre göre de cezalandırılmaktadır.

Tımar tevcihi hizmet mukabili olduğundan bu hizmeti yapmayanların tımarları geçici veya tamamen ellerinden alınarak azlolunup tımarları başkalarına verilmektedir. Bu durumdaki sipahinin vaziyeti askerlikten muaf olmayı gerektirmiyorsa bu sipahi yedi sene süreyle beylerbeyi emrine verilmekte ve seferlere de gitmek zorunda kalmaktadır. Beylerbeyi emrine girmez ve seferlere de gitmezse kendisine tekrar tımar verilmemektedir.

3.5.3.2.2. Geri Hizmet Kıtaları (Yaya, Yörük ve Müsellemler)

Yayalar ve Müsellemler Osmanlı devletinin ilk muntazam askerlerini teşkil etmişlerdir. Yeniçeri ocağının yaya askeri yetiştirmesinden bir müddet sonra yani 15. yüzyıl ortalarına doğru yayalar ve müsellemler muharebe hizmetinden alınıp geri hizmetlerde kullanılmışlardır. Yayalar, Anadolu beylerbeyliğinin muayyen sancaklarında bulunmaktadır. Her bir yaya ocağının bir yayabeyi vardır. Yayalar altı aydan altı aya nöbetle hizmete gelmektedir. Yayaların altı yedi adedi birbirine yamak olarak kaydedilmekte ve içlerinden nöbeti gelenler hizmete veya sefere gitmektedir. Yayalar savaş zamanında yol açmak, hendek veya siper kazmak, top çekmek, gülle ve ağırlık nakletmek, askere zahire taşımak gibi görevleri yapmakta, barış zamanında ise ihtiyaca göre kale tamiri, madende çalışma, tersane hizmeti ve buna benzer hizmetler görmektedir.

Rumeli beylerbeyliğinde yayaların gördüğü hizmeti görenlere Yörük denilmektedir. Yörükler; Tanrıdağı yörükleri, Kocacık yörükleri, Vize yörükleri, Naldöken yörükleri, Ofcabolu yörükleri gibi muhtelif bölgelerde bulunmakta olup her birinin bir yörükbeyi vardır. Yörüklerin yirmi dördü bir ocak olarak kabul edilmiştir. Yörüklerden biri eşkinci ve üçü çatal olarak nöbetle sefere gitmekte, yirmisi yamak olarak yerlerinde kalmaktadır.

Müsellemler; eyalet askerlerinin süvari grubunu oluşturmaktadır. Yaya ve yörükler gibi müsellemler de sonradan geri hizmetlerde kullanılmışlardır. Müsellemlerin Anadolu'dakileri Müslüman, Rumeli'dekilerin bir kısmı Müslüman ve bir kısmı ise sonra Hristiyan tebaadan meydana gelmiştir. Atlı olan müsellemler harp zamanlarında, seferin başlangıcında ordunun yola çıkmasından bir iki gün evvel yola çıkarılarak ordunun

ilerleyeceği güzergâhta yol, köprü, ormanlıkları açmaktadır. En büyük amirleri müsellemler sancakbeyleridir. Otuz müsellemler bir ocak teşkil etmektedir. Bunların da beşte biri nöbetle sefere gitmektedir.

Osmanlı devletinin sınır boylarındaki kuvvetlerinin amele ve inşaat işlerini yapan personeline cerahur veya serahur denmektedir. Bunlar; yol açmak, kale yapmak, ordunun geçmesine mâni ormanları kesmek, bataklıkları temizlemek, siperler kazmak ve ordu ağırlıklarını nakletmekle mükellef görevleri icra etmektedirler.

Cambazlar ve Tatarlar; yaya ve müsellemler gibi Osmanlı ordusunun geri hizmetlerinde kullanılan amele taburları veya bölükleri olup bunlardan cambazlar otuz dokuz ocak halinde Vize ve Vidin taraflarında bulunmaktadır. Tatarlar da aynı hizmeti görmekte, Yanbolu, Vize ve Vidin taraflarında oturmaktadırlar.

3.5.3.2.3. Öncü Kuvvetler (Akıncılar ve Deliler)

Osmanlı ordusunun en önemli ve etkili gücü hafif süvari kuvvetlerinin oluşturduğu Akıncılardır. Osmanlı devleti yetkilileri de bu kuvvetin oluşturulması ve gelişmesine gerekli önemi göstermişlerdir. Kuruluş döneminde yapılan fetihler sonucunda Osmanlı hududu genişledikçe hudut muhafızı olarak bulunan akıncılar da daha ileri bölgelere gitmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet ve bilhassa Yıldırım Beyazıt ile Kanuni Sultan Süleyman devrindeki akınlar özellikle batılıları endişeye düşürecek derecede başarılı olmuş olup bu başarılarıdaki en büyük pay Akıncılarına aittir. Yıldırım Beyazıt devrindeki akıncılık Bosna üzerinden Venedik içlerine, Hırvatistan ve Dalmaçya kıyılarına, kuzeyde de Transilvanya taraflarına kadar uzanmış, Kanuni zamanında ise Macaristan ovaları, Hırvatistan ve Almanya içlerine kadar yayılmıştır. Avusturya, Macaristan, Transilvanya, Lehistan, Hırvatistan, İstirya, Karniyol, Karintiya, Dalmaçya'yı içine alan bölgelere 1469 ile 1499 yılları arasındaki 30 senede 20'den fazla akın yapılmıştır.¹⁸⁰

Akıncılar tamamıyla Türk soyundan gelmiş askerler olup kuruluş döneminde Rumeli'deki muhtelif Müslüman olmayan milletler gözönüne alınacak olursa bunların Rumeli'ye yerleştirilmelerinin ne kadar isabetli olduğu görülür. Genelde ilkbaharda yapılacak olan

¹⁸⁰ Hammer, J. V. (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt 5*, Çev. Mehmet Ata, Üçdal Hikmet Neşriyat, İstanbul, 268.

harpler daha evvelden akıncılara haber verilmekte ve akıncıların da ona göre hazırlık yapmaları sağlanmaktadır. Bunların ocaklarından düşman hududuna kadar olan iaşeleri mahallince temin edilmektedir. Bunlar ordudan birkaç gün önde gidip keşif yapmakta ve güzergâhı emniyet altına bulundurmaktadır.

Akıncıların silahları; bir zırhlı göğüslük ve yaka ile mızrak, kalkan ve atlarının eyerine takılı başı topuzlu bir bozdoğan'dır. Akıncılar bölge bölge ocak halinde olup her bölgenin akıncı komutanı ile toyçe ve doçe denilen bölük komutanları mevcuttur. Bu toyçe'ler tımarlı olup diğer akıncıların tımarı yoktur. Macaristan'ın işgalinden sonra son akıncı kuvvetleri Mihal oğlu Hızır Bey ve Kasım Bey komutasında olarak Segedin ve Temeşvar taraflarında bulunmuşlardır. Semendire ve Bosna gibi bazı önemli merkezlerde oluşturulan deli askeri teşkilatı akıncı teşkilatını andırır ise de bunlar sancakbeylerinin idareleri altında bulunan askerlerdir.

Osmanlı devleti genişledikçe Evrenuz oğulları Arnavutluk ve Dalmaçya taraflarında, Mihal oğulları bir aralık Bosna ve sonra Semendire ve Sırbistan bölgelerinde ve daha sonra Macaristan'da, Malkoç oğulları Silistre taraflarında ve Turahan oğulları da Mora taraflarında bulunmuşlardır. Akıncı mevcutları muhtelif tarihlerde değişiklik göstermiştir. 1530 yılında Budin ve 1532 yılındaki Alman seferlerinde akıncı kumandanı Mihal oğlu Mehmet Bey'in komutasında elli bin civarında akıncı mevcut olduğu bilinmektedir.

Deliler ise sınırlarda veya sınıra yakın yerlerde bulunup serhad kulu denilen kuvvetler arasında çoğunluğu Türk uyruklu olan, iri yarı, cesaretleriyle ünlü ve akıncılara benzeyen bir hafif atlı sınıftır. Savaşlarda gösterdikleri olağanüstü cesaretlerinden dolayı bunlara deli adı verilmiştir. Bunların pervasızca düşmanlarına saldırımları, gözlerini budaktan esirgemeyerek hayatlarını tehlikeye atmaları bunlara bu ismin verilmesine sebep olduğu tahmin edilmektedir. Deliler sancakbeyi veya beylerbeyilerin maiyeti personelindendir.

Ocaklarını Halife Hazret-i Ömerü'l Faruk'a mensup addeden deliler fevkalade cesaret ve atılganlıkları ve korkunç kıyafetleriyle hasımlarına karşı daimi surette galip gelmişlerdir. Kadere inandıkları ve başa yazılanın mutlaka gerçekleşeceğine inandıklarından hiçbir tehlikeden kaçınmamışlardır. Bu nedenle de savaşlarda büyük yararlılıklar gösterip başarılı olmuşlardır.

Deli askeri sınıfı, 15. yüzyıldan sonra kısmen Türk ve kısmen de Boşnak, Sırp, Hırvat gibi Müslüman olmuş cengâver sınıflardan teşekkül etmiştir. Tamamiyle Rumeli halkındandır. Akıncıların silahları tamamen bunlarda da vardır. Başlarında benekli sırtlan derisinden yapılmış ve üzerine kartal kanatları takılmış bir başlık bulunmaktadır. Şalvarları kurt veya ayı derisinden olup tüyleri dışarıdadır.

Deliler, 15. yüzyılda Rumeli beylerbeyi ile Semendire ve Bosna sancakbeylerinin emirleri altında bulunurken daha sonraları diğer vezir ve beylerbeyiler de böyle bir sınıf meydana getirmişlerdir. 15. yüzyıl başlarından itibaren Semendire’de Yahya Paşazade Mehmet ve kardeşi Bali Beylerle Bosna sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey maiyetinde çok miktarda deli kuvvetlerine sahip oldukları bilinmektedir. Hüsrev Bey’in deli kuvveti on bin kadardır. Delilerin elli ve altmış bir bayrak olup, birkaç bayrak birleşince bir delibaşı emrine verilmektedir.¹⁸¹

3.5.3.2.4. Kale Kuvvetleri

Azablar, savaşlarda yeniçerilerin önünde bulunarak savaşmaktadırlar. Azab teşkilatı sonraları genişletilerek kale ve deniz azabları diye iki sınıf daha oluşturulmuştur. 1501 yılında Osmanlılarla Venedik ve müttefikleri arasındaki muharebede Fransız, Sicilya ve Aragon deniz kuvvetleri Midilli önüne gelerek orayı muhasara etmişlerdir. Osmanlı devleti acele olarak Midilli’ye azab kuvvetleri sevk etmiş ve bundan sonra azabların devlet hazinesinden maaşlı olarak kale hizmetinde bulunmalarını uygun görmüş ve bu tarihten sonra kalelere muhafız olarak maaşlı azab kuvvetleri konulmuştur.

Bu kale azablığı ile beraber yaya azablığı yani orduda hafif piyade azabları oluşturularak 15. yüzyıl ortalarına kadar orduda görev yapmışlardır. Kanuni Sultan Süleyman’ın Belgrad seferinde Nakkaş Ali Bey kumandasında olarak Anadolu’dan on bin yaya azab gelip Belgrad alındıktan sonra bunlardan bir kısmı muhafız olarak burada alıkonulmuştur. Aynı şekilde; Rodos seferinde de yirmi bin asker yaya azab yazılmıştır. Daha sonraki tarihlerde Osmanlı ordusunda ve yeniçerilerin önlerinde azab kuvvetleri görülmemiştir. Kale azabları serhadkulu denilen kuvvetlerin yaya kısmındandır.

¹⁸¹ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 573-574.

Deniz azabları tersane halkından olarak donanma hizmetiyle mükellef maaşlı bir sınıftır. Tersanede azaba ihtiyaç olunca Kaptanı Deryaya bir hükümle miktarı muayyen azab tedarik edilmiştir. Azablar kalyon devrine kadar Osmanlı donanmasının esasını teşkil etmişlerdir. Gemi reisleri ile dümenci, yelkenci ve vardiyancılar azab sınıfından persoeldir. Azablar bölük halinde olup her bölükte reis, kethüda, odabaşı, zabıt olarak görev yapmışlardır. 16. yüzyıl başlarında Gelibolu'daki donanma hizmetinde olarak doksan üç azab bölüğü mevcuttur. Her bölük mevcudu ortalama yedi, sekiz kişidir.

3.5.3.3. Deniz Kuvvetleri

Osmanlı devletinin kuruluş döneminde ilk olarak İzmit ve Gemlik taraflarının ve daha sonra da Karesi Beyliği'nin ele geçirilmesi sonrasında Marmara kıyılarının Osmanlı topraklarına katılması bu küçük beyliğin doğal olarak denizle temasını sağlamıştır. O dönemlerde mükemmel bir donanmaya sahip olan Karesi beyliği gemilerinden de istifade edilerek Rumeli'ye geçilmiş ve daha sonra da yani 14. yüzyıl sonlarında 1390 yılında Gelibolu'da önemli bir tersane inşa edilmiştir.¹⁸²

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş dönemindeki bu ilk devirler Osmanlı denizciliğinin acemilik zamanı olup tabii olarak denizde çok kuvvetli ve tecrübeli olan Venediklilerle boy ölçüşecek kudrette değildir. Bununla beraber bazı başarısızlıklara rağmen günden güne güçlü ve tecrübeli bir Osmanlı denizciliği meydana gelmiştir. Boğazlara ve Rumeli'ye sahip olan Osmanlıların Anadolu'dan Rumeli'ye geçmek için düşmandan daha güçlü olacak bir donanmaya sahip olmaları gerekmiştir. Nitekim Varna muharebesine geldiği sırada Boğaz tarafının düşman donanması tarafından kapandığını duyan Sultan II. Murat, yolunu değiştirerek İstanbul Boğazına gelip külliyyetli bir para mukabilinde Ceneviz gemileriyle o tarafa geçmiştir.

II. Murat zamanındaki Donanma Trabzon imparatorluğunu denizden tehdit edecek kadar gelişip deniz harekâtı icra edecek seviyeye ulaşmıştır. İstanbul'un fethi için yapılan kuşatmada da Osmanlı donanması yaptığı manevralarda başarılı olamamakla beraber sayı olarak üç yüz parçadan fazladır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldıktan sonra burayı

¹⁸² Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 575.

Akdeniz'den gelecek bir tehlikeye karşı korumak için Çanakkale Boğazını tahkim etmekle beraber donanmaya da gerekli önemi vermiştir. Bu sayede İmroz, Limni, Taşoz, Semadirek, Midilli, Eğriboz adaları alınmıştır. Sakız ve Sisam vergiye bağlanmıştır. Bu suretle Anadolu sahilleri de emniyet altına alınmıştır. Fatih Sultan Mehmet devrinde Rodos kuşatılmış, Venedik ve müttefikleriyle yapılan deniz savaşları daha başarılı geçmiştir. Osmanlı devleti deniz kuvvetleri sayesinde galip devlet olarak birçok antlaşmaya imza atmıştır. Akdeniz'de korsanlık eden Türk leventleri reislerinden meşhur Kemal Reis'in Osmanlı devleti hizmetine girmesi donanmada yeni bir canlılık meydana getirmiştir. Bu sayede Osmanlı donanması Akdeniz'de ıspanya sahillerine kadar olan bölgeleri ele geçirmiştir.

Yıldırım Beyazıt devrinde denizcilik daha da gelişmiştir. Memluklerle yapılan muharebede Hersekzade komutasında önemli bir donanma İskenderun sahillerine kadar gönderilmiştir. Yavuz Sultan Selim, donanmaya daha çok önem vererek o tarihe kadar Osmanlıların asıl tersanesi olan Gelibolu'dan başka Haliç'te de mükemmel bir tersane kurulmasını sağlamıştır. Yeni gemiler inşa edilmiştir. Yavuz Sultan Selim, karadaki büyük zaferlerine eşit olmak üzere denizcilikte de Akdeniz hâkimiyetini ele geçirmek istemiştir. Fakat ömrü bu amaca ulaşmaya yetmemiştir. Oğlu Kanuni Sultan Süleyman, Akdeniz'de İspanyollarla daimi surette mücadele eden ve Cezayir'de bulunan Barbaros Hayrettin'i devlet hizmetine çağırması ve gelir gelmez onu donanmanın başına geçirerek Kaptan-ı Derya yapmıştır. Barbaros Hayrettin Paşa'ya ait Cezayir beyliğini yine ona vermiştir. Tersaneyi yeni tesisat ve ilavelerle genişletmiştir. Bu suretle bu büyük denizci Osmanlı devleti hizmetine girdikten ve birtakım başarılarından sonra İspanyolların meşhur denizcisi ve Akdeniz hâkimi Andrea Dorya'ya Preveze'de vurduğu darbe ile dehasını göstermiştir. Osmanlı devleti bu suretle Akdeniz'de ve Avrupa'da karadaki hâkimiyetine ilaveten Akdeniz'de de deniz hâkimiyetini elde etmiştir.

Osmanlı devleti karada olduğu gibi denizde de yardım etmek suretiyle Fransa kralını büyük bir tehlikeden kurtarmıştır. Bu yardım, Fransa kralı I. Fransuva'nın düşmanı olan Alman imparatoru V. Şarl (Şarlken)'in vefatından sonra da devam etmiştir. Batı-Akdeniz sularına giden Barbaros Nice'i almış, Turgut Reis ve kaptan Piyale Paşa da Fransızlara yardım etmek suretiyle aradaki ittifaka riayet edilmiştir.

Osmanlı donanmasının gemileri Gelibolu ve İstanbul'daki tersanelere ilaveten Karadeniz, Marmara Denizi ve Akdeniz'deki gemi inşa tezgâhlarında da yapılmıştır. Karadeniz'de Sinop, Çayağzı, Kefken, Rumeli sahilinde Varna, Burgaz, Ahyolu ve Tuna kenarında Rusçuk, Marmara denizinde İzmit, Gemlik, Edincik, Karabiga ve Ege denizinde bazı adalarla Edremit, Selçuk, Güllük, Akdeniz'de Bodrum, Antalya, Alanya ve Rodos adası bunlardan bir kısmıdır.

Osmanlılar gemi malzemeleri ve teçhizatlarından olan yelken, halat, zift, kürek, tel, gemi demiri gibi teçhizatları tedarik için ocaklık olarak yani daimi surette bunları hazırlayıcı bir teşkilata malik olduklarından gerek gemi yapmak ve gerek bunların eşyasını tedarik hususunda asla sıkıntı çekmemiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden 16. yüzyıl sonlarına kadar donanmanın esas unsurları çektiri sınıfından kadirgalar olup kadirgalar o devirde Osmanlıların en ileri harp gemileridir. Bunlardan başka donanmanın gemileri olarak mavuna, kalite ve perkende ve küçük olarak İşkampavya, Firkate, Karamürsel, Kütük isimlerinde gemiler ve kayıklar mevcuttur. Bunlara ilaveten bir de Çardak ile Gelibolu arasında çalışan ve tımarlı sipahi ve atlı sınıfını nakleden at gemileri vardır. Bu asırlarda Osmanlı donanması çektiri yani kürekli sınıfındandır.¹⁸³

Bir kadirganın boyu bodoslama arasında elli beş ve elli altı zira yani kırk iki metre olup yirmi dört oturaklıdır. Her oturağında dört kürekçisi bulunmaktadır. Kürekçi sayısı yüz doksan altıdır. Yüz kadar cenkçi kaptan, yelkenci, kalafatçı, dümenci sayısı ile kadirga mevcudu üç yüz otuz kişiyi bulmaktadır. On üç veya on dört topu mevcuttur. Mavuna kadirgadan büyük olup her küreğini yedişer kişi çekmektedir. Mavuna'nın yüz elli cenkçisi, yirmi dört topu vardır. Kalite, perkende ve diğerleri kadirgadan küçüktür. İşkampavya haberci gemisidir.

Kaptan-ı Derya'nın bulunduğu daha büyük kadirgaya Baştarde adı verilmektedir. Kaptan-ı Derya denize çıktığı zaman otuz altı oturaklı olan bu kadirgaya binmektedir. Baştarde'nin her oturağında beş ile yedi kürekçisi vardır. Kaptan-ı Derya baştardesinin mevcudu kaptan

¹⁸³ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 577.

ve beş yüz kürekçi, iki yüz on altı cenkçi, topçu ve sair gemicileriyle birlikte sekiz yüz kadardır.¹⁸⁴

3.5.4.Yükselme Döneminde Osmanlı Ordusu Askeri İnsan Gücü, Askeri Harcamaları, Silahları, Teçhizat ve Malzemeleri, Lojistik Sistemi, Savaş ve Fetih Yöntemleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme devrindeki askeri gücünü değerlendirirken bu gücü oluşturan kaynağın potansiyeli ile bu potansiyelin ne ölçüde kullanılabilir hale getirildiği ve kullanıldığı daima göz önünde bulundurulmalıdır. Devletin askeri gücü değerlendirilirken, İmparatorluğun en güçlü olduğu dönemde Avrupa, Asya ve Afrika kıtasında yaklaşık 3,5 milyon kilometrekarelik bir bölgeyi etkisi altında bulundurduğu ve imparatorluğun tüm askeri gücünü aynı anda ve tek bir bölgede kullanabilme imkân ve kabiliyetinde olmadığı hususunu da dikkate almak gerekmektedir. Ancak, kurulduğu 13. yüzyıl başlarından 16. yüzyıl sonlarına kadar sürekli bir şekilde yükselmesini sürdüren böyle büyük bir imparatorluğun yükselme sürecinde izlediği askeri stratejiyi belirleyebilmek için öncelikle milli gücünün esasını oluşturan ve yükselmesini sağlayan askeri gücünü de tam olarak ortaya koymak çok önemlidir. Daha önceki bölümlerde Osmanlı devletinin kuruluş ve yükselme devrindeki askeri teşkilatı ve devletin kuruluş faaliyetleri ortaya konmuştur. Bu bölümde de, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri stratejisinin en önemli boyutlarından birini oluşturan Osmanlı ordusu askeri insan gücü, silahları, teçhizatları, malzemeleri, lojistik sistemi, savaş ve fetih yöntemleri ortaya konacaktır.

3.5.4.1. Osmanlı İmparatorluğu Askeri İnsan Gücü

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde ilk düzenli ordu Orhan Bey zamanında Vezirleri Alaattin Paşa ve Çandarlı Kara Halil Paşaların tavsiyeleri üzerine kurulan ve Türk gençlerinden oluşturulan biner kişilik yaya ve müselleme sınıflarıdır. 1329 yılında İznik'i kuşatan Orhan Bey Darıca-Eskihisar arasında bulunan Pelakanon mevkiinde Bizanslılar ile savaştığında ordusunun mevcudunun 8 000 civarında olduğunu

¹⁸⁴ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 578.

bilinmektedir.¹⁸⁵ I. Murat zamanında ise Osmanlı Devletinin bir imparatorluk haline gelmesini sağlayan Yeniçeri teşkilatı kurulmuştur. Yeni asker anlamındaki Yeniçeri teşkilatı Türk geleneklerine göre yetiştirilmiş harp esirlerinden bin kişilik bir bölük olarak teşkil edilmiştir. I. Murat devrinde 1364 yılında Sırlara karşı yapılan Sırsındığı savaşında Osmanlı ordusu 10 000 civarındadır. Sırp ordusunun da en az 20 000 kişi olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir.¹⁸⁶ 1388 yılında yapılan Bulgaristan seferine Vezir Çandarlızade Ali Paşa komutasında 30 bin kişilik bir ordu katılmıştır.¹⁸⁷ 1389 yılında Sırlarla yapılan I. Kosova muharebesine iki taraftan katılan askerlerin sayısı tam olarak bilinmemesine rağmen Oruç Bey'e göre, Anadolu'dan 10 000 yaya, Rumeli'den 10 000 azab askeri ve 20 000 akıncı olmak üzere 50-60 bin kişilik bir ordu iştirak etmiştir.¹⁸⁸

Yıldırım Beyazıt zamanında 1391 yılında şehzade Süleyman Çelebi'nin Sivas'ta Karayölük Osman Bey ile yaptığı ve sonucunda kazandığı muharebeye 20 000 atlı ve 4 000 yaya asker iştirak etmiştir.¹⁸⁹ Yıldırım Beyazıt'ın 1396 yılında Macar Kralı Sigismund'un komutasındaki Macarlar, Fransız, Alman, Belçika, Felemenk, İsviçre Şövalyeleri, İngiltere Haçlıları, İskoçya, Savua, Lombardiya, Rodos Şövalyeleri ve Eflaklardan oluşan 100-120 bin kişilik ordu ile Niğbolu'da yaptığı ve kazandığı savaşta Osmanlı ordusu da 120 bin ile 200 bin kişi civarındadır.¹⁹⁰

1402 yılında Yıldırım Beyazıt ile Timur arasında yapılan ve Yıldırım Beyazıt'ın yenildiği Ankara Meydan Muharebesinde Timur'un ordusu 160 bin, Yıldırım Beyazıt'ın ordusu ise 70-90 bin arasındadır.¹⁹¹ II. Murat zamanında 1448 yılında yapılan II. Kosova Muharebesinde 20 bini Macar olan Eflak, Bohemya, Polonya ve Alman Kuvvetlerinden müteşekkil Macar Kralı Jan Hünyad komutasındaki toplam 90 bin kişilik kuvvete karşılık II. Murat komutasındaki Osmanlı ordusu 80-100 bin kişilik bir askeri güce sahiptir.

¹⁸⁵ Taneri, A. (1981) *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 140

¹⁸⁶ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 168.

¹⁸⁷ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 192.

¹⁸⁸ Taneri, A. (1981) *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 141.

¹⁸⁹ Taneri, A. (1981) *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 141.

¹⁹⁰ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 282-283.

¹⁹¹ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 311.

Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlanan muharebe sonucunda Macar ordusu 17 bin zayıat verirken Osmanlı ordusunun zayıatı 4 bin kadardır.¹⁹²

Fatih Sultan Mehmet padişah olduktan sonra Osmanlı ordusunu ve özellikle de yeniçerileri yeniden düzenleyerek ordunun sayısını ve gücünü arttırmıştır. Yeniçeri ocağına sekban bölükleri adı ile yeni birlikler ilave etmiştir. Daha önce 8 bin kişi civarında olan yeniçeri askerleri sayısı ilk etapta 12 bine çıkarılmıştır. Fatih Sultan Mehmet ayrıca askerlerin silahlarını da yenileyerek orduyu bir anlamda modernize etmiştir.

Fatih Sultan Mehmet'in orduyu modernize etmesi ve güçlendirmesinin sonrasında 1453 yılında yapılan İstanbul'un fethine iştirak eden Osmanlı ordusunun sayısına ilişkin muhtelif rivayetlere göre 150 bin ila 200 bin arasında olduğu belirtilmektedir. Ancak bu sayının ne kadarının hakiki ordu mevcudu, ne kadarının gönüllü veya sivil olduğu bilinmemektedir. Fethi iştirak eden kapıkulu askerleri, tımarlı sipahiler, azablar ve gönüllülerin 100 bin ila 120 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Fethi iştirak eden Osmanlı donanmasının da nakliye gemileriyle beraber büyük, küçük 150 parçadan fazla olduğu, bazı Rum tarihçilere göre de 420 parça oldukları belirtilmektedir.¹⁹³ İstanbul'u müdafaa eden Bizans ordusu 5 bin, halktan gönüllülerin iştirakiyle oluşturulan 5 bin kişilik güce ilaveten batı Akdeniz'deki ülkelerden gelen yardım kuvvetlerinin sayısı da 3 bin ve gemilerdeki personelden oluşturulan 2 bin kişi ile beraber şehzade Orhan'ın maiyetindeki 600 Türk'ü de sayarsak toplam 15 600 civarında bir mevcudu bulunmaktadır. Ayrıca Haliç içerisinde 8 Ceneviz, 15 Venedik, 6 İtalya Cumhuriyetine ait gemi ile 7 Bizans Kadırgası ve 3 diğer ülkelere ait gemi olmak üzere toplam 39 adet gemi bulunmaktadır.

16. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı devleti askeri gücü içerisindeki hâkim unsurlar, savaş ganimetlerinden aldıkları pay karşılığında devlete hizmet eden hafif süvari unsurları ve akıncı güçleridir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettiği dönemde bu süvari akıncılarının sayısı o zamanki orduların sayıları ile karşılaştırılmayacak kadar yüksek bir seviye olan 46 000 kişi civarındadır.¹⁹⁴ 17. yüzyıl ortalarında ise Osmanlı ordusunda bu

¹⁹² Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 449-450.

¹⁹³ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 473.

¹⁹⁴ Çakmakçıoğlu, S. (2007) *Koçi Bey Risaleleri*, Zuhuri Danışman'ın 1972 tarihli çalışmasından temel alınarak baskı yapılmış, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 55

akıncıların sayıları 2 000 civarına inmiştir. 16. yüzyılda savaş taktiklerinde ve savaşlarda kullanılan silahların değişimine paralel olarak ve bu değişimi de yansıtabilecek şekilde, devlet tarafından desteklenen ve elde bulundurulmuş asker sayısında da artırıma gidilmiştir. Ayrıca asker tedarikinde de iki gruba ayrılan bir sistem benimsenmiştir.

Osmanlı devleti askeri teşkilat yapısında da belirtildiği üzere, Osmanlı askeri gücünün esasını; merkezde maaşlı kapıkulu askerleri ile mevsimlik olarak seferber edilen ve tımarlı olarak isimlendirilen eyalet askerleri oluşturmuştur. Merkezde maaşlı olarak bulundurulmuş kapı kulu askerlerinden yeniçeriler ilk kurulduklarında sayıları 1 000'lerle ifade edilirken kuruluşlarını ve yapılanmalarını tamamlayıp en güçlü oldukları 15. yüzyılın sonlarında 14 800 asker mevcuduna sahip oldukları bilinmektedir.¹⁹⁵ Ancak yeniçerilerle ilgili devşirme sistemi dışından da personel alınması uygulaması sonrasında 17. yüzyılın ikinci yarısında yeniçeri sayısının yaklaşık 40 000 kişiye çıktığı belirtilmektedir.¹⁹⁶ Hem kapıkulu askerlerinde ve hem de eyalet askerlerinde piyade ve süvari kuvvetleri mevcuttur. Bunların birbirlerine oranları zaman zaman değişmekle beraber piyadelerin süvarilere oranı bire iki ile bire üç arasında değişmektedir.

Osmanlıların seferlerinde sahip oldukları asker sayılarının tümünü tespit etmek mümkün değildir. Ancak, bazı seferlerle ilgili olarak sefere katılanların anlatımlarından ordudaki asker sayısını belirlemek mümkündür. Örneğin; IV. Murat'ın 1638 yılında gerçekleştirdiği Bağdat seferi için seferber edilen Osmanlı ordusunun sayısının sefere katılan Zarain Ağa'nın belirttiğine göre; 35 000 piyade ve 73 589 hafif atlıdan oluşan 108 589 olduğu ifade edilmektedir.¹⁹⁷ Bu rakamlara da bakıldığında Osmanlı ordusunun genelde süvarilerden oluşan bir ordu olduğu görülmektedir.

3.5.4.1.1. Kapıkulu Askerleri

Kapıkulu askerleri Osmanlı ordusunun daimi unsurlarını oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselmesini sürdürdüğü 13. ve 17. nci yüzyıllar arasındaki dönemde, özellikle Balkanlar ve Avrupa'da topraklarını genişletebilmesi için savunmasını kaleler

¹⁹⁵ Küçükyalçın, E. (Mayıs 2012). *Turna'nın Kalbi, Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul, 79

¹⁹⁶ Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, Çev. M.Tanju Akad, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul, 58

¹⁹⁷ Murphey, R. (2007) *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 59.

vasıtasıyla korumaya dayandıran devletlere karşı kuşatma savaşında başarılı olmasını gerektirmektedir. Kuşatma savaşı ise, teknik yönden gelişmiş silah ve malzeme ile eğitilmiş bir orduya sahip olmayı gerektirmektedir. Daha az maliyetle eğitilmiş bir orduya sahip olmak için de, bu konuda yeteneği olmayan insan gücünü eğitmeye zaman harcamak yerine, yetenekli adayları tespit ederek bunları eğitmenin daha uygun olacağını dikte etmektedir. Bu nedenle de daha kuruluş döneminden itibaren padişahı koruyacak imparatorluk muhafızı olarak kurulan kapıkulu askerleri 16. yüzyıldan itibaren ise ordunun vazgeçilmez unsurları haline geldiler. Daimi bir ordu yetiştirmek savaşlarda başarılı olabilmek için ne kadar gerekliyse bunların maaşlarını ödeyebilmek için kaynak bulunması da onun kadar önemlidir. Bu nedenle de kapıkulu askerlerinin sayısı, askerlere maaş ödenebilmesi için devlet hazinesinde mevcut para miktarı ile orantılı olmak durumundadır. Hazineye yeterli kaynak yok ise kapıkulu olarak alınacak asker sayısı da bu duruma uygun olarak kısıtlanmaktadır. Osmanlı ordusu Kapıkulu askerlerinin büyüklüğünün gelişimi yıllara göre Çizelge 3.3 de verilmiştir.¹⁹⁸

Kapıkulu askerleri ile Osmanlı padişahlarının saray personeline hazineden yapılan yıllık ödemeler; devletin gelirleri ile asker sayılarının artış ve azalış durumlarına göre değişiklik göstermektedir. Örneğin; 1527 yılında kapıkulu askerleri ile Osmanlı padişahlarının saray personeline hazineden yapılan yıllık ödemeler yıllık bütçenin % 44'ünü oluştururken bu rakam 1547 yılında % 39'a, 1567'de % 37'ye düşmüş, bilahare artmaya başlayarak 1613 yılında %52'ye, 1623'te %75'e, 1627 yılında ise %77'ye çıkmıştır.

¹⁹⁸ Kapıkulu askerleri sayıları Roads Murphy'nin Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700, Çev. M.Tanju Akad, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul,2007, 68. Kitabından alınmıştır.

Çizelge 3.3 Kapıkulu Askerlerinin Yıllara Göre Sayıları

Birlik Adı	1527	1574	1597	1609	1670
I. Yeniçeri Birlikleri					
Yeniçeriler	7886	13.599	35.000	37.627	39.4704
Yeniçeri adayları	3553	7495	10.000	9406	8742
TOPLAM	11.439	21.094	45.000	47.000	48.212
II. Altı daimi süvari alayı					
1. Sipahiyan	1993	2210	7000	7805	6615
2. Silahdaran	1593	2217	5000	1683	5925
3. Ulufeciyan-i yemin	589	400	1800	2055	467
4. Ulufeciyan-ı yesar	498	407	1500	423	435
5. Gureba-i yemin	211	406	1000	928	355
6. Gureba-i yesar	2014	407	800	975	273
TOPLAM	5088	5957	17.000	20.869	14.070
III. Topçu birlikleri					
1. Cebeciyan	524	625	Bilinmiyor	5070	4789
2. Topçuyan	695	1099	Bilinmiyor	1552	2793
3. Arabacıyan-ı top	943	400	Bilinmiyor	684	432
TOPLAM	2162	2124	Bilinmiyor	7966	8014
GENEL TOPLAM	18.689	29.175		75.868	70.2965

Bu rakamlara bakıldığında; kapıkulu askerleri ile Osmanlı padişahlarının saray personeline hazineden yapılan yıllık ödemelerin yıllık bütçe içindeki payları 1527 yılında 1/3 iken 1627 yılında 2/3 seviyesine çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda topraklarını genişletmesi sürerken hazine gelirleri de o oranda artmış ve askerlere ödenen maaşların yıllık bütçe içindeki payları da aynı paralelde düşüş göstermiştir. Ancak, 17. yüzyılda fethedilen toprakların alanının azalması neticesinde hazine gelirlerinin de azalması ve asker sayısının artması dolayısıyla askerlere ödenen maaşların yıllık bütçe içindeki payları da aynı paralelde artış göstermiştir.

Kapıkulu askerlerinden yeniçeriler ile ilgili bir diğer önemli konuda eğitim konusudur. Yeniçeri ocağının kuruluşu döneminde yeniçeri adaylarının acemi ocağından yeniçeri ocağına geçişleri için yaklaşık yedi yıllık bir eğitim dönemi gerekmektedir. Bu süre yeniçerilerin devşirme sistemindeki değişikliklere bağlı olarak zamanla azalmaya başlamış, bu da yeniçerilerin eğitim seviyelerini menfi etkileyerek 17. yüzyıl ortalarında bu askerlerin savaştaki başarılarını sorgular hale getirmiştir.

Kapıkulu askerlerine ödenen maaşların yıllık bütçe içindeki payları artış gösterdikçe, devlet görevlileri de bu askerlerin yerine alternatif olabilecek askere alma yöntemleri geliştirmeye başlamışlardır. Ayrıca, bir savaş durumunda kapıkulu askerlerinin tümü savaşa iştirak etmemektedir. Yeniçerilerden sekban bölükleri İstanbul'da muhafız bölüğü olarak kalmaktadır. Yine kale muhafızları olarak görevlendirilen yeniçerilerde savaşa iştirak etmemektedir. Savaşlara iştirak etmeyen yeniçeri sayısı toplam mevcudunun kabaca % 31'i civarındadır. Bu rakamlar bazı seferler için % 50 seviyesine çıkarken bazı seferler için ise bu rakamlar % 20'ler seviyesine düşmektedir. Örneğin; 1638 yılında IV. Murat'ın Bağdat seferi sırasında ve 1683 yılında Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'ya hücumunda yeniçeri sayısının 25 000'in üstündedir.¹⁹⁹

3.5.4.1.2. Eyalet Kuvvetleri ve Tımarlı Sipahiler

Osmanlı İmparatorluğu ordusunda en büyük askeri insan gücünü tımar adı verilen zorunlu askerlik hizmeti karşılığında toprak geliri tahsisi sistemi ile askere alınan eyalet kuvvetlerinin en önemli askeri gücü olan tımarlı ordusu oluşturmaktadır. Tımarlı askeri gücün sayısı konusunda tarihçiler farklı sayılar vermektedir. Venedik'in İstanbul elçisi diplomat Alvise Contarini'nin iddiasına göre; gerek duyulması halinde Osmanlı Devleti, hazineden tek kuruş harcanmadan 200 000 süvariden oluşan bir orduyu savaşa hazır etme imkân ve kabiliyetine sahiptir.²⁰⁰ Evliya Çelebi ise seyahatnamesinde; 91 600'ü Anadolu eyaletlerinden, 74 600'ü Rumeli eyaletlerinden olmak üzere toplam 166 200 kişilik potansiyel bir tımarlı askeri gücünden söz etmektedir. Bu gücün tamamının her defasında toplanarak savaşa sürülmesi doğal olarak mümkün değildir. Ancak, bu rakamlara bakıldığında potansiyel olarak da olsa o dönemde bu kadar büyüklükte bir kuvvete sahip olabilecek başka bir devlet bulunmamaktadır.

İmparatorluğun sahip olduğu tüm askeri gücü bir defada ve bir cephede toplamak da doğal olarak mümkün değildir. Savaş batıda olduğu zaman doğu cephesinin, savaş doğuda olduğu zamanda batı cephesinin emniyete alınabilmesi için bir kısım kuvvetlere ihtiyaç olduğu gibi ihtiyat kuvvetlerine de her zaman ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, belli bir

¹⁹⁹ Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 71

²⁰⁰ Murphey, R. (2007) *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 60.

döneme ait devletler arasında askeri güç mukayesesi yapılırken istatistiksel sayılara ihtiyaç duyulmakta ve analizler de bu sayılarla yapılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1527 yılı dolaylarında tımarlı ordusunun potansiyel gücünün toplam 89 608 olduğu, bunların 37 408'inin Avrupa kıtasında, 22 608'inin Batı Anadolu, 19 554'ünün Doğu Anadolu, 6 825'inin Suriye ve 3 213'ünün de Diyarbakır bölgesinde olduğu belirtilmektedir.²⁰¹ Osmanlı ordusunun Macaristan seferi öncesinde 1541 yılında da yaklaşık 90 000 kişilik bir tımarlı askeri gücüne sahip olduğu ve bunların 60 000'e yakın bölümünün Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasındaki topraklarından geldiği ifade edilmektedir. Osmanlı ordusunun 1631 yılı dolaylarındaki tımarlı ordusunun potansiyel gücü; toplam olarak 106 379'a çıkmış, bunların % 56'sını oluşturan 59 818'i Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya kıtasındaki topraklarından, % 44'ünü oluşturan 46 785 kişi ise Avrupa kıtasındaki topraklarından sağlanmıştır. Tımarlı ordusunun sayısal gücü değişik kaynaklarda farklı olarak verilmektedir. Örneğin; Ayn-ı Ali'nin 1609 tarihli risalesinden alınan verilere göre tımarlı ordusunun potansiyel gücü toplam 170 550 olarak verilmektedir. 1609 yılında Tımarlı Ordusu Asker Sayısı Çizelge 3.4'dir.²⁰²

1631 yılında Koçi Bey tarafından IV. Murat'a sunulan Koçi Bey Risalelerine göre ise Kanuni Sultan Süleyman zamanında(1521-1566); Rumeli'de 70-80 bin, Anadolu'da ise 80 bin civarında tımarlı ordusunun bulunduğu ifade edilmektedir.²⁰³ Koçi Bey'in 1640 yılında Sultan I. İbrahim'e sunduğu risalesinde ise savaşa katılan tımarlı asker sayısı; Rumeli'deki eyaletler için 30 000, Batı Anadolu için 15 000, Doğu Anadolu için 25 000 olmak üzere toplam 70 000 olarak verilmektedir.

²⁰¹ Murphey, R. (2007) *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 61. Yazar bu bilgileri Topkapı Sarayı, D.3442'de bulunan bir dökümandan aldığını belirtmektedir.

²⁰² Tımarlı askerleri sayıları Roads Murphy'nin Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700, Çev. M.Tanju Akad, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul,2007, 65. Kitabından alınmıştır.

²⁰³ Çakmakoglu, S. (2007) *Koçi Bey Risaleleri*, (Zuhuri Danişman'ın 1972 tarihli çalışmasından temel alınarak baskı yapılmış), İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 35.

Çizelge 3.4. 1609 Yılında Tımarlı Ordusu Asker Sayısı

Avrupa Eyaletleri	
Eyaletin Adı	Asker Sayısı
Bosna	3000
Suda	Bilinmiyor
Cezair-i Bahr-i Sefid	4500
Rümeli	33.000
Temeşvar	Bilinmiyor
	40.500
Bilinmeyen Eyaletler İçin Tahmin	10.000
Avrupa Eyaletleri	50.500
Asya Eyaletleri	
Eyaletin Adı	Asker Sayısı
Anadolu	17.000
Bağdat	Bilinmiyor
Çıldır	1800
Diyarbakır	18003
Erzurum	7800
Halep	2500
Karaman(Konya)	4600
Kars	Bilinmiyor
Kıbrıs	9000
Musul	Bilinmiyor
Rakka(urfa)	1600
Rum (Sivas)	9000
Şam	2600
Trablus-i Şam	1400
Trabzon	1750
Van	Bilinmiyor
Zülkadiriye (Maraş)	5500
	66.350
Yardımcılar(Türkmen ve Kürt)	33.700
Bilinmeyen Eyaletler İçin Tahmin	20.000
Asya Eyaletleri	120.050
GENEL TOPLAM	170.550

1661-1668 yılları arasında İngiltere'nin İstanbul ve İzmir Konsolosluklarında görev yapan İngiliz diplomat Paul Ricault, 1666 yılında kaleme aldığı “Osmanlı İmparatorluğu'nun Halihazırının Tarihi (17. yüzyıl)” adlı eserinde Osmanlı eyaletlerindeki Zeamet ve Tımarlı sayısını şu şekilde vermektedir.²⁰⁴

²⁰⁴ Ricaut, P. (2012) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hali hazırının Tarihi (17. yüzyıl)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 272-281.

Anadolu Beylerbeyliği; 15 sancakta toplam 297 Zaim, 7440 Tımarlı, genel toplam 16 060, gelir ise 37 310 700 akçedir. Her zaim için asgari 4 cebeli, tımarlılarda asgari iki kişi sayılarak hesap yapılmıştır. Bunlar yokken devletin bu maksatlar için 6 900 adam beslediği, ayrıca orduyu seferde takip eden 1 280 ordu bakkalı, 128 Mısırlı Borazancı ve Davulcu içinde ödenek ayırdığı belirtilmektedir.

Rumeli Beylerbeyliği, 22 sancakta, 1075 zaim, 8194 tımarlı, genel toplam 20 688'dir. Ancak bu bölgedeki muhariplerin sayısının 33 000 civarında olduğu belirtilmektedir. Bunların dışında Yörükler denilen 5 000 kişilik bir akıncı kuvvetinin de mevcut olduğu ifade edilmektedir. Paul Ricault ayrıca Budin, Temeşvar ve Bosna eyaletlerine ait kayıtlara ulaşamadığını, Budin'deki sınır kuvvetlerinin toplam sayısının yüksek rütbeli bir subaydan aldığı bilgiye göre toplam 22 880 kişi olduğunu, diğer sınır bölgelerindeki kuvvetler de eklendiğinde bu sayının 70 000 civarında olduğunu belirtmektedir. Paul Ricault; zaimler ve tımarlılar ile ilgili sayı hesaplamaları sonucunda 83 380 toplam mevcuda ulaştığını ve bu rakamın asgari rakam olduğunu, bu kuvvetlerin sayısının 100 bin rakamına ulaşabileceğini belirtmektedir.²⁰⁵

Tımarlı ordusu askerleri, savaş olmadığı dönemlerde arazilerine dönüp çiftçilikle uğraşırken, savaş dönemlerinde tam teçhizatlı olarak kendi beylerinin komutasında savaşlara iştirak etmektedir. Tımarlı ordusunun seferber olması, cepheye yürüyüşü, düşmanla muharebesi ve muharebe sonucunda kendi arazilerine dönüşü genelde nisan ayı ile ekim ayı arasındaki bir dönem içerisinde yapılmaktadır.

3.5.4.1.3. Deniz Kuvvetleri

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Osmanlı Beyliği'nin toprakları denize kıyısı olmadığından deniz kuvvetleri de mevcut değildir. İzmit ve Gemlik'in alınması sonrasında Karesi Beyliği'nin de teknik yardımlarıyla oluşturulan deniz gücü önceleri Marmara Denizi, Boğazlar, Karadeniz ve Ege Denizi'nde etkili olurken zamanla Akdeniz'e açılmış ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında Akdeniz tamamiyle Osmanlı Devleti kontrolüne girmiştir. Bunda doğal olarak Hızır Reis'in 1538 yılında Venedik donanması ile yaptığı Preveze deniz savaşını kazanmasının büyük rolü vardır. Bu dönemde Osmanlı deniz

²⁰⁵ Ricaut, P. (2012) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hali hazırlarının Tarihi (17. yüzyıl)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 280.

gücünü sayısal olarak belirlemek için Osmanlı tarihi kaynaklarında yeterli bilgi mevcut değildir. Bu nedenle Osmanlı Deniz gücünün tespitinde de, çoğunlukla başvurulduğu gibi yine batılı diplomatların yazdıkları eserlere başvurmak gerekmektedir.

İtalyan Coğrafyacı ve Doğa Bilimci Luigi Ferdinando Count De Marsigli, 17. yüzyıl sonlarında Osmanlı Deniz Kuvvetlerinin mevcudunun 60 572 personel olduğunu belirtmektedir.²⁰⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun Kara ordusunun askeri gücü 232 332, toplam askeri insan gücü ise 292 904 olarak verilmektedir.

3.5.4.2. Askeri Harcamalar

Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet bütçesinden askeri harcamalar için ayırdığı payın büyüklüğünü belirleyebilmek için devlet bütçesinin büyüklüğünün bilinmesine ihtiyaç vardır. Genel olarak devlet bütçesi ele alındığında 16. yüzyılda devlet bütçesinin fazla verdiği, 17. yüzyılda ise bütçe açıkları yaşanmaya başladığı görülmektedir.²⁰⁷ Örneğin, 1527 yılı genel bütçesinde 277,2 milyon akçe gelir ve 185,6 milyon akçe harcama sonucunda bütçenin 91,6 milyon akçe fazla verdiği ortaya çıkmaktadır.²⁰⁸ 1653 yılında ise 580 milyon akçelik gelir karşısında 656 milyon akçelik harcama yapıldığı görülmektedir. Bütçenin açık vermesi üzerine özellikle askeri ihtiyaçların karşılanması için başlangıçta bedel-i nüzul adı verilen ek vergiler konmuş, sonraları bu vergilerinde askeri ihtiyaçları karşılaması üzerine kısa vadeli borçlanmalara gidilmiştir. 1630-1631 yıllarında Osmanlı Ordu'sunun Doğu Anadolu'da Irak'a yürüyüş halinde olduğu 12 aylık bir dönemde, savaş hazinesine, beşte biri Mısır'dan gelen, beşte biri merkezi hazineden, beşte ikisi genel gelirlerden ve geri kalan beşte biri de özel salmalardan olmak üzere 271,6 milyon akçe gelirin aktarıldığı anlaşılmaktadır.²⁰⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun bütçesinden askeri harcamalar için ayrılan pay hiçbir zaman çok büyük bir sorun olarak görülmemiştir. Tımar sistemi gereğince, Tımar sahipleri

²⁰⁶ Luigi Ferdinando Count De Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatına Kadar Askeri Vaziyeti*, Çev. Kaymakam Nazmi, Büyük Erkanı Harbiye Matbaası, Ankara, 1934, s. 288-289

²⁰⁷ Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 73.

²⁰⁸ Barkan, Ö. L. (1953). 993,934/1527-28 Mali Yılına Ait Bütçe Örneği, *İktisat Fakültesi Mecmuası* 15, 277 Tablo 7 ve s. 280-296

²⁰⁹ Barkan, Ö. L. (1953). 993,934/1527-28 Mali Yılına Ait Bütçe Örneği, *İktisat Fakültesi Mecmuası* 15, 277 Tablo 7 ve s. 280-296

tarafından her türlü harp silah, teçhizat ve malzemeleri ile beraber devlete verilmek üzere hazırlanan ve eğitilen eyalet askerleri ve tımarlı sipahiler için harp zamanında yapılan harcamalar hariç barış döneminde devlet tarafından hiçbir harcama yapılmamaktadır. Buna mukabil, padişahın korunması maksadıyla onunla beraber hareket eden ve daimi olarak idame edilen kapıkulu askerleri maaşlı olduklarından Osmanlı Devleti'nin gelişmesine ve büyümesine bağlı olarak sayıları da arttığından 17. yüzyıldan itibaren bunlar için devlet tarafından yapılan harcamalarda artmış ve mali yönden sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle de özellikle askeri bakımdan idamesi masraflı olan sınıflarda zaman zaman tasarrufa gidilerek masraflar azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak, özellikle idameleri çok masraflı olan süvarilerin sayılarında tasarrufa gidilmesi askeri bakımdan sorunlar yaratmış, bazı savaşların kaybedilmesine neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri harcamalarının önemli bir kısmını da savunma maksatlı yapılan harcamalar tutmaktadır. Bunların içinde en önemlileri kalelerin inşası ve bakımı ile kalelerdeki garnizon birliklerinin idamesi için yapılan harcamalardır. Sefer sonralarında kuşatma sırasında zarar gören kale duvarlarının tamiri ve kalelerin savunma maksadıyla diğer Osmanlı kaleleri ile standart hale getirilmesi için harcanan miktarlar büyük yekûn tutmaktadır. Örneğin; Macaristan'daki İstolni Belgrade kalesinin tamirâtı için 1548 yılında bir seferde 130 000 akçe harcandığı Osmanlı kayıtlarında mevcuttur.²¹⁰ 1585 yılında Erivan ile Domanisi arasındaki üç adet yeni inşa edilen kalenin sadece maaş olarak garnizon masrafları 48 milyon akçeyi tuttuğu Mustafa Ali tarihinde belirtilmektedir.²¹¹ Yıllık bütçesi 400-600 milyon akçe arasında değişen Osmanlı İmparatorluğu'nda 48 milyonluk harcamanın bütçenin yaklaşık onda birine denk geldiği hesaplanırsa savunma için yapılan bu harcamaların gerçekten Osmanlı hazinesine büyük yük getirdiği görülecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en geniş sınırlara ulaştığı 16. yüzyıl esas alındığında imparatorluk sınırlarının savunulması için yıllık 150-200 milyon akçe harcamak gerektiği hesaplanmaktadır. Bu harcamaların bir kısmı genelde en yakın eyaletlerin gelirlerinden karşılanmaktaysa da büyük kısım yine merkezi hazineden ödenmektedir. 1567-1568 yılları arasındaki 12 ayda garnizonlarda savunma maksatlı bulundurulan yeniçeri askeri sayısının;

²¹⁰ Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 77.

²¹¹ Murphey, R. (2007) *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 78.

İstanbul'da 11 535, Eyaletlerde 2 126 olmak üzere toplam 13 661 olduğu, bu rakamın 1653-1670 yılları arasında 51 000 ila 54 000'e çıktığı kayıtlardan anlaşılmaktadır.²¹² Buradan çıkarılan sonuç; Osmanlı İmparatorluğu genişledikçe topraklarının savunulması için harcaması gereken paranın artmakta olduğunu, bu masrafların karşılanması için de daha fazla toprak fethine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri harcamalarının bir diğer kalemi de sefer açma masraflarıdır. Bunlarla ilgili kayıtlar elimizde kesin olarak mevcut olmasa da bazı seferler için yapılan harcamalardan bu kalemin büyüklüğünü ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır. Sefer öncesi hazırlık için yapılan harcamalar genelde padişahın onayıyla merkezi hazineden karşılanmaktadır. Seferde yapılan harcamaların nereden karşılandığı tam olarak bilinmemekle beraber bunların da merkezi hazine ve devletin diğer kaynaklarından karşılandığı değerlendirilmektedir. Örneğin, 1629 yılında Yemen'deki asilere karşı bir seferde toplam 56 milyon akçelik bir harcama yapıldığı kayıtlarda mevcuttur. Buradan sefer harcamalarının da bütçe için büyük yekûnlar tuttuğu ortaya çıkmaktadır. Ancak; Osmanlı İmparatorluğu'nun bütçe gelirleri ve bütçe dışı gelirleri ile bu askeri harcamaların 17. yüzyıl sonlarına kadar büyük bir sorun yaşanmadan karşılandığı da bir gerçektir.

3.5.4.3. Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetlerinde Kullanılan Silah, Malzeme ve Teçhizatlar

Her orduda olduğu gibi Osmanlı savaş sistemleri ile kullanılan silahlar arasında bir bağlantı mevcuttur. Ordunun savaş sistemine göre silahlar imal edildiğinden Osmanlı ordusunun savaş sistemine göre silahları belirlenmiştir. Malzeme ve teçhizat, Osmanlı ordusu mensuplarının savaş yapmalarını sağlayan araçlardır. Bu araçlar, askeri teşkilatla birlikte orduyu savaşa hazır hale getirir. İnsan, malzeme ve teçhizat ve teşkilat ahenkli bir şekilde kullanıldığı zaman ordunun da savaşta başarı kazanma şansı o oranda artar.

3.5.4.3.1. Hafif Silahlar

Osmanlı ordusunda hafif silahlar olarak; tüfek, ok ve yay, kargı, süngü, cıda, gönder, mızrak, kılıç, çomak, topuz, gürz, bozdoğan, sapan, nacak, bıçak, hançer, savunma için de;

²¹² Barkan, Ö. L. (1953) 993,934/1527-28 Mali Yılına Ait Bütçe Örneği, *İktisat Fakültesi Mecmuası* 15, 277 Tablo 7 ve s. 280-296

kalkan, zırh ve ışuk(tuğulça) sayılabilir.²¹³ Bu silahlar genelde her devirde ve her devletin askeri gücünde mevcut olan silahlardır. Ancak, bu silahları Osmanlı askeri gücü için farklı yapan unsur bu silahların imalatında ve kullanımındadır.

Osmanlı ordusuna tüfeklerin II. Murat zamanında girdiğı Osmanlı tarihçilerinin kayıtlarından anlaşılmaktadır. Mehmed Neşri, Selanik kuşatmasına toplar ve tüfeklerin götürüldüğünden bahsetmektedir.²¹⁴ Osmanlı, diğeri silahlarda olduğı gibi tüfekleri de batılı devletlerle yaptığı savaşlarda tanımış olmalıdır. 1470'lere gelindiğinde Osmanlı ordusunda on binlere ulaşan sayıda tüfek olduğı batılı kaynaklarda belirtilmektedir.²¹⁵ "Fitilli Arkebüz" olarak isimlendirilen Osmanlı tüfeklerinin yılankavi ateşleme mekanizmalarının Osmanlılar tarafından geliştirildiğı teknoloji tarihçileri tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca, kale savunmaları ve kuşatma savaşları için Osmanlılar kaval namlulu ağır fitilli tüfek olan metris tüfeklerini kullanmışlardır. Bunların yanında hafif tüfeklerde Osmanlılar tarafından kullanılmıştır. Osmanlıların batı ve doğudaki muhasım devletlerin hafif silahlarına benzer özelliklerde silahlara sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Osmanlı ordusu tüfek teknolojisinde o kadar ilerlemiştir ki tüfek teknolojisini Uzakdoğı ülkelerine transfer ettiğı de son yıllarda ortaya çıkarılmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Ming Çin'i ile sıkı ilişkiler kurulmuş, bu dönemde Çin'e gönderilen Osmanlı elçilerinden Duo Si Ma, Çin İmparatorunun emriyle kardeşi Ba Bu Li ile birlikte Pekin'e yerleşmiş ve Çin istihbarat örgütünde çalışmıştır. Kırk yıl boyunca üç Çin İmparatoruna hizmet eden Duo Si Ma, Çinli devlet adamı Zhao Shi Zhen'in kendisinden Osmanlı tüfeğı istemesi üzerine Osmanlı tüfeğinin inceliklerini Zhao Shi Zhen'e öğretmiş ve birlikte Osmanlı Tüfeklerini Çin'de üretmişlerdir. Bir başka deyişle 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Çin'e askeri teknoloji transferi yapmıştır.²¹⁶

Osmanlı ordusunun sahip olduğı silahlar içerisinde ok ve yayın diğeri orduların sahip olduğı ok ve yaydan yapım, eğitim, kullanım ve kalite yönünden çok farklı olduğunu görüyoruz. Osmanlı okları; çoğunluğu akça ağaç olmak üzere iğne yapraklı ağaçlardan ve

²¹³ Taneri, A. (1981) *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 176.

²¹⁴ Neşri, M., (2011) *Aşiretten İmparatorluğı Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 241.

²¹⁵ (c) Agoston, G., (2006) *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, Kitap yayınevi, Çev. Tanju Akad, İstanbul, 126

²¹⁶ Fidan, G. (2011). *Kanuni Devrinde Çinde Osmanlı Tüfeğı ve Osmanlılar*, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

huş ağacından yapılmaktadır. Tirkeş adı verilen savaş oklarının ucundaki demir parçasına temren, arkasındaki üç tüy parçasına da yülek denmektedir. Yülek'in okun hedefine isabetini sağlamada önemli bir fonksiyonu vardır. Okların konulduğu kaba belığ veya sadak denmekte olup okçunun durumuna göre 80-100 oka kadar kapasiteleri olduğu belirtilmektedir. Osmanlı oklarını benzerlerinden ayıran diğer bir özellikte ok gövdelerinin profil yapılarıdır.²¹⁷ İsabette önemli rol oynayan gövde yapısı, Osmanlı oklarında silindirik olmayıp kullanılış maksatlarına göre incelme ve kalınlaşmalarla farklı yapılarda olmaktadır.

Osmanlı yayları, modern zamanlar hariç tutulduğunda, yay yapım teknolojisinin ulaştığı son noktadır. Bunun nedeni, Osmanlı yaylarının benzerlerinden çok farklı tekniklerle yapılmasıdır. Osmanlı yayı ahşap olmayıp kompozit(birleşik, katışık) malzemeden yapılmıştır. Ahşap olan yaylar, yapıldığı ağacın fiziksel özellikleriyle sınırlı fonksiyon gösterirler. Oysa kompozit yapıdaki Osmanlı yaylarının yapımında fonksiyon esnasında gerilme kuvvetlerine maruz kalan yayın sırt kısmı(hedefe bakan yüzey), gerilime ahşaptan daha dayanıklı olan tendonla, sıkışma kuvvetlerine maruz kalan karın kısmı(atıcıya bakan kısım) sıkışmaya ahşaptan daha dayanıklı olan boynuzla kuvvetlendirilmiştir. Bu iki tabakanın arasında, yayın iskeletini oluşturan ahşap çekirdek vardır. Ahşap hem sıkışma hem gerilme kuvvetlerine dayanır. Bu üç malzeme birbirlerine deniz hayvanlarının dokularından elde edilen kollagen esaslı tutkallarla yapıştırılmıştır. Fonksiyon esnasında tahta, boynuz, tendon ve tutkal beraber esnemekte ve sıkışmaktadır.

Bu teknoloji, basit ahşap yaylarda çok zor olan üç bükümlü yayları yapmayı kolaylaştırdığı gibi, yayın kurulu değilken dışa bükümlü bir profilde olmasını da sağlamaktadır. Hepsinden önemlisi, en önemli özelliği olan basit ahşap yaylara oranla boylarının daha kısa olmalarıdır. Bu Asyalı bir buluş olup at koşulmuş savaş arabalarından düşmana ölüm saçan okçuların ve daha sonraları at binen savaşçının ihtiyacı olan kısa yaylardır. Dışabüküm yaya ön gerilim sağlayarak enerji depolama kapasitesini arttırırken, üçbüküm sayesinde, kısa yaylarda bir sorun olan çekiş mesafesinin sonlarındaki ani çekiş kuvveti artışı önlenmektedir.

²¹⁷ Osmanlı Ok ve Yay'larına İlişkin Detaylı Bilgiler www.tirendaz.com İnternet Adresinden Alınmıştır.

Orta Asya'dan beri Türkler için hayatta kalma mücadelesinin en önemli araçlarından olan yay, Osmanlı İmparatorluğu'nun profesyonel ordusunda mükemmel bir savaş aracına dönüşmüştür. Günümüzde batılı bilim adamları Osmanlı Ok ve yayının benzerlerini yaparak laboratuvar ortamında hız ve menzil ölçümü yapmakta ve Osmanlı ok ve yayının sınırlarını tespiti çalışmaktadırlar. Laboratuvar ortamında saatte 240 km hıza ulaşan Osmanlı okunun sırrı ise ok ve yayın yapımı ile onları kullanan Osmanlı sipahisinin fiziki gücü ve kullandığı yeteneğinde gizlidir. Osmanlı oklarının savaşta kullanım mesafeleri savunma ve taarruz durumuna göre değişmekle beraber, genelde at üzerinde sipahinin yeteneğine de bağlı olarak ortalama 250 metre mesafeden kullanılmaktadır. Ancak savaş okçuluğundaki bu mesafeler bir spor dalı olan menzil okçuluğunda daha ilerilere gitmektedir. Genelde Ok Meydanı'nda yapılan ok atışları bir savaş sporu olan okçuluğu müsabaka sporu haline getirmiştir.²¹⁸ Osmanlı okçularından bir yeniçeri askeri olan Tozkoparan İskender'in menzil rekoru 845,79 metre olup Osmanlı padişahlarından II. Mahmut'un da rekor sıralamasında 810,48 metre ile sekizinci sırada olduğu belirtilmektedir. Osmanlı ok ve yayına sahip süvariler ve sipahiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dünya gücü haline gelmesindeki sırların en önemlilerindendir.

Osmanlı ordusunda ok ve yay ile tüfekler karşılaştırıldığında Osmanlı sipahileri ve süvarilerinin ok ve yaydan yana tercihlerini kullanmış olabilecekleri değerlendirilmektedir. Osmanlı Devletinin yükselme devrindeki tüfek teknolojisi yeni olduğundan, hem doldurulmasının çok zaman alması hem de dakikadaki atım adedinin ok ve yayla göre düşük olması, atış mesafesinin yetersiz ve ağırlığının fazla oluşu nedenleriyle Osmanlı askerlerince pek tercih edilmemesi de doğaldır. Bir sipahi, yeteneğine göre dakikada 20 den fazla ok atabilirken bir Osmanlı tüfeği dakikada yalnızca bir atış yapabilmektedir. Zaten, tüfeklerin 15. yüzyılda Osmanlı ordusuna girdiği ve ok ve yayda 18. yüzyılın sonlarına kadar orduda kullanıldığı dikkate alındığında; tahrip gücü daha fazla olan tüfekler yerine ok ve yay 3 asır daha kullanılması bu varsayımı doğrulamaktadır.

Osmanlı ordusundaki diğer hafif silahlar ve savunma silahları çoğunluğu eski Türk devletlerinde de kullanılmış silahlardır. Diğer devletlerle karşılaştırıldığında muhasım devletlerde bulunan silahlar ve silah teknolojisinin benzeri Osmanlı ordusunda da mevcuttur.

²¹⁸ Ergin, A., Çetin, A. (2015). *Osmanlı'nın Yükseliş Çağında İslambol Okçuları*, 1. Baskı, Astana yayınları, Ankara.

3.5.4.3.2. Ağır Silahlar

Ağır Silahlar; Bombartlar, Havanlar, Kanon sınıfından büyük toplar, Kulverin tipindeki orta ve küçük çaplı toplar, Küçük toplar, Mancınıklar, Müteharik kuleler, Ağır oklar fırlatan aletler ve Neft atan makineler olmak üzere farklı tiplere ayrılmaktadır. Topların, Osmanlı ordusu tarafından ilk defa 1389'da Kosova Muharebesinde kullanıldığı bilinmektedir.²¹⁹ Ancak, bu muharebede toplar yeterli sayıda olmadığından etkili bir şekilde kullanılamamıştır. Toplar etkili olarak ilk defa II. Murat zamanında 1439 yılındaki Belgrad kalesinin kuşatılmasında kullanılmıştır. 1444 Karaman, 1446 Mora ve 1447 yılında Arnavutluk'ta Kroya kalesinin fethinde de kullanılan toplar, 1453 yılında İstanbul'un Fethi'nde etkili bir şekilde kullanılarak fetihde çok önemli rol oynamışlardır. Daha sonra toplar Osmanlı ordusunu özellikle kale kuşatmalarında en vurucu silahları haline gelmiştir.

15. yüzyıla gelindiğinde, dövme demirden yapılan ve kuyruktan dolan, namlu ağızları 50-80 santimetre çapında, 6-16 ton ağırlığında "Bombartlar" imal edilmeye başlanmıştır. 150 ila 700 kilo ağırlığında kesme taş güller atan bu bombartlar ebatları büyük ve ağır olduklarından taşımakta büyük sorunlar yaşanmıştır. Kale kuşatmalarında kullanılan bu toplar Tophane-i Amire'de 22 adet imal edilmiş olup güvenli olmadıklarından dolayı bunların yerine Tunç toplar dökülmeye başlanmıştır. Kale kuşatmalarında kullanılan bu Tunç toplar da çok ağır olduklarından hammaddeleri seferde yanlarına alınıp kuşatma öncesinde dökülmeye başlandılar. Bunlardan Fatih Sultan Mehmet devrinde 1467 yılında imal edilen bir tanesinin 17,5 ton ağırlığında olduğu 250 kiloluk güller attığı ifade edilmektedir.²²⁰ Bu büyük toplar; İstanbul, Balkanlar ve Macaristan'daki kalelerin yıkılmalarında çok etkili olmuşlardır.

Osmanlı toplarının ikinci sırasında mermisi eğri rota çizen ve humbara atan "Havanlar" vardır. Kale duvarları ve surların üzerinden seyredip çatıların üzerine düşerek barut, güherçile, kükürt ve eriyik zift karışımı humbaralar vasıtasıyla kışlaları, cephanelikleri ve binaları ateşe veren bu havanlar toplarla birlikte kuşatmalar için en faydalı silahlardır. Havanların, Osmanlılar tarafından İlk defa 1453 yılındaki İstanbul'un fethinde haliçteki

²¹⁹ Neşri, M. (2011) *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, (sadeleştiren N. Öztürk), İstanbul, Timaş Yayınları, 73.

²²⁰ Agoston G. (2006). *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi* (çev. T. Akad), İstanbul, Kitap Yayınevi, 98.

gemilere karşı kullanıldığı kaynaklarda belirtilmektedir.²²¹ Havanlar için bir askeri sınıf oluşturan Osmanlı ordusu havanları 1456 da Belgrad kuşatmasında, 1478 de İşkodra ve 1489 da Rodos kuşatmalarında kullanmışlardır.

Osmanlılar, 16. yüzyıldan itibaren küçük sahra toplarını da kullanmaya başlamışlardır. Bunlar içerisinde; 17-20 kilogram ağırlığında gülle atan 14 ve 16 okka çaplarında olan sur döven toplar anlamında kalekob denen toplar imal etmişlerdir. Bunun dışında, insanlar tarafından taşınamayacak kadar ağır taş gülleler atan “şayka” diye isimlendirilen kale kuşatmada kullanılan toplar da mevcuttur. Küçük, orta ve büyük ebatlarda yapılan Şayka’ların uzunlukları 176 santimetreden 462 santimetreye kadar değişmekte, ağırlıkları da 4 tona kadar çıkmaktadır. Kuşatmalarda ve kale savunmalarında kullanılan Şayka’lar gemilerde de kullanılmıştır.

Osmanlı ordusunun bir diğer kuşatma ve kale savunma topu olan “Balyemez” denilen toplar 31-74 kilogram ağırlığında gülleler atan toplardır. Gemilerde de kullanılan Balyemez topların 74 kilogramlık gülle atan topundan sadece 4 tane imal edildiği Evliya Çelebi’nin yazılarında belirtilmiştir.²²² Bu toplar 15. yüzyılda sadece Osmanlılar tarafından dökülmüş olup sonraki yüzyıllarda imalatı azaltılarak envanterden çıkarılmıştır.

Osmanlı ordusunun kale kuşatma ve savunmalarında kullandığı en yaygın toplar; “Bacaluşka”lardır. 1-14 kilogram ağırlığında gülleler atan Bacaluşka’lara Küçük Bacaluşka denmekte, 17-28 kilogram ağırlığında gülle atan Bacaluşka’lar Büyük Bacaluşka’lar olarak isimlendirilmektedir. Küçükleri 198-440 santimetre, büyükleri 396-440 santimetre uzunluğunda olan Bacaluşka’ların ağırlıkları 11 tona kadar çıkabilmektedir. Genelde 4 ton civarında ağırlığı olan Bacaluşka’ların 12 ton ağırlığında olanları da mevcuttur. 1566 yılında Zigetvar kuşatmasında 17 adet Bacaluşka topunun bulunduğu Osmanlı kayıtlarında bulunmaktadır.

Bu toplardan başka Osmanlı ordusunda; 2 ila 9 kilogram ağırlığında mermiler atan maksimum 330 santimetre uzunluğunda orta çaplı Kolunburna adı verilen hafif sahra topları, 920 gram ağırlığında gülle atan küçük darbzen topları, 1,23 kilogram ağırlığında

²²¹ Agoston G. (2006). *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi* (çev. T. Akad), İstanbul, Kitap Yayınevi, 100.

²²² Agoston G. (2006). *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi* (çev. T. Akad), İstanbul, Kitap Yayınevi, 112.

gülle atan ve Miyane denilen orta boy darbzen topları, 2,5 kilogram ağırlığında gülle atan ve Şahi diye isimlendirilen büyük boy darbzen topları da mevcuttur. Bu toplar genelde kuşatmalarda ve seferlerde kullanılmakta ve “dövücü top” olarak “Darbzen” diye isimlendirilmektedirler. Bunların nakliyesi kolay olduğundan genelde seferlerde bu toplar tercih edilmiştir. 1566 yılında yapılan Zigetvar seferinde 280 büyük darbzen topunun bulunduğu kaynaklarda bildirilmektedir.²²³ Bu toplar Osmanlı donanmasında da kullanılmıştır.

Osmanlı topları arasında en büyük toplar olarak bilinen “Şahi” topları aslında hafif ve küçük modelleri olan toplar içinde kullanılmıştır. Ağızdan dolma ve Tunçtan yapılan Şahi topları, çapları küçük ama boy olarak çaplarına göre uzun olan sahra toplarıdır. 150 gramla 1,5 kilogram arasında gülleler atan bu topların uzunluğu 330 santimetreye kadar olabilmektedir. 4-6 kilogramlık gülleler atan şahi toplarının da mevcut olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir.

“Saçma” denilen toplar Osmanlıların en küçük toplarıdır. 17. yüzyıldan itibaren imal edilen bu topların ortalama ağırlığı 35,6 kilogram kadardır.²²⁴ Saçmalar hafifliklerinden ve ebatlarından dolayı en çok kullanılan donanma toplarıdır. Bu topun haricinde; nehir gemilerinde kullanılan 22 kilogramlık “Eynek” topları, yerel dökümhanelerde kolaylıkla dökülen “Prangı” topları, 17. ve 18. yüzyılda dökülen “Misket” topları, kale savunmalarında kullanılan “Şakaloz” topları da Osmanlı ordusunun küçük çaplı toplarıdır.

Ağır silahlardan “Mancınıklar”; kale kuşatmalarında kullanılan ve büyük taşlar atan aletlerdir. Hafif taşlar atanlara da “Arrade” adı verilir. Surları yıkmak ve şehirleri bombardıman etmek için kullanılan mancınıkların ateş alanı 300-1600 metre arasında olup, 25-90 kilogram ağırlığında taş gülleler fırlatma kabiliyetine sahiptiler. Toplarla beraber kullanılan mancınıklar 1453 yılında İstanbul’un fethinde müteharik kulelerle kullanılmıştır. Bunlara ilaveten, ağır oklar atan makineler ve nefit atan makinelerde Osmanlı ordusunda kullanılmış diğer ağır silahlardır.

²²³ Agoston G. (2006). *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi* (çev. T. Akad), İstanbul, Kitap Yayınevi, 121.

²²⁴ Agoston G. (2006). *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi* (çev. T. Akad), İstanbul, Kitap Yayınevi, 123.

3.5.4.3.3. Malzeme ve Teçhizatlar

Osmanlı ordusunun savaş malzeme ve teçhizatları içerisinde hayvanlar, ordunun nakliye vasıtaları, bayrak, davul ve savaşçıların kıyafetleri önemli yer tutar. Osmanlı ordusunu batılı devletlerin ordularından ayıran en büyük farklardan biri ordudaki süvarilerin piyadelerden fazla olmasıdır.²²⁵ Ordunun kullandığı hayvanlar içerisinde de en değerlisi Anadolu topraklarında fazlaca bulunan at'tır. At, Türk savaş sistemi içerisinde de önemli bir yeri olan hayvandır. Türkler; at sayesinde orta Asya'da uçsuz bucaksız bozkırları ve çölleri aşmışlar, geniş alanlara yayılan imparatorluklar kurmuşlar ve onlar sayesinde de Anadolu'ya kadar gelebilmişlerdir.

At, bir Türk için hem avlanmada, hem ulaşımda ve hem de savaş vasıtası olarak kullanılan kutsal bir hayvandır. Türklerin, birer savaşçı olarak başarıları; insan, at ve silah(Ok ve Yay) birliğine ve uyumuna dayanır. Tarihte bu üç elemanı savaş meydanlarında bu kadar uyumlu kullanabilen başka bir ulus mevcut değildir denebilir. Bunlara, Türklerin sahip oldukları cesaret, disiplin ve metanet gibi meziyetlerde eklendiğinde, diğer uluslara üstünlük sağlamalarının nedenleri daha iyi anlaşılabilir. Kendine has eğer ve dizgin takımı ile sürücüsünün kullanımını kolaylaştıran teçhizata sahip Türk atının asıl üstünlüğü sürati ve mukavemetindedir.

Osmanlı ordusunda nakliye maksatları için kullanılan diğer hayvanlar deve ve katırdır. Develer, özellikle fethedilecek kaleler önünde topların dökümü gerektiğinde döküm için ihtiyaç duyulan bakır, demir gibi madenlerin taşınmasında da kullanılmıştır. Develer ayrıca savaşta taktik gereği seyrekte olsa askerin önünde düşmana karşı engel olarak da kullanılmış, “Deve tutmak” tabiri ile belirtilen bu taktik, sayıca fazla olan düşmana karşı askerin kıyımını önlemek üzere askerlerin önüne deve yığarak düşman hücumunu savuşturmak maksadına yönelik olarak tesis edilmiştir.²²⁶ Katırlar ise dayanıklı olduklarından her türlü yükü özellikle dağlık kesimlerde taşımak maksadıyla kullanılmışlardır.

²²⁵ Marsigli, L. F. C. (1934) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatinı Kadar Askeri Vaziyeti*, (çev. Kaymakam Nazmi), Ankara, Büyük Erkanı Harbiye Matbaası, 170.

²²⁶ Taneri, A. (1981) *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 194.

Her devletin ordularının olduğu gibi Osmanlı ordusunun da kendine has Sancakları ve Bayrakları vardır. Bunlar savaşlarda düşmana korku verdiği gibi kendi askerini savaşa teşvik eden ve cesaretlendiren unsurlar olarak kullanılır. İlk Osmanlı Bayrağının Anadolu Selçuklu Sultanı tarafından Osman Gazi'ye gönderilen beyaz renkli bayrak olduğu bazı kaynaklarda belirtilmektedir.²²⁷ Ancak, 15. yüzyılda Osmanlı ordusunun kırmızı renkte bayrak kullandığı birçok kaynakta açıkça ifade edilmektedir.²²⁸ Bu bayraklara ilaveten Osmanlı ordusunun çeşitli birliklerinde ve donanmasında çeşitli renklerde bayrak ve flamalara da mevcuttur. Sancak ve bayraklara ilaveten kullanılan tuğ'larda birlik komutanlarının rütbelerine has olarak kullanılmıştır.

Osmanlı ordusunda davul savaşta düşmanın moralini bozmak ve kendi askerine cesaret vermek için kullanılan bir alettir.²²⁹ Özellikle baskın sırasında düşmanın zihnen toparlanmasını engellemek ve düşman askerinin yüreğine korku salmak için davul kullanılmıştır. Davul; savaşta çok uzaklardan duyulan ve gitgide yaklaşan gök gürültüsünü andırır sesiyle düşmanın moralini bozup savaşacak güç ve cesaret bırakmayan ve dolayısıyla da düşmanın kolayca teslim olarak bir yerde insan kıyımını da önleyen bir alet olarak önemini Osmanlı ordusunda her zaman korumuştur.

Kuruluş döneminde, Osman Gazi zamanında, Osmanlı askerleri kalensöve denilen siyah ve kırmızı renkte külah giymişlerdir. Orhan Gazi zamanında beyaz olarak giyilen kalensöveler, Yıldırım Beyazıt zamanında; Kapıkulu askeri için kırmızı renge dönüşmüştür. Yeniçeriler, başlarına gazi serpuşu olan ve Türkler uç bölgelerinde iken onları halktan ayırt etmek maksadıyla başlarına beyaz keçeden ak börk giymişlerdir. Börkün arkasında yatırma denilen ve enseye kadar inen parça yeniçerinin ensesini ve kısmen de sırtını örtmektedir. Yeniçeriler börklerini eğri, subayları ise düz giymektedir. İç çamaşırı ve mavi çuhadan kaputlar her yeniçeriye her yıl istihkak olarak verilmektedir. Azab askerleri önce beyaz börk giyerken II. Murat zamanında Kırmızı'ya çevrilmiştir. Dönem dönem kıyafetlerde değişiklikler yapılmasına rağmen askerlerin kıyafeti onlara toplum içinde saygınlık sağlayan bir şekilde muntazam olmuştur.

²²⁷ Taneri, A. (1981) *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 197.

²²⁸ Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt Tevarih Cilt I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 84.

²²⁹ Marsigli, L. F. C. (1934) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatin Kadar Askeri Vaziyeti*, (çev. Kaymakam Nazmi), Ankara, Büyük Erkan Harbiye Matbaası, 179.

3.5.4.4. Lojistik Sistemi

Osmanlı Devletinin bir imparatorluk haline gelmesinde en büyük rolü oynayan Osmanlı ordusunun lojistik sistemi, ordunun savaşlarda başarılı olmasında da büyük rol oynamıştır. Osmanlı Devleti, bir savaşa karar verdiğinde, yurt içindeki idari ve lojistik teşkilatın daha etkin bir düzeye çıkarılması için, bazı hazırlıklar yapılmıştır. Önce savaş giderlerini karşılayacak para ayrılarak, silahlı kuvvetlerin sefer ihtiyaçları olan I. ve V. sınıf ikmal maddeleri²³⁰ tedarik edilmekte; daha sonra savaşta, muharebe sahasındaki kaynaklardan nasıl yararlanılacağı planlanmakta ve gereken tertipler alınmaktadır. Yine bu hazırlıklar içinde ordunun sefer yürüyüşü, yığınak bölgesi ve muharebe sahasına gidişi sırasında, yurt içindeki lojistik tesislerden faydalanması için, menzil depolarının stok seviyeleri tamamlanmaktadır. Yurt içindeki lojistik teşkilatın en önemli tesislerini Anadolu ve Rumeli'de kurulmuş olan ana ve tali depolar oluşturmaktadır. Menzil adı verilen bu konaklama yerleri 35-40 km.'lik, bir günlük yürüyüş mesafesinde bulunmaktadır. Genellikle bir kasaba veya köyde bulunan menziller, bunların olmadığı yerlerde muhafazalı kervansaraylar halinde düzenlenmektedir.

Savaşa karar verildiğinde sefer yürüyüşü yapacak kuvvetlerin hangi menzillerde konaklayacağı, hazırlanan zahire defterine göre, her menzilde ne kadar erzakın bulunacağı, bu erzakı satın alma işleriyle görevli kişiler tespit edilmekte, un, canlı hayvan, arpa, saman, odun ve diğer I. ve III. sınıf ikmal maddelerinin hangi bucak ve kentlerden sağlanacağı emredilmektedir.²³¹ Seferberlik esnasında köylü, menziller için görevlilerin talep ettiği zahireyi rayiç fiyat üzerinden satma mecburiyetinde tutulmaktadır. İhtiyaçların bu yolla teminine "sür-sat yöntemi" denmektedir. Savaşın yapılacağı bölgenin özelliği göz önünde tutularak konaklama ve yığınak bölgelerinde ordu birliklerinin kalacağı günler hesaplanarak, mevcut menzil depolarına ilaveten yeni menziller teşkil edilmekte, lojistik desteğin aksamasına meydan verilmemektedir.

²³⁰ Osmanlı Ordusu ve Türk Silahlı Kuvvetlerinde I. ve V. Sınıf İkmal maddeleri şu şekildedir.

I. Sınıf: Yiyecek, su gibi ikmal maddeleri.

II. Sınıf: Giyecek, teçhizat, araç, malzeme, silah, yedek parça gibi melzeme ve teçhizatlar.

III. Sınıf: Her nevi katı, sıvı ve gaz yakıtlar.

IV. Sınıf: İnşaat ve istihkam malzemeleri.

V. Sınıf: Her türlü mühimmat ve patlayıcı maddelerdir.

²³¹ Zengin, S. (2008) *Osmanlı Fetih Yöntemleri*, Nesil Yayınları, İstanbul, 128.

Menziller arasındaki yürüyüş mesafeleri 3-9 saat arasında değişmektedir. Yürüyüş çizelgelerine, bir günden fazla kalınması gereken konaklama yerleri işaret edilmekte; bu bölgedeki menzil depolarının stok seviyeleri de buna göre düzenlenmektedir.²³² Anadolu'daki menziller, İstanbul'dan Merzifon'a kadar uzanan sol kol menzil depolarından sonra tekrar ayrılarak sol kol Kars'a, sağ kol ise, Bağdat'a kadar uzanmaktadır. Menzil depolarında savaşa katılan ordu mevcuduna göre er başına 920 gram ekmekle, hayvanlar için 3.850 gram arpa ve bir o kadar saman bulundurulması padişah fermanları ile emredilmektedir. Stok seviyeleri de buna göre hazırlanmaktadır. Ordunun et ihtiyacı da geriden gelen koyun ve büyükbaş sürülerindeki hayvanların kesilmesi ile sağlanmakta veya menzillere gönderilen emirler çerçevesinde önceden hazır bulundurulmaktadır. Savaşın yapıldığı bölgelerde, düşman kontrolünde olan menzil depolarının ikmali yapılmamaktadır.

Seferlerde eyalet askerlerinin her türlü ihtiyacı, sipahiyi savaşa getirmekle yükümlü, tımar sahipleri tarafından karşılanmaktadır.²³³ Savaş uzar da kış savaş bölgesinde geçirilirse, tımarlı sipahilerden bir kısmı bölgelerine dönerek, arkadaşlarının tımar gelirlerini alarak savaş bölgesine getirmekle görevlendirilmektedir. Bu kişilere harçlıkçı denmektedir. Bunun dışında tüm sefer masrafları bizzat devlet tarafından karşılanmaktadır.

Osmanlı Devleti ordusunun ikinci büyük bölümünü oluşturan deniz kuvvetlerine bağlı donanmanın lojistik teşkilatı, gemilerin içinde, İstanbul, Ege ve Akdeniz kıyı limanlarında bulunan tersanelerde kurulmuştur. Bu tersanelerde çalışan yetenekli personelce gemilerin her türlü ikmalleri yapılmaktadır.

Top ve ateşli silahların hızla gelişmesinden sonra, bunlara bağlı lojistik ihtiyaçlar da artmıştır. Top ve ateşli silahlar için gerekli malzeme çok ve çeşitli niteliktedir. Bu malzemeler toplar, tüfekler, bombalar ve el humbaraları ve aynı zamanda barutluklar, barut için deri torbalar, güherçile, barutlu fitil ve mermi için kurşun, kazmalar, kürekler, baltalar, manivelaları ihtiva etmektedir. Bunlara, yem tedariki için tırpan ve orak, arabalar, demirden araba dingilleri, araba tekerlekleri, gres ve don yağı, kablolar, halatlar, çiviler, at nalları, örs ve körükler ve ayrıca zift, reçine, kükürt, katran, gaz, yün ve pamuk gibi şeyler

²³² Zengin, S. (2008) *Osmanlı Fetih Yöntemleri*, Nesil Yayınları, İstanbul, 129.

²³³ Uzunçarşılı, İ. H. (2011) *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 516.

de dahildir. Ayrıca bu malzemenin taşınması için seferlerde çok sayıda yük hayvanları gerekmektedir. Eflak ve Boğdan'dan yük beygirleri, devlet çiftliklerinden, örneğin, Kilikya bölgesinden öküzler, Trakya, Bulgaristan ve Yunanistan'dan sığırlar, Suriye ve Irak etrafındaki sahra bölgelerinden develer ve ekseri Anadolu'dan katırlar tedarik edilmektedir. Başta yukarıda sayılan malzemeler olmak üzere ordunun kullandığı silah ve teçhizatın büyük bir bölümü orducu esnafı tarafından yapılmaktadır.

Muharebe sahasında lojistik destek, güç şartlar altında yapılabilmektedir. İhtiyaç duyulan malzeme, mahallinden tedarik yönteminin uygulanması veya düşmandan ele geçirilen her çeşit ikmal maddelerinin kullanılması suretiyle karşılanmaya çalışılmıştır. İhtiyaçların yurt içi menzil depolarından desteklenmelerinin imkânsız görüldüğü durumlarda birlikler, tekâlif-i harbiye sistemi ile ikmal ve iâşe edilmiştir. Tekâlif-i harbiye müfrezelerince yapılan bölge taramasında halkın elindeki fazla erzak, yem ve ulaştırma araçları belge karşılığı teslim alınmakta, sonradan bedeli devlet tarafından ödenmektedir.

3.5.4.4.1. Osmanlı Ordusunun İâşesi

Osmanlı ordusunun askerleri, özellikle de Yeniçeriler, çağdaşı diğer devletlerin ordularının askerlerine nazaran mükemmel denebilecek bir ikmal ve iâşe sistemine sahiptir. Yeniçeriler, ihtiyaçlarının tamamı devlet tarafından karşılanan askerler olmalarına rağmen yiyeceklerini kendileri satın alan ve pişiren bir sistemle ikmal ve iâşe edilmektedir. Aldıkları maaşın bir bölümünü yemek için ocağa veren yeniçeriler sefer zamanlarında ek ödenekler olarak savaş hazırlıkları için kullanmaktadırlar. Yeniçeri teşkilatının geneline “ocak” ismi verilir. Bektaşî Tarikatı'na bağlı olan yeniçeriler için “kazan” da kutsallığı olan bir objedir. Yemek pişirilen mutfak ve kazan yeniçeriler için o kadar önemlidir ki, önemli toplantılar mutfakta yemek kazanının etrafına dizilerek yapılmaktadır.²³⁴ Yemek malzemelerini hazırlamak, yemek pişirmek, dağıtmak, yemek Yeniçeriler için bir askeri yaşam sistemi haline getirilmiştir.

²³⁴ Küçükyağcı, E. (2012). *Turna'nın Kalbi, Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik*, (2. Baskı), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 146.

Ordunun iaşesi, Osmanlılar tarafından normal sivil ve zirai yaşantıya mümkün olan en az müdahale amacı göz önünde tutularak dikkatli bir şekilde örgütlenmiştir.²³⁵ Osmanlı ordusu taşıyabildiği iaşeyi sefere çıkarken yanında götürmekte, taşıyamadıklarını veya sefer güzergâhı içinde alınabilecek olanlarını da yerel kaynaklardan temin etmektedir. Bunu yaparken de, zor kullanarak alma veya sivilleri yağma ederek temin edilmesine imkân vermeden, savaş bölgesine en yakın vilayetin halkından önceden ayarlanmış düzenli bedeli mukabili satın alma yoluyla temin edilmektedir. Örneğin; IV. Murat'ın 1638 yılındaki Bağdat seferi ile ilgili yayımlanmış bir belgede belirtildiği üzere; ekmeklik buğdayın % 27 si, arpanın %67 si ve un 'un % 22 si o bölgeden yapılan nakit satın almalarla karşılanmıştır. Satın almalarda da halkın hakkının yenmemesi için dikkat sarfedilmiştir. Nitekim IV. Murat bu konuda “Zahire alma bahanesi ile reayanın hakkını vermeyip yahut büyük kile ile alıp reaya 'ya zulüm ve taaddi etmeyesiz.” şeklinde direktif vermiştir.²³⁶

Osmanlılar, askerlerinin ikmal ve iaşesi için kontrol edebildikleri alanlarda mükemmel bir organizasyona sahip oldukları gibi kontrol edemedikleri alanlarda da karşılaştıkları sorunları çözmede pratik yöntemlere sahiptiler. Örneğin, nehirleri ve gölleri iâşe maddelerinin savaş bölgesine intikali için etkili bir şekilde kullandılar. Tuna nehrini Avrupa'daki seferler için, Dicle ve Fırat nehirlerini de doğudaki seferler için hem gıda maddelerinin intikali, hem de asker sevkiyatı, topların ve diğer teçhizatların nakli için kullandılar.

Osmanlılar, askerlerin günlük beslenme gereksinimlerinin karşılanmasının, birlik disiplini ve moral üzerine doğrudan etkili olduğunu bilerek, bir Osmanlı askerinin normal şartlarda alması gereken günlük kalori miktarının çok üzerinde enerji gereksinimlerini sağlamışlardır. Örnek olması bakımından, Osmanlılarla ilgili askeri konuları yakından izleyen Graf Marsigli'nin verdiği bilgilere göre Osmanlı askerinin kışlada istirahat ettiği dönem boyunca verilen günlük yiyecek istihkakı şu şekildedir. 320 gram ekmek, 160 şar gram pirinç ve peksimet, 192 gram kuzu eti ve 80 gram tereyağı.²³⁷ Toplam kalori değeri 2982 gram olmaktadır ki seferde verilen ek iâşe istihkakı ile bu kalori değeri 4000'lere

²³⁵ Murphey, R. (2007) *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 109.

²³⁶ Ünal, T. (2001). *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, Berikan Yayınları, Ankara, 55

²³⁷ Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (Çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 112.

çıkmaktadır. Doğal olarak, bu kalori ihtiyacını karşılamak için tahıl, et ve yağ üretiminin de yüksek olması gerekmektedir.

Ziraatla uğraşan halk tahıl ve hayvanlarını Osmanlı ordusuna satarak geçimini sağlamakta bu da ekonomiye katkı sağlamaktadır. Osmanlı ordusunun et ihtiyacı çok fazla olmasına rağmen üretim yeterli olduğundan bir sıkıntı ile karşılaşılmamıştır. Ayrıca, devlet kıtlık dönemlerini de dikkate alarak bu dönemler için stok yapmakta, bir bölgede kıtlık olduğunda diğer bölgelerden sevkle kıtlığı kontrol altında tutabilmektedir. Osmanlı ordusunun et ihtiyacına bir örnek olarak 1638 yılında yapılan Bağdat seferi için gerekli et miktarı örnek olabilir. 21 ay süren Bağdat seferi süresince Osmanlı askerlerinin 217 279 adet koyun tükettikleri kayıtlarda mevcuttur.²³⁸

Osmanlı ordusunun sefere çıktığı durumlarda, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli ticaret ve zanaat esnafından oluşan ve ordu pazarı adı verilen bir grubun da askerlerle beraber seferber edilerek sefere götürüldükleri görülmektedir. Örneğin; 1730 yılında yapılmak üzere planlanan ancak daha sonra vazgeçilen sefer için 28 farklı zanaat erbabından oluşan ordu pazarının 85 çadırla bu sefer için hazırlık yaptığı yine kayıtlarda mevcuttur. Bunlar; bakkallar, ayakkabıcılar, tamirciler gibi askerlerin ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri esnaflardır.

3.5.4.4.2. Osmanlı Ordusunun Kıta İntikalleri ve Ulaştırma Sistemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükselme devrinde, savaşmak üzere harekât sahasına intikal ettirilecek askeri birliklerin intikalinde coğrafi şartların imkânları nispetinde iki yol kullanılmıştır. Eğer harekât sahasına deniz veya nehir yolu ile intikal mümkün ise deniz veya nehir yoluyla gemilerle intikal yapılmıştır. Ancak, o dönemde denizciliğin yeterince gelişmemesi nedeniyle deniz veya nehir yolu ile intikal pahalı olmaktadır. Dolayısıyla harekât sahasına intikallerde genelde karayolu kullanılmıştır. Karayolunda da bugünkü anlamda bir karayolu mevcut olmadığından ağırlıkları ile beraber birliklerin harekât sahalarına intikali çok zor şartlarda gerçekleştirilmiştir. Osmanlı ordusunun tımarlı olarak isimlendirilen askeri sistemine göre; o zamanki meteorolojik şartlarda dikkate alınarak ordu yalnızca ilkbahar aylarında sefere çıkmakta, yaz aylarında

²³⁸ Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 112.

savaştıktan sonra sonbahar sonuna doğru seferden dönmektedir. Birkaç sefer hariç Osmanlı ordusu askerleri kışı muhakkak evlerinde aileleri ile geçirmişlerdir.

Kara yollarının askerlerin yürüyüşü ve ağırlıkların taşınması için uygun olmaması nedeniyle ordu günlük dört ila dört buçuk saatten fazla ilerleyememiştir. Osmanlı atları için sakın bir yürüyüş temposu olan saatte altı kilometrelik hız göz önüne alınırsa ordunun günde ortalama 22 kilometrelik bir mesafe katettiği hesaplanabilir.²³⁹Yük katarları ve artçı birlikler doğal olarak daha yavaş ilerlemelerine rağmen zaman olarak ortalama altı saatte aynı mesafeyi katederek orduyu takip etmektedir. Yol ve arazi koşullarına göre bu mesafe ve zaman süresinde değişiklikler olmuştur. Macar araştırmacı Geza Perjes, “Ortaçağ Macar Krallığı’nın Çöküşü” adlı eserinde 1 000 kilometrelik İstanbul-Belgrad güzergâhında iyi durumdaki yollarla seyahat yapıldığında 77 günlük bir seyahat süresi hesaplamıştır. 20 günlük istirahat ve nehir geçişleri çıkarıldığında günde ortalama 13 kilometrelik bir ilerleme hızı hesaplanmıştır.²⁴⁰

Osmanlı Ordusu’nun yürüyüş temposu ve ilerleme hızı, hava durumu, arazi ve yol koşullarının etkisinin yanı sıra, ordunun yanında taşımak zorunda olduğu erzak ve malzemenin ağırlığı ile ters orantılıdır. Çoğunlukla, cephane gibi sarf malzemeleri ve erzakın büyük bölümü tüketildiği için, bir muharebe sonrasında cepheden dönüş cepheye gidişe nazaran kayda değer şekilde daha hızlı olmaktadır. IV. Murat’ın 1638-1639 yılları arasında Bağdat’a gidiş ve dönüş rakamları bu durumu teyit etmektedir. Cepheye yürüyüş, 197 güne yayılarak 121 menzilde 544 saat sürmüş, bunun 121 günü yani % 61,5’luk kısmı yürüyüşte ve 76 günü yani % 38,5’luk kısmı istirahatte geçmiştir. Buna karşın, dönüş yolu 393 saat fiili yürüyüşle tamamlanmıştır. Gidiş yolunda günde ortalama 4-4,5 saat kadar yürünürken dönüş yolunda 6-6,5 saat yürüyüş yapılmıştır.²⁴¹ Bağdat seferinden dönüş yolunda ordu 65 menzilde, 146 günde İstanbul’a intikali tamamlamıştır. Giderken daha yavaş yüründüğü halde, dönülürken daha hızlı yüründüğü anlaşılmaktadır. Bunu sebebini; gidilirken menzillerde orduya katılacak askerlerin toplanmalarını beklemek, eksik olan malzeme ve teçhizatı tamamlamak, askeri yormadan muharebe sahasına götürmek ve

²³⁹ Murphey, R. (2007). *Osmanlı’da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 89.

²⁴⁰ Perjes, *The Fall of Medieval Kingdom of Hungary: Mohacs 1526-Buda 1541*, Columbia University Pres,

33

²⁴¹ Ünal, T. (2001). *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, Ankara, Berikan Yayınları, 246.

yorulmamış, dinç kalmış asker ile muharebe etmek gibi düşünceler olduğu değerlendirilmektedir.

Avrupa hareket sahasında Osmanlı ordusunun askeri hedefine yaklaştığı sırada istirahate ayrılan sürelerin yüksekliği dikkat çekmektedir. Bu husus, Avrupa harekât sahnesinde karşılaşılan özel zorlukların mevcudiyetine işaretir. Özellikle nehir geçişleri Osmanlı ordusunun ilerleyişini engelleyen unsurların başındadır. Ordunun yürüyüş düzenini karakterize eden çok çeşitli uygulamalar mevcut olup bunlardan bir tanesi, ordunun bazı günler iki saat yürüyüş yaparken, diğer günlerde bunun yedi saate kadar çıkabilmesi uygulamasıdır. Ordunun yürüyüşünün çok farklı şekillerde yapılmasını gerekli kılan bir dizi faktör bulunmaktadır. Bunlardan biri, seçilen mola yerinin yakınlarında insan ve hayvanlar için bol miktarda temiz içme suyunun bulunabilmesidir. Osmanlı sefer günlüklerinde, ordunun ilerleme yoluna yakın olan çayları, nehirleri ve sulama kanalları dikkatli şekilde not edilmiştir.

Osmanlı ordusunun cepheye hareketlerinde keşif ve istihbarat güçlerinin önemli işlevleri bulunmaktadır. Orduda keşif ve İstihbarat toplama faaliyetleri yardımcı kuvvetler tarafından yerine getirilmektedir. Avrupa harekât sahnesinde, bu keşif ve istihbarat toplama görevi tatar Türkleri tarafından yerine getirilmiştir. Asya tarafında yapılan seferlerde de yine bu bölgede ikamet eden Türkmen gruplarından faydalanılmıştır. Ordunun ana grubundan bir veya iki günlük yürüyüş mesafesinde daha önde olan Tatar kuvvetlerince toplanan bilgiler, taktikten çok genel harekât amacıyla önem taşımaktadır. Bu öncü kuvvetler ordunun gözü, kulağı ve ordunun hareketlerini yönlendiren unsurlar olarak faaliyet göstermektedir. Bu işlevi etkili bir şekilde yerine getirmek ve büyük mesafeleri hızla aşmalarını sağlayabilmek amacıyla, Tatar askerlerinin yedeklerinde birkaç at ile göreve gelmeleri standart bir usul haline getirilmiştir. Güvenilir kaynaklar Tatar kuvvetlerinin 13 saate kadar aralıksız yürüyüş yapabildiklerini öne sürmektedirler.²⁴² Acil durumlarda, bu yedek binek hayvanı havuzu, ileri mevzilerde kuşatılmak durumuyla karşı karşıya kalan piyade kuvvetlerinin kurtarılmasında da kullanılmıştır.

²⁴² Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 92.

Düşman, Arazi ve coğrafi engeller hakkında bilgi toplayan ve hayvanlar içinde otlaklar tespit eden bu Tatarlara ve çoğu hafif süvariden oluşan diğer yardımcı birliklere verilen başka bir önemli görev de ordunun savunması için ikincil cepheler açmalarıdır. Hızlı ilerleme, ani hücum ve üsse hızla geri dönme şeklinde, tipik olarak step savaşlarıyla bağlantılandırılan yöntemler kullanan bu hafif süvari birlikler, genelde geniş bir alanda küçük yoğunluklarla kullanılmakta, düşmanı kuşatmakta ve planlanan hücum yönü konusunda düşmanda kasıtlı olarak kafa karışıklığı yaratmaktadır. Bu operasyonlar başarılı bir şekilde yürütüldüğü zaman, öncüsü ile birleşmek üzere ilerleyen Osmanlı ana ordusunun karşısında güçlerini dağıtmış ve zihni karışmış bir düşman kalmaktadır.

Osmanlı Ordusunun hareketi ve birliklerin hareket kabiliyetiyle ilgili olarak dikkat gerektiren bir başka özellik de, ordunun birliklerinin seferberlik ve terhisleri ile ilgili zamanlamadır. Kışın özellikle çok sert geçtiği Avrupa harekât alanında hassas zamanlama özellikle önemlidir. Kanuni Sultan Süleyman'ın askeri alandaki başarısının gölgelendiği az sayıdaki seferlerden biri 1529 yılında yapılan Macaristan seferidir. Kanuni'nin, Macaristan'da sefer sezonunu normal kapanış tarihinden sadece iki haftalık bir süreyle uzatmak istemesi, tüm orduyu riske atmaya yetmiştir. Bu olayda ordunun Viyana kuşatmasını Ekim ortalarında bırakması, insan, hayvan ve malzeme açısından olağanüstü yüksek kayıplara yol açmıştır. Ekim ayının 19. ve 20. günlerinde, kabarmış olan Leitha Nehri'ni Brück'de geçerlerken, yük atları bataklık toprağa saplanmış ve yüklerin büyük bir kısmı ki içlerinde geri çekilişin sonraki bölümlerinde askerlerin emniyet ve istirahati için elzem olan çadırlar dâhil terk edilmek zorunda kalmıştır. Çekilişin başlamasının sezon sonundaki gecikmesi nedeniyle ordu, Orta Macaristan ve Belgrad'dan çekilişi sırasında olağanüstü sıkıntılar yaşamıştır.

Bu geri çekilme sırasında, Kasım ayının başlarında, ordu Petervaradin yakınlarında kurulan bir kampa doğru ilerlerken ardında yetişmeye çabalayan askerleri ve yük hayvanlarından oluşan bir grubu bırakmak zorunda kalarak gün doğumundan geceye kadar 15 saat aralıksız yürüyüş yapmak durumunda kalmıştır. Harekât alanının birçok kez birbirlerine karışan veya göllere dökülen büyük nehirler sistemiyle kesilmiş olması, Avrupa'daki Osmanlı ordularının içerisinde faaliyet gösterdikleri coğrafyanın karşılarına çıkardıkları zorluklardır.

Geç sezonda taarruz yapılması gerektiği durumlarda, topların mevziye sokulması gibi temel görevlerin toprağın sert olduğu yaz başlarına göre iki kat daha uzun zamanda yapılabileceğinin tam bilincinde olunarak, bu işe, daima hesaplanmış bir risk olarak girilmesi gerekmektedir. Osmanlı ordusunun İlkbaharla beraber başlayan sefer sezonunun, Ekim ortaları ile sonları arasında bitirilmesi; sadece eski askeri gelenekler veya askerlerin kışlık izin talepleri nedeniyle değil, her şeyden öte pratik gereksinimler tarafından belirlenmektedir. Osmanlı askeri adetlerinin farkında olan düşman, bazen kış taarruzlarını Osmanlı terhisinin öngörülebilir düzeniyle çakışacak şekilde başlatmaktadır. Ancak, Osmanlılar, eski deneyimlerinden bu tür operasyonlarda elde edilen sonuçların, zorluklarına ve masrafına değmediğinin bilincinde olarak, sezon dışı hücumlara çok nadiren başvurmuşlardır.

Osmanlı Ordusu'nun seferde karşılaşmış olduğu bu zorluklara rağmen, çağdaşı diğer devletlerin hayranlık duyduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Dünya devleti haline gelmesinde etken olan unsurlardan birisi, ordunun lojistik sistemidir. Yol ağları ve menzilhane sistemi çağının diğer devletleriyle mukayese edildiğinde mükemmele yakındır.²⁴³ Askeri harekât için seferber edilen ordu mensubu çok sayıda insan ve ordunun ağırlıklarını taşıyan hayvanlarının sahrada ikmal edilmesi sistemi bu lojistik sistemin bir parçasıdır.

Orduya yeterli tahıl ulaştırılabilmesi en önemli ulaştırma sorunudur. Bu maksatla; Osmanlılar, Asya ve Avrupa'daki eyaletlerinin tümünü bağlayan merkezi karayolu sistemi üzerinde stratejik olarak yerleştirilmiş kapsamlı bir tahıl depoları sistemini erken bir tarihte geliştirmişlerdir. Osmanlı ordusunun tahıl depolama sistemi, Avrupalı çağdaşları arasında istisnai bir yere sahiptir. Ancak, menzilhane açısından kolay ulaşım sağlanamayacak bölgelerde uzun süreli faaliyet göstermek zorunda kaldıklarında doğal olarak bazı zorluklarda yaşamışlardır.

Osmanlıların sefer sırasında askerlerin ve hayvanlarının buğday ve arpa ihtiyaçları için yaklaşık 35 000 ila 55 000 devenin yapacağı nakliye gerektirdiği yapılan yaklaşık hesaplamalarla belirlenmiştir.²⁴⁴ Bu nedenle bu kadar yükü hayvanlarla taşımamanın zorluğu

²⁴³ Agoston, G. (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, (1. Baskı). İstanbul, Timaş Yayınları, 53.

²⁴⁴ Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 95.

dikkate alınarak yol güzergâhlarında yürüyüş yolu üzerindeki her menzilhanede büyük miktarlarda tahıl önceden stoklanmıştır. Osmanlı topraklarının Avrupa'nın içlerine ve Kuzey Afrika'ya kadar genişlemesi sonrasında, Osmanlı ordusu da uzun süreler devletin tahıl depolarından yararlanılamayacak kadar uzaklara gitmek durumunda kalmıştır. Bu nedenle de bazı bölgelerde yapılan operasyonlarda bölgedeki dost devletler ve kabilelerden yardım alınmıştır.

Top ve silahların taşınması ordu nakliyesinin diğer bir kritik boyutunu temsil etmektedir. Top ve Silahlar ile cephaneler için bölgesel depolar mevcuttur. Ancak yine de bunların cepheye taşınması ihtiyacı vardır. Cephaneliklerin bölgesel bir ikmal deposundan, nehirler veya karayolunda taşınması imkânı mevcuttur. Ancak, özellikle topların uzun mesafeye taşınması zorlukları nedeniyle komutanlar çoğu zaman ağır topçularının bir kısmını cephe gerisinde müsait bir yerde ihtiyat olarak bırakmayı tercih etmişlerdir. Bu durum onlara daha büyük hareket esnekliği ve ani fırsatlar çıkınca hızla düşmana karşı ilerleme kabiliyeti sağlamıştır. Gerekli olan asgari silahların fazlasını taşımanın zaman maliyeti çok fazla olmakta ve zaman, dönemin komutanlarının israf etmeyi en göze alamayacakları bir unsur olarak dikkate aldıkları bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdaki örneklerden açıkça görülebileceği gibi, kritik malzemelerin ön hazırlık yoluyla temini her ne kadar büyük bir askeri öneme sahipse de, bunların yerine teslim edilebilir olması, belki daha da büyük bir önem taşımaktadır. İster Avrupa harekât sahnesinde karmaşık nehir sistemlerinin birçok yerden geçilmesi, isterse de doğudaki askeri seferlerde karşılaşılan daha engebeli araziler ve daha uzun mesafelerin birleşik etkisi olsun, operasyonel engellerin üstesinden gelinmesi Osmanlı askeri planlamacıları için büyük bir sorun teşkil etmemiştir.

Osmanlı kara ulaştırma sistemleri hayvan gücüne dayanmaktadır ve bunların bir kısmı devletin mülkiyetinde ve kontrolünde olup, diğerleri de askeri seferlerin genel çerçevesine bağlı belirli amaçlar için kiralanma yoluyla karşılanmaktadır. Gerek kullanılan hayvanların, gerekse de bunların çekildiği kaynakların çeşitliliği nedeniyle, ulaştırmanın örgütlenmesi, doğal bir karmaşıklığa sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu, bir kara imparatorluğudur ve tarihinin ilk aşamalarından itibaren her iki emperyal öncüler olan Balkanlarda Romalılar ve küçük Asya'da da Selçuklulardan miras kalan yol sistemine sahiptir. Osmanlılar, bu etkileyici miras üzerindeki inşaatlarıyla, kara ulaştırması

konusunda kendi tecrübe birikimlerini ciddi ölçüde geliştirmişlerdir. Osmanlıların kara ulaştırmasındaki önemli unsurlarını üç başlık altında açıklamak mümkündür. Bunlar; ulaştırma fiyatlarıyla ilgili bilgiler ve askeri operasyonlarda satın alma/kiralama opsiyonları, askeri uygulamalarda kullanılan farklı hayvanlara uygun olan standart yük faktörleri konusunda bilgiler ve standart güzergâhlarla ilgili mesafeler ve değişik hayvanlarla yapılan ulaştırmayla ilgili kilometre başına maliyetlerdir.

Osmanlı ordusunun seferde ağırlıklarının taşınması maksadıyla farklı yöntemler uygulamaktadırlar. Seferde bir hayvana taşıtılacak yükün ağırlığı, yedek koşum hayvanlarının varlığı, yükün kırılabilirliği veya yoğunluğu ve arazinin genel koşulları ile iklim koşulları gibi faktörlere bağlıdır. Kayıtlara göre bir devenin taşıyabileceği yük ortalama 150 kilogram civarındadır. Taşınacak yük miktarı mevcut hayvanların taşıma kapasitelerinden fazla olduğu durumlarda maliyetleri azaltmak için hayvan kiralama yoluna gidilmiş, bu yöntemle de harcamalarda büyük tasarruf sağlanmıştır.

Büyük bir Osmanlı seferinin öncesindeki aylarda, muhtemel bir cephenin etrafındaki bölgelerde hayvan gücü de dâhil olmak üzere kaynakların nasıl seferber edildiği, belki de en iyi şekilde, imparatorluğun Avrupa ve Küçük Asya'nın batısındaki nüve bölgelerinin dışındaki bir bölgeye odaklanmak suretiyle anlaşılabilir. Bu nüve bölgeler, imparatorluk ekonomisine daha iyi entegre olduğundan, kaynakların savaş nedeniyle çekilmesi ile savaş seferberliğinin getirdiği olağanüstü ekonomik fırsatları tanımlayabilmek ve daha ötesi, bunları birbirinden ayırabilmek zor olabilir. İmparatorluğun nüfusun yoğun olduğu bölgelerinde temel hizmetler ve altyapının bakımı, birçoğu yol tamirâtı, güvenlik devriyeleri ve benzeri gibi açıkça askeri fonksiyonları yerine getiren ve çoğu zaman resmi kayıtlara geçmiş vergiden muaf grupların sorumluluğundadır.

Nüfusu yoğun olan bölgelerin dışında, devletin hizmetleri genelde nakit alım sistemiyle yürütülmektedir. Doğrudan vergilemenin en geniş şekilde uygulandığı nüve vilayetler için, tahıl temini ve nakliyesi de dâhil olmak üzere, kritik hizmetler karşılığında vergi muafiyeti teklifi yapıldığı zaman, vergi mükellefi ile verici ve alıcı olarak devlet arasındaki ilişkiler daha açık bir nitelik arz etmektedir. Coğrafi konumları gereği sınır bölgelerine yakın olan bölgelerde yaşayan esnaf locaları devlet ile anlaşarak seferlere iştirak etmektedir. Nalbantlar, Eğerciler, Arabacılar, Celepler gibi esnaf belirli bir ücret karşılığında seferlere

iştirak ederek hem kendileri geçimlerini sağlayacak para kazanmakta ve hem de devletin ihtiyacı olan malzemeler cepheye yakın bir bölgeden temin edilmiş olmaktadır.

Kaynakların savaş için seferber edilmesi, hiçbir şekilde devletin bir bölgenin ekonomisinden kaynak çıkartarak, buna el koymasına dayanan tek yönlü basit bir işlem olmamıştır. Ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasının yarattığı çözüm arayışları sadece sınır bölgelerinin ekonomilerinde değil, iç bölgelerdeki savaşla ilgili sanayilere de dalga etkisiyle iş imkânı yaratmıştır. Osmanlıların askeri girişimlerde nakliye ve ikmal ile ilgili kritik boyutları örgütlemekte kullandıkları yöntemler, baskı ve zorlama yoluyla getirilen çözümler yerine, genellikle kabul edilenden çok daha fazla görüşme yoluyla iknaya, uzlaşmaya ve çıkar paylaşımına dayanan Osmanlı emperyal yönetiminin gerçek karakterini ortaya koymaktadır.

3.5.4.5. Savaş ve Fetih Yöntemleri

Osmanlı Devleti, medeniyetlerin beşiği denilen Anadolu'yu ele geçirerek kendisine anayurt edinmiş, dünyanın ele geçirilmesi ve yönetilmesi en zor bölgelerini, Doğu Avrupa'yı, Balkanları, Orta Doğu'yu, Kuzey Afrika'yı fethetmiş ve yaklaşık yedi asır boyunca buraları başarıyla yönetmiştir. Türklerin, orta Asya'dan sonra kendilerine yeni bir yurt edinmek için savaşmaktan başka çaresi yoktur. Anadolu gibi zengin doğal kaynaklara sahip ve jeopolitik yönden de çok önemli olan bir bölgeyi kendilerine yurt edindikten sonra da bu yeni vatani savunmak ve topraklarını genişleterek kendisini güven altına almak için de tek yol savaşmak ve fethetmektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu ve genişlemeye başladığı dönemlerde şehirler, etrafını kuşatan sağlam surlarla korunmaktadır. Osmanlı ordusu da bu şehirleri fethedebilmek için kuşatma savaşı yapmak zorunda kalmış, savaşlarda kazandıkları tecrübelerle sürekli kendilerini yenileyerek geliştirdikleri yeni yöntemlerle kuşatma savaşlarında başarılı olmuş ve Avrupa'daki fetihleriyle de bir Osmanlı devletinin bir Dünya gücü haline gelmesinde en önemli etken olmuştur. Bu başarı, hiç şüphesiz, fetihleri gerçekleştiren Osmanlı ordusunda görev yapan komutanından en düşük rütbeli erine ve orduya hizmet eden asker ve sivil geri hizmet birliklerine kadar insan unsurunun kalitesi, eğitimi ve maddi ve manevi yönden yetiştirilmesi sayesinde elde edilmiştir. Osmanlı

ordusunun bu başarısında; savaş öncesi hazırlıklar, seferberlik, savaş bölgesine intikal, savaşın icrası ve bu süreçteki lojistik desteğin önemli rolü vardır.

3.5.4.5.1. Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları

Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren önce batıya doğru genişlemiş, doğu ve güneyindeki Türkmen beyliklerinin bünyesine katılması sonrasında da doğuya doğru da genişleme ihtiyacı hissetmiştir. Genişlemeye yönelik fetihlerin bir kısmı hanedan evlilikleri vasıtasıyla barışçıl bir şekilde gerçekleşirken çoğunluğu savaşlarla gerçekleşmiştir. Osmanlı imparatorluğu, bu savaşları Osmanlı ordusunun düzenlediği seferlerle kazanarak topraklarını genişletmiş, sonuçta 3 kıtada toprakları olan bir Dünya imparatorluğu haline gelmiştir.

Osmanlı ordusunun düzenlediği seferler, önceden hazırlanmış bir planın uygulaması olmamakla birlikte; tamamen tesadüfi ve yüzeysel sebeplerle meydana gelmiş de değildir. Hem kuruluş döneminde ve hem de yükselme döneminde Osmanlı kayıtlarında açıkça zikredilmeyen, ancak Osmanlı Devleti'nin tarihi süreçteki yükselişi incelendiğinde; bu yükselişin belirli stratejiler doğrultusunda geliştiğini ortaya koyan deliller mevcuttur. Osmanlı tarihi incelendiğinde, genellikle olayların tahmin edilemeyen gelişmeleri veya ani tehlikeler, devletin ana siyasi amaçları doğrultusunda değerlendirilmiş ve ona göre sefer kararları verilmiştir. Sefer kararları genellikle divanda yani harp meclislerinde verilmiş ve seferlerin İslam hukukuna uygunluğu konusunda Şeyhülislam'ın fetvası muhakkak alınmıştır. Yani, seferlerin hukuki olması hususunda ihtimam gösterilmiştir. Sefer kararlarında İslam hukukuna göre karar alındığından özellikle İslam devletleri ile yapılan savaşlar öncesinde ulemadan muhakkak fetva alınmıştır.²⁴⁵ Sefer kararı alındıktan sonra, ordunun sefere hazırlanması için seferberlik ilan olunmuştur.

Seferberlik ilanı sonrasında Osmanlı Devleti, hedeflediği amaca ulaşmak için öncelikle diplomatik yolları kullanmıştır. Bir taraftan hedefe ulaşmak için diplomatik yollar denenirken diğer taraftan sefer hazırlıklarına devam edilmiştir. Sefer planları hazırlanırken muhasım ülkeden bilgi almak için casusluk dâhil her türlü yol da kullanılmıştır. Sefere karar verilmesi sonrasında sefer güzergâhı tespit edilmiş ve bu güzergâha göre de ordunun

²⁴⁵ Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 371.

toplanacağı yer belirlenmiştir. Seferler genellikle sonbaharda Ekim ve Kasım aylarında planlanmış, bahar başlangıcından itibaren de uygulamaya konulmuştur.

Kapıkulu askerleri çoğunlukla İstanbul'da bulunduğundan bunların sefere hazırlanmasında bir zorluk yaşanmamıştır. Ancak Anadolu ve Rumeli yoğunluklu olmak üzere tüm ülkeye dağılmış bulunan tımarlı sipahilerin sefere hazırlanması zaman alan bir faaliyet olmuştur. Bunun için sefere hareketten dört veya beş ay evvel Beylerbeyilerine gönderilen emirlerle; sefer istikametine göre beylerbeyinin tam teçhizatlı askerleriyle birlikte bulunacağı yer bildirilmektedir.²⁴⁶ Beylerbeyiler de Sancakbeylerine ve onlarda Alaybeylerine ve maiyetlerinde bulunan diğer birliklere gönderdikleri yazılarla durumu bildirmekte ve gerekli hazırlıklara girişilmektedir. Benzer yöntemlerle donanmaya katılacak olan tımar erbabının da hazırlanması istenmektedir.

Seferberlik emirleri alındıktan sonra, savaş hazırlıkları başlatılmaktadır. Yapılacak seferin niteliğine göre asker, silah, mühimmat ve erzak temin edilmektedir. Seferde bir kuşatma savaşı icra edilecekse kuşatma için gerekli top, havan gibi kuşatma silahlarının hazırlığı ve bakımı yapılmakta, kuşatılacak kalenin özelliğine göre de top, malzeme ve teçhizat teminine çalışılmaktadır. Ordunun silah ve malzemelerinin intikali için o dönemin şartları çok zor olduğundan, özellikle erzak ve mühimmat temini için sefer yolu üzerinde bulunan dost devletlerden faydalanılmaktadır. Uzun süren seferlerde askerlerle hayvanlar için yiyecek ve yem temin edilmesi önemli bir sorundur. Bu nedenle ordu ile birlikte bir kısım hayvanlar da götürülmekte, yeterli olmadığı durumlarda, bedelleri ödenmek üzere yol üzerindeki çiftçilerden buğday, arpa gibi yiyecekler temin edilmektedir.

Sefer sırasında arabaları ve topları çekmek üzere Anadolu'da ve Rumeli'de özel olarak öküz ve sığır yetiştirilmekte, daha hafif yükler için Aşağı Tuna'dan katır ve yük atları, Anadolu ve Mezopotamya'dan da develer getirilmektedir. Bu suretle özellikle sınırlara yakın bölgelerde ve yol üzerinde bulunan yerleşim yerlerinde hazırlıklar sürdürülürken; akıncılar da sefer yapılacak bölge çevresinde akınlar yaparak bölgenin savunmasını kırmaya çalışmaktadır.

²⁴⁶ Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 568.

3.5.4.5.2. Ordunun Savaş Bölgesine İntikali

Osmanlı Devleti, kuruluşu sonrasında yapılan fetihlerle topraklarını Anadolu’da ve Rumeli’de genişleterek bir imparatorluk haline geldiğinde, bu geniş toprakları savunmak için Özellikle İstanbul’da konuşlu olan kapıkulu askerlerinin cepheye intikallerini sağlamak maksadıyla merkezden sınırlara doğru sefer yolları oluşturmuştur. Sefer yolları genellikle eski yollar esas alınarak yol üzerindeki yerleşim yerlerinin durumlarına göre çeşitlendirilmiştir ve yollar üzerindeki menzilhaneler ve ana üsler coğrafi şartlar göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Seçilen yolların at ve öküz arabalarının geçebileceği nitelikte olmasına dikkat edilmiştir. O dönemde doğal olarak düzenli bir yol sistemi mevcut değildir. Bataklık ve çamurlu bölgelerde yollar, taş döşenerek kullanılacak hale getirilmektedir.

Osmanlı Devletinin yükseliş döneminde olduğu 16. ve 17. yüzyıllarda ana karasını Anadolu ve Rumeli olarak iki büyük kara parçası oluşturmaktadır. Bu kara parçalarının içinden geçen ve bu bölgelerin esas kara yolunu oluşturan birer stratejik önemi olan yollar mevcuttur. Bu yollara “kol” da denmektedir. Kollardan ayrılan tali ve küçük yollar birer karayolu şebekesini teşkil etmektedir. Rumeli ve Anadolu’daki bölgelerin her birine Rumeli ve Anadolu’nun sağ, orta ve sol kolu adı verilmiştir. Kollar, ulaştırma, haberleşme, ikmal ve yurt içi güvenliği bakımından bir ülke bölümüdür. Bölge sınırları değişik tarihlerde verilen emirlerle tespit edilmiş ve ihtiyaca göre değiştirilmiştir.

Avrupa kıtasında ve Anadolu’da seferlerde kullanılan başlıca yürüyüş yolları Anadolu ve Rumelide sağ, orta ve sol kol olmak üzere üçer adettir.²⁴⁷ O dönemdeki şartlara göre yollar düzenli değildir. Örneğin; Macaristan ovalarında ordunun cepheye yürüyebileceği bir yol güzergahı yoktur. Şehirler, kasabalar ve köyler arasında bağlantı, kullanımdan dolayı açılmış adi veya patika yollarla sağlanmaktadır. Bu yollar çoğunlukla bataklık, sazlık, kamışlık yerlerden geçtiğinden yağmurlu mevsimlerde sular altında kalarak yol istikametleri çoğu zaman kaybolmaktadır. Bunun için de bölgeyi çok iyi tanıyan yerli halktan yol kılavuzlarına ihtiyaç duyulmuş ve kılavuz olarak bölge halkı kullanılmıştır.

Dönemin en çok kullanılan karayolu ulaştırma araçları düşük kapasiteli ve basit vasıtalarlardır. Bunlar at, katır, deve, merkep, öküz, manda ve at ile öküz ve manda

²⁴⁷ Zengin, S. (2008). *Osmanlı Fetih Yöntemleri*, İstanbul, Nesil Yayınları, 115-116.

arabalarından ibarettir. Beygir, 80-100 kg., Katır, 100-130 kg., Merkep, 40-64 kg. yük taşıyabilmektedir. Çift hörgüçlü ve tek hörgüçlü olmak üzere iki tür deve cinsi mevcuttur. Tek hörgüçlü deve, 200-250 kg. yük taşırken, Hecin türü develer süvari birliklerinde kullanılmaktadır. Develer, bir kez yedikleri yem ve su ile 6 gün dayanabilmektedir. Arabalar da "at arabası" ve "öküz arabası" diye iki türe ayrılmaktadır. Bunların da tek atlı, çift atlı, iki tekerlekli, dört tekerlekli türleri mevcuttur. Tek atlı araba 159 kg., çift atlı araba 400-500 kg., iki tekerlekli öküz arabası (kağnı) 156 kg. ve dört tekerlekli öküz arabası 333 kg. yük çekebilmektedir.²⁴⁸

Sefer yolları üzerinde bulunan yolların ve köprülerin onarımı, olmayan yerlerde yol ve köprü yapılması, yol, köprü, boğaz ve derbentlerin korunması, geri irtibat hatlarının emniyetinin sağlanması devletin görevleri arasındadır. Sefere çıkmadan önce ordunun geçeceği yollar üzerinde bulunan eyalet ve sancak beylerine ve kadırlara ferman gönderilerek yol ve köprülerin onarılması, su yataklarının ve vadi tabanlarının geniş taşlarla döşenmesi ve dar yolların genişletilmesi sağlanmaktadır. Sefere giderken de ordunun önünde ve gerisinde yol ve köprü yapımı ile görevli geri hizmet birlikleri vazife görmektedir. Bunlar aynı zamanda trafiğin güvenli ve düzenli biçimde akmasından sorumludur. Kapıkulu süvarilerinden silahtar bölükleri seferde ordunun geçeceği yolları geçişe elverişli duruma sokmak, köprüleri onarmak, bataklıkları kurutmak gibi, şimdiki istihkâm sınıfının yaptığı bazı teknik görevleri yapmakla yükümlüdürler.

Ordunun geçiş yollarında trafik akımını sağlamak için uzaklardan görülebilen sancak tepeleri veya ordu tepesi denilen yapay tepeler inşa edilmiştir. Bunları yapmak sipahi bölüklerinin görevidir. Sancak tepeleri arasında 10 km. mesafe bulunmaktadır. Geçilecek yolları işaretlemek için yol kenarlarına bazen de taşlar ve değnekler yığılmıştır.

Seferlerde nehirlerden geçmek zor ve tehlikeli olduğundan köprü yapımına ve korunmasına büyük önem verilmiştir. I. Viyana seferi için ilan edilen seferberliği müteakip yol üzerinde gerekli yerlerde köprü takımları hazırlanmış, yapılan seyyar köprülerin üzerinden ordunun geçmesi temin edildikten sonra seyyar köprüler kaldırılmıştır. 1578-1590 İran seferinde, harekât bölgesindeki birçok yerlerde köprüsüzlük yüzünden ordu suların yürüyerek geçmek zorunda kalmış, askerin suların geçişinde kullanılmak üzere

²⁴⁸ Doğantan, T. (Ağustos 1987) 16. Yüzyıl İle 17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Ordusunda Ulaştırma Sınıfının İdari Faaliyetlerinden Kara ve Suyolları Ulaştırması, *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 23, 47.

zincir korkuluklar yaptırılması düşünülmüş ve bunun için Erzurum ve Diyarbakır Beylerbeyilerine ve kadılara emirler gönderilmiştir. Dağ, boğaz ve geçit yerlerini açmak, geçitleri temizlemek ve korumak ve bölgesindeki trafiğin güvenliğini sağlamak üzere de derbentçiler görevlendirilmiştir. Stratejik mevkilerde bulunan köprülerin civarına, gerektiğinde müstahkem kuleler inşa edilerek derbentçiler yerleştirilerek böylece yol ve köprü emniyeti sağlanmıştır.

İkmal ve ulaştırma hizmetlerinde denizlerden ve nehirlerden de önemli ölçüde istifade edilmiştir. Taşımacılık yapılan başlıca nehirler; Tuna, Dicle ve Fırat ile ikinci derecede Don, Sava ve Drava suyollarıdır. Tuna nehrinde Rusçuk'ta, Fırat nehrinde ise Birecik'te birer tersane kurulmuş ve buralarda nehirlerin özelliklerine göre nehir araçları yapılmıştır. Tuna nehrinin tabii yapısı, ulaştırmaya elverişli olduğundan, ulaştırmada oldukça istifade edilmiştir. Rumeli'de yapılan savaşlarda, ikmal maddeleri, İstanbul'dan Tuna'nın elverişli iskelelerine kadar götürülmüş, buralardan nehir araçlarıyla Belgrat'a ve hatta Viyana yakınlarına kadar taşınmıştır. Taşımanın zorlaştığı yerlerde kara ulaştırmasıyla aktarmalar yapılmıştır. Fırat nehrinde ise Birecik'le Rıdvaniye arasında nehir ulaştırması yapılmıştır. Rakka ve Halep bölgesinden satın alınan çeşitli ikmal maddeleri de aynı yoldan Rıdvaniye'ye gönderilmiştir. Dicle nehri üzerinde de, Diyarbakır'dan Musul'a, keleklerle nehir ulaştırması yapılmıştır.²⁴⁹ Dicle ve Fırat nehirlerinde, ulaştırma araçları olarak, keleklerle Melham, Şehuf ve Danik terade adlarında kayıklar kullanılmıştır. Kelek, şişirilmiş tulumlar üzerine kurulmuş olan ve nehirler üzerinde çalışan bir çeşit saldır. Fırat nehrinde, Birecik'te yapılan özel gemilerle, büyük toplar nakledilebilmiştir. Tuna nehrinde de kayak cinsinden gemiler çok kullanılmıştır. Tuna kaptanlığı emrinde 50 gemi ile 2.000 personel bulunmaktadır.

Anadolu ve Rumeli arasında olduğu gibi, Ege ve Akdeniz adalarına da personel, silah, cephane ve yiyecek maddeleri ulaştırması, deniz yoluyla yapılmıştır. Özellikle savaşta Rumeli ve Anadolu arasında yoğun bir deniz trafiği yaşanmıştır. Doğudaki savaşlar için Rumeli'deki İstanbul, Varna, Burgaz, İsakçı gibi limanlardan Trabzon ve Batum'a deniz yoluyla büyük ölçüde birlik ve ikmal maddeleri gönderilmiştir. Güneydoğu bölgesi için

²⁴⁹ Doğanatan T. (1987). 16. Yüzyıl İle 17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Ordusunda Ulaştırma Sınıfının İdari Faaliyetlerinden Kara ve Suyolları Ulaştırması, *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 23. 48-49.

ikmal maddeleri de İskenderun ve Payas'a gönderilmekte, buradan kara yoluyla Birecik'e taşınmakta, buradan da nehir ulaştırmasıyla tertip edildikleri yerlere nakledilmektedir.²⁵⁰

Osmanlı ordusu, seferleri başlangıçtan planlayan ve uygulama safhasında da planın düzgün bir şekilde uygulanmasını takip eden bir teşkilata sahiptir. Seferlere başlamadan önce büyük törenler yapılarak, sefer hazırlıklarının başladığını göstermek için padişahın altı tuğundan iki tuğu, eğer serdar Sadrazam ise üç tuğundan biri, saray avlusuna dikilmektedir.²⁵¹ Ordu hareket ettiğinde, tuğlar ordunun hareketinden bir gün önce müteakip gün intikal edilecek menzile intikal ettirilerek ordunun gelmekte olduğu bildirilmektedir. Sefer Avrupa tarafına ise Davutpaşa'da, Anadolu tarafına ise Üsküdar'da otağ kurularak en az bir gece konaklanmaktadır. Başta padişah ve diğer yöneticiler yerlerine vekillerini bırakarak, veda törenleriyle yola çıkmaktadır. Devlet büyükleri, kendi hazineleri ve özel hizmetkârlarıyla orduya katılmaktadır.

Ordunun yürüyüş düzeni, arazi güçlüklerinin üstesinden gelmek veya muhtemel düşman saldırısını karşılayabilmek üzere tertip edilmiştir. Bu sisteme göre ordu; mukaddem veya pişdar denen bir öncü, kalb denen bir merkez, meymene denen bir sağ kanat, meysere denen bir sol kanat ve saka veya dümdar denen bir artçıdan meydana gelen bir düzen içerisinde ilerlemektedir.²⁵² Öncü kuvvetleri olarak en önde ve iki günlük mesafede hafif süvari kuvvetleri olan akıncılar gitmektedir. Akıncılar ileriye, sağa ve sola yayılarak ordunun düşman baskınına uğramasını engellemekte ve ayrıca düşman hakkında keşif yaparak aldıkları istihbarat bilgilerini gerideki asıl kuvvetlere iletmektedir. Akıncı teşkilatı kaldırıldıktan sonra bu görev Kırım Hanlığı kuvvetleri olan Tatar Türkleri tarafından yerine getirilmiştir. Akıncıların gerisinde olan ve yol açmak, köprüleri onarmak ve kazıklar çakarak güzergâhı göstermek üzere kazmacılar mevcuttur. Bunların arkasından da azab kuvvetleri yani hafif piyadeler gelmektedir. Azab kuvvetleri kaldırılınca onların yerine çarhacı denilen pişdar kuvvetleri verilmiştir. Muharip olan asıl kuvvetler bunların arkasında yer almaktadır.

²⁵⁰ Doğan T. (1987). 16. Yüzyıl İle 17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Ordusunda Ulaştırma Sınıfının İdari Faaliyetlerinden Kara ve Suyolları Ulaştırması, *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 23.71.

²⁵¹ Graf Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, Çev. M.Kaymakam Nazmi, Büyük Erkanıharbiye Matbaası, Ankara, 1934, s. 216 'da "Padişah sefere gidiyorsa otağının önüne yedi tuğ, Veziriazam sefere gidiyorsa onun çadırının önüne beş tuğ dikilmektedir." demektedir.

²⁵² Zengin, S. (2008). *Osmanlı Fetih Yöntemleri*, İstanbul, Nesil Yayınları, 118.

Ağız tarafı ileri bakan hilal veya nal şeklinde ilerleyen muhariplerin sağ ve sol kanatlarını, hilalin uçlarından itibaren bazen geriye, bazen yana doğru Anadolu ve Rumeli'deki eyaletlerinin tımarlı sipahileri oluşturmaktadır. Ordunun merkezinde de padişah ve maiyeti bulunmaktadır. Padişah'ın çevresinde savaşlarda olduğu gibi; sağ ve sol taraflarında solaklar, ön taraflarında emirleri tebliğe memur çavuşlar, bunların önünde de müteferrikalar yer alır. Solakların açıklarında ise kapıcıbaşının emrinde hizmet eden kapıcılar yürümektedir. Yeniçeriler, padişah ve etrafındaki hizmet erbabının çevresini sararak oval bir şekilde yürürler. Yaya olan yeniçerilerin oval dairesinin dışında onları korumak için sağ ve sol taraflarında kapıkulu süvarileri yer alır.²⁵³ Bunlardan sipahiler, sağ ulufeciler ve sağ garipler sağda; silahtarlar, sol ulufeciler ve sol garipler solda yer alır. Yeniçerilerle kapıkulu süvarileri arasındaki geniş sahada merkez ordusunun ağırlıkları ve arabaları vardır.

Yeniçerilerin önünde topçular yer alırken merkezin en gerisinde artçı birlikleri bulunmaktadır. Padişah'ın maiyetindekiler Bir taraftan Padişah'ı korurlarken, diğer taraftan da ordunun diğer kademeleri ile haberleşmek, irtibat kurmak ve gerektiğinde de danışmanlık hizmeti yapmak gibi vazifeler icra etmektedir.

Ordunun yürüyüşü genellikle sabahın erken saatlerinde başlamakta ve bir konaklama yerine varış, aşağı yukarı öğle vaktine kadar sürmektedir. Konaklama yerinin seçimindeki ilk önemli faktör, suyun ve meranın mevcudiyetidir. Konaklama yerinde de yürüyüş düzeni muhafaza edilmektedir. Konaklama yerlerinde lonca teşkilatından gelen esnaf ve sanatkârlar hizmet için çadır kulübelerinde hazır beklemektedir. Her bir kulübenin önünde ne ile meşgul olduğunu gösteren bayraklar asılmaktadır. Savaş alanında askerin gıdası için gerekli olan sığır ve koyun sürüleri, ordu ile birlikte sefere götürülmektedir. Seferdeki Osmanlı askerinin tayini, kuru sığır eti, koyun eti ve pilav, soğan-ekmek veya peksimet ve su gibi gıdalardan oluşmaktadır.

Seferlerde yürüyüş yavaş veya hızlı yapılabilmektedir. Bu husus, yaya yürüyen askerlerin süratine, yiyecek levazımı olarak götürülen sürüler ve sığırlara ve çadır, eşya ve harp mühimmatı yüklenmiş develer, eşekler ve katırların hızına bağlıdır. I. Viyana seferinde

²⁵³ Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 565.

olduğu gibi bazen şiddetli yağışlar gibi doğal olaylarda irtibatsızlık, intizamsızlık gibi sıkıntıların ortaya çıkmasına, dolayısıyla yürüyüş hızının düşmesine sebep olmuştur. Nitekim bu seferde 10 Mayıs 1529 da İstanbul'dan hareket eden ordu, Viyana'ya ancak 25 Eylül'de ulaşabilmiştir. Ordu savaş alanında ordugâh yeri seçmek için de büyük ihtimam gösterilmiştir. Bu seçimde bölgenin savunmaya elverişli olması, su kaynaklarına yakın olması ve hayvanlar için otlakların bulunması etkili olmuştur.

İstanbul'un fethi sonrasında ordunun ihtiyacı olan toplar İstanbul'da Tophane-i Amire'de dökülmüştür. Sefere giderken de bu toplar, beygir, katır ve develerle taşınmıştır. Ancak, 15. yüzyıl ortalarından sonra, topçulukta önemli surette yenilik yapan Osmanlılar, büyük toplar dökerek bunları top arabaları ile nakletmek için top arabacıları ocağını kurmuşlardır.²⁵⁴

Yukarıdaki vasıtalarla topçular ve top arabacıları tarafından nakledilen topların dışında; ihtiyaç duyulan topları geri hizmetlerde görevli Yörükler mandalarla çekerek taşımışlardır. Ordudaki toplar üç kısma ayrılmış olup, bir kısmı top arabalarıyla birbirlerine zincirlerle bağlı olarak, at nalı şeklinde bulunan ordunun ortasında, padişahı muhafaza eden ve merkez kuvvetlerini teşkil eden yeniçerilerin önlerinde ve diğer iki kısmı da at nalı şeklinin iki uçlarında cenah kumandanları olan Beylerbeyilerin kollarında bulunmaktadır. Ağır olup "kalekü" denilen kaleleri dövmeye mahsus toplar, verilen emre göre ya geriden gelmekte veya hiç getirilmemektedir. İstanbul'un kuşatılması için dökülen büyük toplar ordudan önce gönderilmiştir. Büyük topu 60 manda çekerken, kaymaması için 200 er kişi iki tarafına dizilmiştir. Ayrıca yolları düzenlemek üzere 50 usta ile 200 işçi de önceden görevlendirilmiştir.²⁵⁵ Belgrad kuşatmasında (1456) ise top naklinin güçlüğünden dolayı Morova nehri önlerindeki Grasvaç'da top dökülmüş ve Tuna nehri üzerinden nakledilerek Hırsova'ya ulaştırılmıştır.²⁵⁶ Toplar mümkün olan yerlere donanma yardımıyla nakledilmiştir. Ancak bunun da mümkün olmadığı yerlerde top döküm malzemeleri nakledilerek İstanbul ve Kandiye kuşatmalarında olduğu gibi, kale önünde top dökülmüştür.

²⁵⁴ Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 564.

²⁵⁵ Tansel, S. (1953). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 52.

²⁵⁶ Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 273.

Yeniçerilere ait savaş malzemeleri ve teçhizatı cebeciler vasıtasıyla, katır ve develerle nakledilmekte ve savaş bölgesine girildikten sonra, kendilerine dağıtılmaktadır. Taşınan silah, zırh ve miğferlerden, zırhlar, keseler ve miğferler kılıflar içinde taşınmıştır. Tüfek, zırh ve miğferler, sandıklar içinde nakledilmiştir. Nakliyatta katır, at ve develer kullanılmıştır. Türk savaş sisteminin uygulamasında büyük rolü olan atlardan semer atı, yük atı olup, çekim atı çekme işlerinde kullanılmıştır. Araba atı ise, ordu nakliye kollarındaki arabaları çekmekte kullanılmıştır. Develer de özellikle ordu nakliye kollarında kullanılmışlardır.

Silah ve cephane önceden hazırlanarak depolara nakledilmektedir. Bu nakillerde de yük hayvanlarından, arabalardan ve imkân bulunan yerlerde suyollarından ve nehirlerden faydalanılmıştır. Bu hizmeti, Anadolu'da yaya ve müsellemler, Rumeli'de ise Yörükler yapmışlardır. Sınır boylarındaki en mühim silah depoları Budin ve Belgrad'da bulunmaktadır. Rumeli'deki demir madenlerinde dökülen tüfek kurşunu Belgrad'da depo edilmiştir. Anadolu'da da Karamürsel, Aydıncık, Pazarcık, Yenişehir ve İzmit'te cephane depoları mevcuttur. Erzak ve cephane mümkün olan yerlerde suyolları ile nakledilmiştir. I. Viyana muhasarası için hazırlanan erzak ve mühimmat Tuna'dan gemilerle nakledilirken Kıbrıs ve Kandiye muhasaralarında da donanma aynı görevi yerine getirmiştir.

3.5.4.5.3. Osmanlı Ordusunda Haberleşme Hizmetleri

Osmanlı Devleti'nde haberleşme hizmetleriyle ilgili ilk teşkilat, Otlukbeli savaşı sırasında, Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulmuştur. Devletin resmi haberleşme hizmetleri için tesis olunan bu teşkilat zamanla gelişmiş ve halkın da faydalanmasına izin verilmiştir. O günün şartlarında haberleşmede araba, at, çölde deve ve denizlerde de gemilerden yararlanılmıştır. Özellikle askeri stratejik harekâtın yapılacağı yollar boyunca, atlı olarak birer günlük mesafelerde, menzil hizmeti için hanlar kurulmuştur. O dönemde devlet için ve askeri amaçlarla, en güvenilir ve en hızlı ulaştırma hizmeti, atlı haberci olan ulak ve tatarlarla yapılmakta olup; bunlar, ulak menzillerinden faydalanarak, varılacak yerlere ulaşmaları sağlanmıştır

Haberleşme hizmetleri peykler, müjdeciler, ulaklar, karakulaklar ve tatarlar tarafından yürütülmüştür. Bunlar savaşlarda hükümdarın fermanlarını ve devlet büyüklerinin resmi

emirlerini, ayrıca halkın da mektuplarını gereken yerlere götürmüşlerdir. Ayrıca savaşlarda haberleşme hizmetinde, aşağıdaki kimselerden de yararlanılmıştır.²⁵⁷

Ocak başçavuşunun emrinde bulunan 130 kadar kul çavuşu hükümdarın emirlerini ilgililere ulaştırma görevinde kullanılmışlardır. Mataracılar, seferde Padişah'ın ve devlet büyüklerinin yakınlarında bulunarak, seferlerde ve törenlerde onların su ihtiyaçlarını sağlamakta, gerektiğinde emirleri yerlerine ulaştırmakta da kullanılmaktadır. Peykler, yaya bir postacı sınıfı olup olağanüstü koşma özellikleriyle ün kazanmışlardır. Önceleri padişahın sözlü emirlerini ulaştırmada görevli iken sonradan gösteriş için kullanılmışlardır. Padişah bir yere giderken, peykler alayın en önünde yürümektedir. Peykbaşı ise, padişahın solunda bulunan solakbaşının hemen yanında yürümektedir. Peykler, İstanbul'dan Edirne'ye iki günde gidebilecek süratle sahiptir.

Ulaklar, devlet tarafından bir yere gönderilen hızlı habercilerdir. Ulakların geçeceği yollar bellidir ve buralarda atlar için menziller bulunur. Ulakların yolu üzerinde bulunan köyler ve kasabalar halkı, onlara hizmet etmeye ve her türlü ihtiyaçlarını gidermeye mecburdular. Ulaklar menzillerde at değiştirmek suretiyle, Macaristan'a 30, Bosna ve Mora'ya 20 günde gitme yeteneğine sahiptir. Menzillerde, ayrılan çevre yollara göre atlar bulundurulmaktadır. Örneğin, Gebze'de 90, Tokat'ta 10, Edirne'de 27 beygir vardır.²⁵⁸ Ulaklar bir menzile ulaştıklarında kendi atlarını bırakır ve başka bir at alarak yoluna devam eder. Padişah adına gönderilen ulakların ellerine her defasında ferman verilir. Deniz yoluyla gönderilen ulakların bindiği hızlı gemilere ulak gemisi denmektedir.

Karakulaklar, Vezirlerin, yeniçeri ağalarının ve bostancıbaşlarının emrinde güvenlik ve haberleşme hizmetlerinde kullanılmışlardır. Tatarlar da barış zamanında vezir kapılarında haberci olarak vazifelendirilmiş olup, seferde ordunun idari hizmetlerinde kullanılmışlardır.

²⁵⁷ Yurdabak, T. (1987) Osmanlı Devrinde Haberleşme Hizmetleri (1298-1923), *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 22, 41-42.

²⁵⁸ Yurdabak, T. (1987). Osmanlı Devrinde Haberleşme Hizmetleri (1298-1923), *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 22, 55-57.

3.5.4.5.4. Osmanlı Ordusu'nun Savaş Yöntemleri

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun başından itibaren fetih politikası ve stratejisi, devletin kurucusu Osman Gazi tarafından şekillendirilmiştir. Osman Gazi'nin topraklarını genişletirken bile halka adaletli davranması, düşmanları olan Bizanslılar üzerinde de müspet tesir bırakmıştır. Buna bir örnek olarak Neşri'nin anlattığı bir olay Osman Gazi'nin kısa sürede topraklarını genişletmesinin nedenini ortaya koymaktadır. O zaman Eskişehir'in Ilica bölgesinde bulunan bir pazara gelen Bilecik'li Bizanslı tüccarların sattığı bardaklardan alan bir Germiyan Türkü'nün ücretini ödememesi ve Bizanslılarında bu olayı Osman Gazi'ye şikâyeti üzerine, Osman Gazi'nin Germiyan Türk'ünden bardağın parasını alıp onu ayrıca da cezalandırması onun adaletini göstermektedir. Yine Neşri'nin ifadesine göre; Osman Gazi'nin emriyle Samsa Çavuş, Karacahisar civarını talan edip, pek çok ganimet ele geçirirken “Vilayet halkı itaat etmeğe ihtimal verip ürkmesinler diye” hiç kimseyi esir olarak almamışlardır.²⁵⁹

Osmanlılarda bir devlete savaş açma kararı Padişahın da bizzat katıldığı savaş divanlarında alınmaktadır. Divan'da, padişah, sadrazam ve diğer vezirlerden başka kazasker, defterdar, nişancı aza olarak bulunmaktadır.²⁶⁰ Askeri işleri Başvezir divana arz etmektedir. Savaş Divanı'nda padişah şehzadelerde dâhil olmak üzere ilgili tüm üyelerin fikirlerini alınmaktadır. Divan kararları, Padişahın ilgili divan üyelerine sorularını sorup cevaplarını da aldıktan sonra oluşturulmaktadır. Savaş stratejisi ve yöntemlerine de divanda karar verilip uygulamaya geçilmektedir. Divan'da herkes fikrini açıklıkla ifade etmekte, görüşlerinin padişahın görüşlerine aykırı olduğunu bilse dahi ifade etmekten çekinmemektedir. Divan'da yapılan tartışmaları müteakip padişah kararını bildirmekte, bunun üzerine üyelerden herhangi bir kimse padişahın almış olduğu karar üzerinde yorum yapamamakta, görüş bildirememektedir.

Osmanlı Devletinin kuruluşundan yükselmesini sürdürdüğü 17. yüzyılın sonuna kadar icra ettiği savaşlar incelendiğinde; savaş neveleri arasında en çok taarruz neviinin kullandığı görülmektedir. Osmanlı devleti bu dönemde kuruluş ve İmparatorluğun temellerini kurma ve topraklarını genişletme aşamasında olduğu için stratejik olarak da savaş neveleri

²⁵⁹ Neşri, M. (2011). *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, (sadeleştiren N. Öztürk), İstanbul, Timaş Yayınları, 53-54.

²⁶⁰ Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 501.

arasında taarruzu seçmesi doğaldır. Nitekim o dönemde Osmanlı ordusunun uyguladığı savaş stratejileri ve taktiklerinin taarruz neviinde olduğu belirlenmiştir. Taarruza yönelik savaşlarda da Kuşatma, Çevirme ve Cephe Taarruzu yöntemleri kullanılmıştır. Ancak, Osmanlı ordusu taarruzun yanında diğer savaş çeşitlerinden Savunma ve Geri Harekât nevilerini de yeri geldiğinde uygulamıştır.²⁶¹

3.5.4.5.4.1. Taarruz

Modern askerlikte Taarruzi Harekât, düşmanı muharebeye zorlamak için girişilen harekâttır. Taarruzun maksadı; Düşman kuvvetlerini imha etmek, düşmanı muhtaç olduğu kaynaklardan mahrum etmek, bir bölge veya araziye ele geçirmek, düşman tertibatını meydana çıkarmak veya düşmanın dikkatini diğer bölgelerden ayırmaktır. Taarruzda belli başlı üç görev vardır; Düşmanın mevzide tutulması, ona doğru manevra yapılması ve kesin sonuç zamanında onu imha etmek amacıyla ezici bir taarruza geçmektir. Taarruzun doktrini, bütün elemanları, muharebe gücünden faydalanarak taarruz için tertiplenmek, ateş, harekât ve darbe gücünü müştereken taarruz hedefinin elde edilmesine yöneltmektir.

Taarruz muharebesinin esasları veya temel prensipleri şunlardır. Taarruzun hedefi, mümkün olan üstün muharebe gücünün kesin sonuç yerinde kullanılmasıdır. Harekât kabiliyetini arttırmak, düşmanınkini azaltmak, kesin muharebe gücüne ulaşmak için esastır. Sevk ve idareyi koordine etmek gerekir. Ateş gücü, oynak bir şekilde kullanılmalıdır. Taarruzda, arazi, ancak onun sağladığı faydalardan istifade edildikçe önemlidir. Taarruz, baskın prensibinin en iyi tatbik edildiği ve en çok istendiği muharebe şeklidir. Taarruzun emniyeti, harekâtın sürati, şiddeti ve cüretli olması ile bir dereceye kadar temin edilir. Hava durumu taarruzun hazırlanması ve yürütülmesine önemli derecede tesir eder.

Taarruz çeşitleri; hazırlık durumuna göre; hazırlıklı taarruz, hazırlıksız taarruz ve tesadüf muharebesinde taarruzdur. Hedef tahsisine göre taarruz; sızma, mahdut hedefli taarruz ve normal hedefli taarruzdur. Taarruzun Manevra Şekilleri; Kuşatma, Yarma, Parçalama, Genişletme, Elde etme, Çevirme ve Cephe taarruzudur. Taarruzi harekâta kuvvetler, düşman üzerinde üstünlük elde etmek, ona yaklaşmak ve onu imha etmek için uygun olan

²⁶¹ Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 218.

manevra şeklini kullanırlar. Kuşatma; düşmanın geri çekilme yollarını kesmek ve onu bulunduğu mevzide imha etmektir. Kuşatmanın başarısı; harekât kabiliyetine, baskına, kuvvetlerin açılmaları için yeterli zamana ve tali taarruzun düşmanı tespit kabiliyetine dayanır. Yarma, düşman kuvvetlerini parçalara ayırmak ve parça parça mağlup etmektir.

Çevirme, düşmanı mevziini terke mecbur bırakmak veya onu, taarruz eden kuvvetin seçtiği arazide muharebeye mecbur etmektir. Cephe taarruzu, zayıf bir düşmanın üzerinden geçmek, tahrip etmek veya diğer manevra şekilleriyle birlikte bir destek harekâtı olarak yapılır. Takip, düşmanın kaçmasını engellemek ve onu yok etmek için yapılan harekâttir.

Asıl taarruz; kesin sonuç hedefini ele geçirmeyi ve normal olarak muharebe kudretinin mümkün olan en yüksek gücünü ihtiva eder. Asıl taarruz her zaman kesin sonucu elde edemez. Bazen, ihtiyat kesin sonucu sağlar. Asıl taarruzda, muharebe gücü tahsisine birinci öncelik verilir. Daha dar cephe, en iyi yaklaşma istikameti ona verilir ve kuvvet, muharebe destek ateşleri ile güçlendirilir. Tali taarruz, asıl taarruzun başarısına en iyi şekilde yardım etmek için kullanılır. Görevleri; asıl taarruz için gerekli araziye ele geçirmek, düşmanı tespit etmek, asıl taarruzun yeri hakkında düşmanı yanıltmak, düşman ihtiyatlarını erken kullandırmak ve takviyeye mani olmaktır. Özellikleri; asgari kuvvet tahsis edilir. Başlangıçta kuvvetli destek ateşleri yapılır. Cepheler geniş, derinlik az tutulur.

Osmanlı Kara Kuvvetleri esas alındığında; Osmanlı Ordusu, taarruzun bu manevra çeşitlerinden en çok kuşatma ve çevirmeyi uygulamışlardır. O dönemin şartları gereği şehirler kaleler vasıtasıyla korunduğundan kuşatma ve çevirmenin en çok uygulanan savaş tarzı olması da doğaldır.

3.5.4.5.4.1.1. Kuşatma savaşı

Modern askerlikte kuşatma, düşmanın geri çekilme yollarını kesmek ve onu bulunduğu mevzide imha etmektir. Kuşatmanın başarısı; harekât kabiliyetine, baskına, kuvvetlerin açılmaları için yeterli zamana ve tali taarruzun düşmanı tespit kabiliyetine dayanır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükselme döneminde yaptığı savaşlar içerisinde en fazla icra ettiği savaş yöntemi kuşatma savaşıdır. Bunun sebebi, o dönemde şehirlerin savunulması için etrafının fethedilmesi zor surlar ve kalelerle çevrilmiş olmasıdır. Bu nedenle de Osmanlı ordusu, çoğunlukla kuşatma savaşı yapmak zorunda kalmıştır. Eski

Türk Devletleri ve İslam Dünyası'nın kuşatma tekniklerini miras edinen Osmanlılar, zamanla kuşatma yöntemlerinde birçok yenilik yaparak üstün başarılar elde etmişlerdir.

Başlangıçta çoğunlukla süvarilerden oluşan Osmanlı ordusu, kuşatmalarda daha çok abluka yöntemini uygulamıştır. Ancak abluka yöntemi ile kuşatmalar uzun süre devam ettiğinden fetihlerde de gecikmeler yaşanmıştır. Bu yüzden Osmanlılar, zamanla yaya ordusunu ve teknik sınıfları oluşturmuş ve bu sayede kuşatmalarda uzun süre bekleme gereği ortadan kalkmıştır.

Osmanlı Ordusu, kuşatma yapılacak kalenin önüne geldiğinde, kalenin özelliğine göre tertibat alınmaktadır. Kuşatma savaşında Osmanlı ordusu İstanbul'un fethinde görüldüğü gibi genellikle üç kısma ayrılarak savaşı icra etmektedir. Merkezde padişahın önünde yeniçeriler ve onların önünde topçular bulunurken, sağ ve sol kollarda Anadolu ve Rumeli Beylerbeyi'ne bağlı kuvvetler yer almaktadır. Bununla birlikte, kuşatmalarda kalenin özelliğine göre toplar yerleştirilmektedir.

Osmanlılar, bilhassa topun icadından sonra, kuşatma tekniğinde büyük ilerlemeler göstermişler ve üstün başarılar elde etmişlerdir. Avrupalıların icat ettiği top, savaşlarda, sadece gürültüsünden istifade edilerek, düşmanın moralini bozmak için kullanılırken, Osmanlılar tarafından surları yıkacak etkili bir silah haline getirilmiştir. Osmanlılar, bir taraftan surları yıkmak için muazzam toplar dökerlerken, bir taraftan da surların arkasına ateş etmek üzere havan toplarını icat etmişlerdir. 1453 de İstanbul surlarının karşısına 3 büyük top ve her biri 4 toptan oluşan 14 batarya yerleştirilmiştir.²⁶² Lefkoşa muhasarasında ise ordu 7 kısma ayrılmış ve kalenin her bir tabyası karşısına yerleştirilmiştir. Ateşli silahlardan tüfeği de erken devirlerde kullanmaya başlayan Osmanlılar, böylece kaleleri müdafaa eden canlı hedefleri daha fazla taciz etmişler ve kısa sürede kalenin teslimini temin etmişlerdir.

Osmanlılar, surları yıkmak için, topçuluktan başka bilhassa lağımcılıktan da oldukça istifade etmişlerdir. Yaklaşma yolları ile surların dibine kadar ilerleyen Osmanlılar, surların altına yerleştirdikleri barutu infilak ettirerek, surları yıkmaya çalışmışlar ve

²⁶² Tansel, S. (1953). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 52.

oldukça başarılı olmuşlardır. Özellikle Kandiye muhasarası sırasında lağımcılıkta büyük ilerleme gösterilmiştir. Bundan başka Osmanlılar, muhasara süresince düşman ateşinden emin olmak için siperler kazmışlar ve savaşı siperlerde sürdürmüşlerdir.

Osmanlılar sur üzerindeki düşmanla etkili olarak savaşmak ve surları aşmak için hareketli harp kuleleri yapmışlar, böylece surların arkasındaki düşmanı daha fazla taciz edebilmişlerdir. Bundan başka zaman zaman sur yüksekliğinde inşa edilen sabit kuleler üzerine yerleştirilen toplarla veya tüfekli askerlerle sur içini ateş altına almışlardır.

Osmanlılar, kuşatmalarda donanmadan da önemli ölçüde yararlanmışlardır. Donanma, çoğu deniz veya nehir kenarlarına kurulan kalelerin suyuyla yardım almasını önlemek, muhasaraya katılan orduyu lojistik açısından desteklemek veya doğrudan doğruya muhasaraya katılmak suretiyle muhasaralara katılmıştır. Bilhassa İstanbul, Rodos, Kıbrıs ve Kandiye muhasaralarında donanma çok etkili bir rol oynamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa içlerine doğru genişlemesi Avrupa'daki Hristiyan devletleri rahatsız etmiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı Hristiyan dünyasının birleşerek bir Haçlı ittifakı kurması beklenen bir faaliyettir. Nitekim Osmanlı Devleti, başından itibaren birçok defa ittifakla karşı karşıya gelmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin adımlarını çok dikkatli atmasını gerektirmiş, devlet, her yeni hareketinde oluşabilecek böyle bir ittifakı göz önünde bulundurmıştır. Bu yüzden kuşatmadan önce kalenin ve düşman devletin diğer devletlerden tecrit edilmesine özel bir önem verilmiştir.

Osmanlılar, kuşatma kararı vermeden önce son derece dikkatli ve ihtiyatlı davranmışlar ve asla maceracı olmamışlardır. Devletin bekası ve güvenliği, kuşatma kararlarında başlıca etkenler olmuştur. Kuşatma kararları mutlaka harp meclislerinde alınmış, gerektiğinde kuşatma sırasında da harp meclisleri toplanarak durum değerlendirmeleri yapılmıştır. Bu da yönetimde keyfiliği önlemiş, ordu ve devlet riske sokulmamıştır.

Bir sefer kararı verildiğinde, öncelikle düşman devletin tek başına bırakılmasına çalışılmış, diğer devletlerden yardım almasının engellenmesine dikkat edilmiştir. Bir yandan kuşatma hazırlıkları sezdirilmeden sürdürülürken, diğer yandan diğer devletlerle anlaşmalar yapılmıştır. Mesela Fatih, İstanbul'u fethi öncesi barışçı bir tavır takınmış ve Batılıların, kendisini, yeni atılımlar yapamaz bir kişi olarak tanınmasını temin etmiştir. Bununla birlikte

Venedik ve Cenevizlilere ticari imtiyazlar vermiş, Karamanoğullarıyla da toprak bırakmak suretiyle anlaşma imzalamıştır. Bunun gibi Rodos ve Kıbrıs adalarının kuşatmalarında da Avrupalıların yardım yapamayacakları göz önünde bulundurulmuştur. Bu şekilde kuşatma yapılacak kaleyi elinde bulunduran devlet tecrit edildiği gibi, kalenin de çevresiyle irtibatı kesilmiş, Osmanlı kaynakları bu durumu abluka olarak nitelendirmişlerdir.²⁶³ Bu maksatla kalenin hemen yanına havaleler yapılmıştır. Bazen İstanbul kuşatmalarında görüldüğü gibi Anadolu ve Rumeli hisarları ile şehrin dışarıdan yardım almasına mani olunmaya çalışılmıştır. Ayrıca muhasaradan önce şehrin çevresi akıncılar tarafından yağma ve tahrip ettirilmiş, böylece kalenin erzak ve mühimmat depolaması engellenmiştir.

Osmanlı Devleti, bir kaleyi kuşatmaya başlamadan önce, kalenin kan dökülmeden teslimini sağlamayı çalışmıştır. Bu uygulama, İslami ananın bir gereğidir.²⁶⁴ Kale bu suretle teslim edilirse; kalede bulunanların can ve mal emniyeti garanti edilir, isteyenlerin kalede kalabilecekleri ve isteyenlerin de arzu ettikleri yere serbestçe gidebilecekleri bildirilmiştir. Kalenin barışçıl bir şekilde tesliminin ret edilmesi halinde ise kuşatmaya hemen başlanmıştır. Kuşatma süresince de karşı tarafla irtibat sürdürülmekte, kalenin teslimi halinde başlangıçtaki şartlara riayet edileceği bildirilmektedir. Nitekim İstanbul kuşatması devam ederken yukarıda belirttiğimiz şartlarla sulh teklif edilmiştir.²⁶⁵

Osmanlılar, kuşatma savaşlarında istihbarat faaliyetlerinden büyük ölçüde istifade etmişlerdir. Bu faaliyetler, Kanuni Sultan Süleyman zamanında en verimli düzeye ulaşılmıştır. Nitekim 1521 Belgrad kuşatmasında kuvvetli bir casus teşkilatı faaliyet göstermiştir. Bir yıl sonraki Rodos muhasarasında ise, casuslardan azami ölçüde istifade edilmiştir. Muhasara sırasında Rodos kalesinde birçok Türk casusu bulunmaktadır. Bunların reisi de Yavuz devrinde buraya gönderilen ve bilinmesin diye Yahudi ismi taşıyan bir hekimdir. Bu şahıs içerideki müdafaa vaziyeti ile ilgili raporları oklara bağlayarak Osmanlı ordusuna atmıştır. Bu görevi esnasında bir gün raporunu gönderirken yakalanarak idam edilmiştir. Bundan başka düzenli bir teşkilatla, içeride faaliyet gösteren özellikle kadın casuslar, aynı anda şehrin muhtelif yerlerinde yangınlar çıkarmak, zahire ve

²⁶³ Zengin, S. (2008). *Osmanlı Fetih Yöntemleri*, İstanbul, Nesil Yayınları, 124.

²⁶⁴ Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 257.

²⁶⁵ Tansel, S. (1953). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 64.

ot ambarlarını kundaklamak gibi faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Hatta Kanuni'nin Rodos şövalyeleri arasında bile casusları olduğu kaynaklarda bildirilmektedir.²⁶⁶

Yukarıda belirtildiği şekilde, İslam hukukunun geleneklerini uygulayan Osmanlılar, öncelikle şehrin barış yoluyla teslimini sağlamaya çalışmışlardır. Bu tekliflere red cevabı verilmesi sonrasında da savaşa başvurmuşlardır. Fetihten sonra yine İslam hukukunun gereği olarak şehirdeki bütün mallar ve insanlar ordunun ganimeti olduğundan, şehir üç gün yağma ettirilmiştir.²⁶⁷ Ancak yıkıcı değil yapıcı olmayı şiar edinen Osmanlılar, kesinlikle katliam ve tahribattan kaçınmışlardır. İstanbul'un fethinden sonra Fatih; "Şehrin bütün malı, insanı ganimettir, fakat taşı, toprağı, binaları benimdir" demek suretiyle, dünya devletinin başkenti yapmayı düşündüğü bu güzel şehrin, tahrip edilmesini engellemiştir. Halktan isteyenlerin kalabilecekleri ve isteyenlerin gidebilecekleri bildirilmiş ve bunun için imkânlar hazırlanmıştır. Rodos, Kıbrıs'ta Magosa ve Kandiye'de olduğu gibi gitmek isteyenlere süre ve imkânlar tanınmıştır.

Osmanlıların kuşatma savaşlarındaki başarıları, çoğu Batılı tarihçilerin iddia ettikleri gibi, kaba kuvvete dayanan kalabalık ordularla kazanılmış değildir. Osmanlı ordusu, iyi eğitilmiş, düzen ve disipline sahip, teknolojiyi takip eden ve kullanan, zamanının en kaliteli silah ve teçhizatına sahip bir ordudur. Osmanlı ordusu, çoğu zaman kendinden teknik olarak üstün ve sayıca kalabalık müttefik Avrupa ordularına karşı bu nitelikleriyle üstünlük sağlamıştır. Zaten sayıca kalabalıklığın avantaj değil dezavantaj olduğu görülmektedir. Zira II. Viyana kuşatmasında, geri hizmet birlikleriyle birlikte 500.000 kişiye ulaştığı belirtilen Osmanlı ordusunu, merkezden yaklaşık 1500 km. kadar uzak bir bölgede ikmal etmek zor olmuş ve zaten başarıya da ulaşamamıştır.

Osmanlılar, çağın en gelişmiş silahlarıyla mücadele etmişler ve böylece düşmanlarına üstünlük kurmuşlardır. Bir taraftan ellerindeki mevcut silahları geliştirirken, diğer taraftan da düşmandan ele geçirdikleri silahları daha da geliştirerek kuşatmalarda kullanmışlardır. Böylece, yeniliklere açık olmaları onlara sürekli yenilenme imkânı vermiş, bu da orduyu dinamik kılarak düşmanları karşısında üstün olmalarını sağlamıştır. Osmanlı Devleti, her

²⁶⁶ Zengin, S. (2008). *Osmanlı Fetih Yöntemleri*, İstanbul, Nesil Yayınları, 82.

²⁶⁷ Tansel, S. (1953). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 102.

türlü kuşatma silahını ve aletini yapacak bir sanayiye sahip olmuş, gerekli hammadde de çoğunlukla kendi kaynaklarından karşılanmıştır.

Osmanlıların kuşatmalarda kazandıkları başarıları sadece cephedeki savaşan askerin başarısına bağlamak da doğru değildir. Cephedeki askerin inancından ve karakterinden gelen özelliklerle, canını feda edercesine düşmana hücum etmesinin yanında, silahını yapan ustanın teknik seviyesinin üstünlüğü, ihtiyaç duyduğu mühimmat ve ikmal maddelerinin zamanında yanında hazır bulunması başarıdaki öteki etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı padişahları ve öteki devlet adamları, kendileri de birer asker olarak kuşatmalara iştirak etmiş ve bizzat cephede savaşmışlar ve bu da askerin savaşma azmini arttıran bir unsur olmuştur.

Osmanlı Devleti, kurmuş olduğu lojistik teşkilat sayesinde, kuşatmaları zorluk çekmeden gerçekleştirmiştir. Kuşatma kararı verildikten sonra sefer istikameti doğrultusunda gerekli her türlü hazırlık yapılmış, yollar düzenlenmiş, köprüler onarılmış, yol üzerindeki menzillerde iâşe ve ikmal malzemeleri depo edilmiştir. Böylece ordunun her türlü ihtiyacı, devletin almış olduğu tedbirlerle karşılanmış, savaş bölgesindeki halka kesinlikle zarar vermeden ordunun ilerlemesi sağlanmıştır. Bu suretle halka herhangi bir baskı yapılmamış olması, onların Osmanlı yönetimini tercih etmesini sağlamış, bu da Osmanlı fetihlerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca iyi teşkilatlanmış bir haberleşme ağı ile düzenli haber akışı temin edilmiştir.

Kuruluş ve Yükseliş devrinde icra edilen taarruzi kuşatma savaşları şu şekilde sıralanabilir. Osman Gazi zamanında; 1302 yılında Bursa'nın batısındaki Kite Hisarı'nın alınması, Kara Cebes kalesinin fethi taarruzi bir kuşatmadır. Bu dönemde orduda kuşatma savaşı için gerekli personel, silah ve teçhizat olmadığından ve ordunun kuruluşu da tamamlanmadığından bu dönemdeki kuşatma savaşları çok çetin geçmiş ve büyük mücadeleler sonucunda kaleler fethedilebilmiştir. En fazla kullanılan kuşatma yöntemi sur içinde mahsur bırakarak teslim zorlama yöntemi olmuştur. Bu dönemdeki bazı kuşatmalar yıllarca sürmüştür. İznik, 1308 yılından itibaren kuşatılmağa başlanmış, 1329 yılında Orhan Bey'in Bizans İmparatoru Kontakuzenos'u yendiği Pelakanon savaşı sonucunda teslim olmuştur. Bursa'da 1315 yılından itibaren kuşatılmaya çalışılmış, kale yakınlarına havale denilen suni tepelerin inşası sonrasında 1326 'da teslim alınmıştır.

İzmit'in kuşatılmasında ise propoganda yöntemi kullanılmıştır. Önce Koyunhisar kalesi alınmış, İzmit kalesinin hâkiminin kardeşinin başı kesilip İzmit kalesi önünde bir mızrağın ucunda halka gösterilmesi ile morallerinin bozulması sağlanmış, zaten kuşatma nedeniyle aç olan kale halkı teslim olmak zorunda kalmıştır. Gemlik kalesi de alınan istihbaratın kullanımı sonucunda bir ayda fethedilmiştir. I. Murat zamanında Rumeli'de yapılan fetihler kuşatma, çevirme ve cephe taarruzu metotları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.²⁶⁸Filibe 1363'te, Biga 1364-1365 yılları arasında, Sofya ve Burgaz 1367 de, Niş 1386 da kuşatılarak fethedilmiştir.

Yıldırım Beyazıt zamanında; 1361 yılında İstanbul ilk defa kuşatılmıştır. Ancak, Osmanlıların elinde surları yıkacak kadar güçlü toplar ve denizden harekât icra edecek güçte donanması olmadığından, İstanbul'un dışarı ile irtibatı kesilerek ve içerideki halkı açlığa mahkûm ederek kuşatma yöntemi uygulanmış, kuşatma devam ederken Timur'un Anadolu'yu tehdit etmesi ve Bizans'ın da Osmanlı'nın bazı şartlarını kabul etmesi üzerine kuşatma sona erdirilmiştir. Yıldırım Beyazıt, 1390-1391 yıllarında Konya'yı, 1399 yılında Mümlüklerin elindeki Malatya, Kâhta, Divriği, Besni ve Darende kalelerini kuşatma harekâtı sonucunda fethetmiştir. Fetret Devrinde Süleyman Çelebi, 1406 yılında Sivrihisar kalesini havale inşasıyla, Ankara kalesini de hileli mektuplar kullanarak almıştır.

II. Murat zamanında; 1422 yılında yapılan İkinci İstanbul kuşatması dört ay sürmüş, yine yeterli ateş gücü olmadığından başarılı olamamıştır. Selanik kalesi 1430 yılında 40 gün, Belgrad kalesi 1439 yılında 6 ay süreyle kuşatılmış, Selanik alınmış ancak Belgrad alınamamıştır. Bu dönemde Mora yarımadasındaki kaleler, kale önlerinde dökülen toplar vasıtasıyla kuşatılmış ve Barış antlaşması yapılması sonrasında kuşatmalar kaldırılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet zamanındaki en önemli kuşatma 1453 yılında icra edilen İstanbul Kuşatmasıdır. Hazırlıklar 1452 yılı ilkbaharında başlamış, Boğaz'dan gemi geçişini engellemek üzere Anadolu Hisarı karşısına 3 burçlu ve toplarla donatılan Rumeli Hisarı dört ayda inşa edilmiş, Bizans'tan kaçan topçu ustası ve Türk ustalar vasıtasıyla kuşatmada kullanılacak büyük çaplı toplar döktürülmüş, Batılı devletlerden Venedik ve Cenevizlilerle dostluk anlaşmaları yapılmıştır. Mora'da bulunan Bizans İmparatorunun kardeşlerinin İstanbul'a yardımını engellemek için buraya akınlar yapılarak yardımları engellenmiştir.

²⁶⁸ Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 234.

İstanbul'un kuşatılmasına 6 Nisan 1453 tarihinde başlanmış, bu kuşatmada daha önceki kuşatmalardan farklı olarak Osmanlı Donanması da denizden kuşatmaya katılmış, surları dövecek güçlü toplar imal edilmiştir.

Osmanlı Ordusu, 150-200 bin civarında kara kuvveti, 150 parça gemi, 4 büyük top ve 14 grup topçu ile kuşatmaya başlamıştır. Bizans savunma kuvvetleri ise toplam 15 000 kişi ve 39 gemiden oluşmuştur.²⁶⁹ 11 Nisan'da şehrin teslimi talep edilmiş, teklifin reddedilmesi üzerine büyük topların atışlarıyla kuşatma başlatılmış, müteharrik kulelerin hücumu püskürtülmüş, donanmanın halice girmesi engellenmiştir. Bunun üzerine 72 adet gemi kızaklar üzerinde kaydırılarak Kasımpaşa'dan Haliç'e indirilmiş ve nihayetinde 29 Mayıs 1453 günü Topkapı ile Edirnekapı mevkiinden gedik açılarak İstanbul'a girilmiş ve Şehir 54 günde teslim alınmıştır.

3.5.4.5.4.1.2. Çevirme savaşı

Modern askerlikte çevirme; düşmanı, mevziini terke mecbur bırakmak veya onu taarruz eden kuvvetin seçtiği arazide muharebeye mecbur etmektir. Çevirme Savaşı, Osmanlıların kuruluş ve yükselme dönemlerinde kuşatma kadar rağbet etmiş oldukları bir taarruz şeklidir. Osmanlıların ilk çevirme harekâtı 1299-1300 yıllarında yapılan Bilecik'in fethi olayıdır. Osman Gazi, Bilecik tekfurunun düğünü nedeniyle kadın kıyafetinde Osmanlı askerlerini Bilecik kalesine hile ile sokarak ve tekfurun askerlerini aldatma harekâtı ile kaleden çıkarıp tekfurun askerlerini kendi askerleri ile çevirerek çevirme harekâtı icra etmiş ve Bilecik'i almıştır. 1302 yılında Bizanslılar ile yapılan Koyunhisar savaşında da çevirme harekâtı kullanılmıştır. Koyunhisar'a gelen 2 000 kişilik Bizans ordusuna önce 100 kişilik atlı Osmanlı süvarileri aldıkları istihbarat bilgisi sonrasında ani gece baskını yaparak vur kaç taktiğiyle geri çekilmiştir. Bizanslılar onları takip etmiş, fakat bu küçük birlik dağlık güvenli bir yere ulaşınca Bizanslılar, gizlenen Osmanlı ordusunca çevrilmiş ve karşı hücumla Bizanslılar geri çekilmişlerdir.²⁷⁰ Aslında bu savaşta uygulanan yöntem klasik Türkmen savaş yöntemidir.

Orhan Bey zamanında ilk çevirme harekâtı olarak Pelekanon savaşında icra edilmiştir. Bu savaşta, yaptırdığı istihbarat sonrasında Bizans kuvvetlerinin Pelekanon'a geleceğini

²⁶⁹ Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 234.256.

²⁷⁰ Emecan, F. M. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul, 18.

anlayan Orhan Bey, birliklerini İznik'ten süratle Pelekanon'a intikal ettirerek ve araziye de kullanarak birliklerini 3 ayrı grup halinde gizlemiş, Bizanslıların karşılarında mevki almasını müteakip 300 kişilik atlı okçu grubunu düşman üzerine gönderip düşmanın savaş düzenini dağıtarak geri çekilmişlerdir. Bu geri çekilme sonrasında, Bizanslıların da onları takip etmesini fırsat bilerek kademeli olarak diğer kuvvetlerini savaşa sokmuş ve Bizanslı askerleri çevirme harekâtı ile mağlup etmiştir. Edirne'nin fethi ve Sırpsındığı savaşları da çevirme harekâtı ile kazanılmıştır.²⁷¹ Sırpsındığı savaşında Akıncı komutanlarından Hacı İlbeyi komutasındaki Osmanlı Ordusu Meriç nehrini geçen düşmanı ani bir baskınla üç koldan çevirerek paniğe uğratmış, düşmanın bir kısmı Meriç nehrinde boğulurken bir kısımda çareyi kaçmakta bulmuştur.²⁷²

I. Murat zamanında 1389 yılında çoğunluğunu Sırların oluşturduğu Sırp, Bosna, Hırvat, Arnavut, Bulgar, Macar ve Çek askerlerinden oluşan düşmanla Osmanlı ordusunun karşı karşıya geldiği I. Kosova savaşında da çevirme harekâtı uygulanmıştır. İki taraf asker sayısının karşılıklı olarak 20-30 000 dolaylarında ve birbirine denk olduğu bu savaşta, Osmanlı ordusu başlangıçta savunmada kalmış ve her zamanki gibi hilal şeklinde tertiplenmiştir. Sırp ordusu önce süvarilerle ve arkasından piyadelerle saldırıya geçmiştir. Osmanlı okçuları her iki koldan ok atışı ile düşmanın nizamını bozmuş, Sırların ordunun sol kanadını dağıtıp merkeze doğru ilerlemeleri üzerine, ordunun sağ tarafındaki Yıldırım Beyazıt ve merkezdeki kuvvetlerin toparlanıp bir çevirme harekâtı ile saldırıya geçmeleri sonucunda düşman dağılmış ve üç saat süren savaş sonunda Osmanlı ordusu galip gelmiştir. Savaş sonucunda yaralıları dolaşan I. Murat'ın bir Sırlı tarafından hançerlenerek öldürülmesi sebebiyle Sırp kaynakları bu savaşı bir Sırp zaferi olarak nitelendirmişlerdir.²⁷³

1396 yılında Macarların çoğunlukta olduğu ve Macar, Fransız, Alman, Belçika, Felemenk, İsviçre şövalyeleri ile İngiltere haçlıları, İskoçya, Savua, Lombardiya ve Rodos şövalyelerinden oluşan haçlı kuvvetlerine karşı Osmanlı Ordusu'nun Niğbolu kalesi önlerinde yapmış olduğu Niğbolu savaşı da tipik bir çevirme savaşıdır. Haçlı kuvvetleri 120 000 civarındayken Osmanlı kuvvetleri 80 000 civarındadır. Osmanlı Ordusu her

²⁷¹ Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 276-277.

²⁷² Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 277.

²⁷³ Emecan, F. M. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul, Timaş Yayınları, 122-123.

zamanki gibi hilal şeklinde mevki alırken Haçlı ordusu süvarileriyle önce merkezdeki azab kuvvetlerine saldırarak onları imha etmiş, daha da ilerleyerek yeniçerileri geriye püskürtmüş ve hilalin ortadaki geniş bedenine kadar ilerlemiştir. Bunun fırsat bilen Osmanlı ordusunun hilalin uçlarındaki sipahi gücü her iki taraftan hücumla düşmanı çember içine alarak çevirme harekâtıyla düşmanı imha, bir kısmını da esir etmiştir.²⁷⁴

1397 yılında Yıldırım Beyazıt'ın Konya'da Karamanoğlu Alaattin beyi iki taraftan yaptığı çevirme harekâtıyla yendiği Konya savaşı da çevirme harekâtı ile kazanılmıştır. 1402 yılında Yıldırım Beyazıt ile Timur arasında yapılan Ankara savaşında bu kez Osmanlı ordusu Timur'un uyguladığı çevirme harekâtı sonunda yenilmiştir. Bu savaşta Timur'un ordusunun 160 000 kişi, Osmanlı ordusunun ise 70 000 civarında olması savaşın başında Timur'a sayısal olarak bir üstünlük sağlamıştır.

II. Murat'ın 1444 yılında Varna'da Macarlarla yaptığı Varna Savaşı da Çevirme yöntemi ile kazanılmıştır. II. Murat'ın ordusu her zaman olduğu gibi hilal şeklinde mevki almış, ancak, ordunun ihtiyatı olmadığından geri bölgeden çevirme tehlikesine maruz kalınmıştır. Macarlar, Osmanlı ordusunun her iki koluna da saldırıp bozunca Macar ordusu komutanı merkezdeki yeniçerilerin üzerine bütün kuvveti ile saldırmış, merkezdeki yeniçeriler bir çevirme harekâtıyla Macar ordusunu çember içine almıştır. Macar Kralının atından düşürülüp başının kesilmesi ve bunun mızrak ucunda düşmana gösterilmesiyle Macarların savaşma azminin kırılarak kaçmaları sonucunda Varna savaşı Osmanlı ordusunca kazanılmıştır. II. Murat'ın 1448 yılında yine Macarların çoğunlukta olduğu Macar, Eflak, Bohemya, Polonya, Almanya ve Arnavutluk kuvvetlerinden oluşan 35 000 kişilik orduya karşı 50 000 kişilik Osmanlı ordusuyla Kosova'da yaptığı II. Kosova Savaşı'nda da çevirme harekâtı uygulanmıştır. 3 gün süren savaşta ilk gün netice alınamayınca ikinci gün Macar kuvvetleri taarruza geçerek merkez, sağ ve sol cenah olarak tertiplenen Osmanlı ordusuna saldırmıştır. Taktik gereği Osmanlı ordusunun sağ ve sol cenahı geri çekilince Macarlar merkezde bulunan yeniçerilere saldırmışlardır. Yeniçerilerde yine taktik gereği geri çekilince Osmanlı ordusunun geri çekilmiş olan sağ ve sol cenah kuvvetleri her iki

²⁷⁴ Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 285-292.

tarafından düşmanı çevirip, önce dağıtarak panik çıkmasına neden olmuş, bilahare de Macarların kaçmaları sonucunda ve üçüncü gün yapılan savaşla zafer kazanılmıştır.²⁷⁵

3.5.4.5.4.1.3. Cephe Taarruzu

Modern askerlikte cephe taarruzu; zayıf bir düşmanın üzerinden geçmek, tahrip etmek veya diğer manevra şekilleriyle birlikte bir destek harekâtı olarak yapılmaktadır. Tali taarruz, asıl taarruzun başarısına en müsait şekilde yardım amacını taşımaktadır. Osmanlılarda bu taarruz şeklini daha ziyade Akıncılar üstlenmişlerdir. Akıncılar, serhat denilen uçlarda bulunan hafif süvari birlikleridir. Görevleri; ordunun keşif hizmetinin yapılması, düşman topraklarında orduya yol açmak, düşmanın pusu kurmasını engellemek, düşman bölgesi hakkında bilgi sahibi olmaktır. Akıncılar; düşman ülkelerine taarruzi bir şekilde ve cepheden akınlar yaparak düşmanda korku uyandırıp esas ordunun yapacağı fetihleri kolaylaştırmışlardır.

Osmanlıların ilk yıllarından itibaren akın faaliyetine başladıkları görülmektedir. Akıncılar ilk devirlerde Osmanlı ordusunun esas gücünü oluşturmuştur. Alperenlerden, gazi akıncılardan ve gönüllülerden teşkil edilen bu grup, açık araziye hızla işgal ederek, köylere ve yaylalara hâkim olmuşlardır. Nitekim Rumeli'deki seferlerden önce fethedilecek bölgelerde muhakkak akıncılar faaliyette bulunmuşlardır. I. Murat zamanında, onun emriyle Evrenuz Bey İpsala'yı fethetmiş, Evrenuz Bey oğlu Ali Bey de Tuna'yı geçerek Macaristan'da dehşet saçmış, keşif faaliyetinde bulunmuş, döndüğünde sultana ordu ile sefere çıkmasını tavsiye etmiştir.

3.5.4.5.4.2. Savunma

Savunma; modern askeri anlamda, düşman taarruzuna mani olmak, mukavemet etmek, onu geri atmak veya yok etmek maksadını hedef alan temel bir muharebe şeklidir. Devamlı fetihler yapan ve imparatorluk haline gelmekte olan Osmanlı Ordusunun sürekli taarruz harekâtı yapması tabiidir. Bu bakımdan savunma, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde pek az başvurulan harekât şekli olmuştur.

²⁷⁵ Emecan, F. M. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul, Timaş Yayınları, 139-143.

Savunma yapılan savaşlardan biri; 1414 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey'in Bursa kuşatmasıdır. Bu kuşatmada Osmanlı ordusu kendilerini savunma durumunda kalmıştır. Karamanoğlu Mehmet Bey, Çelebi Mehmet'in kardeşinin çocuğudur. Karamanoğlu Mehmet Bey, Fetret devrinde Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelesinde önce elebi Mehmet tarafını tutmuş, onunla Süleyman elebi aleyhine ittifak yapmıştır. Çelebi Mehmet'in Rumeli'de Musa elebi ile olan mücadelelerinde, Anadolu'da bir müddet Osmanlı kuvveti kalmamasından yararlanarak önce elebi Mehmet'in müttefiki Germiyanoeğlu Yakup Bey'in ülkesini işgal etmiş, ertesı yılda Bursa'ya gelerek önce şehri yağma etmiş, sonrada kaleyi kuşatmıştır. Bunun zerine, Bursa muhafızı Hacı İvaz Paşa savunma tedbirlerini almıştır. Karamanoğlu Mehmet Bey, Pınarbaşı suyunu başka bir dereye akıtarak, kaledekileri susuz bırakma yoluna gitmiştir.

Hacı İvaz Paşa, taktik olarak belli olmayan zamanlarda kale dışına ıkışlar yaparak, kuşatanlardan esir aldıklarını kaleye getirmiş ve burçlara astırmıştır. Bunun zerine Karamanoğlu Mehmet Bey, bir gece askerlerine ateş yakmalarını, meşaleler hazırlamalarını, kaplıca yolundan dağa çıkmalarını, kaleye hâkim yere tırmanmalarını emretmiştir. Bu arada Hacı İvaz Paşa, askerlerini kale dışına çıkarıp keşif ve yağma faaliyetine devam etmiştir. Bir ay süren kuşatma sırasında, Hacı İvaz Paşa ok ile yaralanmıştır. Ancak bu sırada taht mücadelesinde hayatını kaybeden Musa elebi'nin cenazesinin Bursa'ya getirilmesi zerine Karamanoğlu kuşatmayı kaldırmış ve geri çekilmiştir.²⁷⁶

II. Murat zamanında da Karamanoğlu İbrahim Bey nce Beypazarı'nı yağma etmiş, sonra Sivrihisar'a gelerek kaleyi ok yağmuruna tutmuş, kaledekileri susuz bırakmıştır. Kale muhafızı olan Selçuk Bey bu taarruza karşı kaleyi savunmak maksadıyla tedbirler almıştır. Savunma sırasında Selçuk Bey n safa Osmanlı tebaasında olan Hristiyanları yerleştirmiştir.²⁷⁷ Bu sırada Karamanlılar, kale kapısının dışına çıkan ve Evliya olduğu belirtilen Ali Dede isimli din adamını esir almışlardır. Savunma durumunda olanlar, Ali Dede'nin serbest bırakılmasını talep etmişler, ancak, pusudan çıkıp Ali Dede'yi esir edenler bu sözlere aldırmamış ve onun başını kesmişlerdir. Bu durumda Karaman askerleri dehşete düşmüştür. Ali Dede'nin başını Karamanoğlu İbrahim Bey'in önüne getirdiklerinde olaya

²⁷⁶ Neşri, M. (2011). *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, (sadeleştiren N. Öztürk), İstanbul, Timaş Yayınları, 208-209.

²⁷⁷ Neşri, M. (2011). *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, (sadeleştiren N. Öztürk), İstanbul, Timaş Yayınları, 251-253.

çok kızan İbrahim Bey Ali Dedeyi öldürenin başını vurdurmuş, daha sonra kuşatmayı kaldırarak Kütahya istikametinde uzaklaşmıştır. Bu olayda Selçuk Bey'in Osmanlı tebaasında olan Hristiyanları ön safa koyması, Cengiz Han'ın seferlerinde ön safa düşman esirlerini koymasını hatırlatmaktadır.

3.5.4.5.4.3. Geri Harekât

Geri harekât; bir birliğin geriye doğru ya da düşmandan uzaklaşmak üzere yaptığı harekâttir. Osmanlı ordusu da gerektiğinde bu harekât nev'ini kullanmıştır. 1402 yılında Yıldırım Beyazıt ile Timur arasında yapılan Ankara Savaşı'nda, durumun Osmanlıların aleyhine dönmesi üzerine ordu ileri gelenleri Yıldırım Beyazıt'a geri çekilmeyi tavsiye etmişlerdir. Ancak, Beyazıt bunu kabul etmemiş, muharebenin kaybedildiğini anlayan Baş vezir Ali Paşa, Süleyman Çelebi ve bazı komutanlarda savaş alanından kaçmışlardır. İhtiyat komutanı olan Çelebi Mehmet'te kuvveti ile Amasya'ya dönmüş, Sırp askerleri de muharebe alanını terk etmişlerdir. Buna rağmen Yıldırım Bayezit yerini terk etmemiş, Komutanlardan Minnet Bey'in geri çekilme teklifini de red etmiş, ancak bir süre sonra taarruza dayanamayarak Çataltepe'ye geri çekilmiştir. Beraberinde ancak iki üç bin kişilik bir kuvvet kalmıştır. Bunlara karşı, kat be kat üstün Timur kuvvetleri çevirme harekâtına başlamışlardır. Elinde balta olduğu halde kendini savunan Yıldırım Beyazıt kaçabilmek için karanlığın çökmesini beklemiş, çevirme hatlarından sızmayı başarmış, fakat atının yuvarlanması sonrasında yetişen Timur'un askerleri tarafından esir edilmiştir. Bu savaş Osmanlı ordusunun geri çekildiği nadir savaşlardan bir tanesidir.²⁷⁸

3.5.4.5.5. Osmanlı Ordusu'nun Fetih Yöntemleri

3.5.4.5.5.1. Kademeli Fetih Yöntemi

Osmanlı Devleti'nin topraklarını genişletmek maksadıyla uyguladığı yöntemlerden birisi Kademeli Fetih Yöntemidir. Osmanlı tarihçilerinin bir kısmı bu yöntemi Tedrici Fetih Yöntemi adıyla sınıflandırmaktadır. Osmanlı fetihleri incelendiğinde; Bu fetihlerde sistemli olarak uygulanan iki farklı safha olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlılar ilk olarak, komşu devletler üzerinde bir çeşit üst hükümdarlık(süzerenlik) tesis etmeye çabalamışlardır. Daha sonra yerli hanedanları tasfiye ederek, bu ülkeleri doğrudan

²⁷⁸ Neşri, M. (2011). *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, (sadeleştiren N. Öztürk), İstanbul, Timaş Yayınları, 145-150.

denetlemeye çalışmışlardır.²⁷⁹ Osmanlıların doğrudan denetimi, temel olarak, ülkelerin kaynak ve nüfuslarının düzenli olarak tahrir defterlerine kaydedilmesine dayanan tımar sisteminin uygulanması anlamına gelmektedir. Tımar sisteminin tesisi, önceki toplumsal ve ekonomik düzenden mutlaka devrimsel nitelikli bir değişiklik olması demek değildir. Aslında tımar, tedrici bir temsil amaçlayan Osmanlı kurumlarıyla yerel şartların ve sınıfların ılımlı bir uzlaşmasıdır.

Bu iki safhanın, tedrici bir biçimde gelişen Osmanlı fetihlerinde bilinçli olarak uygulamaya konmuş oldukları, Osmanlı tarihinin başlangıcından beri gözlemlenebilir. Örneğin, hanedanın kurucusu Osman Gazi'yle, Harmankaya tekfuru Köse Mihal, Samsama Çavuş ve diğer tekfurların daha sonra haraçgüzarlığa yani vasallığa dönüşecek ilişkisi, başlangıçta mütteliklik biçimindedir. Aslında, Osman Gazi'nin hükümdar olduğu dönemde, Osmanlı Beyliği de İlhanlı Devleti hazinesine muayyen bir vergi verdikleri için Osmanlı Beyliği'nin fethettikleri kaleleri kendi hâkimiyetleri altına aldıklarını söylemekte doğru bir ifade olmaz. Bunun nedeni de o dönemde, uc emirleri ve beylerin bulunduğu uçlardaki kendine özgü askeri örgütlenmenin yapısıdır.

Osmanlı Devleti 14. yüzyılda, uzun ya da kısa haraçgüzarlık dönemlerinden sonra birçok küçük devleti topraklarına katmıştır. Yıldırım Beyazıt 1389 yılında Kosova savaşından sonra Kosova meydanında sultan olduğunda, Bizans imparatorları 1372 den beri, Sırp prensleri 1371 den beri, Yunanistan ve Ege adalarındaki beyler gibi birçok haraçgüzar hükümdar bulunmaktadır. Anadolu'da ise, sadece batıdaki gazi beylikleri değil, Konya'daki Karamanlılar da Osmanlı haraçgüzarıdır.

Yıldırım Beyazıt, baskın şeklindeki seferleriyle bu haraçgüzar devletler üzerinde doğrudan denetim kurarak yeni bir politika başlatmıştır. Bu politikasına, tahta çıkışı sırasında isyan çıkaran bazı Anadolu beylikleri ve düşman Macarlarla işbirliği yapan haraçgüzar Bulgar Kralı'nın düşmanca hareketleri sebep oldu denilebilir. Ancak, Osmanlı hükümdarlarının esas amacı, bu haraçgüzar devletleri hâkimiyeti altına alarak kısa sürede Osmanlı topraklarını genişletmektir. Yıldırım Beyazıt bu devletleri hâkimiyeti altına aldıktan sonra o devletlerin yerel hanedanlarını sürmüş ve bu ülkeler üzerinde doğrudan denetim kurmuştur.

²⁷⁹ İnalçık, H. (2012). *Osmanlılar, Fütühat, imparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, İstanbul, Timaş Yayınları, 67.

Yıldırım Beyazıt, hükümdar olduğu dönemde Osmanlı Toprakları Tuna Nehri'nin güney tarafından Fırat'a kadar uzanmasına rağmen İstanbul'da Bizans İmparatorluğu'nun mevcudiyeti, Devletin birliği ve bütünlüğü ile dış tehditlere karşı savunulmasında da büyük bir engel teşkil etmiştir. Bu nedenle de Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün sağlanmasında İstanbul'un fethedilmesinin önemini kavrayan ve bu amaca yönelik çalışma başlatan ilk Osmanlı hükümdarı Yıldırım Beyazıt olmuştur. Bu yüzden de Yıldırım Beyazıt, 1395 yılında Anadolu Hisarı'nı²⁸⁰ inşa ettirmiş ve şehri ilk kez fethetme girişiminde bulunmuştur.

Yıldırım Beyazıt'ın hükümdarlığı döneminde ve sonrasında sürdürülen hızlı ve sert ilhak politikasına karşı, sadece fethedilen bölgelerden değil, Osmanlı Devleti'nin kendi içinden de tepkiler gelmiştir. Bazı Osmanlı devlet adamları, bu politikanın Osmanlı geleneğine uymadığını, hatta olması gereken Osmanlı politikalarının karşıtı olduğunu iddia etmişlerdir. Hızlı ve kademeli genişleme taraftarı iki rakip yaklaşım, Yıldırım Beyazıt döneminde Çandarlı Ali Paşa ile Hoca Firuz Paşa arasındaki düşünce farklılığında da ortaya çıkmıştır.²⁸¹ Çandarlı Ali Paşa, aradan geçen yaklaşık yarım yüzyıllık zamana karşın Hoca Firuz Paşa'nın fütursuz savaş politikasını en sert biçimde eleştirmiştir. Yıldırım Beyazıt'ın merkeziyetçi idare biçimini eleştiren yaygın Osmanlı geleneği, tahrir defterleri kullanıp yeni bir vergi yöntemi uygulayan Osmanlı yönetiminden de şiddetle şikâyetçi olmuştur. Oysa tahrir defterleri Osmanlı yönetiminin temel araçlarından birisidir.

Yıldırım Beyazıt, aynı zamanda, yerli hanedanların yerine kendi kölelerini geçirerek, Anadolu'da yeni fethedilen topraklarda köklü değişikliklere girişmiştir. Bu merkeziyetçi ve dayatmacı politikası şiddetli tepkilere yol açmıştır. Bu politika, Anadolu'daki Türk beyliklerinden gerekli destek gelmemesi nedeniyle 1402 yılında kaybedilen Ankara savaşı sonucunda İmparatorluğun çökmesine de neden olmuştur. Osman ve Orhan Gaziler döneminde haraçgözarları ve güçlü ucbeyleriyle yarı feodal bir devlet halinde olan Osmanlı İmparatorluğu, Yıldırım Beyazıt zamanında İslami gelenekler ve İlhanlı devletinin idare biçiminin benimsenmesiyle İslami bir devlet haline dönüşmüştür.

²⁸⁰ Eski kaynaklarda “Güzelhisar, Güzelcehisar, Yenihisar, Yenicehisar, Akhisar, Akçahisar” isimleriyle de zikredilmektedir.

²⁸¹ İnalçık, H. (2012). *Osmanlılar, Fütühat, imparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, İstanbul, Timaş Yayınları, 68.

Yıldırım Beyazıt döneminde, merkezden yönetimi güçlendiren kurumların başında gelen kapıkulu kurumu güçlendirilmiş ve devlet için önemli hale gelmiştir. Yıldırım Beyazıt'ın geliştirdiği imparatorluk 1402 yılında Ankara savaşı mağlubiyetiyle Timur tarafından yıkıldıktan sonra, idare sisteminin kalıntıları imparatorluğun yeniden kurulmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Yıldırım Beyazıt'ın çok önem verdiği tımar sistemi sayesinde özellikle Anadolu'da toprak birliği de sağlanmıştır. Osmanlı başkentinde bulunan tımar defterleri, yeni fethedilen bölgelerdeki tımarlarını Yıldırım Beyazıt'a borçlu olan tımar sahiplerinin tasarruf hakkını da teminat altına almıştır.

Yıldırım Beyazıt'tan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten padişahlar ılımlı bir siyaset izleyerek Balkanlar'daki küçük devletlerin ve eski Anadolu Türk beyliklerinin varlıklarını tanımışlardır. Ancak, eski hanedanlar tarafından yeniden kurulan bu beyliklerde eskiden olduğu gibi gazilik faaliyetleri mevcut olmadığından bu beylikler II. Murat zamanında kolayca fethedilerek Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altına girmişlerdir.

Osmanlılar Müslüman devletlere karşı harekete geçmek gereğini duyduklarında, bu eylemlerini İslam dünyasının gözündeki meşru kılmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu ılımlı siyasetin birçok haklı nedeni mevcuttur. İstanbul(Konstantiniye)'da Osmanlı tahtı için hak iddia edenlerin varlığı, doğudan gelebilecek yeni bir istila tehdidi ve yeni bir Haçlı Seferi korkusu, devlet işlerinde mutlak bir sulta elde etmiş köklü bir Osmanlı vezir ailesi olan Çandarlılar, bu siyasetin başlıca sorumludur. Sadrazam Çandarlı Halil Paşa (1429-1453) ise bu siyasetin en ateşli savunucusudur. 1444'te Sırbistan'a yarı bağımsızlık tanınması, Bizans'la barış yapılması, Çandarlı Halil Paşa'nın siyasetini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Çandarlı Halil Paşa, bu barış ve uzlaşma siyasetini geliştirebilmek için genç sultan II. Mehmet'in çevresinde toplanan yeni bir askeri kadroyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu askeri grubun İstanbul'un fethindeki başarısından sonra Çandarlı Halil Paşa tasfiye edilmiş ve fetih yoluyla merkezîyetçi siyaset bir kez daha öne çıkmıştır.

Roma ve İstanbul Patrikliğinin 1439 da Floransa Konsili'nde birleşme anlaşmasından sonraki dönem Osmanlı İmparatorluğu için çok kritik bir dönemdir. II. Mehmet 1446 da tahttan indirilmiş, savaş yanlısı olan danışmanları da gözden düşmüştür. 1451 de ikinci kez tahta çıktığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun bekasını sağlamak kadar kendi iktidarını pekiştirmenin de biricik yolunun İstanbul'un fethinden geçtiğini anlamıştır.

İki safhalı Osmanlı fetihleri, aslında tarihi şartların bir sonucu olduğu görülmektedir. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren biriktirmiş olduğu devlet olma geleneği, Selçuklulardan, İlhanlılardan, diğer İslam devletlerinden, Bizanslılardan ve batılı diğer devletlerle oluşturulan ilişkilerden sağlanan tecrübeler sonucunda oluşturulan devlet geleneği, Fatih'in kesintisiz seferlerle sağlanan birlik faaliyetlerinin sonrasında da varlığını sürdürmüştür. Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan'a karşı yürüttüğü siyaset buna örnek gösterilebilir. Öte yandan, kademeli bir şekilde birleşme siyaseti, doğrudan hâkimiyetin tesis edilmesinden sonra da devam etmiştir.

3.5.4.5.2. Fethedilen Toprakların Tımar Sistemi İle Kayıt Altına Alınması

Osmanlı ordusu tarafından muhasım bir devletin toprakları fethedildikten sonra fetih ordusu geri çekilmeden önce, stratejik öneme sahip kalelere hemen küçük birlikler yerleştirilmektedir. Stratejik önemi olmayan diğer kaleler daha sonra padişahın özel emriyle yıkılmaktadır. Osmanlılar tarafından sık sık kullanılan bu tedbir, öncelikle, buralarda askeri birlik bulundurmamak zorunda kalmamak, ikinci olarak da yerel beyler tarafından yeni direniş merkezleri oluşturulmasını engellemek amacıyla alınmıştır. Daha sonra, bir kural olarak, Osmanlı ordusunun temel gücü olan sipahilere, yeni fethedilmiş topraklardaki köylerde tımarlar verilmeye başlanmıştır. Kaleeri ya da Hisareri olarak adlandırılan bu askerler kalelere yerleştirilmiştir. 15. yüzyılda çoğu kalelerdeki gerçek askeri güç bu kaleerlerinden oluşmaktadır. Bu düzenli güçler, bir güvenlik önlemi olarak, imparatorluğun uzak bölgelerinden gelen askerlerden oluşturulmuştur. Oluşturulan sisteme göre, Anadolu'daki çoğu kaleerleri Rumeli'den, Rumeli'dekiler de Anadolu'dan gelmiştir.

Stratejik öneme sahip kaleler sınırlı sayıda da olsa, bu mevkilere sadece asker yerleştirerek önlem almak devlete hem büyük maliyet getirecek ve hem de askerleri atıl bir durumda bırakarak kalelere hapsetmek zorunda kalınacaktı. Bunu önlemek için bir kısım kalelere, bu kaleerlerine ilaveten yerel nüfusu da ihtiyat kuvveti olarak görevlendirmek gerekli görülmüştür. Bu yerel güçlerin sadakati, bazı vergilerden muaf olma gibi özel imtiyazlarla teşvik edilmiştir. Ancak, bu imtiyazlar sürekli olmayıp padişahın emriyle geri alınmıştır. Ayrıca, kalelerdeki ihtiyat birliklerine her zaman düzenli ordu askerleri eşlik etmiştir. Bazı özel durumlarda, sadakatin sürekliliğini sağlamak için bütün kasaba ahalisi vergiden muaf tutulmuştur. Örneğin, Kayseri ve Konya tapu defterlerine göre, Uzun Hasan ile yapılan savaşlarda gösterdikleri sadakat nedeniyle bu şehirlerin ahalisi vergiden muaf

tutulmuştur.²⁸²Gerçekten de, Osmanlılar bu ayrıcalıklar sayesinde bu önemli şehirleri ellerinde tutabilmişlerdir.

Genellikle, Osmanlı öncesi idari sınırları korunan yeni topraklar, büyüklüklerine göre bir veya birkaç sancak beyine emanet edilmektedir. Sancak, imparatorluğun asıl idari ve askeri birimidir ve sancak beyi bu sancaktaki tımar sahiplerinin tek komutanıdır. Temel görevleri, savaşta tımarlı sipahileri yönetmek, asayişini sağlamak, yasal ve idari kararları uygulamaktır. Sancaklardaki tüm hukuki sorunlar, askeri sorunlar da dâhil olmak üzere, sancak beyinden bağımsız olan kadıların görevidir. Sancaklar, sancak beyi ile aynı sorumlulukları taşıyan ve ona bağlı olan subaşılar tarafından yönetilen vilayetlere bölünmüştür. Osman Gazi'nin, yeni fethettiği topraklara subaşılar ve kadılar tayin ettiği bazı Osmanlı kaynaklarında belirtilmiştir. Gerçekten de, 1431 tarihli Arnavutluk defterine göre, her şehrin subaşı ve kadısı vardır. Aynı defterde, kadılara maaş olarak tımar verildiği de yazılıdır. Bu da, dönemin eyalet idaresinde tımar sisteminin önemini göstermektedir.

Vilayet tahriri olarak ta adlandırılan Tımar kayıtları, Osmanlı idaresinin temelidir. Bu işlem, bir bölgenin vergilendirilebilir kaynaklarının hesaplanması ve bu bilgilerin “Defter-i Hakaniye” denilen defterlere kaydedilmesinden ibarettir. Bu defterler, askerlerin gelirleri olacak vergilerin toplanması için belirli bölgelerin onlara tahsis edilmesinde de kullanılmıştır. Defterler, köylülerin vergi oranlarını belirlemekle kalmamış, toprakların yasal sahipleri gösteren resmi birer kayıt işlevi de görmüştür.

Osmanlı arşivlerinde bu tür defterlerin ulaşılabilen en eskileri, 1431-1432 tarihli Arnavutluk defterleridir.²⁸³Premedi-Görice(Koritsa) defterinde, bu bölgenin ilk kayıtlarının Yıldırım Beyazıt döneminde tutulduğu açıkça görülmektedir. Daha kuzeyde kalan bölgenin gelirlerinin hesaplanması ise ancak I. Mehmet döneminde yapılmıştır. Bu ilk tahrirler Osmanlıların bu bölgeleri art arda fethetmelerinden hemen sonra gerçekleştirilmiş olmalıdır. 1463-1464 tarihli bir Ankara defterinde de yaklaşık 1396 da Ankara valisi olan Timurtaş Paşa tarafından yapılan kayıtlara rastlanmıştır. 1431 yılına ait tahrir defterlerinde, iki yüzyıl sonra da karşılaştığımız gelişmiş kaidelerle Türkçe terimlere rastlanıyor olması tahrir sisteminin Yıldırım Beyazıt'tan önce uzun bir süre kullanıldığını göstermektedir.

²⁸² İnalçık, H. (2012). *Osmanlılar, Fütühat, imparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, İstanbul, Timaş Yayınları, 71.

²⁸³ İnalçık, H. (2012). *Osmanlılar, Fütühat, imparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, İstanbul, Timaş Yayınları, 72.

3.5.4.5.3. Devletin Temsili ve İmparatorluğun Kuruluşu

Fethedilen topraklar Tahrir defterlerine kayıt edildikten sonra Osmanlı İmparatorluğu iki çeşit defter tutmuştur. Birincisi; kaynaklarını tafsilatıyla belirterek vergileri gösteren mufassal defter, ikincisi ise gelirin askeri sınıf arasındaki dağılımını gösteren İcmal Defteri'dir. Bu ayırım, Osmanlı İmparatorluğu'nun temel ilkesine karşılık gelmektedir.

İmparatorlukta Reaya ve askeri sınıf olmak üzere iki temel sınıf mevcuttur. Askeri sınıf, sadece orduyu değil, kamu hizmetlilerini ve onların hane halkını da kapsamaktadır. Askeri sınıfın gelirleri tamamıyla padişah tarafından sağlanmaktadır. Ayrıca askeri sınıf vergiden de muaftır. Yani, Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetenler ile yönetilenler kesin biçimde birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu ayırım, fetih fikri üstüne kurulu bir devletin kendine özgü yapısından kaynaklanmaktadır. Askeri sınıf, tarihi olarak belirlenmiş haklara sahip aristokratik bir sınıf değildir ve bu sınıfa dâhil olmak tamamıyla padişahın iradesine bağlıdır. Ancak, bu durum ilk zamanlarda, Osmanlı padişahlarının fetihlerden önceki yerel aristokrat zümrelere karşı uzlaşmacı, ılımlı bir politika gütmelerini de engellememiştir.

Osmanlı devlet anlayışına göre; imparatorluk sınırları içindeki tüm reaya ve toprak, padişahın malıdır. İmparatorlukta tüm yerel ve veraset yoluyla geçmiş hakları ve imtiyazları ortadan kaldıran bu ilke, temel olarak padişahın mutlak hâkimiyetini ve tüm hakların onun iradesinden kaynaklandığını göstermek amacıyla düzenlenmiştir. Resmi ayrıcalıkları ve vakıflar da dâhil olmak üzere tüm toprak tasarrufları üzerindeki hakları yalnızca padişahın beratları sağlamaktadır. Hüküm süren padişahın ölümüyle tüm haklar geçersiz hale gelmektedir. Dolayısıyla, "padişah devlettir" ifadesindeki gerçek payı büyüktür.

Bu nedenle, sultanın mutlak iktidarı kendisine kayıtsız şartsız bağlı olan idari bir kadro gerektirmiştir. İktidarın yegâne kaynağı, Padişahın iradesi ve temsilcilerine verdiği yetkililerdir. Dolayısıyla, padişahın hizmetinde olan ya da onun adına yetki kullanabilen askeri şahıslar, nüfusun geriye kalanından farklı ve üstün bir zümredir. İslam şeriatını temel alan medeni ve cezai kanunlar reaya ve askeri şahıslar için temelde aynı olsa da askeri sınıf, padişahın iradesiyle meydana getirilmiş "Kanun-i Sipahiyan" adı verilen özel bir kanuna tabidir. Reayadan birinin doğrudan askeri sınıfa girememesi, imparatorluğun temel yasalarından biri olarak kabul edilir. Ancak padişah, belirli niteliklere sahip olan

örneğin savaşta olağanüstü yararlık gösteren reaya sınıfından bir şahsı fermanla askeri sınıfa terfi ettirebilir.

Benzer bir şekilde, padişah bir emirle askeri sınıftan birini mevkiinden ve makamından mahrum edebilir. Azledilen bir askeri sınıf mensubu askeri sınıftan çıkarılmamakta ve daha sonraki bir dönemde yeniden göreve atanabilmektedir. Bu özellik askeri sınıfın yapısını açıklamaktadır. Ayrıca, azledilen herhangi bir bey ya da paşa yeni bir göreve tayin edilene kadar tazminat almaktadır. Askeri sınıf mensuplarının oğullarının tahrir defterlerine reaya olarak kaydedildikleri bazı durumlarda askeri kökenlerini belirten ayrı bir kategoriye dâhil edilmeleridir.

15. yüzyıl Osmanlı tahrirleri, sadece vilayetlerin yönetimindeki birçok Osmanlı beyinin değil, 15. yüzyıl Osmanlı ordusundaki kayda değer sayıda tımarlının da, Osmanlı öncesi yerel askeri sınıf ve asiller sınıfının torunları olduğunu göstermektedir. 15. yüzyılda kimi bölgelerdeki tımarlıların yaklaşık yarısının Hristiyan olması da şaşırtıcıdır. 1468 de Sırbistan'ın Braniçeva vilayetindeki toplam 125 tımarlıdan 62 si, 1431 de Arnavutluk'taki toplam 355 tımarlıdan 60'ı ve 1455'te Tırhala (Tesalya) livasındaki toplam 182 tımarlıdan 36'sı Hristiyan'dır.²⁸⁴ Bir Hristiyanın tımar sahibi olabilmesi için öncelikle askeri kökenli olması, ikinci olarak da padişaha sadakatini kanıtlaması gerekir. Tüm bu Hristiyan tımarlıların aslen önceki Balkan devletlerinin askeri soylularından oldukları kaynaklarda mevcuttur.

Aynı dönemde ve 16. yüzyıla kadar, Bosna, Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk, Teselya ve Bulgaristan'daki çok sayıda Hristiyan voynuk da askeri statüsüyle Osmanlı ordusuna dâhil edilmiştir. Örneğin, Broniçeva vilayetinde 217 voynuk, 503 yamak ve 61 voynukların başı diye isimlendirilen lagator, Tırhala'da 103 voynuk ve 203 yamak mevcuttur. Bunlar, 1333-1355 yılları arasında hüküm süren Stefan Duşan İmparatorluğunda başına ismi verilen küçük çiftlikleriyle küçük asiller sınıfını oluşturan Sırp kökenli “Voynici”lerdir.

Ülkelerinin haraçgüzarlığı sırasında Osmanlı ordusunun yardımcı kuvvetleri olarak edindikleri deneyimler, Hristiyan askeri grupların Osmanlı askeri sınıfıyla kaynaşmasını şüphesiz kolaylaştırmıştır. Konumlarının ve topraklarının güçlü Osmanlı idaresi tarafından

²⁸⁴ İnalçık, H. (2012). *Osmanlılar, Fütühat, imparatorluk, Avrupa ile ilişkiler*, İstanbul, Timaş Yayınları, 76.

teminat altına alındığını gören bu Hristiyan askerlerin çoğunluğu değişikliğe karşı çıkmamışlardır. Bu bakımdan, birçok Hristiyan garnizonun, kalelerini direnmeden teslim edip Osmanlı saflarına geçmiş olması şaşırtıcı değildir. Osmanlıların ılımlı politikası ve vaat ettikleri tımarlar çoğuna çekici gelmiştir. Bu durum Osmanlı hâkimiyetinin Balkanlar'daki görece hızlı yayılışını izah eden olgulardandır.

Hristiyan tımarlıların ve voynukların, sultanın emirleriyle Osmanlı Devleti'nde de, genelde eski toplumsal statüleriyle orantılı mevkiler elde etmeleri dikkate değerdir. Osmanlılar bu insanların tasarruf haklarını, tımar ya da baştına olarak büyük ölçüde korumuşlardır. Böylece, kendi ülkelerinde senyörler, voyvodalar olarak isimlendirilen büyük aileler mal varlıklarının büyük bir kısmını büyük Osmanlı tımar sahipleri olarak korumuşlar ve Müslüman olduktan sonra bey unvanını alıp en yüksek idari görevlere gelme hakkına sahip olmuşlardır.

Balkan ülkelerindeki soylu aileler, Osmanlı tımarlıları olarak temsil edilip Müslüman olmuşlardır. Müslümanlaşma, imparatorluğun ilk dönemlerinde Hristiyan sipahiler arasında kesinlikle psiko-sosyal bir olgudur. Devlet, onların Osmanlı askeri sınıfına kabul edilmelerinin zorunlu ön şartı olarak ihtidalarını istemediği gibi, böyle bir ihtidayı dolaylı yöntemlerle de gerçekleştirmeye çalışmamıştır. Nitekim II. Bayezid döneminde (1481-1512) bile bu Hristiyan askerlere tımar tevcih edildiği görülmektedir. Ancak 16. yüzyılda Hristiyan tımarlılara bu bölgelerde sıkça rastlanmamaktadır. Hatta bu yüzyılda Hristiyan tımarlıların varlığı şaşırtıcı ve kökenlerinin doğruluğundan şüphe duyulan bir olgudur. İslam dinini kademe kademe benimseyen daha önceki Hristiyan tımarlıların izleri 16. yüzyılda tamamen kaybolmuştur.

Bosna, özel bir durum arz etmektedir. Osmanlılar, eski Bosnalı asilzadelerin babadan kalma topraklarında, daha önce Bosna krallarının bahsettikleri tasarruf haklarını koruyarak yaşamalarına izin vermiştir. Bu nedenle, İslamiyet'i kademe kademe benimseyen Bosna'nın eski asilzadeleri atalarının topraklarında 20. yüzyıla kadar yaşamayı sürdürmüşlerdir. Toprağın tasarruf hakkına sahip olabilmeleri için İslamiyet'i benimsemeleri gerektiği yönünde bir baskı uygulanmadığı kaynaklarla da belgelenmiştir. Sırbistan ve Makedonya'daki farklı gelişmelerin Osmanlı fethinden önceki şartlardan da kaynaklandığı görülmektedir. Sırbistan ve Makedonya'daki asillerin bir kısmı Bosna'daki baştınaların aynalarına sahip değildir. Sırbistan ve Makedonya'da büyük asilzadelerin sahip oldukları

topraklar pronoia olarak isimlendirilen Bizans tımarları niteliğindedir. Bunlar Osmanlılar tarafından kolayca sıradan tımar topraklarına dönüştürülmüş ve bu nedenle tımara uygulanan genel kurallara tabi olmuşlardır.

Voynuklar ise, özel statüleri nedeniyle, Hristiyan tımarlıların karşılaştığı toplumsal etkilere maruz kalmamışlar ve bu nedenle Hristiyanlıklarını sürdürmüşlerdir. Voynuklar 16. yüzyılda Osmanlı ordusundaki askeri önemini kaybedince, benzer Müslüman asker birlikleri olan yaya ve müsellemlerle birlikte reaya statüsüne indirilmişlerdir. Yine de, 15. yüzyılın sonlarına doğru ünlü tarihçi Idris-i Bitlisi onlardan Osmanlı ordusunun önemli bir bölümünü oluşturan Hristiyan askerler olarak söz etmektedir. Bunlar daha sonraki İstabl-i Amire'ye bağlı Hristiyan seyisler olarak Bulgaristan'da yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Osmanlılar aynı ılımlı politikayı sadece Balkanlar'da değil, Anadolu'da da uygulamışlardır. Örneğin, Karaman Beyliği'nin ilhakından sonra düzenlenen Karaman vilayeti defterlerine göre, yerli aristokrasinin büyük bir bölümü, daha önceki toprak hakları baki kalmak üzere konumlarını sürdürmüşlerdir. Bu insanlar bu vilayetteki tımar sahiplerinin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Burada da büyük asilzadelere bey unvanıyla daha geniş tımarlar ya da zeametler, çocuklarına da vilayetin çeşitli bölgelerinde geniş tımarlar verilmiştir. Osmanlı fethinden önce kısmen yerleşik olan bu aşiretlerin Osmanlılara karşı Karamanoğulları ordusunun ana gücünü oluşturduğu bilinmektedir. Aşiret reislerine aşiretlerinin vergileri tımar olarak verilmiştir.

Sonuç olarak; Osmanlıların askeri sınıfına sadece asker ya da aristokrat kökenli kişileri dâhil etme ilkesinin, Osmanlıların gazi kökeniyle bağlantılı olduğu düşünülebilir. Gazilerin, uçlarda inançları için savaşan bir askeri örgütlenme oluşturdukları bilinmektedir. Bunlar, zamanın şeyhlerinden icazet de almışlardır. Daha önce belirtildiği gibi, Osman Gazi'nin daha sonra haraçgüzarı olan ilk müttefikleri, Hristiyan ya da Müslüman yerel beyler veya komutanlardır. Her halükarda, ilk Osmanlı alpleri askeri geleneğe sahip farklı bir zümredir.

Diğer taraftan, Osmanlı tarihinin ilk döneminde bile Osmanlı yönetici sınıfının tek kaynağı yerel soylular değildir. Askeri sınıfın himayesinde bulunanların tımar ve mevki edinmelerini mümkün kılan bir diğer Osmanlı yönetim ilkesi, kan bağına dayanan kastların oluşmasını engellemiştir. Osmanlı padişahları, yalnızca padişaha sadık bir idari örgüt

meydana getirmişlerdir. Padişahın başkentteki hane halkının ve kapıkullarının neredeyse tamamı, bazen eyaletlerde kendilerine tımar verilen kullardan oluşmuştur. Padişahın şahsi hizmetkârları da sık sık vali olarak tayin edilmiştir. Bu sistemin padişahın mutlak hâkimiyetini sağlayacağına inanılmaktadır. Defterlerden faydalanarak Yıldırım Beyazıt dönemine kadar izleri sürülebilen bu sistemin daha önce de mevcut olduğu muhakkaktır. Kul sistemi, beylerin asker kölelerden oluşan bir maiyete sahip oldukları vilayetlerdeki tımar sahipleri arasında da geçerlidir. Beylerin hizmetkârları ve kulları tımar sahibi olabilmektedir.

Öte yandan, tımarlılar cebeli, kul ve nöker sağlamak ve onları eğitmek zorundadırlar. Nispeten geniş tımarlara sahip çok sayıda tımarlı, orduya rütbesine ve tımarının büyüklüğüne göre değişen, belirli sayıda tam teçhizatlı sipahi olarak isimlendirilen cebeli göndermekle yükümlüdür. Bir tımar sahibi, cebeli için, gerekenden daha küçük bir tımar karşılığında bir kul teçhiz etmek zorundadır. Bu durumda, kul basit bir uşak gibi gözüktür. Aslında, kul ile cebeli arasındaki fark silah ve teçhizatlarından kaynaklanmaktadır. Şartlar elverdiğinde ikisi de tımar sahibi olabilir. Basit bir sipahiden Divan-ı Hümayundaki paşaya kadar her düzeyden tımar sahibinin feodal ordulardaki gibi kendi hizmetkârları vardır.

Kullar, padişah tarafından tımarlı yapılan kadar doğrudan efendilerinin emrindedir. Evrenos Bey, Turahan Bey ve Üsküplü İshak Bey gibi merkeze uzak sınır bölgelerinde bulunan büyük uc beylerinin ve daha sonra oğullarının yüzlerce kulu vardır ve bölgelerindeki tımar sahipleri, imparatorluğun diğer bölgelerindekilere oranla bu beylere daha çok bağımlıdır. Gerçekten de, Balkanlar'daki ucbeyleri biraz bağımsızca hareket etmişler ve İstanbul'un fethine kadar I. Bayezid'in oğulları ve torunları arasında süren taht mücadelesinde önemli rol oynamışlardır. Ancak tımarların doğrudan sultan tarafından verilmesi, bu beylerin, özel orduları olan feodal beyler olmalarını önlemiştir.

Diğer yandan, en fazla kula sahip olan padişah, beylerin gücünü denetleyebilmektedir. Fatih Sultan Mehmet döneminde padişahın kulları imparatorluk genelinde mutlak bir hâkimiyet kurmuşlar ve eski aristokratik zümreler gibi uçlardaki güçlü aileler de büyük ölçüde önemlerini kaybetmişlerdir. İstanbul'un fethinden önceki durumun aksine, Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamlarının çoğunun kul kökenli olması da dikkat çekicidir. Kısaca, tımar sistemi ve aslında bu sistemin bir parçası olan kul sistemi, sultanlara merkezi hükümetin zararına olabilecek eski feodal ve aristokratik unsurların imparatorluğun

yönetimindeki etkilerini önleme imkânı sağlamıştır. Bu da tedrici olarak gerçekleştirilmiş ve mutlak bir hükümdarın emrinde çalışan yekpare ve merkeziyetçi bir yönetim, fethedilen topraklardaki değişik unsurların bütünleşme sürecini yavaş yavaş tamamlamıştır.

3.5.4.5.4. Yeniden Yapılanma Araçları Olarak Sürgün ve Zorunlu Göç

Osmanlılar yeni fethedilen bölgelerin güvenliğini sağlamak amacıyla, iyi hazırlanmış bir iskân ve toplu sürgün sistemi kullanmışlardır. Başiboş göçebeler ya da bir köyün hatta bir kasabanın sorun yaratmış ya da yaratabilecek isyankâr ahalisi, imparatorluğun uzak bir bölgesine kaydırılmıştır. Osmanlı Devleti fethedilen topraklara Türk nüfusun yerleştirilmesine de büyük önem vermiştir. Osmanlı Devleti'nin toplu sürgünü en erken dönemlerden itibaren uygulamıştır.

Daha sonraki dönemlere ait belgeler bu eski toplu sürgün geleneğini doğrulamaktadır. Örneğin; 1572 tarihli sürgüne ait bir padişah fermanına göre, Anadolu'da Sivas, Karaman ve Maraş vilayetlerindeki her on aileden biri yeni fethedilen Kıbrıs'a gönderilmiştir. Bu özel sürgünün çıkış nedeni, adanın tarım ve güvenliğinin sağlanmasıdır. Göçmenler, toplumun her tabakası arasından seçilmiştir. Adaya ilk gönderilenler yetersiz ya da verimsiz toprakları olan köylüler ile fakirler, serseriler ve göçebeler olmuştur. Gerekli alet edevatla teçhiz edilen bu insanlar, defterlere kaydedilip adaya nakledilmişlerdir. Sürgünlere iki yıl süreyle vergi muafiyeti tanınmıştır. Bu insanlar genellikle evlerini terk etmekten hoşlanmadıkları için, ilgili memurlara bu önlemleri kati bir şekilde uygulamaları emredilmiştir. Sonraki bir tarihte, hüküm giymiş tefeciler ve suçlular da ceza olarak Kıbrıs'a gönderilmiştir.²⁸⁵

Fatih Sultan Mehmet'in Sırbistan, Arnavutluk, Mora ve Kefe'den İstanbul'a toplu sürgünleri iyi bilinmektedir. Bunların temel amacı yeni başkentin refahını sağlamaktır. Çoğunluğunu savaş esirlerinin oluşturduğu bu sürgünler, İstanbul civarındaki köylere padişahın köylü köleleri olarak yerleştirilmişlerdir. 1025 aileden oluşan büyük bir Müslüman reaya grubunun Anadolu'dan çıkarılıp Bulgaristan'ın Pravadi bölgesine yerleştirilmesi, Hristiyan bir ülkeye yapılan toplu sürgünlere ilginç bir örnektir. Özel "sürgün" statüsü verilen bu insanlar, sürgün subaşı olarak adlandırılan bir memurun yönettiği bağımsız idari bir birim oluşturmuşlardır. Bunlar, yerel reaya ile karışmaya

²⁸⁵ İnalçık, H. (2012). *Osmanlılar, Fütühat, imparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, İstanbul, Timaş Yayınları, 82.

başladıklarının görüldüğü 16. yüzyılın ortasına kadar kapalı bir toplum olarak yaşamışlardır. Anadolu'ya yapılan sürgünlere bir örnek ise, muhtemelen asilerden oluşan bir grup Arnavut'un 15. yüzyılda zorla Trabzon'a yerleştirilmesidir.

Görüldüğü gibi, yeniden iskân edilen ahalinin statüsü şartlara göre değişmiştir. Osmanlılar fetihlerinin ilk yüzyılında sürgünü daha çok askeri amaçla kullanmışlardır. Bu dönemde, sorun çıkaran Anadolu'daki bazı göçebeler Balkanlar'a nakledildikten sonra sınır bölgelerine yerleştirilip kendilerine özel bir askeri statü verilmiştir. 16. yüzyılın başlarına ait defterlerden yararlanan Ömer Lütfü Barkan'ın hazırladığı bir haritaya göre, yürük adıyla askeri bir teşkilat oluşturan bu Türk göçebeler, özellikle Trakya, Rodop ve Balkan dağlarının güney yamaçları, Makedonya ve Dobruca gibi tamamı 14. yüzyılın ikinci yarısında fethedilen bölgelere yerleştirilmişlerdir. Arnavutluk defterlerine göre, Saruhan, Canik, Paflagonya, Taraklıborlu ve Vize gibi Küçük Asya'nın çeşitli bölgelerinden gelen sürgünler 1415-1430 yılları arasında Arnavutluk'a yerleştirilmiştir. Bu sürgünlerin nedeni, hiç şüphesiz, Saruhan ve Canik'te bu dönemde ortaya çıkan Şeyh Bedreddin İsyanı ve Yörgüç Paşa'nın Canik'te göçebelerle çatışması gibi karışıklıklardır. Hem Evrenos Bey ya da Turahan Bey'le beraber gelmiş Anadolu Türk göçmenlere, hem de sorun çıkartan göçebeleri Saruhan'dan Üsküp'e nakletmekle görevli ünlü Üsküp Ucbeyi Paşa Yiğit Bey'in adamlarına fethedilen topraklarda tımarlar tevcih edildiğini göz önünde bulundurduğumuzda, uçlardaki sürgün gazilere istisnai biçimde cömert davranıldığı görülmektedir.

Osmanlıların imparatorluğu yapılandırmak amacıyla sürgün yöntemini ne kadar geniş çaplı kullandığı görülmektedir. Balkanlar'a yapılan gönüllü göçlerde mevcuttur. 16. yüzyılda Balkan Yarımadası'ndaki yerleşik ya da göçebe Türk unsurların yaklaşık sayı ve yerleşim yerlerini gösteren Ömer Lütfü Barkan'ın haritasına göre, Müslümanlar tüm nüfusun yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır. Bosna'daki Müslümanlaşmış yerli Slavlarla, Niğbolu, Köstendil, Tırhala, Üsküp, Vidin ve Silistre gibi, uçlardaki müstahkem şehirlerde ya da bunların civarında yerleşmiş Müslüman cemaatleri saymazsak, Müslüman Türkler Trakya'da ve Balkan sıradağlarının güneyindeki bölgede ezici çoğunluğu oluşturmaktadır. Bunlar, yarımadanın biri Trakya ve Makedonya üzerinden Adriyatik'e kavuşan, diğeri de Meriç ve Tunca vadilerinden geçerek Tuna nehrine ulaşan iki ana güzergâhı boyunca yoğun olarak iskân edilmişlerdir. Yürükler, daha çok bölgenin dağlık bölümlerine yerleştirilmişlerdir. 15. yüzyıl defterlerindeki sağlam delillere dayanarak, bu durumun

yüzyılın ilk yarısından itibaren geçerli olduğu söylenebilir. Köy adlarının Türkçe oluşları yerleşimlerin karakterini bir ölçüde açıklamaktadır.

Anadolu'dan gelen Türklerin, genellikle, yeni topraklarında ayrı köyler kurarak Hristiyan halkla karışmadıkları görülmektedir. 15. yüzyılda yapılan tahrirlerden şehir ve köylerde yaşayan halkın isimleri öğrenilebilmektedir. Buna göre yeni köylerdeki nüfus tamamen Müslümanlardan oluşmaktadır. Türklerin göçüyle hatırı sayılır biçimde genişleyen Gelibolu, Edirne, Üsküp, Tırhala, Serez gibi şehirlerde bile, Hristiyanlar kendi mahallelerinde toplanmışlardır. Hristiyanların köylerinde ya da mahallelerinde bulunan birkaç Müslüman ise muhtemelen dönmedir. Ayrıca, Balkanlarda Teselya'daki Yenişehir gibi tamamen Türk nüfuslu yeni şehirler de kurulmuştur.

Bu yerleşim modeli, bu bölgelerdeki Müslüman nüfusun, yerli dönmelerden çok, Anadolu'dan gelen Türk göçmenlerden oluştuğunu düşündürmektedir. 14. yüzyıl civarında Batı Anadolu'da nüfusun nispeten yoğun olduğu bir gerçektir. İlhanlı hâkimiyetinin çöküşünden sonra karmaşanın baş gösterdiği Asya hinterlandındaki göçmenlere Batı'nın bereketli toprakları çekici gelmiştir. Yaklaşık 1270-1330 yılları arasında gazi beylikler tarafından fethedilen Batı Anadolu'da 14. yüzyılda Türklerin çoğunluğu oluşturduğu, 1455 tarihli bir Osmanlı defterince de doğrulanmaktadır. Batı Anadolu'nun Türkleşmesinin, Balkanlar'da 14. yüzyılda uygulanan süreçle aynı olduğu ve toplu ihtidayla değil, geniş ölçekli Türk yerleşimi yoluyla gerçekleştiği görülmektedir.

Günümüzde genellikle, bu hareketin Osmanlı fetihlerini müteakip Trakya'ya da yayıldığı kabul edilmektedir. Ancak, Trakya ve Meriç Vadisi'ndeki yoğun Türk iskânı toplu bir sürgünle değil, Anadolu'dan buraya kendiliğinden gelişen bir göçle açıklanabilir. En eski Osmanlı geleneğine göre, Timur'un 1402'de Anadolu'yu istila etmesi, Türk nüfusun yeniden Balkanlar'a akmasına neden olmuştur. Fetihlerin ilk birkaç on yılında Osmanlılar, Anadolu'dan ve diğer İslam dünyasından giderek artan sayılarda kendi topraklarına gelen insanların, Balkanlara gönüllü göçünü teşvik etmiştir. Nüfus fazlasını yerleştirme mecburiyeti kadar askeri ve mali şartlarda bir iskân politikasını zorunlu kılmıştır. Ordunun büyük bir kısmını "azab" ve "yaya" adlarıyla şehir ve köylerden askere alınan Türklerin oluşturduğu Osmanlı Devleti'nin ilk döneminde, Türk nüfus askeri açıdan çok önemlidir. Bu Türk askerleri 16. yüzyıla kadar Osmanlı ordusundaki önemlerini sürdürmüşlerdir. Osmanlı arşiv belgelerinden öğrendiğimize göre, 14. yüzyılda Osmanlılar tarafından

yönetilen bölgelerde yaya askeri teşkilatı geniş çapta kurulmuştur. En önemli bölge Doğu Trakya ve Meriç vadisidir. Bu nedenle "yaya"ların başkumandanı Çirmen'de görevlendirilmiştir.

Türklerin Balkanlar'a kendiliğinden gelişen kitlesel göçü 15. yüzyılın ortalarına doğru yavaşlamış, Rodop ve Balkan sıradağlarının ötesindeki Türk iskânı, "uc"taki bazı askeri merkezlerle kuşatılmış ve çoğunlukla devlet tarafından sürgün edilen nüfustan oluşmuştur.

3.5.3. Kuruluş Döneminde Osmanlı Devleti Askeri Stratejisi

Kuruluş Döneminde Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede topraklarını genişletmesini sağlayan temel bir stratejinin ne olduğunu, devlet yönetiminde karar alma mekanizmasının nasıl çalıştığını ve karar alıcıların kimlerden oluştuğunu ve bunların maksatlarının neler olduğunu ortaya koymak elimizdeki mevcut kaynaklarla mümkün olamamaktadır. Ayrıca bu karar alma mekanizmalarında sosyal, ekonomik, siyasi ve ideolojik sebeplerin ne derecede etken olduklarını ortaya çıkarmak da mümkün değildir. Kuruluş dönemine ilişkin kaynak yetersizliği, strateji gibi o dönemin siyasi yaşamında kullanılmayan bir kavramın belirlenmesinde büyük zorluk yaratmaktadır.

Kuruluş dönemindeki Osmanlı fetihlerinin büyük bir stratejiye bağlı olarak belirlenen bir askeri strateji çerçevesinde gerçekleştiğini söylemek, bunları kanıtlayacak belgelerin ortaya konulamaması nedeniyle bu stratejilerin mevcudiyeti hususunda tereddüt yaratmaktadır. Bu dönemdeki siyasi ve askeri faaliyetler incelendiğinde; bu faaliyetlerin merkezi yönetim tarafından yani padişah ve danışmanları tarafından planlanarak sınırlardaki uç komutanlarınca uygulandığı sonucuna varılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bir hanedan devleti olması nedeniyle, en kuvvetli dönemini yaşadığı 15 ve 17. yüzyıllar arasında, Osmanlı padişahının tüm beylerbeyi, sancak beyleri ve kendisine vergi vermekle, savaşta asker sağlamakla yükümlü tüm bölgelerin yöneticilerinin padişah tarafından merkezden belirlenen bir strateji çerçevesinde yönetildiği ortaya çıkmaktadır.

Kuruluş döneminde belirlenmiş bir Osmanlı Büyük Stratejisi ve Askeri Stratejisi olmamasına rağmen bu dönemdeki fetih politikaları ve felsefesinin Osman Bey gibi beyliğin liderleri tarafından belirlendiğini, o döneme ait olayların irdelenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Osman Bey 1291 yılında Karacahisar'ı ve Eskişehir'i fethettikten sonra

kardeşi Gündüz Alp'e "Böyle boş durmak bize bir fayda sağlamaz. Bundan sonra nereyi fethedelim?" diye bir soru sormuş, Gündüz Alp'te "Şimdi etrafımızda olan yerleri vuralım" demiş. Osman Gazi bu cevap üzerine; "Bu fikir doğru değildir. Çünkü Karacahisar ancak çevresi ile şendir. Şimdi çevresini vurunca Karacahisar harap olur. Şehrin şenliği çevresi iledir. Kendi şehrimizi kendi elimizle yıkmak hiç doğru değildir. Belki çevre komşularımızla iyi geçinmemiz daha doğrudur. Nitekim Bilecik tekfurı ile iyi geçinmekteyiz." demiştir.²⁸⁶

Bu diyalogdan anlaşıldığı kadarıyla Osman Gazi'nin Beylik hükümdarı olarak beyliğin topraklarını genişletmek maksadıyla bir fetih stratejisi mevcuttur. Ancak bu strateji hiçbir zaman toprak işgali uğruna düşman kazanmak, kazanılan topraklardaki halka eziyet etmek, onları işlerinden ve topraklarından mahrum etmek olmamıştır. Osman Bey'in Karacahisarı fethi, Onu Gazi'likten uç beyliğine yükseltmiştir. Uç beyleri, Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak gaza faaliyetinde bulunmaktadır. Osman Bey diğer Selçuklu Beyleri ile iyi geçinmesine rağmen güneydeki Germiyanoglu beyi ile ilişkileri iyi değildir. Osman Bey, Germiyanogulları'nın bölgede Hristiyan şehirlerine yaptığı akınlardan bölge halkını koruma görevi üstlenmiş, fethettikleri yerlerdeki Hristiyan halkı, köylü ve şehirlileri hoşgörü ile kendi tarafına kazanma stratejisi olan istimalet stratejisi ile yerlerinde bırakmış ve onların sevgisini kazanmıştır. İstimalet stratejisi, askeri anlamda da Osmanlı fetihlerinde ve devletin topraklarını genişletmesinde büyük kolaylık sağlamıştır. Bölgedeki Hristiyan halk, Osmanlı'nın zimmet hukuku çerçevesinde koruma, Rum Ortodoks rahiplerinin ayrıcalıklarını tanıma stratejileri ile Osmanlı'nın egemenliğini kısa sürede tanımışlardır. Bizans'ın istibdat idaresinden bıkan Anadolu'daki Hristiyan halk; Osmanlı'nın canlarını ve mallarını koruma, dinlerini serbestçe icra etme ayrıcalıkları karşısında kolaylıkla Osmanlı egemenliğini kabul etmişlerdir.

Osmanlılar bir yeri zorla fethetmeden önce, üç kez o yerin barışçıl bir şekilde teslim edilmesi önerisinde bulunmaktadır.²⁸⁷ Teslim önerisi kabul edilirse, oradaki tüm halkın can ve malının Osmanlı güvencesi altında olduğu belirtilerek hiç kimsenin canına ve malına

²⁸⁶ Neşri, M. (2011). *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, (sadeleştiren N. Öztürk), İstanbul, Timaş Yayınları, 53.

²⁸⁷ İnalçık, H. (2012). *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem(1302-1606) Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, (50. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13.

zarar gelmeyeceği garantisi verilmekte ve teslimden sonra da oranın halkını her türlü düşmana karşı korunmaktadır.

Osmanlı Beyliği'nin, Selçuklu Devleti'nin Bizans sınırını koruyan küçük bir aşiret iken bir devlet haline gelmesi, 1299 yılında Eskişehir'in batısında bulunan Bilecik, Yarhisar, Yenişehir ve İnegöl tekfurlarının kalelerini fethederek Osman Gazi'nin Karacahisar'da kendi adına hutbe okutması sonrasında gerçekleşmiştir.²⁸⁸ Bu konuya ilişkin Menakıbnâme; Osman Gazi'nin Karacahisar'da kendi adına hutbe okuttuğunu, bağımsızlık iddiasında bulunduğunu, kendi töre/kanununu ilan ettiğini, kadı tayin ettiğini, özetle; bağımsız beyliğini bir Türk-İslam saltanatı gibi teşkilatlanma işine giriştiğini anlatmaktadır. Menakıbnâme'yi yazan Yahşi Fakih ve anlatan Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakih'e göre bağımsız Osmanlı Devleti bu tarihte doğmuştur. Tarihçiler de 1299 tarihini gerçekten ve hukuken Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi olarak kabul etmektedirler. Başta Halil İnalcık olmak üzere bazı tarihçiler de Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi olarak Osman Gazi'nin 1302 yılında Bizanslılar ile yaptığı ve kazandığı Bapheus(Koyunhisar) savaşının kazanıldığı tarih olan 1302 yılını kabul etmektedir. Osman Gazi'nin bu zaferi Paflagonya(Kastamonu) bölgesine kadar yayılmış ve Anadolu gazilerinin onun bayrağı etrafında toplanarak beyliğin devlet haline gelmesine imkân sağlamıştır.

Anadolu'da uç beyliklerindeki Türkmenlerin Kutsal savaş yani gaza maksadıyla yaptıkları savaşlar gazilerin ve alplerin liderlerinin ismiyle anılmalarını sağlamış, gaziler ve alplerinde bu savaşları kazanan beylerin bayrağı altında toplanmalarına neden olmuştur. Osman Bey'in Bizans'a karşı kazandığı savaşlar da gazilerin onun bayrağı altında toplanmasını sağlamıştır. Gazilerin ve alplerin İslam dinini batıya yayma konusundaki inançları onların savaşlarda başarılı olmalarında etken olan önemli unsurlardandır. 1354 yılında gazilerin esir Selanik Başpiskoposu G. Salamas'a İslam egemenliğinin sürekli batıya doğru yayılışını, Tanrı'nın iradesi, bir alın yazısı olarak tasvir etmeleri bu inancı doğrulamaktadır.²⁸⁹

Alpler, Alperenler ve Ahiler Osman Gazi'nin en yakın arkadaşlarıdır. Osman Gazi bir ahi şeyhi olmamasına rağmen bir ahi şeyhi olduğu söylenen Şeyh Edebali'nin ahi adetlerine

²⁸⁸ İnalcık, H. (2012). *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem(1302-1606) Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, (50. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13.

²⁸⁹ İnalcık, H. (2012). *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem(1302-1606) Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, (50. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 18.

göre Osman Gazi'nin beline gaza kılıcı bağlaması onun gazi olmasını sağlamıştır. Osman Gazi gibi o dönemde gaza başarıları olan uç beylerinden Aydınoğlu Umur Bey'de bir Gazi olup daha çok deniz seferleriyle ün yapmıştır. Ancak, Umur Bey'in Hristiyan ittifakı tarafından durdurulması sonrasında batıda Hristiyanlara karşı gaza faaliyeti icra edebilecek bir tek Osman Bey kalınca Anadolu'daki tüm Gaziler, Alpler ve Ahiler Osmanlı Beyliğini desteklemişlerdir.

3.5.3.1. Kuruluş Döneminde Genişlemeye Yönelik Taarruzi Bir Askeri Strateji

Osmanlı imparatorluğunun Kuruluş döneminde gelişmekte olan bir imparatorluğun temellerini atan devletin taarruzi bir askeri strateji izlemesi doğaldır.²⁹⁰ Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna ilişkin kaynaklara bakıldığında verilen tüm bilgilerin ve icra edilen tüm askeri faaliyetlerin taarruzi bir karakterde olduğu görülmektedir. İmparatorluğun büyük stratejisinin fetih stratejisi olması, ancak coğrafi zorunluluk nedeniyle iç hat konumunda olan beylik topraklarının genişletilerek denizlere ulaşılması ve sınırların denizler, nehirler ve sıradağlar gibi coğrafi tabii engellere dayandırılmasını sağlamak amacıyla askeri stratejisinin de taarruzi yapıda olmasını gerektirmiştir. Fetih stratejisi söz konusu olduğunda, başlangıçta İslam dini adına gaza faaliyetini esas alan Osman Gazi'nin, Beyliğin topraklarının Müslüman Türkmen beylikleri ile çevrili olması nedeniyle de iç hat konumundaki devletlerin izlemesi gereken stratejiler kapsamında öncelikle Müslüman Türkmen beylikleri ile dostça ilişkiler tesis edip Batı ve Kuzey batıda bulunan Bizans topraklarını hedef alması kaçınılmazdır.

Bizans İmparatorluğu topraklarına ilk akınları başlatan askerlerde, Osmanlı Beyliği'nin uçlarında görevli akıncı gaziler ve alplerdir. Bu akıncıların en çok uyguladıkları askeri harekâtlarda kuşatma ve çevirme harekâtlarıdır. O dönemin şartları nedeniyle şehirler kalelerle korunmaktadır. Ancak o dönemde topun mevcut olmaması kalelerin zaptında büyük problem teşkil etmektedir. Taarruzi bir askeri strateji uygulayan Osmanlı orduları için bu kalelerin zapt edilmesi komutanın hünerine ve uygulanacak aldatma stratejisine dayanmaktadır. Bu nedenle de şehirlerin ele geçirilmesi zaman almakta ve çoğunlukla da askerler için cesaret ve sabır gerektirmektedir.

²⁹⁰ Turan, O. (1986). *Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler (Mete'den Atatürk'e Kadar)*, Belge Yayınları, İstanbul, 131

Osmanlı ordusu bu nedenle zapt edecekleri şehir ve kasabaların etrafında öncelikle karakollar tesis etmekte, tarlalardaki hububata el koymakta, sığır ve sürüleri ele geçirmekte, kalelerin içerisindeki tüccarların dışarı çıkmalarına mani olmaktadır. Kale dışında kurulan bu kontrol zamanla kale içinde yiyecek fiyatlarının artmasına, göçlere ve açlığa sebep olmakta, sonuçta kaleler teslim olmak zorunda kalmaktadır.²⁹¹ O dönemde tüm Avrupa'da kullanılan kale zaptı sistemi genelde bu şekildedir. Ancak iş uygulamaya geldiğinde bu sistemi en iyi uygulayan devlet Osmanlı devletidir.

Osmanlı Devleti kuruluşundan 16. yüzyılın ortalarına kadar doğuda güçlü Memluklar ve İranlılarla batıda da Avrupa'nın güçlü devletleri tarafından çevrilmiş bir şekilde iç hatlar konumunda bulunmaktadır. İç hatlar konumunda bulunan devletler için zaman ve mekân faktörleri büyük önem arz etmektedir. İç hat konumundaki devlete karşı risk oluşturan ve tehdit teşkil eden devletlerin aralarındaki mesafenin birbirlerine yardım edemeyeceği kadar uzak olması gereklidir. Tehdit teşkil eden devletlerden birisi çeşitli yöntemlerle etkisiz hale getirilinceye kadar, tehdit teşkil eden diğer devletlerin anılan devlete yardım etmesinin engellenmesi önemlidir. Eğer bu yapılamaz ve tehdit devletlerin birbirine yardım etmesi engellenemez ise iç hat konumundaki devletlerin güvenlikleri tehlikeye düşer. İç hat konumundaki devletlerin uygulaması gereken güvenlik stratejisi; öncelikle teşkil eden devletlerden en güçlü konumda olan devletin etkisiz hale getirilmesine yönelik olmalıdır. Bu nedenle de iç hat konumundaki devletler tüm güçlerini bu güçlü devlet üzerinde yoğunlaştırarak öncelikle bu devlet üzerinde netice almaya, bilahare diğer tehdit teşkil eden devletleri etkisiz hale getirmeye çalışırlar.

Osmanlı devleti de kuruluşundan itibaren iç hat konumunda olduğu için tehdit teşkil eden devletlere karşı daima bu stratejiye benzer dengeli bir strateji izlemiştir. Osmanlı padişahları önce kendilerine tehdit teşkil eden en güçlü devleti etkisiz hale getirmek için bütün askeri gücünü bu devletin askeri gücünün imha edilmesine yöneltmiş, bu askeri stratejisini de diğer stratejiler ile desteklemiştir. Anadolu'dan Trakya'ya geçiş ve Trakya'daki toprakların genişlemesi sonrasında Osmanlı ordusunun doğu ve batı olarak ikiye ayrılması veya her iki tarafta da ordu bulundurulması gereği doğmuştur. Ancak Osmanlı devleti tarihinin hiç bir döneminde ordusunu bölmemiştir. Osmanlı ordusunun merkez gücünü oluşturan yeniçerilerin imparatorluğun başkentinde konuşlu olmaları,

²⁹¹ Turan, O. (1986). *Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler (Mete'den Atatürk'e Kadar)*, İstanbul, Belge Yayınları, 132

padişahın korunması maksadıyla padişahla beraber bulunmaları nedeniyle ordu savaş için başkentten hareketle yola çıkarak doğuya veya batıya yapılacak sefer durumuna göre belirlenen cephede toplanıp tek bir güç olarak düşmanın üzerine ilerlemiştir.

İç hat konumu Osmanlı ordusuna büyük dezavantaj sağlamasına rağmen, Osmanlı ordusunun daimi teşkil edilmiş bir ordu olması, eğitilmiş olması, savaşa hazırlık, silah ve teçhizat, intikal, yürüyüş tempoları, ikmal ve iâşe, istihbarat, istihkâm ve ulaştırma yönünden o dönemdeki Avrupa ve orta Doğu’da mevcut ordularla mukayese edildiğinde üstün seviyede olması kendisine avantaj sağlamıştır. Bu avantajda Osmanlı ordusunun kullanılan stratejilerle sürekli başarı sağlamasına neden olmuştur. Osmanlı ordusunun hareket kabiliyetinin yüksekliği ordunun başarılı olmasında etken olan hususların başında gelmektedir.

3.5.4. Yükseliş Dönemi Askeri Stratejisi

Osmanlı İmparatorluğu yükseliş döneminde dört padişah askeri strateji yönünden döneme damga vurmuş ve Osmanlı devletinin yükselişini sürdürmesini sağlamışlardır. Bu nedenle, öncelikle bu padişahların askeri stratejileri genel çerçevede incelenmiş, bilahare yükseliş döneminin askeri stratejisi uygulandıkları coğrafi alan ve askeri stratejinin boyutları yönünden ele alınmıştır.

3.5.4.1. Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) Dönemi Askeri Stratejisi

Fatih Sultan Mehmet’in 1453 yılında İstanbul’u fethi hem Dünya tarihi için ve hem de Osmanlı tarihi için çok önemli bir dönüm noktasıdır. Dünya tarihi açısından Ortaçağ’ın sona erip Yeniçağın başlangıcı kabul edilirken, Osmanlı devleti için de; Asya kıtası ve Avrupa kıtasında bulunan topraklarını ortadan ayıran Bizans İmparatorluğu’nun ortadan kaldırılarak topraklarının birleştirilmesi ve ülke bütünlüğünün sağlanmasıdır. İstanbul, sahip olduğu stratejik konum sayesinde hem Anadolu ve hem de Rumeli’de bulunan Osmanlı toprakları için doğal bir coğrafi ve stratejik merkezdir. İstanbul’un fethi diğer taraftan Osmanlı Devleti’nin bölgesel bir devlet olmaktan çıkarak bir Dünya İmparatorluğu haline gelme sürecinde yükseliş döneminin de en önemli dönüm noktalarından birisidir. Bu nedenle de İstanbul’un fethi Osmanlı İmparatorluğu’nun bir Dünya Devleti olarak yükselişinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. İstanbul’un Fethi, batıdaki Hristiyan

devletleri korku ve endişeye sürüklerken, doğudaki İslam devletleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun bir şeref ve itibar kazanmasına vesile olmuştur.

Fatih Sultan Mehmet fetihten sonra İstanbul'u hızlı şekilde yeniden inşa ve imar ettirerek, iskân politikalarıyla şehrin fetih öncesinde yaklaşık 40 000 olan nüfusunun, 1477 de iki katına çıkmasını sağlamıştır. 16. yüzyıl ortalarında ise şehrin nüfusu 250 000-300 000'lere ulaşmıştır. Fetih sonrasında Osmanlıların İstanbul'daki Bizanslı halk, Ceneviz ve Venedikli tüccarlara karşı gösterdikleri hoşgörülü yaklaşım, ayrıca Yıldırım Beyazıt'ın İspanya'dan sürgün edilmiş Sefarad Yahudileri 'ne yeni bir vatan sağlamaya yönelik kararı, 15. yüzyılın sonlarında Osmanlı İstanbul'unun nüfusunun yüzde altmış oranında Müslüman ve yüzde kırk oranında Hristiyan ve Yahudi'den oluşmasına imkân sağlamıştır. Bu çok ırklı ve dinli yapı, Avrupa'daki kralların kendi dini inançlarını halka dayattığı ya da en azından bu yönde çaba harcadığı 16. yüzyılda Osmanlı imparatorluk başkentinin temel özelliği olarak hem batıda ve hem de doğuda hayranlık uyandırmıştır. Fetihden sonra başkent Edirne'den İstanbul'a taşınarak şehrin Osmanlılar için stratejik önemi daha da artırılmıştır.

Stratejik açıdan İstanbul, Osmanlılara Avrupa ile Asya ve Akdeniz ile Karadeniz arasındaki ticaret yollarına hâkim bir pozisyon sağlamaktadır. Askeri açıdan ise; Asya ve Avrupa'da girişilecek seferlere insani ve mali destek sağlamak için de mükemmel bir lojistik merkez konumundadır. Ayrıca İstanbul; Dünya İmparatorluğu'nun yönetim merkezi, zamanının en güçlü ordularından ve Osmanlı ordusunun gözbebeği olan Kapıkulu Ordusu'nun ana garnizonudur. Akdeniz'i bir Türk gölü haline getirecek muhteşem donanmanın ana üssü, gemi inşası ve tamiri için kullanılan Tersane-i Amire'nin merkezi, sahip olduğu Baruthane-i Amire ve Tophane-i Amire ile askeri sanayinin de merkezidir. İstanbul'da yaşayan Türk ve İranlı esnaf ve demirciler; Ermeni, Rum, Macar, Fransız ve diğer batılı devletlerden askeri mühendisler ve lağımcılar; Bosnalı, Sırp, Türk, İtalyan, Alman ve daha sonraları Fransız, İngiliz ve Felemenk silah imalatçıları ve mühendisler, Venedikli, Dalmaçyalı ve Cenevizli gemiciler ve denizciler, Osmanlı başkentini, yani İstanbul'u ayrıca bir teknoloji merkezi haline getirmişlerdir. Hiç şüphesiz bu durum, savaş ve denizcilik teknolojisindeki son gelişmeleri takip etmek açısından Osmanlılara önemli bir fayda sağlamıştır.

Avrupa devletleri ve imparatorluklarından gelen elçilerin ikamet ettikleri Osmanlı başkenti, uluslararası diplomasinin yanı sıra casusluk ve entrikaların da merkezidir. Siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel ilerleme açısından sınırsız fırsatlar sunan bu şehir, imparatorluğun her köşesinden ve Avrupa'dan becerikli kişileri cezbetmektedir. Bu cezbetme de devlet yönetimine ordu, idare ve ekonomi sahalarında istihdam edebileceği yetenekli insan havuzu sağlamaktadır.

İmparatorluk başkentinin bu stratejik konumu, Fatih Sultan Mehmet'e yeni ufuklar açarak, Osmanlı Devleti'nin yükselen bir İmparatorluk haline dönüşmesinde büyük imkânlar sağlamıştır. Fatih Sultan Mehmet, bütün hayatı boyunca akıl ve mantığın çizdiği yoldan ayrılmamış ve her yapacağı işi sonuçlarıyla birlikte hesaplayarak buna göre kararlar vermiş, doğru gördüğü şeyleri mutlaka yapmak suretiyle hedefinden asla şaşmamıştır. Fatih Sultan Mehmet, hem büyük cesaret sahibi üstün bir asker, hem stratejik öngörüye sahip üstün bir devlet adamı ve diplomat ve hem de insani duygulara sahip yüzyılların nadir yetiştirdiği müstesna yaradılışlı bir insandır. Fatih Sultan Mehmet aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek kurucusudur. Fatih; iki karanın ve iki denizin hükümdarı lakabını kullanmıştır. İki kara; Anadolu ve Rumeli, iki deniz; Akdeniz ve Karadeniz'dir. Dünya hâkimiyeti için savaşan, aynı zamanda bir hoşgörü ve kültür adamı olan Fatih Osmanlı İmparatorluğu'na yükseliş ivmesini kazandıran bir liderdir.²⁹²

Fatih Sultan Mehmet'in padişahlığı süresince takip ettiği siyaset ve stratejiye baktığımızda; onun her yaptığı fetih ve seferin mutlaka bir amaca veya hedefe yönelik olduğu görülmektedir. Amaç veya hedef, elde mevcut gücü yönlendiren bir unsurdur. 30 yıllık saltanatı süresince, Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusu ve batısı için olduğu kadar, Karadeniz ve Akdeniz ile güney ülkeleri içinde politika ve strateji geliştirmiştir.²⁹³ Karadeniz kıyısındaki tüm toprakları ele geçirerek Karadeniz'i bir Türk gölü yapmış bu bölgede Osmanlı'ya tabi devlete dahi izin vermeyerek bu politikasıyla bu bölgenin Bir Dünya İmparatorluğu için önemini göstermiştir. Batıda; Bizans İmparatorluğu'nun en geniş sınırlarına ulaştığı topraklar olan Tuna nehrinin güneyinde kalan ve Adriyatik Denizi'nin en kuzey ucundan Ege Denizi'ne kadar olan toprakları Türk

²⁹² Turan, O. (1986). *Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler (Mete'den Atatürk'e Kadar)*, İstanbul, Belge Yayınları, 34.

²⁹³ Tansel, S. (1953). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 16.

toprakları olarak görüp bu toprakların fethi için gayret göstermiştir. Fatih Sultan Mehmet'in İtalya'yı ele geçirerek Batı Roma topraklarına sahip olma emellerinin de olduğu bilinmektedir.

Fatih Sultan Mehmet'in Ege Denizine yönelik stratejisi ise; Anadolu sahillerinin emniyetini sağlamak için Ege Denizi'ndeki adaların tümünün zapt edilmesidir. Rodos adasının alınmasındaki ısrarı bu stratejisinin gerçekleştirilmesine yöneliktir. Anadolu'da ise, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren sürdürülen stratejinin devam ettirilerek Türk Birliği'nin kurulmasına çalışmıştır. Bazı Türk devletlerinin Osmanlı Devleti'ne katılmaları sağlanmış, ancak Müslüman olan devletlerle savaştan da kaçınılmıştır. Fatih Sultan Mehmet için Osmanlıları doğudaki sınırı Fırat nehri olarak belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin güneyi ile ilgili olarak da, Fatih Sultan Mehmet'in Mısır ve Orta Doğu'daki toprakları ele geçirme ve Müslümanların lideri olma gibi bir stratejiye sahip olduğu söylenebilir.

Yukarıda belirtilen strateji ve politikalar doğrultusunda; 1459 da Sırbistan, 1463'te Bosna Hersek, 1478-1479 yıllarında Arnavutluk, 1458-1460 yıllarında Mora ve 1470 yılında Eğriboz Osmanlı topraklarına katılarak Rumeli'deki Osmanlı hâkimiyeti pekiştirilmiştir. 1463-79 Venedik-Osmanlı Savaşı'nda gösterdikleri başarı, Osmanlıların artık Ege'de önemli bir güç olduğunu göstermiştir. 1475'te Kırım'daki Ceneviz ticaret kolonileri ortadan kaldırılmış ve 1478 de Müslüman Kırım Tatar Hanı Osmanlılara tabi hale getirilmiştir. Osmanlı donanması bu savaşların kazanılmasında büyük yararlılık göstermiştir.

Ne var ki, Osmanlıların Doğu Anadolu'daki stratejileri batıdakiler kadar başarılı olamamış ve 1470'lere kadar Karaman Beyliği Osmanlı topraklarına katılamamıştır. Fatih Sultan Mehmet, 1473'e kadar doğudaki Müslüman rakibi Akkoyunlu Türkmen Devleti'nin lideri Uzun Hasan'ı da alt etmeyi başaramamıştır. Doğu Anadolu'dan Batı İran'a dek uzanan geniş bir coğrafyanın hâkimi olan Akkoyunlu devleti hükümdarı Uzun Hasan; Karamanoğulları, Macaristan ve Venedik ile Osmanlı karşıtı ittifaklar kurmaya çalışmıştır. Dini farklılıklar ve uzak mesafeden dolayı yaşanan iletişim zorlukları bu tarz Osmanlı karşıtı ittifaklara kayda değer bir sonuç kazandırmasa da söz konusu durum Akkoyunluların itaat altına alınması gerektiği hususunda Osmanlı Devlet adamlarını ikna etmeye yetmiştir. Bu görevi de Fatih Sultan Mehmet'in torunu Yavuz Sultan Selim yerine getirmiştir.

Sonuçta Fatih Sultan Mehmet dönemi İstanbul'un fethi ile başlayıp doğuda ve batıda yapılan fetihlerle bir Dünya İmparatorluğu vizyonuna dönüşen yükselişin başladığı önemli bir dönem olmuştur. Fatih, iki imparatorluk, 14 devlet, 200 şehir fethetmiştir.²⁹⁴ Devletin sınırlarını her yönden genişletmiş ve her girdiği savaşı kazanmıştır.

3.5.4.2. II. Beyazıt Dönemi (1481-1512) Askeri Stratejisi

Fatih Sultan Mehmet'in 1481 yılında vefatından sonra şehzade Cem Sultan'ın padişah olması beklenirken Şehzade Beyazıt padişah olmuş, Cem Sultan'da II. Beyazıt'ın padişahlığını kabul etmeyerek onunla 1495 yılındaki ölümüne kadar sürecek bir taht kavgasına girişmiştir. Dolayısıyla da II. Beyazıt döneminin ilk 14 yılı taht kavgalarıyla geçmiş, Venedik ile yapılan savaşlarda başarılı olunmasına İtalya'da Lepanto gibi kalelerin alınmasına rağmen, Anadolu'daki sorunlar nedeniyle bu savaşlardan istenen sonuçlar alınamamıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde önem kazanmaya başlayan Osmanlı donanması II. Beyazıt döneminde daha da güçlenmiştir.²⁹⁵ Bu dönemde; 1 800 tonluk iki büyük Koke, 78 adet kadirga ve 25 adet Kalyata cinsi savaş gemisine sahip Osmanlı donanması Akdeniz'de Venedik donanması ile baş edebilecek bir güce ulaşmıştır.²⁹⁶

Bu dönemde; Osmanlılar Venedik savaşları nedeniyle Avrupa siyasetinin içine girmiş, İspanya'daki Müslüman devletlerin yardım talebiyle Kemal Reis komutasında bir donanma batı Akdeniz'e gönderilmiş, ayrıca 1492 yılında İspanyolların zulmü altında bulunan 100 000 İspanyol Yahudi'si koruma altına alınarak İstanbul'a yerleştirilmiştir. Akdeniz'deki Türk korsanlarından Kemal Reis'in 1494 yılında Osmanlı donanması hizmetine girmesiyle Osmanlı Devleti denizci bir devlet haline de getirilmiştir. İspanyollar tarafından istila edilen Müslüman devletlerinin Osmanlı'dan yardım istemeleri ve Osmanlı Devleti'nin de bu yardımı kabul etmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun İslam âleminin hakiki koruyucusu rolünü üstlenmelerine de neden olmuştur.

²⁹⁴ Hammer, J. V. (2008). *Osmanlı Devleti Tarihi*, (1. Baskı) (çev. M. Ata), (Özetleyen A. Karahan), İstanbul, Kapı Yayınları, 305.

²⁹⁵ Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 202.

²⁹⁶ Tarakçı, N., (2005). *Sömürgecilikten 21. nci yüzyıla Denizgücü Mücadelesi, Denizci Stratejinin Tarihi Analizi*, 1. Baskı, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul.

II. Beyazıt devrinde 1501 yılında savaşçı Şii Safevi tarikatının lideri Şeyh İsmail, Akkoyunluları yenerek kendisini İran Şahı ilan etmiş ve On İki İmam Şiiliği'ni yeni imparatorluğun resmi ideolojisi haline getirmiştir. Şah İsmail (1501-24), kendisini geleceği önceden haber verilen İslam'ın kurtarıcısı Mehdi olarak tanımlamış ve birçok kişi onu uzun zamandır beklenen "gizli imam" olarak görmüştür. Şah İsmail, 1502 ve 1507 de iki kez Osmanlı topraklarına tecavüz etmiş, 1511 de Kütahya'yı da zapt ederek Bursa'yı tehdit eder duruma gelmiştir. Bu arada hasta olan II. Beyazıt'ın yerine oğullarından I. Selim yeniçerileri kendi tarafına çekerek rakip kardeşlerini bertaraf edip 1512 yılında padişah olmuştur.

3.5.4.3. Yavuz Sultan Selim Dönemi (1512-1521) Askeri Stratejisi

Yavuz Sultan Selim'in temel stratejisi; Türk ve İslam dünyasını tek bir yönetim altında toplamaktır. Bu amaçla da; doğuda bulunan Safevi Devleti'ni ortadan kaldırarak Türkistan'a ulaşmak ve İpek Yolu üzerinde denetim sağlamak, Mısır seferi ile İslam Dünyasının büyük bir kısmını ele geçirerek kontrol etmek ve ayrıca Kızıldeniz üzerinden gelen baharat yolunu da ele geçirmeyi amaçlamıştır. Yavuz Sultan Selim, bu amaçlarına ulaşma sonucunda, Avrupa karşısında ekonomik yönden üstünlük kurarak Avrupa'yı ekonomik yönden bağımlı hale getirme yolunda gayretlerini yoğunlaştırmıştır. Bu çerçevede de, padişahlığı süresince, Safevilere karşı mücadele etmiş, enerjisini ve imparatorluk kaynaklarının çoğunu da bu yönde kullanmak durumunda kalmıştır. Yavuz Sultan Selim, bu maksatla; Çaldıran Savaşı'nda olduğu gibi; bütünüyle askeri güç kullanmaktan, propaganda, ikna ve Şah'ın imparatorlukta takipçilerine ödün verme politikalarına kadar birçok farklı metot uygulamıştır. I. Selim, Osmanlı hâkimiyetini, her ne kadar imparatorluğun sonuna dek istikrarsız bir yapı arz etse de, Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmında tesis etmeyi başarmış, orta doğuda da Osmanlı egemenliğini tesis etmiştir. Yavuz Sultan Selim'in fetihlerinin ve Güneydoğu Anadolu'daki Dulkadir Beyliği toprakları üzerindeki iddialarının temel sonuçlarından biri, Osmanlıların Dulkadir Beyliği'nin sembolik hâkimi Memlûkler ile mücadeleye girmesi olmuştur. Bu savaş 1516-17 de Osmanlıların Toros ve Sina dağları arasında uzanan Suriye ve Mısır'ı fethetmesi sonrasında Memluk Devleti'nin yıkılışı ile sonuçlanmıştır.

Arap topraklarında Osmanlı hâkimiyetinin başlamış olması büyük siyasi, ideolojik ve iktisadi sonuçları da beraberinde getirmiştir. Yavuz Sultan Selim, İslam'ın beşiği

konumundaki Mekke ve Medine ile halifelik merkezleri olan Şam ve Kahire'nin hâkimi olmuştur. Ayrıca, Yavuz Sultan Selim, Mercidabık ve Rıdaniye savaşları sonrasında, Mısır'ı ele geçirmekle, Müslümanların en kutsal şehri Mekke'nin anahtarlarına sahip olmuş, Sünni Müslümanların Mısır'daki son halifesini İstanbul'a getirterek halifeliği kendisine terk ve halifelikten feragat etmesini de sağlamıştır. Yavuz Sultan Selim ve ondan sonra gelen padişahlar, "Hadim'ül Haremeyn-i Şerifeyn" unvanını deruhte etmişler ve böylece o zamanlar Müslümanlar için çok önemli olan ve Osmanlılara İslam dünyasında çok önemli bir saygınlık ve meşruiyet kazandıran hac vazifesinin düzenlenmesi ve hac yollarının korunması görevini üstlenmişlerdir.²⁹⁷ Yavuz Sultan Selim'in fetihleri Osmanlı topraklarını hemen hemen iki kat arttırmıştır.²⁹⁸

Suriye ile Mısır'dan toplanan vergiler Osmanlı hazinesinin yıllık gelirinin yaklaşık üçte birini oluşturmuştur. İstanbul ve Mısır arasındaki iletişimi sağlayan deniz yolunun korunması bu sebeple oldukça önemli hale gelmiş ve bu durum Osmanlı donanmasının güçlendirilmesini gerektirmiştir. Bu dönemde, Portekiz'in Kızıldeniz'deki saldırılarına karşı Mekke ve Medine'yi koruma ihtiyacı, Selim'den sonraki padişahlar döneminde Osmanlıları Portekizlilerle mücadeleye sürüklemiştir. Osmanlı deniz çıkarları açısından çok daha önemli olan olay ise; 1519 yılında Batı Akdeniz'de İspanyol ilerlemesi tehlikesiyle karşı karşıya kalan "Cezayir korsanı" Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı padişahının hizmetine girmesi olmuştur. Yavuz Sultan Selim, Barbaros Hayrettin Paşa'yı Cezayir beylerbeyi tayin etmiştir. Ancak, Barbaros Hayrettin Paşa'nın asıl hizmeti Osmanlı donanmasının başına geçtiği 1533 ten sonra görülmüştür.

Diğer taraftan, Yavuz Sultan Selim'in Müslümanlara karşı giriştiği savaşlar ve Hristiyanlara karşı büyük seferlere çıkmayışı "meşruiyet eksikliği" sorunu olarak görülmeye başlanmıştır. 1510'larda devam eden savaşlar doğu eyaletlerini tahrip etmiş ve imparatorluk ordusunu oldukça zayıflatmıştır. Mesafe uzaklığı, Doğu Anadolu'da kışın erken gelmesi, yoğun kar yağışı gibi yaşanması zor iklim şartları, Şah İsmail'in savaştan kaçınma taktikleri ve savaş yerine mahsulleri yok etme yahut su kuyularını zehirleme şeklindeki yakıp yıkmaya taktiklerini kullanarak zarar vermesi, çok iyi düzenlenmiş Osmanlı

²⁹⁷ Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 296.

²⁹⁸ İnalçık, H. (2012). *Osmanlılar, Fütühat, imparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, İstanbul, Timaş Yayınları, 149.

sefer lojistiği için büyük bir sorun teşkil etmeye ve mevsime bağlı seferleri etkisiz hale getirmeye başlamıştır.

Yavuz Sultan Selim zamanında donanmaya da önem verilmiş ve 1518 yılında İstanbul'da Haliç Tersanesini kurarak 150 adet gemi yapılması direktifi vermiştir.²⁹⁹ Donanmanın Rodos'un zaptı için mi yoksa Venedik için mi hazırlanmakta olduğu tartışılırken Yavuz Sultan Selim hastalanarak vefat etmiş ve yerine tek oğlu şehzade Süleyman padişah olmuştur.

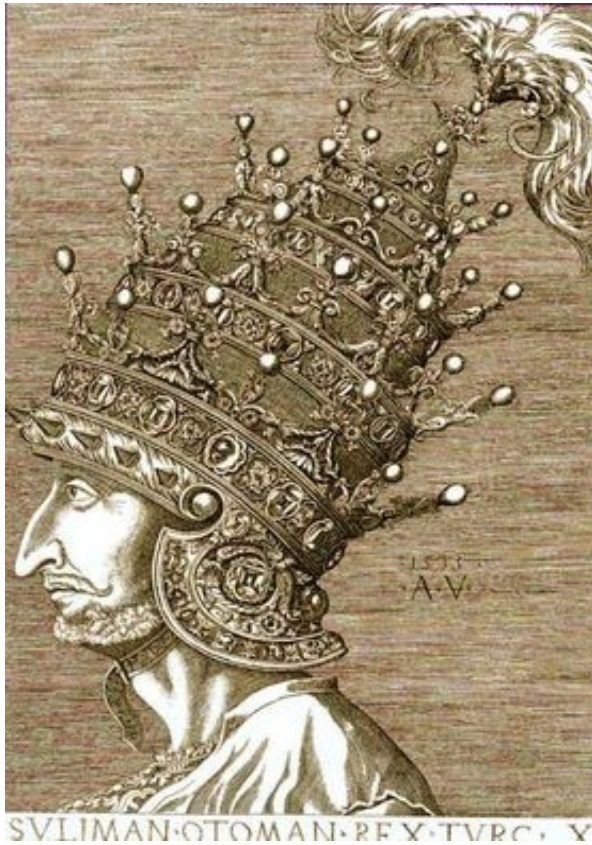
3.5.4.4. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi (1521-1566) ve Sonraki Dönem (1566-1600) Askeri Stratejisi

Kanuni Sultan Süleyman, yarım asra yakın süren hükümdarlığı süresince, saltanatının üçte birini seferlerde geçirmiş, Macaristan ve Irak'ı Osmanlı topraklarına katmış, Osmanlı topraklarının genişliğini 2 milyon kilometre kareden 3 milyon 177 bin kilometrekareye çıkarmıştır. Kanuni ayrıca; hukuk ve arazi işlerine ilişkin yeni kanunları yürürlüğe koymuş, eski padişahların çıkardığı kanunlarda düzenlemeler yapmış, ordunun gücünü arttırıcı düzenlemelerde bulunmuştur. Osmanlı deniz kuvvetlerinin gücünü tarihinin en üst düzeyine çıkartarak Akdeniz'i Osmanlı gölü haline getirmiş, Preveze'de kazanılan deniz zaferiyle batılı devletlerin Akdeniz'deki deniz egemenliğine son vermiş, bilime ve kültüre önem vererek batılı devletlerce Muhteşem Süleyman olarak isimlendirilmiş Osmanlı devleti yükseliş döneminin en güçlü padişahıdır.

Kanuni Sultan Süleyman dönemi incelendiğinde, Kanuni'nin Dünya hâkimiyeti hedefine yönelik olarak büyük bir strateji hazırlığı içerisinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu emarelerden ilki; Barbaros Hayrettin gibi bir denizciyi Osmanlı donanmasının başına getirerek denizciliğe önem vermesi, Haçlı donanmasını Preveze'de mağlup ederek Akdeniz'i bir Türk gölü haline getirmesi ve Okyanuslara açılma yönünde Hint okyanusuna donanma göndermesidir. İkincisi, 1525 yılında Fransa kralı I. Fransuva'nın Pavye muharebesinde Alman İmparatoru Şarlken'e esir düşmesi sonrasında kralın annesinin çevresindeki Hristiyan batılı devletler mevcutken Kanuni'den yardım istemesi Osmanlı

²⁹⁹ (b) Tarakçı, N. (2005). *Sömürgecilikten 21. nci yüzyıla Denizgücü Mücadelesi, Denizci Stratejinin Tarihi Analizi*, (1. Baskı), İstanbul, Deniz Basımevi Müdürlüğü, 47.

Devleti'nin o dönemde bir Dünya gücü olduğunun göstergesidir.³⁰⁰ Bir diğer emare; Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 yılında yapılan üçüncü Macaristan seferinde, Alman İmparatoru Şarlken'in 1530 yılında Bolonya'daki taç giyme törenine cevap olacak şekilde benzer bir merasimle çıkmasıdır. Kanuni bu seferde Papa'nın 3 katlı tacı ile Şarlken'in giydiği taca atıfla dört katlı tören miğferini kullanması, hem Papa'nın ve hem de İmparatorun otoritelerine meydan okuma olarak yorumlanmaktadır.³⁰¹ Kanuni'nin Macaristan seferinde giydiği 4 katlı tören miğferinin resmi Resim-1'dedir. Kanuni'nin Viyana ve Alman seferleri de Avrupa'nın fethedilmesine yönelik bir hedefin mevcudiyetinin göstergesidir.

Resim 3.1. Kanuni Sultan Süleyman'ın 4 katlı Tören Miğferi

Kanuni Sultan Süleyman, Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik önceliklerini değiştirerek, doğudaki Müslüman devletler yerine Batıdaki Hristiyan rakipleri üzerine saldırgan seferler düzenlemiştir. 1521 de, Macaristan ve Habsburg Orta Avrupası'nın kilidi konumundaki Belgrad'ı fethetmiştir. 1522 de de Rodos'u ele geçirmesi ile Fatih Sultan Mehmet

³⁰⁰ Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 502-504.

³⁰¹ Agoston, G. (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, (1. Baskı). İstanbul, Timaş Yayınları, 50-51.

döneminde batılı devletlerce geri alınan bu iki stratejik konumdaki yerler geri alınarak Kanuni'nin ne denli güçlü bir rakip olduğu gösterilmiştir.³⁰² Belgrad'ın fethi, padişahın Avrupalı rakiplerine karşı hücumla yönelik yeni bir strateji ile tahta çıktığının en büyük göstergesidir. Sefer hazırlıkları, dönemin lojistik kısıtlamalarına bağlı olarak alışıldığı üzere bir önceki yılın sonbaharında başlamış ve hazırlıklar kısa sürede bitirilerek hazırlıklı olarak bu sefere çıkmıştır.

Kanuni döneminin en çarpıcı başarısı; Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması'nın, 1538 yılında Kuzeybatı Yunanistan'daki Preveze'de İspanya, Venedik, Ceneviz, Papalık, Portekiz ve Rodos Şövalyeleri'nden oluşan Kutsal İttifak karşısında kazandığı görkemli zaferdir. Bu zaferin arkasından Şariken'in donanmasının 1541 yılında Cezayir sahillerinde yok edilmesi, 1551 yılında Osmanlıların Trablus'u ele geçirmesi ve yine Trablus'u ele geçirmeye çalışan başka bir Kutsal İttifak'a karşı Cerbe'de 1560 yılında kazanılan zafer Akdeniz'de Osmanlı kontrolünü pekiştirmiştir. Ancak, Akdeniz'de gösterilen başarı ne yazık ki Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda Portekizlilere karşı gösterilememiştir. 1538, 1552 ve 1554 yıllarında yapılan Portekizlileri Hint Okyanusu'ndan çıkarma girişimlerinden bir sonuç alınamamıştır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Orta Avrupa ve Akdeniz'deki batılı devletlerle rekabeti Avrupa tarihini şekillendirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, doğuda Safevi devletine karşı 1534-5, 1548-9 ve 1553 yıllarında gerçekleşen savaşları kazanarak doğu cephesinde başarılı sonuçlar almıştır. Irak'ta Bağdat'ı da kapsayan Osmanlı fetihleri, 1555 yılında Amasya'da akdedilen Safevi-Osmanlı Antlaşması'nda kabul edilmiş ve imparatorluğun bu antlaşma ile çizilen doğu sınırı, 20. yüzyıldaki Birinci Dünya Savaşı'na dek büyük ölçüde değişmemiştir.³⁰³ Osmanlılar ve Safeviler 1578-90 ve 1603-39 yılları arasında yeniden savaşımlarsa da 1639 Kasrı Şirin antlaşmasıyla 1555 sınırındaki küçük değişikliklerle yeniden günümüze kadar sürecek antlaşma yapılmıştır.

Doğuda yapılan bu savaşlar çeşitli yıkımlara yol açmış, Osmanlı askeri gücünün de uzun vadede zayıflamasına sebep olmuştur. Yorucu kara savaşları, on altıncı yüzyılın sonuna gelindiğinde, Osmanlıların Akdeniz stratejisinin de değiştiğini göstermektedir. Akdeniz'de

³⁰² Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 310-315.

³⁰³ Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 361.

Venedik ve İspanya müttefiklerine karşı yürütülen yaklaşık bir asırlık deniz savaşları da bu dönemde son bulmuştur.

Akdeniz'de 1571 yılında İnebahtı'da yapılan Deniz Savaşı, Osmanlı ve Batılı müttefik devletlerin kürekli donanmaları arasındaki son büyük savaş olmuştur. Osmanlıların 1570 yılında Kıbrıs'ı fethinin ardından harekete geçen İspanya, Venedik, Ceneviz ve diğer müttefiklerinin oluşturduğu yeni Kutsal İttifak filosu, II. Filip'in üvey erkek kardeşi Don Juan komutası altında hemen hemen tüm Osmanlı donanmasını mürettebat ve silahlarıyla birlikte yok ederek büyük bir zafer kazanmıştır.³⁰⁴ Ancak Osmanlılar, batılı müttefik devletleri şaşırtacak bir şekilde, ağır toplarla donatılmış 150 gemilik yeni bir donanmayı bir sonraki bahara dek inşa etmişler ve Kıbrıs'ı da elde tutmayı başarmışlardır. 1573 yılında Venedik, Osmanlı Devleti ile bir antlaşma imzalamıştır. İspanya ise Hollanda'nın meydan okumasına cevap verebilmek için kaynaklarını o bölgeye sevk ettiğinden Kutsal İttifak dağılmıştır.

Osmanlılar 1574'te Akdeniz kadirga savaşlarında görülmedik şekilde cesur bir stratejik atak yaparak lojistik ve zaman kısıtlamalarına rağmen İnebahtı'da İspanyolları yenerek Tunus'u Habsburg İspanyasından geri almışlardır. Osmanlı harekâtının lojistik merkezi olan İstanbul'dan oldukça uzak bir mesafede, İspanya Habsburgları'na ait Sicilya sahillerine yakın bir yerde elde edilen bu zafer, Osmanlı deniz gücünün eriştiği seviyeyi göstermesi bakımından çok önemlidir. Bu savaşla, Osmanlı ordusu her iki dinin mensupları gözünde itibarını yeniden kazanmıştır.

Kazandıkları zaferin de etkisiyle Osmanlı yeniçeri ve topçuları 1576 yılında bir zamanlar Osmanlı egemenliğine başkaldıran Fas Sultanını tahtından indirerek kendilerine tabi bir Faslıyı iktidara getirdiler. Kuzey Afrika'daki Osmanlı ilerlemesini bir tehdit olarak gören Portekizliler, güçlü bir donanma ile 1578 yılında Fas'a saldırdılar. Bu girişim, 1578 yılında Fas Sultanı ve Portekiz kralının ölümüne sebebiyet veren ve Akdeniz'de Müslüman ve Hristiyan güçler arasındaki son büyük karşılaşma olan dramatik bir savaşla sona ermiştir. İhtilaf halindeki iki ana düşman, İspanya Habsburgları ve Osmanlılar, 1578 den sonra mücadeleyi bırakıp 1580 de barış antlaşması imzalamışlardır. Osmanlıların 1578 den beri

³⁰⁴ İnalçık, H. (2012). *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem(1302-1606) Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, (50. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 168.

Safeviler ile savaş halinde olması, İspanya'nın ise Felemenk isyanı ve artık zayıflamış haldeki Katolik komşusu Portekiz'i topraklarına katmaya çalışması barış antlaşmasının imzalanmasına neden olmuştur.

3.5.4.5. Yükseliş Dönemi Askeri Stratejisine Etki Eden Unsurlar

Fatih Sultan Mehmet'in hükümdar olduğu 1451-1481 dönemi; Osmanlı egemenlik ve stratejisinin uygulamaları açısından oldukça farklı bir dönemdir. İstanbul'un fethi sonrasında Fatih Sultan Mehmet, kuşatmanın devamı hususunda kendisine karşı çıkmış olan Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'yı, görevde bulunduğu uzun sürede (1436-53) eski Türk aristokrasisinin gücü ve padişahın otoritesini vezir ve danışmanlarıyla paylaştığı için İstanbul'un fethinin de vermiş olduğu güçle, hem azletmiş, arkasından da idam ettirmiştir. Kendi otoritesinin vezirler tarafından kullanılmasını istememiştir. Tüm vezirlerini kendisine bağlı kullar arasından seçmiş, İstanbul'un fethinde kuşatmanın devamı için kendisini destekleyen Zağnos Paşa'yı da Baş vezir yapmıştır.

Fatih Sultan Mehmet, Zağnos Paşa'nın savunduğu saldırgan politikayı kendi anlayışına daha uygun bulmuştur. II. Mehmed'in "Fatih", eski Türk geleneğini yansıtan "Kağan" ve İslami "Sultan"'ın yanı sıra Roma imparatorlarına ait "Kayser" unvanını da kullanmış olması, Osmanlı padişahının "Dünya hâkimiyeti" iddiasını ve kendisini Roma/Bizans imparatorlarının mirasçısı olarak gördüğü gerçeğini yansıtmaktadır. İmparatorluğun en yüksek yönetim birimi ve savaştaki komuta merkezi olan divan toplantılarına başkanlık etmeme kararı ise Sultan'ın görünmezlik politikası yürüttüğünü ve böylelikle babasının yönetim tarzından ayrıldığını göstermektedir. Fatih Sultan Mehmet, erkek ve kız çocuklarının Anadolu ve Balkanlar'ın artık önemsiz beylerinin aileleri ile evlendirmenin padişahın haysiyetine hâlel getirdiği düşüncesiyle hanedan evlilikleri politikasına son vermiştir. Bu yöntem, İmparatorluğun kudretli ordusunun bu toprakları artık kolayca fethedebilmesinin yolunu da açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Fatih Sultan Mehmet'le başlayan Bizans İmparatorluğu'nun varisi olma ve doğuda, batıda topraklarını genişleterek Avrupa'da bir bölgesel güç haline gelme stratejisi, Yavuz Sultan Selim ile İslam Ülkelerinin liderliğini de eline geçirme stratejisine, Kanuni Sultan Süleyman dönemi ile de bir "Dünya İmparatorluğu" büyük stratejisine dönüşmüştür. Bu stratejinin diğer ana unsurları; İmparatorluk içinde ve dışında

istihbarat faaliyetleri ile diğer devletlere ve İmparatorluk içerisinde devlete yönelik her türlü bilgiyi toplama ve değerlendirme, “Dünya İmparatorluğu” idealini daha ileri boyutlara taşıyacak bir dış politika ve propaganda örgütü oluşturma olarak tespit edilmiştir. Bu stratejinin diğer unsurları ise; insan gücü ve mali kaynakları harekete geçirmek için etkin araçlar kullanma ve İmparatorluk politikalarına hizmet edecek etkili bir askeri güç oluşturma ve kullanma olarak belirlenmiştir.³⁰⁵

Osmanlı İmparatorluğu’nun devlet tarafından yönetilen propagandası sayesinde, iktidarda bulunduğu dönem süresince Kanuni Sultan Süleyman, “İslam’ın savunucusu ve koruyucusu ve aynı zamanda da “sahib-kıran”³⁰⁶ olarak tanımlamıştır. Her ne kadar sahib-kıran unvanı muhtemelen Dünya hâkimiyeti iddiasında bulunan ancak erken ölümüyle bunu gerçekleştiremeyen Süleyman’ın babası Yavuz Sultan Selim tarafından kullanılmış ise de Kanuni’nin bu iddiası Osmanlı-Habsburg rekabeti bağlamında gelişmiş ve rakibi Kutsal Roma-Cermen İmparatoru Şarlken’e karşı oluşturulan Osmanlı stratejisinde önemli bir ilke haline gelmiştir.

Kanuni döneminde padişahın direktifleri ile Sadrazam İbrahim Paşa tarafından oluşturulan Osmanlı İmparatorluk ideolojisi ve siyasi propagandasının oluşumunda; İslam dininin yayılması ve bir Dünya İmparatorluğu’nun oluşturulması anlayışı, Kanuni’nin kendi İmparatorluğu’nu ülke içinde ve diğer İslam ülkeleri nezdinde güçlendirmede bir araç olarak kullanmasına yöneliktir. Osmanlı stratejistleri, ki bunların başında Sadrazam İbrahim Paşa gelmektedir, padişahın hâkimiyetini meşrulaştırmada dini her dönem kullanmışlardır. Padişah aynı zamanda, hac yollarını koruyan, Mekke ve Medine’deki cami ve diğer yapıları tamir eden bir "Hadim-ül-Haremeyn eş-Şerifeyn"dir. Kanuni; Safevi Şahı’nın 1540’lardan itibaren Doğu Anadolu’da yaşayan Osmanlı tebaası üzerinde egemenlik kurmaya çalışması ve Şarlken’in dünya hâkimiyeti iddiasını dengelemek amacıyla "Halife" unvanını da kullanmaktan çekinmemiştir.

Osmanlı stratejistleri, oluşturdukları stratejiyi sembolleştirerek her fırsatta kullanmaktan kaçınmamışlardır. Şarlken’in bir Dünya İmparatoru gibi diğer devletlerin temsilcilerinin önünde taç giyme törenine karşılık olarak, 1532 seferinde Kanuni Sultan Süleyman’ın dört

³⁰⁵ Agoston, G. (2012). *Osmanlı’da Strateji ve Askeri Güç*, (1. Baskı). İstanbul, Timaş Yayınları, 49.

³⁰⁶ Sahib-kıran; her zaman muzaffer olan ve üstünlük kuran hükümdar anlamında kullanılmaktadır. (Osmanlıca-Türkçe Sözlük)

katlı tören miğferi giymesi bunun örneğidir. Kanuni'nin, Papa'nın 3 katlı tacına ve Şarlken'in giydiği taca karşılık 4 katlı miğferle Hem Papa'nın ve hem de Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun otoritesine meydan okuduğu mesajını vermesi de bu stratejinin göstergesidir.

Osmanlı stratejisi ve siyasi kararlarını oluşturmada ideolojinin genellikle kabul edilenin üzerinde bir önemi vardır. Ancak erken on altıncı yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik birçok meydan okumaya karşı askeri ve dış politikanın gündelik meselelerinde ideolojiden ziyade faydacı yaklaşımın etkili olduğu aşîkârdır. Osmanlı devleti istihbarata çok önem vermiştir. Muhasım devletlerin askeri ve ekonomik gücü, zayıf ve istismar edilebilir yönleri bilgi toplama sistemi vasıtasıyla elde edilip kullanılmıştır. Dört seviyeli bir istihbarat sistemi mevcuttur. Bunlar; İstanbul'daki merkezi İstihbarat, İmparatorluğun sınır bölgelerinde bulunan Beylerbeyi'leri ve diğer yerel otoritelerin bilgi toplaması, Osmanlı'ya tabi devletlerin sağladığı bilgiler ve devletin yabancı ülkelerdeki casusları vasıtasıyla gerçekleştirilen istihbarat ve karşı istihbarattır.

Askeri istihbarat olarak da; sefer öncesi akıncılar, mortoloslar, voynukların yanı sıra keşif maksadıyla da Kırım Tatarlarını kullanmışlardır. Sınırlarda, casuslar, esirler vasıtasıyla elde edilen istihbarat ulak ve menzilhane sistemiyle İstanbul'a ulaştırılmıştır.

3.5.5. Yükseliş Dönemi Osmanlı Askeri Stratejisi

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Dünya İmparatorluğu idealinin arkasında; öncelikle sahip olduğu güçlü ordusu, zengin insan gücü ve ekonomik kaynakları ve muhteşem lojistiğinin bulunduğu hususunda batılı doğulu tüm bilim adamları aynı fikirdedir. Yol ağları ve menzilhane sistemi imparatorluk lojistiği açısından oldukça önemlidir. Menziller, ordu birlikleri için bir taraftan temel toplanma noktaları olarak hizmet vermiş, diğer taraftan yiyecek, hayvan yemi ve cephaneye için depo vazifesi görmüştür.

Osmanlılar akarsu ağlarını da ustalıkla kullanmışlardır. Genel kanaatin aksine, Osmanlı vezirleri ve taşra komutanları, iyi bir coğrafya bilgisine sahiptir. Bu kişiler, imparatorlukta büyük nehirlerin önemini kavramışlar ve bu nehirlerle birlikte stratejik öneme haiz tüm kale ve şehirleri sistemli bir şekilde ele geçirmişlerdir. Tuna üzerindeki Belgrad ve Budin ya da Dicle ve Şattülarap üzerindeki Bağdat ve Basra gibi önemli

suyolları üzerindeki şehirlerin birçoğu, eyalet merkezi yahut ana askeri üs haline getirilmiştir. Büyük nehirlerin kıyılarına tersaneler kuran Osmanlılar, askeri faaliyetler öncesinde yüzlerce küçük gemi ve kadirganın inşa ve tamiri işini yürütmüşlerdir. Ağır top ve güller, mümkün olan yerlerde, top gemileri, taş gemileri yahut barut naklinde kullanılan örtülü gemiler aracılığıyla taşınmıştır.

Süveyş Kanalı projesi, Don ve Volga nehirlerini bir kanal ile birbirine bağlamaya yönelik plan ve gayretler, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim'in her ikisinin de sadrazamı olan Sokullu Mehmet Paşa'nın stratejik düşünce sahibi olduğunu açık şekilde göstermektedir.³⁰⁷ İznik gölü ve Sakarya nehri vasıtasıyla Marmara denizi ve Karadeniz'in birleştirilmesi de yine Sokullu Mehmet paşa döneminde düşünülmüştür.³⁰⁸ Sokullu Mehmet Paşa, Don-Volga Kanalı ile Rusları 1555'te ele geçirdikleri Astrahan ve Aşağı Volga bölgesinden çıkarmayı ummuştur. Ayrıca Osmanlılar, Karadeniz donanmasını Hazar Denizi'ne nakletmeyi ve kuzeyden Şirvan eyaletini ele geçirerek Safevi İran'a saldırmayı planlamışlardır. Aşağı Volga'nın bozkır ve ormanlarının kontrol altına alınması, bol miktarda tahıl, at ve kereste sağlayarak imparatorluğun ekolojik hazinesini güçlendirmesi ve böylece Osmanlıların sahip oldukları stratejik gücü daha da artırması düşünülmüştür.

1568 yılında Mısır beylerbeyine yazılan bir fermanla Akdeniz ve Kızıldeniz arasında bir kanal inşasının mümkün olup olmadığının araştırılması istenmiştir. İstanbul, Portekiz yayılmasını engellemek amacıyla ana Akdeniz donanmasını Süveyş Kanalı üzerinden Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na nakletmek istemiş, ancak, mevcut teknik kısıtlamalar ve stratejik ilginin değişmesi sonucunda bu planlar gerçekleşmemiştir. Yine de bu projeler, Osmanlı karar alıcılarının cesur ve tutkulu stratejik düşüncelerini ortaya koyması bakımından çok önemlidir.

Ne var ki imparatorluk on altıncı yüzyılın yarısına gelindiğinde lojistik kapasitesinin sınırlarında faaliyet göstermeye başlamıştır. Ordu ve 16. yüzyılın başında Safevilere karşı girişilen mevsime bağlı seferler, arazi, iklim ve Şah'ın yakıp yıkma taktiği yüzünden artık eskisi kadar etkili olmamıştır. Aynı yüzyılın sonunda tüm cephelerde dengeli hale gelen güç ilişkileri, savaşları daha uzun ve giderek daha da yorucu hale getirmiştir. Bunlardan

³⁰⁷ Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, III. Cilt, (10. Baskı)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 31-37.

³⁰⁸ Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, III. Cilt, (10. Baskı)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 38-39.

Uzun Macar Savaşı (1593-1606), Macaristan'daki savaşlar (1658-64), yine Macar serhaddinde Kutsal İttifak'a karşı girişilen savaş (1683-99) batıda ordunun lojistiğini ve finansmanını zorlar hale gelmiştir. Doğu cephesinde İran Savaşları (1570-92, 1603-11 ve 1623-39) ve Akdeniz'de Venediklilere karşı Girit Savaşı (1645-69) Osmanlı ordusunu her bakımdan sıkıntıya sokmuştur. Yerel kaynaklarıyla savunma yapma imkânı olmayan uzak sınır eyaletlerini elde tutmak ayrıca birtakım mali ve lojistik sorunlara da yol açmıştır.

1579'dan 1611'e kadar Macaristan'da Habsburglarla, Anadolu'da Celali isyancılar ve İran ile devamlı savaş halinde bulunan Osmanlıların 1592'den itibaren hemen hemen her yıl bütçede açık vermiş olması şaşırtıcı değildir. On yedinci yüzyıl tımarlı sipahilerin önemlerini kaybettiği ve bir zamanlar düşmanı dehşete düşüren yeniçerilerin askeri yeteneklerinin yavaş yavaş zayıfladığı bir dönemdir. Yeniçeri toplama metodu olan devşirme sisteminden de bu dönemde vazgeçilmiştir.

3.5.5.1. Yükseliş Dönemi Osmanlı Askeri Stratejisinin Ana Hatları

Osmanlı padişahları, stratejilerini değişen jeopolitik meydan okumalar karşısında farklı fetih ve hâkimiyet metotları kullanarak yenileyen, faydacı yöneticiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu padişahların on altıncı yüzyıla kadar amaçları, değişen araçlar vasıtasıyla, Osmanlı Devleti'ni genişletmek ve fethedilen topraklardaki Osmanlı hâkimiyetini güçlendirmek olmuştur. 16. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nin gereğinden fazla genişlemesi, fetihlerin icrasını menfi yönde etkilemiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejisi; askeri gücünde artırma gitmeden mevcut kuvvetleriyle topraklarını savunmaya dönüşmüştür.

Kuruluş dönemi Osmanlı padişahları, farklı din ve etnik sınırları aşarak kurdukları ittifaklar sayesinde iyi birer stratejist olduklarını göstermişlerdir. Aynı zamanda, müttefiklerinden ve oldukça erken bir tarihten itibaren akıncı beylerinden bağımsız, kendilerine sadık bir askeri güce ihtiyaçları olduğunun farkına varıp seçkin kapıkulu askerleri, yeniçerileri, altı bölük süvari halkı, topçular, top arabacıları ve cebecilerden oluşan geç Ortaçağ Avrupası'nın ilk daimi ordularından birini kurmuşlardır. Kendilerinden önceki orta Asya Türk devletleri, Türk asıllı Selçuklu devletleri, diğer büyük İslam imparatorlukları, kendi halkından oluşmuş askerler kullanmış iken Osmanlılar, esir edilen

veya ülkelerinde yaşayan Hristiyan gençleri yeniçeri askeri yapmak için devşirerek yeni ve uzun süreli bir askerlik sistemi oluşturmuşlardır.

Hanedan evlilikleri ile yeni ittifaklar kurarak Osmanlı'ya tabi devlet sayısını arttırmışlardır. İstimalet ve sürgün politikaları ile fethedilen topraklardaki Osmanlı hâkimiyetini pekiştirmişlerdir. Ele geçirilen bölgelerde Osmanlı ile işbirliği yapan siyasi ve askeri seçkinlere tımar vererek devlet tarafından harcama yapmadan bir süvari gücü oluşturma imkânı yaratmışlardır. Bu yöntem, Osmanlı öncesi yönetimlerin Osmanlı'ya sorunsuz şekilde geçişini sağlamada faydalı olmakla kalmamış, aynı zamanda fetih sonrası hukuk ve düzeni kurmada etkili bir rol oynayarak Osmanlılara yerel idare ve vergilendirme konusunda oldukça değerli bilgiler sağlamıştır. Farklı yardımcı kuvvetlerin oluşturulması, göçebe Yörükler kadar yarı-göçebe ve yerleşik Slavlar ile diğer unsurların (Ulah, Voynuk, Martolos) askeri sisteme dâhil edilmesi sağlanmıştır. Bu birliklerden biri olarak akıncılar ve daha sonraları Kırım Tatarları, keşif ve Osmanlı sınırları ötesindeki halkları korkutmak amacıyla kullanılmışlardır. Osmanlı tebaasından olmayan yabancı güçlerin Osmanlı ordusu ve idaresine katılması, bu kişilerin Osmanlılara yeni beceri ve taktikler kazandırması, ayrıca, Avrupa askeri teknolojisindeki gelişmeleri takip etmede aracı olmalarından dolayı askeri kültür değişimi açısından da önemlidir.

Kanuni Sultan Süleyman gibi bazı padişahların dönemlerinde büyük Osmanlı stratejisi denilebilecek bir vizyonun tespiti mümkündür. On altıncı yüzyılda Osmanlılar, ortak düşman Katolik Habsburglara karşı, Fransa ve İngiltere ile ittifak kurmuş ve Hristiyan Avrupa'da büyümekte olan siyasi (Habsburg-Valois) ve dini (Katolik-Protestan) rekabetten ustalıkla faydalanmışlardır. Osmanlı ordusu, iç hatlar konumunda olmalarından dolayı aynı anda birden fazla düşmanla savaşmaktan kaçınmış, bunu önlemek için Osmanlı devlet adamları gerektiğinde diğer devletlerle antlaşmalar yapmaktan kaçınmamışlardır.

Günümüz stratejistlerinin bir kısmı, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dünya gücü veya küresel güç olmanın asgari şartlarını yerine getirmediği, daha da önemlisi, donanması "okyanus boyu faaliyet" göstermediği için deniz yollarında hâkimiyet kuramamış olan Osmanlı İmparatorluğu'nu bir dünya gücü olarak kabul etmemektedirler.³⁰⁹ Ne var ki Osmanlılar, çağdaşı Avrupalı devletler gözünde o dönemin en güçlü imparatorluğunun

³⁰⁹ Modelski G. ve Thompson W. R. (1988). *Seapower in Global Politics, 1494-1993*, University of Washington Pres, 44.

sahibiydiler. Bu kanaat, imparatorluğun sahip olduğu jeopolitik konum, uçsuz bucaksız arazi, nüfus büyüklüğü ve ekonomik kaynak zenginliğinin yanı sıra, Osmanlı padişahları ve yönetici seçkinlerinin dönemin stratejik ihtiyaçlarına göre söz konusu kaynakları harekete geçirebilmelerine imkân tanıyan merkezi ve taşra idaresi sayesinde oluşmuştur. Kaynakların etkin kullanımı, o dönemde Avrupalıların en iyi ve etkili askeri yapı olarak kabul ettikleri Osmanlı ordusunun temelini oluşturmuştur. Osmanlı imparatorluğu, çağdaşları ve rakipleri gözünde bir Dünya gücü olarak kabul görmüştür.

3.5.5.2. Topraklarını Genişletme ve Kaynak Yaratmaya Yönelik Taarruzi Bir Kara Egemenliği Askeri Stratejisi

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren coğrafi konumu nedeniyle iç hatlar durumunda olan bir devlet olduğundan, konumunun gereği olarak dış hat konumundaki devletlere karşı kendini güvende hissedebilmesi için sınırlarını bir nehir veya yüksek dağ silsilesi gibi tabii engellere dayamak ve bu suretle baskına uğrama ihtimalini azaltmak ihtiyacı duymuştur. Bunu sağlayabilmek içinde sınırlarını genişletmeye imkân tanıyacak bir büyük stratejiyi yani fetih stratejisini devletin büyük stratejisi olarak benimsemiş, devletin yönetim sistemini de bu strateji üzerine bina etmiştir. İç hat konumunda olan devletler kendilerini çevreleyen devletlerden gelebilecek tehditleri bertaraf etmek için askeri bakımdan çok güçlü olmak durumundadırlar. Osmanlı Devleti de batısında güçlü Avrupa Devletleri, doğusunda ise Memluklar ve İranlılar gibi savaşçı ve güçlü Asyalı ve Afrikalı devletlerle çevrili iç hat konumunda olan bir devlet olduğundan askeri bakımından çok güçlü olma gerekliliğini kuruluşundan itibaren hissetmiş ve çağın gereklerine uygun bir askeri güç oluşturmuştur.

Asya, Avrupa ve Afrika kıtasının birleşim yeri olan Anadolu yarımadasının kuzey batısında kurulan Osmanlı Devleti'nin iç hat konumundan sınırlarını emniyete alabileceği büyük bir nehir, açık bir deniz, bir sıradağlar silsilesi gibi tabii engellerin oluşturduğu dış hat konumuna ulaşabilmesi kısa sürede mümkün olamamıştır. Kuruluşundan itibaren İstanbul'un ele geçirilmesini hedef alan Osmanlı Devleti, bunu, dış hat konumuna ulaşmaktan ziyade topraklarını genişletebileceği bir atlama taşı, kendisine İslam ülkeleri arasında paye kazandırabilecek bir hedef ve doğu ile batı arasında ticaretin kesişme noktası olarak ticari kazanç getirecek bir stratejik mevki olarak görmüştür. İstanbul'un işgali sonrasında ise Osmanlı Devleti iç hat konumundan kurtulamamış, kendisini çevreleyen

Ülkelerin tehdit teşkil etmeleri nedenleriyle daima evre ülkelerle savaşmak durumunda kalmıştır. Osmanlı Devleti Rumeli'ye geçtikten ve Anadolu'nun büyük bir kısmını işgal ettikten sonra doğal sınırlara ulaşmış görünse bile Anadolu dört bir yandan aşağı yukarı bir yarımada ablukası altında bulunmaktadır. Doğu Akdeniz ve Ege adaları Venedik ve Cenevizlilerin elinde bulunduğu gibi Karadeniz'in başlıca limanları da yabancı ülkelerin kontrolündedir. Bu durum, Osmanlı Devletini daima çift cephele olarak savaşmaya zorlamış, Osmanlı Ordusu bir Rumeli'ye bir Anadolu'ya koşmak zorunda kalmıştır. Başlangıçta Deniz Kuvvetlerinin olmaması nedeniyle de Anadolu ve Rumeli kıyıları evre ülkelerce saldırıya uğramıştır.

Daha sonra, Doğu'da İranlılarla ve Memluklarla yapılan savaşlar sonrasında bu ülkeler işgal edilmiş, batıda Balkanlar ve orta Avrupa ele geirilmış, Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de deniz hâkimiyeti sağlanmasına rağmen devletin sınırları hiçbir zaman dış hat konumu sağlayacak doğal engellere ulaşamamıştır. Uygulanan fetih stratejisi nedeniyle de askeri yönden güçlü olmak durumunda olan Osmanlı Ordusu askeri strateji olarak taarruzi bir stratejiyi uygulamak zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti, iç hatlar konumuna uygun olarak evre ülkeler olan İranlılar, Memluklar ve Avrupa'nın güçlü devletleri arasında daima merkezi durumda kalarak, dengeli politikalar takip ederek ve i hatları tatbik ederken bu stratejinin esası olan daima en büyük ve asıl grup üzerinde netice almayı ön planda tutarak başarılı olmuştur. Osmanlı Devleti padişahları, yükselme devrinde en büyük muhasım devletler olarak Avrupalıları gördükleri için Avrupa cephesine önem vermişlerdir. İç hatlar stratejisinin gereği olarak gerektiği takdirde ülkelerinin bir kısmını düşmana terk etmekte mahzur görmemişlerdir. Örneğin; Avrupa cephesinde harekâta bulunulurken safevi ordusu doğu sınırından Osmanlı topraklarına girmesine rağmen başlangıçta müdahalede bulunulmamış, bu kuvvetler daha sonra Avrupa cephesindeki durum halledildikten sonra Osmanlı topraklarından çıkarılmıştır.³¹⁰

İç hat konumundaki devletlerin bekalarını sürdürebilmeleri için askeri yönden eğitim, hareket kabiliyeti, yüksek seviyede sevk ve idare, lojistik ve ulaştırmada üstünlük gereklidir. Osmanlı Devleti ordusu da, daimi şekilde teşkilatlandırılmış ve eğitimli yeniçeri

³¹⁰ Turan, O. (1986). *Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler (Mete'den Atatürk'e Kadar)*, İstanbul, Belge Yayınları, 136

askerleri, yüksek hareket kabiliyeti, çağdaşlarından çok üstün lojistik ve ulaştırma imkânları, etkili istihbarat teşkilatı, çağdaşları arasında modern silah ve teknolojilere sahip olmaları gibi etkenlerle iç hatlar stratejilerini başarılı bir şekilde uygulamıştır.

Osmanlı Devleti'nin bozkır geleneğinden kaynaklanan fetihçi yapısının en önemli özelliklerinden birisi, fethedilen toprakların hısımlık ilişkisi içerisinde fetihleri gerçekleştiren beylere verilerek "Tımar Sistemi" denilen askeri ve ekonomik yapıdır. Tımar sahipleri, bir yandan sahip oldukları toprakları ekip biçerek devlete ekonomik olarak katkıda bulunurken, diğer yandan topraklarının büyüklüğü ile orantılı olarak savaş zamanında orduya tam teçhizatlı asker sağlamaktadırlar.

Diğer taraftan, kuruluş döneminde oluşturulan yeniçeri teşkilatıyla daimi bir askerlik sistemi oluşturulmuştur. Barış döneminde eğitim yaparak savaşa hazırlanan yeniçeriler dönemlerinin en eğitilmiş askerleri olarak savaşlarda üstün başarılar göstermişlerdir. Önceleri padişahı korumakla görevlendirilen yeniçeriler ocağın genişlemesi ve büyümesi, görevlerinin çeşitlendirilmesi ile yükseliş döneminde topçuluk, istihkâm ve kale koruma gibi görevlerle görevlendirilmişlerdir. Ancak, eğitim konusunda taviz verilmemiş, barış zamanında haftada 3 gün ok ve tüfek talimi aksatılmadan yürütülmüştür.

Osmanlı Ordusunun hareket kabiliyeti çağdaşı orduların hareket kabiliyetinden çok üstündür. Çağdaşı orduların yığınak mahallinden muharebe sahasına intikalleri günde ortalama 10 kilometre civarında iken Osmanlı ordusu günde 20-25 kilometre yol katedebilmektedir.³¹¹ Osmanlı padişahlarının savaşlara iştiraki askerin üzerinde moral ve motivasyon yönünden olumlu katkı sağlarken, padişahların aldıkları eğitimle de savaşlarda ordunun sevk ve idaresinde başarılı olmalarını sağlamıştır. Osmanlı Devletinin kurmuş olduğu yol ağları ve menzilhane sistemi Osmanlı ordusunun lojistik desteği açısından büyük önem taşımaktadır. Menziller, ordu birlikleri için bir taraftan temel toplanma noktaları olarak hizmet verirken, diğer taraftan yiyecek, hayvan yemi ve cephane içinde depo vazifesi görmektedir.³¹² Osmanlı Ordusu kara egemenliği stratejisine yönelik olarak denizleri, gölleri ve akarsuları kara ordusunun lojistik desteğini sağlamak üzere ulaştırma maksatlarına matuf olarak kullanmışlardır.

³¹¹ Turan, O. (1986). *Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler (Mete'den Atatürk'e Kadar)*, İstanbul, Belge Yayınları, 144.

³¹² Agoston, G. (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, (1. Baskı). İstanbul, Timaş Yayınları, 53.

Osmanlı Ordusu devletin büyük stratejisi olan fetih stratejisini uygularken askeri strateji olarak düşman üzerinde direkt tesir yaratacak taarruzi ve direkt stratejiler uygulamıştır. Ancak, muharebelerde direkt tutum yerine “Dolaylı Tutum” stratejisini tercih etmişlerdir. Aldatmaya dayanan dolaylı tutum stratejisi Osmanlı ordusu tarafından her defasında başarılı bir şekilde uygulanarak savaşların kazanılmasında büyük rol oynamıştır. Sefere gidilecek bölgeler başlangıçtan itibaren gizli tutularak düşmanın hazırlık yapması engellenmiş ve aldatılmaya çalışılmıştır. Taarruzi stratejilerde en etkili dolaylı tutum; düşmanı hile veya korkutma yolu ile yanlış bir harekete sevkeden ve böylece onu kendi çabası ile yenilgiye uğratan bir metottur.³¹³ İç hat manevraları da dolaylı tutumun bir çeşididir. Türkler; hareket kabiliyeti ve baskının birleştiği dolaylı tutumu tarihleri boyunca muharebelerde kullanmışlardır.³¹⁴ Osmanlı ordusunun stratejisi genelde aldatmaya yani dolaylı tutuma dayandırılmıştır.

Osmanlı Devleti’nin coğrafi konumunun zorunlu kıldığı kara egemenliğine yönelik askeri stratejisi, yükselişinin sürdürülmesinde en büyük etkenlerden birisi olan lojistik üstünlüğünün sınırlarına dayanması nedeniyle devletin yükselişinin duraklamasına ve sonrasında da gerilemesine neden olmuştur. Osmanlı Ordusunun esasını oluşturan kapıkulu askerleri ve yeniçerilerin İstanbul’da konuşlu olmaları, seferlerin baharda başlayarak kış mevsimine girilmeden bitirilmesi gerekliliği nedenleriyle sınırları aşırı olarak genişleyen Osmanlı Devletinin askeri güç oluşturma sistemi de sınırlarına ulaşmıştır. Yeni bir sistem oluşturmadan devletin yükselişini sürdürmesi mümkün değildir. Yerel kaynaklarla savunma yapma imkânı olmayan sınır eyaletlerini elde tutmak büyük mali ve lojistik sorunlara yol açmaktadır. Denizleri kullanarak kriz bölgelerine askeri güç intikalinin yapılması ve Osmanlı kara ordusunun konuşlanmasında değişikliklere gidilmesi gibi stratejik öngörülerde bulunulmadığı için yükseliş dönemini sürdürmekte mümkün olmamıştır.

Osmanlı askeri stratejisinin en önemli ana unsurlarından bir tanesi askeri insan gücü bir diğeri de teknolojiye gelişmeleri takip ederek modern silah ve sistemleri kullanmalarıdır. Osmanlı ordusunun askeri insan gücü, yükseliş döneminin başlangıcında 20 milyonluk nüfusa sahip Osmanlı imparatorluğunda; 50.000 civarındaki Akıncıların sayısına ilaveten

³¹³ Hart, B. L. (2003). *Strateji Dolaylı Tutum*, (2. Baskı)(çev. S. Koçak), İstanbul, Doruk Yayınları, 221.

³¹⁴ Turan, O. (1986). *Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler (Mete’den Atatürk’e Kadar)*, İstanbul, Belge Yayınları, 55

35.000 civarındaki yeniçeriler ve 75.000 civarındaki süvariler ile 160.000-170 000 gibi muhteşem bir rakama ulaşmaktadır.³¹⁵ Muhasım güçlerin ordularındaki asker sayısı bu rakamlara ulaşabilmesine rağmen Osmanlı ordusunun esas gücü mükemmel denilebilecek bir lojistik sistemi ve yeniçeriler gibi daimi bir askeri gücü barış döneminde eğiterek savaşa hazır bir şekilde bulundurmalarından kaynaklanmaktadır.

3.5.5.3. Kara Egemenliğine Yönelik Olarak Teknolojiyi Uygulayan Dinamik Karakterli Bir Askeri Strateji

Osmanlılar, 14. ncü yüzyıldan itibaren Avrupa ordularının evrimine ayak uydurarak ateşli silahları temin etmeye ve kullanmaya başlamışlardır. Bizans, Balkan ve Macar kaleleriyle ve ateşli silahları daha önceden edinmiş Avrupalı güçlerle karşı karşıya kalan Osmanlılar bu silahların üstünlüklerini kısa sürede kavramışlardır. Osmanlı Padişahları ve devlet yöneticilerinin pragmatizmi ve esnekliği barutlu silahların Osmanlı ordusuna hızlı bir şekilde girmesini sağlamıştır. 15. yüzyıla gelindiğinde Osmanlılar Avrupalı ve Doğulu hasımları için askerlik alanında işinin ehli bir rakip haline gelmişlerdir.³¹⁶ Askeri teknolojiye yön veren Avrupalı ve doğulu uzmanların Osmanlı ordusunda istihdam edilerek barut, ateşli silahlar ve top teknolojisine sahip olunması ile Osmanlı ordusu döneminin en güçlü askeri gücü haline gelmiştir.

15. ve 16. ncı yüzyılda Avrupa şehirlerinin savunması kale sistemine dayandığından kalelerin zaptı top silahını gerektirmiştir. Barut ve top teknolojisine sahip olduktan sonra Osmanlı ordusunun Avrupa kalelerini ele geçirmesi kolaylıkla gerçekleştirilmeye başlamıştır. 15. ncı yüzyıldan itibaren Osmanlı dökümcüleri çağdaşları tarafından bilinen en büyük topları bile dökme imkân ve kabiliyetine sahiptir. Bu büyük çaplı toplar, İstanbul'un alınmasında büyük rol oynadıkları gibi Bizans İmparatorluğunun yıkılarak yeni bir çağın başlangıcına da sebep olmuşlardır.

Osmanlı ordusunun ateş gücünü oluşturan topların cepheye intikalleri karayolları, suyuolları, gemiler ve hayvanlarla yapılmaktadır. Tahkim edilmiş kalelere sahip Avrupa şehirlerindeki kalelerin ele geçirilmesi için büyük çaplı toplar gerekmektedir. Büyük çaplı

³¹⁵ Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 59.

³¹⁶ Agoston, G. (2006). *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, Kitap yayınevi, Çev. Tanju Akad, İstanbul, 249

topların İstanbul'da dökülmesi nedeniyle cepheye intikalinde güçlükler yaşanmaktadır. Topların intikalindeki gecikmeler Osmanlı ordusunun cepheye intikallerinde de gecikmelere neden olmaktadır. Bu nedenle Osmanlı Ordusu orta ve küçük çaptaki topları cepheye yakın mevkielede dökmeye başlamıştır. Ordu, büyük çaplı topların cepheye intikallerini de düşmandan alınan istihbarat bilgilerine istinat ettirerek gerektiğinde bu topları cepheye taşımıştır.

Osmanlı Askeri gücünün başarısındaki en önemli unsurlardan birincisi Osmanlı ordusunun taaruzi bir muharebe şekli olan kuşatma muharebesindeki ustalığıdır. O dönemlerde genelde şehirler kale savunma sistemleri ile savunulmaktadır. O halde bir kalenin ele geçirilmesinde yeni bir teknoloji geliştirildiği takdirde tüm kalelerin ele geçirilmesi mümkün olabilecektir. Osmanlı ordusu işte bu teknolojiye İstanbul'un ele geçirilmesinde sahip olmuştur. İstanbul surlarının toplarla yıkılması için top döküm teknolojisi ile beraber lağımcılık ve istihkâm teknolojilerine de sahip olunmuştur. Bunların beraberce kullanımı sonucunda ele geçirilemez denilen İstanbul, Osmanlı ordusu tarafından ele geçirilmiştir. Benzer yöntem artık tüm kalelere sahip şehirlerin ele geçirilmesinde kullanılmıştır.

Osmanlı askeri gücünün başarılarındaki diğer önemli unsur ise Osmanlı ordusunun kullandığı ok ve yayların yapım teknolojisidir. Osmanlı ordusunun sahip olduğu silahlar içerisinde ok ve yayın diğer orduların sahip olduğu ok ve yaydan yapım, eğitim, kullanım ve kalite yönünden çok farklı olduğu görülmektedir. Osmanlı yayları, modern zamanlar hariç tutulduğunda, yay yapım teknolojisinin ulaştığı son noktadır. Bunun nedeni, Osmanlı yaylarının benzerlerinden çok farklı tekniklerle yapılmasıdır. Bu teknoloji, basit ahşap yaylarda çok zor olan üç bükümlü yayları yapmayı kolaylaştırdığı gibi, yayın kurulu değilken dışa bükümlü bir profilde olmasını da sağlamaktadır. Hepsinden önemlisi, en önemli özelliği olan basit ahşap yaylara oranla boylarının daha kısa olmalarıdır. Bu Asyalı bir buluş olup at koşulmuş savaş arabalarından düşmana ölüm saçan okçuların ve daha sonraları at binen savaşçının ihtiyacı olan kısa yaylardır. Dışabüküm yayla ön gerilim sağlayarak enerji depolama kapasitesini arttırırken, üçbüküm sayesinde, kısa yaylarda bir sorun olan çekiş mesafesinin sonlarındaki ani çekiş kuvveti artışı önlenmektedir.³¹⁷

³¹⁷ Osmanlı ok ve yaylarına ilişkin bilgiler <http://www.triendaz.com> internet sitesinden alınmıştır.

Orta Asya'dan beri Türkler için hayatta kalma mücadelesinin en önemli araçlarından olan yay, Osmanlı İmparatorluğu'nun profesyonel ordusunda mükemmel bir savaş aracına dönüşmüştür. Günümüzde batılı bilim adamları Osmanlı Ok ve yayının benzerlerini yaparak laboratuvar ortamında hız ve menzil ölçümü yapmakta ve Osmanlı ok ve yayının sınırlarını tespiti çalışmaktadırlar. Laboratuvar ortamında saatte 240 km hıza ulaşan Osmanlı okunun sırrı ise ok ve yayın yapımı ile onları kullanan Osmanlı sipahisinin fiziki gücü ve kullandığı yeteneğinde gizlidir. Osmanlı oklarının savaşta kullanım mesafeleri savunma ve taarruz durumuna göre değişmekle beraber, genelde at üzerinde sipahinin yeteneğine de bağlı olarak ortalama 250 metre mesafeden kullanılmaktadır. Osmanlı ok ve yayına sahip süvariler ve sipahiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dünya gücü haline gelmesindeki sırların en önemlilerindendir.

Osmanlı ordusunda ok ve yay ile tüfekler karşılaştırıldığında Osmanlı sipahileri ve süvarilerinin ok ve yaydan yana tercihlerini kullanmış olabilecekleri değerlendirilmektedir. Osmanlı devletinin yükselme devrindeki tüfek teknolojisi yeni olduğundan, hem dolduruluşunun çok zaman alması hem de dakikadaki atım adedinin ok ve yayla göre düşük olması, atış mesafesinin yetersiz ve ağırlığının fazla oluşu nedenleriyle Osmanlı askerlerince pek tercih edilmemesi de doğaldır. Bir sipahi, yeteneğine göre dakikada 20 den fazla ok atabilirken bir Osmanlı tüfeği dakikada yalnızca bir atış yapabilmektedir. Zaten, tüfeklerin 15. yüzyılda Osmanlı ordusuna girdiği ve ok ve yayında 18. yüzyılın sonlarına kadar orduda kullanıldığı dikkate alındığında; tahrip gücü daha fazla olan tüfekler yerine ok ve yay 3 asır daha kullanılması bu savı doğrulamaktadır.

3.5.5.4. Kara Ordusuna Destek Sağlamak Ve Akdeniz'e Hakim Olmak Maksadına Yönelik Olarak Geliştirilen Bölgesel Denizci Bir Strateji

Karada savaşmak Türk milletinin karakter yapısında, genlerinde ve kültüründe çok eskiden beri var olan önemli özellikler olarak yer alırken, denizcilik ve denizde savaşmak ise Türklere yabancı olan özellikler içerisindedir. Bu nedenledir ki, Osmanlı ordusu da karada savaşmakta ustalığını her zaman gösterebilmişken denizcilik konusunda aynı başarıyı gösterememiştir. Osmanlı Deniz kuvvetleri kuruluşundan itibaren; Osmanlı ordusunun fetih stratejisine destek sağlamak, Osmanlı Devletine karşı yapılan olumsuz hareketleri cezalandırmak, güç gösterisinde bulunmak, Osmanlı topraklarını denizden gelecek saldırılara karşı korumak, kara ordusunun denizden nakletmek ve denizden desteklemek

görevlerinde bulunmuştur. Bunlar aslında deniz kuvvetlerinin asli görevleri olmayıp diğer kuvvetleri destekleyici görevlerdir. Osmanlı Devletinin deniz ticareti yabancıların elinde olduğu için devletin deniz ticaretinin, deniz alaka ve menfaatlerinin korunması, denizden gelecek tehditlere karşı devletin topraklarının savunulması, düşman deniz kuvvetlerinin imhası gibi deniz kuvvetlerinin ana görevleri Osmanlı deniz kuvvetlerine verilmemiştir.

Osmanlılar kuruluş dönemleri sonrası Rumeli'ye geçtikleri zaman, etrafı denizlerle çevrili Anadolu yarımadası üç tarafından kuşatma altında bulunmaktadır. Doğu Akdeniz ve Ege Adaları, Venedik veya Cenevizlilerin elindedir. Karadeniz'in belli başlı limanları Cenevizlilerin ve yabancıların kontrolü altındadır. Bu durum, Osmanlı devletini kuruluşundan itibaren daima çift cepheli olarak savaş yapmaya zorlamıştır. Osmanlı Ordusu bir Rumeli'de bir Anadolu'da sefere çıkmak zorunda kalmıştır. Deniz Kuvvetleri yokluğu nedeniyle, başta Cenevizliler ve Venedikliler olmak üzere yabancı unsurlar sık sık Osmanlı topraklarının kıyı bölgelerini talan etmişlerdir. İstanbul'un fethi ve boğazların kontrol altına alınması ile kuzey-güney yönünde işleyen deniz ticareti kontrol altına alınmış, ancak Karadeniz Ege ve Akdeniz kıyıları yabancıların kontrolünde kalmıştır. Bu bölgeleri kontrol altına alabilmek ve denizden gelebilecek tehditleri bertaraf etmek için deniz kuvvetine sahip olmak zorunluluk olmuştur.

İşte bu şartlar altında oluşturulan Osmanlı deniz gücü süratle genişlemekte olan kara sınırlarına paralel olarak yeterli büyümeyi gösterememiştir. Kara kuvvetleri ve deniz kuvvetleri farklı ortamlarda harekât icra ettikleri için altyapıları, teknolojileri ve eğitime yönelik dinamikleri birbirlerinden çok farklıdır. Buna rağmen, Osmanlı deniz gücü kuruluşundan itibaren 30 yıl içerisinde çok büyük bir gelişme göstererek kara kuvvetlerini nakledebilecek bir stratejik seviyeyi yakalamayı kısa sürede başarmıştır. Deniz gücü oluşturmak mali kaynak ve teknoloji altyapı gereksinimleri yanında bir kültür işidir. Kara savaşlarında uzmanlaşmış Osmanlı ordusu için deniz gücü ancak ona yardımcı olacak bir destek unsuru olarak düşünülmüştür. Bu nedenle de Osmanlı devleti 'inde hiç bir dönemde deniz kuvvetlerine gereken önem yeterince verilmemiştir.

Milletlerin deniz gücünü etkileyen en önemli unsurlar; coğrafi konum, fiziksel yapı, bölgenin büyüklüğü, nüfusun miktarı, ulusal karakter ve yönetimin karakteridir.³¹⁸ Osmanlı Devletinde bu unsurların çoğunluğu mevcut iken ulusun ve yönetimin karakteri Osmanlı deniz gücünün oluşumunu engelleyen en önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Denizci stratejinin ana unsurları deniz ticareti, üs ve limanlar ve savaş gemileridir. Osmanlı imparatorluğu denizle tanıştığı dönemden itibaren deniz ticaretini tamamen yabancılara bırakmıştır. Oysa deniz ticareti denizci stratejinin ana unsurudur. Savaş gemileri ve üs ve limanlar, deniz ticaret yollarının korunmasını sağlayacak unsurlardır. Osmanlı İmparatorluğunun denizci stratejisi sadece savaş gemilerine münhasır kalmış, diğer unsurlarla bir bütünlük oluşturamamış, bu nedenle de Osmanlı deniz gücünden ülkenin refahına katkıda bulunulması ve dış politika uygulamalarında yeterince faydalanılamamıştır.³¹⁹ Kendi deniz ticaret gemileri olmayan Osmanlı İmparatorluğunun savaş gemileri de sadece kara ordusunun desteklenmesi, yabancılara ait bazı toprak parçalarının ele geçirilmesi ve denizden gelecek tehlikelere karşı Osmanlı topraklarının savunulmasında kullanılması denizci bir strateji değildir.

Deniz gücüne sahip olunmasının gerekliliğini ilk kavrayan padişah Fatih Sultan Mehmet'tir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinde gerek duyulan deniz gücü kısa sürede oluşturulmuş, ancak eğitilmiş personelin bulunamaması nedenleriyle diğer Türk beyliklerinin deniz kuvvetleri personelinden yararlanılmıştır. İstanbul'un fethi sonrasında Ege denizindeki adalara sahip olunması amacıyla Venediklilerle tarihinde ilk defa deniz savaşına tutuşan padişah Fatih Sultan Mehmet olmuştur. Gelibolu önlerinde yapılan bu savaşta her ne kadar Osmanlı donanması 27 gemi kaybetse de Venediklilere ve Avrupalılara Osmanlı Devletinin deniz gücüne verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir.³²⁰ Bir Kara İmparatorluğu olarak doğan Osmanlı İmparatorluğunu deniz imparatorluğu haline de getirmek isteyen Fatih Sultan Mehmet "Karaların Sultanı" diye okunan padişahlık hutbesini "Denizlerin ve Karaların Sultanı" şeklinde değiştirerek deniz gücüne ve denizci bir stratejiye olan gerekliliği de vurgulamıştır. Padişahlığı döneminde gemi inşasına önem veren ve Gelibolu tersanesine ilaveten Haliç tersanesini de inşa ettiren,

³¹⁸ Mahan, A. T. (2003). *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi*, (çev. K. Fındık-M. Fındık), İstanbul, Q-Matris Yayınları, 49.

³¹⁹ Tarakçı, N. (2009). *Deniz Gücünün Osmanlı Tarihi Üzerindeki Etkileri*, İstanbul, Deniz Basımevi Müdürlüğü, 125.

³²⁰ Tarakçı, N. (2009). *Deniz Gücünün Osmanlı Tarihi Üzerindeki Etkileri*, İstanbul, Deniz Basımevi Müdürlüğü, 5.

ayrıca tüm Karadeniz kıyılarını ele geçiren Fatih Sultan Mehmet böylece denizci stratejinin Osmanlı Devleti için bir gereklilik olduğunu denizlerin sultanı olarak da göstermiştir.

Bilahare, Akdeniz’de dolaşan Müslüman korsanların devlet idaresine girmesiyle oluşturulan Osmanlı deniz gücü dirayetli Osmanlı padişahlarının gayretleriyle kısa sürede Akdeniz’de deniz kontrolünü sağlamış, ancak bu üstünlük deniz ticaret gemileri olmayan Osmanlı devleti için büyük bir menfaat sağlamamıştır. Tarihi süreçte, yükselişini uzun sürelerle sürdürebilen veya hegemon olan devletlere bakıldığında; hemen hemen tümünün denizi ticaret maksadıyla etkili bir şekilde kullandıkları, limanlara sahip olduklarını, deniz ticaret yollarının ve limanlarının güvenliğini sağlamak için güçlü bir deniz kuvveti oluşturarak denizci bir strateji izledikleri görülmektedir. Deniz ticaretini başka devletlere bırakan Osmanlı İmparatorluğu’nun yükseliş döneminde kendine ait denizci personel yetiştiren bir eğitim kurumu bile olmaması, Osmanlı deniz kuvvetlerinin asıl görevlerini yapmasına imkan sağlamamış, denizci stratejiyi oluşturan savaş gemilerini kullanan personelinin eğitimini sağlayacak kurumların oluşturulamaması nedeniyle de denizci stratejinin devamlılığı sağlanamamıştır.

3.5.5.5 Yükseliş Dönemi Osmanlı Askeri Stratejisi’nin “Askeri Stratejilerin Sınıflandırılması” Açısından Analizi

Osmanlı İmparatorluğu’nun yükseliş döneminde uyguladığı askeri stratejilere “Askeri Stratejilerin Sınıflandırılması” açısından bakıldığında; uygulandıkları coğrafi alan yönünden çoğunlukla toprak kazanımına yönelik kara egemenliğini esas alan fetihçi bir strateji, kullanılan yöntem yönünden ise taarruzi, aktif ve direkt stratejileri uyguladıkları görülmektedir. Kuruluşundan itibaren yükselişini sürdürdüğü dönemde dâhil olmak üzere coğrafi olarak iç hatlar konumunda bir kara devleti olan Osmanlı imparatorluğunun büyük stratejisinin fetih stratejisi olması nedeniyle askeri stratejisinin de fethetmeye dayalı kara egemenliğini esas alan bir askeri strateji olması doğaldır. Fetih stratejisi zaten askeri güç kullanarak devletin egemenlik alanının genişletilmesi ve toprak ilhakına dayalı bir stratejidir. Osmanlı padişahları hem siyasi lider ve hem de savaş zamanında orduyu sevk ve idare eden askeri lider olmaları nedenleriyle; Osmanlı Askeri stratejisi de fetihçi ve

taarruzi bir karakterdedir. Ayrıca yeni gelişmekte olan imparatorluğun temellerini atan bir devletin askeri stratejisinin daha çok taarruzi bir karakterde olması da tabiidir.³²¹

Kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar Doğu Roma ve Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'un ele geçirilmesini büyük strateji olarak belirleyen Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethi sonrasında da bu stratejisini uygulamaya devam etmiş ancak fetih stratejisinin yönünü Avrupa'ya yönelmiştir.

Osmanlı Devletinin büyük stratejisi fetih stratejisidir. Fetih Stratejisini gerçekleştirecek unsurların başında ise Osmanlı ordusu gelmektedir. Fetih stratejisini gerçekleştirmek ancak taarruzi stratejiyi esas alan ve bu stratejiye göre teşkilatlandırılmış ve silahlandırılmış bir ordu gerektirmektedir. Osmanlı ordusunun yapısına bakıldığında kuruluşundan itibaren taarruzi bir yapı oluşturacak şekilde teşkilatlandırıldığı ve silahlandırıldığı görülmektedir. Ordunun öncü grubunu oluşturan Akıncılar; sınır bölgelerinde yaşayan Türkmen ailelerinin savaşçı gençlerinden oluşturulmuştur. Atlı hafif süvari birliklerden oluşan Akıncıların esas görevi; savaş başlangıcında düşman topraklarına süratli bir şekilde girerek keşif yapmak ve istihbarat toplamak, düşmanın gözünü korkutarak asıl orduya kolaylık sağlamak, ordunun geçeceği mahallerdeki tarım ürünlerini emniyet altına almak, elde edilen esirlerden düşmanın vaziyetini öğrenmektir. Akıncıların diğer görevleri ise; yapılan akınlarla düşmanın yiyecek ve içeceğini tahrip ederek düşmanın moralini bozmak, nehirlerin geçit yerlerini tespit etmek ve gerekli yerlere köprü kurulmasını sağlamak, neticede düşmanın Osmanlı ordusu ile karşılaşmadan önce mukavemetini kırmaktır.³²² 16. yüzyılda 20 000 mevcudu olan Akıncıların savaşta katılan gönüllülerle beraber 40 veya 50 bin süvariden oluşukları tarihçiler tarafından belirtilmektedir.³²³ Düşmandan aldıkları ganimetlerle geçinen Akıncılar tamamen gönüllü Türk kökenli askerlerden oluşmaktadır. Akıncılar savaşlarda Türklere has olan askeri taktikleri uygulamaktadır. Bu teşkilat daha sonra kaldırılarak aynı görev kırım hanlığı askerlerine verilmişse de bu teşkilatın uyguladığı strateji ve taktiklerde bir değişiklik meydana gelmemiştir.

³²¹ Turan, O. (1986). *Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler (Mete'den Atatürk'e Kadar)*, İstanbul, Belge Yayınları, 131.

³²² Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 117-121.

³²³ Üçel-Aybet, G. (2010). *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 318.

Osmanlı devletinin uyguladığı taarruzi stratejide esas gücünü çağdaşı devletlerden sayıca üstün olan, düzenli olarak seferlere çıkabilen ve kuşatmalar yapabilen profesyonel ordusu oluşturmuştur. Osmanlı kara ordusu; başlıca Akıncılar, Azablar, Yeniçeriler, Kapıkulu askerleri, Tımarlı sipahiler ve Eyalet kuvvetlerinden oluşurken bu gücün esas unsurlarını süvariler ve topçular oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti, dönemin güçlü devletlerinden oldukça erken bir tarihte düzenli bir orduya olan ihtiyacı belirleyerek piyade olarak yeniçerilerden, atlı olan süvarilerden, topçular, top arabacıları ve cebecilerden oluşan ortaçağ Avrupa'sının ilk daimi ordularından birini kurmuştur. Devşirme ve tımar sistemi ile daimi ve düzenli ordu oluşturan Osmanlı devleti, ayrıca hanedan evlilikleri, diğer devletlerle ittifaklar kurma gibi yöntemlerle de düzenli ordunun kuvvet sayısını artırıcı yöntemler kullanmıştır.

Osmanlı Devletinin yükselişini sürdürdüğü dönemde şehirler etrafını çevreleyen yüksek surlar ve kuvvetli kalelerle korunmaktadır. Bu nedenle; fetih stratejisi gereğince topraklarını genişletmek isteyen Osmanlı Devleti, bu şehirleri fethetmek için ordusunu da taarruzi silahlarla donatmak gereğini duymuştur. Bu şehirlerin ele geçirilmesi için başlangıçta kuşatma ve abluka yöntemini kullanan Osmanlı Ordusu, kale surlarının kısa sürede tahrip edilememesi ve kuşatma yönteminin uzun zaman alması nedeniyle yeni yöntemler geliştirmek zorunda kalmıştır. Örneğin; Bursa'nın kuşatılması sonrası ablukası 11 yıl, İznik'in ablukası ise 26 yıl sürmüştür.³²⁴

Kalelerin ve surların yıkılabilmesi için surların topraklarla imha yöntemini Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinde etkili bir şekilde kullanmıştır. Aslında Osmanlı ordusunda topun kullanımı 1389 yılında yapılan Kosova muharebesinde başlamış ve daha sonraki savaşlarda ve kuşatmalarda da devam etmiştir.³²⁵ Ancak, İstanbul'un ele geçirilmesinde top silahının ayrı bir önemi vardır. İstanbul'u geçmiş dönemlerde istilalardan koruyan surları imha ederek delik açabilmek için top silahına ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı hisseden Fatih Sultan Mehmet aldığı diğer tedbirlere ilaveten bizzat kendisi ilgilenecek Macar ve Türk mühendis ve ustalarına orta ve büyük çaplı toplar inşa ettirmiştir. Bu toplar sayesinde kuvvetli İstanbul surlarında delikler açarak İstanbul'u işgal etmek mümkün olabilmiştir.

³²⁴ Zengin, S. (2008). *Osmanlı Fetih Yöntemleri*, İstanbul, Nesil Yayınları, 31.

³²⁵ Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 182.

Osmanlı ordusunda topun ve ateşli silahların kuşatmalarda etkin olarak kullanılmaya başlamasıyla Avrupa'daki şehir surlarının yıkılması ve şehirlerin kısa sürede ele geçirilmesi mümkün olmaya başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet'ten sonraki padişahlarda ateşli silahlara gereken önemi vererek kuşatmalarda diğer silahlar yanında bu silahları da kullanmışlardır. Şehirleri kalelerle korunan Avrupalılar şehir surlarını takviye etmelerine ve güçlendirmelerine rağmen Osmanlı ordusu keşfettikleri kale kuşatması yöntemi ile Avrupa kalelerinin birçoğunu kısa sürede ele geçirmiştir. Örneğin; 1521 ile 1566 yılları arasında Avrupa'da ele geçirilen kalelerin çok az bir kısmı Osmanlıların ateşine 10 günden fazla dayanabilmiştir. 20 günden fazla direnebilen kale sayısı ise sadece dokuzdur.³²⁶

Osmanlı ordusunun fetih stratejisinin gerçekleştirilmesinde etkili olan unsurlardan bir diğeri de süvariler ve yeniçerilerin kullandığı silahlardır. Osmanlı Devleti kurulduktan kısa bir süre sonra 15. nci yüzyıl başlarında ateşli silahlarla tanıştıysa da Osmanlı ordusunun top haricinde tüfekleri etkili bir şekilde kullanmadıkları görülmektedir. Bunun sebebi ise Osmanlı ok ve yayının savaşlarda etkin bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı ok ve yayları, o dönemde diğer orduların kullandığı ok ve yaylardan yapım, eğitim, kullanım ve kalite yönünden çok farklıdır. Başlangıçta Osmanlı yayının yapım teknolojisindeki farklılıktan kaynaklanan bu üstünlük, kullanım tekniğiyle de daha da üstün hale getirilmiştir. Osmanlı okunun 240 kilometrelik bir hıza eriştiği göz önüne alındığında Osmanlı askerlerinin bu silahı tercih nedeni kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı'nın yükselme devrindeki tüfek teknolojisi yeni olduğundan, hem dolduruluşunun çok zaman alması hem de dakikadaki atım adedinin ok ve yayla göre düşük olması, atış mesafesinin yetersiz ve ağırlığının fazla oluşu nedenleriyle Osmanlı askerlerince pek tercih edilmediği değerlendirilmektedir. Bir sipahi, yeteneğine göre dakikada 20 den fazla ok atabilirken bir Osmanlı tüfeği dakikada yalnızca bir atış yapabilmektedir. Zaten, tüfeklerin 15. yüzyılda Osmanlı ordusuna girdiği ve ok ve yayında 18. yüzyılın sonlarına kadar orduda kullanıldığı dikkate alındığında; tahrip gücü daha fazla olan tüfekler yerine ok ve yayın 3 asır daha kullanılması bu savı doğrulamaktadır.

Osmanlı ordusunun taarruz gücünü oluşturan diğer unsurlar ise; içte ve dışta etkin bir istihbarat ağının oluşturulması, Dünya imparatorluğu büyük stratejisi doğrultusunda

³²⁶ Agoston, G. (2013). Osmanlı'da Savaş ve Serhad, (1. Baskı). İstanbul, Timaş Yayınları, 116.

uygulanan bir dış politika ve propaganda örgütü, zengin insani, mali ve ekonomik kaynaklara ilaveten bu kaynakları etkin bir şekilde kullanmayı sağlayan ordunun mükemmel işleyen lojistik sistemidir.³²⁷ İmparatorluğun siyasi ve askeri başkenti olan İstanbul'dan doğuya ve batıya, Avrupa içlerine uzanan mükemmel yol ağları ve menzilhane sistemi bir taraftan ordunun temel toplanma noktaları olarak hizmet görürken diğer taraftan yiyecek, hayvan yemi ve cephane ikmal için depo vazifesi görmektedir. Akarsu ağlarını ulaşım maksadıyla kullanan Osmanlı ordusu, bu nehirler üzerinde personel, cephane, toplar ve diğer silahlarla ikmal maddelerini yine bu nehirlerde inşa edilen gemiler vasıtasıyla taşımıştır. Don ve Volga nehirlerini bir kanal ile birbirine bağlama ve bu sayede gemilerin hazar Denizine intikali, O dönemde kapalı olan Süveyş kanalının açılması gibi stratejik düşünce ürünü projeleri geliştirmişlerdir.

Osmanlı ordusu, coğrafi olarak iç hatlar konumunda olan devletlerin uygulaması gereken askeri stratejiler ile Osmanlı Devleti ordusunun esasını teşkil eden Türk asıllı savaşçıların uyguladıkları askeri stratejileri kullanmıştır. “Dolaylı Tutum” Türk devletlerinin tarihi süreç içerisinde uyguladıkları stratejilerden bir tanesidir. Hızlı yığınaklanma, “hesaplı dağılma prensibi” çerçevesinde değişik yerlerde yığınak yaparak gerektiğinde süratle toplanmak, yığınak noktalarından hızlı yürüyüşlerle muharebe sahasına en kısa ve en umulmayan yoldan intikal etmek, sonuçta muharebe sahasında orduyu birleştirerek sıklet merkezi prensibini uygulamak Osmanlı ordusunun stratejik prensiplerinden bazılarıdır.

3.5.5.6 Yükseliş Dönemi Osmanlı Askeri Stratejisinin “Askeri Stratejinin Boyutları” Açısından Analizi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş döneminde uyguladığı askeri stratejiler, stratejinin boyutları açısından incelendiğinde önemli tespitler ortaya çıkmaktadır. Osmanlı askeri stratejisi, stratejinin üç kategorisi ve toplam 17 boyutunda incelendiğinde Osmanlı ordusunun da neden kara egemenliğine yönelik, taarruzi, direkt ve aktif stratejiler uyguladığı belirlenmiş olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu askeri stratejisinin oluşturulmasından uygulanmasına kadar her aşamada insan boyutu önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı devletinde askeri strateji,

³²⁷ Agoston, G. (2013). Osmanlı'da Savaş ve Serhad, (1. Baskı). İstanbul, Timaş Yayınları, 53

genelde padişahların başkanlığında kurulan divan ve harp meclisi toplantılarında oluşturulmuştur.³²⁸ Meclis üyeleri Padişahın başkanlığındaki vezirlerden oluşmaktadır. Sadrazam divan başkanı olarak devletin her türlü işlerinden sorumludur. Ancak, her konuda olduğu gibi askeri faaliyetlerde de nihai karar padişah tarafından verilmektedir. Osmanlı padişahları, hem siyasi lider ve hem de askeri lider olduklarından askeri stratejilerde padişahlar tarafından belirlenmiştir. Osmanlı padişahlarının yetiştirilmesinde devletin tüm imkânları kullanılmış, padişahların yerine geçecek olan şehzadelerin yetiştirilmesine büyük ihtimam gösterilmiştir. Şehzadeler; devlet idaresi ile ilgili olarak yönetim, hukuk, askerlik ve siyasi konularda uzmanlardan, dini ve manevi konularda din adamlarından dersler almışlar, kabiliyetlerine göre de ata binmek, kılıç kullanmak, ok atmak, güreş, yüzme gibi spor faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Şehzadelerin eğitimlerinden sorumlu olan lalalar, onların devlet idaresinde uzmanlaşmaları için her türlü imkânı kullanmışlardır. Şehzadeler 10 yaşla 15 yaş arasına geldiklerinde sancaklarda görevlendirilerek gerektiğinde savaflara katılmışlar, bir anlamda devlet işlerinde staj yapma imkânı bulmuşlardır. Her konuda uzman kişiler tarafından yetiştirilen şehzadeler padişah olduklarında da devlet işlerinde kolaylıkla kararlar oluşturmuşlar, savaflarda orduyu sevk ve idare etmişlerdir.

Osmanlı devletinin deniz stratejisi diğer konularda olduğu gibi sadrazamların yönlendirilmesi ile yine padişahlar tarafından belirlenmiştir. Denizcilik ve Deniz stratejisi konularında hiçbir bilgiye sahip bulunmayan sadrazamlar Osmanlı deniz stratejisinin belirlenmesinde de isabetli kararlar alamamışlardır. Deniz gücüne sahip olma gerekliliğini ilk hisseden padişah Fatih Sultan Mehmettir. Ancak, deniz stratejisini ilk uygulayan Osmanlı padişahı ise Kanuni Sultan Süleyman'dır. Kanuni döneminde derya kaptanlığına Barbaros Hayrettin'in getirilmesi sonrasında denizci devlet adamları divanda ve Harp Meclisinde temsil edilmeye başlamış ve devlet işlerinde sorumluluk almışlardır. Ancak, Osmanlı devletinin en güçlü zamanında bile denizciler devlet yönetiminde ve siyasetinde söz sahibi olamamışlardır.³²⁹

³²⁸ Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 219.

³²⁹ Tarakçı, N. (2009). *Deniz Gücünün Osmanlı Tarihi Üzerindeki Etkileri*, İstanbul, Deniz Basımevi Müdürlüğü, 140.

Osmanlı ordusunun askeri insan gücü kuruluş döneminde 8 000 civarında iken, İstanbul'un fethinde 100 000 ila 120 000 civarına yükselmiş, 16. yüzyılın ortalarında 1528 tarihli Osmanlı merkez bütçesi rakamlarına göre 120 000-150 000 kişiye ulaşmış,³³⁰ bazı kaynaklara göre de 160 000-200 000 seviyelerine çıkmıştır.³³¹ Bu askerlerin yaklaşık 50 000'i ücretli ve daimi asker olup barış zamanında bir taraftan savaş eğitimlerini sürdürürken bir taraftanda devletin başka faaliyetlerinde görev yapmaktadırlar. 20 Milyon nüfuslu Osmanlı İmparatorluğunda o dönemde 200 000 kişilik bir orduya hiç bir devlet sahip değildir. Osmanlı İmparatorluğu askeri insan gücü çağdaşı devletlerden sayıca üstün, harbe hazırlık ve eğitim yönünden de daha eğitilidir. Devşirme ve Tımar sistemi sayesinde Osmanlı Devleti ordusuna insan gücü temininde ve harbe hazır asker yetiştirilmesinde herhangi bir sorun yaşamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu askeri stratejisinin toplum boyutuna bakıldığında değişik ırk, din ve mezheplerden oluşan kozmopolit bir yapı ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devletinin esas toplum yapısını; askeri lider ve yönetici konumundaki Türkler oluşturmaktadır. Ancak, Hristiyanlara dil, din, örf ve adet, askere alınmama ve ticaret özgürlüğü tanınırken taşradaki tımar ve zeamet sahibi Türkler ordu saflarında görevlendirilmiştir.³³² Bilahare oluşturulan devşirme sistemi ile Hristiyanlar da asker ve yönetici olma imkânlarına kavuşmuş, İmparatorluğun yükselişi ile Türklerin devlet yönetimi ve siyasetindeki etkileri azalmıştır. Ordunun asıl güçlerini oluşturan akıncılar tamamen Türklerden oluşurken padişahları hem barışta ve hem de savaşta koruma görevi Hristiyan devşirme askerlerin oluşturduğu yeniçerilere verilmiştir.

Osmanlı toplumu, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşayan Müslüman olan ve olmayan halkları ifade etmektedir. Müslüman olmayanlar devlete "cizye vergisi" öderken çoğunluğu köylerde yaşayan Müslüman Türkler toprağı işleyip vergisini tımar sahipleri veya vakıflara vermektedir. Osmanlı toplumu, Padişah ve devlet görevlileri ile asker yöneticilerinin oluşturduğu yönetenler ve esnaf, tüccar ve köylülerin oluşturduğu yönetilenler olmak üzere 2 sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflar arasında genelde geçiş olmazken yöneticiler başarı durumlarına göre devlet kademelerinde yükselme imkânına sahip

³³⁰ Agoston, G. (2013). *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, (1. Baskı). İstanbul, Timaş Yayınları, 87.

³³¹ Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 60.

³³² Özkaya, Y. (2010). *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 16.

olmuşlardır. Çiftçilikle geçimlerini sağlayan Türkler genelde akıncı ve sipahi olarak askeri sistem içerisinde önemli rol oynarken savaşların kazanılmasında da önemli rol oynamışlardır. Hristiyan devşirmelerden oluşan yeniçeriler zaman zaman yönetime başkaldırıırken Türklerin oluşturduğu askeri sınıflar hiçbir zaman yönetime başkaldırmamışlardır.

Osmanlı imparatorluğunun yükselme devrinde geniş Osmanlı topraklarında ırkları, dilleri, dinleri, gelenekleri birbirlerinden farklı toplumlar yaşamaktadır. Toplumun esas unsurunu oluşturan Türklere ilaveten doğuda Araplar, Kürtler, Ermeniler, Yahudiler, batıda Güney Slavları, Cermenler, Macarlar, Lehliler, Ruslar, Akdeniz kıyısında, Yunanlılar, Venedikliler, Cenevizliler, İtalyanlar, Fransızlar, İspanyollar, Kuzey Afrika'daki Araplar ve Berberiler, Balkanlarda Arnavutlar, Sırp, Hırvatlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Rumlar denilen eski Bizans İmparatorluğu vatandaşları Osmanlı İmparatorluğu toplumunu oluşturan unsurlardır.³³³ Ancak, Osmanlı toplumunu oluşturan kültür ve esas fikirler yapısı, Türk toplumunun Orta Asya'daki kökenleri olan Türk devletlerinden başlayarak, çeşitli nedenlerle batıya ve ön Asya'ya göç eden Türkmen gruplarının oluşturduğu devletlerin karşılaştığı toplumlarla etkileşim içinde bulunarak, Türklerin kendilerine has hoşgörü, birleştirici ve kaynaştırıcı yaklaşımını yine Türklerin savaşçı ve fetihçi ruhu ile uyum içinde birleşerek sistematik ve bürokratik bir yönetim anlayışı içerisinde oluşmuştur. Türk toplumunun savaşçı ve fetihçi ruhu, Osmanlı Devletinin fetihçi ve taarruzi askeri stratejisinin oluşumunda önemli rol oynamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu askeri stratejisinin kültür boyutu toplum boyutu ile paralel bir yapıda oluşmuştur. Çeşitli ırk, dil, din ve kültürlerden gelen halkların oluşturduğu Osmanlı Devletinin kültürü de bu paralelde toplumu oluşturan halkların kültürlerinin toplumun esas unsuru olan Türk kültürünü etkilemesi sonucunda çok kültürlü bir yapıda oluşmuştur. Osmanlı Devletinin esas unsuru olan Türkler ana vatanları orta Asya'da Çin ve Moğol kültüründen etkilenirken, ön Asya'ya gelirken Pers ve Arap kültürleri, Müslümanlığı kabulü sonrasında da Selçuklu kültürü, Osmanlı İmparatorluğu kuruluş ve yükselişi süresince de Roma İmparatorluğu, Bizans ve Batı kültüründen etkilenmişlerdir. Yükseliş döneminde fethedilen topraklardaki toplumların kültürlerini kendilerine uyarlayan

³³³ Lybyer, A. H. (2000). *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi*, Çev. Seçkin Cılızoğlu, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 40.

Osmanlılar, Türklerin fetihçi ve savaşçı ruhu ile hoşgörölü, birleştirici ve kaynaştırıcı özelliklerini kaybetmemişlerdir. Yönetim geleneği de yine Türklerin liderlik özelliklerinin Müslüman Arap toplumları, Persler, Selçuklular ve Bizanslılarca kullanılan yönetim sistemleri ile birleşmesi sonrasında mükemmele yakın bir seviyeye ulaşmıştır.

Osmanlı ordusunun esas unsurları olan Akıncılar eski Türk askeri kültüründe yetişmiş savaşçılardan meydana gelmiştir. Bir “ordu-millet” olarak nitelenen Türklerin, ana vatanları olan orta Asya bozkırlarında kendilerini savunmak için savaşçı olmaktan başka seçenekleri yoktur. Devamlı at üzerinde ve göçebe hayat yaşayan Türklerin bu savaşçılığı tarihi süreçte kurdukları tüm devletlerde bu savaşçı karakterini korumuştur. Osmanlı Devletinde de Türk askerinin bu savaşçılığı her zaman önemini ve önceliğini korumuş, askeri kültürünün ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Osmanlı kara ordusu için bu savaşçı askeri kültürü öne çıkarmamıza rağmen denizci kültür açısından aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Türkler, Osmanlı devleti kuruluşu sonrası denizle tanışmalarına karşın, 3 tarafı denizle çevrili Anadolu yarımadasını korumak üzere denizci bir askeri strateji kültürüne sahip olamamış, donanma kurarak Akdeniz ve Karadeniz’i bir Türk gölü haline getirmesine rağmen denizin menfaatlerinden faydalanacak bir deniz ticaret filosu oluşturamamıştır.

Osmanlı askeri stratejisinin siyasi boyutu askeri kültür boyutuyla beraber anlam kazanmaktadır. Türklerin “ordu-millet” olmaları, Osmanlı padişahlarının hem siyasi lider ve hem de askeri lider olmaları nedenleriyle, Osmanlı Devletini yönlendiren siyaset ve askeri stratejide de uyum sorunu yaşanmamıştır. Osmanlı Devletinin topraklarını genişletmeyi hedef alan Büyük Fetih Stratejisi, Kara egemenliğine yönelik taarruzi bir Askeri stratejiyi esas alan askeri stratejisi ile uyum içerisinde. Osmanlı ordusu, Osmanlı devletinin önemli siyaset araçlarından bir tanesidir. Osmanlı ordusunun caydırıcı askeri gücü, diğer devletlerle olan ihtilafların çözümünde çoğunlukla siyasi bir unsur olarak kullanılmıştır. Birçok toprak parçası Osmanlı ordusunun gücüne karşı koyamayacağını gören devletler tarafından savaşmadan ele geçirilmiştir. Siyasi boyut içerisinde diplomasi, hanedan evlilikleri, devlet başkanlarının çocuklarının rehin verilmesi gibi yöntemler de kullanılmıştır.

Askeri stratejide dikkate alınması gereken bir diğer boyut ahlaki boyuttur. Ancak, Osmanlı devletinin yükselişini sürdürdüğü dönemde askeri stratejilerin oluşturulması ve

uygulanmalarında ahlak kuralları çok fazla dikkate alınmamaktadır. Osmanlı Devleti Büyük stratejilerinde de ahlak kurallarını dikkate almamış, tedrici fetih stratejisini uygulayarak topraklarını genişletme yoluna gitmiştir. Osmanlı Devletinin uyguladığı bir diğer büyük strateji istimalet stratejisidir. Bu strateji, diğer devletlerle kıyaslandığında ahlak kurallarına uygun, halkına adaletsiz davranışlarda bulunan devletlerin engellenmesine ve cezalandırılmasına yönelik bir stratejidir. Osmanlı Devletinin Yükseliş döneminde yaşayan Machiavelli ve Carl von Clausewitz gibi stratejistlerde stratejinin unsurları arasında ahlak kurallarını belirtmemişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu askeri stratejileri içerisinde ekonomi ve lojistik boyut en yüksek seviyede dikkate alınan boyutlardan birisidir. Bir devletin ekonomisi o devletin askeri gücünü pek çok yönden etkilemekte, askeri stratejilerinin oluşum ve uygulanmasına yön vermektedir. Ekonomik olarak güçlü olmayan devletlerin askeri olarak güçlü olmaları da mümkün değildir. Bazı devletler kaynaklarının büyük bir bölümünü halkının refahının arttırılmasına ayırırken bazıları da askeri güç geliştirilmesine tahsis etmektedir. Kaynaklarının büyük bir bölümünü askeri güç geliştirilmesine ayıran devletler kısa sürelerle yükselişlerini sürdürebilirler. Ancak, bir devlet ekonomik olarak gelişmesine paralel askeri gücünü de geliştirdiği takdirde yükselişini uzun süreli olarak sürdürme imkânına sahip olabilir.

Osmanlı devletinde askeri stratejinin geliştirilmesinin nedenlerinden birisi de ekonomik sebeplerdir. Kuruluş döneminde o dönemde Balkanlara nazaran verimsiz topraklara sahip olan Anadolu ekonomik bakımdan halkın ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Bu nedenle de Rumeli ve Balkanlarda yetiştirilen ürünlerin bolluğu ve çeşitliliği, zengin maden yatakları ve hayvan kaynağı, Anadolu'da o dönemde kıtlık çeken Osmanlı Devletinin bu toprakları fethetme gerekçeleri için yeterli nedenlerdir. Rumeli'ye geçiş ve genişlemede İslam dininin yayılması amacına ilaveten ekonomik gerekçelerinde Rumeli ve Balkanların fethedilmesinde rol oynadığı bilinmektedir.³³⁴ Balkanlardaki zengin maden yatakları savaş araçları ve madeni eşya yapımında askeri ihtiyaçların karşılanması açısından da fetih stratejisinin en önemli etkenlerinden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğuna Selçuklulardan geçen Tımar sistemi de bir yandan ekonominin gelişmesine katkı sağlarken diğer taraftan ordunun asker ihtiyacının mali harcama yapmadan karşılanması açısından da faydalı

³³⁴ Eroğlu, H. (2007). *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, (2. Baskı), İstanbul, Bilimevi Basın Yayın Ltd.Şti, 89.

olmuştur. Osmanlıların değişen koşullara uyum sağlayabilmeleri, çok çeşitli kaynaklardan yetenek devşirebilmeleri yükselişlerini uzun süreli olarak sürdürebilmelerini sağlamıştır.³³⁵

Osmanlı Ordusunun çağdaşı devletlere nazaran mükemmel denebilecek bir lojistik sistemi mevcuttur. Sefer öncesi ordunun savaş giderlerini karşılayacak mali kaynağın ayrılması, ordunun ihtiyacı olan I. ve V. Sınıf ikmal maddelerinin tedariki, ordunun yığınak bölgesi ve sefer bölgesine intikalinde menzil depolarının stok seviyelerinin tamamlanması bu unsurların bir bölümüdür. Ayrıca; muhabere için ulak merkezleri kurulması, ordunun silah ve malzemelerinin yapımı ve seferde taşınması için hayvan tedariki, bazı ihtiyaçların sefer bölgesinden tedarikinin planlanması, askerin her türlü ihtiyacı için ordu pazarları kurulması lojistik sistemin diğer unsurları olup lojistik sistem mükemmel bir şekilde planlanmakta ve icra edilmektedir.³³⁶

Osmanlı Devletinin askeri stratejisi boyutlarından birisi olan organizasyon boyutu çağdaşı devletlerin organizasyonlarından çok üstün bir yapıya sahiptir. Osmanlı Devleti'nin temel dinamiklerinden birisi olan ve sayıları bazı dönemlerde yüz binleri geçen ordusunun sefer öncesinde ve sefer süresince organize edilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanmasında oluşturulan sistem, devletin kuruluşundan itibaren kısa sürede genişlemesi ve yükselişi sürdürmesinin ana nedenlerinden birisidir. Tarih boyunca kurulmuş olan diğer devletler gibi Osmanlı Devleti'nin de siyasi tarihi ve gelişimi askeri operasyonlarındaki başarılarına bağlı olarak şekillenmiştir. Askeri operasyonlarının başarılı olması ise sefer öncesi uygulanan lojistik faaliyetleri, yapılan hazırlıklar ve organizasyonlarına bağlıdır. Nitekim Osmanlı Devleti herhangi bir savaşa karar verdiğinde yurt içindeki idari ve lojistik teşkilatın daha etkin bir düzeye çıkarılması için önemli hazırlıklar yapmıştır. Günümüzde lojistik olarak isimlendirilen bu sefer öncesi hazırlıklar ve uygulanan stratejiler Osmanlı Devleti'nde yapılan seferlerin başarılı olmasını sağlamıştır. Bu noktada devletin büyümesinde ve sınırlarının genişlemesinde seferler öncesinde uygulanan bu hazırlıkların ve organizasyonun büyük bir etkisi vardır. Yani Osmanlı Devleti'ne tarih boyunca

³³⁵ Pamuk, Ş. (2010). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları* 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 3.

³³⁶ Zengin, S. (2008). *Osmanlı Fetih Yöntemleri*, İstanbul, Nesil Yayınları, 126-131.

savaşları kazandıran ya da kaybettiren temel unsur çağdaşı diğer devletlerden çok daha iyi uyguladığı savaş öncesi hazırlıklar ve organizasyonlardır.³³⁷

Osmanlı İmparatorluğu askeri stratejisinin belirlenmesi ve uygulanmasındaki organizasyon boyutu ise diğer devletlerden oldukça farklı bir yapıdadır. Askeri stratejiyi belirleyen yapı devletin büyük stratejisini belirleyen yapıdır. Bu nedenle de devlet içerisinde strateji belirlenmesi ve uygulanmasında uyumsuzluk diye bir sorun mevcut değildir. Siyasi ve askeri yapının başında olan padişah, stratejilerin oluşturulduğu divanda son sözü söyleme ve karar verme yetkisine sahip olmasına ilaveten stratejilerin uygulanmasında da söz sahibi olduğundan karşılaşılan sorunlar süratle çözülebilmekte ve sorunlara çare bulunabilmektedir. Bu nedenle de Osmanlı padişahının hem siyasi hem de askeri sistemin lideri olmasından dolayı askeri stratejinin oluşturulması ve uygulanmasında organizasyon yönünden herhangi bir zorlukla karşılaşmamıştır. Padişahın bilfiil savaşlara iştirak etmesi askeri stratejinin uygulamasında karşılaşılan sorunların kısa sürede çözümünde de büyük rol oynamıştır.

Askeri stratejinin “Askeri Yönetim” boyutunda Osmanlı Devleti; Ordunun ihtiyacı olan gençleri askere alma, askeri eğitim, silahlandırma ve savaşa hazır bir silahlı kuvvetlerin meydana getirilmesi faaliyetlerinin tümünü dikkate almıştır. Askeri insan gücü için kuruluş döneminde savaş ganimetleri karşılığında devlete hizmet eden sayıları 50 000’i bulan “Akıncılar”a ilaveten devletin 2 ana kaynağı mevcuttur. Kapıkulu askerleri ki bunlar başlangıçta muharebelerde esir düşen Hristiyan askerlerin beşte birinin devşirme sonrası verilen askeri eğitim ve öğretim ile daimi ve maaşlı olarak orduya alınmaları, daha sonraları da Osmanlı tebaasındaki Hristiyan ailelerin çocuklarının devşirilerek eğitilip askere alınmasıyla oluşturulmuştur. Yeniçeriler, topçular, cebeciler, top arabacıları ve bazı denizci askerler bu sınıftandır. Sayıları 40 000’lerin üzerine çıkan yeniçerilere ilaveten mevsimlik olarak seferber edilen ve “Tımar” denilen toprak geliri tahsisi karşılığında devletin hiçbir harcama yapmadan orduya tam teçhizatlı ve eğitilmiş asker yetiştirilmesini öngören sistemle Tımarlı Sipahiler denen eyalet askerleri ordunun esas savaşçı unsurlarını oluşturmaktadır. Tımarlı sipahiler genelde süvari sınıfından olup tam teçhizatlı olarak

³³⁷ Kurtaran, U. (2012). *Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turcic, Volume 7/4, Fall 2269-2286, Ankara-Türkiye.

savaşlar katılmaktadır. Kapıkulu askerlerinin sayıları 40-50 000 rakamlarına ulaşırken eyalet askerlerinin sayıları ise 100-200 000 arasında değişmektedir.³³⁸

Deniz Kuvvetleri; sahip olduğu Kadırğa, Mavuna, çekdiri gibi gemilerde 100-150 kişilik çenkçi personele ilaveten gemi tipine göre kaptan, kürekçi, yelkenci, dümenci, kalafatçı personeli de ilave edersek 330 civarında personel bulundurmaktadır. Preveze savaşında Osmanlı donanması çeşitli tip ve sınıfta 122 gemi, forsalar dışında 20 000 civarında askerden oluşmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu askeri stratejisinin diğer bir önemli boyutu bilgi ve istihbarat boyutudur. Osmanlı Devleti sadece düşman devletler hakkında istihbarat ve bilgi toplamakla kalmamış, ülke içinde de devlete karşı ayaklanan veya asayiş bozan unsurların belirlenmesi içinde istihbarat ve bilgi toplama faaliyetinde bulunmuştur. Osmanlı devleti bu bilgileri; gönüllü casusluk, ücretli casusluk, dil alma yöntemi ve tüccar ve gezginlerden gelen haberler vasıtasıyla toplamıştır.³³⁹ Kuruluştan itibaren gönüllü casuslar Osmanlı Devletinin düşmanları hakkında bilgi toplayarak bu bilgiler karşılığında bazı ödüller almışlardır. Rumeli'nin fethi sonrasında ise Balkanlarda kurulan Voynuk ve Martolos teşkilatlarının görevlerinden birisi de casusluk faaliyetlerinde bulunarak düşman devletler hakkında istihbarat toplama görevidir.

Osmanlı Devlet kurumlarının oluşturulması sonrasında düşman devletler hakkında bilgi ve istihbarat toplamak için ücretli casuslar görevlendirilmiştir. Diğer bir istihbarat toplama yöntemi olan Dil Alma Yöntemi'nde ise savaşta ele geçirilen esirlerden düşman hakkında istihbarat bilgisi toplanması amaçlanmıştır. Bu yöntemle düşman hakkında istihbarat toplayan ordu mensuplarına devlet tarafından tımar tahsisi yapılmış, bu nedenle de dil alma yöntemi ile istihbarat toplama yöntemi başarılı bir şekilde işlemiştir. Osmanlılar, istihbarat bilgisi toplamak için, her ülkede serbestçe dolaşabilen tüccarlar ve gezginleri de casusluk ve istihbarat toplama faaliyetlerinde kullanmıştır. Bunlara ilave olarak sınır boylarında bulunan komutanlar diğer görevlerine ilaveten düşman hakkında bilgi toplama görevi ile de görevlendirilmişlerdir.

³³⁸ Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 60.

³³⁹ Eroğlu, H. (2007). *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, (2. Baskı), İstanbul, Bilimevi Basın Yayın Ltd.Şti, 98.

Osmanlı askeri stratejisine stratejinin kuram ve doktrini boyutundan bakıldığında Osmanlı padişahlarının bu boyutu dikkate aldıkları görülmektedir. Osmanlı padişahlarının stratejik düşünme süreçlerini kullanarak stratejik fikirler oluşturdıkları, bu fikirleri de uygulamaya koydukları anlaşılmaktadır. Örneğin, Fatih Sultan Mehmet'in eski Türk geleneğini yansıtan “Kağan”, İslami geleneği yansıtan “Sultan” ünvanlarına ilaveten Roma İmparatorlarına ait “Kayser” ünvanını da kullanmış olması, Osmanlı padişahının cihan hâkimiyeti iddiasını ve kendisini Roma/Bizans imparatorlarının mirasçısı olarak gördüğü gerçeğini yansıtmaktadır.³⁴⁰ Bir diğer örnek ise; Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 yılında yaptığı bir seferde giydiği 4 katlı tören miğferinin, papanın o dönemdeki 3 katlı tacına ve Bolonya'daki bir törende Şarlken'in giydiği taca atıfta bulunarak onların otoritelerine meydan okumasıdır. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1538 yılında söylemiş olduğu aşağıdaki sözde Osmanlı padişahlarının stratejik düşünme süreçlerini uyguladıklarının göstergesidir.

“Benim adım, Mekke ve Medine'deki Cuma namazlarında söylendiği gibi, Süleyman, Bağdat'ta adım Şah, Bizans'ta Sezar, ve Mısır'da Sultan'ım. Donanmalarını Avrupa, Mağrip ve Hindistan sularına gönderen komutanım.”

Bu sözlerle Kanuni Sultan Süleyman stratejik olarak Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinin mevcut sınırlarını çizmekte, diğer güçlere meydan okumaktadır. Osmanlı imparatorluğu, tarihi süreç içerisinde etkileşimde bulunduğu devletler ve toplumların askeri kültürlerinden de etkilenecek kendi doktrinlerini oluşturmuşlar ve bu doktrinleride uygulamışlardır.

Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren 150 yıl gibi kısa bir süre içerisinde bölgesel bir güç haline gelmesi ve yükselişini sürdürmesinde etken olan unsurların başında uyguladığı askeri strateji gelmektedir. Uygulanan bu askeri stratejide yüksek seviyede dikkate alınan boyutlardan bir tanesi de teknoloji boyutudur. Teknolojinin sahip olan tarafa avantaj kazandırdığını bilen Osmanlı yöneticileri, askeri alan başta olmak üzere çağdaşı devletlerin sahip olduğu teknolojilere sahip olma ve bunları geliştirme yönünde gayret göstermişlerdir. Özellikle ateşli silahlar, barut, top ve tüfek teknolojilerini başka ülkelerden alan Osmanlı imparatorluğunun bunları geliştirmek üzere de çalışmalar yaptığı belirlenmiştir. 1380'li yıllardan itibaren ateşli silahlara sahip olan Osmanlı ordusu 1453 yılında İstanbul'un fethinde top silahını ustalıkla kullanmış ve bu silah kuşatmanın sonucunu tayin eden bir

³⁴⁰ Agoston, G. (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, (1. Baskı). İstanbul, Timaş Yayınları, 48.

silah olmuştur.³⁴¹ Yükseliş döneminde daha çok kuşatma savaşına ağırlık veren Osmanlı ordusu için top vazgeçilmez bir silah olarak belirlenmiştir. Top teknolojisini geliştiren Osmanlı ordusu diğer devletlerin ulaşamadığı çapta toplar imal ederek bu teknolojiye üstünlüğünü göstermiştir. Donamasında da top silahını kullanan Osmanlı, bu silahı stratejik seviyelerde kullanan bir devlet haline gelmiştir.

Osmanlı ordusu, ok ve yay silahında kullandığı teknolojiler ile de çağdaşı devletlerin teknolojilerinin ilerisinde olduğunu göstermiştir. Zırh delme kapasitesine sahip olan Osmanlı okları Osmanlı askerinin kullandığı en güvenilir silahtır. Askeri lojistik sisteminde de çağdaşlarından önde olan Osmanlı ordusu mükemmel lojistik ve ulaştırma sistemleriyle de savaşlarda başarılı olmuştur.

Osmanlı askeri stratejisinde önemle dikkate alınan bir strateji boyutu da askeri harekâtlar boyutudur. Askeri stratejinin başarılı olması bir yerde askeri taktiklerle doğrudan ilişkilidir. Osmanlı ordusunun askeri taktikleri muharebelerde başarılı olmalarını sağlamıştır. Hun Türklerinden beri kullanılan süvari kuvvetleri ile önce düşmanı yorup ana kuvvetlerle düşmanı imha etmeyi öngören “Turan Taktiği ”ne ilaveten muharebelerde süvarilerin iki cenahta konuşlandığı ve piyadeler ile topçuların merkezde konuşlandığı “Hilal şeklinde tertiplenme” de Osmanlı ordusunun savaşlarda kullandığı en önemli taktiklerdir. Yaya ve atlı kuvvetlerin savaşma kabiliyetlerine ilaveten mükemmel toplara sahip topçular ve istihkâm sınıfının teknolojik üstünlükleri Osmanlı ordusunun muharebelerde başarılı olmalarının nedenleri arasındadır.

Osmanlı askeri stratejisinde dikkate alınan bir diğer strateji boyutu komuta boyutudur. Siyasi ve askeri liderliği bünyesinde bulunduran Osmanlı padişahları şehzadelik döneminden itibaren bir lider ve komutan olarak yetiştirildikleri için stratejinin bu boyutunu da dikkate almışlardır. Osmanlı padişahları savaş döneminde askerlerin başında ordunun komutanı olarak savaşlara bizzat iştirak ettikleri için başlangıçta kendilerinin tespit etmiş oldukları stratejiyi uygulamakta da zorluk çekmemişlerdir. Savaşlarda bilfiil muharebeye giren Osmanlı padişahları olduğu gibi, muharebenin kritik anlarında müdahale ederek dağılan orduyu toparlayan ve savaşı kazanan padişahlar da mevcuttur.

³⁴¹ Agoston G. (2006). *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi* (çev. T. Akad), İstanbul, Kitap Yayınevi, 19.

Osmanlı askeri stratejisinde etkili olan boyutlardan birisi de coğrafi boyuttur. Coğrafi yönden 3 kıtada topraklara sahip olan Osmanlı İmparatorluğu için ülke coğrafyası iklim yönünden kolaylıklar bahşederken, ülkenin güvenliği için büyük sorunlar çıkarmaktadır. İç hat konumunda olan Osmanlı ülkesi sınırlarının doğal sınırlarla çevrili olmaması en önemli mahsurlardan biridir. Doğuda, kuzeyde ve güneyde doğal sınırlara ulaşıldığı değerlendirilse bile ülkenin batısındaki Avrupa kıtasında doğal sınırlara ulaşılması çok zordur. Doğal sınırların en güvenlisi olarak kabul edilen okyanuslara ulaşmak ise Osmanlı ordusunun mevcut yapısı ve sistemi ile mümkün görünmemektedir. Ülke topraklarının 3 kıtaya yayılmış olması da mevki mesafeler bakımından ulaşım, haberleşme, lojistik ve ordunun intikali yönünden sorunludur. Akdeniz, Karadeniz ve Ege güvenli sınırlar yaratırken Donanmanın Cebelitarık'tan okyanusa açılmaması gelişmesini ve güçlenmesini de etkilemiştir.

Sürtünme, şans ve belirsizlik, Osmanlı askeri stratejisinde de etkili olmuş boyutlardandır. Bu boyutla ilgili olarak yapılabilecek bir şey, alınabilecek bir tedbir olmadığından Osmanlı stratejisi belirlenirken de bir önlem düşünülmemiştir.

Osmanlı askeri stratejisi oluşturulurken stratejinin düşman boyutu da dikkate alınmıştır. Kuruluşundan itibaren batıya doğru genişlemeyi hedef alan Osmanlı askeri stratejisi İstanbul'un alınması sonrasında düşman olarak Doğu Avrupa devletlerini belirlemiştir. Hedefler ele geçirildikçe yeni hedef ülkeler düşman olarak belirlenmiştir. Asıl hedef batıda doğal sınırlara ulaşmak olarak tespit edilmiş, bu doğal sınırlara ulaşmak mümkün olamamıştır. Batıdaki doğal sınırların, Tiroller – Bohemya Alpleri – Viyana batısı – Çekoslovakya içindeki Tatra dağları kuzeyindeki bölgeden geçmektedir.³⁴²Bu doğal sınırlar bile Osmanlı ordusunun mevcut sefer sistemi nedeniyle ulaşabileceği sınırların uç noktasıdır. Okyanuslara ulaşmak ise güçlü kara ordusuna ilaveten sürekliliği olan bir deniz gücüne sahip olmayı gerektirmektedir. Aslında Osmanlı akıncı ve öncü kuvvetleri Viyana batısındaki doğal sınırlara ulaşmıştır. Ancak asıl kuvvetlerle bu bölgeleri işgal etmek mümkün olamamıştır. Yükseliş döneminde Osmanlı ordusunun en büyük düşmanı Habsburg İmparatorluğudur. Viyana kuşatması tam olarak başarılı olamayınca da Hristiyan

³⁴² Turan, O. (1986). *Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler (Mete'den Atatürk'e Kadar)*, İstanbul, Belge Yayınları, 226.

Avrupa devletlerinden oluşan ve çoğunluğunu Macarların oluşturduğu orduyu mağlup etmekte gerçekleştirilememiştir.

Osmanlı askeri stratejisi, stratejinin zaman boyutunu dikkate almış, ancak teknolojik ve coğrafik zorluklar nedeniyle bu boyutu kendi lehine kullanamamıştır. Seferler planlanırken muharebe şartlarının oluşturulması için belli bir zaman ayrılmış, ordunun sefere hazırlanması, yığınaklanma, sefer bölgesine intikal, muharebe sahasında tertiplenme, muharebeye hazırlık süreleri önceden belirlenerek planlamalar yapılmış, lojistik ikmal maddeleri bu planlamalara uygun olarak depolanmış ve birliklere ulaştırılmıştır. Coğrafi mevki ve mesafeler, iklim şartları, ordunun intikal sürati hesaplanarak Osmanlı ordusunun kışın sefer hazırlıkları yaparak genelde bahar ayının başlangıcında Padişahında bulunduğu başkent İstanbul'dan sefere çıkması, seferin yönüne göre belirlenmiş menzil noktalarında ikmallerini yaparak sefer bölgelerine intikal etmeleri zamana göre planlanmıştır. Ayrıca; muharebe sahasında diğer bölgelerden gelen birliklerle birleşerek yığınaklanmayı sağlamaları, muharebeyi icra ettikten sonra fethedilen toprakların güvenliğini sağlamaları ve bilahare geri intikale geçerek Kış aylarının başlangıcından önce tekrar İstanbul'a gelmeleri de bu prensip çerçevesinde zamana müteallik planlanmıştır. II. Viyana kuşatmasında olduğu gibi bu zamanlama çeşitli nedenlerle aksadığında ordunun moral ve motivasyonu menfi yönde etkilenmiş, ordu içerisinde huzursuzlukların çıkmasına neden olmuştur.

4. PORTEKİZ İMPARATORLUĞU'NUN YÜKSELİŞ DÖNEMİNDEKİ ASKERİ STRATEJİSİ

4.1. Giriş

Dünya tarihinde hiçbir devlet, Portekizliler kadar büyük coğrafik keşiflerde bulunmamış, bir milyon gibi az bir nüfusla imparatorluk tesis ederek yaklaşık bir buçuk asırdan fazla bir süreyle dünya çapında hâkimiyet tesis edememiştir. Kuruluşunu tamamlayarak yükselmeye başladığı 15. yüzyıl boyunca Portekizliler, öncelikle Batı Afrika'nın bilinmeyen kıyılarını keşfetmişler, bilahare Ümit Burnu'na ulaşmışlardır. Daha sonra Doğu Afrika kıyılarını da keşfederek Hindistan'a varmışlar, Çin ve Japonya ile ticaret yaparak hâkimiyetlerini Pasifiğe kadar genişletmişler ve böylece batıdan doğuya deniz yoluyla seyahat eden ilk millet olarak dünya tarihinde yerlerini almışlardır. Bu keşiflerle de yetinmeyerek, Doğu Hint Adaları, Brezilya ve Kuzey Amerika'nın keşfedilmesine vesile olmuşlardır. 15. yüzyıl başlarında keşiflerle genişlemeye başlayan Portekiz İmparatorluğu 16. yüzyılın sonlarına doğru hemen hemen tüm dünya denizlerinde bayrağını dalgalandıran bir hegemon devlet yapısına ulaşmıştır.

Böylesine az nüfuslu ve çağdaşlarına nispeten küçük bir devlet olan Portekiz'in böylesine büyük keşiflere öncülük etmesinin ve bu keşifler sonucunda da Dünya hâkimiyetine giden bir yola girmesinin nedenleri tarihçi bilim adamları tarafından araştırılan ve tartışılan konuların başında gelmiştir. Portekiz İmparatorluğu'nun bu gelişimi ve yükselişinin sadece tarihçiler için değil uluslararası ilişkiler bilim adamlarını da çok yakından ilgilendiren büyük bir önemi vardır. O zamana kadar Avrupa kıtasındaki devletler çoğunlukla kendi aralarındaki sorunlarla uğraşmışlar, Asya ve Afrika kıtasındaki devletlerle çoğunlukla ticaret ve misyonerler vasıtasıyla da Hristiyan dininin yayılmasını sağlamak maksadıyla dini nedenlerle ilişkiler kurmuşlardır. Portekiz ise tarihte ilk defa Doğu ile Batı toplumlarının siyasi olarak ve devletler bazında temas kurulmasına öncülük etmiştir.

Tarihte Doğu ile Batının teması M.Ö. 2000'li yıllardan itibaren Jason ve Argonotlar, Truva savaşı ile Yunanlıların doğuya genişlemeleri ile başlamış, M.Ö. 9. yüzyılda Fenikelilerin Kartaca seferi, Büyük İskender'in kendi ülkesinden 3 500 mil doğuya gidişi ile devam etmiştir. Daha sonra M.S. 3. yüzyıldan itibaren Doğuda Çin ve Batıda Roma İmparatorluğu'nun hüküm sürmesi ve bunlar arasında ipek yolu vasıtasıyla ticaretin ve

dolayısıyla da uluslararası ilişkilerin gelişmesi ile devam etmiştir.³⁴³ Bilahare Batıda Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Hristiyanlığın resmi din olarak kabulü, yakın doğuda Bizans İmparatorluğu'nun kurulması, Çinlilerin gemilerle İran körfezine gelişleri ile sürmüştür. M.S. 7. yüzyıldan itibaren Doğuda İslam devletlerinin Bizans İmparatorluğu ile teması ve Müslümanların Hindistan'a, Yakın Doğuya ve Kuzey Afrika'ya yerleşmeleri ile Hristiyanlar için doğuda daha ileriye gidemeyecekleri bir bariyer oluşmuştur. Kuzey Afrika'daki Emevi ve Abbasilerin İspanya'yı fetihleri Hristiyanlar için artık hayati bir tehlike oluşturmuştur. M.S. 9. yüzyıldan itibaren Avrupa'da Feodalizmin doğuşu ile bazı büyük devletlerin ve şehir devletlerinin ortaya çıkışı sonrasında, Hristiyan devletler Müslümanları İber yarımadasından atmaya muvaffak olmuşlar ancak düzenledikleri haçlı seferleri ile doğudaki İslam devletlerini mağlup etmeyi başaramamışlardır. Portekiz devleti de işte bu haçlı seferlerinin başlamasının ve Müslümanların İber yarımadasından atılışının öncesinde kurulmuştur.

4.2. Portekiz İmparatorluğu Kuruluş ve Yükseliş Dönemi Önemli Olayları

İlk çağlarda çeşitli kavimlerin yaşadığı bugünkü Portekiz devletinin toprakları M.S. 1. yüzyıldan itibaren Batı Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiş, Batı Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonrada Vandallar ve Süevler, 5. ve 8. yüzyıllar arasında Vizigotların egemenliğine geçmiş, M.S. 756-1031 yılları arasında da Endülüs Emevi Devleti'nin bir parçası olmuştur. Endülüs Emevi devleti 11. yüzyılda parçalanınca da irili ufaklı birçok İslam devletçikleri kurulmuştur. İber yarımadasının kuzeyindeki Hristiyan krallıklar 11. yüzyılda yeniden fetih çabalarını hızlandırarak Portekiz Devleti'nin kuruluşuna giden yolu açmışlardır. Kuzeydeki krallıklardan Müslümanlarla savaşmak için gelen gönüllüler arasında Burgundi krallığı kontları Raymond ve Henry'de bulunmaktadır. Bunlardan, Kont Raymond, Kastilya kralı VI. Alfonso'nun kızı Urraca ile evlenmiş ve Alfonso'nun mirasçısı olmuştur. Kont Henry ise Alfonso'nun diğer kızı Teresa ile evlenmiş ve 1095 yılında Portekiz'de bulunan Oporto bölgesinin idaresi eşi Teresa'ya verilmiştir. Henry ve Teresa Müslümanlarla savaşmışlar ve Kastilya sisteminde bir nevi otonomiye sahip olmuşlardır.

³⁴³ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 3.

1112 yılında Kont Henry ölünce, Portekiz, Kastilya'dan ayrı bir yönetim haline gelmiştir.³⁴⁴ Yönetim 12. yüzyıl boyunca Akdeniz'de İtalyan şehir devletleri ile ticari ilişkilerini geliştirmiş ve hatta Bizans İmparatorluğu bünyesinde de bazı imtiyazlar sağlamıştır. Yeni yönetimin başına geçen Henry ve Teresa'nın oğlu Afonso Henrique, bir taraftan Kastilya ile sınırlarını sağlamlaştırmak için savaşıırken diğer taraftanda Müslümanları Portekiz topraklarından atmak için savaşmıştır. 1139 yılında Müslümanları Ourique savaşında yendikten sonra kendisinin Portekiz Kralı olduğunu ilan etmiştir. Kuzeni olan Kastilya kralı VII. Alfonso, Portekiz Kontluğu'nu otonom devlet olarak tanımıştır. Böylelikle Portekiz devleti tarihte ilk kez ayrı bir devlet olarak kurulmuştur. Afonso Henrique 1146 da Savoy kontunun kızı Matilde ile evlenerek prestijini arttırmıştır. Afonso, 1147 yılında Kuzey Avrupa devletlerinin 200 gemilik bir yardımıyla Lizbon şehrini Müslümanların elinden almıştır. Afonso Henrique, kızlarını Avrupa'daki diğer devletlerin kralları ile evlendirerek Portekiz'in bağımsızlığını sağlamaya çalışmış, Roma İmparatorluğuna defalarca başvurarak kendisini Portekiz kralı olarak tanımalarını istemiştir. 1179 yılında da bu isteğine kavuşmuştur. Kuzey Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Çok sayıda Flaman bu dönemde Portekiz'e gelerek yerleşmiş, Portekizliler de bu şekilde Flamanlar ve Hollandalılarla olan ticaretlerini geliştirme imkânı bulmuşlardır. 1185-1211 yılları arasında Portekiz kralı olan I. Sancho Müslümanlara karşı başlatılan Haçlı Seferleri kapsamında diğer Avrupalı devletlerin yardımıyla Portekiz'in güneyindeki Müslümanlarla savaşmıştır.³⁴⁵ Bu dönemde Portekiz'e gelen çok sayıdaki haçlı şövalyesi savaş sonrasında Portekiz'de kalarak Portekiz ordusunun güçlenmesine de katkı sağlamıştır.

İber yarımadasındaki Hristiyanların Tuluz'da Müslümanları yenmesi sonrasında Portekiz, Kastilya ve Aragon krallıkları Akdeniz'e kadar ulaşarak bir Akdeniz gücü haline gelmişlerdir. Bu dönemde Portekiz, 1179 yılında imzaladığı Lizbon ve Santarem antlaşmaları ile özellikle kuzey Avrupa ülkelerinden ticaret imtiyazları almış, İngiltere ile tekrarlanan antlaşmalarla Portekizli tüccarlara İngiltere'de ticaret yapma imtiyazları sağlanmıştır. Portekiz benzer anlaşmaları Fransa ile yaparak ticaret imtiyazlarını arttırmıştır. 1237 yılında Portekiz kralının kendine ait bir tersanesi bile mevcuttur. 1248-

³⁴⁴ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 12.

³⁴⁵ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 15.

1279 yılları arasında Portekiz kralı olan III. Afonso, Kastilya kralı X. Alfonso'nun kızıyla evlenmiş ve yıllarca Fransa'da yaşamıştır. Aynı zamanda bir işadamı da olan kral, evler, dükkânlar, oteller yapıp kiralamış ve ticaretle de uğraşmıştır.

Portekiz, 1279-1325 yılları arasında kral olan Dinis döneminde Kuzey Avrupa ve Kuzey Afrika ile olan ticaretini deniz yoluyla geliştirmiştir. Kral Dinis, deniz ticaretini koyduğu yeni kurallarla düzene sokmuş ve deniz ticaretinden vergi almaya başlamıştır. 14. yüzyıl başlarında İngiltere'ye giden Venedik ve Ceneviz gemileri Portekiz limanlarına da uğramaktadır. Zamanla bu iki şehrin tüccarları Portekiz'e yerleşmeye başlamışlardır. Kral Dinis'te bu tüccarları desteklemeye başlamış, tüccarlar için bir koruma ve sigorta fonu kurmuştur. Kral Dinis'in en önemli icraatı, 1319 yılında Cenovalı Manuel Pessanha'yı onun Deniz Kuvvetlerine komuta edecek Amiralî olması için Portekiz'e davet etmesidir. Pessanha ve arkadaşları Portekiz'e gelerek yerleşmişlerdir. Onların soylarından gelen denizcilerde Portekiz'in bir deniz gücü olmasında çok büyük katkılar sağlamışlardır. Böylelikle, Cenevizlilerin gemiler ve denizlere ilişkin bilgileri, Portekizli denizcilerin Atlantik denizine ilişkin tecrübeleri ile birleşerek, Portekizlilerin Atlantik ötesi seyirlerin ustaları haline gelmelerinde çok önemli işlev görmüştür.³⁴⁶

Kral Dinis'in bir diğer icraatı da Müslümanlarla savaşmak amacına yönelik olarak "Hristiyanlar Kulübü"nin kurulmasıdır. Bu icraat o zamanlar çok önemli görülmemesine rağmen sonraları Portekiz'in okyanus aşırı politikaları için önemli bir parça haline gelmiştir. Kral Dinis, Papa'dan Kudüs'teki Şövalyeler Birliği'nin lağvedilerek gelirlerinin Kuzey Afrika'daki Müslümanlarla savaşmak amacıyla Portekiz'de kurulan Hristiyanlar Kulübüne verilmesini talep etmiştir. Bu talep kabul edilince Hristiyanları korumak maksadıyla Kuzey Afrika'da 100 yıl kadar sürecek Müslümanlarla savaş başlamıştır.

Cenevizliler, Batı Afrika ve Kanarya adaları ile ticari faaliyetlerini sürdürürken Kanarya Adalarına yapılan sefere Portekizlilerde 3 gemi ile katılmıştır. Birkaç ay süren bu seferden 4 yerli ve bazı ganimetlerle dönülünce seferlere 1342, 1346, 1352, 1369 ve 1386 yıllarında

³⁴⁶ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 21-22.

da devam edilmiştir. Bu seferlere Katalanlar ve Mayorkalılarda katılmışlardır.³⁴⁷ Bu seferlerin artmasıyla Portekizliler ile Avrupalıların Atlantığa olan ilgileri daha da artmıştır.

Bu dönemde, Atlantik'te Cenevizlilerin başlattıkları keşiflerin nedeni, Akdeniz'de, Yakındoğu'da ve Uzakdoğu'daki güçlerin Akdeniz'de deniz yoluyla yapılan ticareti engellemelerinden kaynaklanmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Mısır'da Memlükleri ve doğuda Moğolları yenmesi sonrasında Türkmen boylarının Anadolu'ya gelip yerleşmeleri ile Anadolu Türkleşerek Bizans İmparatorluğu'na komşu hale gelmiştir. Anadolu beylikleri içerisinde Osmanlı Beyliği'nin güçlenerek Anadolu'ya hâkim olması ve sonrasında da Bizans'ın Anadolu'daki topraklarını da fethederek Balkanlara doğru ilerlemesi, bu arada deniz kuvvetlerini de güçlendirerek Akdeniz'de doğu ile Batı arasında deniz yoluyla gerçekleşen ticareti engellemesi, bu ticareti sürdüren Ceneviz ve Venediklilerin doğu ile ticaret için başka yollar aramalarına neden olmuştur. İşte, Cenevizlilerin Atlantik'te başlattıkları bu keşif faaliyetleri bu ticaretin kesilmesi sonrasında başlamıştır. Osmanlıların, 1365 yılında Balkan yarımadasına geçip Edirne'yi de almaları ile Hint Okyanusu ile Akdeniz arasındaki ticaret yolu ve doğu batı arasındaki ipek yolu tamamiyle Osmanlılara ve Memluklere geçmiştir. Böylece Bizansla ticaret yapan Venedik ve Cenevizliler Bizans'taki ticaret ayrıcalıklarını kaybettikleri gibi, Hristiyanların doğu ile olan ticaretinin kontrolü de tamamiyle Osmanlılara geçmiştir.³⁴⁸ Bu arada Hristiyanların dini lideri Papa'da devreye girerek doğuda Müslümanların arkasında bulunan Hristiyanlarla irtibat kurarak onları Müslümanlara karşı savaştırmak istemiştir. Doğuya ulaşmak Akdeniz'den mümkün olmadığına göre tek yol Afrika'nın etrafından dolaşmak olarak görülmüştür. Bu nedenle 1402 yılında Venedik'te ilk Etopya elçiliği açılarak bu ittifakın ilk adımları atılmıştır.

Bu arada Portekiz, kuzey Avrupa ülkeleri ile olan ticaretini geliştirme çabasıdadır. 1350 ve 1353 yılında Fransa ile Portekizli tüccarlara tanınan ayrıcalıklar yapılan anlaşmalarla uzatılmıştır. İngiltere'de Portekizli tüccarlara tanınan ayrıcalıklar ve verilen güvenceleri ihtiva eden anlaşmayı 50 yıl süreyle uzatmıştır. İngiltere ile olan anlaşmayı tüccarlar ve denizciler de imzalamıştır. Ancak Portekiz kralı IV. Afonso'da bu anlaşmanın

³⁴⁷ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 31.

³⁴⁸ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 34-35.

bağlayıcılığını kabul etmiştir. Bu dönemde Portekiz, Avrupa'daki diğer ülkelerden daha fazla denizaşırı keşif gayretleri için gerekli olan nitelikleri kazanmıştır.³⁴⁹

Özellikle, 1357-1367 yılları arasındaki Kral I. Pedro zamanında denizcilere sağlanan ayrıcalıklarla Amiral Pessanha'ya ilaveten çok miktarda Cenevizli ve Venedikli denizciler ve tüccarlar Portekiz'e gelerek yerleşmişlerdir.³⁵⁰ Bu ayrıcalıklar Katalanlara ve Mayorkalılara da sağlanınca Portekiz'e denizci akını başlamıştır. 1367-1383 yılları arasında kral olan Fernando döneminde ticaret imkânları arttırılmış, gemi inşacılara devlet desteği sağlanmıştır. 100 ton üzerinde gemi yapanlar için ormanlardan vergisiz ağaç kesme izni verilmiş, gemi inşa edenlere yönelik vergiler kaldırılmıştır. Fernando döneminde Kastilya ile 3 kez savaşılmış, son savaş sonrasında da kral Fernando, Kastilya kralı I. Juan'ın kızı ile evlenmiştir.³⁵¹

1383 yılında Portekiz kralı erkek varis bırakmadan ölünce Kastilya kralı Portekiz tahtında hak iddia etmiştir. Fernando'nun dul eşi Leonor Teles iktidar olmuş, ancak, Teles karşıtları eski kral I. Pedro'nun oğlu I. John'u kral olarak başa getirmişlerdir. Bu durum, Kastilya ile savaşa neden olmuş, yeni kral I. John ve General Nuno Alvarez Pereira yönetimindeki bir kısım soylu ve halktan oluşan birlikler Aljubarrota savaşında Kastilya birliklerini yenmişlerdir. Bu savaşta İngilizlerde Portekiz'e yardımcı olmuşlardır.³⁵² Savaş sonrasında kral I. John, bir İngiliz dükünün kızıyla evlenmiştir. İngilizlerin Portekizli tüccarlara sağladıkları ayrıcalıklar Portekizlilerin zenginleşmesini ve güçlenmesini sağlamış, Krallar bile ticaretle uğraşmaya başlamışlardır. Kralın gemileri Norveç, Belçika ve Cenova arasında yük taşımıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen Portekiz'in denizlere açılabilceğini gösteren büyük bir emare mevcut değildir. Bu dönemde aktif olarak Atlantiğe açılanlar Katalanlar ve Mayorkalılardır. 1405 yılında misyonerlik maksadıyla Kanarya adalarına düzenlenen sefer sonrasında adalar Kastilyalılar tarafından zapt edilmiştir.³⁵³

³⁴⁹ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 37.

³⁵⁰ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 37-38.

³⁵¹ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 38-39.

³⁵² Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 40.

³⁵³ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 44.

Kuzey Avrupa devletleri ile Akdeniz arasında ticaret Portekizli tüccarlar ve denizcilerin aracılığıyla devam ederken, kuzey Afrika ile Avrupa arasındaki ticarete sürdürülmüştür. Kuzey batı Afrika normal olarak, hububat, çeşitli tekstil, deri, şeker ve altın vererek Avrupalılardan bakır, silahlar, kereste, vernik ve diğer bazı ürünleri almışlardır. Avrupa'dan Venedikliler, Cenevizliler, Aragonlar ve Katalanlar Afrika şehirlerinde ticareti serbestçe sürdürmektedirler. Doğuda Memlükler ve Osmanlıların Avrupa ile doğu arasındaki ticaret yollarını ellerine geçirmeleri sonrasında Papa, Hristiyanların Müslümanlara yiyecek ve silah satışını tamamiyle yasaklamıştır. Bu yasaklara Kastilyalılar ve Portekizlilerde uyarak Fas'taki Müslümanlara ekmek, fındık, diğer yiyecekler, çelik ve silahların gemilerle taşınmasını yasaklayan kuralları yayınladılar.

1291 yılında Kastilya ile Aragon arasında imzalanan bir antlaşma ile Afrika ikiye bölünmüş ama Portekiz'e herhangi bir parça verilmemiştir. 1393 yılında Kastilya ve Aragon'un Kanarya Adalarına seferleri ve 1400 yılında bazı adaları almaları Portekiz kralı I. John'un gözünü korkutmuş, Kastilyalılar ve Aragonların Afrika'yı fethederek Portekiz'in ticaret yollarını kesebileceği ihtimalini artırmıştır. İşte bu ortamda Portekiz kralı I. John, Kastilya ve Aragon'dan önce davranarak kuzey Afrika'da bir toprağa sahip olma yolunda Cebelitarık boğazında bulunan Ceuta şehrini fethetme kararını vermiştir. 1415 yılında bir Portekiz filosunun Fas'ın kuzey Afrika'daki zengin ticaret merkezi Ceuta'yı ele geçirmesiyle Portekiz'in imparatorluk olma yolundaki en önemli adımlarından biri tamamlanmıştır.³⁵⁴

Cebelitarık boğazında bulunan Ceuta, o dönemde Avrupa ile Afrika arasındaki ticaretin, Akdeniz'de bulunan devletlerle Avrupa arasında deniz yoluyla yapılan ve Atlantiğe açılan deniz yollarının kesim noktasındadır. Cebelitarık boğazında uygun bir liman olarak Portekiz'in gücünü Müslümanlara karşı arttıracak bir mevkidedir. Ayrıca, Afrika'nın içlerinden ve Sahra çölünden gelen ticaretinde denize açılan en önemli limanıdır. Portekiz'in ekonomisi büyük oranda kuzey Afrika ile yapılan ticarete bağımlı olup bu ticaretin kesilmesine sadece faslılar değil Kastilya ve Aragonlular da mani olabilirlerdi. Portekiz İmparatorluğu'nun kurulmasında öncülük eden kral I. John'un Portekiz'in İmparatorluk hedefi için Afrika'ya ve Atlantik Okyanusuna açılma düşüncesi aslında Ceuta'nın fethinden 6 yıl öncesine dayanmaktadır.

³⁵⁴ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 49.

Kral I. John'un danışmanı Azurara'ya göre Ceuta'nın fethi ve işgali, şu nedenlerle Portekiz için gereklidir.³⁵⁵ İber yarımadasını Afrika'dan gelecek taarruzlara karşı emniyete almak, Algarve sahilini taarruzlardan korumak, Kuzey Avrupa ve İngiltere'ye giden gemiler ile Akdeniz'deki Portekiz deniz ticaretinin güvenliğini sağlamak bu nedenlerin başındadır. Ayrıca, Hristiyan gemilerinin Müslüman gemilerine taarruzu ve gelecekte Fas'ın fethi için Akdeniz'de bir Portekiz deniz üssü tesis etmek, Kastilya'nın Fas'ın içlerine girmesini önlemek ve sahra çölü ticaret yollarının kontrolünü sağlamak diğer nedenlerdir.

Ceuta'nın fethedilmesi amacıyla oluşturulan askeri güç 200 den fazla gemi ve 50 000 civarında askerden oluşmaktadır. Bir günlük bir çatışma ile ele geçirilen Ceuta'nın Portekiz için önemi sadece kazanılan bir toprak parçası değil, gelecekte kurulacak olan bir imparatorluğun da başlangıcıdır. Portekiz'in bundan sonraki genişleme faaliyetleri ise tamamiyle farklı bir coğrafya olan Batı Afrika'ya ve Atlantik okyanusuna doğrudur. Halkının genç ve mücadeleci olması, şan, şeref gibi niteliklere önem vermesi, Atlantik okyanusunun sırlarının keşfi için macerayı da seven Portekizlileri ruhunu kışkırtan bir unsurdur. O dönemde Avrupa'nın batısında bulunan Atlantik Okyanusu geçilerek deniz yoluyla doğudaki Baharat zengini Hindistan'a ulaşılabileceğine inanılmaktadır. Ancak, denizci devletler hem Atlantik Okyanusu'nda emniyetle seyir yapabilecek gemilere sahip değildir ve hem de bu deniz geçişine cesaret edebilecek denizcileri bulmak zordur. Bu nedenler de Dünyanın diğer kıtalarını ve Uzakdoğu ile ilgili anlatılan efsaneleri ortaya çıkaracak keşiflere imkân tanımamaktadır. Ceuta'nın fethinden sonra denizci bir stratejiye yönelen Portekiz, Atlantik Okyanusunun Afrika kıtasına yakın bölümünde bulunan Azor adaları ve Madeira adalarının keşfini gerçekleştirmiş, insansız olan bu adalara insan yerleştirerek bu adaların geliştirilmesini sağlamıştır.

Bajador burnuna kadar olan Batı Afrika kıyıları Portekizli denizciler tarafından keşfedilerek buralarda daha ileriye gitmek için üsler ve ticaret merkezleri kurulmuştur. Bajador burnundan sonraki Afrika kıyıları sıgık bir bölge olduğu için gemiler genelde karaya oturarak ya parçalanmış ya da yara alıp geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle de Bajador'un ötesi denizciler tarafından "Karanlıklar Denizi" veya "Dünyanın sonu" olarak nitelendirilmiş ve denizcilerde bu burnun ötesine geçmek istememişlerdir. Bajador Burnu'nun keşfedilmesi sonrasında 12 yıl süreyle Bajador Burnu'nun ilerisini keşfetmek

³⁵⁵ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 53.

maksadıyla yapılan 15 sefer başarısızlıklarla sonuçlanmıştır. Bajador, Portekiz keşifleri için fiziksel bir bariyer olduğu kadar psikolojik bir bariyer de olmuş, onun ötesine geçmeye cesaret edenlerin gemileri ya parçalanmış ya da geriye dönmemiştir.³⁵⁶

Afrika kıyısındaki keşiflerin tıkanıdığı bir dönemde Portekiz’de “Denizci Henry” olarak isimlendirilen Kral I. John’un üçüncü oğlu Henry bir asker, kâşif ve devlet adamı olarak ortaya çıkarak Portekiz keşiflerinin yeniden başlamasını sağlamıştır. Denizci Henry, Portekiz’in keşifleri önündeki bu engeli de kıran ilk kişi olmuştur. Denizci Henry, 1415 yılında Ceuta’nın alınması hususunda babası Kral I. John’u da teşvik etmiştir. Kendisi de başarılı bir tüccar olan Denizci Henry, Sahra çölünden Ceuta’ya ulaşan ticaret rotalarını yerli halktan öğrenmiş ve etkilenmiştir. Henry ayrıca dini inançları kuvvetli bir yaradılıştan olduğundan Papaz John’la ilgili anlatılan efsanelerden de etkilenmiş ve hayatı boyunca da anlatılanlara göre onun doğuda yaşadığı ülkeyi bulma hususunda da büyük çaba göstermiştir. Ancak, Denizci Henry’nin kurmuş olduğu “Seyir Okulu”nun yetiştirdiği denizcilerden Gil Eanes Bajador Burnu’nu geçerek güneye inen ilk denizci olmuştur. Henry’nin yetiştirdiği denizciler bu bölgeye 14 sefer yaparak efsaneyi ortadan kaldırmışlar ve Gambia Nehrine kadar olan Afrika’nın büyük bir bölgesinin keşfedilmesini sağlamışlardır. Artık, Afrika’nın güneyinden Hindistan’a giden yol tamamiyle açılmıştır.³⁵⁷

Sagres şehrinde bir villa kiralayarak etrafında bilgili bilim adamlarını toplayıp, astronomi, kozmografi³⁵⁸ ve seyir okulları tesis eden Denizci Henry’nin yetiştirdiği denizciler Atlantik’te Azorlar ve Madeira adaları dâhil birçok adaların keşfini gerçekleştirmişlerdir. Denizci Henry, Portekiz’in denizci bir strateji izlemesini tetikleyen bir stratejisttir. Dinine de düşkün olan Henry’nin, Afrika keşiflerinin nedenlerinin bir tanesi de Müslümanları Afrika’dan çıkararak Afrika’yı Hristiyanlaştırmak ve efsane olarak anlatılan Papaz Kral John’un zenginlikler içerisindeki ülkesini bulmaktır. Henry’nin arkadaşları onun hedeflerini gerçekleştirme yolunda ilerlemişlerdir.³⁵⁹ Hindistan’a Afrika’yı dolaşarak gitmeyi hedef olarak alan Portekizli denizcilerden Triasto ve Goncalves 1441 yılında “Beyaz Burun”u, Dinis Diaz 1444 yılında “Senegal Nehri”ni, Cadamosto 1456 yılında

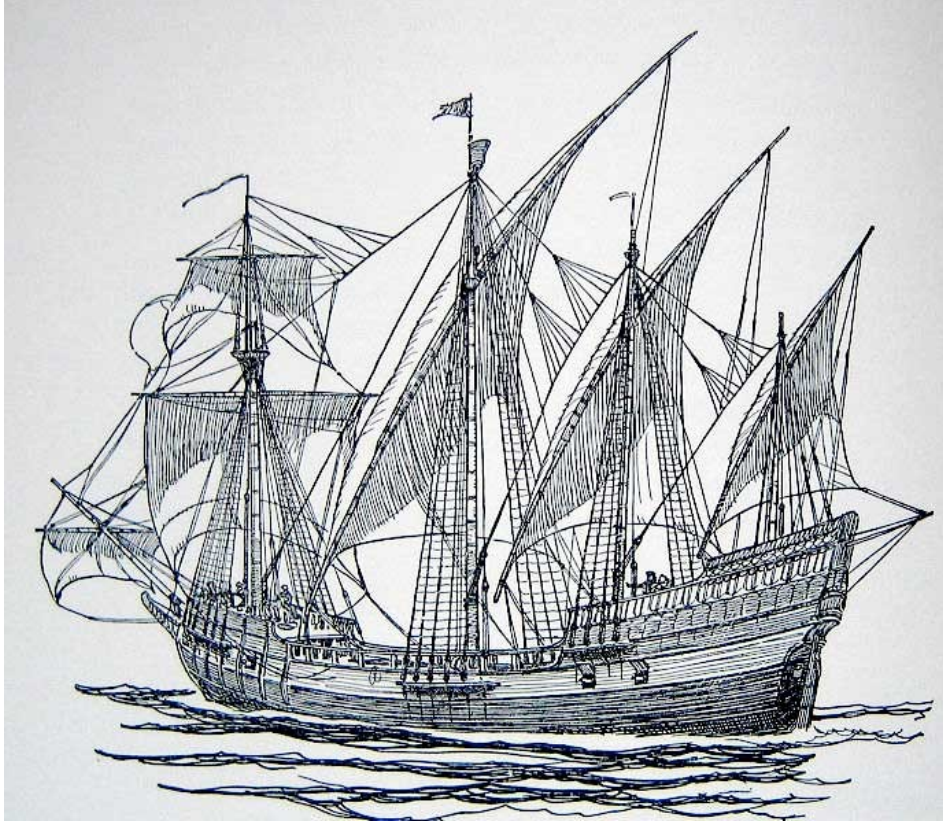
³⁵⁶ Diffie, B. W. ve Winius, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 67-69

³⁵⁷ Diffie, B. W. ve Winius, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 75.

³⁵⁸ Kozmografi; TDK sözlüğüne göre uzay bilim veya evren bilim demektir.

³⁵⁹ Diffie, B. W. ve Winius, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 76.

“Yeşil Adalar”ı, Bartelemeo Diaz ise 1487 yılında “Ümit Burnu”nu keşfetmiştir. 1415-1460 yılları arasında Denizci Henry sayesinde Portekiz topraklarını büyük ölçüde genişletmiştir.³⁶⁰ Denizci Henry döneminde sadece keşifler yapılmamış, okyanuslarda uzun süreli seyir yapabilecek, fırtınalı denizlere dayanıklı “Caravel” ve “Nou” tipi gemiler dizayn ve inşa edilmiş, açık denizlerde seyir için pusula ve usturlab³⁶¹ kullanımı başlatılmış, astronomik seyir metodları geliştirilmiş, denizcilerin sağlık sorunlarının çözümü için yeni metodlar uygulamaya konulmuştur. Caravel sınıfı yelkenli gemi temsili resmi Resim 4.1. dedir. Gemi bordalarına top yuvaları yapılarak buralara topların monte edilmesiyle, tarihte ilk kez toplar gemilerde silah olarak kullanılmaya başlanmıştır. İlk deniz topçuluğu savaşları da Portekizliler tarafından yapılmıştır. Portekiz, tarihte ilk olarak okyanusa açılan deniz kuvveti olma başarısını da göstermiştir.³⁶²

Resim 4.1. 15. Yüzyıl Portekiz Caravel Sınıfı Yelkenli Gemi

³⁶⁰ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 76-95.

³⁶¹ Astronomi biliminde güneş, ay, gezegenler ve yıldızların mevkilerini belirlemede kullanılan bir cihazdır.

³⁶² Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 113-122.

Denizci Henry dönemi sonrasında Afrika kıyıları ve Atlantik'te keşiflere devam edilmiştir. 4 Eylül 1479 tarihinde İspanya ile Portekiz arasında Afrika ve Atlantik'te keşfedilecek topraklara ilişkin “Alcacovas Antlaşması” imzalanmıştır.³⁶³ 1481 yılında Papa tarafından da tasdik edilerek küresel ölçekte bir antlaşma haline dönen bu antlaşmaya göre İspanya, Atlantik'te Kanarya Adaları haricindeki yerlerin keşfini Portekiz'e bırakmıştır. Bu antlaşmanın Portekiz'e keşif avantajı sağlaması bakımından önemi büyüktür. Bu antlaşma sonrasında Afrika kıyılarının keşfine devam edilmiştir. 1481 yılında Gine Körfezi'ne yapılan seyre 1492 yılında Portekiz'in yetiştirdiği Cenevizli bir denizci olarak İspanya adına Amerika kıtasını keşfedecek olan Kristof Kolomb'da iştirak etmiştir. 1487 yılında Ümit Burnu'nun keşfi sonrasında Afrika çevresini dolaşarak Hindistan'a giden yol açılmıştır.³⁶⁴

Atlantiğin batısında baharat ve kıymetli taşlar bakımından zengin bir kıta olduğu duyumunu alan Kristof Kolomb 1483 ve 1484 yıllarında Portekiz kralı II. John'a başvurarak batıdaki kıtanın keşfedilmesi için yapacağı seyahati Portekiz'in finanse etmesini talep etmiştir. Danışmanlarının bu talebi “saçmalık” olarak nitelendirmesi ve kralın bu teklifi reddetmesi sonrasında Kristof Kolomb İspanyollara başvurarak teklifinin kabulünü sağlamıştır. Böylece Amerika kıtası 1492 yılında Kristof Kolomb tarafından keşfedilmiştir.³⁶⁵ Amerika kıtasının İspanyollar tarafından keşfedilmesine yol açan bu olay Portekizlileri çok üzmüştür. Tamamiyle denizci bir karaktere sahip olan bir millet nasıl olmuştu da böyle büyük bir keşif fırsatını en güçlü rakibine kaptırmıştır. Bu Portekiz keşifler tarihi için gerçekten millet oldukları en büyük hayal kırıklığıdır.

Amerika kıtasının keşfi sonrasında Atlantik'te ve diğer okyanuslarda keşfedilecek toprakların kime ait olacağı konusunda İspanya ile Portekiz arasında sorunlar çıkmıştır. Papa'nında daha önce bu konuda imzalanan antlaşmalara taraf olması nedeniyle o da bu sorunların çözümü için görüşmeler yapılmasına karar vermiş, görüşmeler sonrasında 1494 yılında iki ülke arasında Tordesillas'ta imzalanan antlaşma sonrasında Atlantik Okyanusu iki ülke arasında paylaşılarak “Yeşil Burun Adaları” güneyindeki bir bölgeden geçen

³⁶³ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 152.

³⁶⁴ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 160.

³⁶⁵ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 171-172.

enlemin güneyinde kalan karalar Portekiz'e, kuzeyindekiler İspanya'ya verilmiştir.³⁶⁶ Böylece daha sonra Portekizlilerce keşfedilecek Brezilya da Portekiz'in toprağı olmuştur.

Bu antlaşma sonrasında da Portekiz keşifleri devam etmiştir. Vasco Da Gama 1498 yılında Hindistan'ı keşfetmiştir. Bu keşiflerde Portekiz tersanelerince yapılan "Caravel" ve "Nau" sınıfı denize dayanıklı gemiler kullanılmıştır. Gama'nın Hindistan'ı keşif seyrine 2 Caravel ve 2 Nau sınıfı gemi ile 170 Portekizli denizci iştirak etmiş bunların ancak 55'i geri dönebilmiştir.³⁶⁷ Bir başka Portekizli denizci Pedro Alvares Cabral, 1500 yılında Caravel ve Nau sınıfı gemilerden oluşan 13 gemilik bir filo ve 1200-1500 personelle Brezilya'yı keşfetmiştir.³⁶⁸ Cabral, Brezilya'nın keşfi sonrasında seyirine devam ederek Hindistan'a ulaşmıştır. Bu seyirde, Portekizli denizciler Avrupa, Amerika, Afrika ve Asya kıtasına uğrayarak bu kıtaları birbirine bağlamış ve gelecekte kurulacak bir İmparatorluğun başlangıcını da bir anlamda Dünya'ya göstermiştir.

1501-1505 yılları arasında yıllık 6 konvoy halinde 81 gemi ve 7000 personel Lizbon'dan Hindistan'a gönderilmiştir.³⁶⁹ Portekiz Deniz Kuvvetleri kısa sürede Hint Okyanusu'nda deniz üstünlüğünü sağlamıştır. Portekiz gemilerinin denize dayanıklılığı, personelinin deniz tecrübesi ve gemilerin sahip olduğu silahlar bu deniz üstünlüğünün devamında da büyük rol oynamıştır. 1500 yılında Hindistan'ı keşfeden Portekizli denizciler 10 yıl içerisinde de Hindistan'ın fethine girişmişlerdir. Portekiz kralı Manuel tarafından Hindistan'a vali olarak atanan Fransisco Almeida, 1505 yılında 22 gemi ve 15000 askerle Hindistan'a ulaşarak Portekiz'in Asya İmparatorluğunu başlatmıştır.³⁷⁰ O zamana kadar Portekiz keşfettiği yerlerde fetihten ziyade ticaret yapmak maksadıyla merkezler kurmuştu. Ancak, Almeida ile beraber ticaret stratejisi fetih stratejisine dönüşmeye başlamıştır. Doğal olarak askeri stratejide bu çerçevede taarruzi bir hal almış ve Hindistan'da deniz gücüne ilaveten bir kara gücünde oluşturulmaya başlamıştır. Almeida'nın donanmasının Hint

³⁶⁶ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 172-174.

³⁶⁷ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 178.

³⁶⁸ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 188.

³⁶⁹ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 198.

³⁷⁰ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 227.

okyanusunu, Hürmüz boğazı ve Kızıldeniz'i kontrol etmek için yaptığı savaşlar, Portekiz'in bölgede ticaretin de ötesinde emelleri olduğunu göstermektedir.

Almeida, 1509 yılında 19 gemi ve 1200 savaşçı denizci ile Diu'da Mısır ve Hint donanmasını imha ederek Batılıların Hint Okyanusundaki en büyük deniz zaferine imza atmıştır.³⁷¹ Almeida'dan sonra vali olan Albuquerque zamanında Hint Okyanusu'nun stratejik noktaları olan Aden Körfezi, Hürmüz Boğazı ve Malakka Boğazı ele geçirilerek İmparatorluğun gerçek stratejisi şekillenmeye başlamıştır. Ancak, Kızıldeniz'in ele geçirilememesi belki de ileride Portekiz'in Asya İmparatorluğunun uzun ömürlü olamamasına neden olmuştur. Kızıldeniz'in ele geçirilememesinde de en önemli neden 1516 yılında Süleyman Reis komutasında Mısır'da oluşturulan 27 gemi ve 6000 denizciden müteşekkil Osmanlı donanmasının Kızıldeniz'deki varlığı olmuştur.³⁷²

Kral Manuel bir taraftan Hindistan'da imparatorluğun temellerini atarken diğer taraftan da Portekiz'in savaşçı gücünü Fas'ta Portekiz'e fazla menfaat sağlamayacak olan Müslümanlarla savaşta harcamıştır. Örneğin 1513 yılında Fas'ta Azemmour kuşatması için gönderdiği asker sayısı 18000 civarındadır. Bu sayı Malakka boğazını almaya giden askerlerin 18 katıdır. 1515 yılında Fas'taki Mamoray şehrinin kuşatması için 200 gemi gönderilmiş, kuşatmada 4000 Portekizli asker kaybedilmiştir. Kral Manuel, Fas'taki fetih faaliyetlerine ayırdığı silahlı gücün cezasını Hindistan'daki Portekizlilere ödetmiştir. Fas'ta hiçbir kazanım sağlanmazken, Portekiz'e büyük gelir sağlayan Hindistan'a yeterince asker gönderilememesi Kızıldeniz'in alınamamasına, Hint okyanusu ve yakın doğuda yeterli kontrolün sağlanamamasına ve imparatorluğun yeterli şekilde güçlenememesine neden olmuştur.

Kral Manuel'in 1521 de ölümünden sonra sonra tahta geçen oğlu III. John'da Hindistan'ı silah ve malzeme bakımından mahrum bırakarak, Portekiz'in ticaretten kazandığı zenginliklerini Portekiz hanedanı ile İspanya hanedanı arasında yapılan evliliklerde harcamıştır. Portekiz'in savunma bütçesi kadar para sadece kralın düğünü için harcanmıştır. İktidarda bulunduğu 1521-1544 yılları arasında ne yazık ki Brezilya,

³⁷¹ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 240.

³⁷² Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 289-291.

Hindistan ve Fas'taki askeri faaliyetler için yeterince kaynak ayırlamadığından buralardaki fetih faaliyetlerinde aksamalar meydana gelmiştir.

Bu dönemde Hint Okyanusunda Portekiz'in fetih faaliyetleri de devam etmiştir. Kambay Körfezi'ndeki Diu şehri ve kalesi Portekiz için stratejik önemi haizdir. Hindistan'daki Portekiz'e dost yerel yönetimlerin yardımı ile Diu şehri fethedilmiştir. Ancak, Hindistan'daki Türk asıllı hükümdar Şah Bahadır'ın da isteğiyle Osmanlı Türkleri 1538 sonbaharında 72 gemi ve 6500 askerden oluşan bir donanmayı Süleyman Paşa komutasında Diu'ya göndermiştir. Şah Bahadır'ın ordusuyla beraber 19000 kişilik bir ordu Diu'yu geri almak için hazırlık yaparken, Diu'daki kalede ise kaleyi savunmaya hazırlanan 800 Portekizli mevcuttur. Diu savaş sonucunda Türkler tarafından geri alınmış, ancak, daha sonra Portekiz'den gönderilen bir donanmanın Diu önlerine gelmesi ve Şah Bahadır tarafından Türklere karadan yapılan yardımın kesilmesi üzerine Türk donanması gemileri de Diu'dan ayrılmıştır. Böylece, stratejik öneme haiz olan Diu Portekizlilere geçmiştir.³⁷³ Portekizli denizcilerin en çok çekindiği Osmanlı Türk denizcileri de bir daha bu kadar büyük bir donanma ile Hint okyanusuna gelmemişlerdir.

1538 yılında Osmanlı Donanması Komutanı Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki 120 gemilik Osmanlı Türk donanmasının, Andrea Doria komutasındaki Venedik ve Cenevizlilerden oluşan 608 gemilik Kutsal ittifak donanmasını yendiğini göz önüne alırsak, Osmanlı Türklerinin Hint okyanusuna 72 gemilik bir donanma göndermesinin nedenleri de ortaya çıkmaktadır. Hint Okyanusundaki Osmanlı donanması dönüş yolunda Aden'i zapt ederek Portekizlilerin de Kızıldeniz'e girmesine engel olmuşlardır. Daha sonra 1541 yılında bir kez daha 70 gemi ile Kızıldeniz'e girmeye teşebbüs eden Portekiz donanması başarılı olamayarak Hindistan'a geri dönmüş ve bir daha da Kızıldeniz'e girmeye teşebbüs etmemiştir. Ancak, Portekiz donanması, İngiliz ve Hollandalıların Hint Okyanusuna geldikleri 16. yüzyılın sonuna kadar Hint okyanusunun rekabet edilemez tek deniz gücü olmuştur.³⁷⁴

Hindistan; sonraki 30 yıl boyunca kuzeyden gelen Moğolların saldırısına uğramıştır. Moğolların denize açılma gibi bir niyetleri olmadığından Portekizlilerde yerel yönetimlerle

³⁷³ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 289.

³⁷⁴ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 291.

beraber Hindistan'ın zenginliklerinin Portekiz'e taşınmasına yardımcı olmuşlardır. Daha sonra Osmanlı Türk Denizcileri Piri Reis komutasında 1551 yılında Hint okyanusuna gelerek Muscat şehrini ele geçirmişlerse de sonuçta yine geri dönmek durumunda kalmışlardır. Osmanlı Türk denizcileri, Portekizlilerin yılda 800 civarındaki Arap atını savaşlarda kullanmak üzere Hürmüz körfezinden Hindistan'a götürdüklerini bildiklerinden bu geçişe de engel olmaya çalışmışlar, ancak başarılı olamamışlardır. Moğolların, Hindistan'daki Müslüman Türk devletlerini yenerek topraklarını ele geçirmeleri Portekizlileri rahatlatmıştır. Böylece Portekiz 1580'li yıllara kadar Hindistan'daki Asya İmparatorluğunu pekiştirmiştir.³⁷⁵

Portekizliler Malakka boğazını alıp burada üs kurduktan sonra Endonezya içlerine kadar gitmişler, ancak, Endonezya içlerinde üs kurmayıp sadece ticaret maksadı ile tüccarları göndermişlerdir. Daha sonra Japonya ve Çin'e de ulaşan Portekizliler buralara sadece ticaret ve Hristiyan dinini yayma maksadı ile gitmişlerdir.

4.3. Portekiz İmparatorluğu Yükseliş Döneminde Uluslararası Ortam

Tarihçiler, modern anlamda uluslararası ilişkilerin başlangıç tarihini 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başı olarak kabul ederler. Bu kapsamda, 1494 yılı da başta George Modelski olmak üzere bazı uluslararası ilişkiler bilim adamları tarafından modern dünyanın başlangıç yılı olarak kabul edilmiştir.³⁷⁶ Immanuel Wallerstein'da 1450-1640 yılları arasını 16. yüzyıl kapitalizminin doğduğu dönem olarak kabul etmektedir. 16. yüzyılın başlangıcı aslında Avrupa'da modern anlamda devletler sisteminin ortaya çıkışı ve devletler arasında da diplomasinin başlangıcıdır. Bu dönemde, devletler açısından uluslararası sistem, Avrupa, Afrika, Yakın doğu ve Uzak doğudan ibaret olan bir sistemdir. Sistemin merkezini de Avrupa'daki devletler oluşturmaktadır. 1494 yılının ise iki nedenden dolayı büyük önemi vardır. 1494 yılı o dönemde Avrupa'daki büyük güçlerin İtalya üzerinde mücadeleye başladıkları yıldır.

³⁷⁵ Diffie, B. W. ve Winius, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis. 292-300.

³⁷⁶ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 68.

15. yüzyıl sonlarında İtalya, Avrupa ve Batı sisteminin aktif bir bölgesidir. Alman imparatorlarının aralarındaki güç mücadeleleri sonrasında otonom şehir devletleri ortaya çıkmıştır. İtalya'da da nüfusu çok olan güçlü şehir devletleri mevcuttur. Fransa, İspanya ve Portekiz'de bu dönemin güçlü devletleri olarak çoğunluğu şehir devletlerinden meydana gelen ve diplomasi ve güç dengesinin oluşturduğu Avrupa uluslararası sisteminin parçalarıdır. Bu sistem içerisinde bir seri savaşlar 1494 yılında başlamıştır. Fransa ile İspanya, İtalya'daki menfaatleri nedeniyle savaşa girmiş, İtalya uzun süren bu savaşların odak noktası olmuştur. İtalya'daki otonom şehir devleti yapılarında değişiklikler meydana gelmiş, Venedik bağımsızlığını kazanmıştır.

1494 yılının diğer önemli olayı da İspanya ile Portekiz arasında İspanya'da küçük bir kasaba olan Tordesillas'ta, Portekiz'in ileriki yıllarda dünyanın ilk hegemon devleti haline gelmesine dayanak olacak bir anlaşmanın imzalanmasıdır.³⁷⁷ İspanya ile Portekiz arasında, Atlantik'te yeni keşfedilen toprakların paylaşılması hususunda sorunlar mevcuttur. Bu sorunların çözümü için Papa VI. Alexander aracı olmuş, görüşmeler sonrasında 1494 yılında imzalanan Tordesillas antlaşması ile İspanya, Brezilya ile ilgili haklarından vazgeçerek ve Afrika'nın batısından ve güneyinden Hindistan'a giden rotaları Portekiz'e bırakarak, Kristof Kolomb'un keşfettiği Amerika kıtasının İspanya'ya bırakılmasını kabul etmiştir. Aslında, 1494 yılından başlayarak Avrupa'nın diğer güçlü devletleri İtalya savaşları ile uğraşırken Portekiz ve İspanya Tordesillas antlaşması ile dünyayı aralarında paylaşmışlardır. Böylelikle küresel çapta bir uluslararası sistemin yaratılmasıyla eşgüdümlü olarak da küresel savaşlar da başlayınca uluslararası sistemde de güç mücadeleleri başlamıştır.

1494 öncesinde, Çin, Hindistan, Yakındoğu ve Avrupa'yı kapsayan eski Dünya düzeninin batı ucunda bulunan Venedik uzun süreyle eski Düzeninin liderliğini sürdürmüştür. 1400'lü yıllara kadar bölgelerarası etkileşimde önemli rol oynamıştır. Venedik deniz gücünün özellikle Akdeniz'de bir eşi daha yoktur. Onunla rekabet edebilecek devletler arasında bulunan Ceneviz'le yapılan deniz savaşlarında da büyük zaferler kazanmıştır. Venedik, Doğu-Batı arasındaki ticarete ana geçiş kapılarını kontrol etmekte ve Mısır'dan batıya yapılan baharat ticaretini de tekelinde bulundurmaktadır. Bu dönemde Venedik çağının en önemli Dünya pazarıdır ve Venedik'in deniz filoları Karadeniz'den başlayarak

³⁷⁷ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 69.

Akdeniz ve Kuzey Atlantik'te Flaman topraklarına kadar uzanan Avrupa sisteminin bağlantılarını koruyan bir yapıdadır.³⁷⁸ Venediğin cumhuriyetçi politik sistemi istikrar bakımından hiçbir sistemle mukayese edilemez yapıdadır. Venedik, aynı zamanda Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra kurulan Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinapol'ü ve çevresindeki üsler ve limanlardan oluşan bir çevrimi de kontrol etmektedir.

Venedik gücünün doruğuna çıkmış, ancak bu dönemde uluslararası sistemde meydana gelen değişimler devletler arasındaki güç dengelerine de yansımaya başlamıştır. Marko Polo'nun Venedik'ten Çin'e yaptığı seyahatle ilgili haberler Dünya çapında yayılmaya başlayınca, Dünya'nın yapısına ilişkin bilgilerde insanların ilgisini çekmeye başlamış, buna ilaveten denizcilik teknolojisinde meydana gelen gelişmeler ve değişimler okyanuslarda seyir için gerekli altyapıların oluşturulmasını da sağlamıştır. Doğuda Çin ve batıda Avrupa ekonomik ve politik yönden yükselişlerini sürdürürken bu iki bölge arasındaki etkileşimde aynı oranda artmıştır. Bu ortam içerisinde Venedik'in gücü ve zenginliği de geniş bir çevre tarafından kıskanılmış ve doğu-batı etkileşimini tekeli altına alan Venedik'in bu gücünün eşsiz deniz ticareti organizasyonundan kaynaklandığı bazı Avrupalı devletlerce de anlaşılmaya başlamıştır.

Venedik'in 15. yüzyılda ticaret alanında tesis ettiği bu tekel ile rekabet edebilecek durumda çok fazla devlet mevcut değildir. Venedik'in bu güçlü yapısını uzun süre sürdürmesi de mümkün değildir. Çünkü Venedik'in mevcut sistemdeki menfaatleri uluslararası sistemin yapısını değiştirmesine imkân vermemektedir. Doğal kaynakları kısıtlı ve okyanuslara çıkıştaki yetersizlikleri onun yeni kaynaklara kolaylıkla ulaşmasını engellemektedir. Avrupa'nın Atlantik kıyısında bulunan ve denizci olmayan devletlerin de Venedik'le rekabet etmeleri coğrafi mevkileri açısından pek mümkün değildir. İngiltere ve Fransa gibi güçlü devletler ise 15. yüzyıl ortalarına kadar “Yüzyıl savaşları”na angaje olmuşlar, geri kalan sürede İngiltere “Güller Savaşı” ile felaketi yaşamıştır. İspanya bu dönemde milli birliğini sağlamaya yönelik iç çatışmalar ile uğraşmaktadır. Fas, Kuzeybatı Afrika'da okyanuslara açılacak bir konumda olmasına rağmen denizci bir devlet olmaması ve daha çok kıtasal ve sahra çölündeki ticarete dayalı bir yapıda devlet olması

³⁷⁸ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 70.

nedenleriyle Venedik’le rekabet etmesi mümkün değildir. Ayrıca 1415 yılında Ceuta’nın Portekizliler tarafından fethedilmesiyle de gücünü büyük oranda yitirmiştir.

Yakındoğu’da yeni yükselmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar ve Orta Avrupa’ya doğru yayılma ve doğu Akdeniz’de deniz üstünlüğü sağlama faaliyetlerine yeni başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun okyanuslara açılma gibi bir imkanları olmadığı gibi küresel çapta sistemi etkileyecek bir konumda da değildir. Bu dönemde, küresel çapta yönetim rolünü almak için uygun coğrafi konuma, yeterli kaynaklara ve eğitilmiş insan gücüne sahip devletler içerisinde yalnız bir devlet buna muktedir ki, o devlet de Portekiz’dir.³⁷⁹

Portekiz’in 1494 yılından başlayarak küresel sistemde liderlik yapabilecek bir devlet olarak ortaya çıkmasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir. Portekiz, öncelikle, o dönemdeki küresel Dünya sisteminde merkezi mevkide konuşlu bir devlettir. Özellikle başkent Lizbon, Akdeniz limanları ile Avrupa’nın Atlantik kıyısındaki önemli limanları olan Bruges ve Anvers limanları arasında iki yönlü deniz ticaret rotalarının ortasında bir mevkide bulunmaktadır. Portekiz, İber yarımadasının batısında bulunan topraklarını karasal sınırlarda doğal arazilere dayandırmış ve doğusundaki İspanya’ya karşı kendisini savunabilecek şekilde konuşlanmıştır. Batısında bulunan limanları ile hem Batı Afrika kıyıları ve hem de Okyanus ötesi keşifleri için en uygun şekilde coğrafi bir konuma sahiptir.

İkinci olarak, Portekiz’in milli birlik ve bütünlüğü diğer devletlerle kıyaslandığında çok yüksek bir seviyededir. 1243 yılına kadar birleşmelerle ve savaşlarla ulus devlet yapısına ulaşmış ve o günden sonrada keşifler ve kolonileşme dönemi hariç topraklarında çok büyük bir değişiklik olmamıştır. Dünyanın ilk ulus devleti olma şerefi de Portekiz’e aittir.³⁸⁰ 1143 yılında Kastilya’dan ayrılarak milli kimliğini kazanmış, Kastilya ile yapılan savaşlarla da bağımsızlığını korumuş, 1385 yılında Kastilya’ya karşı kazandığı “Aljubarrota Savaşı” sonundaki zaferle de bu başarılarını taçlandırmıştır.

³⁷⁹ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 71.

³⁸⁰ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 71.

Üçüncüsü, Portekiz, gemi inşa sanayii ve denizcilikle ilgili endüstrilerde diğer devletlere nazaran çok ileri seviyede olmasının yanında, Azorlar ve Madeira adaları gibi Atlantik'te bulunan adalarla kıtalar arasında uzun mesafeli deniz ticaretini icra etme yeteneğine sahiptir. Portekiz'in ayrıca Venedik'le kuzey denizi arasındaki ticaret ağının bir parçası da olan güçlü bir ekonomisi vardır.

Son olarak, Portekiz, monarşik sistemle şehirleşmeyi bağdaştırarak ahenkli bir politik sistem oluşturan istikrarlı bir devlet yapısına sahiptir. O zamanın güçlü devletlerinden İngiltere ile kurduğu dostluk ilişkilerinin sağladığı imkânlarla, Venedik ve Ceneviz'in öğretilerini kendi denizcilik tecrübeleri ile birleştirmiş ve küreselliğe ulaşmada oluşturduğu politikaları uygulamaya koyan, istekli ve imkân kabiliyetleri olan bir devlet haline gelmiştir.

Portekiz, küresel bir güç yapısına ulaşmak maksadıyla kaynaklarını ve imkân ve kabiliyetlerini, o güne kadar dünyanın en uzun mesafeli ve en çetin deniz seferlerini başlatmaya hazır olduğu 1494 yılında aniden uygulamaya koymamıştır. Bu kaynaklar ve imkân kabiliyetler kuruluşundan o döneme kadar olan periyotta yaratılmış ve geliştirilmiştir. Kastilya ile yapılan bağımsızlık savaşlarının zaferle sonuçlanması, kuruluşla beraber milli kimlik ve ulus devletin oluşturulması yeni teşebbüsler için imkân yaratmıştır. Bunun ilk denemesi de Portekiz'in o güne kadar denemediği deniz geçiş safhasını da içeren amfibi harekâtla ele geçirilen Fas'ın ticaret merkezi Ceuta şehrinin fethedilmesidir.³⁸¹ Ceuta, aslında Akdeniz kıyısında ve Tangier'in doğusunda konumlu bir liman şehridir. Fas için önemli bir liman ve ticaret merkezi olmasına karşın işgal edilmesi Faslılar için çok büyük bir sorun yaratmamıştır. Nitekim Faslıların ticareti başka limanlara kaydırmaları ile de Ceuta'nın kaybedilmesinin Fas için çok önemli olmadığı kısa sürede anlaşılmıştır. Ancak, Ceuta'nın fethi Portekiz açısından çok önemlidir.

Portekiz, modern dünyanın ilk ulus devleti olarak gelişmesini ve yükselişini sürdürürken, o zamana kadar tüm dünya üzerinde hâkimiyet iddiasında bulunan Venedik'te doğal olarak bu yerini korumak istemiştir. 1494 yılından 1516 yılına kadar İtalya, Avrupa'nın savaş alanı haline gelmiş, Venedik'te bu savaşta oluşturulan koalisyon güçlerini bir araya toplayarak Dünya hâkimiyeti yönündeki liderliğini ortaya koymuştur. İtalya savaşları ve bu

³⁸¹ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 72.

savaşlardan sonra oluşturulan koalisyonlar da modern uluslararası politikanın ilk örnekleri olmuşlardır. 1518 de Cambrai ittifakında hedef Venedik'in kendisidir ve Venedik neredeyse bağımsızlığını kaybetme noktasına gelmiştir. Böylelikle Venedik'in dünya liderliğine ilaveten bölgesel liderlik rolü de sona ermiştir.

Venedik'in Akdeniz'de gücünü kaybetmesine rağmen, Hint okyanusunda endirekt olarak desteklemiş olduğu Mısır Memluk devleti Osmanlı devleti donanmasına ilaveten Portekiz donanmasına karşı savaşmaktadır. Küresel çaptaki bu savaş, İtalya'nın Avrupa bölgesel sistemindeki merkezi rolünü ve Venedik'in de bu sistemi organize etmedeki etkinliğini sona erdirmiştir. Bu dönemde, Avrupa'nın güçlü devletlerinin İtalya'da bir küresel savaşa angaje olmaları, Portekiz'i, küresel ve bölgesel hâkimiyetini kaybeden Venedik'in yerini alarak, Tordesillas antlaşması ile onaylanan okyanusları kullanarak küresel bir uluslararası sistem oluşturma yolunda serbest bırakmıştır.

16. yüzyılın başından itibaren Portekiz, doğuya düzenli gemi seferleri göndermeye başlamıştır. 1500-1509 yılları arasında 159 gemi doğuya gitmek üzere Portekiz limanlarından ayrılmıştır.³⁸² 1515 yılına gelindiğinde, Portekiz; kuzey Amerika'nın doğusunda bulunan Newfounland'deki balık avlama alanları ve Brezilya'dan doğu Afrika, İran körfezi, Malabar sahili, Malakka ve baharat adalarına kadar uzanan bölgeyi kapsayan Tüm Dünya çapında bir ağ oluşturmıştır. Çok geçmeden, her bölgenin okyanuslar vasıtasıyla diğer bölgelere rahatça ulaşabildiği bu dairesel ağ yapısına daha sonra Çin ve Japonya'da katılmıştır. 1515 yılını takip eden 20-30 yıl, Portekiz hegemonik dönemi olarak adlandırılmaktadır. Modelski, Portekiz'in Dünya gücü olarak ortaya çıktığı Portekiz hegemonik dönemini 1516-1539 yılları arası olarak vermektedir.³⁸³ Bu dönem aynı zamanda, Portekiz'in hegemon olarak yükselişini sürdürdüğü dönemdir.

Portekiz'in bu hegemonik döneminde, Portekiz'e rakip olabilecek devletlerden İspanyolların menfaatleri Karayip Adaları'na ve uluslararası sorunlara yönlendirilmiştir. Portekiz'in özellikle İngiltere, Fransa ve Flaman devletiyle olan ticari ilişkileri 16. yüzyılda mükemmel denebilecek bir seviyeye ulaşmış, bu devletlerden sağlanan ticari ayrıcalıklarla keşifler vasıtasıyla elde edilen baharat ve diğer mallar için uygun bir pazar

³⁸² Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 73.

³⁸³ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 40.

oluşturmuştur. Bu kapsamda, Avrupa’da Anvers limanı Avrupa dağıtım noktası olmuş, bu merkez aynı zamanda Habsburg İmparatorluğu ve diğer devletlerle ilişkiler açısından da politik seviyede bir geçiş noktası işlevi görmüştür.³⁸⁴

Portekiz’in kurmuş olduğu küresel sistemle o dönemde hiçbir devlet rekabet edememiştir. İngilizler ve Fransızlar ancak Portekiz hegemonik döneminin sonlarına doğru Atlantik ve Uzak Doğu’da Portekiz’le rekabet etmeye başlamışlardır. İspanya’nın hizmetinde olan Portekizli Macellan, o dönemde denizden Dünyanın etrafını dolanırken Portekiz karakol gemileri tarafından tespit edilmediyse bu tamamen şanslı olduğunu göstermektedir. Portekizlilerden sonra İspanyollarında okyanus ötesi seferlere önem vererek Amerika kıtasını keşifleri, Dünyanın etrafını dolaşmaları sonrasında geçmişteki anlaşmalardan da cesaret alarak Filipinler ve baharat Adalarına ilişkin iddiaları Portekizlilerle İspanyollar arasında yıllarca sürecektir anlaşmazlıklara yol açmış, sorunları çözmek için küresel çapta gayretler sarf edilerek büyük çaplı antlaşmalar yapılmasına neden olmuştur. İspanyolların Amerika kıtasındaki faaliyetleri, özellikle Meksika ve Peru’nun fethedilmesi sonrasında Portekiz üzerinde güçlü bir baskı oluşmasına neden olmuştur. Ancak Portekiz’in oluşturduğu Dünya sistemi, hegemonik gücünü kaybetmiş olsa da etkinliğini 17. yüzyılın ortalarına kadar sürdürebilmiştir. Portekiz ve İspanya, Tordesillas antlaşması uluslararası rejiminin bozulmaması yönünde ortak bir politika yürüterek bu antlaşmanın sağladığı önemli menfaatlere sahip olmuşlardır.

Portekiz, 1560’li yıllardan itibaren İspanyollarla giriştiği rekabet ve savaşlar sonrasında hegemonik üstünlüğünü 16. yüzyılın sonlarından itibaren kaybetmiştir. Bilim adamlarının bir kısmı Portekiz’i küresel çapta liderlik için yetersiz olarak görmektedir. Tabii bu kıyaslama yapılırken tarihte hegemon olarak ortaya çıkan İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi devletlerle mukayese ederek bu kanıya varmaktadırlar. Ancak şu da unutulmamalıdır ki, modern Dünya sistemi ve uluslararası sistemin başladığı bir dönemde, diğer devletlere nazaran küçük ve az nüfuslu bir devlet olmasına rağmen, gerekli imkân ve kabiliyetlere sahip olan Portekiz’in küresel çapta oluşan bir sistemi bir asırdan fazla bir süreyle kontrol etmiştir.

³⁸⁴ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 74

4.4. Portekiz İmparatorluğu Yükseliş Dönemi Büyük Stratejisi

Portekiz'in yükseliş dönemi incelendiğinde; Portekiz'in kuruluşundan başlayarak milli devlet veya ulus devleti oluşturan milli gücün unsurlarının büyük bir bölümüne sahip olduğu görülmektedir. Milli gücün unsurları askeri güç ve potansiyel güçtür.³⁸⁵ Potansiyel güçler, askeri güce destek sağlayan devletin diğer güç unsurlarıdır. Bunlar; siyasi, ekonomik, demografik, coğrafik, bilimsel ve teknolojik, psiko-sosyal ve kültürel güç unsurlarıdır. Milli güç unsurları içerisinde en önemli güç askeri güçtür. Askeri gücü meydana getirebilmek için devletin kaynaklara ve insan gücüne ihtiyacı vardır.

Portekiz'in yükselen güç olarak ortaya çıktığı 16. yüzyıldaki milli güç unsurlarını incelediğimizde şu hususlar ortaya çıkmaktadır. Portekiz, 1143 yılında kurulmuş ve kuruluş dönemi sonrasında Kastilya krallığı ile yaptığı savaşlar sırasında milli birlik ve bütünlüğünü sağlamış ve en güçlü rakibi olan Kastilya'yı 1385 yılında yapılan Aljubarrota savaşında mağlup ederek İmparatorluğunun temellerini atmıştır. Aljubarrota savaşı, Portekiz'in İber yarımadasının batı kısmına tam olarak yerleşmesi ve halkının birlik ve beraberliğini sağlaması açısından çok önemlidir. Bu savaş öncesinde yaşanan siyasi olaylar ve taht kavgaları Portekiz İmparatorluğu'nun doğuşuna yol açan olaylar olarak tarihe geçmiştir. 1383 yılında Portekiz kralı I. Ferdinand'ın ölümü sonrasında veliaht olarak erkek bir çocuk bırakmadığından, ölmeden önce Kastilya kralı ile yaptığı anlaşma çerçevesinde Kralın kızı Kastilya kralı ile evlenecek ve böylece Portekiz krallığı da Kastilya ile birleşerek ortadan kalkacaktır. Ancak, Portekizli tüccarlar ve halkın karşı koymasıyla iki ülke arasında 1385 yılına kadar yaşanan kriz sonrasında Aljubarrota savaşı ile Portekiz bağımsızlığını koruyarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Portekiz'in milli güç unsurları içerisinde ekonomik gücü en önemli gücü olarak ayrı bir yer tutmaktadır. Portekizliler, kuruluşlarından itibaren tarihleri boyunca ticaretle uğraşmışlardır. Sadece Portekiz halkı değil kralları, aristokratları, valileri, askerleri, bilim adamları, velhasıl tüm Portekizliler ticaretle uğraşmayı devletin yönetim şekliyle bağdaştırmışlardır. Ticaret aslında Portekiz imparatorluğunun kuruluşunun itici gücü olmuştur. Portekiz'in Dünya üzerindeki konumu da Portekiz halkının ticaretle uğraşmasını gerektirmiştir. Portekiz'in Avrupa'nın güneybatı ucundaki coğrafi mevkii, kuzeyli ülkelere

³⁸⁵ Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, London, W. W. Norton & Company, 55.

ve İspanya'ya nazaran Portekiz'e her alanda liderlik avantajı sağlamıştır. Dünya üzerinde ticaret yollarının kesiştiği bir coğrafi mevkide bulunan Portekiz, doğu ile batı, kuzey ile güneyde bulunan devletler arasında yapılan ticaretin arabulucusu ve tüccarı olmuştur. Portekiz, ticaret için en ucuz ve en kolay yol olan deniz ticaretini kullanma açısından da en uygun mevkide olduğundan bu güç unsuruna da sahip olmuştur. Afrika kıyılarında, Atlantik ve Hint okyanusunda yaptığı keşifler için deniz yolunu kullandığından bu alanda bilimsel ve teknolojik çalışmalara öncülük etmiş, bu gücü de milli güç unsurları arasına katmıştır. Portekiz halkı kültürel açıdan da mücadeleci, yenilgiyi kabul etmeyen, cesur ve maceraya düşkün bir yapıdadır.

Portekiz, milli güç unsurları içerisinde ülkenin yüzölçümü ve insan gücü yani nüfus açısından dezavantajlara sahiptir. Ancak, 1494 yılından itibaren gerçekleştirilen keşiflerle Portekiz anakarasına ilaveten yeni yerleşim alanlarına, adalara, Afrika Kıyısında ve Hint okyanusunda üslere ve ticaret merkezlerine sahip olarak bu dezavantajını ortadan kaldırmıştır. Ticaretle uğraşan devletler için işgal edilecek topraklardan ziyade ticaret yapılacak üslere ve merkezler ihtiyaç vardır. Devlet ve ordu için gerekli insan gücü Portekiz anakarasından sağlanmakla birlikte, ihtiyaç duyulduğunda keşfedilen ve fethedilen topraklarda yaşayan yerli halk da orduya ve devlete insan gücü sağlamada kaynak olarak kullanılmıştır.

Devletler için en önemli güç olan askeri güç bakımından ise Portekiz'in çok güçlü bir orduya sahip değildir. Özellikle insan gücü açısından nüfusunun azlığı nedeniyle yeterince güçlü olmayan Portekiz bu açığını Portekiz insanının mücadeleci ve savaşçı karakteri ve maceracı yapısı ile karşılamaktadır. Örneğin; Portekiz için çok önemli olan ve 14 Ağustos 1385 tarihinde Kastilya ordusu ile yapılan Aljubarrota savaşında, Kastilya ordusunun, 15 000 piyade, 6 000 mızraklı süvari, 8 000 okçu, 2 000 Fransız şövalyesi, 15 havan Topu'ndan oluşan askeri gücüne karşılık Portekiz ordusu, 4 000 piyade, 1 700 mızraklı süvari, 900 okçu (100 İngiliz okçusu)'dan oluşan gücü karşı karşıya gelmiş ve savaş Portekiz ordusunun kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Savaş sonucunda Kastilya ordusu; 10 000'e yakın kayıp verirken Portekiz ordusu 1 000 askerini kaybetmiştir.³⁸⁶ Kastilya ordusu, Portekiz ordusunun dört katı fazla iken savaş sonucunda 10 kat fazla kayıp vermiştir. Bu

³⁸⁶ McMurdo, E.,(2009). *The History of Portugal From Reign of D. Diniz to the Reign of D. Afonso V*, General Books, 294.

da Portekiz ordusunun askeri strateji ve taktikleri ile savaşma azim ve iradesi yönünden ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

Portekiz'in milli güç unsurları bakımından yükselişini sürdürebilmesi için yeterli güce sahiptir. Ancak, Portekiz'i küresel Dünya gücü haline getiren büyük bir strateji'nin kuruluş aşamasında belirlenip bunun bir plan dâhilinde uygulamaya sokulup sokulmadığı hususunun incelenmesi gerekmektedir. Portekiz'in kuruluş tarihine baktığımızda böyle büyük bir stratejinin başlangıçtan itibaren belirlenmediği görülmektedir. Bir krallık sistemi ile yönetilen Portekiz halkının çoğunluğu ticaretle geçimini sağlamaktadır. Sadece Portekiz halkı değil, krallar, aristokratlar, asiller, valiler, devlet adamları bile geçimlerini ticaretle sağlamaktadır. Ticaret, tarihin en eski mesleklerinden birisidir. Ancak, tarihte öyle milletler vardır ki ticareti devlet yönetiminin bir sistemi haline getirmiş ve devletlerinin büyük stratejilerinden birisi haline getirmişlerdir. Portekiz, modern dönemde bu tür devletlerin ilki ve en önemlisidir.

Kuruluşu ve bugünkü topraklarına kadar genişlemesi süresince Akdeniz'den Avrupa'ya yapılan deniz ticaretinin kesişme noktasında konuşlu olan Portekiz, Avrupa'nın güçlü ülkeleri olan İngiltere ve Fransa ile yapılan imtiyazlı ticaret antlaşmaları ile ekonomisini güçlendirmiş ve tüccar sınıfına ayrıcalıklar tanıyarak ticareti desteklemiştir. Bu dönemde devletin tüm imkânları ticaretin geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönlendirilmiştir. İspanyolların Afrika ve Atlantik'teki adalara ilişkin işgal ve Portekiz'in geleceğe yönelik olarak Afrika ve adalarla ticaretinin engelleme durumu ortaya çıkınca, en önemli gelir kaynakları olan ticaretin gelecekte engelleneceğini gören Portekiz, Cebelitarık boğazında Ceuta şehrini işgal ederek bu durumu lehine çevirmeye çalışmıştır. Ceuta'nın fethi sonrasında Portekiz devletinin de büyük stratejilerinde değişimler meydana gelmeye başlamıştır.

Başlangıçta, "Ticaret İmkânları Arttırmak" olan büyük strateji, ticaret olanaklarının engellenmemesi için önce "Afrika'da ve Atlantik'te Yeni Topraklar Kazanılması"na, bilahare, Atlantik'te keşfedilen adaların insansız olması nedeniyle bu "Adalara İnsan Yerleştirerek Kolonileştirme" vasıtasıyla tarımsal üretimin başlatılması ve geliştirilmesine değiştirilmiştir. Daha sonra bu strateji, doğuda baharat ticaretinin kaynağı olan Hindistan'a Akdeniz yoluyla ulaşmak Osmanlı İmparatorluğu ve diğer Müslüman devletlerin engellemesi nedeniyle mümkün olmadığından Afrika kıtasının etrafından dolaşarak

“Hindistan’a Ulaşmaya”, yeni keşfedilen bu deniz yolunda lojistik üsler ve ticaret merkezleri tesis ederek “Deniz Ticaretinin Güvenliğini Sağlamaya”, Hindistan’da yeni keşfedilen bölgeleri işgal ederek, yerel hanedanlarla ittifaklar kurarak ticaretin devamlılığını sağlamaya dönüşmüştür. Bilahare bu strateji, Hindistan’dan daha da ileriye uzak doğuda Malakka Boğazı, Çin, Japonya gibi bölgelere ulaşarak “Ticaret Olanaklarını Dünya Çapında Arttırma”ya, batıda Brezilya, Peru gibi ülkeleri keşiflerle ticaret ağının içine almaya, bu keşifler ve seyahatleri icra ederken Hristiyan dinini yaymaya, sonucunda ticaret olanaklarını tüm dünya çapında yayarak “Ticaret Üzerine Kurulu Bir Dünya İmparatorluğu Oluşturma ” olarak belirlenmiştir.

Aslında, Dünya üzerindeki diğer kıtaları ve insanları tanımak, seyahat etmek, başka toprakları fethetmek, ticaret yapmak ve kendi dinini yaymak insanlık tarihi kadar eski değerlerdir. Hemen hemen tüm milletler bu değerlere sahip olarak kendi devletlerinin gelişmesini ve güçlenmesini ve dolayısıyla da güvenliklerini sağlamaya çalışırlar. Ancak, Portekizliler o dönemde bu değerlere sahip olabilmek ve devletlerinin gelişimini, güvenliğini sağlayabilmek için diğer devletlerden daha çok bu duyguları içselleştirmişler, daha fazla gayret göstererek, daha fazla çalışarak amaçlarına ulaşmışlardır.

Portekiz’in yükseliş dönemindeki büyük stratejisi “Akdeniz ve Avrupa ülkeleriyle ticaretini geliştirme ve devam ettirme, keşifler yoluyla yeni toprakları işgal ederek kolonileştirme ve bilahare Portekiz topraklarına katarak fethetme, Hristiyan dinini yayma” olarak ifade edilebilir.

4.5. Portekiz İmparatorluğu Yükseliş Dönemi Askeri Stratejisi

Modern dönemdeki ilk yükselen güç olarak değerlendirilen Portekiz’in askeri strateji uygulamalarına bakıldığında şu özellikleri göze çarpmaktadır. Portekiz İmparatorluğu, kuruluş döneminden başlayarak gelişmekte olan devletlerin askeri strateji yöntemi olarak çokça uygulamaya koydukları savunma stratejisini benimsemiş, ancak bekası ve hayati milli menfaatleri tehlike altında olduğunda da taarruz stratejisini uygulamaya koymaktan çekinmemiştir. Portekiz İmparatorluğu kuruluş döneminde milli birlik ve beraberliğini sağlayıncaya ve ulus devlet yapısını kuruncaya kadar genişlemesine imkân tanıyacak bir askeri güce sahip olamamıştır. Bu nedenle, öncelikle ekonomik gücünü geliştirip daha sonra bu gücü askeri güce dönüştürmeye çalışmıştır. Kuruluş döneminde, askeri gücünün

yetersiz olması nedeniyle genelde uluslararası sorunlarının çözümünde diplomatik yöntemleri kullanmıştır.

13. yüzyılda İngiltere ve Fransa tarafından Portekizli tüccarlara sağlanan ayrıcalıklar ve imtiyazlar, Portekiz'in ticareti kullanarak ekonomik gelişimini tamamlamasını sağlamıştır.³⁸⁷ Bu dönemde devletin gücünün artırılması için ekonomiyi kullanan krallar bile ticaret yapmaktan çekinmemiş, diplomatik yöntemleri kullanarak ticaretin gelişmesini sağlamışlardır. 1308 de İngiltere ve 1310 yılında Fransa ile yapılan ticaret antlaşmaları sonraki asırlarda da askeri ittifaka dönüşebilecek diplomasinin askeri güce katkı sağlayan antlaşmaları olarak tarihe geçmişlerdir. Daha sonra ticaretin sağlamış olduğu kaynaklarla askeri gücünü geliştiren Portekiz, bugünkü sınırlarına ulaşmaya kadar ittifak yaptığı devletlerin askeri yardımları ile beraber İber yarımadasındaki Müslümanlara karşı taarruzi bir strateji uygulamış, doğal sınırlarına ulaştıktan sonra da tarih boyunca en büyük rakibi olacak İspanyollara karşı savunma stratejisi yöntemini sürdürmüştür.

Portekiz, Dünya üzerindeki coğrafi konumu bakımından uluslararası güç mücadelelerinde dış hat konumunda olan bir devlettir. Avrupa kıtasının güneybatı ucunda, İber yarımadasının Atlantiğe bakan yakasında konumlu bulunduğundan dolayı batısı ve güneyi Atlantik denizi, doğusu ve kuzeyi ise en büyük rakibi Kastilya ve 1479 yılında Kastilya ve Aragon'un birleşerek İspanya adını almasından sonra da İspanya ile çevrilidir. Kastilya ve 1479 yılından sonra da İspanya, Portekiz devletine kara sınırı olan tek devlettir. Hem askeri güç ve hem de siyasi güç yönünden başlangıçta başka devletlerin yardımı olmadan Portekiz'in yalnız başına bu devletlerle güç mücadelesini sürdürmesi ve bekasını sağlaması mümkün değildir. Bu nedenle de Portekiz, başlangıçta ekonomik olarak bilahare de askeri olarak İngiltere ile ittifak yapma stratejisi izlemiştir.

1385 yılında Kastilya krallığına karşı yapılan Aljubarrota savaşı Portekiz'in kuruluş döneminde uyguladığı savunma stratejisinin en önemli uygulamalarından birisidir. Bu savaş öncesinde 1383-1385 yılları arasında Portekiz ile Kastilya krallığı arasında Portekiz kralı Fernando'nun ölümünden sonra Portekiz tahtına kimin geçeceğine ilişkin bir kriz meydana gelmiştir. Ölen Portekiz kralının erkek çocuğu olmadığından, kralın kızı ile evlenerek Portekiz tahtını ele geçirmeyi hedefleyen Kastilya kralının Kastilya ile Portekiz'i

³⁸⁷ Diffie, B. W. ve Winius, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 16-17.

birleştirme stratejisi Portekiz halkı ve yöneticileri tarafından kabul edilmemiştir. Bu kriz, Portekiz halkı, aydınları ve yöneticileri arasında Portekiz milli bilincinin oluşmasını ve ortaya çıkmasını sağlamıştır.³⁸⁸ Portekiz devleti bu kriz sayesinde milli birliğini sağlamış, krizi sona erdiren Aljubarrota savaşı ile de bağımsızlığını pekiştirmiştir.³⁸⁹ Bu savaşta uygulanan savaş yöntemi ve taktiği savunmaya yönelik olmasına rağmen, kendisinden 4-5 kat daha güçlü bir orduyla savaşmayı göze alan askeri stratejiyi sadece savunmaya yönelik bir strateji olarak kabul etmek doğru olmayacaktır. İngiltere'nin takviye olarak gönderdiği 100 eğitimli okçu ile desteklenen Portekiz'in 6 500 kişilik ordusuna karşılık, Kastilya, İtalya, Aragon ve Fransa'nın oluşturduğu 31 000 kişilik bir orduya karşı savaşmayı göze alarak sonucunda kesin bir zafer kazanmak askeri stratejiyi tüm boyutlarıyla kullanmayı gerektirir.

Portekiz ordusu komutanı General Nuno Alvarez Pereira, arazinin kendisine sağlamış olduğu avantajlardan da faydalanarak elindeki kuvvetleri savaş prensiplerine en uygun şekilde kullanmış ve ittifak kuvvetlerine karşı kesin bir zafer kazanmıştır. Bu savaşta, asker sayısının yetersiz olması nedeniyle Portekiz'in dolaylı tutum stratejisini uygulaması gerekirken General Perreria tarafından bu strateji uygulanmamış, bunun yerine savunma stratejisi benimsenmiştir. Portekiz'in dolaylı tutum stratejisi yerine savunma stratejisini benimsemesinin esas nedeni devletin bekası ve hayati milli menfaatlerinin tehlikede olmasıdır. Dolaylı tutum stratejisi bir anlamda düşmanı aldatmaya yönelik olduğundan, aldatmanın başarılı olmaması durumunda kuvvetin yetersizliği de dikkate alındığında zafere ulaşmak mümkün olmayacak, devletin bekası ve güvenliği sağlanamayabilecektir. Bu nedenle de General Perreria'nın tüm ordu kaybedilene kadar savaşmayı esas alan savunma stratejisini uygulaması mantıklıdır. Aslında Aljubarrota savaşı Portekiz için bir bağımsızlık savaşıdır. Nitekim bu savaş sonrasında 1386 yılında İngiltere ile ekonomik işbirliğini öngören tarihin en uzun süreli anlaşması imzalanmıştır.³⁹⁰ Portekiz, bu anlaşma ile İspanya'ya karşı en güçlü devletlerden biri olan İngiltere ile ittifak yaparak bir anlamda bağımsızlığını güvence altına almıştır.

³⁸⁸ Durand, R., (2000). *Encyclopedia of the Middle Ages "Portugal"*, Routledge, 1173.

³⁸⁹ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 40.

³⁹⁰ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 40.

İmparatorluk döneminin başlangıcı olarak kabul edilen 1415 yılında Fas’a ait Cebelitarık Boğazındaki Ceuta şehrinin fethedilmesi Portekiz’in uyguladığı ilk taarruzi askeri strateji olmasından dolayı çok önemlidir. Ceuta şehri, o dönemde Akdeniz limanları ve Kuzey Afrika ile Avrupa arasındaki ticaretin ve Akdeniz’den Atlantiğe açılan deniz ticaret yollarının kesim noktasındadır. Ayrıca, Afrika’daki sahra çölünden gelen ticaretinde bu deniz yollarına giriş noktasıdır. Tamamiyle ticaret yapmak üzerine kurulmuş Portekiz devletinin, ticaret için böylesine önemli bir limana sahip olması Portekiz devletinin geleceği için de çok önemlidir. Ceuta aynı zamanda Portekiz’in rakibi olan Kastilya devleti içinde çok önemli bir şehirdir. Ayrıca Afrika’daki Müslümanlarla savaşabilmek ve Afrika kıyıları ile Atlantik’teki adaları ele geçirebilmek için de Portekiz’in kuzey Afrika’da böyle bir limana ihtiyacı vardır. Portekiz, kısa vadede bu liman şehrini ele geçirmediği takdirde, en büyük rakibi olan Kastilya bu şehri ele geçirerek Portekiz’in Kuzey Afrika ile olan ticari bağlantısını sona erdirebilir ve Atlantik Denizi’ne açılmasını da engelleyebilir. Sonuçta bu liman ticarete dayalı ekonomiye sahip olan Portekiz için hayati menfaatleri olan bir limandır. O nedenle de Portekiz, bölgesel ve hayati olan menfaatlerine ulaşabilmek için 1515 yılında 200 gemi ve 50 000 kişilik bir ordu ile Ceuta’yı fethetmiştir. Bu fetih aslında Portekiz İmparatorluğu’nun da başlangıcı olarak kabul edilmektedir.³⁹¹

Ceuta ‘nın fethinden sonra Kral I. John’un oğlu ve aynı zamanda bir asker, kâşif ve devlet adamı olan Denizci Henry sayesinde Portekiz tamamiyle denizci bir strateji izlemeye yönelmiştir. Portekiz kâşiflerinin hamisi ve koruyucusu olan Denizci Henry kurduğu seyir okulu ile denizciler yetiştirerek Atlantik’te birçok adaların, Kuzey Afrika kıyılarının ve uzak doğuda Hindistan’a giden yolun açılmasını sağlamıştır. Denizci Henry döneminde sadece keşifler yapılmamış, okyanuslarda uzun süreli seyir yapabilecek, fırtınalı denizlere dayanıklı “Caravel” ve “Nou” tipi gemiler dizayn ve inşa edilmiş, açık denizlerde seyir için pusula ve usturlab kullanımı başlatılmış, astronomik seyir metodları geliştirilmiş, denizcilerin sağlık sorunlarının çözümü için yeni metodlar uygulamaya konulmuştur. Gemi bordalarına top yuvaları yapılarak buralara topların monte edilmesiyle, tarihte ilk kez toplar gemilerde silah olarak kullanılmaya başlanmıştır. İlk deniz topçuluğu savaşları da Portekizliler tarafından yapılmıştır. Portekiz, tarihte ilk olarak okyanusa açılan deniz kuvveti olma başarısını da göstermiştir.

³⁹¹ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 46.

Portekiz, tarihte ilk defa devletler arasındaki sorunların çözümünü sağlayan uluslararası bir sistemin oluşturulmasında da öncülük etmiştir. 1479 ve 1494 yıllarında İspanya ile Portekiz arasında Afrika ve Atlantik'te keşfedilecek topraklara ilişkin imzalanan ve Papa'nın da onayladığı “Alcacovas ve Tordesillas Antlaşmaları” ile Küresel ölçekte dünya denizleri İspanya ile Portekiz arasında paylaşılmıştır. Bilahare, Amerika kıtasının keşfi yine Portekiz'in yetiştirdiği Cenevizli bir denizci olan Kristof Kolomb tarafından İspanyollar adına gerçekleştirilmiştir. 1498 yılında Hindistan'ın, 1500 yılında Brezilya'nın keşfi sonrasında Dünyanın 4 kıtası, Avrupa, Amerika, Afrika ve Asya'da, ayrıca Dünya denizleri ve okyanuslarında harekât icra eden Portekiz deniz gücü hegemon bir güç haline gelmiş ve Portekiz'in Dünya hâkimiyetini sağlamasında öncü olmuştur. Portekiz gemilerinin denize dayanıklılığı, personelinin deniz tecrübesi ve gemilerin sahip olduğu silahlar bu deniz üstünlüğünün devamında da büyük rol oynamıştır. Afrika'da, Hindistan'da, Uzakdoğu'da, Kızıldeniz'de üsler kuran ve fetihlere girişen Portekiz denizci ve taarruzi bir askeri strateji izleyerek uluslararası sistemi yönetmiş ve yönlendirmiştir.

4.5.1. Portekiz Askeri Stratejisinin “Askeri Stratejilerin Sınıflandırılması” Açısından Analizi

Portekiz'in yükseliş döneminde uygulanan askeri stratejinin çoğunluğunun uyguladıkları coğrafi alan yönünden denizci, kullanılan yöntem yönünden taarruzi ve direkt strateji olduğunu görüyoruz. Avrupa'nın güneybatı ucunda Atlantik okyanusuna kıyısı bulunan ve doğusunda rakibi Kastilya krallığıyla çevrili olan Portekiz'in bekasını ve güvenliğini sağlaması, gelişmesini sürdürerek rakibi Kastilya ile güç mücadelesini sürdürebilmesi için denizci bir devlet olmasından ve denizci bir strateji izlemesinden başka bir seçeneği de yoktur. Doğusundaki güçlü rakibi Kastilya krallığıyla askeri açıdan başa çıkması mümkün değildir. Halkının ve yöneticilerinin çoğunluğu ticaretle uğraşan bir devletin ticaretini geliştirmek için de yük taşımada dünyanın en ucuz yöntemi olan deniz yollarını kullanması kaçınılmazdır.

Denizci bir strateji izlemesi için böylesine kaynakları olan bir devletin devlet adamlarının da denizci strateji izlemeye istekli olmaları, denizciliği teşvik etmeleri gerekmektedir. Milli birlik ve bütünlüğünü tamamladıktan sonra çıkan ilk fırsatta da Portekiz kralları ve devlet adamları denizci bir stratejinin boyutlarını içine alan kapsamlı bir strateji izlemişlerdir. Portekiz kralları kuruluşundan itibaren denizleri kullanan ticaret sınıfını

desteklemekle kalmayıp kendileri de ticaretle uğraşmışlardır. Kral Dinis zamanında ticaretle uğraşanlara teşvikler sağlandığı gibi sigorta gibi tüccarların mallarını korumaya yönelik fonların oluşturulması devlet adamlarınca desteklenen denizciliğe yönelik faaliyetlerdir. Kral Dinis'in 1317 yılında Cenevizli Amiral Manuel Pessanha ve adamlarını Portekiz'e getirerek deniz kuvvetlerinin başına geçirmesi, denizci bir strateji izleme yönündeki stratejik dehasını göstermektedir. Kral Dinis, Cenevizlilerin gemiler ve denizciliğe ilişkin bilgileri ile Portekizlilerin Atlantik Okyanusu'na ilişkin tecrübelerini birleştirerek, Portekiz'in gelecekte keşiflerin öncüsü bir imparatorluk haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Kral Dinis'in stratejik öngörüsü çağdaşlarına nazaran çok güçlü bir devlet olmayan Portekiz'i imparatorluk mertebesine taşımıştır. Portekiz'in tüm kralları denizci strateji izlemişlerdir.

O dönemde, Portekiz halkının milli karakteri de denizci bir strateji izlemek için gerekli insan gücü ve motivasyon yönünden çok uygun bir yapıdadır. Portekiz halkının çoğunluğunun tüccar olması, ticaretin çok büyük bir bölümünü deniz yolu ile yapıyor olmaları da denizci strateji uygulamayı gerektiren özelliklerdir. Ticaret yaptıkları kuzey Afrika kıyılarının Müslümanların elinde olması, dinlerine düşkün olan Portekizlilerin Afrika içlerine ve tüm dünyaya Hristiyan dinini yayma hususunda ve ayrıca Afrika'da kolaylıkla köleleştirilebilen insanların mevcudiyeti de gemi sahiplerinin, tüccarların, maceracıların asillerin ve hükümdarların kar sağlama yönünde iştahını kabartmıştır. O dönemde Atlantik'teki adaların keşfi ile başlayan yeni yerlerin keşfedilmesi, genç ve mücadeleci bir yapıya sahip şan, şeref ve zengin olma, kar sağlama isteğiyle yanıp tutuşan Portekizliler için birer fırsat kaynağıdır.

Portekiz'in denizci bir strateji izleyebilmesi için kralların ve halkının denizciliğe yönelmesi de yeterli değildir. Denizci strateji izlemek için denizcilik altyapısı dediğimiz gemilere, tersanelere, açık denizde seyir yapabilmek için teknolojiye de ihtiyaçları vardır. Portekiz kralları, denizcilikte gelişme sağlamış Cenevizli, Venedikli denizcileri Portekiz'e getirerek denizci insan gücüne ilaveten teknoloji transferi ile de bu konudaki eksikliklerini tamamlamışlardır. Krallar, gemi yapımını teşvik eden uygulamaları yürürlüğe koymuşlardır. Gemi yapımcıları için ormandan ağaç kesmeden vergi almamışlardır. Gemi inşa sanayi ve açık denizlerde gemi seyri için nitelikli insan gücü yetiştirmeye başlamışlardır. Krallara ilaveten Denizci Henry gibi devlet adamları da denizciliği desteklemişlerdir. Bilim adamlarını bir araya getirerek, astronomi, kozmografi ve seyir

okulları tesis eden Denizci Henry'nin yetiştirdiği denizciler Atlantik'te Azorlar ve Madeira adaları dâhil birçok adalar ve Afrika kıyılarının keşfini gerçekleştirmişlerdir. Denizci Henry, kendisine takılan denizci lakabından da anlaşılacağı üzere Portekiz'in denizci strateji izlemesinde strateji oluşturan en önemli devlet adamlarından biridir.

Milli birlik ve beraberliği ve iç istikrarı sağlayan Portekiz krallarının deniz aşırı genişlemeyi ve keşifleri desteklemeleri sonucunda uyguladıkları denizci strateji ile Portekiz tamamiyle denizci bir ülke olmuş ve denizci strateji sadece askeri bir strateji olmaktan öte Portekiz devletinin büyük stratejisi haline gelmiştir. Coğrafya'sının sağladığı imkânlarla ticaretini ve dolayısıyla da ekonomisini geliştiren Portekiz, denizcilik teknolojisinin sağladığı imkânlarla Dünya çapında keşif faaliyetine girişmiştir. Küresel çapta bir faaliyetin icrası için Portekiz, o dönemde oluşturulmuş uluslararası sistemi kullanmıştır. Atlantik'teki adaların ve Afrika kıyısının keşfinde en büyük rakibi olan İspanya ile sorunlar çıkması üzerine sorunları ikili görüşmelerle çözmeye çalışmış, bu yöntemin sorunları çözmede yetersiz kalması üzerine de o dönem de batı dünyasının dini lideri konumundaki Papa'nın arabuluculuğunu kullanmıştır. Papa o dönemde devletlerarasındaki sorunların çözümünde çağımızda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yapmış olduğu işlevi yerine getiren bir danışma organı gibi çalışmıştır. Devletlerarası sorunların çözümünde Papa'nın vermiş olduğu kararlar sadece birbiri ile sorunları olan ülkeleri değil Hristiyan dinine mensup tüm devletleri kapsamaktadır. Dolayısıyla, uluslararası sorunların çözümünde Papa'nın verdiği kararlar uluslararası sistemin tüm üyeleri olan batılı devletleri bağlamaktadır.

Portekiz ile Kastilya arasında Atlantiğin keşif amacıyla paylaşılmasına ilişkin ilk antlaşma 1431 yılında, ikinci antlaşma ise 1480 yılında Alcocaves'te imzalanmıştır. Alcocaves antlaşması Papa tarafından da onaylanarak uluslararası bir statü kazanmıştır. Ancak, Portekiz ile İspanya arasında 7 Haziran 1494 yılında imzalanan Tordesillas antlaşması ile Dünyanın bilinen kıtaları ve toprakları haricinde keşfedilecek toprakların mülkiyeti bu iki devlet arasında paylaşılmış, Papa'nın da bu antlaşmayı onaylaması ile dönemin uluslararası sistemini ve düzenini oluşturan bu antlaşma küresel bir anlam kazanmıştır.

Portekiz'i zorunlu olarak denizci bir strateji izlemeye yönelten nedenlerden birisi de o dönemde doğu Akdeniz'de yükseliş döneminde bulunan Osmanlı İmparatorluğu'dur. Aslında, doğu Akdeniz'de Çin ve Hindistan'dan gelen ipek yolu ve Hint Okyanusundan

Kızıldeniz ve İran Körfezi yoluyla gelen ticareti Venedik ve Cenevizliler Akdeniz yoluyla Avrupa'ya bağlamaktadır. Mısır'da Müslüman Memluk, Anadolu'da Selçuklu devletlerinin kurulması, doğu Akdeniz'deki Hristiyan devletlerin elinde bulunan ticareti tehlikeye düşürmüştür. 1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından Konstantinapol'un alınması ve Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasında Doğu Akdeniz'deki bu ticaret tamamıyla Osmanlıların eline geçmiştir. Venedik ve Cenevizlilerde Doğu Akdeniz'deki ticaret yollarının kesilmesi sonrasında Çin ve Hindistan'dan gelen malları ve baharatı Avrupa'ya taşımak için yeni yollar aramaya başlamışlardır. İlk olarak Cenevizliler, İstanbul'un fethinden çok önceleri 13. yüzyılın sonlarından başlayarak Mısır'da hüküm süren Memlûk'lerin arkasından dolanarak Kızıldeniz ve Hint Okyanusuna donanma göndermeyi düşünmüşlerdir. Bu maksatla da, o dönemde Süveyş kanalı açılmamış olduğundan dolayı, Afrika'nın etrafından dolaşarak Hindistan'a ulaşmayı denemişlerdir.³⁹² Atlantik'te seyir yapabilmek için denize dayanıklı gemilere sahip olmayan Cenevizliler bu amaçlarına ulaşmada başarılı olamamışlardır. Ama Afrika'nın etrafını dolanarak Hindistan'a ulaşmanın yolunu da açmışlardır.

Sonraki yüzyılda da bu seyirlere devam edilmesine rağmen Cenevizliler ve daha sonra onları takip eden Venedikliler başarılı olamamışlardır. Ancak, Kral Dinis zamanında bu seyirler ve ticaret maksadıyla Portekiz limanlarını kullanan Cenevizli ve Venedikli denizciler Kral Dinis'in de teşvikleriyle Portekiz'e yerleşip tecrübelerini Portekizli denizcilerle paylaşmışlardır. Osmalıların doğu Akdeniz'deki hâkimiyetleri ve balkanlara geçmeleriyle paralel olarak Portekizli denizcilerde Denizci Henry'nin oluşturduğu strateji çerçevesinde Afrika kıyılarının ve Atlantik'in keşfine başlamışlardır.

Bu arada, Konstantinapol'un Osmanlılar tarafından fethedilmesi Portekizliler için yeni fırsatlar yaratılmasına da neden olmuştur. Müslümanların Akdeniz'deki ilerlemelerinden ve Konstantinapol'ü fethetmelerinden endişe duyan Papa III. Calixtus, 1456 ve 1457 yıllarında Müslümanlara karşı Hristiyanların birleşmesini öngören tebliğler yayınlamıştır. Papa, ayrıca Portekiz kralı V. Afonso'yu tüm Hristiyan kiliseleri adına Müslümanlarla yapılacak haçlı seferi için para toplamakla görevlendirmiştir. Kral V. Afonso, Papa'nın bu güveninin verdiği cömertlikle, Müslümanlarla savaş için 12 000 kişilik bir ordu hazırlamaya da söz vermiştir. Ancak, Papa'nın ölmesi haçlı seferi gayretlerini sona

³⁹² Diffie, B. W. ve Winius, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 24-26.

erdirmiştir. Haçlı seferi için Portekiz tarafından hazırlanan 12 000 kişilik ordu, Fas'ın Alcacer-Seguer şehrinin işgalinde kullanılmıştır. Sonuçta, Konstantinapol'un Osmanlılarca işgali, Portekiz'in Afrika'daki hayallerinin gerçekleşmesine hizmet etmiştir.³⁹³

Portekiz'in denizci stratejisi sadece Denizci Henry'nin dönemi ile sınırlı kalmamıştır. Afrika'nın etrafından dolaşarak Hindistan'a ulaşılması, sonrasında Hindistan'da ticaret merkezlerinin kurulması, bilahare Hindistan Valiliği makamının tesis edilerek Hindistan'ın kıyı kesimlerinin ve Hint Okyanusundaki deniz ticaret yolları kilit mevkileri olan Malakka Boğazı, Hürmüz Boğazı, Kambay Körfezi, Aden Körfezi gibi merkezlerin fethedilerek Portekiz'in İmparatorluk haline gelmesi sağlanmıştır. Bu fetihler, Portekiz deniz kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Karal Dinis'ten sonra tahta geçen tüm Portekiz kralları denizci strateji izlemişlerdir. Hint Okyanusunda Portekiz deniz Kuvvetleri ile rekabet edebilecek tek deniz kuvveti yine Osmanlıların Mısır'da konuşlandığı deniz kuvvetleridir. Portekiz anakarasından yıllık filolar halinde gönderilen Portekiz deniz filoları ile Osmanlıların Mısır'daki deniz filosu Hint okyanusunda zaman zaman karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı Mısır filosu daha güçlü olmasına rağmen Hindistan'daki Müslüman devletlerin bu filoya yeterince yardım etmemeleri nedeniyle bu filo Portekiz filolarına karşı başarılar kazanmasına rağmen her defasında Mısır'a dönmek durumunda kalmış ve Hint okyanusunu Portekiz deniz gücüne bırakmıştır. Osmanlı Mısır Filosunun en büyük başarısı ise Hint Okyanusuna hâkim olan Portekiz deniz gücünü Kızıldeniz'e hâkim olmasını engellemesidir. Eğer, Portekiz deniz gücü Kızıldeniz'e de hâkim olabilseydi, Portekiz'in Hindistan İmparatorluğu'nun batı ile bağlantısı Akdeniz üzerinden de sağlanabilecek ve İmparatorluğun ömründe daha uzun olabilecekti. Ancak, Osmanlı Mısır Filosu, Portekiz deniz gücünün Kızıldeniz'e hâkim olmasını engelleyerek Portekiz İmparatorluğu'nun ömrünün kısılmasına neden olmuştur.

Portekiz denizci stratejisi, keşiflere başlanan 1415 yılından itibaren taarruzi bir strateji olmuştur. Keşif faaliyeti başlı başına taarruzi bir karakter taşımaktadır. Keşfedilen önemli yerlerin fethi de taarruzi strateji ile gerçekleştirilmiştir. Direkt ve Endirekt strateji metotlarından direkt strateji metodu kullanılmıştır. Portekiz keşifçileri aynı zamanda asker olduklarından keşfedilen yerlerin fethedilmesinde de büyük bir problemle karşılaşmamıştır. Portekizli denizciler düşmanları karşısında sayıca az olmalarına rağmen

³⁹³ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 108-109.

mücadeleyi seven karakterleri, eğitimleri, teknolojik olarak üstünlükleri ve tecrübeli olmaları nedenleri ile kendilerinden sayıca üstün olan düşmanlarını yenmeyi başarabilmişlerdir.

Portekiz devlet adamları milli menfaatleri tehdit altında olduğunda diplomatik yöntemleri kullanmaktan da çekinmemişlerdir. Diplomatik yöntemler olarak genelde barışçıl yöntemleri kullanmışlar ve en büyük rakipleri olan İspanyollar ile milli menfaatlerini ilgilendiren sorunlarda müzakerelerle sorunları çözme yöntemini tercih etmişlerdir. Zamanı geldiğinde tek taraflı kararlar alarak uygulamaya koyan Portekiz, bu kararlarının sorgulanması durumunda müzakerelerle sorunu çözmeye çalışmıştır.

4.5.2. Portekiz Askeri Stratejisinin “Askeri Stratejinin Boyutları” Açısından Analizi

Portekiz’in denizci stratejisi, stratejinin boyutları açısından incelendiğinde şu hususlar tespit ortaya çıkmaktadır. Portekiz’in denizci, taarruzi ve direkt bir strateji izlemesinde insan boyutu çok önemlidir. Portekiz’in kuruluşu sonrasında Kral Dinis’ten itibaren tüm krallar denizci stratejinin Portekiz için en doğru strateji olduğuna inanmış, kral olarak hem askeri ve hem de sivil otoritenin başında olmaları nedenleriyle bu stratejinin uygulanması hususunda herhangi bir zorlukla karşılaşmamışlardır. Hatta Denizci Henry gibi prenslerde seyir okulu gibi kurdukları kurumlarla bu stratejinin tetikçisi ve destekçisi olmuşlardır. Portekiz’in nüfusu büyük bir imparatorluk kurmak ve sürdürmek için yeterli olmamasına rağmen Portekiz kralları ve devlet adamları ihtiyaç duyduklarında eğitilmiş ve tecrübeli gördükleri insanları başka ülkelere kendi ülkelerine davet ederek bu ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Kral Dinis’in Cenevizli Amiral Pessanha’yı ülkesine davet edip Deniz Kuvvetleri Komutanı yapması Portekiz devlet adamlarının strateji oluşturmada insan boyutuna verdikleri önemi göstermektedir.

Portekiz askeri stratejisinin toplum boyutuna bakıldığında, Portekiz toplumunun karakter yönünden mücadeleci, milli bilince, dil ve tarih birliğine sahip, milli birlik ve beraberliğini sağlamış, dini inançları kuvvetli, macerayı seven ve sanki ticaret için yaratılmış bir toplum görülmektedir. Portekiz’de ticaret, devletin yapısına işleyerek siyaseti de yönlendiren bir unsur haline getirilmiş ve toplumun hayati milli menfaatlerinin içerisinde yerini bulmuştur. Ceuta’nın fethinde, İspanyolların kuzey Afrika’da Portekiz’den önce üs elde ederek Portekiz tüccarlarının ticaret imkânlarını engelleyebileceği değerlendirilerek karar alınmış

ve o zamana kadar Portekiz ordusunun tecrübe sahibi olmadığı Amfibi deniz geçişi yapılarak ordu bir anlamda hayati menfaat olarak değerlendirilen ticaretin sürdürülmesi amacıyla tehlikeye atılmıştır. Portekiz kâşiflerinin Lizbon'dan kalkarak Afrika'nın etrafından Hindistan'a kadar gittikleri 12 000 millik mesafenin katedilmesindeki amaç yeni ticaret yollarının bulunmasına yöneliktir.

Portekiz askeri stratejisini etkileyen diğer boyut kültür boyutudur. Portekiz toplumunu ulus devlet haline getiren ve millet yapan ortak değerler, milli bilinç, dil ve tarih birliği, bağımsız bir devlet olarak yaşama isteği, ticaret gibi tüm toplumu kucaklayan idealler ve davranışlar Portekiz toplumunun kültürünü oluşturmuştur. Ticaret, Portekiz toplumu için bir kültüre dönüşmüştür. Portekiz Hindistan'ında görev yapıpta görevi sona eren valiler ve askerler görevden ayrıldıktan sonra hemen hemen tümü ticaretle uğraşmaya başlamışlardır. Kralların bile ticaret yapmaları gerçekten bir Portekiz ticaret kültürünün oluştuğunun delilidir. Stratejik kültürel ayrımcılığın sınıflarından olan milliyetçilik Portekiz milliyetçiliği ile coğrafya, Portekiz devleti ana karası sınırlarının tarih boyunca çok fazla değişmemesi ile belli bir dalda uzmanlık, Portekiz halkının ticarete ve denizcilikte gösterdiği başarılar ile ve büyük stratejinin varlığı ticaretin devamlılığının sağlanması hususunda Portekiz milletinin kararlılığı ile açıklanabilir. Portekiz stratejik kültürü stratejistlerin, askerlerin ve halkın ruhuna işlemiş olduğundan onlarla beraber savaflara ve seferlere de taşınmıştır.

Siyaset, Portekiz askeri stratejisini etkileyen diğer bir askeri strateji boyutudur. Savaş şiddet içeren bir faaliyet ve şiddette siyasi hedefler için bir vasıta olduğuna göre, askeri stratejinin siyasi boyutu da ona anlam yükleyen bir boyuttur. Askeri stratejide askeri hedefleri belirleyen unsur siyasi hedeflerdir. Askeri hedeflerle siyasi hedefler uyum içerisinde olmalıdır. Bu çerçevede Portekiz askeri stratejisini incelediğimizde, başlangıçta uyum içerisinde olduğu gözlenen askeri ve siyasi hedeflerin, Portekiz'in hayati milli menfaatleri içerisinde yer alan ve siyasi hedeflerinden biri olan doğu ile olan ticaretin devamlılığının sağlanmasının Müslüman devletler tarafından engellenmesi üzerine, Afrika kıtasının etrafından dolaşarak Hindistan'a ulaşmak askeri hedefi olarak belirlenmesi, Portekiz askeri gücünün elde mevcut kaynaklarla ulaşılması güç askeri hedef haline gelmesine neden olmuştur.

Portekiz’de siyasetçiler ile askerler arasında mevcut olan diyalog, askeri strateji ile siyasetin arasındaki en büyük sorunlardan biri olan diyalog eksikliği sorununu ortadan kaldırmıştır. Portekiz kralı aynı zamanda ordunun da komutanıdır. Dolayısıyla siyasi otorite ile askeri otoritenin bir kişide toplanması sonucu askerlerle siyasiler arasında diyalog eksikliği yaşanmamış, zorlu bir askeri hedef olan Hindistan’a ulaşma yolunda siyasi güç tarafından askeri güce her türlü destek sağlanmıştır. Ancak, Hindistan’a ulaşılması sonrasında orada geleceğe yönelik bir Portekiz Hindistan imparatorluğu oluşturulması, Hint okyanusu, İran Körfezi ve Kızıldeniz’de deniz kontrolünün sağlanması hususlarında gerekli devlet desteğinin sağlanamaması, siyasi ve askeri otoritenin aynı kişide toplandığı Portekiz sisteminde bile askeri hedeflerin tam olarak ele geçirilememesine ve dolayısıyla da siyasi hedeflere ulaşamamasına neden olmuştur.³⁹⁴ Bunda, Hint okyanusunu ve İran körfezinin kontrolünü ele geçiren Portekiz deniz gücünün, Osmanlı Türk denizcilerinin hâkim olduğu Kızıldeniz’de deniz kontrolünü ele geçirememeleri ve dolayısıyla da Akdeniz vasıtasıyla doğu ticaretinin kontrolünü sağlayamamaları da en önemli etkindir.

Stratejide ahlak kurallarının göz önüne alınması stratejinin bir diğer boyutudur. Bunun için ahlaki değerler açısından o dönemin ahlaki kurallarının göz önüne almak gereklidir. Ahlak kuralları savaşın doğasına aykırı olan kurallardır. Portekiz’in uyguladığı askeri stratejide de savaşın doğal kurallarından olan aldatma ve hile ahlak kurallarına aykırı olmasına rağmen her dönemde yoğun olarak kullanılmıştır. Doğal olarak savaşlarda insanlar öldürülmüştür. Ancak, Portekiz silahlı gücü, yeni keşfettikleri yerlerdeki yerli halka hiçbir zaman vahşice davranmamış, döneminin savaşlarda uygulanan ahlak kurallarına uygun olarak hareket etmiştir. Hindistan’da yerli halka yönelik adaletli, dürüst ve insani davranışlar, Portekiz askerlerinin Hindistan’a yerleşmelerinde önemli rol oynamıştır.

Diğer bir strateji boyutu ekonomi ve lojistikdir. Ticarete dayalı Portekiz ekonomisinin başarılı olması Portekiz siyasetçileri ve askerlerinin başarılarından kaynaklanmaktadır. Daha kuruluş döneminde Avrupa’nın önemli devletleri olan İngiltere ve Fransa ile yapılan ticaret antlaşmaları, Dönemin en yetenekli denizcileri ve ticaret adamlarına sahip Cenevizli ve Venedikli denizci ve tüccarların Kralın gayretleriyle Portekiz’e getirilmeleri, ticaretin devamlılığının sağlanması ve yeni ticaret yollarının keşfi maksadıyla Portekizli

³⁹⁴ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 430-431.

denizcilerin Afrika'yı, Hindistan'ı, Güney Amerika'yı ve birçok yeni toprakları keşfetmeleri ekonomik boyutun ne derecede önemle dikkate alındığını göstermektedir. Hindistan'ın keşfi için Portekiz ana karasından deniz yoluyla 10 000 mil yol katedilerek yeni kaynaklara ulaşmak, Portekiz askeri stratejistlerinin ekonomi ve lojistiğe verdikleri önemin göstergesidir.³⁹⁵

Portekiz'in kısıtlı kaynaklarının ekonomi ve silahlı kuvvetler arasında tahsisinde ekonomi her zaman ön planda olmuştur. Ancak, ekonominin geliştirilebilmesi için silahlı kuvvetlerin kullanılması gerektiğinde, silahlı kuvvetlere gerekli kaynak tahsisi de yapılmıştır. Örneğin, ticaretin geliştirilmesi için Portekiz'in Hindistan'daki kuvvetlerine yapılan harcamalar ticari gelir olarak Portekiz ekonomisine ve Portekiz'in bir güç olarak yükselmesine katkıda bulunmuştur. Fas'ta Müslümanlara karşı savaşta kullanılmak üzere Hindistan'daki silahlı güç için yapılan harcamalar azaltıldığında Hindistan vasıtasıyla yapılan ticarete aksamalar olmuş ve bu da Portekiz'in ekonomisini sekteye uğratmış, ayrıca uluslararası ortamda mevcut olan otoritesi ve gücünün azalmasına da neden olmuştur.

Portekiz devlet adamları Portekiz silahlı kuvvetlerinin lojistiğine de büyük önem vermiş, bilim adamları tarafından okyanus aşırı seyir yapmak üzere yeni tip yelkenli gemilerin dizayn ve inşasına, okyanusta seyir yapma teknolojisinin geliştirilmesine, yeni haritalar üretilmesine, gemi adamlarının sağlık sorunlarının giderilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Döneminde Portekiz denizcileri dünyanın en ileri denizcilik teknolojilerine sahip olmuştur.

Stratejinin boyutlarından bir diğeri organizasyon boyutudur. Strateji oluşturma ve uygulama faaliyetinde bir organizasyonun kurulması gerekliliği stratejilerin başarılı olabilmesi için bir gerekliliktir. Strateji oluşturma ve uygulama işlemi Portekiz İmparatorluğunda organize bir şekilde yapılmamıştır. Ancak, başlangıçta stratejiler oluşturulurken Portekiz kralları tarafından yapılan değerlendirmeler bir stratejistin yapabileceği şekilde yapılmış, sonraki dönemde tahta geçen krallarda başlangıçta tespit edilen bu stratejileri uygulamışlardır. Örneğin, Kral Dinis zamanında başlayan denizci strateji planlamaları ve uygulamaları, sonraki krallar tarafından da devam ettirilmiş, strateji

³⁹⁵ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 199.

planlamaları için bir organizasyon teşkil edilmemiş olsa bile başlangıçta tespit edilen stratejiler yükseliş döneminde de uygulanmıştır. Stratejilerin sürekli olmasını temin eden organizasyonlar mevcut olmasa da stratejiyi oluşturan kralların aynı kültürden gelmeleri stratejilerin devamlılığını sağlamıştır.

Diğer taraftan, Portekiz'in stratejiler geliştirmek üzere bir organizasyona sahip olmaması Portekiz İmparatorluğu'nun yükselişinin sona ermesinde en büyük etkenlerden biri olmuştur. Hindistan Valisi Albuquerque'nin Hint okyanusundaki deniz kontrolünün sağlanması amacıyla talep ettiği kuvvetlerin Kral Manuel'in Fas'la ilgili imparatorluk hayallerinin gerçekleştirilmesine tahsis edilmesi nedeniyle kendisine verilmemesi Portekiz Deniz Kuvvetlerinin Hint okyanusunda deniz kontrolünü sağlayamamasına ve dolayısıyla da gelecekte Hindistan'ın kaybedilmesine neden olmuştur.³⁹⁶

Stratejinin boyutlarından olan askeri yönetim, askeri strateji için önemli boyutlardan birisidir. Başlangıçta kara kuvvetleri ağırlıklı olan Portekiz silahlı kuvvetleri, denizci bir stratejinin benimsenmesi ile deniz kuvvetleri ağırlıklı bir yapıya dönüşmüştür. Portekiz halkının mücadeleci karakteri, maceracı yapısı, milli bilince ve ulus devlet yapısına sahip olması milli bir ordunun teşkil edilmesinde kolaylık sağlamıştır. Ayrıca, Portekizlilerin dinlerine düşkün oluşları da Müslümanlara karşı haclı seferlerinin düzenlendiği dönemde maceracı Portekiz gençleri için din uğruna savaşın çekiciliğine kapılarak asker olmaları Portekiz silahlı kuvvetlerinin asker ihtiyacının karşılanmasında sorun yaşanmamasını sağlamıştır. Daha kuruluş döneminden itibaren Kralların da askerlerin başında savaşa gitmeleri Portekiz silahlı kuvvetlerinin silah, malzeme ve teçhizat yönünden savaşa hazır hale getirilmelerinde etken olmuştur. Portekiz'in nüfusu az olmasına rağmen hiçbir dönemde asker alma konusunda sıkıntı doğmamıştır. Okyanus aşırı yerleşimler için denizci asker temininde de sıkıntı olmamıştır. Ceneviz ve Venedik'ten devşirilen Portekiz denizcileri, Portekiz'in kendi denizcilerini de yetiştirerek İmparatorluğun denizci asker ihtiyacını karşılamıştır. Okyanus aşırı yerleşimlerde gerektiğinde yerli halktan oluşturulan yerel askeri güçlerde kullanılmış, ancak Portekiz silahlı kuvvetleri hiçbir zaman yerel güçlere dayalı bir askerlik sistemi oluşturmamıştır.

³⁹⁶ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 408.

Stratejinin boyutlarından olan bilgi ve istihbarat Portekiz askeri stratejistleri tarafından da kullanılmıştır. Portekiz anakarasında Portekiz'in en büyük rakibi ve düşmanı olan Kastilya ve daha sonra da İspanya hakkında bilgi ve istihbarat toplama hususlarında büyük bir sorunla karşılaşılmamıştır. O devletlerin bünyesindeki Portekiz vatandaşları vasıtasıyla bilgi ve istihbarat toplamada sıkıntı yaşanmamıştır. Portekiz'in düşmanları arasında bulunan Fas Müslümanları arasında Portekiz'le ticaret yapan Müslüman tüccarlar bilgi ve istihbarat sağlamada yardımcı olmuşlardır. Ancak Portekiz'in Afrika'nın etrafından Hindistan'a gidiş faaliyetlerinde bilgi ve istihbarat toplamada zorluklarla karşılaşmıştır. Afrika'da Portekiz dilini konuşmayan yerlilerin, Hindistan'da da yine Portekiz'ce konuşmayan yerel Müslüman devletlerin mevcudiyeti istihbarat ve bilgi temini de ciddi sorunlar yaratmıştır. Afrika'nın doğusu ve Hindistan hakkında bilgi toplamak için doğuya gönderilen elçiler Paiva ve Covilha, Portekiz stratejistlerinin strateji oluşturmada bilgi ve istihbarata olan ihtiyaçlarını ortaya koymaktadır.³⁹⁷ Bu elçiler tarafından sağlanan bilgilerle Hindistan'ın keşfi stratejisine devam edilmiştir.

Stratejik kuram ve doktrin, stratejinin boyutu olarak Portekiz askeri stratejisi içerisinde kullanılmış boyutlardandır. Portekiz stratejistleri olan krallar, strateji oluşturmada stratejik düşünme süreçlerini daima kullanan stratejistlerdendirler. Ceuta'nın zaptedilmesi sürecinde uygulanacak strateji için tüm stratejik düşünme süreçlerinin kullanılmış olduğu görülmektedir. Aljubarrota savaşında da zaferi getiren unsurların başında General Perreira'nın strateji oluşturulurken tüm stratejik düşünme süreçlerini kullanması etkin olmuştur. Ancak, Kral Manuel'in Hindistan'daki silahlı kuvvetlerini güçlendirmek yerine Fas'ta Müslümanlara karşı savaş stratejisini benimsediği dönemde bu stratejik düşünme süreçlerinin uygulanmadı belirlenmiştir.

Stratejinin boyutları içerisinde teknoloji boyutunun diğer boyutlara nazaran değişmeyen bir önemi vardır. Her ne kadar teknolojinin ürettiği silahları insanların kullanmasından dolayı önem açısından insan boyutunun teknolojik boyuttan önce gelmesine rağmen teknolojinin sağladığı avantajlar nedeniyle bu boyutun önemi de zaman zaman insan boyutu kadar önemli olabilir. Portekiz, yükselişini yaşadığı dönemde denizcilik teknolojisi yönünden Dünyadaki tüm teknolojilere sahip olduğu gibi sahip olduğu nitelikli bilim adamları ve denizciler sayesinde de diğer devletlerden daha ileride teknolojilere sahip bir devlettir.

³⁹⁷ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 163-165.

Okyanuslarda uzun süreli seyir yapabilen “Caravel” ve “Nau” olarak isimlendirilen o dönemin en modern yelkenli gemileri teknolojik açıdan Dünyada eşi olmayan gemilerdir. Gemi seyir sistemleri, harita teknolojileri, gök cisimlerinden mevki koyma yöntem ve usülleri, manyetik pusulalar, gemi adamlarının sağlıklarını korumaya yönelik yeni usüller ve daha birçok yenilikler Portekizliler tarafından geliştirilmiş teknolojilerdir.

Askeri stratejide de teknoloji en yüksek seviyede dikkate alınmış ve uygulanmıştır. Topların gemilere yerleştirilmesi, gemi topları ile kara bombardımanı usülleri ve amfibi harekât uygulamaları Portekizliler tarafından yaratılan teknolojik yeniliklerdir. Ayrıca, düşman ve harekâtın icra edileceği coğrafya hakkında istihbarat toplanması, bu amaçla da elçiler görevlendirilmesi tarihte ilk defa Portekiz devleti tarafından uygulanan yöntemlerdir.

Askeri stratejide önemli boyutlardan bir diğeri askeri harekâtlar boyutudur. Askeri stratejinin başarılı bir şekilde planlanıp planlanmadığı uygulamaya geçtikten sonra belli olur. Askeri stratejilerin uygulamaları da barış dönemindeki caydırıcılığın sağlanması, gücün muhafaza edilerek güç dengesi oluşturulması, diplomatik ve diğer yöntemlerle savaşa gitmeden sorunların barışçı yöntemlerle kendi lehimize çözümlenmesi, savaş kaçınılmaz olduğunda da savaşlarda uygulanan taktiklerle planlanan askeri stratejinin uygulanarak askeri hedeflere dolayısıyla da milli hedeflere ulaşılmasının sağlanmasıdır. Bu nedenle de, barış döneminde ve savaş döneminde uygulanacak diplomatik yöntemler ve taktiklerde askeri stratejide başarı için önemli olmaktadır. Portekiz silahlı kuvvetleri, barışta uyguladıkları diplomatik yöntemler, savaşta uyguladıkları askeri taktiklerle büyük başarı sağlamışlardır. Aljubarrota savaşında uygulanan savaş taktiği askeri stratejinin başarılı olmasında önemli rol oynamıştır. Örneğin, Malakka, 900 Portekizli ve 200 Hintli askerden oluşan bir kuvvetle, aldatma ve hile yöntemlerini içeren dolaylı strateji kullanılarak ele geçirilmiş, düşman tarafından kullanılan fil tugayı da filleri hassas yerlerinden vurarak geri düşman üzerine gönderme yöntemiyle tesirsiz hale getirilmiştir.

398

Stratejinin diğer bir boyutu olan komuta yönünden de Portekiz devleti stratejik bir avantaja sahip olmuştur. Siyasi ve askeri otoritenin Kralın bünyesinde toplanması ile komuta

³⁹⁸ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 256.

yönünden başlangıçta bir sıkıntı yaşanmamıştır. Ancak, İmparatorluk Hindistan gibi anakarasından 10 000 mil uzaktaki toprakları bünyesine kattıktan ve fethettikten sonra bu toprakların yönetiminde komuta sıkıntısı yaşamaya başlamıştır. Portekiz gibi milli birlik ve beraberliğini sağlamış ulus devletler için Portekiz anakarasında komuta açısından herhangi bir sorun olmamıştır. Portekiz Deniz Kuvvetleri tarafından ana karasından uzakta, Atlantik'te adalar, Afrika kıyılarında şehirler, üsler, Hindistan'da geniş topraklar ele geçirildikçe anakarasından uzaktaki birililere komuta etmede sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorunu çözmek için Hindistan'a 3 yıllık sürelerle valiler atanmaya başlamıştır. Ancak, mesafelerin uzaklığı nedeniyle bu seferde valilere direktif vermede sorunlar başlamıştır. Bu sorunları çözmek için Hindistan'a atanan Valilere geniş yetkiler tanınmışsa da Valilerin kendilerine verilen yetkilerin dışına çıkmalarıyla komuta etmede sorunlar yaşanmaya devam etmiştir. Mesafeler nedeniyle bu sorunun çözümü mümkün olmamış, neticede bu sorun Hindistan'a yönelik askeri stratejideki başarısızlıkların en önemli nedenlerinden olmuştur.

Stratejinin diğer bir boyutu olan Coğrafya yönünden de Portekiz askeri stratejisi problemler yaşamıştır. Portekiz İmparatorluğu'nun ana karası haricinde sahip olduğu toprakların ana karasından uzaklıklarına bakıldığında, bu topraklarla ulaşımı sağlayacak teknolojilerin o dönemde mevcut olmadığı görülmektedir. Güney Amerika'dan Afrika kıyılarına, Asya'dan Hindistan'a, Çin'e Japonya'ya kara uzanan uzak kıtalarda İmparatorluk topraklarına sahip olmak, yeterli nüfusa da sahip olmayan Portekiz için en büyük sorunlardan birini teşkil etmiştir. Bu kadar dağınık olarak bulunan topraklar arasında ulaşım ve iletişimin tesisinde problemler yaşanmıştır. Denizci bir karaktere sahip Portekiz halkının bile o dönemdeki teknolojilerle bu toprakların idaresini idamesi mümkün olmamıştır. Nitekim nüfus bakımından daha yeterli olan İngiltere yarım asır sonra Portekiz'in sahip olduğu bu topraklara gelerek kendi hâkimiyetlerini kurmuş ve 20. yüzyıla kadarda bu hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir.

Askeri stratejinin boyutlarından sürünme, şans ve belirsizlik Portekiz askeri stratejisinde de zaman zaman etkili olmuştur. Örneğin, 1500 yılında, Vasco De Gama'dan sonra Portekiz'den Hindistan'a gitmek üzere yola çıkan Cabral, Atlantik'teki rüzgâr ve

akıntıların etkisiyle şans eseri Brezilya'yı keşfetmiştir.³⁹⁹ O dönem de Atlantik'teki çoğu adanın keşfi şans eseri yapılmıştır. Askeri stratejinin bu boyutunun teknolojinin gelişmesiyle etkisini azalttığı düşünülse de sürtünme şans ve belirsizliğin Portekiz askeri stratejisine etkili olduğu söylenebilir.

Askeri stratejinin boyutlarından biri olan düşman, Portekiz için anakarası açısından tarihi boyunca değişmemiştir. İspanya, Portekiz'in tarihi rakibi ve uluslararası güç mücadelelerinde düşmanı olmuştur. Ancak, Portekiz ne zamanki Dünya hâkimiyetini hedefleyen doğrultuda yükselişini sürdürmeye başlamış, uluslararası ortamda güç mücadelesinde bulunan o dönemin güçlü devletleri de Portekiz'in düşmanı olmuşlardır. Müslüman devletler, kuruluşundan itibaren Portekiz'in düşmanları olmalarına rağmen İber yarımadasını terk ettikten sonra Portekiz'in bekasını ve güvenliğini tehdit edecek derecede tehdit olma özelliklerini kaybetmişlerdir. Ancak, Portekiz halkı dinine düşkün bir halk olduğundan o dönemde Müslümanlara karşı yapılan Haçlı Seferlerinde aktif rol almak istemişler, hatta Papa'dan Müslümanlara karşı bir ordu oluşturma görevini almışlar, ancak Papa'nın vefatı sonrasında oluşturulan bu orduyu milli hedeflerini gerçekleştirmede kullanmışlardır.

Portekiz'in Ceuta'yı fethetmesi, Atlantik'teki adaların keşfi ile başlayan keşifler döneminde önce İspanya Portekiz'in karşısına rakip olarak çıkmış, Bilahare, Venedik devleti Akdeniz'deki ve Hint okyanusundaki gücünün zayıfladığını görünce Portekiz devletini kendine düşman olarak belirlemiş, Hindistan'ın zaptı sonrasında da Hint Okyanusu ve Kızıldeniz'de Osmanlı İmparatorluğu Portekiz'in karşısına muhasım devlet olarak çıkmıştır. Dönemin güçlü devletleri olan İngiltere, Fransa, Hollanda Portekiz devleti ile ticari ilişkiler içinde olmaları ve İtalya savaşları ile meşgul olmaları nedenleri ile güçlü olmalarına karşın Portekiz devletinin düşmanı olmamışlardır.

Stratejinin boyutlarından biri olan zaman, dönemin devletlerini aynı oranda etkilediğinden Portekiz için askeri strateji oluşturma ve uygulamada zamanın olumlu veya olumsuz anlamda bir etken olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak, Portekiz İmparatorluğu'nun sahip olduğu toprakların dağınık oluşu, oluşturulan bir stratejinin

³⁹⁹ Diffie, B. W. ve Winus, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 189-190.

uygulanması bakımından uzun zaman aldığından, strateji değişikliklerinin süratli bir şekilde yapılmasına imkân vermediğini de belirtmemiz gerekir.

4.5.3. Portekiz Askeri Gücünün “Güç Karakteristikleri” Açısından Analizi

Hegemon güçler ve yükselen güçlerin güç karakteristikleri; ; tercihen ada veya yarımada devleti olan uygun bir coğrafya, birlik ve bütünlüğünü sağlamış, açık ve koalisyon oluşturabilme yeteneğine sahip bir toplum, güçlü bir ekonomi ve küresel etkinliğe ulaşabilecek bir politik ve stratejik organizasyondur. Portekiz askeri gücü, bu güç karakteristikleri açısından analiz edildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Portekiz, İber yarımadasında Atlas okyanusuna açık bir yarımada devletidir. Kuruluşunda, doğusunda güçlü bir Kastilya ve yükseliş döneminde güçlü İspanya devleti olması Portekiz’in kısıtlı topraklarını genişletmesi için dikkatini Atlas Okyanusuna, Afrika’ya ve ticaretle uğraştığı için de Afrika kıtası güneyinden Hindistan’a ve Uzakdoğu’ya ulaşmaya vermiştir. Coğrafi mevkii olarak, deniz ticaret yollarının kesim noktasında olması nedeniyle diğer güçlere nazaran büyük bir avantaja sahiptir. Ancak, keşifler çağının başlaması sonrasında Afrika’da, Uzakdoğu Asya’da, Hindistan, Güney Amerika ve Atlantik okyanusundaki adalarda sahip olduğu toprakların ana karasına uzak olması, bu topraklara ulaşımın o dönemin teknolojileri ile uzun zaman alması, yeterli bir nüfusa sahip olmayan Portekiz için büyük dezavantaj yaratmıştır. Dağınık topraklar arasındaki ulaşım ve iletişim yetersizliği, yetersiz nüfus başlangıçtaki coğrafi avantajın dezavantaja dönüşmesine neden olmuştur.

Siyasal istikrar ve Açık toplum özellikleri açısından bakıldığında; Portekiz’in dönem içerisinde sosyal yapıyı bozabilecek ne sosyal çalkantılara, ne askeri darbelere, ne hukuk dışı hükümet değişikliklerine ve ne de dış güçlerin tecavüzüne maruz kaldığı görülmemektedir. O dönemde; sosyal istikrar ve dayanışmayı perçinleyen 1383-1385 yılları arasındaki burjuva isyanı hariç istikrarı bozucu herhangi bir olay meydana gelmemiştir.⁴⁰⁰ Portekiz’de tek bir lisan konuşulması, milli hedeflerde birlik ve beraberliğin sağlanmış olması, demokratik yönetim sisteminin başlangıçtan itibaren benimsenmesi açık bir toplumun oluşmasına imkân sağlamıştır. İstikrarlı, refah içerisinde ve milli birliğini sağlamış Portekiz, dışarıdan göçmenlerin, turistlerin, yatırımcıların,

⁴⁰⁰ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 222.

denizciler gibi yetenekli insanların Portekiz'e cezbedilerek Portekiz'in ekonomisi ve askeri gücüne katkı yapmalarına imkân tanınmıştır.

Ekonomik Liderlik açısından bakıldığında; Portekiz'in döneminin önemli ticaretle uğraşan ekonomiye sahip olduğu görülmektedir. Uzun mesafeli ticaret, deniz ulaştırması ve yüksek karlar sağlayan kıymetli metaller ve baharat ticaretinde Portekiz, diğer büyük güçlere nazaran daha ileri bir ekonomi durumundadır. Ekonomisinin büyüklüğü ve yaratıcılık dışında uzak mesafelere ulaşım ve haberleşmede yaratılan teknolojiler, Karavel gibi okyanuslardaki fırtınalara dayanıklı ve uzak mesafelere seyir yapabilen yelkenli gemilerin inşası, Portekiz ekonomisinin güçlenmesini sağlamıştır. Portekizli tüccarların oluşturduğu serbest Pazar, uluslararası ekonomik sistemin oluşturulmasının da zeminini hazırlamıştır.

Portekiz'in oluşturmuş olduğu ilk ulus devlet sistemi, coğrafi konumu, siyasal istikrar ve açık toplum özellikleri, ekonomideki küresel girişimi, deniz gücünün oluşumu ile bir organizasyona kavuşmuş ve uluslararası alanda stratejik bir sistemin oluşumuna neden olmuştur. Uluslararası sistemi kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirmek isteyen küresel güçlerin sahip olması gereken yeteneklerin başında gelen deniz gücünün önemi, Portekiz tarafından daha devletin kuruluş aşamasında anlaşılacak o dönemin en güçlü deniz gücü oluşturulmuştur. Gemi yapım teknolojisindeki yenilikler, okyanuslardaki fırtınalara dayanıklı teknelerin inşası, modern seyir sistemlerinin geliştirilmesi, diğer ülkelerdeki tecrübeli denizcilerin Portekiz'e getirilmesi, denizcilerin yetiştirilmesi için okul açılması gibi faaliyetlerle uluslararası sitemi yönlendirecek bir deniz gücü oluşturulmuş ve hegemonik dönem öncesinde yapılan küresel savaşlar kazanılarak yükseliş döneminin idamesi sağlanmıştır.

5. BRİTANYA İMPARATORLUĞUNUN YÜKSELİŞ DÖNEMİNDEKİ ASKERİ STRATEJİSİ

5.1. Giriş

Bir zamanlar dünya nüfusunun kabaca dörtte birini yöneten, yeryüzünün yaklaşık aynı orandaki kesimini kapsayan ve neredeyse bütün okyanuslarda hüküm süren Britanya İmparatorluğu,⁴⁰¹ istisnasız gelmiş geçmiş en büyük imparatorluktur.⁴⁰² Britanya İmparatorluğu, ayrıca, en parlak döneminde, 5 kıtada 38 milyon kilometrekarelik yüzölçümüyle,⁴⁰³ tarihte kurulan diğer büyük imparatorluklar arasında 13. yüzyılda kurulan 25 milyon kilometrekarelik Moğol İmparatorluğu'nu da geride bırakmıştır.⁴⁰⁴ Küçük bir ada ülkesi olan İngiltere'nin 16. yüzyıldan 19. yüzyıl sonuna kadar dünya politikasını yönlendiren, üzerinde güneşin batmadığı topraklara sahip bir imparatorluk haline gelmesindeki başarı, sadece İngiliz bilim adamlarının değil tüm dünya bilim adamlarının araştırdığı konuların başında gelmiştir.

Küresel devletler sisteminin başlangıcı olarak kabul edilen Rönesans sonrası dönemden itibaren geçen 500 yıllık sürede ortaya çıkan küresel güçler içerisinde Britanya İmparatorluğu'nun ayrı bir yeri ve önemi vardır. Britanya İmparatorluğu; bu dönemde iki kez uzun sürelerle Dünya politikasını yönlendirmede liderlik yapmış ve küresel uluslararası sistemi yönetmiştir. 1688 yılında XIV. Lui savaşları ile başlayan I. Britanya İmparatorluğu döneminde, 1714-1763 yılları arasında hegemonik güç olarak uluslararası sistemi yönetmiş, 1764-1792 yılları arasında da Fransa ile hegemonik güç mücadelesine girerek dönem sonunda bu gücünü kaybetmiştir. 1792 yılında Fransa İhtilali ve Napolyon savaşları ile başlayan II. Britanya İmparatorluğu döneminde; 1815-1873 yılları arasında tekrar hegemonik güç olarak uluslararası sistemi yönlendirmiş, 1874-1914 yılları arasında

⁴⁰¹ Britanya İmparatorluğu; 16. ve 17. nci yüzyıllarda Büyük Britanya adasının tamamı ve İrlanda adasının kuzey kısmı ile bazı diğer Britanya adalarını kapsayan “Birleşik Krallık (United Kingdom)” tarafından yönetilen Dominyonlar, Koloniler, Sömürgeler, Protektolar, Mandalar ve diğer bağımlı bölgelerden oluşan bir imparatorluktur. Birleşik Krallık 3 devletten oluşmaktadır. Galler, İngiltere, ve Kuzey İrlanda. İngiltere, bu 3 devletin en büyük ve merkezi olanıdır. Birleşik Krallık, 1707 yılında İskoçya ile birleşerek “Büyük Britanya Krallığı” adını almıştır. İngiltere adı günümüzde yaygın olarak Birleşik Krallık ve Büyük Britanya anlamında kullanıldığından bu tez kapsamında da bu üç isim zaman zaman birbirleri yerine kullanılmıştır.

⁴⁰² Ferguson, N. (Mart 2011). *İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirdişi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 11

⁴⁰³ Ferguson, N. (2004). *Colossus: The Price of America's Empire*, The Penguin Press, New York, 15.

⁴⁰⁴ Münkler, H. (2009) *İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin mantığı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 17

yaşanan savaşlar sonrasında ise yerini Amerika Birleşik Devletlerine bırakmıştır. Britanya İmparatorluğu'nun bu iki dönemi farklılıklar içermesine rağmen, araştırma metodolojisine uygunluğu ve zaman yönünden diğer yükselen güçlerin yükselişlerini sürdürdüğü dönemlere yakınlığı dolayısıyla bu tez incelemesinde Britanya İmparatorluğu'nun M.S. 1688-1792 yıllarını kapsayan I. Dönemi incelenmiştir.

5.2. Britanya İmparatorluğu Kuruluş ve I. Yükseliş Dönemi Önemli Olayları

Kurulduğu dönemde Birleşik Krallık olarak adlandırılan Britanya İmparatorluğu'nun en eski halklarını “Keltler” oluşturmaktadır. M.Ö. 55-M.S. 410 yılları arasında Roma İmparatorluğuna bağlı bir eyalet olan Britanya adaları 5. Yüzyılda Hristiyanlığın etkisine girmiş, Cermen soyundan bir halk olan Anglosaksonlar ve 11-12. yüzyılda da yine Cermen ırkından olan Normanlar adayı ele geçirmişlerdir. İngilizler, Cermen soyundan olan Anglosaksonlar ve Norman ırklarının devamını oluşturmuşlardır. İskoçlar, Galliler ve İrlandalılar ise Keltlerin devamı sayılmaktadır. 8. Yüzyıldan itibaren İskandinav istilasına da uğrayan Britanya adası 11. Yüzyılda Danimarkalı Büyük Knud tarafından fethedilmiştir. Ancak, Anglosakson hanedanından olan Edward İngiltere'nin bağımsızlığını sağlamıştır. Onun ölümü üzerine tahta geçen Harold'u tanımayan Normandiya Dükü I. William beş yıl süren savaşlar sonucunda Britanya adasına egemen olmuştur. Normandiya krallarının Avrupa'da Bugünkü Fransa topraklarını ihtiva eden geniş bir bölgeye hâkim olmaları nedeniyle Britanya adasında hâkim olan Anglosakson kültürü, Norman kültürünün etkisinde kalmış, bu kültür etkileşimi zamanla Yüzyıl Savaşları(1337-1453) olarak da isimlendirilen savaşlara neden olmuştur.

14. ve 15. yüzyıllarda iç savaşlar ve veba gibi ölümcül hastalıklarla boğuşan İngiltere, 1455-1487 döneminde yaşanan “Güller savaşı” sonucunda Tudor Hanedanının hâkimiyetine geçmiştir. Tudor hanedanı döneminde güçlenen Birleşik Krallık, I. Elizabeth döneminde 1588 yılında o dönemde Avrupa'nın en güçlü donanması olan İspanyol donanmasını yenilgiye uğratarak ve İrlanda'yı İngiltere topraklarına katarak Britanya İmparatorluğunun temellerini atmıştır. 17. yüzyılda giderek güçlenen İngiltere Krallığı deniz gücüne verdiği önem sayesinde Kuzey Amerika'da da koloniler kurmaya başlamış, 1707 yılında İskoçya krallığı ile birleşme sonrasında Büyük Britanya Krallığı kurulmuştur.

Aslında, Britanya İmparatorluğu'nun temelleri İngiltere ve İskoçya iki ayrı devlet iken atılmaya başlamıştır. Denizaşırı keşiflerde Portekiz ve İspanya'nın başarıları, Amerika kıtasının 1492 yılında İspanyollar adına Kristof Kolomb tarafından keşfi sonrasında İngiltere kralı VII. Henry, Denizci John Cabot'u İngiltere adına denizaşırı toprakları keşfetmek, fethetmek ve ilhak etmek üzere görevlendirmiştir.⁴⁰⁵ John Cabot, 1497 yılında Atlas okyanusuna açılmış ama bir keşifte bulunamadan geri dönmüştür. Bir yıl sonra bir sefere daha çıkmışsada geri dönmemiştir. Bu seferlerden sonra İngilizler 16. Yüzyılın sonlarına kadar denizaşırı topraklarda koloni kurmaya yönelik herhangi bir girişimde bulunmamışlardır.

Bu arada dini yönden Protestan reformu yapan İngiltere ile Katolik İspanya'nın arası açılmıştır. Bu dönemde, İspanya Amerika'ya yerleşmiş, Portekiz, Afrika kıyılarından Hindistan, Çin ve Japonya'ya kadar uzanan ticaret merkezleri kurmuş, Brezilya'yı keşfetmiş, Fransa da birliğini sağlayarak bugünkü Fransa bölgesine yerleşmeye başlamıştır. Keşifler çağında geride kaldığını gören İngiltere Kralı, 1562 yılında denizcilerine Batı Afrika'dan Kuzey Amerika'ya köle taşıyan İspanyol ve Portekiz gemileri ile Amerika'daki İspanyol limanlarına ve Amerika'dan yeni Dünyanın hazineleriyle İspanya'ya dönen İspanyol gemilerine saldırı emri vermiştir. Bir nevi korsanlık olan ve 1604 yılına kadar devam eden İspanyollarla savaş döneminde her yıl 100 ile 200 civarında gemi İspanyol gemilerini taciz etmek için denize açılmış ve her yıl 200 000 sterlin civarında bir ganimet sağlanmıştır.⁴⁰⁶ Aslında İngiliz denizcileri korsanlığa iten ve denizcilikte İspanyollardan ve Portekizlilerden geri kalmalarına neden olan olay doğanın bir oyunudur. Olay Atlas okyanusundaki rüzgârların ve akıntıların saat yönündeki düzeninden kaynaklanmaktadır. Portekiz ve İspanyol gemileri İber yarımadası ile orta Amerika arasında görece kolay yol alma üstünlüğüne sahiptir. Buna karşılık, Atlas Okyanusunun kuzey doğusundaki rüzgârlar yılın büyük bölümünde güneybatı yönlü olduğu(yani güneybatıdan geldiği) için, Kuzey Amerika'ya giden İngiliz gemilerine göre ters yönde esmektedir. Güney Atlantik'teki kuzeydoğu yönlü baskın rüzgârları izleyerek Karayiplere ve kuzey Amerika'ya gitmek çok daha kolaydır. İşte bu doğa olayı İngilizlerin

⁴⁰⁵ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirşi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 29.

⁴⁰⁶ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirşi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 33.

Atlantik'e açılmada gecikmelerine ve dolayısıyla da denizcilikte geri kalmalarına neden olmuştur.⁴⁰⁷

Korsanlıktan gelen gelirler İngilizleri tatmin etmemiştir. Daha İspanyollarla savaş devam ederken 1578 yılında kraliçe I. Elizabeth, Amerika kıtasında koloni kurmak için denizaşırı seferler düzenlenmesine izin vermiş, başlangıçta başarılı olamayan bu keşifler 1584 yılında Amerika kıtasında Kuzey Carolina topraklarında Roanoke adlı ilk İngiliz kolonisinin kurulmasıyla sonuç vermiştir. Ancak bu koloni uzun ömürlü olmamıştır.⁴⁰⁸

1604 yılında ispanya ile Londra Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma sonrasında İngiltere, denizaşırı topraklarda kendi kolonilerini kurmaya başlamış, başlangıçtaki başarısızlıklara rağmen Karayiplerde 1624 yılında Saint Kitts, 1627 yılında Barbados ve Nevis'te İngiliz yerleşimleri kurulmuştur. Koloniler Portekizliler tarafından Brezilya'da uygulanan kölelik sistemini uygulamaya başlamışlardır. Hollanda gemilerinin köle satın almasıyla şeker üreten bu yerleşimler hızla gelişmeye başlamıştır. İngiltere çıkardığı yasalarla İngiliz kolonilerinde yalnızca İngiliz gemilerinin ticaret yapabilmelerine imkân sağlamış, bu yasalar sayesinde de İngilizlerin karlılığı artarak yeni yerleşimler edinmelerinin yolu açılmıştır.

İngiltere, 1607 yılında Amerika'da ilk kalıcı yerleşim olarak bilinen Jamestown yerleşimini Virginia şirketi yönetiminde kurmuştur. 1609 yılında Bermuda'da bir İngiliz gemisinin adalarda batması sonrasında Bermuda yerleşimi kurulmuş, 1620 yılında İngiliz dini zulmünden kaçanlar için Amerika'da Plymouth barınağı oluşturulmuştur. 1634 yılında Katolikler için Maryland, 1636 yılında Rhode Island, 1639 yılında da Conneticut barınakları yine dini zulümden kaçanlar için tesis edilmiştir. İngiltere, 1655 yılında Jamaika adasını İspanya'dan devralmış, 1666 yılında Bahama adalarını sömürgeleştirmiş, 1663 yılında Carolina kolonisi, 1664 yılında Hollandalılardan alınan Fort Amsterdam New York olarak adlandırılarak kurulmuştur. 1681 yılında Pensilvanya kolonisi teşkil edilmiş, Amerika'da kurulan koloniler Karayip adalarında kurulan kolonilere nazaran daha az karlı olmalarına karşılık ılıman iklimi ve geniş arazileri nedenleriyle çok daha fazla göçmenin Amerika kıtasına göç etmesini sağlamıştır.

⁴⁰⁷ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirdiği*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 34.

⁴⁰⁸ Canny, N. (1998). *The Origins of Empire, The Oxford History of British Empire, Volume 1*, Oxford University Press. London.

1672 yılında kurulan Kraliyet Afrika şirketine Afrika'dan Karayipler'deki şeker plantasyonlarında ve Amerika'daki kolonilerde çalıştırmak maksadıyla köle ticareti imtiyazı verilmiştir. Bu imtiyaz sonrasında 1807 yılında İngiltere'de köleliğin kaldırılmasına kadar Afrika'dan 3,5 milyon civarında köle çalıştırılmak üzere Amerika kıtasına götürülmüştür.⁴⁰⁹ Bu rakamın o dönemde Amerika'ya göç eden beyaz göçmenlerin üç katından fazla olduğu belirlenmiştir. Köle ticaretinin karlı bir ticaret olması nedeniyle köle ticareti ile uğraşanların sayısı da zamanla artmış, ancak, kölelerin Amerika kıtasına deniz yoluyla sevinde köle taşıyan gemilerdeki kötü koşullar nedeniyle her 7 köleden birinin yolda öldüğü kayıtlardan ortaya çıkarılmıştır.⁴¹⁰

İngiltere gibi İskoçya'da denizaşırı topraklarda koloni kurma hevesine kapılmıştır. İskoçlar, 1698 yılında Panama'da Atlantik okyanusu ile Pasifik okyanusu arasında bir kanal açmak için bir yerleşim tesis etmiş, ancak, İspanyol saldırıları ve sıtma salgını nedeniyle İskoçlar bu projeden vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Bu girişim sonrasında da İskoçya ve İngiltere 1707 yılındaki birleşme antlaşmasıyla Büyük Britanya krallığını kurmuşlardır.

Portekiz 16. Yüzyıl başlarından itibaren Afrika kıtasının güneyinden deniz yoluyla Hindistan'a ulaşarak ticaret merkezleri kurmuş, zamanla bu merkezleri Endonezya, Çin ve Japonya'ya kadar uzatmıştır. İngiltere ve Hollanda ise Portekiz'in bu ticaret tekeli kırarak 17. Yüzyılın başlarında Doğu Hindistan ve Doğu Hint Adaları şirketlerini kurarak baharat ticaretine başlamışlardır. Hem Portekiz'le ve hem de kendi aralarında rekabet oluşan ortamda İngiltere ve Hollanda, Hindistan'daki şirketlerini geliştirmişlerdir. Ancak İngiltere ve Hollanda arasında çıkan savaşlar sonrasında 1688 yılında Oranje Prensi William'ın İngiltere tahtına geçmesi sonrasında iki devlet arasında barış anlaşması imzalanarak Doğu Hint Adaları Hollanda'ya, Hindistan'daki tekstil endüstrisi ise İngiltere'ye bırakılmıştır. Zaman içerisinde Hindistan'daki tekstil şirketi karlılık bakımından Doğu Hint adalarındaki baharat ticaretini geride bırakarak İngilizlere büyük kazançlar sağlamaya başlamıştır.

⁴⁰⁹ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirşi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 89

⁴¹⁰ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirşi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 93.

1688 yılında İngiltere ile Hollanda arasında yapılan barış her iki ülkenin “Dokuz Yıl Savaşları’na beraberce girmesine neden olmuştur. İngiltere kralı II. James’in İngiltere’yi Katolikleştirme çabaları büyük çoğunluğu Protestan olan İngiliz halkının ayaklanmasına neden olmuştur. İngiliz devlet adamlarının Oranje Prensi William’ın İngiltere’yi işgal etmesi ve eşinden dolayı İngiliz tahtı üzerinde hak iddia etmesi için kışkırtmalarıyla, Prens William ordusuyla İngiltere’ye gelip “Şanlı Devrim” olarak da adlandırılan kansız bir devrimle tahtı ele geçirip III. William adıyla İngiliz kralı olmuştur. Eski kral II. James ise Fransa’ya kaçmak zorunda kalmış, daha sonra İrlanda’ya geri dönerek III. William’ın ordularına karşı savaşıysa da başarılı olamamıştır. İngilizlerin bu başarıları sonrasında 12 Mayıs 1689 tarihinde Fransızlara karşı İngilizler, Hollandalılar ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu, Kutsal İttifak antlaşması imzalamışlardır. Cermen Prensleri, İsveç, İspanya ve Savoy Dükü de bu ittifaka dâhil olmuşlardır.

İngiltere, Avrupa kıtasında İspanyol Hollanda’sı, İtalya, Fransa ve kuzey Amerika’da İngiliz ve Fransızlar arasında yapılan “Dokuz yıl savaşları” sonucunda 1697 yılında Ryswick antlaşması imzalanmıştır. Dokuz yıl savaşlarının bu kadar uzun sürmesinin nedenlerinden birisi de İttifakın önemli üyelerinden Kutsal Roma Cermen İmparatorluğunun doğuda Macaristan topraklarında Avrupa içlerine doğru ilerleyen Osmanlı İmparatorluğu ordusunu durdurmak için kuvvetini Fransız ordularına karşı kullanamamasıdır. Savaşın en karlı çıkan III. William’ın İngiltere’si olmuştur. Savaşın galiplerinden Hollanda’nın askeri bütçesinin büyük bir bölümünü kara savaşlarına ayırması sonrasında eski gücünü yitirmesi nedeniyle sömürgecilikte yalnız kalan İngiltere 17. yüzyılda dünyanın en önemli sömürgeci gücü haline gelmiştir.

1700 yılında İspanya kralının ölmesi ve tahtını Fransa kralının torununa bırakması sonrasında “İspanya Veraset savaşı” olarak adlandırılan savaşın başlamasına neden olmuştur. Fransa ile İspanya’nın birleşmesini kendilerine tehdit olarak gören İngiltere, Hollanda ve Kutsal Roma Cermen imparatorluğu, Fransa ve İspanya’ya karşı 1714 yılına kadar sürecek savaşı başlatmışlardır. Savaşın esas sebebi İspanya’nın Fransa ile birleşmesinin yaratacağı güç değişikliği olmasına rağmen İspanya’nın denizaşırı topraklarının ekonomik olarak zenginliği de diğer önemli nedenler arasındadır. O dönemde İspanya’nın sahip olduğu topraklar, İspanya Hollanda’sı olarak adlandırılan Hollanda’nın bir kısmı ve Felemenk, İtalya’nın bir bölümü, Güney Amerika, Büyük Antiller, Kanarya

Adaları ve Filipinler'e kadar uzanan zengin ve geniş topraklardır. İspanya ve Fransa'nın birleşmesi demek bu topraklarında güçlü Fransa'ya katılması demektir.

Aslında, “İlk Dünya Savaşı” olarak da adlandırılan bu savaşta profesyonel ordular kullanılmış olması, savaşın nedeninin dini olmaktan ziyade politik ve ekonomik olması, deniz gücü üstünlüğünün etken olduğu bir savaş olması, Avrupa kıtası içinde olduğu kadar denizaşırı topraklarda da icra edilmesi nedenleriyle bu savaş, bundan sonra icra edilecek savaşların karakteristiklerini taşıması açısından da önemlidir. Fransa'nın yenilgisiyle sonuçlanan İspanya Veraset savaşı sonrasında Utrecht barışı imzalanmış ve İspanya toprakları bir anlamda kazananlar arasında paylaşılmıştır. Bu savaşın, kıta Avrupası üzerinde Fransız hâkimiyetinin kalkması ve uluslararası alanda güç dengesinin sağlanması yönünden önemli sonuçları olmuştur. Antlaşma sonucunda Britanya İmparatorluğu, Fransa'dan Kuzey Amerika'daki Newfoundland ve Acadia'yı, İspanya'dan ise Avrupa, Afrika ve Amerika kıtalarının arasındaki deniz ulaşımını kontrol eden stratejik bir mevkiye bulunan Cebelitarık'ı ve Akdeniz'de Minorka adasını alarak savaştan en karlı çıkan ülke olmuştur. Britanya İmparatorluğu, bu kazanımlarına ilaveten bir Dünya gücü olma yolunda kendisine büyük imkânlar sağlayacak İspanya'nın elinde bulunan Amerika'daki İspanyol kolonilerine köle satmaya izin veren bir hakkı da İspanya'nın elinden almıştır.

1756 yılında başlayan “Yedi Yıl Savaşları” Avrupa'da Büyük Britanya, Prusya ve Portekiz ittifakına karşı, Fransa, İspanya, Avusturya, Rusya ve İsveç ittifakı arasında, Avrupa, Hindistan, Kuzey Amerika, Karayip adaları, Filipinler ve Afrika'nın kıyı bölgelerinde gerçekleşmiştir. Savaşlar bu devletler arasında yapılmış olmasına rağmen esas mücadele; Fransa ile Büyük Britanya arasında denizaşırı sömürgelerin ve denizlerdeki üstünlüğün mücadelesi, Orta Avrupa'da da Avusturya ile Prusya arasındaki güç mücadelesidir. Yedi Yıl Savaşları Paris Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Savaşlar sonucunda; Büyük Britanya Dünya çapında deniz üstünlüğünü rakiplerine kabul ettirmiş ve sömürgeciliğini pekiştirmiştir. Ancak, Britanya'nın savaşların maliyetini ek vergiler olarak Amerika'daki kolonilerine yüklemeye çalışması, bu kolonilerin birleşerek Amerikan bağımsızlık savaşını başlatmalarına ve sonucunda da Amerika Birleşik Devletlerinin ortaya çıkışına neden olmuştur. Fransa ise bu savaşlar sonucunda ekonomik ve siyasi olarak gücünü kaybetmiş, Kuzey Amerika'daki topraklarının bir kısmını Britanya'ya, bir kısmını da İspanya'ya vererek ve Kuzey Amerika'dan tamamen çekilerek sömürgeci güç olarak varlığına son vermiş, bu kayıplar da kısa süre içerisinde Fransız ihtilalinin gerçekleştirilmesine neden

olmuştur. Diğer taraftan, Prusya Orta Avrupa'daki mücadeleden galip çıkmış, bu da Almanya'nın birleşmesini sağlamıştır.

Britanya İmparatorluğu'nun yükselişini sürdürmesinde önemli rol oynayan diğer bir bölge Hindistan'dır. Güneydoğu Asya'da bulunan Malezya Takımadaları, Diğer adıyla Doğu Hint Adaları ile ticaret amacıyla kurulmuş olan “Doğu Hint Adaları Şirketi” 1617 yılından itibaren Hindistan'daki Babür İmparatorluğu'ndan ticaret hakları alarak Hindistan alt kıtası ile ticarete ağırlık vermiş, Fransız Doğu Hindistan Şirketi ile mücadelelerini kazanarak Hindistan'da bir siyasi ve askeri güç haline gelmiştir. Doğu Hint Adaları şirketinin Hindistan'da bir siyasi ve askeri güç haline gelmesindeki en önemli olay 1757 yılında Fransızlara karşı Bengal savaşı ile beraber yapılan ve kazanılan Plassey Savaşı'dır. Bu savaş sonucunda yerel yöneticilerle beraber Britanyalıların Hindistan'da kontrol ettikleri alan büyük oranda artmış ve bu bölgede bölgesel bir güç haline gelmiştir. Britanya Hindistan'ı zamanla daha da büyüterek Britanya İmparatorluğu'nun hegemonik bir güç haline gelmesinde sağladığı kaynaklarla Hindistan İmparatorluğu ismini de almıştır.

Amerika kıtasındaki İngiliz kolonilerinde Yedi Yıl savaşı sonrasında savaşın mali yükünü hafifletmek için konulan vergilere yönelik başlayan anlaşmazlık 1775 yılından itibaren savaşa dönüşmeye ve sonrasında da Amerikan devrimine yol açarak 1776 yılında Amerika Birleşik Devletlerinin kurulmasına ve bu yeni devletle Britanya imparatorluğu arasında bir dizi savaşa yol açmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İspanya ve Hollanda gibi devletlerin yardımıyla bu savaşı 1783 yılında kazanmış, iki ülke arasında ticaretin yoğunlaştığı dönem sonrası ABD ile Britanya arasındaki barış 1812 yılında birbirlerinin topraklarını işgal ile sona ermiştir. İki ülke 1815 yılında imzalanan Gent Antlaşması ile savaş öncesi sınırlarına geri çekilmiştir. Britanya'nın bugünkü Kanada topraklarındaki varlığı ise uzun süre devam etmiştir.

Britanya İmparatorluğu, Amerika'daki kolonilerini 1718 yılından sonra Britanya'da suç işleyenlerin cezalarını çecekleri bir nevi hapisane olarak kullanmıştır. 1783 yılında ABD ile savaşı ve 13 koloniyi kaybeden Britanya, bu işlem için Amerika yerine Avustralya'yı seçmiştir. Avustralya'nın batı kısımları 1606 yılında Hollandalılar tarafından keşfedilmesine rağmen Hollandalılar Avustralya'yı sömürgeleştirmemiştir. İngiliz kâşif James Cook 1770 yılında Avustralya'nın doğu kesimini keşfettikten sonra bölge üzerinde Britanya adına hâkimiyet kurarak, 1787 yılından itibaren bu bölgeye Britanyalı suçluları

göndermeye başlamıştır. Bu suçlu gönderme işlemi 19. Yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Avustralya'nın Victoria eyaletinde altın bulunması sonrasında bu bölgeye göç başlamıştır. James Cook seyahati sırasında daha önce 1642 yılında Hollandalılar tarafından keşfedilen Yeni Zelanda'yı da ziyaret edip 1770 yılında bu adalara ilişkin de Britanya adına hak iddia etmiş, bu adalarda da ticaret istasyonları kurup bölgeyi de Britanya ticaret zincirine bağlamıştır.

Britanya İmparatorluğu'nun ikinci yükseliş dönemine damga vuran olayların en önemlilerinden birisi de “Napolyon Savaşları”dır. Britanya, 19. Yüzyılın başından itibaren başlayan Napolyon savaşlarında ezeli rakibi Fransa ile yeniden savaşmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde tehdit altında olan bölge sadece kıta Avrupası değil, Britanya adaları da Napolyon'un tehdidi altındadır. Bu nedenle de Britanya Napolyon savaşlarını kazanmak için büyük miktarlarda para ve kaynak harcamak durumunda kalmıştır. Napolyon savaşlarının kaderini etkileyen savaşlardan birisi “Trafalgar Deniz Savaşı”dır. 1805 yılında İspanya'nın güneyinde, Trafalgar Burnu batısında gerçekleşen bu deniz savaşında 39 savaş gemisine sahip Fransız ve İspanyol donanmasına karşı Amiral Nelson komutasındaki 21 savaş gemisine sahip Britanya donanması kayıpsız büyük bir zafer kazanmıştır. Fransız ve İspanyol donanması 39 gemisinden 22 sini kaybederken sadece savaşı kaybetmemiş, gelecekte kullanabileceği deniz gücünün büyük kısmını da kaybetmiştir. Bu kayıpla Napolyon'un Britanya'yı işgal etme planları da suya düşmüştür.

Kıta Avrupa'sında icra edilen Napolyon savaşları sonucunda kurulan ittifakların Fransa'yı mağlup etmesi sonrasında yapılan antlaşmalarla Britanya İmparatorluğu savaşın kazananları arasına girmeyi başarmıştır. Britanya; Fransa'dan İyon adalarını, Malta'yı, Mauritius, Saint Lucia ve Tobago'yu, İspanya'dan Trinidad'ı, Hollanda'dan Guyana ve Cape Town kolonisini topraklarına katmıştır. Bir kısım topraklarını kaybetse de savaşın kazananlarından bir tanesi Britanyadır. Bu dönemde, 1807 yılında çıkarılan Köle Ticareti Yasası ile Britanya köle ticaretini topraklarında yasaklamıştır.

1815 ile 1914 yılları arasındaki dönem Britanya'nın İmparatorluk yüzyılı olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde Britanya, yaklaşık 400 milyonluk nüfus ve 26 milyon kilometrekarelik yüzölçümü ile “Üzerinde güneş batmayan imparatorluk” haline

gelmiştir.⁴¹¹ Napolyon’a karşı kazanılan zafer ve denizlerdeki üstünlüğü Britanya’ya “Pax Britannica” olarak da bilinen Dünya güvenliğini sağlayan küresel bir devlet ünvanını sağlamıştır.

5.3. Britanya İmparatorluğu Yükseliş Döneminde Uluslararası Ortam

Britanya İmparatorluğu’nun yükseliş döneminde uluslararası ortamın en önemli özelliği, Avrupa’da çok kutuplu bir Avrupa devletler sisteminin olgunlaşması ve devletlerin birbirleriyle aralarındaki savaş ve barış kararlarını büyük ölçüde dinsel sebeplerle değil ulusal çıkarlar temelinde alma eğilimidir.⁴¹² Avrupa’daki bu çok kutuplu devletler sistemi içerisinde Fransa, Habsburg İmparatorluğu, Rusya, Prusya ve Büyük Britanya’nın oluşturduğu beş büyük güç uluslararası sistemi yönlendiren güçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya ve Prusya’nın Avrupa’nın kanatlarında yer alması, Habsburg İmparatorluğu’nun da dağılma sürecine girmesi sistemin yönlendirilmesinde Fransa ve Büyük Britanya’ya avantaj sağlamıştır.

Bu dönem öncesinde, 1494-1580 yılları arasında Portekiz, 1580-1688 yılları arasında da Hollanda küresel sistemin hegemonik gücü olarak kendisini kabul ettirmiştir. Portekiz; denizci stratejisinin sağladığı imkânlarla keşfettiği yeni topraklarda ticaret merkezleri kurarak, bu merkezler sayesinde uluslararası sistemi kontrol ederken, Hollanda’da yine denizci stratejisinin sağladığı imkânlarla deniz aşırı topraklarda ticaret merkezleri oluşturarak ve bunlara ilaveten de oluşturduğu finansal sistemle uluslararası sistemi yönetmiştir. Her iki ülkede ulus devlet yapısını benimsemiş, milli birlik ve beraberliğini güçlendirerek iç istikrarı sağlamış devlet yapısına sahiptir. Ulusal güvenlikleri yönünden denizci stratejiyi benimsemişler, gemi inşa sanayine ağırlık vermişlerdir. İdeolojik olarak da milliyetçiliği ve kapitalizmi uygulamayı devlet politikası olarak kabul etmişlerdir. Portekiz ve Hollanda ile beraber Osmanlı İmparatorluğu, İspanya ve İsveç’te o dönemin güçlü devletleri arasındadır.

Britanya imparatorluğu 17. Yüzyılın sonlarında bir Dünya gücü olarak uluslararası sistemde kendisine yer bulduğunda, kendisinden önce uluslararası sistemi yönetmiş bu iki

⁴¹¹ Parsons, T. (1999). *The British imperial Century, 1815-1914: A world History Perspective*, Rowman&Littlefield, 3.

⁴¹² Kennedy P. (2009). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (11. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 107.

Dünya gücüyle rekabet etme durumundadır. Portekiz, hegemonik güç olma yolunda yükselişini sürdürürken denizci strateji izlemiş, anakarasından çok uzakta ticaret merkezleri tesis ederken okyanus aşırı bu ticaretini sürdürmeyi açık denizlere uygun gemiler dizayn ve inşa ederek sağlamıştır. Ancak, 16. Yüzyılın ortalarından itibaren yeni tip gemiler dizayn ve inşa edemediğinden denizlerdeki bu egemenliğini sürdürememiştir. Portekiz'den sonra uluslararası sistemin liderliğini eline alan ve 17. yüzyılın sonlarına kadar da sürdüren Hollanda da iç politikadaki sorunlar, dış politikada uluslararası sistemi yönetecek bir vizyona sahip olunmaması, Portekiz'de olduğu gibi nüfusunun azlığı nedeniyle Dünya liderliğini uzun süre devam ettirebilmek için gerekli ve yeterli insan gücüne sahip olunmayışı, anakarasının diğer güçlü devletlere nispeten küçük olması, Afrika, Amerika gibi yeni keşfedilen kıtalardaki sorunları çözebilecek veya etkileyebilecek gücünün mevcut olmaması gibi sebeplerle bu gücünü devam ettirememiştir.⁴¹³ Ancak, Hollanda, Dünyaya parasal sistemi, borsayı, bankacılık sistemini, vergi sistemini organize bir şekilde yönetmeyi öğretmiştir.

Britanya İmparatorluğu yükseliş dönemi öncesinde Hollanda'nın Dünya genelinde kurduğu ticaret ve finans sistemiyle uluslararası sistemi yönlendirirken, İspanya'nın da bu sistemde Hollanda ile rekabet edebilecek bir güçte olduğu, ancak 1640 yılında Portekiz'in İspanya'dan bağımsızlığını kazanmasıyla uluslararası rekabetin aktörlerinde artma olduğu görülmektedir. Bunların ötesinde, bu dönemde uluslararası sisteme damga vuran en önemli olay, 80 yıl savaşları ve 30 yıl savaşları sonrasında imzalanan "Westphalia Barış Antlaşması"dır.⁴¹⁴ 1648 yılında, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu, Diğer Alman Prenslikleri, İspanya, Fransa, İsveç ve Hollanda arasında imzalanan bu antlaşma, bilim adamları tarafından küresel düzeyde uluslararası sistemin, modern çağın ve gerçek anlamda ulus devlet sisteminin oluşturulmasına imkân sağlayan bir antlaşma olarak değerlendirilmektedir. Devletlerin egemenliğinin, eşitliğinin ve bir devletin diğer devletlerin iç işlerine karışmaması prensibinin kabul gördüğü bu antlaşmaya uluslararası sistemde realist görüşün kuramcıları büyük önem atfetmektedir. Antlaşma ile Avrupa kıtasında Fransa, İngiltere, İspanya, Portekiz gibi güçlü devletler uluslararası sistemin aktörleri olarak ortaya çıkmışlardır. Antlaşma sonucunda, Almanya ve İtalya birliğini

⁴¹³ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 80-81.

⁴¹⁴ Kennedy P. (2009). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (11. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 70.

sağlayamamış olsa da ulus devlet sistemi onları da etkileyerek kısa sürede birliklerinin oluşturulmasına neden olmuştur.

30 yıl savaşlarından zayıflayarak çıkan Almanya ve topraklarının büyük bir kısmını kaybeden İspanya diğer devletlerle rekabet gücünü kaybederken XIV. Lui yönetiminde Fransa ve Oliver Cromwell'in liderliğinde İngiltere, Hollanda üzerinde baskı kurabilecek devletler olarak ortaya çıkmışlardır. Ticari rekabet İngiltere ile Hollanda arasında 1652 ile 1674 yılları arasında "Ticaret Savaşları" yaşanmasına neden olmuştur. İlki 1651 yılında yürürlüğe konulan "Kabotaj Kanunu" ile İngiltere ile koloniler ve sömürgeler arasındaki deniz ticaretinde yabancı gemilerin kullanılması yasaklanmıştır. Bu kanunun esas maksadı; Hollanda deniz ticaretini sekteye uğratarak Britanya'ya avantaj sağlamaktır. Britanya İmparatorluğu bu kanunla buna da muvaffak olmuştur. Hollanda'nın sığ bir denize sahip olması nedeniyle Hollanda gemileri de küçük tonajlı ve düşük draftlı yapıdadır. İngiliz kanalı ve Kuzey Denizi'nde ise ancak daha büyük tonajlı ve draftı yüksek gemiler seyir yapabilmektedir. Hollandalıların İngilizlerle rekabet etme gücü sınırlıdır.

Fransa 1672 yılında Hollanda'ya karadan saldırdığında İngiltere başlangıçta Hollanda'ya yardımcı olmuş, sonradan yardımı kesmiş, Hollanda da bir kısım topraklarını kaybetmiştir. Hollanda daha sonra bağımsızlığını geri aldıysa da bu saldırı, Hollanda'nın kurduğu uluslararası sisteminin dengelerini sarsmıştır. Uluslararası sistemin dengelerini sağlayabilecek güçler olarak İngiltere ve Fransa görülmektedir. İngiltere 1707 yılında İskoçya ile birleşmesini tamamladıktan sonra içteki sorunlarını da çözümüyle kendisini uluslararası sistemin sorunlarını çözmeye aday bir İmparatorluk olarak haline getirmiştir.⁴¹⁵ Yaklaşık bir asırdan fazla bir süredir kıta Avrupa'sının sorunları ile ilgilenmeyen Britanya, bir ada devleti olmanın kendisine sağlamış olduğu avantajları da kullanarak uluslararası sistemi yönlendirmek maksadıyla güçlü bir deniz gücü geliştirme hedefine yönelmiştir. Fransa, her zaman olduğu gibi batıda denizci bir politika izlemek yerine doğu Avrupa'daki kıtasal sorunlarla ilgilenmiştir. Fransa, kendi ülkesinde ticaret ve endüstri ile uğraşan Protestanları ülkesinden kovarken, Britanya ve Prusya bunları ülkesine kabul ederek kendi ekonomileri ve endüstrilerinin gelişiminde kullanmışlardır. Fransa, kıta Avrupa'sında şimdiye kadar oluşturulmuş en güçlü kara ordusunu inşa ederken,

⁴¹⁵ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 80-82.

Britanya’da tüm Dünya denizlerine hükmedecek büyük bir deniz gücü meydana getirmiştir.

1688-1715 yılları arasında Fransa ile Britanya arasındaki savaş aslında Hollanda’dan sonra uluslararası sistemin liderliğini de belirleyecek savaş olmuştur. Oranje Prensi William’ın barışçı bir şekilde İngiltere kralı olması uluslararası sistemin liderliğinin de barışçı bir şekilde el değiştirmesini sağlamıştır.⁴¹⁶ Fransa’ya karşı oluşturulan koalisyon güçlerinin liderliğini de eline geçiren Britanya Avrupa’da güçler dengesinin sürdürülmesini sağlarken Fransa ve İspanya’nın da birleşmesini engellemiştir. 1692 yılında Hollanda ve Britanya donanması ile Fransız donanması arasında yapılan deniz savaşlarında, Fransız donanması Hollanda-Britanya donanması karşısında ikiye bir oranında üstün iken 12 savaş gemisini kaybetmiştir. XIV. Lui, bu savaş sonrasında Fransız Deniz Kuvvetlerinin bütçesini üçte iki oranında indirirken bir bakıma Britanya Deniz Kuvvetlerinin Dünya denizlerinin hâkimi olmasının da yolunu açmıştır.⁴¹⁷ Fransız limanlarında yaşayan denizcilerin çoğunluğunun Protestan olması ve Protestanlarında sürgüne gönderilmeleriyle tecrübeli denizcilerini kaybeden Fransa’nın deniz savaşlarında böyle bir sonucu alması kaçınılmazdır. Bu karar sonrasında Fransız donanması daha da zayıflayarak denizlere açılmaz bir hale gelmiş, Dünya denizlerinin kontrolü, Akdeniz’deki Osmanlı donanmasının üstünlüğü hariç, 1945 yıllarına kadar tamamiyle Britanya İmparatorluğuna geçmiştir.

Britanya’nın Dünya liderliğini eline geçirmesi ile tarihte ilk defa politik olarak farklı bir sistem uluslararası sistemi yönlendirmiştir. Kral ve Parlamento karar mekanizmasını beraberce çalıştırmış, dini inançların politik sistemi yönlendirmesinin önüne geçilmiştir. Hollanda finansal sisteminin İngiltere’ye uyarlanması vasıtasıyla oluşturulan yeni ekonomik sistem istikrara kavuşarak ticaretin gelişmesinin önünü de açmıştır. Britanya’nın politik sistemindeki değişiklikler, modern devlet yapısının oluşturulmasını ve bu sistemin diğer devletlere de örnek olarak uluslararası sistemin yeni devlet yapılarına uygun olarak oluşturulmalarına imkân tanımıştır.

⁴¹⁶ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, Little, Brown Book Group, 13. Baskı. Londra, 52.

⁴¹⁷ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 55.

5.4. Britanya İmparatorluğu Kuruluş Dönemi Stratejisi

Dünyanın en büyük imparatorluğu olan Britanya İmparatorluğunun kuruluşunun başlangıçta belirlenen büyük bir strateji doğrultusunda gerçekleştirildiğini düşünmek akla ve mantığa uygun gelmektedir. Ancak, Britanya imparatorluğunun kuruluşu böyle büyük bir stratejinin belirlenmesi ve bunun gerçekleştirilmeye çalışılması sonucunda olmamıştır. Britanya imparatorluğunun bir dalgınlık anında ortaya çıktığını iddia eden bilim adamları olduğu gibi bilinçli bir taklitçiliğin sonucunda kurulduğunu savunan bilim adamları da mevcuttur.⁴¹⁸

“İmparatorluklar” kitabının yazarı Herfried Münkler’e göre tarihte “Grand Strategy (büyük Strateji)” üzerine kurulmuş imparatorluklar pek yoktur. Çoğu imparatorluklar varlıklarını tesadüflerden ve aslında gerekli yetkiye bile sahip olmayan insanların aldığı öznel kararlardan oluşan bir karışıma borçludur.⁴¹⁹ Bu açıdan bakıldığında da Britanya İmparatorluğunun bir dalgınlık anında veya bilinçli bir taklitçiliğin sonucunda kurulduğu iddiaları kabul edilebilir iddialar olarak görülebilir. Tarihçilerin çoğu Britanya İmparatorluğu’nu ilk sanayi ülkesi olarak görürler. Oysa Britanyalılar imparatorluk kurma yarışında İspanyollar ve Portekizlilerden daha geç bir tarihte sahneye çıkmışlardır. Avrupalılar tarafından Asya kıtasına yeni ve daha ucuz bir yol bulma amacına yönelik olarak başlayan keşifler ve 1492 yılında Amerika kıtasının İspanyollar tarafından keşfi sonrasında; İspanyolların Kuzey Amerika kıtasını, Meksika’yı ve Güney Amerika’da Peru’yu, Portekizlilerin Atlas Okyanusu’ndaki Madeira ve Sao Tome adaları ile Güney Amerika’da Brezilya topraklarını, Afrika’nın batı, güney ve doğu kıyılarını, Hindistan’ı, uzak doğuda Endonezya, Çin ve Japonya’yı keşfetmeleri, buralarda ticari karakollar tesis ederek keşfettikleri bu toprakları kendi topraklarına dâhil etmeleri, bu ülkelerin denizaşırı topraklarda imparatorluk kurmalarını sağlamıştır. İşte bu uluslararası ortamda Britanyalıların İspanyollar ve Portekizlileri taklit ederek denizaşırı koloniler kurmaya yönelmeleri Britanya imparatorluğunun kuruluşunun başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Aslında, bir ada devleti olan Britanya İmparatorluğu’nun Dünya üzerindeki coğrafi konumu küresel güç mücadelesinde denizci bir strateji izlemelerini gerekli kılmaktadır.

⁴¹⁸ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya’nın Modern Dünyayı Biçimlendirdiği*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 28

⁴¹⁹ Münkler, H. (2009) *İmparatorluklar: Eski Roma’dan ABD’ye Dünya Egemenliğinin mantığı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 17.

Britanya İmparatorluğu ana karasının konuşlu olduğu Britanya Adaları, Avrupa kıtasının kuzey doğusunda ve Avrupa kıtasına en yakın mesafesi 32 kilometre civarındadır. O dönemde Britanya adalarının tümüne sahip olan Britanya İmparatorluğu doğal sınırlara ulaşmış olduğundan karadan gelebilecek hiçbir tehlikeye maruz kalmayacak bir durumdadır. Britanya İmparatorluğu ana karasına yönelik dış tehdit ancak ve ancak denizden gelebilir. Bu nedenle de Britanya'ya yönelebilecek tek tehdidi ortadan kaldırmak içinde Britanya İmparatorluğu'nun güçlü bir deniz kuvvetine sahip olmaktan başka bir seçeneği bulunmamaktadır.

Britanya İmparatorluğu, bir ada devleti olması nedeniyle, donanmasını gerektiğinde tek bir bütün olarak kullanma avantajına sahip olurken diğer taraftan da Avrupa kıtasında konuşlu devletlere nazaran dış hat konumunun coğrafi avantajlarına sahip olmaktadır. Britanya imparatorluğu gibi ada devletleri, sahip oldukları kara parçasının sınırlı olması, kaynaklarının zenginliği oranında belirli bir nüfusu besleyebilecek kapasiteye sahip olmaları, toprakların genişleyebilmesi için çevredeki denizleri kullanarak ana karalara ulaşma imkânı sağlayabilmeleri nedenleriyle de denizleri zorunlu olarak kullanmak zorundadırlar. Dünyamızın dış yüzeyini oluşturan yerkürenin üçte ikisinin denizlerle kaplı olması ve dünya üzerindeki yüklerin taşınmasında en ekonomik yöntemin deniz yoluyla taşıma olması nedenleriyle de özellikle bir ada devleti için denizci strateji izlemek en büyük gerekliliktir. Yerkürenin denizler tarafından kaplanan alanının % 90'dan fazla bir bölümü tüm devletler tarafından kullanılabilir uluslararası alan konumundadır. Bu nedenle, kendisine uzak mesafede bulunan kaynaklara ulaşmak isteyen devletlerin bu kaynaklara ulaşmak maksadıyla kullanabilecekleri alanlar sadece uluslararası deniz alanlarıdır. O dönemde, yerkürenin keşfedilmiş karaları devletler tarafından paylaşılmış olduğundan ve devletlere ait alanları kullanabilmek için karaların ait olduğu devletten izin almak gerektiğinden denizlerdeki uluslararası alanlarda harekât icra edebilecek silahlı kuvvetler olarak Deniz Kuvvetleri tek güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

İngiltere gibi bir ada devleti için denizci stratejinin çok önemli avantajları mevcut olmasına rağmen İngiliz hükümetlerinden önce İngiliz denizcileri denizci stratejinin önemini kavramışlar ve Amerika kıtasının keşfi ile başlayan denizaşırı topraklardaki kaynaklara ulaşmak için denizlere açılmışlardır. Ancak, İngiliz denizcilerinden de önce İspanya ve Portekiz denizcileri devletlerinin de desteğiyle denizlere açılmışlardır. Asya kıtasındaki zenginliklere ulaşmak için deniz aşırı keşiflere önem veren devletlerin çoğalması ve bu

devletler arasında ticaret yönünden çıkan anlaşmazlıkların artması üzerine, 1493 yılında Hristiyan Katolik mezhebinin dini lideri olan Papa, Amerika ticaretini İspanya'ya, Asya ticaretini ise Portekiz'e bırakan bir ferman yayınlamıştır.⁴²⁰ Böylelikle, yeni keşfedilen topraklardan gelecek zenginliklerle İspanya ve Portekiz kendi imparatorluklarını kurmak üzere gerekli adımları atmışlardır.

Ancak, bu arada da Avrupa'daki reform hareketi sonrasında İngilizlerinde kendi imparatorluklarını kurmak üzere İspanyollar ve Portekizlilere gıpta duygusuyla harekete geçmelerinin önü açılmıştır. Protestan olan İngilizler de Protestanlık adına dini inancı yaymak üzere İspanyollar ve Portekizlilere tepki olarak oluşan bir imparatorluk anlayışı benimsemişlerdir. Bu kapsamda, İngiliz denizcileri 1497 yılından başlayarak Atlas Okyanusu'na açılmaya başladılar. Başlangıçta Protestan dinini yaymayı kendilerine amaç edinen İngilizlerin deniz aşırı topraklarda en imrendikleri zenginlik, İspanyolların Amerika'da bulduğu altın ve gümüştür. Amaçları, İspanyollar ve Portekizlilerin bulduğu altın ve gümüş gibi madenler bularak bunları İngiltere'ye getirmektir. Bu amaç doğrultusunda İngiliz denizcileri Kuzey ve Güney Amerika ile Atlantik'teki adalara sayısız seferler düzenlediler. Ancak, Altın ve gümüş gibi kıymetli madenleri bulamadılar. İngilizlerin, İspanyollar ve Portekizlileri zenginleştiren bu metalleri bulamamaları, onları denizcilikteki ustalıklarını kullanarak İspanyollardan altınlarını çalmaya yöneltmiştir.

1570 yılından başlayarak İngilizler deniz ticaret yolları üzerinde İspanyolları soymaya başladılar. Başlangıçta İngiliz hükümetinin desteklemediği bu korsanlık faaliyetleri 1585 yılından itibaren İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in izniyle bir devlet stratejisi haline gelmiştir. İspanyayla 1585 yılından 1604 yılına kadar süren savaş döneminde her yıl 100-200 civarında gemi Karayipler'deki İspanyol gemilerini taciz etmek için denize açılmış, yıllık 200 000 sterlini bulan ganimet elde edilmiştir.⁴²¹ İngilizlerin korsanlıktaki bu başarılarının altında denize ve denizciliğe verdikleri önem ve öncelik sonrasında uygulamaya başladıkları denizci strateji yatmaktadır. Ancak, İngilizlerin denizci bir strateji izleme hususunda avantajlara sahip olmaları yanında bazı ciddi dezavantajları da mevcuttur.

⁴²⁰ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirşi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 28

⁴²¹ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirşi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 33.

Bunların başında; o dönemde kullanılan yelkenli gemilerin tahrik sistemi olan Atlantik Okyanusundaki hâkim rüzgârlar ve akıntıların İngilizlere sağladığı dezavantaj gelmektedir. Atlantik Okyanusunun güneyinde yılın büyük bir bölümünde kuzeydoğudan güneybatıya doğru esen hâkim rüzgârlar İspanyollar ve Portekizlilere hareket üstünlüğü sağlarken, İngiltere'den denize açılarak en kısa yol olan Kuzey Atlantik denizini kullanarak Amerika kıtasına ulaşmak isteyen İngiliz denizcilere aksi yönde estiği için dezavantaj sağlamaktadır. Atlantik'teki hâkim rüzgârları kullanarak Karayip adalarına ve Amerika kıtasına gitmek daha kolay olduğundan zaten kıyı gemiciliği yapan İngilizlere aksi yöndeki bu rüzgârlar büyük zorluk çıkarmıştır.

İngilizler için ikinci dezavantaj; denizcilik teknolojisinde İspanyol ve Portekizlilerden geri olmalarıdır. Portekizlilerin 15. yüzyılın sonlarında geliştirdiği ön ve ana direklerde kare yelken, arka direkte ise üçgen bir yelkenin yer almasıyla daha hızlı hareket edebilen ve daha kolay yön değiştirebilen, bindirme kaplama yöntemi yerine sağlam bir iç iskelet etrafında gemi inşa teknolojisiyle daha ucuz ve su geçirmez lombarlar taşımaya elverişli yelkenli gemiler inşa etmeleri, İngilizlere karşı büyük üstünlük sağlamıştır.⁴²² Ayrıca, topların gemilere montesiyle sağlanan ateş gücü de 1540'lara kadar İngiliz gemilerinde mevcut değildir.

İngiliz denizcilerin bir diğer dezavantajı da, gemilerdeki beslenme ve yaşam kalitesinin düşüklüğü nedeniyle sık sık hastalanmaları ve hayatlarını kaybetmeleridir. Atlantik Okyanusundaki uzun yolculuklarda yanlış beslenme nedeniyle oluşan iskorbüt hastalığı, gıda zehirlenmeleri, veba, tifüs, sıtma, sarıhumma ve dizanteri gibi hastalıklar denizcilerin hayatlarını kaybetmelerine yol açan en büyük tehlikelerdir.

İngilizler, bütün bu dezavantajlarına rağmen, İspanyol ve Portekizli denizcilerin Atlantik ötesi başarılarına gıpta ederek onları taklit etmeye ve denizcilik stratejisini esas alarak denizcilik teknolojilerini geliştirmeye başladılar. I. Elizabeth döneminde kalyon ana gemisi olarak, öne doğru ateşlemeli, dört top takmaya uygun, süratli ve manevra gücü yüksek yelkenli gemiler inşa etmeye başladılar. VIII. Henry döneminde maliyetleri düşük olan gemi tipi demir toplar döktüler. Hollandalı denizcilerin gemi seyirlerinde kullandıkları kitaplar ve çizelgeler tercüme edilerek ve yeni deniz haritaları yayımlanarak denizcilikte

⁴²² Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirdiği*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 34.

profesyonelleşme sağlanmıştır. Diğer taraftan, denizde gemi personelinin sağlığını geliştirmeye yönelik çalışmalar yaparak bu yönde de atılımda bulundular. Ama İngiliz denizciliğinin gelişmesi için asıl önemli olan husus, denizdeki yaşamın sıkıntılarına katlanabilecek yeterli insan gücüne sahip olmalarıdır.

İspanyolların altınlarını çalmakla ve korsanlıkla denizciliğe yönelen İngiltere, deniz aşırı kolonilerdeki kaynakları kullanarak ekonomisini geliştirmeye başlamıştır. Korsanlık amacıyla denizlere açılan İngiliz denizciler: Jamaika'dan İngiltere'ye getirilen şeker kamışından alınan vergiler gibi gelir getirici faaliyetlerde bulunmaya başlayınca İngiliz hükümetince resmi görevli sıfatlarıyla İngiltere'yi temsil eden birer diplomat ve asker haline geldiler. Hollanda'nın 17. yüzyıl başlarında Asya'da "Doğu Hint Adaları" bölgesinde kurduğu kampanyaları örnek alan İngiliz işadamları da bu bölgede kendi kumpanyalarını kurmak üzere Kraliçe I. Elizabeth'den 15 yıllık yetki aldılar. Ancak, o dönemde bu bölgeye Portekiz ve İngiltere'ye nazaran daha fazla gemi gönderme imkânına sahip Hollanda bölgedeki baharat ticaretini elinde tuttuğundan ve bölgede uzun dönemli bir sistem oluşturdıklarından, bu sistemi başlangıçta kuramayan İngilizler başarılı olamadılar. Hollandalılar buradan Hindistan yarımadasına kadar yayılarak üsler kurdular. 1650'li yıllardan sonra İngilizlerde bu bölgedeki kumpanyalarını geliştirdiler.

Hollanda ve İngiltere'nin 17. yüzyıl içerisinde deniz aşırı topraklarda kurduğu kumpanyalar çoğalarak Dünya çapında yayıldı. Hollanda ve İngiltere devlet yetkilileri de bu kumpanyaları girişimcilere para karşılığı yetki vererek teşvik ettiler. Bu kumpanyalar, devletlere "deniz aşırı yayılmayı özelleştirme" ve riskleri özel şahıslara yıkma olanağı vermekte, kumpanyaların para kazanmaları halinde de beratlarının yenilenmesi karşılığında borç alma olanağı da sağlamaktadır. Hollandalı ve İngiliz kumpanyacılar Asya'dan Avrupa'da Londra ve Amsterdam'a yönelik ticarete birbirleri ile rekabete başladılar. Bu rekabet aslında "Merkantalizm" çağının da başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Asya'da başlayan bu rekabet zamanla savaşa dönüşmeye başlamıştır. 1652-1674 yılları arasında İngilizlerle Hollandalılar üç kez savaşmak durumunda kaldılar. İngilizlerin amacı, Kuzey Avrupa'dan çıkan ve Doğu Hint Adaları'nın yanı sıra, Batı Afrika, Kuzey Amerika, Akdeniz ve Baltık Denizine ulaşan ana deniz yolları üzerinde denetim tesis ederek ticaretin güvenliğini sağlamaktır. Bu nedenle de İngilizler 1649-1660

yılları arasında donanmalarına 216 yeni gemiyi dâhil ettiler.⁴²³Bu hamleye ilaveten, İngilizler, İngiliz kolonilerinden gelen malların İngiliz gemileriyle taşınmasını öngören “Deniz Ulaşımı Yasaları”nı da çıkartarak kendi denizci stratejilerine destek sağladılar.

Tüm bu tedbirlere rağmen İngilizler başlangıçta bazı başarılar elde ettilerse de savaşlarda Hollandalılar galip geldiler. İngilizler, bazı ticaret mevzilerini kaybettiler. Surinam’ı, Newyork’u kaybettiler. Hollanda finansal sistemi başarı sağlarken İngiliz maliyesi iflas ederek işlemez hale geldi. Sonunda, Protestan olan İngiliz halkının başında bulunan Katolik Kral II. James’in siyasi amaçlarından korkan İngiliz aristokratlar, Londra tüccarlarının da desteğiyle 1688 yılında, Hollanda’yı yöneten Oranje Prensi William’ı İngiltere’ye davet ederek kansız bir şekilde İngiltere’nin başına geçmesini sağladılar. İngiltere Hollanda birleşmesi İngilizlere Hollanda mali sistemiyle tanışma imkânı sağladı. İngiltere kendi milli bankasını kurarak şimdiye kadar ihmal ettiği bankacılık ve finans sistemini güçlendirdi. Endonezya ve baharat ticaretini Hollanda’ya bırakan İngiltere daha karlı olan tekstil ticaretine el attı. Hindistan’a el atarak oralarda ticaret merkezleri ve kaleler inşa etti. Fabrikalar kurdu. Madras, Bombay ve Kalküta’da karakollar tesis ettiler. İngiltere, Hollanda ile barış yaptıktan sonra yükseliş dönemine başladı.

5.5. Britanya İmparatorluğu Yükseliş Dönemi Büyük Stratejisi

Britanya İmparatorluğu’nun yükseliş dönemi incelendiğinde; İngiltere’nin kuruluşundan başlayarak ulus devleti oluşturan milli gücün unsurlarının büyük bir bölümüne sahip olduğu görülmektedir. Milli gücün unsurları, askeri güç ve potansiyel güçtür.⁴²⁴Potansiyel güçler, askeri güce destek sağlayan devletin diğer güç unsurlarıdır. Bunlar; siyasi, ekonomik, demografik, coğrafik, bilimsel ve teknolojik, psiko-sosyal ve kültürel güç unsurlarıdır. Milli güç unsurları içerisinde en önemli güç şüphesiz ki askeri güçtür. Askeri gücü meydana getirebilmek için devletin kaynaklara ve insan gücüne ihtiyacı vardır.

Britanya İmparatorluğu’nun potansiyel gücü incelendiğinde; potansiyel güç unsurlarının hemen hemen tümünün mevcut olduğu ve yükseliş dönemlerinde de aktif durumda bulunduğunu söylenebilir. Ekonomik gücü incelendiğinde; ticarete dayalı bir ekonomiye

⁴²³ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya’nın Modern Dünyayı Biçimlendirdiği*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 44.

⁴²⁴ Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, London, W. W. Norton & Company, 55.

sahip olduğu görülebilir. Britanya İmparatorluğu bir ada devleti olduğundan ana karasındaki ekilebilir topraklar sınırlı olup toprağın verimli olmaması ve iklim nedeniyle de tarıma dayalı bir ekonomi mümkün görülmemektedir. Ada devletlerinin coğrafyalarının gerektirmesi nedeniyle denizci olmaları gerektiği hususuna toprağın yeterince verimli olmaması da eklendiğinde sanayi çağı öncesi devletlerinin ekonomilerini dayandıracak tek unsur ticaret olarak görülmektedir. Dolayısıyla, Britanya İmparatorluğu da keşifler çağının başından itibaren denizci stratejiyi benimseyerek ve ticaret ile bütünleştirerek ekonomik yönden gelişmeyi deniz yoluyla ticaretle özdeşleştirmiştir. Ancak, keşifler çağında, başlangıçta Venedik ve Cenevizliler Akdeniz’de, Portekiz, İspanyol ve Hollandalılarda Dünya çapında ticareti yönlendirdiklerinden Britanyalılar sonradan bu sisteme dâhil olmak durumunda kalmışlardır.

Önceleri korsanlıkla işe başlamışlar, İspanyolların kolonilerinden İspanya’ya götördükleri altınları çalarak, bilahare de İspanyolların yeni keşfettikleri toprakları ele geçirerek ekonomilerini geliştirmişlerdir. Denizci stratejinin yaratmış olduğu imkânlar ve Amerika kıtası ve Doğu Hint Adalarında kurdukları kumpanyalarla tütün ve baharat ticaretine el atmışlar, Karayiplerdeki kolonileri ile şeker ticaretini tekellerine almışlar, Hindistan’da özel şirketler aracılığıyla tesis ettikleri üsler ve ticaret merkezleri ile tekstil ticaretini ellerine geçirmişler ve döneminde Dünyanın en güçlü ekonomisini yaratmışlardır. Başlangıçta ticaretin ön planda olduğu Merkantalizm siyaseti yönlendirirken, İspanyollar ve Portekizlileri taklit sonrası kolonileşme ve sömürgeleşmenin yarattığı kapitalist sisteme dönüşmüştür. Köleliğin ortadan kaldırılması, sömürgelerin özgürlüklerine kavuşmaları, Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı insan haklarına saygılı ve özgürlükçü yaşamın yaygınlaştığı bir Dünya’da İngilizler de geçmişten var olan demokratik sistemlerini geliştirerek çağdaş bir siyasi sisteme geçmişlerdir. Bu sistem sayesinde de Britanya İmparatorluğu dağılmaktan kurtulmuş ve yeniden yükselme imkânına sahip olmuştur.

Britanya İmparatorluğunun bir diğer gücü demografik gücüdür. İnsan gücü yönünden başlangıçta sıkıntı çeken Britanya, kolonileri ve sömürgelerinde yaşayan yerli halkın kültürünü değiştirerek kendi vatandaşları haline getirmiştir. Hindistan gibi, bu kültürel değişime karşı koyan sömürgelerinde ise yerli halkın liderlerini çeşitli yöntemlerle kendilerine taraf haline getirerek kullanmaya çalışmışlardır. 1700 yılında 6,9 milyon olan

Britanya İmparatorluğunun nüfusu 1780’li yıllarda ancak 9 milyona ulaşabilmiştir.⁴²⁵ Oysa aynı dönemde Britanya imparatorluğunun toprakları Karayiplerden Kuzey Amerika’ya, Doğu Hint Adalarından Hindistan’a kadar genişlemiştir. Bu sömürgelerde şeker, tütün gibi ürünleri üretmek için gereken insan gücü Afrika’dan sağlanan köleler, Avrupa’dan gelen göçmenler ve sömürgelerde ve kolonilerde yaşayan yerli halktan sağlanmıştır.

Britanya İmparatorluğunu küçük bir ada devletinden üzerinde güneş batmayan imparatorluk haline getiren esas güç, denizci bir stratejinin benimsenmesine ve uygulanmasına imkân sağlayan siyasi güçtür. Portekiz ve İspanya’nın denizaşırı topraklara sahip olması, Katolik Papa’nın Dünyayı bu iki denizci devlet arasında paylaşması, onlar gibi denizci bir devlet olan İngilizlerin yöneticilerinin gıpta duygusunu uyandırmasına neden olmuştur. Elizabeth dönemi bilim adamlarından Richard Hakluyt, Katolik Papa’nın İspanyol ve Portekizlilere keşfettikleri veya keşfedecekleri adaları ve karaları işgal etme hakkı tanıdığına göre, İngiltere kralının da Protestanlık adına bu hakka sahip olduğunu ileri sürerek İspanyol ve Portekizli rakiplerine tepkisini dile getirmiş ve İngiltere’nin Dünya hâkimiyetine ilişkin stratejisini ortaya koymuştur.⁴²⁶

Portekiz ve İspanya kralları otokratik bir yönetime sahip olduklarından Dünya hâkimiyetine giden yolda kısıtlamalar olmadan merkezi olarak kararlar vermişler, hazinelerinden istedikleri kadar para harcayabilmişlerdir. Ancak, İngiltere’de kralın gücü mutlak bir güç değildir. Aristokratların ve Parlamantonun baskısı kralı kısıtlamaktadır. Koloniler ve sömürgelerin lobileri kendi menfaatleri için parlamento ve krala baskı yapmakta, Krallar da parlamantonun verecekleri kararlara bağımlı olduklarından finansal yönden büyük sıkıntılar yaşamaktadırlar. Ancak, İngiliz krallarının bu zayıflığı, siyasetin tabana yayılmış olması nedeniyle zaman içinde İngiltere’nin avantajına dönüşmüştür. Vergiler ancak parlamento onayıyla koyulabildiğinden halk da siyasal sisteme güven duymaya başlamıştır. Ayrıca, İngiltere’nin Hollanda mali sistemini benimsemesinden sonra savaşların finansmanı için hükümetlerin vergileri arttırmak yerine iç borçlanmaya gitmesi ve savaş harcamalarını halka yansıtmaması halkta hükümete güven duygusuna ilaveten İngiliz girişimcilerinin de devlete güvenerek denizaşırı topraklarda şirketler

⁴²⁵ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 52.

⁴²⁶ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya’nın Modern Dünyayı Biçimlendirdiği*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 30.

kurmasını teşvik etmiştir. Dolayısıyla başlangıçta kısıtlayıcı bir unsur olan siyasi güç zamanla İngiltere'ye avantaj sağlayan bir güce dönüşmüştür.

Coğrafi güç yönünden İngiltere'nin bir ada devleti oluşu kendisine dezavantajdan çok avantaj sağlamıştır. Britanya İmparatorluğu'nun ana karasının konuşlu olduğu Britanya adaları, dış hat konumunun avantajlarına sahip olurken, siyasi yönden ilgi alanı olan Avrupa kıtasında topraklarının bulunmaması da her dönemde mutlaka bir Avrupalı devletle ittifak yaparak güvenliğini güvence altına almasını gerektirmiştir. Britanya İmparatorluğu ana karasının adalarda konuşlu olması denizci bir strateji izlemesini gerekli kılarken halkının denizciliği benimsemesi devlet olarak gücünün artmasına da vesile olmuştur. Güçlü bir deniz kuvvetine sahip olması Britanya adalarının savunulmasını kolaylaştırırken denizaşırı topraklarda sahip olduğu koloniler ve sömürgelerini korumak için deniz kuvvetlerini bölmeyi gerektirmesi, ana karasının savunulmasında zaman zaman sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Döneminin yükselen güçleri ile karşılaştırıldığında Britanya İmparatorluğu'nun coğrafi gücünün diğer potansiyel güçler ve askeri gücünü olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Britanya İmparatorluğu, bilimsel ve teknolojik güç yönünden yükselişini sürdürdüğü dönemde rekabet içerisine girdiği diğer devletlerden çok farklı değildir. İngiliz toplumu, değer yargıları ve davranış biçimleri bakımından tutucu bir toplumdur. Toplum zamanla bu muhafazakâr tutumundan ayrılmaya yönelmiş olsa da, özellikle endüstri alanında eski sistem ve uygulamaları değiştirme ve yenilikleri kabullenme yönünde direnç göstermiştir. Britanya İmparatorluğu'nun kuruluşunda da İngilizler, kendilerinden önce kurulmuş olan Portekiz, İspanya ve Hollanda'nın kurduğu imparatorlukları bilinçli bir şekilde taklit etmişlerdir. Keşifler çağının başlangıcında da İngilizler inisiyatif alıp Dünya'nın keşfedilmesinde öncü rolünü üstlenmemişlerdir. İngilizlerin usta olduklarını iddia ettikleri alan denizciliktir. Ancak, bu alanda da Portekiz, İspanya ve Hollanda, coğrafyalarının kendilerine sağladığı avantajlarla denizcilik alanında da İngilizlerden daha önce ilerleme göstermişler ve İngilizlerin bu alandaki üstünlüklerini de ellerinden almışlardır. İngilizler gibi muhafazakâr bir toplum için yapılacak en kolay iş, bu İmparatorlukların başarılarını görerek onları taklit etmektir. İngilizlerde bunu yapmışlardır. Ancak, keşifler çağında diğer yükselen güçlerden geri kalmaları İngilizleri başlangıçta korsanlığa, sonraları da kapitalizmin verdiği hırsla sömürgeci bir devlet olmaya yöneltmiştir.

İngilizlerin tutuculukları bilim ve teknolojide de kendisini göstermiştir. En yetenekli oldukları alanlar olan denizcilik ve askerlik alanları hariç diğer alanlarda araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunmamışlardır. Denizcilik alanında üç direkli yelkenli gemiler, gemi kaplama teknolojisinde karavela kaplama sistemi, gemilerde demir topların kullanılması, gemi seyir sistemlerinin modernizesi, gemi mürettebatlarının sağlıklarının korunmasına yönelik önlemler konularında bilim ve teknolojiyi kullanarak yeniliklere öncülük etmişlerdir.⁴²⁷

Psikososyal ve kültürel güç unsurları olarak; Britanya İmparatorluğu'nun kuruluşunda Birleşik Krallıkla başlayan, 1707 yılında İskoçya ile birleşme sonrasında Britanya İmparatorluğuna dönüşen yapı sonrasında milli birlik ve bütünlüğün sağlandığı, İngilizcenin ortak dil olarak kabul edildiği, Protestan dininin genelde kabul görmesi ile ortak bir dinde birleşildiği, ulus devlet yapısının oluşturulduğu görülmektedir. Güçlü bir siyasi yapının oluşması sonrasında halkın yönetime güvendiği bir ortamda kamuoyunun da oluşmasıyla psikososyal gücün yüksek seviyede mevcut olduğu ve geçmişten gelen İngiliz kültürünün koloniler ve sömürelere emperyal metotlarla empoze edilmesiyle dünya çapında psikososyal ve kültürel güç haline dönüştüğünü söylenebilir.

Britanya İmparatorluğu'nun milli güç unsurları bakımından gücünü belirledikten sonra bu imparatorluğu küresel Dünya gücü haline getiren büyük bir strateji'nin kuruluş aşamasında belirlenip bunun bir plan dâhilinde uygulamaya sokulup sokulmadığı hususunun incelenmesi gerekmektedir. Britanya İmparatorluğu'nun kuruluş tarihine baktığımızda böyle büyük bir stratejinin başlangıçtan itibaren belirlenmediğini görülmektedir.⁴²⁸ Bir krallık sistemi ile yönetilen İngiliz halkının çoğunluğu tarımla ve ticaretle geçimini sağlamaktadır. Britanya adasının uluslararası ticaretin odak noktalarına yakın bulunmaması ve kıymetli madenler yönünden yeraltı zenginliklerinin olmaması nedenleriyle İngiliz tüccarları ve denizcileri İspanyollar ve Portekizlileri örnek alarak denizlere ve denizaşırı topraklardaki zenginliklere gözlerini çevirmişlerdir. Önce İspanyolların gemilerini soyarak korsanlıkla, sonrada denizaşırı topraklarda koloniler kurarak ve sömürgeler teşkil ederek ticarete yönelmişlerdir.

⁴²⁷ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirşi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 34-35.

⁴²⁸ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirşi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 28.

İngiliz kralları da denizlerde korsanlık yapan denizcilerine yetki ve imtiyazlar vererek onları teşvik etmiştir. Sonra da bu denizcileri devlet görevlisi haline getirerek denizaşırı topraklarda koloniler oluşturulması ve sömürgeler kurulmasında görevlendirmiştir. Bu denizciler ve tüccarlar baharat ve kıymetli madenler ticaretini de yürüterek İngiliz toplumunu tüketim toplumu haline getirip ticareti daha da geliştirmişlerdir. Merkantalizm denen bu uluslararası ticaretin geliştirilmesi, tüketimin artırılarak ticaretin teşvik edilmesi, denizaşırı topraklarda koloniler kurulması, sömürgeler oluşturularak Britanya'nın topraklarının genişletilmesi ve denizaşırı topraklardaki zenginliklerin Britanya İmparatorluğu halkının refahı için kullanılması bu dönemde Britanya İmparatorluğunun “Büyük Stratejisi” olmuştur. Britanya İmparatorluğu'nun yükseliş dönemine baktığımızda ise; Britanya'nın Milli Menfaatlerine yönelik Büyük Stratejilerinin, Batı yarım kürede Britanya İmparatorluğunu savunmak, takviye etmek ve güçlendirmek, Britanya'nın kıtasal menfaatlerini ve Hannover'i korumak, Hint yarımadasında ve Uzak Doğuda Britanya'nın ticari durumunu desteklemek ve ticareti arttırmak, Büyük Britanya ve İrlanda'yı dıştan gelecek tecavüzlere karşı korumak olarak belirlendiğini görülmektedir.⁴²⁹

5.6. Britanya İmparatorluğu Kuruluş ve I. Yükseliş Dönemi Askeri Stratejisi

Britanya İmparatorluğunun yükseliş dönemlerinde izlediği askeri stratejilere baktığımızda hemen hemen her dönemde taarruzi ve denizci bir askeri strateji izlediklerini görmekteyiz. Bir ada devleti olan Britanya İmparatorluğu'nun diğer kıtalarda sahip olduğu toprakları da koruma durumu göz önüne alındığında taarruzi ve denizci bir strateji izleme gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Avrupa kıtasındaki güçlü devletlerin 18. yüzyıl askeri stratejisini etkileyen stratejik karakteristikleri Britanya'yı da etkilemiştir. Britanya'nın uyguladığı askeri stratejileri analiz edebilmek için bu karakteristikleri incelemekte fayda görülmektedir. Askeri strateji uzmanları kara savaşları yönünden 18. yüzyılı “Sınırlı Savaş Dönemi” olarak görürler. Bu tespit, 18. yüzyılda yaşanan kara savaşlarının karakterini de yansıtmaktadır. Kralların iktidarda olduğu ve zorunlu askerlik sisteminin olmadığı bu dönemde güçlü bir ordu oluşturabilmek için yeterli mali kaynaklara sahip olmak gerekmektedir. Genelde halktan alınan vergilerle finanse edilmeye çalışılan savaşlar için yeterli kaynak bulmak krallar için

⁴²⁹ Danley, M. H. (2001). *Military Writings and the Theory and Practice of Strategy in the Eighteenth Century British Army*, Doktora Tezi, Kansas State University, Manhattan, Kansas, 49.

her zaman sorun olmuştur. Bu nedenle de, generaller krallar adına savaştıkları için savaşlarda da pahalı ordularını tehlikeye atmada isteksiz davranmışlardır. Bu isteksizlik, savaşlarda yavaş hareket eden ve genelde değişmeyen, tutucu bir stratejinin tercih edilmesine, savaşların icrasında da askerlerin şiddet uygulamada kendilerini sınırlamalarına neden olmuştur. Bu çerçevede, 18. yüzyılın askeri stratejik karakteristiklerine baktığımızda 4 önemli karakteristiğin askeri stratejileri etkilediği ortaya çıkmaktadır.

Bunlar; dönemin büyük güçleri olarak kabul edilen devletler arasındaki nisbi teknolojik dengenin mevcudiyeti, profesyonel askerliğin ortaya çıkışı, profesyonel askerliğin başlamasıyla askerlik mesleğinde bilimin öneminin kavranması ve orduların üst komutanlıklarında askeri stratejiyi oluşturacak karargâhların mevcut olmayışıdır.⁴³⁰ Bu dönemde Avrupa ve Kuzey Amerika'daki büyük devletlerin nüfus artışları Çizelge 5.1 de, orduları ve Deniz Kuvvetleriyle ilgili bilgiler Çizelge 5.2 de ve Çizelge 5.3 dedir.⁴³¹

Çizelge 5.1 Devletlerin Nüfus Artışları, 1700-1800, (Milyon Olarak)

Devletler	Yıllar		
	1700	1750	1800
Britanya Adaları	9,0	10,5	16,0
Fransa	19,0	21,5	28,0
Habsburg İmparatorluğu	8,0	18,0	28,0
Prusya	2,0	6,0	9,5
Rusya	17,5	20,0	37,0
İspanya	6,0	9,0	11,0
İsveç	—	1,7	2,3
Hollanda Cumhuriyeti	1,8	1,9	2,0
Amerika Birleşik Devletleri	—	2,0	4,0

⁴³⁰ Danley, M. H. (2001). *Military Writings and the Theory and Practice of Strategy in the Eighteenth Century British Army*, Doktora Tezi, Kansas State University, Manhattan, Kansas, 29.

⁴³¹ Çizelge-5, 6 ve 7'deki bilgiler Paul Kennedy'nin *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2009, 135-136, kitabından alınmıştır.

Çizelge 5.2. Devletlerin Ordularının Büyüklüğü, 1690-1814, (Asker Sayıları)

Devletler	Yıllar					
Britanya	70.000	75.000	200.000	—	40.000	250.000
Fransa	400.000	350.000	330.000	170.000	180.000	600.000
Habsburg İmparatorluğu	50.000	100.000	200.000	200.000	300.000	250.000
Prusya	30.000	39.000	195.000	160.000	190.000	270.000
Rusya	170.000	220.000	330.000	—	300.000	500.000
İspanya	—	30.000	—	—	50.000	—
İsveç	—	110.000	—	—	—	—
Hollanda Cumhuriyeti	73.000	130.000	40.000	—	—	—
Birleşik Devletler	—	—	—	35.000	—	—

Çizelge 5.3. Devletlerin Deniz Kuvvetlerinin Büyüklüğü, 1689-1815, (Savaş Hattı Gemileri)

Devletler	Yıllar					
	1689	1739	1756	1779	1790	1815
Britanya	100	124	105	90	195	214
Danimarka	29	—	—	—	38	—
Fransa	120	50	70	63	81	80
Rusya	—	30	—	40	67	40
İspanya	—	34	—	48	72	25
İsveç	40	—	—	—	27	—
Hollanda Cumhuriyeti	66	49	—	20	44	—

18. yüzyılın başından sonuna kadar Avrupa’da askeri teknolojilerde büyük bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Yüzyılın başında savaşlarda kullanılan silahlar, yüzyılın sonundaki savaşlarda kullanılan silahlarla hemen hemen aynıdır. Çakmaklı ve halkalı süngülü tüfekler kargılı askerleri muharebe meydanlarının dışına çıkartarak hemen hemen tüm güçlü orduların standart silahları haline gelmiştir. Tüfeklerin atış hassasiyetleri bir sonraki asırda kullanılan tüfeklere nazaran kötüdür. 18. yüzyıl ortalarında kullanılmaya başlanan demir tüfek harbileri tüfeklerin atış hassasiyetlerini arttırmıştır. 1760’lı yıllarda Gribeauval’ın Fransa’da yaptığı yeni tip toplarla, top silahı savaşlarda daha hareketli bir silah haline gelmiştir. İskoçya’da Carron firmasınınca yapılan deniz topları savaş gemilerinin vurucu gücünü arttırmıştır. Nüfus ve tarımsal verimdeki artışlar tümen gibi daha büyük çaptaki askeri birliklerin oluşturulmasına imkân sağlamıştır. Orduların organizasyonları ve teçhizatları da birbirine benzer yapıdadır. Stratejiler hemen hemen aynı olmasına karşılık, savaş taktikleri doğal olarak farklılık göstermektedir.

Britanya kara ordusunun organizasyonu, silahları ve teknolojisi de benzer yapıdadır. Ordunun kanatlarında süvari birlikleri bulunmaktadır. Onların arkasında topçular, piyade taburları 2 paralel hatta ve birbirlerinden birkaç yüz metre arayla mevkilendirilmiştir. Her hatta üç sıra dirsek dirseğe piyade askeri yer almıştır. Birlikler savaş alanına kol halinde yürürken süvarilerde kanatlarda mevki almaktadır. Savaş nizamı alındıktan sonra, düşman yaklaşırken tüfekli piyadelerin en ön sırası komutla toplu olarak çakmaklı tüfeklerini ateşlerken diğer iki sıra tüfekleri dolu olarak beklemektedir. Ateş eden ilk sıra dizleri üstüne çömelip tüfeklerini tekrar doldurmaya başlarken, ikinci sıra ayağa kalkıp topluca nişan alıp komutla ateş etmekte ve dizleri üstüne çömelmektedir. Üçüncü sıra ayağa kalkarak ateş etmekte ve bu işlem düşman süngü savaşı mesafesine yaklaşıncaya kadar devam etmektedir. Piyade erleri dakikada 5 atış yapabilmektedir. Çakmaklı tüfeklerin menzilleri 60 yarda civarındadır.

Savaşın kazanılması durumunda düşman takip edilmemekte ve mevcut nizam muhafaza edilmektedir. Düşmanın tam olarak imha edilmesi düşünülmemektedir. Savaşta amaç; düşmanı mevcut durumundan geri gitmesine zorlamaktır. Kaleleri tahkim etmek, kuşatma savaşı yapmak, ateş altındayken mevki muhafaza etmek, sürpriz hücum geliştirmek ve taktik manevralar savaşlarda kullanılan taktiklerdir. Savaşa hazırlık için eğitim yapmak ve disiplin, başarılı bir ordunun en önemli unsurlarıdır. Ordular bu dönemde tümen şeklinde tertiplenmeye başlamışlardır. Müstakil olarak savaş yapma yeteneğine sahip olan bir tümen piyade, süvari ve topçulardan oluşan 12 000 kişilik bir birliktir. Tümeni oluşturan alaylar 9 bölüklü 584 kişiden oluşan taburlardan müteşekkildir. 2 Tabur 1 Alayı oluşturmaktadır.

Avrupa'daki devletlerin deniz kuvvetleri de benzer yapıdadır. Yelkenle seyreden bu savaş gemileri genelde meşe ağacından yapılmaktadır. Tonaajlarına ve süratlerine göre değişiklik gösteren savaş gemileri ana silah olarak toplarla donatılmıştır. Üzerlerinde taşıdıkları top sayılarına göre ateş güçleri de artmaktadır. Genelde büyük savaş gemileri 74, küçük savaş gemileri 38 top taşımaktadır. Deniz savaşları, genelde küçük ve süratli savaş gemileri olan Fırkateynlerin top atışları ile başlamakta, daha büyük tonajda ve ağır hareket eden büyük savaş gemilerinin top atışları ile sona ermektedir. Gemiler, deniz savaşlarında birbirlerine yaklaşıp angaje olmakta ve ikiye bir sayısal üstünlük sağlanmaya çalışılmaktadır.

Deniz savaş taktikleri de hemen hemen birbirine benzemektedir. En önemli taktikler; pruva nizamı ve "T'ye alma" denilen taktiklerdir. Pruva nizamında gemiler; birbirleri arkasında

ve belirli mesafede mevki alarak düşman filosuna yaklaşp, aynı anda gemilerin 90 derecelik dönüşüyle bordalarındaki topları düşman gemilerine çevirerek ateşlemeleriyle savaşlar başlamaktadır. Bu manevrada esas amaç bir tarafın tüm gemilerindeki toplarıyla düşman gemilerinin nizamdaki son gemisini top ateşi altına alarak imha etmektir. Ateş altına alınan gemi batırıldıktan sonra en yakın mesafedeki diğer gemiye top atışları kaydırılarak düşmanın tüm gemilerinin imhası amaçlanmaktadır. Gemi toplarının vuruş hassasiyetlerinin düşük olması dolayısı ile gemileri imha etmek kolay olmamaktadır. Düşman gemileri hasar alıp yavaşlayınca gemiye yanaşarak güvertede göğüs göğüse çarpışmalara devam edilmektedir. Bazı gemiler, hasar veya arıza nedeniyle hareketten sakıt kalınca kolaylıkla ele geçirilmektedir.

Sonuç olarak, 18. yüzyılda Avrupa’da kara orduları ve deniz kuvvetleri arasında askeri stratejiyi etkileyebilecek teknolojik farklılıklar olmadığı gibi, askeri teknolojilerde de bir denge mevcuttur.

Stratejik düşüncede etkili olabilecek 18. yüzyılın diğer bir askeri karakteristiği profesyonel askerlik sisteminin ortaya çıkışıdır. 18. yüzyıl öncesinde profesyonel olarak yetiştirilmiş subayların komuta ettiği ordular yoktur. Ayrıca, bu dönemde ordu ile toplum arasındaki ilişkilerde büyük bir değişim yaşanmıştır. Önceleri, bir subayın ordu içerisindeki statüsü onun asil bir sınıftan gelip gelmediğine bakılarak belirlenmekteydi. Bu dönemde ise askerlikteki hizmet süresi ve tecrübelerine bakılarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Askerlik, bilimsel bir meslek haline gelmiştir. Birliklerin sayıları belirlenmiş ve sınırlanmıştır. Belirli görev fonksiyonları için uzman personel yetiştirilmeye başlanmıştır. Grup kimliği oluşturulmuş ve bir organizasyona gidilerek askerliğe has bir idari sistem yaratılmıştır. Profesyonel askerlik bu dönemin önemli karakteristiklerinden birisidir.

Stratejik düşünceyi etkileyen diğer bir karakteristik, askerliğin profesyonelleşmesi ve aydınlanma çağının başlamasıyla savaşla ilgili olarak yeni düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlanmasıdır. Uluslararası ilişkilerin mevcut şekil ve metotları, devletler arasındaki güç mücadeleleri, devletlerin ittifaklar yapması, askeri gücün kullanılma tehdidi gibi faaliyetler sorgulanmaya başlanmıştır.

18. yüzyılda, sonraki yüzyıllarda savaşlarda önemli rol oynayan, askeri stratejiyi belirleyen ve uygulayan Genelkurmay ve Kuvvet Komutanlıkları karargâhları gibi yüksek seviyedeki

komutanlık karargâhları mevcut değildir. Aslında, hemen hemen tüm Avrupa devletlerinde askeri stratejinin planlanması ve uygulanmasından sorumlu belirli bir hükümet makamı da yoktur. Britanya’da da askeri stratejiyi yönlendirecek ve savaşları yönetecek yüksek seviyedeki karargâh eksikliği 1701-1715 yılları arasında yapılan İspanya Veraset Savaşı’nda ortaya çıkmıştır. Anayasaya göre kral tüm silahlı kuvvetlerin komutanıdır. Ancak icraatta bu böyle değildir. Savaşa katılan en son kral 1743 yılındaki Avusturya Vesayet Savaşı’na katılan II. George idi. Ordunun rutin işlerini savaşta Savaş Dairesi Sekreteri yürütmekte ve 1720 ye kadar sivil olan bir bakana bağlı olarak görev yapmaktadır. Savaş dairesi emrinde bulunan iki general ordunun her türlü işini yürütmektedir. Kıtalarda da sorumluluklar tam olarak belirlenmemiştir. Sonuç olarak, 18. yüzyılda Britanya ordusunda ve hükümetinde, askeri stratejiyi geliştirecek ve orduya komuta edecek tek bir sorumlu makam mevcut değildir.⁴³²Bunun sebebinin de liberal düşünce yapısına sahip İngiliz toplumunun genel düşüncesinin tüm yetkilerin tek bir askeri şahsın elinde bulundurulmasını önlemek olduğu değerlendirilmektedir.

Askeri stratejiyi belirleyen tek bir kurum mevcut olmayınca, dolaylı olarak bu sorumluluk komuta kademesinde bulunan tüm subayların sorumluluğu haline gelmektedir. Bu da tüm komuta kademesinde bulunan askeri personelin askeri stratejiyi belirlerken İngiltere’nin Büyük Stratejisini de göz önünde bulundurmalarını gerektirmektedir.

Büyük Britanya’nın devlet yapısı içerisinde askeri stratejiyi belirleyecek ve uygulayacak bir organizasyonun olmaması, o dönemde askeri stratejinin belirlenmediği ve uygulanmadığı anlamına gelmemektedir. O dönemde Britanya İmparatorluğu’nun askeri uygulamaları incelenerek günümüzdeki anlamında hangi askeri stratejilerin uygulandığı belirlenebilmektedir. Büyük Britanya İmparatorluğu’nun yükseliş dönemlerine ilişkin kaynakların incelenmesi sonucunda tespit edilen askeri stratejileri şu şekilde tespit edilmiştir.

“Büyük Britanya’yı ve İrlanda’yı dıştan gelecek tehlikelere karşı korumak, Britanya Adaları’nın güvenliğini sağlamak ve idame ettirmek, bu amaca yönelik olarak Avrupa kıtasında harekât icra etmek, denizaşırı toprakları ve Britanya menfaatlerini Dünya çapında

⁴³² Danley, M. H. (2001). *Military Writings and the Theory and Practice of Strategy in the Eighteenth Century British Army*, Doktora Tezi, Kansas State University, Manhattan, Kansas, 29-45.

korumak ve savunmak maksadıyla Dünya denizlerinde deniz hâkimiyeti tesis ve idame etmek.”

Bu askeri stratejiler Britanya İmparatorluğu’nun yükseliş dönemleri süresince sabit kalan askeri stratejiler değildir. Bu askeri stratejiler, devletin değişen menfaatleri ve büyük stratejileri doğrultusunda zaman zaman değişiklikler göstermiştir. Ancak, İmparatorluğun yükseliş dönemlerinde uyguladığı askeri stratejilerin esasları yukarıda belirlenen doğrultuda olmuştur. Bu kapsamda; yukarıda belirtilen askeri stratejiler incelenirken yükseliş dönemi içerisinde uygulanan strateji değişikliklerinden de bahsedilecektir.

5.6.1. Anavatanın Savunulması İçin Denizci ve Taarruzi Bir Strateji

18. yüzyılda 1701 yılından 1789 yılına kadar her yıl savaş olmuş ve Britanya’da bu savaşların çoğunluğuna iştirak etmiştir. Savaşlarda Britanya’nın Milli Menfaatlerinin gerçekleştirilmesine yönelik büyük stratejileri; batı yarım kürede Britanya İmparatorluğunu savunmak, takviye etmek ve güçlendirmek, Britanya’nın kıtasal menfaatlerini ve Hannover’i⁴³³ korumak, Hint yarımadasında Britanya’nın ticari durumunu desteklemek ve ticareti arttırmak, Büyük Britanya ve İrlanda’yı dıştan gelecek tecavüzlere karşı korumak olarak belirlenmiştir.⁴³⁴İrlanda, Britanya İmparatorluğu’na bağlı olmamasına rağmen, Britanya İmparatorluğu İrlanda’nın Avrupalı kıtasal bir gücün hâkimiyetine girmesini Britanya adalarına yönelik en büyük tehditlerden biri olarak gördüğünden İrlanda’nın savunulmasını da Britanya’nın hayati menfaatleri içerisine dâhil etmesine neden olmuştur. Ayrıca, Avrupalı Katolik kıtasal güçlerin İrlanda’da yaşayan Katoliklerin desteğiyle İrlanda’yı hâkimiyetleri altına alabilecekleri ihtimal dâhilinde olduğundan Britanya’nın İrlanda’yı tecavüzlerden koruması kendi menfaatlerine de hizmet etmektedir.

Britanya İmparatorluğu’nun bu büyük stratejilerini destekleyecek askeri stratejilerde o dönemin stratejilerinin karakteristiklerini yansıtmaktadır. Büyük stratejilere baktığımızda; bunlar içerisinde en önemlisinin “Büyük Britanya’yı ve İrlanda’yı dıştan gelecek

⁴³³ Hannover halen Almanya’da Aşağı Saksonya eyaletinin başkenti olan bir şehirdir. Kutsal Roma Germen imparatorluğu’nun egemenliği altında bulunduğu 18. yüzyıl başlarında Hannover Prensi George Louis’in 1714 yılında Büyük Britanya kralı olması sonrasında Hannover Prensiği Büyük Britanya toprağı olmuş, 1814 yılında bağımsızlığını kazanarak Hannover Krallığına dönüşmüştür.

⁴³⁴ Danley, M. H. (2001). *Military Writings and the Theory and Practice of Strategy in the Eighteenth Century British Army*, Doktora Tezi, Kansas State University, Manhattan, Kansas, 49.

tehlikelere karşı korumak, Britanya Adaları'nın güvenliğini sağlamak ve idame ettirmek, bu amaca yönelik olarak Avrupa kıtasında harekât icra etmek” olduğu görülmektedir. Britanya adalarına dışarıdan gelebilecek en büyük tehdit adalara en yakın konumdaki kıta olan Avrupa kıtasında konuşlu devletlerden gelebilir. Avrupa kıtasında konuşlu devletlerden yalnızca ordularını deniz yoluyla Britanya adalarına çıkarabilecek, yani amfibi harekât icra edebilecek seviyede deniz kuvvetlerine sahip devlet veya devletler topluluğu Britanya'ya tehdit teşkil edebilir. Britanya Adaları ve İrlanda'yı dıştan gelecek tehlikelere karşı koruyacak en önemli güçte Britanya Deniz Kuvvetleri'dir. Ancak, Deniz kuvvetleri ile beraber, Avrupa kıtasındaki diğer devletlerden gelebilecek amfibi taarruzları engelleyebilecek bir kara ordusuna da ihtiyaç vardır. Kara ordusu, buna ilaveten Britanya adalarında yaşanacak sorunları çözmek, Avrupa kıtasında yapılacak kara savaşlarında kullanılmak, Hannover'i korumak ve denizaşırı topraklarda Britanya'nın menfaatlerinin korunmasını sağlamak maksadıyla da oluşturulmak ve idame edilmek zorundadır.

Britanyalı stratejist Thomas More Molyneux, Britanya Kara ve Deniz Kuvvetlerinin müşterek harekât icrasına yönelik doktrinini belirlediği ve 1759 yılında yayınladığı “Müşterek Harekât” adlı dokümanla aynı zamanda Britanya askeri stratejisini de tespit etmiştir. Molyneux, Britanya askeri stratejisini; Britanya kara ve deniz kuvvetlerinin Britanya adaları ve İrlanda'yı savunmak için Avrupa kıtasından gelecek tehditlere karşı Amfibi taarruzu öngören bir taarruzi strateji olarak belirlemiştir. Daha önce icra edilen başarısız amfibi harekâtları inceleyen Molyneux, bu harekâtlardan çıkardığı derslerle yeni bir doktrin veya kendi deyimiyle “sistem” olarak adlandırdığı bir strateji oluşturmuştur.⁴³⁵

Britanya'nın bu askeri stratejisine göre; Britanya, Avrupa'daki savaşlara ancak, kıtadaki güç dengesini değiştiriyorsa müdahale etmeli, eğer güç dengesinde bir değişiklik yaratmıyorsa karışmamalıdır. Eğer, Avrupa'daki bir büyük güç kıta çapında hegemonya tesis ederse, ancak böyle bir güç kara gücünü amfibi harekâtle Britanya adalarına intikal ettirebileceğinden Britanya Ordusu bunu engellemelidir. Britanya, bu stratejiyi 18. yüzyılda Avrupa'da yapılan savaşlarda kullanmıştır.

Büyük Britanya yükseliş döneminin başlangıcında küresel güç mücadelesinde iki paralel stratejiyi beraberce yürütmek zorundadır. Bunlar; Fransa'nın Avrupa'da hegemonya tesis

⁴³⁵ Danley, M. H. (2001). *Military Writings and the Theory and Practice of Strategy in the Eighteenth Century British Army*, Doktora Tezi, Kansas State University, Manhattan, Kansas, 327-328.

etmesini engellemek ve Britanya'nın küresel deniz ticaretini ve kolonilerini genişletmek. Anavatanın savunulmasına yönelik Fransız tehdidini ortadan kaldırmak Britanya için kolaylıkla başarılabilecek bir strateji olarak görünmemiştir. Anavatanın savunulması için gerekli Kara ordusu ve deniz kuvvetini oluşturup idame ettirmenin yanında Fransa'nın Avrupa'da hegemonya tesisini engellemek için de ittifak yapılacak devletlere askeri yardımda bulunulması devlet bütçesinden büyük harcamalar yapılmasını gerektirmiştir. 1688 yılında Hollandalı Oranje Prensi William ve Karısı Mary'nin İngiltere tahtına geçişleri sonrasında, Hollanda mali sistemi Britanya'da da uygulanmaya başlanmıştır. Bu sistemle, savaş için gerekli olan mali kaynaklar vergilerin arttırılması ile değil halktan ve işadamlarından alınan uzun vadeli borçlarla sağlanmıştır. Alınan borçların ve faizlerinin geri ödenebilmesi içinde Britanya'nın en önemli gelir kaynağı olan ticaretin sürdürülmesi gereklidir. Kolonilerle, sömürgelerle ve diğer devletlerle ticarete deniz yoluyla yapıldığından deniz ulaştırma yollarının güvenliğinin sağlanması devletin bekası ve güvenliği ile ekonomik olarak gelişmesi açısından çok önemlidir. Ama Anavatanın savunulması hayati önemi haizdir.

Bu dönemde Fransa güçlü bir kara ordusuna ve İngiltere deniz ticaretini rahatsız eden bir deniz kuvvetine sahiptir. Fransızlar, İspanyollar ile ittifak yaptıkları takdirde oluşturulacak birleşik donanma denizde İngiltere'nin aleyhine güç dengesini bozabilir. İngilizlerin Hollandalılarla olan ittifakları Fransızların Avrupa'da genişlemesini engellemiştir. Bu nedenle, XIV. Lui, İngiltere-Hollanda ittifakını bozmak için bir Katolik olan II. James'i İngiltere tahtına geçirmek istemiştir. Fransızlar, Katoliklerin yoğun olduğu İrlanda'ya iki sefer düzenlemişlerdir. 1690 yılında İngiltere-Hollanda birleşik donanması "Beacy Head" savaşında Fransızlara yenilmiş ve Manş Denizi'nin kontrolü Fransızlara geçmiştir. Ancak Fransızlar üstünlüklerini devam ettiremeyip 1691 yılında kontrolü kaybetmişlerdir. 1692 yılında ise İngilizler "Barfleur" ve "La Hague" deniz savaşlarını kazanmışlardır. Bu savaşlarda ikiye bir üstün olan Fransız donanması 12 gemi ve donanmasının dörtte birini kaybetmiştir. Daha önce 1685 yılında tecrübeli denizcilerini Protestanların sınır dışına ve İngiltere'ye göçüyle kaybeden Fransa bu yenilgilerle deniz gücünü de büyük oranda

kaybetmiştir. XIV. Lui'de Fransız Deniz Kuvvetlerinin bütçesinin üçte ikisini keserek gemileri limana çekmiş ve denize çıkarmamıştır.⁴³⁶

1692 yılından sonra Fransa, İngiliz ticaret gemilerine saldırılar düzenlemiş ama başarılı olamamıştır. 1689-1691 yılları arasında Fransız gemilerinin Akdeniz'de yarattığı tehdit İngilizlerin Akdeniz ticaretini akamete uğratmıştır. 1693'te yeniden Akdeniz'e açılan 400 gemilik İngiliz ticari konvoyu Portekiz güneyinde Fransız donanmasının saldırısına uğramış ve 100 civarında gemiyi batırmıştır. Ancak Fransızlar bu saldırılarına devam etmeyip Akdeniz donanmasını 1695'te Toulon'a çekmişlerdir. Bu tarihten itibaren İspanya Veraset Savaşına kadar bir barış dönemi yaşanmıştır.

1700-1715 yılları arasında yapılan İspanya Veraset Savaşı'nda, Büyük Britanya, İspanya tahtını veraset yoluyla almaya çalışan Fransa'ya karşı o dönemde Avrupa kıtasının diğer güçlü devletleri olan Hollanda, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu, Portekiz ve Prusya ile beraber "Büyük İttifak"ı oluşturmuştur. Büyük Britanya böylece; Fransa'nın, İspanya'nın Avrupa'da Hollanda, Felemenk ve İtalya'nın bir bölümündeki toprakları ile okyanus aşırı olarak da Güney Amerika, Antiller, Kanarya Adaları ve Filipinler'de bulunan topraklarını kendi topraklarına katarak Avrupa'da hegemonya tesis etmesini engellemiştir. İspanya Veraset Savaşı, Avrupa'da profesyonel ordularca icra edilen ilk savaş olması yanında savaşın sebebi yönünden de dini olmaktan ziyade ekonomik ve siyasi nitelikli bir savaş olması açısından da önemli bir savaştır. Deniz gücünün üstünlüğünün de etken bir rol oynadığı bu savaşta, sonucu belirleyen muharebeler Avrupa kıtasında kara orduları arasında cereyan etmiş, Britanya kara ordusuna ilaveten Hollanda ve Alman ordularının 1711 yılında toplam 171 000 sterlin tutan maaşları da Büyük Britanya tarafından ödenmiştir.⁴³⁷ Bu savaş, ayrıca, harp tarihinde uluslararası alanda icra edilen ilk "Dünya Savaşı" olarak da nitelendirilmektedir.

1718-1720 yılları arasında icra edilen Dörtlü İttifak Savaşında ise Büyük Britanya bu sefer, İspanya'nın Avrupa'da hegemonya tesis etmesini önlemek amacıyla ezeli rakibi Fransa, Hollanda ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ile beraber İttifak yapmıştır. Büyük Britanya'nın İspanya Veraset Savaşı'nda ezeli düşmanı olan Fransa'ya karşı bir ittifak

⁴³⁶ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 55.

⁴³⁷ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 56.

oluştururken, Dörtlü İttifak Savaşı'nda İspanya'ya karşı Fransa ile beraber aynı ittifakta yer alması, ulus devlet yapısının oluşturulduğunu ve stratejilerinde milli menfaatleri dikkate aldıklarını göstermektedir. 1721 yılında İsveç İmparatorluğu ile Rusya'nın liderliğindeki diğer Kuzey Avrupa devletlerinin oluşturduğu ittifak arasında yapılan "Kuzey Avrupa Savaşları"na, Avrupa'daki nispi güç dengesinde bir değişiklik meydana getirmeyeceğini değerlendiren Büyük Britanya iştirak etmemiştir. Yine aynı nedenle 1733-1738 yılları arasında yapılan "Lehistan Veraset Savaşı", 1736-1739 yılları arasında yapılan Osmanlı-Avusturya-Rusya Savaşına Büyük Britanya katılmamıştır.

Büyük Britanya, 1740-1748 yılları arasında yapılan "Avusturya Veraset Savaşı"nda Fransa'ya karşı Avusturya'yı destekleyen devletler arasında yer almış, 1756-1763 yılları arasındaki Yedi Yıl Savaşlarında da Fransa'ya karşı Avrupa'da kara ordusu bakımından güçlü olan Prusya ile ittifak yaparak Avrupa'daki güç dengesinin Fransa lehine değişmesini engellemeye çalışmıştır. Denizaşırı sömürgelerdeki ve Dünya denizlerindeki üstünlük mücadelesinde Büyük Britanya'nın deniz gücünü yenemeyeceğini gören Fransa tek umudu olarak Büyük Britanya'ya saldırmaya karar vermiştir. Ancak, Büyük Britanya'ya saldırmak için Fransa'nın Akdeniz'de bulunan Toulon Donanması ile Atlantik kıyısında konuşlu Brest Donanmasını birleştirmesi gerekmiştir. Akdeniz'deki Britanya Filosu Fransız Toulon Donanmasını lagos'ta yakalayıp dağıtınca bu ümitlerde sona ermek zorunda kalmıştır. Brest'teki Fransız Donanması da Quiberon Körfezinde yapılan deniz savaşında Britanya Filosu tarafından mağlup edilerek 7 Fransız gemisi batırılmıştır.

1775-1783 yılları arasındaki "Amerikan Bağımsızlık Savaşı"nda da Amerika kıtasında Amerikan bağımsızlık taraftarları ile Fransız ve İspanyollara karşı bir nevi kuzey Amerika'daki kolonileri için savaşan Büyük Britanya, sonuçta savaşı kaybetmesine rağmen bu sonuç Büyük Britanya'nın uluslararası alandaki gücünde menfi bir tesir yaratmamıştır. Bu savaşta, Fransa'nın 3 önemli stratejik hedefi vardır. Birincisi; Kuzey Amerika'daki isyancılara yardım için askeri birlik göndermek ve takviye etmek, Atlantik'te Britanyalıları ait şeker üretilen adaları zapt etmek ve Britanya'nın güney kıyılarını istila etmek. Fransızların bu hedefleri daha başlangıçta başarısız olmuştur.

1779 yılında Britanya, İngiliz kanalında deniz kontrolünü kaybetmiştir. Fransız ve İspanyol donanması, 500 den fazla ticaret gemisiyle taşınan 30 000 kişilik istila ordusunu, 63 savaş gemisi ve 16 firkateyn korumasında Britanya güneyindeki Portsmouth limanı ve

Wight adasına çıkarmayı hedeflemiştir. Bu donanmaya karşı koymak üzere Britanya'nın 42 gemisi mevcuttur. Britanya'nın Fransa'daki istihbarat unsurları faaliyetleri başlangıcından itibaren takip edip gelişmeleri Britanya'ya bildirmişlerdir. Ancak, seferi idare edecek liderlerin tereddütleri, İspanyolların bu saldırıya tam destek vermemesi, denizdeki kötü hava şartları, ikmal yetersizlikleri ve 8 000 askerin kaybına neden olan iskorbüt hastalığı nedenleriyle bu sefer ertelenmek zorunda kalmıştır. Britanya'ya saldırıyı erteleyen Fransa ve İspanya, Britanya'nın Akdeniz'deki en stratejik üssü Cebelitarık'a, Kuzey Amerika ve Batı Hint adalarındaki Britanya üslerine saldırıyı planlamışlardır. Anakarasına saldırıyı bertaraf eden Britanya'da Deniz Kuvvetlerini ihtiyaç hissedilen diğer mevkilere kaydırma şansına sahip olmuştur.

Bir başka Britanyalı stratejist Henry Lloyd; Britanya gibi Cumhuriyetle idare edilen devletlerde dışarıdan gelecek tehditlere karşı halkın vatanseverlik duygularının tahrik edilerek Britanya'nın top yekün savunulması stratejisini benimsemiştir. Lloyd, bunun içinde politik kültür ile askeri yeteneklerin birbirlerini desteklemeleriyle Britanya ordusunun yenilmez hale geleceğini belirtmiştir.⁴³⁸ Lloyd, Britanya'nın Diplomasi ve askeri ittifaklar tesis ederek Britanya adalarını savunma stratejisini geliştirmiş, Avrupa kıtasındaki en büyük rakibi Fransa'ya karşı kıtadan başka güçlerle ittifak yaparak stratejik avantaj sağlama yoluna gitmiştir.

5.6.2. Denizaşırı Toprakların ve Britanya Menfaatlerinin Savunulması İçin Denizci ve Taarruzi Bir Strateji

Britanya devletini bir imparatorluk haline getiren en önemli unsur; Denizaşırı topraklarda kurduğu koloniler, oluşturduğu sömürgeler ve nüfuz bölgeleridir. Bu topraklardan sağlanan zenginliklerin Avrupa'ya deniz yoluyla taşınması, Avrupa'da üretilen malların da yeni keşfedilen ve fethedilen bu topraklardaki insanlara satılmasıyla oluşan küresel ticaretin yarattığı Merkantilist ve kapitalist ortamda sağlanan imkânlarla Britanya devleti bir İmparatorluk haline dönüşmüş ve küresel hegemon bir devlet haline gelmiştir. İngiltere'yi sıradan bir ada devleti seviyesinden Dünya'ya asırlarca hükmedecek bir hegemon devlet seviyesine getiren olayların başlangıcı, İngilizlerin 17. yüzyılın başından itibaren Kuzey Amerika'da, Atlantik'te, Doğu Hint Adalarında, Akdeniz'de deniz aşırı topraklara,

⁴³⁸ Danley, M. H. (2001). *Military Writings and the Theory and Practice of Strategy in the Eighteenth Century British Army*, Doktora Tezi, Kansas State University, Manhattan, Kansas, 333.

kolonilere, plantasyonlara sahip olmasından ziyade, 1688 yılında kral II. James'in tahtan indirilerek yerine Oranje Prensi William'ın geçirildiği "Şanlı Devrim" olarak kabul edilmektedir. Devrim sonrasında oluşturulan parlamento ile kralın yetkilerinin bir kısmı parlamentoya verilerek kralla parlamento arasında bir güç dengesi sağlanmıştır. Şanlı Devrim'in yarattığı hukuk, icra yetkisini kralın bakanlarına verirken bakanların icra kararlarını halkın temsilcilerinden oluşan Avam Kamarası'nın onayından geçirme zorunluluğu da getirmiştir. Böylelikle, hem kral ve hem de bakanları, devletin menfaatlerini savunan Avam Kamarası'nın görüşlerini dikkate almak zorunda kalmışlardır.

Lordlar kamarası ve Avam Kamarasında; Aristokratlar ve halkın temsilcileri, tüccarlar, deniz nakliyatçıları ve bankerlerle beraber devletin menfaatleri yönünde kararlar alınmasını sağlamışlardır. Bu iki kamarada ayrıca; plantasyon sahipleri, koloniciler, Hindistan'la, Atlantik'teki ve Kuzey Amerika'daki kolonilerle ticaret yapan tüccarlar, Doğu Hint Kumpanyası Direktörleri, karacı ve denizci subaylarda mevcuttur. Tüccarlar ve Kolonicilerin oluşturduğu lobiler bakanlar üzerinde büyük baskı oluşturmuştur. Bu ticaret ve koloni lobileri; devletin, agresif, savaş yanlısı, kazanca ve kara yönelik, Fransa ve İspanya karşıtı bir politika izlemesinde etkili rol oynamışlardır.⁴³⁹ Bunun sebebi ise; toprak kazanımları ile sona eren savaşların, deniz aşırı ticaret ve yatırım için bu tüccarlara büyük fırsatlar sunmasıdır. Savaşlar, iç üretimi, gemi inşa sanayiini ve metalurji endüstrisini geliştirmiştir. Örneğin; İngiltere'de imal edilen tüfekler ve kılıçlar Doğu Hint Kumpanyası tarafından kullanılmıştır. Ticaretin artması demek, devletin gümrüklerden gelen gelirlerinin artması demekti ki bu da savaşın finanse edilmesinde diğer vergilerin artırılmasını engellemiştir.

Keşifler çağının başlamasıyla başta Portekiz olmak üzere İspanya, Hollanda, Büyük Britanya ve diğer Avrupa devletleri, Atlas Okyanusu'ndaki adalarda, Kuzey Afrika'dan başlayarak Batı Afrika kıyıları, Ümit Burnu, Doğu Afrika kıyıları ve Hindistan'da, Amerika'nın keşfi sonrasında Kuzey ve Güney Amerika'da, Doğu Hint Adaları'nda, Güneydoğu Asya'da, Avustralya'da, velhasıl Dünya çapında koloniler kurmuşlar, sömürgeler oluşturmuşlar, bu bölgeleri kendi nüfuz bölgelerine dönüştürmüşlerdir. Koloniler kurmak, sömürgeler oluşturmak ve denizlere açılarak yeni yerler keşfetmek, fethetmek ve kendi topraklarına katmak, buradaki zenginlikleri kendi ülkelerine taşımak

⁴³⁹ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 53.

için devletlerin gemilere, bu gemileri kullanacak eğitimli, cesur ve maceracı bir insan gücüne ve bunları yapabilmek içinde mali kaynağa ihtiyaçları vardır. Portekiz, İspanya, Hollanda ve Fransa başlangıçta denizci ve taarruzi bir askeri strateji izleyerek başarılı oldular. Ancak, bu devletlerin denizci stratejileri; yöneticilerinin öngörü eksikliği, teknolojik yeniliklere ayak uyduramamaları, eğitimli insan gücü yetersizliği, mali kaynak yetersizlikleri gibi nedenlerle uzun ömürlü olamamıştır. Bu devletler içerisinde, denizci ve taarruzi stratejiyi benimsemekte ve uygulamakta diğer devletler nazaran geç kalmasına rağmen diğer devletlerin tecrübelerinden aldığı derslerle bu stratejiyi uygulayan Büyük Britanya ise çok başarılı olmuştur.

Denizci ve taarruzi bir askeri strateji uygulamak devletler için büyük harcamalar gerektirmektedir. Kıta devletleri için güçlü bir kara ordusu kurmak reformasyon öncesi döneme göre kolay olmamakla birlikte profesyonel orduların oluşturulması sonrasında güçlü bir deniz gücü oluşturmaya nazaran daha ucuz ve daha etkili bir yöntemdir. Kara ordusu için insan gücü ülkenin vatandaşları arasından sağlanabilmekte, askerleri eğitmek ve teçhizatlandırmak için ise çok büyük harcamalar gerekmemektedir. Deniz kuvveti oluştururken ise öncelikle denizde kullanılacak gemilerin yapım teknolojisine ve gemileri inşa edebilecek ustalıkta insan gücüne sahip olmak, gemi yapacak tersaneler kurmak, gemileri denizde kullanacak denizciler yetiştirmek, bunları donatmak, teçhiz etmek ve silahlandırmak, açık denizlerde bu gemilere ikmal sağlayacak üsler tesis etmek için büyük mali kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Deniz gücü geliştirmek, kara ordusu idame etmeye nazaran çok pahalı ve uzun zaman gerektiren bir faaliyettir. Sonuçta deniz gücü geliştirmek için mali kaynaklara her zaman ihtiyaç vardır.

18. yüzyıl savaşları aynı zamanda dayanıklılık savaşlarıdır. Bu savaşlarda zaferde çoğu zaman ikmal maddeleri kapasiteleri büyük olan ve kendisini korumak için ittifaklar kuran taraflar ulaşmışlardır. Savaşta kaynaklarını tüketen taraflar borç alma yoluyla veya halktan alınan vergileri arttırarak savaşları finanse etme yolunu kullanmışlardır. Savaşları finanse etmek için halktan alınan vergileri arttırmak ise halk arasında hoşnutsuzluğa neden olmuş ve zaman zaman hükümetlere karşı ayaklanmalar başgöstermiştir. Yüzyılın başlarında Batı Avrupa devletleri savaşların giderlerini karşılayabilmek için “mali devrim” olarak adlandırılan oldukça karmaşık bir bankacılık ve kredi sistemi geliştirmişlerdir. Bu mali devrimi yaratan unsurda bu dönemde yapılan savaşlardır. 16. yüzyılda bir savaşın maliyeti milyon sterlin olarak ölçülüyorken, 17. yüzyılın sonunda bu maliyet 10 milyon sterline

ulaşmıştır. Avrupa devletleri savaşları finanse etmek için vergileri arttırmaktansa borç alma yolunu seçmişlerdir. Bu devletler içerisinde savaşları borç alarak finanse etme sistemini en mükemmel bir şekilde uygulayan ülke Büyük Britanya olmuştur. 1688-1815 döneminde Büyük Britanya devletinin borçlarının yıllık bütçe giderleri içindeki payı % 33,3 civarındadır.⁴⁴⁰ Ancak, Büyük Britanya dönem içerisinde yapılan savaşları finanse etmek için borç para bulmada hiçbir sıkıntı yaşamamıştır.

Büyük Britanya'nın 18. yüzyılda denizci ve taarruzi bir strateji izlemesine etken olan nedenlerden birisi de ana karasının Dünya üzerindeki stratejik konumudur. Büyük Britanya'nın coğrafi konumundan dolayı sahip olduğu bu avantajı ünlü ABD'li stratejist Alfred Thayer Mahan "Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi" kitabında şöyle ifade etmektedir.

"Eğer bir ülke, Dünya üzerindeki coğrafi konumu dolayısıyla ne kendisini karadan savunmak zorunda ne de topraklarını kara üzerinden genişletmek durumunda değilse, denize yönelme amacındaki birlik sayesinde, sınırlarından biri kara olan bir ülkeye göre avantajlıdır."⁴⁴¹ Denizci bir stratejiye yönelen Büyük Britanya için sadece coğrafi konum avantajı asla yeterli bir neden değildir. Mahan'ında belirttiği gibi; coğrafi konuma ilaveten, Büyük Britanya'nın fiziki yapısı, sahillerinin uzunluğu, limanları, Atlantik'te, Batı Hint Adaları, Kuzey Amerika, Hindistan Yarımadası ve Uzakdoğu'daki kolonileri ve sömürgeleri, nüfusunun büyüklüğü ve halkının ticarete ve denizciliğe ilgisi, Büyük Britanya kralları ve hükümetlerinin denizci nitelikleri Büyük Britanya'nın denizci bir stratejiye yönelmesine neden olmuştur. 18. yüzyılda sahip olunan denizaşırı topraklar ve sömürgeler deniz ticaretinin gelişmesine büyük katkı sağlamış, ticaretin gelişmesi neticesinde artan devlet gelirleri ile gemi inşa sektörü gelişmiş ve gelişen bu deniz ticaretini küresel çapta koruyacak bir donanma yaratılmıştır. Ticaret, sömürgeler ve Donanma'dan oluşan bu verimli üçgen Büyük Britanya'nın küresel hegemonya tesisinde önemli rol oynamıştır.

1689-1790 yılları arasında Avrupa'daki güçlü devletlerin nüfus artışları ve Kara orduları ile Deniz Kuvvetlerinin gelişimine bakıldığında, Avrupa kıtasının en güçlü devleti olan

⁴⁴⁰ Kennedy P. (2009). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (11. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 110-116.

⁴⁴¹ Mahan, A. T. (2003). *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi*, (çev. K. Fındık-M. Fındık), İstanbul, Q-Matris Yayınları, 51.

Fransa'nın, nüfus ve kara ordusunun büyüklüğü yönünden gücünü koruduğu görülmektedir. 1689 yılında Fransa'nın 120 savaş hattı gemi sayısına karşılık Büyük Britanya'nın 100 savaş hattı gemisiyle Fransa'nın gerisinde olduğu, 1790 yılında Fransa'nın 81 savaş hattı gemisine karşılık Büyük Britanya'nın 195 gemiyle denizlerde büyük bir deniz hâkimiyetine sahip olduğu görülmektedir.⁴⁴² Ancak, bu dönemde Büyük Britanya'nın Dünya çapında sahip olduğu toprakların genişliği ve birbirlerine ve anavatana olan mesafelerine bakıldığında bu donanmanın böyle geniş ve dağınık bir toprağa sahip Büyük Britanya için ne derecede yeterli olduğu tartışılabilir. Bu nedenle, bu donanmanın yeterli olup olmadığı o dönemdeki askeri stratejinin başarısıyla ilgilidir.

Yükseliş döneminin başlangıcında güçlü Fransız ve İspanyol donanması karşısında başarılı olamayan İngiliz donanması, XIV. Lui'nin Fransız donanmasının yıllık bütçesini üçte iki oranında azaltması ve gemileri de limana çekmesi nedenleriyle İngiliz donanması yeniden eski gücünü göstermeye başlamıştır. İspanya Veraset Savaşı'nda 1694'te 8 gemilik bir skadronla Batı Hint Adalarındaki Fransız deniz ticaretine, gemilerine ve plantasyonlarına saldıran İngiliz donanması onlara hasar vermesine rağmen gemilerde baş gösteren bir hastalık nedeniyle saldırıyı sonlandırmak zorunda kalmıştır. Akdeniz'de de Fransız-İspanyol deniz gücünü ortadan kaldırarak ticaretini devam ettirmeyi planlayan İngiltere, 1704 yılında stratejik bir liman olan Cebelitarık'ı ve 1708'de de Minorka'yı ele geçirmiştir. Cebelitarık'ı ele geçirmekle hem Akdeniz'de stratejik bir üs kazanılmış, hem de Fransız-İspanyol donanması ikiye bölünmüştür. Cebelitarık'a konuşlanan deniz filosuyla Akdeniz'de güç gösterisinde bulunan İngiltere, Toulon'daki Fransız gemilerine saldırarak hasar vermiş, Fransa'nın kara ordusunun bir bölümünü güneye kaydırmasıyla kuzeyde İngiliz anakarasına ve müttefiklerine tehdit teşkil eden kara ordusunu da böylelikle ikiye bölmüştür. Marlborough'un bu stratejisi Fransızların kara ve deniz güçlerini bölmelerine sebep olmakla kalmamış, aynı zamanda Fransa'ya olan tehdidin yönünü de arttırmıştır.

Fransız donanmasının zayıflamasıyla Britanya donanması da Atlantik'e açılarak Fransız ve İspanyolların kolonilerine ve deniz ulaştırmasına taarruzi saldırılar düzenlemeye başlamışlardır. Daha sonra Amiral Nelson'un bir atasözü haline gelen deyişiyle "Düşmanına tereddütsüz saldıran bir komutan hiçbir zaman yanlış yapmaz" prensibi

⁴⁴² Kennedy P. (2009). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (11. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 136.

çerçevesinde İngiliz Deniz Kuvvetleri Fransız ve İspanyol kolonilerine ve deniz ulaştırmasına saldırmıştır. Bu taarruzi strateji İngiliz denizcileri tarafından o kadar benimsenmiştir ki gemi ve skadron komutanları bu prensibi agresif bir şekilde uygulamaya başlamışlardır. 1702 yılında Koramiral John Benbow komutasında bir skadron Batı Hint Adalarında bir Fransız filotillası ile karşılaşmıştır. Santa Marta’da 6 gün süren deniz savaşı sonunda 7 İngiliz gemi komutanından dördünün gemileri ile beraber savaştan kaçmasına rağmen, Fransız gemilerinden atılan “Zincir Mermi(Chain Shot)” ile ayağı parçalanan Koramiral Benbow’un köprü üstünde savaşı idareye devam etmesi, İngilizlerin taarruzi stratejiye, askeri disipline ve vazifeye bağlılık konusuna verdikleri önemi göstermektedir. Koramiral Benbow’un savaş sonrasında ayağı kesilmiş ve 2 ay sonra da hayatını kaybetmiştir. Savaştan kaçan gemi komutanları ise askeri mahkemede yargılanıp ölüme mahkûm edilmişler ve öldürülmüşlerdir.⁴⁴³ Koramiral Benbow’un kahramanlığı ise günümüzde İngiliz Deniz Kuvvetlerinde halende söylenen halk şarkılarında sonsuzlaşmıştır. İngiliz denizcilerinin cesareti ve disiplinini gösteren bu tip olaylar İngiliz Deniz Kuvvetlerin o dönemdeki gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

Britanya donanmasının Atlantik’teki bu taarruzları 1711 yılında Kuzey Amerika’daki Fransız Kolonilerinin bulunduğu Newfoundland, Nova Scotia ve Quebec’e yönelmiştir. 1714 yılında imzalanan Utrecht barış antlaşmasıyla Britanya Akdeniz’de Cebelitarık’ı, Minorka ve Nova Scotia’yı almıştır. Bu antlaşma ile İspanyolların Amerika ile olan ticaretinde aldığı Lisans ise Britanya’nın küresel ölçekteki en önemli kazanımlarından birisidir. Bu antlaşma, Britanya’nın geleceğin Avrupa ve küresel çaptaki gücü olarak belirlenmesini sağlamıştır. Britanya imparatorluğu, bu statüyü o dönemde Fransa ve İspanya’nın iki katı olan 124 savaş gemisine borçludur. 1708 de yayımlanan “Konvoy Kanunu” ile Britanya deniz ulaştırmasının tüm Dünya denizlerinde korunması maksadıyla Britanya Deniz Kuvvetlerine ticaret gemilerini koruma görevi de verilmiştir. Bu görev, stratejik yönden Britanya Deniz Kuvvetlerine ilave görevler yüklerken Britanya Deniz Kuvvetlerinin gemilerinin üçte ikisinin bu görevlere ayrılması nedeniyle diğer görevlerin başarılmasında zorluklara neden olmuştur.

1714-1739 yılları arasındaki dönemde Britanya ile Fransa ve İspanya arasında özellikle denizaşırı topraklarda bir barış dönemi yaşanmasına rağmen Fransızlar ve İspanyollar,

⁴⁴³ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 59.

Britanya deniz ticareti ve mali gücünün artmasını kıskanmaya başlamışlardır. 1739 yılında İspanyollar; Britanyalıların, Amerika ile İspanya arasındaki ticarete Britanya'ya verilen lisansa aykırı hareket ettiklerini belirterek Britanya gemilerini durdurmaya, arama yapmaya ve tutuklamaya çalışmışlardır. Britanya, bunun üzerine İspanya'ya savaş açmış ve bu savaşta da Britanya Deniz Kuvvetlerini kullanmaya karar vermiştir. Yalnızca deniz kuvvetlerinin gemilerinin kullanılarak yapılan bu harekâta “Gambot Diplomasisi” adı verilmiştir.⁴⁴⁴ Britanyalılar, harp başlar başlamaz İspanya'nın Karayip kolonilerine ve deniz ticaretine tacize başlamış, Porto Bello alınmış, Cartagena'ya saldırılar düzenlenmiş ama bir sonuç alınamamıştır.

Britanya'nın Atlantik ve Amerika'daki yerleşimlerine taarruzu öngören Gambot diplomasisi stratejisi başarılı olamamıştır. Bu stratejinin başarılı olabilmesi için İspanya'nın Atlantik adalarındaki limanlarının abluka altına alınmasını gerektirmiştir. Britanya Deniz Kuvvetlerinin Cebelitarık'taki üs imkânlarının kısıtlı olması, İspanyollara ait limanların sayısının fazla oluşu, harekât zorlukları, iklim şartları ve hastalıklar nedenleriyle İspanya'nın Atlantik'teki limanlarını ve Amerika'daki yerleşimlerini takviye etmesini engelleyememiştir. Buna rağmen, Amerika'nın güney bölgesine gönderilen bir filo 1 250 000 Sterlin değerinde yağma ile Britanya'ya dönmüştür.⁴⁴⁵ Filonun Britanya'ya Portsmouth limanına dönmesinin esas nedeni Britanya, Hollanda, Avusturya ittifakına karşı Fransa, İspanya, Prusya ittifakının başlatmış olduğu savaştır. Avrupa kıtasındaki Hannover'i korumak gerektiğinden filo geri döndürülmüştür. 1745'te Katolik Prens Edward, Fransızların desteğinde İskoçya'ya çıkmasına rağmen 1746 da yapılan kara savaşlarında yenilince başarısız olmuştur.

Fransızların Britanya'da Katolik isyancıları desteklemesi Britanyalıların Fransızlara olan düşmanlığını arttırmıştır. Britanya, askeri stratejisinde değişiklik yaparak yeni stratejisini; Fransa'nın denizaşırı ticaretine saldırmak ve onun Kuzey Amerika'daki yerleşimlerini işgal etmek olarak belirlemiştir. Britanya, bu strateji kapsamında bir skadronu da Doğu Hint Kumpanyasına yardım için Hindistan'a göndermiştir. Şubat 1745'te, 2 Britanya askeri gemisi Çin'den dönen 3 Fransız gemisini ele geçirmiştir.

⁴⁴⁴ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 59.

⁴⁴⁵ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 62.

Kuzey Amerika’da da Fransız yerleşimlerine taarruzlar düzenlenmiştir. 1745 yılında Louisbourg kalesi zapt edilmiş, burada İngiliz askerlerine ilaveten 4 000 civarında gönüllü milisler de kullanılmıştır. Burada Fransızların elindeki Quebec’e yapılacak amfibi taarruz için bir deniz üssü inşa edilmesi planlanmıştır. Ancak, ertesi yıl Fransızların takviye gücü gelince bu plandan vazgeçilmiştir. Daha önce Karayipler’de yaşanan başarısızlığa Quebec’teki başarısızlık da eklenince yeni bir küresel deniz stratejisine gerek duyulmuştur. Kuzey Amerika’da yeni bir taarruza geçmeden önce Fransa ve İspanya’nın kolonilerini takviye etmelerine engel olmak gerekmiştir. Bunun içinde, Britanya Deniz Kuvvetlerinin Fransız ve İspanyol Deniz Kuvvetlerini ana üslerine hapsedmeleri veya ana üslerinden çıkışlarında onlara ivedilikle angaje olmaları gerekmiştir. Yani, Düşman deniz üslerini abluka altına alma gereği duyulmuştur. Bu stratejiyi uygulayabilmek için düşman limanları önlerinde devamlı karakol yapmak gerektiğinden bu faaliyet Britanya Deniz Kuvvetlerini yıpratacak bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Bu stratejide, her düşman üssü için gemilerin biri görevdeyken diğerinin limanda dinlenmesi, arıza vukuunda da ilave gemi planlaması düşünülmüştür. Bu strateji oldukça başarılı olmasına rağmen, uygulamaya başladıktan bir müddet sonra Britanya Deniz Kuvvetlerinin çok sayıda gemi ve bunlar için tersane talep etmesine neden olmuştur.

Bu başarılı stratejiyi uygulamak için Britanya Deniz Kuvvetleri yeni taktikler üretmek durumunda kalmıştır. “Genel Avlama” olarak da isimlendirilen bu basit ama usta denizcilik, gemicilik, disiplin ve tecrübe gerektiren taktiğe göre; Britanya savaş gemileri pruva nizamında⁴⁴⁶ mevki alarak düşman gemilerine yüksek süratle yaklaşmakta, en öndeki Britanya savaş gemisi düşman donanmasının en sondaki gemisinin bordasına geldiğinde toplarını ateşlemekte ve uzaklaşmakta, bir sonraki gemi düşman donanmasının diğer gemisine yaklaşarak toplarını ateşlemektedir. Bu manevra tüm Fransız gemileri ateş altına alınana kadar devam etmektedir. Bu taktik sayesinde Kuzey Amerika’da Amiral George Anson’un filotillası 6 Fransız savaş gemisini batırmış veya ele geçirmiştir. Batı Hint adalarında da Amiral Edward Hawke’nin filotillası 8 Fransız savaş gemisinden 6’sını

⁴⁴⁶ Pruva nizamı; savaş gemilerinin birbiri arkasında belirli bir mesafede mevki alarak aynı yönde ve süratle ilerlemeleridir.

batırmış, konvoy gemilerinin dağılması nedeniyle de 250 denizciyi esir almış veya ele geçirmiştir.⁴⁴⁷

Bu zaferler, Denizaşırı topraklarda uygulanan bu stratejinin başarılı olduğunu ve uygulanan savaş taktiklerinde savaş kazandırdığını göstermiştir. Böylelikle, Britanya Deniz Kuvvetlerinin bu iki zaferi; küresel deniz hâkimiyetinin, her bir denizci komutanın, düşman gemileri limanlarından ayrıldığında ivedilikle bu gemilerin takip edilip yakalanması hususunda istekli olunması ile devam ettirilebileceğini ortaya koymuştur. Britanya Deniz kuvvetlerindeki iyi eğitim, disiplin, tecrübe ve personelin ağır deniz şartlarına dayanıklılığı düşmana karşı başarı şansını arttırmıştır. Büyük Britanya'nın deniz hâkimiyeti sonraki yıllarda da devam etmiştir.

Denizci bir askeri strateji uygulamanın avantajlarını dönemin Britanya Başbakanı Henry Pelham şu sözlerle vurguluyordu.

“Tecrübelerimizden öğrendiğimize göre bizim Deniz Kuvvetlerimiz yenilmez değildir. Eğer Deniz Kuvvetlerimiz herhangi bir nedenle yenilirse, bizim deniz ulaştırmamız, ticaretimiz ve bağımsızlığımız sona erer.”⁴⁴⁸

Bir Britanya Başbakanının söylediği bu sözler Britanyalıların küresel güç mücadelesinde deniz gücüne verdikleri önemi göstermektedir. Büyük bir güç olarak Büyük Britanya'nın yükselişini sürdürebilmesi için Deniz Kuvvetlerine güvenmesi doğru bir söylem eylemdir. Arada kesintiler olmasına rağmen 60 yıldır Fransa'ya karşı sürdürülen küresel güç mücadelesinde deniz hâkimiyetinin avantajları ve tehditleri görülmüştür. Deniz Hâkimiyeti, yalnız başına zaferin anahtarı değildir ama Fransa'ya mağlup olmayı da engelleyen bir araçtır. Üstelik 1745 sonrası uygulanan genel strateji göstermiştir ki; uygun şekilde kullanıldığında, Dünya denizlerinin hâkimiyeti, Britanya'ya, Fransa'yı Kuzey Amerika ve muhtemelen Hindistan'dan çıkarmak için uygun araçlar sunmuştur. Bu savaş döneminde, Karayip adalarındaki hayal kırıklığına rağmen Deniz Kuvvetleri tarafından yeni ve agresif bir kendine güven yaratılmış ve tüm ülke çapında yayılmıştır. Amiral Anson ve Hawke'ın savaşlardan kahraman olarak dönmesi ve onların cüretkâr savaşma

⁴⁴⁷ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 64.

⁴⁴⁸ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 65.

ruhu daha sonra onların yerine komutan olan Amiral George Rodney ve Edward Boscawen'e de şevk ve gayret vererek 20 yıl süreyle tüm savaşlarda başarılı olmalarını sağlamıştır. Denizci askeri strateji, Büyük Britanya'nın yükselişini sürdürmesinde kilit rol oynamıştır.

Britanya'nın deniz hâkimiyeti Britanya'ya ekonomik olarak büyük kazançlar sağlarken, Fransa'ya karşı deniz ulaştırma hatları ve kolonilerde sürdürülen mücadele içinde gerekli kaynağı da sağlamıştır. Britanyalıların kolonileriyle olan ticareti her yıl artarken Britanya ekonomisinin de kolonileriyle arasındaki ticarete bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Örneğin; 1720 yılında Britanya'dan Kuzey Amerika kolonilerine olan ihracat 524 000 Sterlin iken 1740 yılında 1 000 000 sterline çıkmıştı. Aynı periyotta; Batı Hint adalarına ihracat 473 000 Sterlinden 732 000 Sterline çıkarken Hindistan'a ihracat 112 000 Sterlinden 522 000 sterline çıkmıştır.⁴⁴⁹

1754 yılında kuzey Amerika'da Fransız ve Britanyalı göçmenler çatışmaya başlamışlardır. Fransızlar ve Kızılderililer Quebec'ten güneye doğru, Meksika körfezinde bulunan Fransızlarda Missisipi nehri vadisinden kuzeye doğru saldırıya geçerek Britanya bölgesinde birleşmeyi ve Britanyalıların batıya doğru ilerlemelerini engellemeyi planlamışlardır. Bu gelişme üzerine Britanya bir yandan Kuzey Amerika'ya ilave harp gemileri gönderirken diğer taraftan bu savaşın Avrupa'ya sıçraması halinde Fransızların Hannover'e saldırmalarından ve Britanya'ya Amfibi bir saldırı düzenlemelerinden endişe etmiştir. Her iki durumda da Britanya askerlerini ve gemilerini ana vatanını savunmak için kullanmak durumundadır. Britanya, bu nedenle diplomasi yöntemini kullanarak Prusya ile Avrupa'da ittifak yapmış, Prusya'nın Saksonya'ya girmesi ile başlayan savaşta Fransa, Avusturya, Rusya ittifakına karşı Britanya, Kuzey Amerika'ya gönderilecek takviyeleri azaltmıştır. Britanya, Fransa'nın kanal bölgesinde Britanya deniz ulaştırmasını tehdit etmesinden korkmuştur.

1757 yılında Britanya Akdeniz Filosu Komutanı Amiral John Byng filosunu riske etmekten korkarak Fransızların Akdeniz Filosu ile angaje olmayı kabul etmeyip Cebelitarık limanına geri çekilince, Amiral askeri mahkemede yargılanarak öldürülmüştür. Filosunu bir savaşa girerek riske atmaktansa onu koruma yolunu seçmek Britanya'da her

⁴⁴⁹ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 66.

zaman korkakça bir davranış olarak kabul görmüştür. Bu icraat, Fransızlarla karşılaşıldığında onlara karşı mücadeleci bir davranış sergilemeyen Amiraller için de bir ikaz mahiyetini taşımıştır.⁴⁵⁰

Bu dönemde Britanya deniz Kuvvetleri büyük zorluklar içerisindeydi. Yeni gemi inşa etmek ve teçhiz etmek kaynak yetersizliği nedeniyle zaman almakta, ayrıca yeterince denizci personel bulmak da oldukça zordur. 1756-1759 yılları arasında askere alınan 70 000 askerden 12 500'ü firar etmiş ve bir o kadar askerde hastalıktan hayatını kaybetmiştir. Kolonilerde askere almak için personel bulmak çok zordur. Bu nedenle gemide çalışan personeli teşvik için günde 1 pound bisküvit, 1 galon bira, 3/4 pound peynir ve haftalık 6 pound sığır ya da domuz eti istihkak olarak verilmeye başlanmıştır. Gemi personeline mümkün olduğunca taze et ve sebze, iskorbüt hastalığına karşı da limon ve marmelat verilmiştir. Personelin maaşları arttırılarak, başarılı personelde ödüllendirilince gemide çalışmak isteyen personel sayısında artış olmuştur. Bu da deniz Kuvvetlerini güçlendirmiştir.

Kuzey Amerika'da tam teşekküllü deniz üssü ve tersane olmadığı için gemiler arıza giderme ve bakım maksadıyla Britanya'ya gitmek durumunda kalmışlardır. 1756 yılında Halifax'ta bir tersane kurulunca Fransızlara karşı Kuzey Amerika ablukasında kullanılan Britanya gemilerinin tamir için Britanya'ya gidişlerine son verilmiştir. Ancak, 1756-1757 yılları Britanyalılar için olumsuzlukların yaşandığı yıllar olmuştur. Britanya Deniz Filosunun Akdeniz'den çekilmesi, Britanya ana karasının Fransız işgali korkusu, Atlantik denizinde geçici de olsa deniz kontrolünün kaybedilmesi, Kanada ve Hindistan'daki gerilemeler, Prusyalıların kötü performanslarının Hannover'in işgalinin önünü açması gibi olaylar Britanya hükümetinin suçlanmasına neden olmuştur. Avam kamarası Milletvekili olan William Pitt'e göre, Britanya'nın milli menfaatleri Avrupa'da değil Kuzey Amerika'dadır. O Prusyalılara verilen parasal desteğin kesilerek kaynakların Kuzey Amerika'ya harcanmasından yanadır. Britanya halkıda Pitt'i destekleyince Pitt ordu, Deniz Kuvvetleri ve Kolonilerden sorumlu vekil olarak parlamentoya alınmıştır. Pitt, Britanya halkı tarafından Britanya'nın milli menfaatleri etrafında halkı birleştirmek isteyen bir kahraman olarak görülmüştür.

⁴⁵⁰ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 68.

Pitt'in stratejisi ile 1758 yılında Fransa'ya iki amfibi taarruz gerçekleştirilmiştir. Bu taarruzlar netice vermemesine rağmen Fransızlar ülkelerini korumak için Almanya cephesinden bazı kuvvetlerini Fransa'nın amfibi taarruzlara karşı savunması için geri çekince bu Almanların ve Prusyalıların işine yaramıştır. Prusya'lılar Fransız-Avusturya ordusunu, Almanlarda önce Avusturyalıları sonrada Rusları yenerek Avrupa'da dengeleri yeniden değiştirmişlerdir. Hindistan'da da Albay Robert Clive Plessey savaşını kazanarak Bengal Körfezinde Britanya gücünü yeniden tesis etmiştir. Plessey Savaşı, Britanya'nın taarruzi askeri stratejisinin parlak bir örneğidir.

Plassey Savaşında, Britanyalı Albay Robert Clive komutasında; 250 İngiliz askeri, 2100 Hintli asker, 60 İngiliz denizcisi, 100 topçu asker, 8 top ve 2 Havan'dan oluşan Britanya Doğu Hint Kumpanyası ordusu, Bengal Hükümdarı komutasında; 40 000 piyade, 20 000 süvari, 53 top ve küçük bir Fransız birliğinden oluşan Bengal ordusunu yenmiştir. Böylesine küçük bir birliğin büyük bir orduyu yenmesinde Britanya ordusunun taarruzi askeri stratejisinin önemli rol oynadığı aşîkârdır. Ayrıca, Britanyalıların sahip olduğu silahların teknolojik olarak Bengal ordusundan üstün olması, Britanyalıların Bengal ordusundaki bir kısım unsurları savaş öncesinde kendi yanlarına almaları, Muson yağmurları nedeniyle Bengal ordusunun cephaneleri ıslanıp kullanılamaz hale gelirken Britanyalıları cephanelerini ıslanmaktan koruyan bir sisteme sahip olmaları savaşın kazanılmasında etken olan diğer unsurlardır.

Bu dönemde Dünya denizlerinde Britanyalılar büyük başarılar kazanırken Fransızlar ise şansızlıklarla boğuşmuşlardır. Kuzey Amerika'daki Fransız deniz filosunda tifüs hastalığının görülmesi üzerine filo Brest limanına döndürölmek zorunda kalınmıştır. Toulon filosunun ise Doğu Hint adalarına gitmek üzere seyre çıkması sonrasında Britanya filosu ile karşılaşması ve bazı gemilerinin savaştan kaçmaları üzerine Fransız deniz Kuvvetlerinin moralleri bozulmuştur. 1757 yılında toplam savaş gemisi sayısı 149 olan Britanya 1759 yılında savaş gemisi sayısını ikiye katlayarak 300'e çıkarmıştır.

Britanya'nın bu deniz hâkimiyeti Fransa'nın kolonilerini parça parça fethetme stratejisini gerçekleştirmiştir. Afrika'da bazı kaleler fethedilirken Fransa'ya en ağır darbe ise Kuzey Amerika'da vurulmuştur. 1758 yılında Louisbourg zapt edilirken Quebec'te de bir kısım toprak kazanılmıştır. 1759 da Batı Hint adalarında Guadalupe alınmıştır. Fransız imparatorluğunun tüm denizaşırı topraklarını almak ve ticaretini ortadan kaldırmağa

yönelik Britanya stratejisi neredeyse amacına ulaşmıştır. Fransa'nın Kuzey Amerika'da, Hindistan'da ve Batı Hint adalarında Britanya Deniz Kuvvetleri ile baş etmesi mümkün olmamıştır. Fransa'nın tek umudu Britanya ana karasına saldırarak, Britanya'nın ana karasını savunmak için kuvvetlerini geri çekmesini sağlamaktır. Ancak, bu saldırıyı Brest ve Toulon donanmasının ancak beraberce başarabileceğini düşünen Fransa, Bu iki donanmayı birleştirmeye muvaffak olamamıştır. Her iki donanma da Britanya filolarınca yenilgiye uğratılınca Fransa'nın bu umudu da gerçekleşmemiştir.

Britanya, Deniz Kuvvetleri sayesinde taarruzi stratejisini uygulamaya ve yükselişini sürdürmeye devam etmiştir. 1762 yılında Martinique'i, Manila ve Havana'yı almıştır. 1763 yılında imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Senegal'deki bazı kaleleri, Batı Hint Adalarından Grenada, Saint Vincent, Dominik ve Tobago, Kanada, Minorka, Filorida ve Havana'yı topraklarına katmıştır.

Paris Barış Antlaşması sonrasında Kuzey Amerika'da yenilgiye uğramış olan Fransa yeniden silahlanmaya başlayarak ve Deniz Kuvvetlerinin gücünü arttırarak savaş gemisi sayısını 40 tan 64'e, Fırkateyn sayısını 10'dan 50 ye çıkarmıştır. Britanya ise Fransa'daki istihbaratçıları ve casusları sayesinde Fransız Deniz Kuvvetlerinin gelişimini takip etmiştir. Britanya, istihbarat faaliyetlerine önem vererek bu toplanan bilgiler ışığında stratejilerini geliştirme yoluna gitmiştir. 1770 yılına gelindiğinde, Fransa ve İspanya'nın toplam 121 savaş gemisine karşılık Britanya'nın 126 gemisi vardır. Deniz Kuvvetlerinde tasarrufa gitmek zorunda kalan Britanya, William Pitt tarafından bizzat hesaplaması yapılan ve Britanya'yı tüm Dünya çapında korumak için gerekli minimum savaş gemisi sayısı olan 125 sayısı tespit edilmiştir.⁴⁵¹

Atlantik'te Gambot Politikası uygulamaya devam eden Britanya, 1764-1765 yıllarında Türk Adalarına ve Gambiya'ya, 1769-1770 yıllarında da Falkland adalarına filolar göndererek kendi vatandaşlarının menfaatlerini korumaya çalışmıştır. Ancak, 1775 yılında Kuzey Amerika kolonilerinde başlayan isyan sonrasında 1778 yılında Fransa'nın da savaşa girmesi ile Britanya bir kriz dönemine girmiştir. Fransızların Britanya anakarasına saldırılarını donanması ile önleyen Britanya, gemilerini Dünya denizlerine kaydırarak tekrar Denizaşırı topraklarını korumaya yönelmiştir. 1779 yılında Amiral George Rodney

⁴⁵¹James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 78.

Batı Hint Adalarında komutayı alarak “ısrar et ve fethet” prensibini çerçevesinde harekâtlar icra etmiştir. Ancak, Amiral Rodney çok başarılı olamamış, başarısızlığın nedeni olarak emrindeki komutanların eskisi gibi cesur olmadıklarını ifade etmiştir.

1781 yılında General Cornwallis’in ordusu Kuzey Amerika’da Yorktown’da kuşatılmıştır. Ancak, Fransız ve İspanyollar başarılı olamayınca savaş 3 yıl sürmüştür. Bu dönemde, Amiral Rodney tekrar Batı Hint adaları seferi ile görevlendirilmiştir. 1782 yılında Jamaika’ya saldırmış, filosundaki 36 savaş gemisi ile kendisinden daha küçük çaptaki Fransız skadronu ile Saintes’de savaşa tutuşup büyük bir zafer kazanmıştır. Bu savaşta, 1779 yılında Britanya Deniz Kuvvetleri envanterine giren “Ezici” isimli kısa namlulu ve 32/64 librelik mermiler atabilen ve gemilerin tekne kısmını yırtan bir topta ilk defa bir deniz savaşında kullanılarak çok başarılı olmuştur. 1782 yılında tüm Britanya gemilerine monte edilmiştir. Bu topu Britanya’lı Cannon şirketi imal etmiştir. Ayrıca, bakırdan yapılan makaralar da bu savaşta ilk defa kullanılmıştır. Silah ve malzemelerde kullanılan yeni teknoloji İmparatorluğu bir anlamda kurtarmıştı. Bu savaş sonrasında Batı Hint Adaları tamamıyla Fransız ve İspanyol tehdidinden kurtulmuştur.

1783 yılında Versay Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Kuzey Amerika kolonilerinin ayrılması haricinde Britanya; Minorka ve Florida’yı İspanya’ya vermiştir. Senegal, Saint Lucia ve Tobago Fransa’ya, Seylan Hollanda’ya verilmiştir. Son 100 yıl göz önüne alındığında Britanya’nın kazancı kayıplarının çok üstündedir. Britanya hükümeti 94,5 milyon Sterlin borç almış ve bu borçla 32 savaş gemisi yapılmıştır. Britanya’nın Dünya çapındaki deniz hâkimiyeti büyük ölçüde korunmuştur.

5.6.3. Britanya İmparatorluğu Askeri Stratejisinin “Askeri Stratejilerin Sınıflandırılması” Açısından Analizi.

1688-1790 yılları arasını kapsayan ilk yükseliş döneminde uygulanan Britanya Askeri Stratejileri; yıllar itibariyle farklılık göstermesine rağmen “Askeri stratejilerin Sınıflandırılmaları” açısından bakıldığında; uygulandıkları coğrafi alan yönünden denizci, kullanılan yöntem yönünden taarruzi ve direkt stratejilerdir. Bir ada devleti olan ve o dönemde 5 kıtada denizaşırı topraklara sahip olan Britanya İmparatorluğu’nun ana karasının adalarda konuşlu olması nedeniyle Britanya İmparatorluğunun denizci bir askeri strateji uygulaması mantıklı ve doğal bir uygulamadır. Bir ada devleti iken üzerinde güneş

batmayan bir imparatorluk haline gelmesi de Britanya İmparatorluğu'nun kullanılan yöntem yönünden taarruzi bir askeri strateji uyguladığının en önemli göstergesidir. Uluslararası alanda her yönüyle güçlü devletlerin uygulamış olduğu askeri strateji yöntemi olarak Britanya'da direkt askeri strateji yöntemini kullanmıştır.

Britanya İmparatorluğu'nun denizci askeri stratejiyi benimsemesinin bilimsel nedenleri de bulunmaktadır. Deniz gücü üzerine klasikleşmiş nitelikteki en değerli çalışmaları yapan ünlü ABD'li deniz subayı ve stratejist Alfred Thayer Mahan(1840-1914), bir devletin deniz gücünün gelişimini altı etkene bağlamıştır.⁴⁵²Denizci askeri stratejinin yaratıcısı Mahan'a göre; bir ülkenin Dünya üzerindeki coğrafi konumu, fiziksel yapısı, büyüklüğü, nüfus miktarı, milletin ve hükümetinin karakteri o ülkenin deniz gücünü etkilemektedir. Bu etkenleri Britanya İmparatorluğu'na uyguladığımızda Britanya'nın neden denizci bir strateji izlediği de ortaya çıkmaktadır. Coğrafi konum olarak Britanya'nın bir ada devleti olması, donamasını tek bir bütün halinde kullanma imkânı sağlamakta ve bu imkânda diğer devletlere karşı Britanya'ya büyük avantaj sağlamaktadır. Britanya ülkesinin bir adada konumlu olması, insanların denizle kaynaşmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, Britanya adalarının arazilerinin Avrupa topraklarına nazaran çok verimli olmaması da halkı denize yönlendirmiştir.

Ülkenin büyüklüğü açısından; Britanya adalarının büyüklüğünün ve kaynaklarının yetersiz olması, halkı denizaşırı topraklar edinmeye ve yeni kaynaklar bulmaya itmiştir. Nüfusu, toprakları çok verimli olmayan bir ada devleti için çok fazla olduğundan ada kaynakları ile bu nüfusu geçindirmek mümkün değildir. Ada topraklarının yeterince verimli olmaması halkın geçimini sağlamak için halkın ticareti benimsemesine neden olmuş, ticaretin de ada devleti tüccarları için ancak deniz yoluyla gelişebileceği nedeniyle halk doğal olarak denizci bir karakter yapısına sahip olmuştur. İngiliz halkının askerliği sevmesi, agresif, mücadeleci bir yapıya sahip olması, soğukkanlılıkları denizci olmalarında büyük rol oynamıştır. Hükümetlerde devletin gelirlerinin artması, kısıtlı kaynaklara sahip adalara denizaşırı topraklardan kaynak sağlanabilmesi için denizciliği teşvik etmişler ve denizciliğe önem vermişlerdir. Etkenlerin tümü, Britanya İmparatorluğu'nun bir deniz gücü geliştirmesi gerekliliğini ve askeri strateji olarak da denizci stratejiyi uygulamaları gerekliliğini ortaya koymaktadır.

⁴⁵² Mahan, A. T. (2003). *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi*, (çev. K. Fındık-M. Fındık), İstanbul, Q-Matris Yayınları, 49.

Britanya askeri tarihi incelendiğinde yükseliş döneminde uyguladıkları denizci askeri stratejinin bir jenerasyondan diğerine “yaşayarak öğrenme” prensibi çerçevesinde geçtiğini görülmektedir.⁴⁵³ İngiltere, yükselme devri öncesinde 16. yüzyılda Deniz Kuvvetleri bakımından güçlü İspanya ve Hollanda’ya karşı “Deniz Ticaretine Taarruz” Askeri stratejisini uygulamaya koymuştur. Ticaretle uğraşan, ancak denizcilik yönünden İspanya, Portekiz ve Hollanda gibi devletlerle karşılaştırıldığında yeterince güçlü olmayan bir devlet için başlangıçta korsanlık tarzında böyle bir strateji izlemekten başka bir yöntem mevcut değildir.⁴⁵⁴ Nitekim 16. yüzyıl boyunca ve 17. yüzyılın ilk yarısında İngilizler çağdaşı devletler tarafından tehlikeli korsanlar olarak nitelendirilmiştir.

Ticaretle uğraşan İngilizler keşifler çağının başlamasıyla gözlerini deniz aşırı topraklardaki malların deniz yoluyla İngiltere’ye ve Avrupa’ya getirilmesine dikmişler, Kraliçe I. Elizabeth’den başlayarak İngiliz kralları ve hükümetleri de tüccarları denizaşırı bölgelere sevk etmek için büyük gayret sarf etmişlerdir. İngiliz kıyılarında nakliyatın yalnızca İngiliz gemileriyle yapılacağını belirten “Kabotaj Hakkı” kanunuyla başlayan denizci strateji, gemi inşası ve deniz ticaretini teşvik eden kanunlarla devam etmiş, denizci personel yetiştirilmesini öngören kanunlarla milli bir strateji haline dönüşmüştür. 1588 yılında güçlü İspanyol donanması karşısında birazda şansının yardımıyla başarılı olan İngiltere için en büyük fırsat, İspanya’nın denizlerdeki egemenliğini kaybetmesiyle Atlantik’te Amerika kıtasına uzanan deniz ulaştırma yollarının artık İngilizlere açılmış olmasıdır. Bu zafer sonrasında İngiliz yöneticileri; varlıklarını sürdürebilmek ve halkının refahını sağlayabilmek için denizci bir askeri strateji izlemeleri gerektiğine karar vermişler ve bu stratejilerini uygulamışlardır.

17. yüzyıl boyunca İngilizlerle İspanyollar arasında deniz üstünlüğü mücadelesi devam etmiştir. Ancak Britanya İmparatorluğu, deniz gücünün ve deniz ticaretinin önemini anladıktan sonra planlı bir şekilde denizcilik gücünü ve deniz kuvvetlerini geliştirmeye başlamıştır. Deniz Kuvvetini geliştirmek ve idame etmek için mali kaynak gerektiğini anlayan İngiltere öncelikle bu sorunu hallettikten sonra deniz gücü geliştirme yoluna gitmiştir. Denizcilik gücünün gelişimiyle deniz aşırı topraklarda koloniler kurulması,

⁴⁵³ Heuser B. (2010). *The Evolution of Strategy: Thinking War From Antiquity to the Present*, Cambridge, United Kingdom, Cambridge University Press, 211.

⁴⁵⁴ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 28.

sömürgeler oluşturulması ve Britanya deniz ticaretinin tüm Dünya denizlerine yayılması sağlanmış, Britanya daha zengin ülke hale gelmiş ve Britanya Deniz Kuvvetleri de tonaj olarak büyümeye başlamıştır. Britanya Deniz gücü büyüdükçe Britanya askeri stratejisi de “Düşman deniz ticaretine taarruzdan, Denizaşırı topraklarda gemilerini taarruzi bir şekilde konuşlandırarak düşman limanlarını denizden bombardımanla tahrip etmeyi esas alan “Gambot Diplomasisi Stratejisi”ne dönüşmüştür. Bu stratejiye ilaveten Britanya İmparatorluğu; ana karası olan Britanya adalarını savunmayı ve Britanya adalarına Avrupa kıtasından gelebilecek saldırılara karşı korumayı esas alan caydırıcı bir stratejiyi de uygulamaya koymuştur. Britanya, bu stratejilerine ilaveten, Dünya çapında bir yandan kendi deniz ulaştırmasını korurken düşmanlarının deniz ulaştırmasını da engelleme stratejilerini uygulamıştır.

Britanya Deniz Kuvvetleri güçlendikçe Britanya askeri stratejisi içerisinde Deniz Kuvvetlerine verilen önemde artmaya başlamış, deniz gücüne verilen görevlerde çoğalmıştır. Ancak, Britanya İmparatorluğu’nun koloniler, sömürgeler ve kazanılan topraklarla tüm Dünya genelinde emperyal genişlemesi bir yandan imparatorluğun refahını arttırırken, diğer taraftan bu toprakların yönetilmesi ve güvenliğinin sağlanmasında zorlukları da beraberinde getirmiştir. Britanya Deniz Kuvvetleri de doğal olarak Dünyanın dört bir tarafına dağılmış bu geniş alanları koruma göreviyle görevlendirildiklerinde sorunlarla karşılaşmışlardır.

Yükseliş döneminde uygulanan askeri strateji genelde denizci bir strateji olmasına rağmen, bu stratejinin uygulamadaki yöntemlerinde; caydırıcılık, baskı, silahlanma yarışı, görüşmeler yoluyla sorunları çözme metodları, savaşlarla stratejik hedeflere ulaşma amacının yerine geçmiştir. Özellikle 18. yüzyıl boyunca Britanya Deniz Kuvvetleri, kendisinden daha küçük ve güç yönünden de zayıf Fransız Deniz Kuvvetleri ile rekabet içerisinde olmuştur. Böylece, Dünya çapında deniz üstünlüğü ve deniz hâkimiyeti sağlayan Britanya, genelde savaşa başvurmadan ülkesine yapılabilecek saldırıları caydırmayı başarmıştır.

Britanya İmparatorluğu’nun ana karasının ve kolonilerdeki kara parçalarının korunmasına yönelik oluşturduğu askeri strateji ise o dönemin kara savaşlarının karakteristiklerine uygun olarak geliştirilmiştir. Kara ordularının karakteristikleri; ağır hareket etmeleri,

minimum risk ile savaşmaları ve yıpratma stratejisi ile sonuç almalarıdır.⁴⁵⁵ Britanya kara ordusu da genelde bu tür savaş stratejisi uygulamıştır. İhtiyatlı ve muhafazakâr bir strateji uygulamak savaşlarda sonuç almada sorun yaratmıştır. Ancak, Britanya kara ordusu deniz kuvvetleri ile beraber savaşa katıldığında genelde büyük başarılar kazanmışlardır. Bu başarı, kara ve deniz kuvvetlerinin beraberce geliştirdikleri taarruzlar ve amfibi harekâtlarda iki kuvvet arasındaki işbirliği ve organizasyonun mükemmelliğinden kaynaklanmaktadır.

5.6.4. Britanya İmparatorluğu Askeri Stratejisinin “Askeri Stratejinin Boyutları” Açısından Analizi.

Britanya İmparatorluğu’nun yükseliş döneminde uyguladığı askeri stratejiler, stratejinin boyutları açısından incelendiğinde çarpıcı hususlar ortaya çıkmaktadır. Askeri stratejinin üç kategorisindeki toplam 17 boyut göz önüne alınarak inceleme yapıldığında Britanya İmparatorluğu’nun denizci, taarruzi ve direkt bir askeri strateji izlemesinde bu boyutların ne derecede etken oldukları da belirlenmiş olacaktır. Askeri stratejilerin boyutları içerisinde insan boyutu önemli bir yer tutmaktadır.

Britanya imparatorluğu’nun askeri stratejilerinin oluşturulmasından uygulanmasına kadar her aşamada insan boyutu etkili olmuştur. Yükseliş dönemi başlangıcına kadar krallar ordunun savaşa hazırlanması ve savaşta kullanılmaları konularında tek yetkili olduklarından askeri stratejilere de doğal olarak krallar karar vermişlerdir. 1688 Şanlı Devrimi sonrasında oluşturulan parlamento kralın bazı yetkilerini elinden almıştır. Ordunun kontrolü yine kralın yetkileri içinde kalmasına rağmen, ordunun mali kontrolü ve daimi bir ordu bulundurma izni tamamen parlamentoya geçmiştir. Parlamento, isyan kanununun kendisine verdiği yetkiye dayanarak her yıl barış durumunda daimi bir ordu bulundurulup bulundurulmasına karar vermektedir.⁴⁵⁶ Bu kanun her sene yenilendiği için parlamentoya ordunun mevcudiyetini sorgulama imkanı tanımıştır. Dolayısıyla, Britanya askeri stratejisine kralla birlikte parlamento belirlemektedir. Parlamento politik bir kurum olduğundan, askeri stratejiyi belirlerken, parlamentonun belirlemiş olduğu “Büyük Strateji”den etkilenmemesi mümkün değildir.

⁴⁵⁵ Danley, M. H. (2001). *Military Writings and the Theory and Practice of Strategy in the Eighteenth Century British Army*, Doktora Tezi, Kansas State University, Manhattan, Kansas 2001.

⁴⁵⁶ Danley, M. H. (2001). *Military Writings and the Theory and Practice of Strategy in the Eighteenth Century British Army*, Doktora Tezi, Kansas State University, Manhattan, Kansas, 4.

Britanya silahlı kuvvetleri bünyesinde askeri stratejiyi oluşturacak ve uygulayacak büyük karargahlar mevcut değildir. Anayasaya göre kral tüm silahlı kuvvetlerin komutanıdır. Ancak, 18. yüzyılın ortalarından itibaren krallar savaflara iştirak etmediklerinden askeri stratejinin belirlenmesi faaliyetleri de askeri personel tarafından yapılmaya başlanmıştır. Savaş dairesi sekreterliğinde görevli iki yüksek rütbeli general modern dönemlerde Genelkurmay karargahlarının görevlerine benzer görevler icra etmeye başlamışlardır.⁴⁵⁷ Askeri stratejinin belirlenmesinde de yardımcı olan bu karargah subaylarının ofisleri zaman içerisinde genişleyerek yüksek seviyeli karargahlar haline gelmiştir.

18. yüzyılda Britanya askeri stratejisini uygulayan, manevra ve taktiklerle savaşları kazanan askerler de bir önceki yüzyıla kıyasla daha eğitilmiş ve profesyonel askerlerdir. Ancak, burada Britanyanın karada uyguladığı askeri stratejiler ile denizde uyguladığı askeri stratejiler birbirlerinden çok farklıdır. Kara Kuvvetleri için sınırlı savaş stratejisi etkili olurken, deniz kuvvetleri için agresif ve taarruzi bir strateji esas alınmıştır. Karada asker sayısı, manevra ve düşmanın iradesinin kırılmasına ağırlık verilirken denizde gemi sayısına ilaveten, silah sayısı ve etkinliği, sürat, manevra ve ateş gücü önemlidir. Karada birlikler yavaş hareket ederken ve generaller ordularının riske atmaktan ve savaşa sokmaktan çekinirken, denizde yüksek süratle düşman üzerine gitmek, düşmanı takip etmek ve gemilerini imha etmek stratejinin esas unsurlarını oluşturmuştur.

Bu nedenle de Kara orduları için asker temini bir yandan yurt içinden genelde yoksul kesimden gençlerin askere alınması ile sağlanırken, diğer taraftan ihtiyacın kalan miktarı paralı askerlerle sağlanmıştır. Örneğin, 1709 yılında Britanya İmparatorluğu'nun toplam 150 000 askerinin 80 000 kadarı Danimarka'lı, Hannover'li ve Hessen'li paralı askerlerden oluşmuştur. Asker maaşının düşük olması, ordudaki aşırı disiplin ve kırbaç cezası yüzünden askerlik tercih edilmemiştir. Asker bulmakta o kadar sıkıntı çekilmektedir ki 18. yüzyıl sonlarına doğru adi suçlular asker alınma karşılığında affedilmişlerdir. Ancak, deniz kuvvetlerinde durum farklıdır. Agresif ve maceracı bir yapıya sahip İngiliz denizcileri için disiplin, örf ve adetlerle, ananeler çok önemlidir. Düşman gemileriyle savaşa girmemek ölüm cezası ile cezalandırılmıştır. Ayrıca, denizde sağlanan başarılar sonrası askerlerin ödüllendirilmeleri denizciliği teşvik etmiştir.

⁴⁵⁷ Danley, M. H. (2001). *Military Writings and the Theory and Practice of Strategy in the Eighteenth Century British Army*, Doktora Tezi, Kansas State University, Manhattan, Kansas, 45.

Britanya İmparatorluğu yükseliş dönemi askeri stratejisinin bir diğer boyutu toplum boyutudur. İngiliz toplumu, tarih öncesi dönemden başlayarak Büyük Britanya adalarına yerleşen Keltler, Romalılar, Anglosaksonlar, İskandinav ülkelerinden gelenler ve Normanlar olmak üzere çok değişik ırk ve kültürden gelen halkların karışımından meydana gelmiştir. Britanyalı veya İngiliz milli kimliği ise 1707 yılında İngiltere ile İskoçyanın Büyük Britanya Krallığı adı altında birleşmesi sonrasında ortaya çıkmıştır. İngilizler heterojen bir kültür yapısına sahiptir. Toplum, İngiliz, İrlandalı, İskoç, Galli ve Hintli insanları barındıran çok kültürlü bir toplumdur. İngilizlerin çoğunluğu hristiyan dinine mensup olup halkın geneli protestan veya Roma Katolikliği mezhebindendir.

Britanya İmparatorluğu'nun yükseliş dönemi gözönüne alındığında İngiliz toplumunun çok kültürlü, güç kullanmayı seven, araştırmacı, ekonomik olarak rasyonel, coğrafi ve sosyal olarak yeni yerler keşfetmeyi ve yeni kaynaklar bulmayı seven, yeni pazarlar bulmaya yönelik olarak araştırmacı, eleştirmeci, Kapitalist, ben merkezci ve bireyselliği ön plana çıkaran bir yapıda oldukları görülmektedir. Protestanlığın, bireyseliği ve kapitalist ruhu güçlendirdiği bilim adamları tarafından iddia edilmektedir. İngilizler, bütünleştirmeden ziyade analize yönelimli bir toplumdur. Bireyseliği ön plana çıkaran, bütünleştirmeden ziyade ayrıştırmayı esas alan çok kültürlü ve kapitalist bir toplumda birlik, bütünlük ve ekip çalışması gerektiren askerlik mesleğinin başarılı bir şekilde icra edilmesi mümkün olmamasına rağmen, İngiliz askeri gücü yükselme döneminde çok başarılı olmuştur. Bunun nedenlerini İngilizlerin siyasi sistemlerinde aramak gerekmektedir. İngiliz ordusunun homojen bir yapıda olmadığı, hatta yarısından fazlasının paralı askerlerden meydana geldiği askeri stratejinin insan boyutunda belirtilmiştir. Böyle yapıdaki bir ordunun bir İmparatorluğun yükselmesinde kilit rolü oynaması mümkün değildir. Britanya İmparatorluğunun yükselişinde Kara ordusu değil Britanya deniz gücü önemli rol oynamıştır.

Ticareti benimseyen İngiliz toplumunun deniz aşırı ticarette başarılı olabilmesi deniz ulaştırma yollarının korunmasına bağlı olduğundan, 17. yüzyıldan itibaren İngiliz kralları, hükümeti, parlamento ve İngiliz toplumu deniz gücünün önemini görmüş ve tüm gayretlerini deniz gücünün geliştirilmesine teksif etmiştir. Deniz gücünün geliştirilmesinde İngiliz toplumunun agresif, dövüşken, mücadeleci yapısının disiplinle bağdaştırılması önemli rol oynamıştır. Agresif boyut, genişlemeci emperyal hedeflerden kaynaklanmaktadır. Disiplin boyutu ise toplumun hiyerarşik görüş yapısından

gelmektedir. Deniz Kuvvetlerinde kıyafetlerden başlayarak, atamalara, eğitime, sağlığa, gemi inşaya ve tersanelerin organize edilmesine kadar yapılan reformlarla profesyonel bir deniz gücü yaratılmıştır. Deniz savaşlarında da geçmişte uygulanan hat nizamında savaş taktiklerini agresif bir savaş taktiğine değiştirerek büyük başarılar kazanmaya başlamışlardır. Deniz Kuvvetlerinin güçlenmesi ve savaşlarda kazandığı başarılar denizcilere İngiliz toplumu içerisinde de büyük saygınlık kazandırmıştır. Toplum, topyekün denizci bir toplum olmaya yönelmiştir. Bu intiba uluslararası alanda İngiliz deniz gücünün caydırıcı bir etki yaratmasına neden olmuştur.

Britanya askeri stratejisinin kültür boyutu, insan ve toplum boyutu ile beraber incelenmesi gereken boyutlardan birisidir. İngiltere, İrlanda, İskoçya, Galler ve denizaşırı topraklardan oluşan Britanya İmparatorluğu'nun homojen bir kültür yapısına sahip olması mümkün değildir. Bu nedenle, Britanya İmparatorluğu kültürünün en büyük özelliği çok kültürlü bir yapıya sahip olmasıdır. Keltlerin karmaşık aşiret yapısıyla başlayan, Romalılar vasıtasıyla Hristiyan din ve kültürü ile yoğrulan, Normanlar vasıtasıyla Avrupa kültürünü alan denizaşırı topraklar vasıtasıyla Dünyanın hemen hemen her bölgesinin kültürünü Britanya bayrağı altında birleştiren İngiliz kültürü, Dünyanın en zengin kültürlerinden birisidir. 1707 yılında Büyük Britanyanın kurulması sonrasında milli bir kimlik oluşmasıyla İngiliz milli kültüründe oluşmaya başlamıştır. Genelde soğukkanlılıkları ile tanınan İngiliz toplumu yeri geldiğinde agresif, mücadeleci ve yenilgiyi kabul etmeyen bir yapıya da bürünmektedir. Bu mücadeleci, agresif kültür, Deniz Kuvvetlerine de yansımış ve güçlü bir deniz gücü yaratılmasında itici bir unsur olmuştur. İngilizlerin Hristiyan dininin protestan mezhebini benimsemeleri, kültürlerinin de etkilenmelerine neden olmuş, protestanlığın bireyselci yaklaşımı özgürlüklerine düşkün olmalarına da neden olmuştur.

Bir mücadele sporu olan futbolun İngilizler tarafından icat edilmesi, İngilizlerin savaşçı yapılarının kültürlerine yansımaları olarak addedilmektedir. Britanya'yı oluşturan devletler, koloniler, sömürgeler ve bağımlı devletlerin kültürel etkileşimi sonrası zengin bir Britanya kültürü oluşmuş, Britanya siyasetinin sağladığı özgürlük ortamında gelişen milli kimliğin daha güçlü bir şekilde oluşturulmasına imkan vermiştir. Britanya askeri kültürü de değişik kültürlerden etkilenmiş, ancak, disiplinin ön planda olduğu kendi milli askeri kültürlerinde önemli değişimler yaşanmamıştır.

Britanya askeri stratejisinin siyasi boyutu stratejiye anlamını veren boyutudur. Clausewitz savaşı, siyasetin diğer vasıtalarla devamı olarak yorumlarken, askeri stratejinin siyasetten ayrılamayacağını da ifade etmektedir. Britanya İmparatorluğu devlet adamlarının oluşturduğu büyük strateji politikayı yönlendirdiği gibi askeri stratejiye de yön veren bir rehber olmuştur. Özellikle yükselme döneminde, Britanya Silahlı Kuvvetleri içerisinde askeri stratejiyi planlayacak ve icra edecek yüksek seviyede karargahlar bulunmadığından askeri stratejiyi oluşturan komutanlar için tek rehber devletin politikalarını da yönlendiren büyük strateji olmuştur.⁴⁵⁸

Askeri stratejinin belirlenmesi işleminde siyasetin gözönünde bulundurulabilmesi için politikacılarla askerlerin uyum içerisinde bulunmaları gereklidir. Politikacılar, askeri faaliyetlerin planlanması ve icra edilmesinde askeri faaliyetlerin doğasına ve kurallarına vakıf olmadıklarından yeterli bilgiye sahip değildirler. Askeri strateji çoğunlukla askerlerin planlayacağı ve icra edeceği faaliyet olduğundan askerler tarafından politikacılarla diyalog içerisinde planlanmalıdır. Ancak bu diyalog, birbirlerinin fonksiyon ve sorumluluk sınırlarının tam olarak belirlenememesi ve aralarındaki kültür farklılıkları nedenleriyle çok da kolay olan faaliyet olamamaktadır.⁴⁵⁹ Nitekim, Britanyalı politikacılarla askerler arasındaki bu diyalog da yine bu nedenlerle kolaylıkla kurulamamıştır. Ancak, askeri faaliyetleri hiç bir zaman sadece askerlere bırakmamak için yüksek seviyede karargahlar oluşturmayan Britanya devleti Savaş Dairesi Bakanlığı gibi sivil kurumlarla askeri faaliyetleri yönlendirmiş ve askeri stratejinin devletin politikaları doğrultusunda oluşturulmasını sağlamıştır.

Askeri stratejinin dikkate alması gereken boyutlarından bir diğeri ahlak kurallarıdır. Ancak, Ahlak kuralları özellikle modern devletlerin oluşması aşaması olan 17 ve 18. yüzyıllarda savaşlarda veya askeri stratejilerin oluşturulmasında çok fazla dikkate alınmayan boyutlardandır. Nitekim, 1780-1831 yılları arasında yaşayan ünlü stratejist Carl Von Clausewitz'de "Savaş üzerine" adlı eserinde stratejinin unsurları arasında ahlak

⁴⁵⁸ Danley, M. H. (2001). *Military Writings and the Theory and Practice of Strategy in the Eighteenth Century British Army*, Doktora Tezi, Kansas State University, Manhattan, Kansas 2001.

⁴⁵⁹ Gray, C. S. (2008). *Modern Strateji*, İstanbul, Truva Yayınları, 57.

kurallarını belirtmemiştir.⁴⁶⁰ 16. yüzyılda yaşayan Machiavelli’de savaşlarda ahlak kurallarının dikkate alınmaması gerekliliğini ifade etmiştir. Ona göre;

“İnsanların birbirlerini öldürmediği, şehirlerin yağma edilmediği, veya ülkelerin mahvedilmediği savaşa savaş denmez. Düşman devletin tamamının imha edilmesi savaşın ana hedefi olmalıdır.”⁴⁶¹ 18. yüzyıl ile 19. yüzyılda Britanya İmparatorluğu da askeri stratejilerinin oluşturulmalarında ahlak kurallarını çok fazla dikkate almadıkları gibi strateji uygulamalarında ve askeri faaliyetlerde de dikkate almamışlardır. Britanya, ahlak kurallarını sadece askeri stratejisinde değil, oluşturduğu büyük stratejisinde de dikkate almamıştır. Britanya İmparatorluğu’nun büyük stratejisi içerisinde yer alan sömürgecilik ve köle ticareti başlı başına ahlak dışı faaliyetlerdir.⁴⁶² Ancak, o dönemin değerleri dikkate alındığında askeri stratejilerin tespiti ve uygulamalarında ahlaki değerlerin dikkate alınmaması menfi bir husus olarak değerlendirilmemelidir.

Britanya İmparatorluğu askeri stratejisinin belirlenmesi faaliyetinde ekonomi ve lojistik boyut en yüksek seviyede dikkate alınmıştır. Ekonomi pek çok yönden askeri stratejiyi etkilediğinden İngilizler öncelikle ekonomik yönden güçlenmeye, bilahare de askeri güçlerini geliştirme yoluna gitmişlerdir. Yükselme dönemi öncesinde İngilterenin ekonomik gücü Fransız ordusu ve donanması ile rekabet edebilecek bir seviyede olmadığı için İngilizler askeri strateji olarak; öncelikle Britanya ana karasını saldırılara karşı savunmak, ve Avrupa kıtasında Fransa’ya karşı diğer devletlerle ittifak yapma stratejisini, açık denizlerde de “Düşman deniz ticaretine taarruz” stratejisini uygulamışlardır.

Britanya İmparatorluğu 1688 devrimi sonrasında mali sistemini Hollanda benzeri mali sistem kurarak değiştirdikten sonra ekonomik olarak da gelişmeye başlamış ve savaşları finanse edecek parayı borç alma sistemi ile bulmayı başarmıştır. Bu aşamadan sonra Deniz Kuvvetlerini güçlendirmeyi ekonomisi sayesinde başaran Britanya, askeri stratejisini de değiştirerek “Dünya denizlerinde Britanya deniz ticaretini korumak, Denizaşırı topraklarda kurulan kolonileri ve sömürgeleri korumak, rekabet içinde bulunduğu devletlerin deniz ticaretini engellemek” gibi taarruzi stratejilere yönelmiştir. Denizaşırı topraklarda üsler tesis etmediği için başlangıçta lojistik sıkıntılar yaşayan İngiltere, koloniler ve

⁴⁶⁰ Clausewitz, C. V. (2011). *Savaş Üzerine*, (1. Baskı) İstanbul, Doruk Yayıncılık, 174-175.

⁴⁶¹ Earle, (2007). *Modern Stratejinin Ustaları*, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2007, 23-24.

⁴⁶² Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya’nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 11.

sömürgelerde tesis ettiği üsler ve lojistik tesisleri ile askeri stratejisini pozitif yönde daha da güçlendirmiştir. Teknolojik gelişme sayesinde ekonomisini daha da güçlendiren Britanyanın askeri stratejisinde de olumlu yönde değişimler olmuştur.

Britanya İmparatorluğu askeri stratejisinin organizasyon boyutuna bakıldığında; Britanya askeri kurumlarının eksikliklerine rağmen dönemindeki diğer devletlere kıyaslandığında daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Askeri stratejinin devlet kurumlarınca oluşturulan stratejik bir süreç çerçevesinde hazırlandığı iddia edilebilir. Yükseliş dönemi başlangıcında, devletin büyük stratejisi halkın temsilcilerinin oluşturduğu Lordlar kamarası ve Avam kamarasınca parlamento tarafından belirlenmektedir. Büyük stratejinin uygulaması da Kral ve hükümet organlarınca yürütülmektedir. Bu dönemde, devlet kurumları içerisinde askeri politika ve stratejilerin belirlenmesinden sorumlu bir askeri makam bulunmamasına rağmen bu faaliyetlerin icrası Savaş Dairesi Bakanlığı'na yürütülmüştür.⁴⁶³ Sivil bir bakanlığa bağlı bu dairede askeri stratejinin oluşturulmasında ve askeri faaliyetlerin icrasında yardımcı olmak üzere iki yüksek rütbeli general görev yapmaktadır. Devlet kurumları arasında yetki ve sorumluluk paylaşımlarında belirsizlikler mevcuttur. Bu nedenle de strateji oluşturma gibi kararlar büyük tartışmalar sonucunda devletin bir çok kurumunun iştirakiyle belirlenmiştir.

Askeri stratejinin belirlenmesinde kurumlar arasındaki bu uyumsuzluk zaman zaman tereddütlere de neden olmuştur. Ancak, devletin büyük stratejisi tüm kıta komutanları ve denizdeki komutanlar tarafından bilindiğinden bu strateji çerçevesinde faaliyetler icra edilmiştir. Askeri strateji uygulamalarında Kara ve deniz kuvvetlerinde farklılıklar mevcuttur. Kara Kuvvetleri stratejileri genelde yıpratma ağırlıklı olmasına rağmen Deniz Kuvvetleri stratejileri daha agresif, daha taarruzi ve sonuç almaya yöneliktir. Bu husus, stratejilerin tespiti ve uygulamalarında devlet kurumları arasındaki organizasyon eksikliğinden kaynaklanmıştır.

Britanya askeri stratejisinin diğer bir boyutu olan “Askeri Yönetim” boyutunda Britanyanın askere alma, eğitim, silahlandırma ve harekate hazır bir silahlı kuvvetlerin meydana getirilmesi faaliyetlerinin tümü dikkate alınmıştır. Britanya silahlı kuvvetleri için yurt içinden yeterli sayıda askere alınacak personel bulunamadığı durumlarda paralı asker

⁴⁶³ Danley, M. H. (2001). *Military Writings and the Theory and Practice of Strategy in the Eighteenth Century British Army*, Doktora Tezi, Kansas State University, Manhattan, Kansas, 2001.

temini yoluna gidilmiştir. Örneğin, 1709 yılında 150 000 kişilik Britanya ordusunun 80 000 kişilik kısmı paralı askerdir.⁴⁶⁴ Zaman zaman çıkarılan kanunlarla gerektiğinde cezalarının affedilmeleri karşılığında adi suçlular bile askere alınmıştır. O dönemde Britanya ordusunun eğitimi ve disiplini mükemmel denebilecek seviyededir. Ordunun silahları ise teknolojik olarak diğer devletlerle eşit düzeydedir. Silah teknolojilerindeki gelişmeler takip edilerek ordunun en son teknoloji silahlara sahip olması sağlanmaktadır.

Deniz Kuvvetlerinde ise durum daha da iyidir. Gemi inşa ve teçhiz teknolojisi ekonomik gelişme paralelinde gelişmiş durumdadır. Gemilerin açık denizlere dayanıklılığı, sahip oldukları toplar ve silahlar, manevra yetenekleri, gemi personelinin sağlığı ve beslenmesi hususundaki iyileştirmeler diğer devletlerin deniz kuvvetlerine nazaran daha gelişmiştir. Deniz Kuvvetlerindeki örf ve adetler, eğitim, disiplin en üst düzeydedir. Savaşlarda gemi komutanlarının örnek davranışları, korkakça davranış gösteren gemi komutanlarının ölümle cezalandırılmaları deniz kuvvetlerini güçlendiren davranışlardır.

Britanya askeri stratejisinin diğer bir boyutu bilgi ve istihbarat boyutudur. İngiliz ordusu düşmanları hakkında bilgi ve istihbarat toplamaya çok büyük önem vermiştir. İngilizler denizci bir askeri strateji izlediklerinden Dünya denizlerinde gemi dolaştırmakta, limanlara uğratmakta ve sahip olduğu koloniler ve sömürgelerle tüm Dünyayı bir anlamda kontrol altında tutmaktadır. Britanya, en büyük rakibi ve düşmanı Fransa'da istihbarat elemanları bulundurmaktadır. İngilizler, tüccarları, gezginleri, araştırmacıları, elçileri vasıtasıyla tüm Dünya devletlerindeki gelişmeleri yakından takip etmektedir. Örneğin, 1779 yılında 63 savaş gemisi ve 16 fırkateynden oluşan bir Fransız-İspanyol ittifak donanmasının 500 ticaret gemisi ve 30 000 kişilik istila ordusu ile Britanya adalarına saldıracağı Fransa'daki İngiliz casusları vasıtasıyla istihbar edilmiştir.⁴⁶⁵ Britanya İmparatorluğu'da o dönemde deniz kuvvetlerini ihmal etmesine rağmen ittifak donanmasının hazırlığını casusları vasıtasıyla sıkı bir şekilde takip etmiştir. Fransız liderlerinin tereddütleri, İspanyolların tam destek vermemesi ve askerler arasında iskorbüt hastalığının yayılarak yaklaşık 8 000 askerin kaybedilmesi üzerine İttifak güçleri bu saldırıdan vazgeçmişlerdir. Bu saldırı yerine İngilizlerin elindeki Cebelitarık üssüne saldırıyı planlamışlar, bu saldırı da İngiliz casuslarınca tespit edilip İngiltereye bildirilince başarılı olamamıştır.

⁴⁶⁴ Young, P. (1970). *History of the British Army*, Littlehampton Book Services Limited, August, 25.

⁴⁶⁵ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 79.

Britanya İmparatorluğu Avrupa kıtasındaki en büyük rakibi Fransa'yı başka ülkelerin istihbaratçılarına bile güvenmeyerek kendi elemanları vasıtasıyla takip etmiş ve bilgi toplamıştır. İstihbarat ve bilgi toplama faaliyetleri 16. yüzyılın ikinci yarısında VIII. Henry döneminde Kont Thomas Cromwell tarafınan Avrupa'da gizli ajanlar bulundurmak suretiyle başlatılmış, I. Elizabeth döneminde bu gizli ajanların sayıları arttırılarak 50'ye çıkarılmıştır.⁴⁶⁶ Sonraları bu organizasyon Britanya İstihbarat servisine dönüştürülmüştür.

Britanya Askeri stratejisinin bir diğer boyutu Stratejik Kuram ve Doktrin'dir. Britanya İmparatorluğu'nun büyük stratejisi belirlenirken stratejik kuramın bütün safhaları takip edilmiştir. Britanya İmparatorluğu'nun o dönemdeki milli menfaatleri ve milli hedefleri devlet kurumlarınca belirlenmiş ve bir önem öncelik sırasına konmuştur. Bu milli hedeflere ulaşmak için gerekli askeri gücün yeterliliği incelenmiş ve gücün yetersiz olduğuna kanaat getirilerek güç geliştirme faaliyetleri icra edilmiştir. Nitekim, deniz ticaret yollarının korunması için yeterli deniz gücü olmadığı belirlendiğinde bu güç getirilene kadar askeri stratejide değişiklikler yapılarak kendi deniz ulaştırmalarını korumak yerine yeterli güce ulaşana kadar düşman deniz ticaretine taarruz stratejisi uygulanmıştır.

Britanya, deniz gücü sayesinde tüm Dünyaya hükmedebileceğini daha 18. yüzyılın başlarında idrak etmiş ve bu çerçevede askeri stratejisini oluşturmuştur. 1705 yılında Chatham Tersanesi'nin komutanının bulunduğu makam odasının tavanına yapılan yağlıboya bir resim İngiltere'nin denizci stratejiyle Dünya'ya hükmedebileceğini resmeden bir belgedir. Bu resim, denizler tanrısı Neptün'ün Roma savaş tanrısı Mars'a deniz kabuklarından yapılan bir tacı takmasını göstermektedir.⁴⁶⁷ Bu resim aynı zamanda İngilterenin Dünya denizlerine egemen olma düşüncesinin o dönemde mevcut olduğunu ispatlamaktadır. Böylesine bir stratejik düşüncenin mevcudiyeti ve nihayetinde bu hedeflere ulaşılması stratejik kuramın tüm safhalarının Britanya tarafından uygulandığını göstermektedir.

Britanya Askeri stratejisinin oluşturulmas ve uygulanmasında en yüksek seviyede dikkate alınan boyutlardan birisi de teknoloji boyutudur. 18. yüzyıl başlarında kullanılan silahlar tüm ülkelerde hemen hemen aynı silahlardır. Orduların asker sayılarında ise büyük artışlar

⁴⁶⁶ <https://www.sis.gov.uk/our-history.html> sitesinden alınmıştır.

⁴⁶⁷ James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group, 51.

meydana gelmiştir. Askerlik profesyonelleşmiş, ancak, savaşlarda kullanılan taktiklerde değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle İngiliz Deniz Kuvvetlerinin savaş nizamları diğer ülkelerden çok farklıdır. İngilizlerin gemi inşa teknolojileri de diğer ülkelerden farklı yapıdadır. 1649 yılında İngiltere hükümeti 77 adet yeni Fırkateyn yapılması talimatı vermiştir. Yeni teknoloji kullanılarak boy/en oranı 3.5/1 olarak ilk defa yapılan bu fırkateynlerden toplam 157 adet inşa edilmiştir.⁴⁶⁸ Ancak, bu gemilerin teknolojileri de istenen etkiyi sağlayamamıştır. Daha sonra Londra tüccarlarından sağlanan paralarla daha modern gemiler inşa edilerek ana vatanın savunulması, Atlantik ve Akdeniz’de Britanya menfaatlerinin korunması faaliyetlerinde kullanılmıştır. İngilizlerin inşa ettiği Fırkateynler açık denizlerde daha başarılı görevler icra etmeye başlamışlardır. Britanya kara ordusunda ise teknolojik olarak çok büyük yenilikler olmadığından teknolojinin kara ordularının stratejilerine çok büyük etkileri olmamıştır.

Britanya askeri stratejisinin savaş dönemi faaliyetlerini esas alan askeri harekâtlar boyutu İngilizlerin stratejilerin belirlenmesi ve uygulanması aşamalarında dikkate aldıkları en önemli boyutlardan birisidir. Askeri harekâtlar, askeri güç unsurlarının barış ve harp döneminde icra ettiği faaliyetlerdir. İngilizler, askeri harekâtları barış döneminde düşmanı caydırmak, savaş döneminde de muharebeleri kazanmak amacıyla kullanmışlardır. Stratejik, operatif ve taktik seviyelerde icra edilen askeri faaliyetler askeri strateji oluşturulurken dikkate alınmış ve her seviyede uygulanmasına dikkat gösterilmiştir. Britanya, askeri stratejisini belirlerken Britanya adalarının savunulmasını en öncelikli hedef olarak belirlemiş, yükseliş dönemi süresince de ana vatanını savunacak Kara ordusu ve deniz güçlerini stratejik olarak Britanya adalarını savunacak şekilde konuşlandırmıştır. Kara ordusu olarak Britanya adalarını savunacak asgari güç hiç bir zaman adaların dışına başka bir görevle gönderilmemiştir. Britanya Deniz Kuvvetleri ise esnek yapıda olduğundan yine Britanya adalarını gelecek saldırılara karşı korumak için gerekli deniz gücü Britanya adaları civarında konuşlandırılmış, diğer bölgelerde görevlendirilen deniz filoları ise gerektiğinde ana vatan filolarını destekleyecek şekilde konuşlanmaya gidilmiştir.

Britanya Deniz Kuvvetleri, anavatan filolarına ilaveten Amerika kolonileri ve Atlantik’te, Akdeniz’de ve Hindistan’da stratejik seviyelerde görevlendirilmişlerdir. Bu filoların

⁴⁶⁸ Parker, G. (2006). *Askeri Devrim-Batı’nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, Çev. Tuncay Zorlu, Küre Yayınevi, İstanbul, 175.

operatif seviyelerde icra ettikleri askeri faaliyetler yine askeri strateji çerçevesinde belirlenmiştir. Taktik seviyedeki askeri faaliyetler ise taktik duruma uygun olarak filo komutanlarınca icra edilmiştir.

Askeri strateji oluşturmada dikkate alınan boyutlardan birisi de komuta boyutudur. Britanya askeri stratejisi oluşturulurken komuta boyutu her zaman dikkate alınmıştır. Britanya yükseliş döneminde siyasi ve askeri faaliyetlerinin planlaması genelde politikacılar tarafından yapılmaktadır. Sivil politikalara ve büyük stratejiye parlamento ve kral beraberce karar verirken, askeri faaliyetleri stratejik seviyede planlayacak ve icra edecek büyük karargahlar bulunmadığından bu faaliyetlere de siviller kısıtlı sayı ve yetenekteki askeri danışmanları vasıtasıyla karar vermeye çalışmışlardır. Ancak, askeri stratejinin operatif seviyedeki faaliyetlerinde askeri liderler etkin rol oynamışlardır. Askeri stratejinin oluşumunda askerlerin komutan seviyesinde müdahil olmaması stratejinin başarısız olmasının en büyük nedenlerinden birisidir. Ancak, liberal siyasi görüşe sahip İngilizler, bir askeri şahsa bütün yetkileri vererek askeri gücün tümünü teslim etmek istememişlerdir. Bu nedenle de askeri faaliyetlerde tüm yetkileri askeri şahıslara vermemişlerdir.

Komuta yetkisi ve sorumluluğunun askeri bir şahsa verilmemesi doğal olarak bazı sorunlar da yaratmıştır. Sivillerin profesyonel askerler gibi düşünmesi mümkün değildir. Ancak, Britanya ordusundaki disiplin, eğitim ve gelenekler o kadar yüksektir ki üst seviyedeki komutanların davranışları astlarına örnek olmuş ve bunun nesilden nesile aktarımı askeri faaliyetlerde başarıyı getirmiştir. Örneğin, Deniz Kuvvetlerinde savaştan kaçınan gemi komutanlarının yargılanıp idam edilmesi astlara örnek olmuş ve bu uygulamalar gelecek nesillere aktarılmıştır.

Britanya askeri stratejisinin diğer bir boyutu coğrafya'dır. Coğrafya Britanyanın askeri stratejisinde kilit rol oynayan en önemli boyutlardan biridir. Britanyanın yükselme döneminde Dünyanın hakim deniz gücü haline gelmesinde coğrafyası önemli rol oynamıştır. Britanyanın doğal ticari gelenekleri onun denizlerde yükselişi için bir faktördür. Ticareti esas alan bu davranış eninde sonunda denizlerde yükselecektir. Ancak, Britanyanın denizde büyüklüğünün sebebi sadece ticaret değildir. Bu geleneğe ilaveten, Britanya halkının karakteri, nüfusu, büyüklüğü, bir ada ülkesi oluşu, ülkesinin Dünya

üzerindeki konumu, hükümetlerinin ileri görüşlülüğüdür.⁴⁶⁹ Britanyanın coğrafyası onun kaderine karar vermiş ve Britanyanın kaderi bir deniz gücü olarak çizilmiştir.

Britanya askeri stratejisinde, diğer devletlerde olduğu gibi sürtünme, şans ve belirsizlik boyutu her zaman dikkate alınmıştır. Sürtünme, Şans ve Belirsizlik savaşın doğasında vardır. Ancak, bu üçlü için yapılacak çok fazla bir şey de yoktur. Askeri stratejide şans her zaman bir oyuncu olarak yer alır. Örneğin, 1779 yılında Fransızların 79 savaş gemisi koruyuculuğunda, 500'den fazla ticaret gemisiyle 30 000 kişilik bir istila ordusunu İngiltere'ye taarruzdan şans eseri yayılan iskorbüt hastalığının 8 000 askeri savaş dışı bırakması sonucunda korumuştur. Sürtünme ise askeri stratejinin içerisinde her zaman mevcuttur. Belirsizlik ise bilinmeyenlerin çokluğu nedeniyle.

Britanya askeri stratejisinde dikkate alınan bir diğer boyut düşman boyutudur. İngiltere için bu boyut yükselme döneminde genelde Fransa olmuş, zaman zaman İspanya ve Hollanda'da bu boyutun içine girmiştir. Britanya, en büyük düşmanı olan Fransa'yı çok iyi etüd etmiş, düşmanının hedeflerini belirlemiş ve tüm gücünü bu hedefleri ele geçirmeye yöneltecek askeri stratejiyi belirlemiştir. Fransanın en büyük hedefi Britanya adalarının ele geçirilmesi veya bu adalarda Fransa ile dost bir devletin kurulmasını sağlamaktır. İngiltere, bu hedeflere yönelik olarak Fransanın Britanya adalarına saldırısını engellemek için Avrupa kıtasından güçlü bir devletle her defasında ittifak yapmıştır. Bu devlet, bazen Avusturya, bazen Prusya, bazen de Hollanda olmuştur. Bu devletlerle ittifak yapması Fransanın tek başına Britanya adalarına saldırısını engellemiştir. Fransa, bazen İspanya ile beraber Britanya adalarına saldırmışsa da Britanya bir şekilde deniz gücü vasıtasıyla bu saldırıları başarısızlığa uğratmayı başarmıştır.

Britanya, denizasıırı topraklar edindikten sonra Dünyanın her tarafında farklı milletlerden düşmanlar edinmesine rağmen güçlü deniz gücü vasıtasıyla bu düşmanlarını yenmeyi bilmiştir. Britanya, sadece kuzey Amerika'da Amerikan devrimcilerine karşı başarılı olamamış, bunda da politikacıların yanlış uygulamaları sonucu askeri yönden başarısız olmuştur.

⁴⁶⁹ Kinkel, S. R. (2012). *Disciplining the Empire: Georgian Politics, Social Hierarchy, and the Rise of the British Navy, 1725-1775*, Doktora Tezi, Yale Üniversitesi, New Heaven, ABD.

Britanya askeri stratejisinin dikkate aldığı diğer bir boyut zaman boyutudur. Britanya ana karasıyla sınırlıyken zaman boyutu o kadar da önemli bir boyut olmamıştır. Ancak, denizaşırı topraklar, koloniler ve sömürgeler Britanya İmparatorluğu topraklarına dahil olduğunda Britanya askeri stratejisine zaman boyutu da eklenmek zorunda kalmıştır. 1700'lü yıllarda İngiltere'den Kuzey Amerika'daki Boston'a 5-7 haftada gidilirken, Hindistan'ın doğusundaki Kalküta'ya 6 ayda gidilebilmektedir.⁴⁷⁰ Gidişler ve geri dönüşler için hakim rüzgarları dikkate almak gerekmektedir. Zaman boyutu, Britanya askeri stratejisinin dikkate alması gereken boyutlardan birisi haline gelmiştir. Esnek kullanma stratejisine sahip olunan Deniz Kuvvetlerindeki gemileri bile İngiltere'den Hindistan'a gönderme kararı en azından bir yıllık bir intikal süresini dikkate almayı gerektirmiştir. Bu nedenle de Hindistan'a gönderilen gemiler genelde o bölgede konuşlanmış ve sadece o bölgede harekât icra etmişlerdir. Akdeniz'e gönderilen gemilerin ana vatana intikalleri ise daha kolay olmuştur.

⁴⁷⁰ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirdiği*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 47.

6. YÜKSELEN GÜÇLERİN YÜKSELİŞ SÜREÇLERİNDEKİ ASKERİ STRATEJİLERİNİN ANALİZİ

6.1. Giriş

Modern devletler sisteminin ve küreselleşmenin olduğu 15. Yüzyıl sonrası Dünya siyasi tarihine bakıldığında uluslararası sistemi yönlendiren bazı devletlerin ekonomilerinin desteğinde özellikle askeri güçlerini kullanarak uluslararası sistemi etkiledikleri ve yükselişlerini sürdürmeyi başardıkları, bazı devletlerinde güç kaybederek tarih sahnesinden çekildikleri görülmektedir. Yükselişlerini uzun süreli olarak sürdürmeyi başaran devletler incelendiğinde yükselişlerini sürdürme başarılarının temelinde, ekonomik ve askeri güçleri çerçevesinde dönem içerisinde uygulamış oldukları büyük stratejileri ve özellikle de askeri stratejileri gelmektedir. Uluslararası sistem içerisinde hem zengin hem de kuvvetli olarak ve aynı zamanda bu durumu uzun süreli sürdürmek için varlığını ve gücünü arttırmaya çabalayan devletler, ekonomileri ile askeri güçleri arasındaki etkileşim dengesini iyi kurabildikleri oranda yükselişlerini sürdürerek başarılı olmuşlardır.⁴⁷¹

Uluslararası sistemi yönlendiren devletlerin birbirlerine nazaran nisbi güçleri zamana bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Bu değişiklik, toplumlar arasındaki büyüme hızlarının eşitsiz olmasından kaynaklandığı gibi teknolojik ve yapısal atılımların toplumlara sağladığı faydaların farklılığından da kaynaklanmıştır. Teknolojik yenilikler, ticaretin öneminin artması, yeni keşifler bazı devletlerin büyümesine diğerlerinden daha fazla yardımcı olmuştur. Ayrıca, bazı devletlerin ekonomilerinin gelişmesi barış döneminde silahlanma giderlerini, savaş zamanında da ordularının ve deniz kuvvetlerinin bakım ve idame giderlerinin sağlanmasını kolaylaştırmıştır.

Devletlerin kaynakları ve ekonomileri ile askeri güçleri arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur. Devletlerin uluslararası alanda güçlerini arttırabilmeleri için zenginleşmeye, zenginleşmenin korunması ve sürdürülebilmesi için de askeri güce ihtiyaçları vardır. Ancak, bir devletin ekonomik kaynakları üretim, teknoloji ve varlık yaratmaktan ziyade askeri gücünün arttırılmasına ayrıldığı takdirde de bu strateji uzun vadede milli gücünün zayıflamasına neden olmuştur. Buna benzer şekilde; devletler ekonomilerini geliştirmek

⁴⁷¹ Kennedy P. (2009). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (11. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 13.

yerine kaynaklarını savaşlara ve bu yolla da topraklarını stratejik olarak aşırı genişletmeye harcadıklarında, uzun vadede aşırı genişlemenin getireceği kazançlar zarara dönüşmüş ve bu devletler ekonomik olarak zayıflamaya başlamış, dolayısıyla da güçlerini kaybetmişlerdir.⁴⁷² Bu nedenle de, yükselişlerini uzun süreli olarak sürdürmek isteyen devletler, kaynaklarını rasyonel bir şekilde kullanarak bir taraftan ekonomilerini geliştirirlerken, diğer taraftan da uyguladıkları askeri stratejilerle uluslararası sistemi kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirecek bir askeri güç oluşturmuşlardır.

Tarihi süreç içerisinde yükselişlerini uzun süreli olarak sürdürebilmiş devletler analiz edildiğinde bu devletlerin yükseliş süreçlerinde izledikleri stratejilerin birbirlerine benzer olduğu görülmektedir. Bu devletlerden bir kısmı yükselişlerini uzun döngülü olarak sürdürerek uluslararası sistemi etkileri altına almış ve hegemon devlet haline gelmişlerdir. Hegemon devletler, yükselişlerinin son aşaması olan hegemon devlet haline geldiklerinde de diğer hegemon devletlerle benzer özellikler göstermişlerdir. Hegemon devletler yükselişlerini uzun süre sürdürebilen devletler içerisinde en başarılı olan devletlerdir. Bu nedenle de, yükselen güçlerin özellikleri belirlenirken en başarılı olan yükselen güçler olarak hegemon devletlerin özellikleri esas alınmıştır. Yükselişlerini uzun süreli olarak sürdürebilmiş, ancak hegemon güç haline gelememiş veya hegemon güç olarak kabul edilmemiş bazı devletlerin özellikleri de yükselen güçlerin ortak özellikleri içerisine dâhil edilmiştir.

Modern devletler sisteminin oluştuğu 15. yüzyıl sonrasındaki dönemde deniz gücüne sahip olunması kıstas alındığında yalnız 9 devlet küresel güçler olarak kabul görmüştür. Bunlar; İngiltere, Fransa, Portekiz, İspanya, Hollanda, SSCB/Rusya, ABD, Almanya ve Japonya.⁴⁷³ Bu küresel yükselen güçlerin en başarılıları olan hegemon devletler de uluslararası ilişkiler bilim adamları tarafından Portekiz, Hollanda, İngiltere (2 Dönem) ve ABD olarak belirlenmiştir.⁴⁷⁴ ABD ve İngiltere'nin hegemon devlet olduğuna ilişkin olarak bilim adamları tarafından genel bir mutabakat mevcuttur. Bazı bilim adamları Hollanda'nın da hegemon devlet olduğunu kabul ederken Portekiz'in hegemon devlet

⁴⁷² Kennedy P. (2009). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (11. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 14.

⁴⁷³ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 10.

⁴⁷⁴ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, , 40-41.

olmadığını iddia edenlerin sayısı daha fazladır.⁴⁷⁵ Osmanlı İmparatorluğu; döneminin en büyük askeri gücü olarak Avrupa, Asya ve Afrika'da geniş topraklara sahip stratejik bir mevkide konuşlanmış olmasına karşın, modern anlamda bir deniz gücüne sahip olmaması ve yeniliklere ayak uyduramaması nedenleriyle bölgesel bir güç olarak kabul edilmiştir.⁴⁷⁶

Küresel güçler içerisinde yükselişlerinin en yüksek basamağı olan hegemon devlet seviyesine ulaşan devletlerden hegemon devlet özellikleri dikkate alınarak Portekiz ve İngiltere yükselen güç özellikleri bakımından incelenecek devletler olarak belirlenmiştir. Bu seçimde; hegemon devlet özellikleri içerisinde bulunan coğrafi konum dikkate alınarak ada devleti olarak kabul edilen ABD ve İngiltere arasından 2 dönem hegemon olması ve klasik ada devleti olması nedeniyle İngiltere seçilmiş, okyanusa kıyısı olan devletlerden Portekiz ve Hollanda arasından da ilk hegemon devlet olması nedeniyle Portekiz belirlenmiştir. Hegemon devletlerin tümü batılı devletler olduğundan, doğulu yükselen güçler olarak kabul edilen devletler arasından da batılı devletlerle ilişki içinde olan ve yükselişini uzun süreli sürdürebilen Osmanlı imparatorluğu da yükselen güç olarak belirlenmiştir. Tarihi süreç içerisinde yükselen bu üç güç; Portekiz, Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu, hegemon güç ve yükselen güç özellikleri de dikkate alınarak yükseliş süreçlerinde izledikleri askeri stratejiler açısından incelenmiştir. Bu yükselen güçlerin tarihi dönemlerinin birbirlerine yakın olması incelemenin anakronik bir şekilde yapılmasını da mümkün kılmaktadır. Bu yükselen güçler teke tek ele alınıp incelendiklerinde yükseliş dönemlerinde uyguladıkları askeri stratejilerinin de benzerliği ortaya çıkmaktadır.

6.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun 3 Kıtaya ve Akdeniz'e Hükmeden Fetihçi ve Taarruzi Askeri Stratejisi;

Osmanlı İmparatorluğu, coğrafi konumu nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik bakımdan iç hatlar durumunda olan bir devlet olduğundan kuruluş döneminden itibaren sınırlarını doğal engellere dayandırmak amacıyla fetihçi ve taarruzi bir askeri strateji izleyerek topraklarını genişletme ihtiyacı duymuştur. Ancak, kuruluş döneminde Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleştiği Anadolu yarımadasında konuşlanan Osmanlı İmparatorluğu'nun doğal sınırlar olarak kabul edilen açık denizlere ulaşabilmesi kıtaların

⁴⁷⁵ Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, 40-41.

⁴⁷⁶ Modelski, a Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press, .g.e., 11.

büyükluğu ve okyanuslara uzaklığı nedeniyle mümkün olamamıştır. İmparatorluğun güneyinde bulunan bir iç deniz niteliğindeki Akdeniz'in Afrika kıtasına doğru genişlemeyi, kuzeyde bulunan Karadeniz'in ve bölgenin iklimi ile yetersiz doğal kaynaklarının Asya'ya doğru genişlemeyi engellemesi nedenleriyle Avrupa kıtasına doğru genişlemek tek hedef olarak belirlenmek zorunda kalmıştır.

Hint okyanusunun Anadolu'ya yakın olmasına rağmen, o dönemde Akdeniz'den Kızıldeniz yoluyla Hint okyanusuna geçişin mümkün olmaması nedeniyle Osmanlı Akdeniz donanması Hint okyanusuna geçirilememiş, Hindistan'daki yardım isteyen Müslüman devletlere yardım için Kızıldeniz'de 70 parçalık donanma inşa edilmek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan, doğuda İranlılar, güneyde Memluklar gibi Osmanlılar ile aynı dine mensup güçlü devletlerin mevcudiyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun batıdaki Hristiyan devletlere yönelmesine ve Avrupa'ya doğru genişlemesine neden olmuştur. Kaynakların yetersizliği nedeniyle orta Asya'dan göç eden Türk boylarının batıya yönelmesi sadece kaynak aramaya yönelik olmayıp aynı zamanda ileri medeniyet seviyesinde buluna batı devletlerinin medeniyetlerine ulaşmayı da hedeflemektedir. Bu nedenle, fetihçi strateji sadece toprak kazanmaya yönelik olmayıp aynı zamanda devletin ihtiyaçlarının giderilmesi için kaynak yaratılması ve ileri medeniyet seviyesine ulaşmaya yönelik bir strateji olarak belirlenmiştir.

Döneminin diğer güçlü devletlerinden farklı olarak daimi bir ordu kuran Osmanlı İmparatorluğu, iç hatlar konumunun sağladığı dezavantajı ortadan kaldırmak için her seferinde kendisini çevreleyen düşmanlarına karşı diğer devletlerle ittifaklar tesis ederek aynı anda birden fazla düşmanla savaşmaktan kaçınmış, ordusunu en yeni teknolojilere sahip silahlarla donatarak diğer ordulara karşı güç üstünlüğü tesis etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu ordusu iç hat konumunun dezavantajlarını ortadan kaldırabilmek, imparatorluğu doğal sınırlara dayandırabilecek bir coğrafyaya ulaşabilmek için taarruzi ve direkt bir askeri strateji uygulamış, kendisini çevreleyen düşman devletlerle savaşabilmek için daimi ve güçlü bir ordu bulundurmak durumunda kalmıştır. İç hat konumunda bulunan devletlerin bekalarını sürdürebilmeleri için askeri yönden uyguladıkları barış döneminden itibaren askerlerin eğitimi, ordularının hareket kabiliyeti, üstün seviyedeki sevk ve idare organizasyonu, mükemmel lojistik ve ulaştırma sistemleri, çağdaş teknoloji ürünü silahları, etkin istihbarat teşkilatlarına sahip olmaları sayesinde başarılı olmuştur. Okyanuslarla

mukayese edildiğinde bir iç deniz konumunda olan Akdeniz’de güçlü bir donanmaya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, deniz kuvvetlerini dünya hâkimiyetine giden yolda öncelikli bir güç olarak değil Akdeniz çevresindeki ülkelerin fethinde kara ordusuna yardımcı olacak bir destek gücü olarak geliştirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu ordusu; özellikle gelişmiş batılı ülkelerdeki silah teknolojilerini takip ederek özellikle barut, ateşli silahlar ve top teknolojisine süratle sahip olmuşlar ve bu teknolojileri geliştirmek içinde çaba göstermişlerdir. Özellikle kale kuşatma muharebelerindeki teknolojileri geliştiren Osmanlı ordusu bu sayede kale savunma sistemine dayalı savunma yapan Avrupa devletlerini kısa sürede dize getirmeyi başarmış, düzenli ve disiplini ordusu, mükemmel lojistik sistemi, son teknoloji ürünü silahları, askerlerinin savaşma azim ve iradelerinin üstünlüğü ile kısa sürede 3 kıtada bölgesel bir güç haline gelmiş ve bu gücünü uzun süreli olarak sürdürmeyi başarmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yükseliş döneminde uyguladığı askeri stratejilere “Askeri Stratejilerin Sınıflandırılması” açısından bakıldığında; uygulandıkları coğrafi alan yönünden çoğunlukla toprak kazanımına yönelik kara egemenliğini esas alan fetihçi bir strateji, kullanılan yöntem yönünden ise taarruzi, aktif ve direkt askeri stratejileri uyguladıkları görülmektedir. Bu stratejiler; Topraklarını Genişletme ve Kaynak Yaratmaya Yönelik Taarruzi Bir Kara Egemenliği Askeri Stratejisi, Teknolojiyi Uygulayan Dinamik Karakterli Bir Askeri Strateji ve Kara Kuvvetlerini Desteklemek Maksadına Yönelik Olarak Geliştirilen Denizci Bir Askeri Strateji olarak sınıflandırılabilir. Jeostratejik yönden iç hatlar konumunda olan Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırlarını doğal engellere dayandırmak maksadıyla fetihçi bir askeri strateji izlemesi coğrafyasının gereğidir. Kara egemenliğini esas alan bu askeri strateji, taarruzi ve direkt askeri stratejilerle beraber uygulandığında Osmanlı imparatorluğunun uzun süreli olarak yükselişini sürdürmeyi sağlamıştır. Askeri gücün sürekliliğine dayanan bu stratejilerin uzun süreli olarak sürdürülmesi ekonomik gücün de sürdürülebilirliğine dayandığından, ekonomide karşılaşılan sorunların askeri gücü etkilemesini engelleyememiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun yükseliş döneminde izlediği bu askeri strateji, askeri stratejinin boyutları açısından incelendiğinde ise şu önemli sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu askeri stratejisinin insan boyutunun, stratejinin oluşturulmasından uygulanmasına kadar her aşamada dikkate alındığı belirlenmiştir. Her Osmanlı padişahları

hem siyasi ve hem de askeri lider olduklarından ve devleti yönlendiren stratejileri de onlar belirlediğinden, padişahların şehzade oldukları dönemden başlayarak iyi yetiştirilmeleri için devletin tüm imkânları kullanılmıştır. Stratejilerin oluşturulmasına katkı sağlayan yüksek seviyeli diğer devlet görevlileri de her bakımdan iyi yetiştirilmiştir. 20 Milyon nüfuslu Osmanlı İmparatorluğu'nun asker sayısı yükseliş döneminde 150.000-200.000 seviyelerine kadar yükselmiştir. Yaklaşık 50.000 askerin barış zamanında da askeri eğitimlerini sürdürdüğü dikkate alındığında insan boyutunun Osmanlı askeri stratejisindeki önemi ortaya çıkmaktadır. Çağdaşı devletlerden sayı ve aldıkları eğitim yönünden üstün olan Osmanlı ordusu devşirme ve tımar sistemi sayesinde insan gücü sıkıntısı çekmemiştir.

Osmanlı askeri stratejisinin toplum boyutuna bakıldığında; kozmopolit bir yapıya sahip Osmanlı toplumu içerisinde, askeri lider ve yöneticilerle akıncı askerlerin Türklerden oluştuğu, tımar ve zeamet sahiplerinin de savaş zamanında yine Türklerden oluşan bir askeri gücü oluşturduğu, Hristiyan gençlerin devşirme sistemi vasıtasıyla askere alınması yöntemiyle de yeniçeri askerlerini oluşturduğu görülmektedir. Devşirme yöntemiyle askere alınan Hristiyan gençler, devletin üst seviyelerindeki yönetici kademelerine kadar yükselme imkânına sahip olmuşlardır. Değişik dil, din ve kültürlerden gelen azınlıkların Türklerin kültür ve fikirler yapısıyla kaynaşması sonucunda kurulan Osmanlı İmparatorluğu, devletin esasını oluşturan Türklerin kendilerine has hoşgörülü, birleştirici ve kaynaştırıcı yaklaşımının yine Türklerin savaşçı ve fetihçi ruhu ile uyum içerisinde kaynaşması sonrasında birleşerek sistematik ve bürokratik bir yönetim anlayışının oluşmasını sağlamıştır.

Askeri stratejinin kültür boyutu, toplum boyutu ile beraber Osmanlı askeri stratejisinde dikkate alınmış diğer bir boyuttur. Değişik dil, din ve kültürlerden gelen askerlerin oluşturduğu Osmanlı askeri kültürü, bu paralelde askeri gücü oluşturan halkların kültürlerinin Türk kültürü ile etkileşimi sonrasında oluşan çok kültürlü bir yapıdadır. Tarihi süreçte Çin, Moğol, Pers, Arap, Selçuklu, Roma ve Bizans gibi farklı kültürlerle etkileşim içinde bulunan Türkler, bu toplumların kültürlerinden etkilenmişler, kendilerinin savaşçı, hoşgörülü, birleştirici ve kaynaştırıcı özelliklerini kaybetmeden bunların bazılarını kendilerine uyarlamışlardır. Türklerin savaşçı karakteri askeri kültürlerinin ayrılmaz bir parçası olarak tarihi süreçte kurdukları tüm devletlerde bu karakterini korumuştur. Ancak, coğrafyası gereği tam bir denizci stratejiye sahip olamayan Osmanlı İmparatorluğu, denizci karakterli bir askeri stratejik kültüre de sahip olamamıştır.

Osmanlı Askeri stratejisinin siyasi boyutu, toplumun kültür boyutuyla beraber anlam kazanmaktadır. Türklerin “ordu-millet” olmaları, Osmanlı padişahlarının hem siyasi ve hem de askeri lider olmaları nedenleriyle siyasi boyut askeri stratejinin içerisinde yer almıştır. Fetihçi büyük stratejinin taarruzi askeri strateji ile uyum içinde olması da siyasi boyutun dikkate alındığının göstergesidir. Hatta siyasi boyut askeri stratejinin o kadar içerisinde yer almıştır ki, sadece ordunun askeri caydırıcılığı, diplomasi, hanedan evlilikleri gibi yöntemlerle askeri güç kullanmadan da birçok toprak parçası ele geçirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yükselişini sürdürdüğü dönemde askeri stratejilerin oluşturulması ve uygulanmasında dikkate alınmayan ahlak kuralları, Osmanlı askeri stratejisinde de yeterince dikkate alınmamıştır. Ancak, Osmanlı ordusu, devletin büyük stratejisi gereği bir toprak parçasını veya bir şehri fethetmeden önce öncelikle o toprak parçası veya şehrin kendilerine teslimini isteyerek kan akıtılmamasını sağladı. O dönemde çağdaşı diğer devletler tarafından dikkate alınmayan ahlak kuralları, o dönemde yaşayan stratejistler Machiavelli ve Clausewitz tarafından da stratejinin unsurları arasında sayılmamıştır.

Osmanlı askeri stratejisi, stratejinin ekonomi ve lojistik boyutunu dikkate almış, ekonominin askeri gücü, askeri gücünde ekonominin geliştirilmesinde kullanılması öngörülmüştür. Askeri gücün taarruzi bir yönde kullanılması, yeni kaynak yaratılmasında öncü rol oynamış, tımar ve zeamet sistemi de ekonomi geliştirilirken aynı zamanda askeri gücün geliştirilmesi ve oluşturulmasını sağlamıştır. Osmanlı ordusunun mükemmel diye nitelenebilecek lojistik sistemi askeri stratejinin lojistiği ne derecede dikkate aldığının göstergesidir. Bir seferin planlanması aşamasında; mali kaynağın ayrılması, seferde gerekecek ikmal maddelerinin temini, tedariki, sefer bölgelerine intikali depolanması, dağıtımı, iletişim sistemleri oluşturulması, seferde gereken silah, cephane ve malzemelerin tedariki, hayvan tedariki, ordunun yiyecek ve içeceğinin sağlanması gibi lojistik hususlar en ince ayrıntısına kadar planlanmış ve askeri strateji içerisine de dâhil edilmiştir.

Osmanlı askeri stratejisi, stratejinin unsurlarından olan organizasyonu dikkate almış ve en mükemmel şekilde de uygulamıştır. Sefer öncesi yapılan hazırlıklar için kurulan organizasyon, seferde de uygulanmış, tüm lojistik ihtiyaçlar planlanarak sefer öncesi temin yoluna gidilmiştir. Tarihi süreç içerisinde Osmanlı imparatorluğu etkileşimde bulunduğu

devletlerin askeri organizasyonlarını ve lojistik sistemlerini incelemiş, uygun bulduklarını kendi sistemlerine dâhil ederek mükemmel bir organizasyon oluşturulmasını sağlamışlardır. Osmanlı padişahlarının hem siyasi ve hem de askeri lider olmaları nedenleriyle organizasyonda sorunlarla karşılaşılmamıştır. Osmanlı askeri stratejisinin askeri yönetim boyutunda ise; ordunun ihtiyacı olan gençleri askere alma, askeri eğitim, silahlandırma ve silahlı kuvvetlerin oluşturulmasındaki tüm faaliyetler dikkate alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu askeri stratejisinin dikkate almış olduğu diğer bir boyutta bilgi ve istihbarat boyutudur. Osmanlı devletine tehdit teşkil edebilecek devletler hakkında bilgi ve istihbarat toplamak üzere teşkilatlar kurulmuştur. Tüccarlar ve gezginleri de istihbarat toplamak amacıyla kullanan Osmanlı imparatorluğu, gerektiğinde dil alma yöntemiyle düşman esirlerinden bilgi alma yöntemini kullanmıştır. Ayrıca Rumeli'nin fethi sonrasında kurulan Voynuk ve Martolos teşkilatlarının görevlerinden birisi de Avrupa'da düşman devletler hakkında bilgi toplamak olarak belirlenmiştir.

Osmanlı askeri stratejisinin stratejinin kuram ve doktrin boyutuna bakıldığında bu boyutunda dikkate alınarak uygulandığı görülmektedir. Uygulamalara bakıldığında; Osmanlı padişahları ve devlet adamlarının stratejik düşünme süreçlerini kullanarak stratejik fikirler oluşturdukları ve bunları uyguladıkları belirlenmiştir. Osmanlı padişahlarının kullandıkları ünvanlar, giydikleri kıyafetler, yabancı elçilere karşı kullandıkları sözler incelendiğinde askeri stratejinin stratejik düşünme süreçleri ve uygulamaları görülmektedir. Yine bu kapsamda Osmanlı askeri stratejisinin doktrinlerine bakıldığında, bu doktrinlerin Osmanlı devletinin etkileşimde bulunduğu devletlerin doktrinlerinden etkilendikleri ve bunlarla beraber daha önceki Türk devletlerinin doktrinleri ile beraber bu doktrinleri de kullandıkları görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu askeri stratejisinin, askeri teknolojinin transferi ve geliştirilmesine yönelik çalışmaları dikkate alındığında, stratejinin teknoloji boyutunu en yüksek seviyede dikkate alındığı ortaya çıkmaktadır. Başta ok ve yay teknolojisi olmak üzere barut, top, tüfek ve ateşli silahlara yönelik teknolojileri çağdaşı devletlerden transfer ederek ve geliştirerek askeri teknolojiye kullanmıştır. Ayrıca kendisinin geliştirmiş olduğu mükemmel lojistik ve ulaştırma sistemleri de çağdaşı devletlerin teknolojilerinden daha ileri düzeydedir.

Askeri stratejinin boyutlarından askeri harekâtlar boyutu Osmanlı askeri stratejisinin dikkate aldığı önemli bir boyuttur. Türk devletlerinin uyguladığı askeri taktiklerden “Turan Taktiği” ve “Hilal şeklinde tertiplenme” taktiği Osmanlı ordusunun muharebelerde kullandığı ve başarılı olduğu taktiklerdendir. Ateşli silahlar ve başta top teknolojisi olmak üzere istihkâm sınıfının taktik üstünlükleri askeri harekâtlarda başarıyı getiren en önemli yeteneklerdir.

Komuta boyutu; hem askeri ve hem de siyasi liderliği bünyesinde barındıran Osmanlı padişahlarının dikkate aldığı bir boyuttur. Şehzadelik dönemlerinden itibaren hem siyasi ve hem de askeri bir lider olarak yetiştirilen şehzadeler padişah olduklarında siyasi lider olarak bir düşman ülke ile savaşa karar verip aynı zamanda ordunun başında savaşa iştirak ettiklerinden orduya komuta etmekte de sıkıntı çekmedikleri gibi muharebelerde de başarılı olmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun coğrafi konumu nedeniyle askeri strateji yönünden dezavantaj sağlayan boyutu coğrafi boyuttur. Ülke coğrafyası iklim yönünden askeri kolaylıklar bahşederken, sınırlarının doğal sınırlara ulaşamaması, 3 kıtaya yayılan ülke topraklarının mevki mesafeler, ulaşım, haberleşme, lojistik destek ve ordunun intikali yönünden sorun yaratmıştır. Coğrafik olarak iç hatlar konumunda olan Osmanlı İmparatorluğu’nun dış hatlar konumuna ulaşması ordusunun ilkbaharda sefere çıkıp sonbaharda İstanbul’a dönen yapısı nedeniyle mümkün olamamıştır. İç denizlerde kontrol sağlayan Osmanlı deniz gücü okyanuslara açılmamış, Hint okyanusuna açılma gayreti ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Sürtünme, şans ve belirsizlik boyutunun Osmanlı askeri stratejisine etkisi diğer devletlerden farklı değildir.

Osmanlı askeri stratejisini etkileyen diğer bir boyut düşman boyutudur. Kuruluşundan itibaren doğusunda genelde Müslüman devletlerin mevcut olması nedeniyle batıya doğru genişlemeyi hedef alan Osmanlı İmparatorluğu düşman olarak Bizans İmparatorluğu’ndan başlayarak Doğu Avrupa’daki Hristiyan devletleri belirlemiş, hedefler ele geçirildikçe Orta Avrupa’da konuşlu Habsburg İmparatorluğu da düşman kategorisine dâhil edilmiştir. Avrupa’da belirlenen doğal sınırlara ulaşmak için gayret gösterilmiş ancak Macarlarla yapılan muharebeler bu sınırlara ulaşılmasını engellemiştir. Doğal sınırların uç noktası olan okyanuslara ulaşmak ve Dünya hâkimiyeti için gerekli olan okyanuslarda deniz

kontrolünü sağlamak hedefi ise Osmanlı askeri stratejisi için bir hayal olmaktan öteye gidememiştir.

Osmanlı askeri stratejisinin dikkate aldığı boyutlardan birisi de zaman boyutudur. Osmanlı ordusunun sefere hazırlanması, yığınaklama yapması, sefer bölgesine intikali, lojistik desteğinin sağlanması, muharebe bölgesinde tertiplenmesi, muharebelerin icrası, fethedilen bölgelerin güvenliğinin sağlanması, geri intikal gibi askeri hususlarda zamanlamalar dikkate alınmış ve titizlikle uygulanmıştır.

6.3. Portekiz'in Ticaret ve Keşiflerle Gelişen Denizci ve Taarruzi Askeri Stratejisi

Portekiz ana karası; coğrafi konum olarak İber yarımadasında Atlas Okyanusuna açık bir yarımada konumundadır. Siyasi istikrarını sağlayan ve küresel savaşları kazanan Portekiz, deniz ticaretini esas alan güçlü ekonomik yapısı ve küresel hâkimiyet için gerekli deniz gücünü geliştirmesi sayesinde güç karakteristikleri yönünden hegemonik özelliklerin tümüne sahip bir devlet olarak döneminde uluslararası sistemi oluşturmuş, yönetmiş ve yönlendirmiştir. Uluslararası sistemin yönetilmesi ve yönlendirilmesinde en önemli unsur olan askeri stratejinin tespiti, kullanılması ve askeri gücün idamesi; Portekiz'in yükselişini uzun dönemli olarak sürdüren bir yükselen güç olmasında büyük rol oynamıştır.

Portekiz'in hegemonik döneminde uyguladığı askeri stratejilere, askeri stratejilerin sınıflandırılması açısından bakıldığında; coğrafi alan yönünden denizci, kullanılan yöntem yönünden kuruluş döneminde savunucu, yükseliş döneminde taarruzi ve direkt stratejiler uyguladığı görülmektedir. Jeopolitik; politikanın, coğrafyanın isteklerine göre düzenlenmesini sağlayan bilim dalı olarak da tanımlanmaktadır.⁴⁷⁷ Portekiz'in askeri stratejisinin yönlendirdiği politikası, bu tanımlı gerçeklercesine yarımada devleti olan coğrafyasının gerektirdiği denizci ve taarruzi bir stratejiyi benimseyen bir politika olarak belirlenmiş ve başarılı bir şekilde de uygulanmıştır. Portekiz; Avrupa kıtasının güneybatı ucunda, İber yarımadasının Atlantik okyanusuna bakan yakasında, batısı ve güneyi Atlantik okyanusuna bakan, doğusu ve kuzeyi ise Kastilya ve 1479 yılından sonra da güçlü İspanya devleti ile çevrili dış hat konumunda bir devlettir. Dünya üzerindeki bu coğrafi konumu nedeniyle de Portekiz'in denizci ve taarruzi bir strateji izlemekten başka bir

⁴⁷⁷ Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*, (1. Baskı) Ankara, Belge Yayınları, 438.

seçeneği de yoktur. Portekiz'in yükseliş döneminde izlediği bu askeri strateji, askeri stratejinin boyutları açısından incelendiğinde şu önemli sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

İnsan boyutunda; askeri stratejiyi oluşturan Portekiz kralları ve yöneticilerinin denizci ve taarruzi bir strateji izlenmesinde öncü olmaları, Denizci Henry gibi prenslerin eğitilmiş denizciler yetiştirilmesi için okullar kurmaları ve Cenevizli Amiral Pessanha'yı ülkelerine getirerek Deniz Kuvvetleri Komutanı yapmaları, Portekizlilerin askeri stratejilerinin insan boyutuna ne kadar önem verdiklerini göstermektedir. Milli bilince, dil ve tarih birliğine sahip, birlik ve beraberliğini sağlamış, macerayı seven, deniz yoluyla ticaret için yaratılmış Portekiz toplumu, Dünyanın en uzak mesafelerine deniz yoluyla erişmede inanılmaz bir arzu ve isteğe sahiptir. Portekiz toplumu denizci bir toplumdur. Portekiz kültürü, ticaret ile yoğrulmuş, deniz ile bütünleşmiş ve Dünyanın en uzak köşelerine taşınmıştır. Portekizce, bugün Dünyada en fazla konuşulan diller içerisinde 7.nci sıradadır.

Portekiz'de siyasi otorite ile askeri otoritenin aynı kişide yani kralda olması nedeniyle askerler ile siyasetçiler arasındaki diyalogda bir sorun meydana gelmemiş, askeri stratejinin siyaset boyutu askeri stratejiyi güçlendiren bir yapıda gelişmiştir. Keşifler vasıtasıyla uzak doğuda ve Hindistan'da kazanılan toprakların idaresi hususunda mevki mesafelerin uzak oluşu nedeniyle sorunlar meydana gelmiş, ana vatan harici toprakların idaresinde karşılaşılan bu sorunlar Portekiz'in yükselişinin daha uzun süreli olmasını engellemiştir.

Portekiz askeri gücü dönemin etik kuralları çerçevesinde işgal ettikleri denizaşırı topraklardaki yerli halka hiçbir zaman kötü davranmamış, bu davranış Portekizlilerin Hindistan'a yerleşmesinde önemli rol oynamıştır. Portekizliler işgal ettikleri topraklarda etik değerlere aykırı olarak katliam uygulamamış, kendilerine reaksiyon gösteren halklara karşı da etik kurallar çerçevesinde savaşmışlardır.

Askeri stratejinin önemli boyutlarından olan ekonomi ve lojistik konularına Portekiz devleti gerekli önemi vermiş, Portekiz siyasetçileri ve askerleri de ekonomi ve lojistik hususların gelişimi için her türlü gayreti göstermiştir. Fransa ve İngiltere ile yapılan ticaret antlaşmaları, Cenevizli ve Venedikli başarılı denizci ve tüccarların Portekiz'e getirilmesi, devletin temelini oluşturan ticaretin devamlılığının sağlanması için 10 000 mil gibi mesafelerle ifade edilen okyanus aşırı keşif ve seferler, Portekiz askeri stratejisinde

ekonominin yeri ve önemini ortaya koymaktadır. Hindistan'da ve uzak doğuda topraklara sahip olunması sonrasında mevki mesafeler nedeniyle o bölgedeki birliklerin lojistik desteğinin sağlanması konularında aksamalar olmuş, bu sorunlar ticaretin aksamasına ve dolayısıyla ekonominin menfi olarak etkilenmesine sebep olmuştur. Kaynakların ekonomi ve askeri güç arasında dengeli paylaşılması gerekliliğini Portekiz devleti de yaşayarak görmüştür. Denizaşırı topraklarla mevki mesafelerin uzak olması, Portekiz'in lojistiğe önem vermesini sağlamış, yeni keşfedilen topraklara inşa edilen yeni teknoloji ürünü gemilerle muntazam seferler düzenlenerek bu bölgelerin lojistik desteği sağlanmaya çalışılmıştır.

Portekiz askeri stratejisinin boyutlarının eksiklerinden birisi organizasyon boyutudur. Portekiz siyasetinde askeri stratejiyi oluşturan ve uygulayan bir organizasyon yoktur. Ancak, stratejinin insan boyutunda da belirtildiği üzere askeri strateji siyasi ve askeri otorite tarafından belirlenmekte ve uygulanmaktadır. Başlangıçta belirlenen denizci ve taarruzi askeri strateji kral Dinis'ten sonra başa geçen krallar tarafından da uygulandığı için devamlılığı olan bir strateji haline gelmiştir. Stratejiyi belirleyen ve uygulayan bir organizasyon bulunmamasına rağmen, stratejinin başlangıçta doğru olarak tespit edilmesi, istikrarlı bir şekilde başa geçen krallar tarafından değiştirilmeden uygulanması askeri stratejinin başarılı olmasını sağlamıştır.

Askeri stratejinin askeri yönetim boyutunda Portekiz, halkının mücadeleci karakteri, maceracı yapısı, milli bilince sahip olması askeri yönetiminin de başarılı olmasına neden olmuştur. Özellikle kuruluş döneminde kralların askerlerin başında savaşa gitmeleri, disiplinin temini ve askerin komuta kademesine güveninin sağlanmasında askeri yönetimin başarısına katkı sağlamıştır. Başlangıçta devşirme yöntemiyle sağlanan denizci askerlerin okullar vasıtasıyla yetiştirilmeleri sonucunda askeri yönetim hususunda bilimsel yöntemlerin kullanılmasını sağlamış, denizaşırı topraklara gönderilen birlik komutanlarının başarılı olmalarına neden olmuştur.

Portekiz askeri stratejisinin bilgi ve istihbarat boyutunda Portekiz anakarasına komşu ülkelere ilişkin bilgi ve istihbarat toplamada herhangi bir sorunla karşılaşılmamış, bu ülkelerdeki Portekiz vatandaşları ve tüccarlar vasıtasıyla her türlü bilgiye kolaylıkla ulaşılabilmektedir. Ancak, Portekiz anakarasına uzak olan bölgelerde, özellikle, Hindistan, Uzakdoğu, Afrika ve Güney Amerika'daki yerli halklara ilişkin bilgi ve istihbarat

toplamada zorluklarla karşılaşmıştır. Bu sorunu çözmek maksadıyla Hindistan ve Doğu Afrika bölgesine elçiler gönderilmiş, ancak yeterli fayda sağlanamamıştır.⁴⁷⁸ Portekiz askeri stratejisinin bilgi ve istihbarat boyutunda bazı sıkıntılar yaşanmasına rağmen zamanla bu sorunlar çözülmüştür.

Portekiz askeri stratejisinin boyutlarından en önemlisi teknoloji boyutudur. Teknoloji boyutu, Portekiz'i çağdaşı devletler içerisinde hegemon devlet haline gelmesinde de rol oynayan en önemli boyuttur. Portekiz'i yükselen bir güç haline getiren denizcilik stratejisi içerisinde teknoloji boyutu diğer devletlerle Portekiz askeri gücü arasında fark yaratmıştır. Diğer devletlerin okyanuslardaki fırtınalara dayanıklı gemilere sahip olmadığı bir dönemde, Portekizin fırtınalara dayanıklı ve okyanuslarda uzun süreli seyirler yapabilecek "Caravel" ve "Nau" sınıfı gemileri inşa teknolojilerine sahip olması ve bu gemileri idare edecek eğitilmiş denizcileri yetiştiren modern eğitim teknolojilerini geliştirmesi askeri stratejisi içerisinde en önemli boyutu olmuştur. Portekiz'in, gemilerin okyanuslarda uzun süreli seyrine yönelik geliştirdiği, harita, pusula teknolojilerindeki yenilikler, gemi adamlarının sağlıklarını koruma yöntemleri askeri stratejisinin teknoloji boyutunun diğer boyutlara nazaran daha öne çıkmasına neden olmuştur. Teknolojik yenilikler içerisinde; topların gemilere yerleştirilmesi, gemi topları ile kara bombardımanı yapılması ve amfibi harekât gibi yenilikler devrim niteliğindeki yeniliklerdir.

Portekiz, askeri stratejisinin askeri harekâtlar boyutunda savaşlarda uyguladıkları taktiklerle başarılı olmuş bir boyuttur. Portekizlilerin özellikle deniz aşırı topraklarda icra edilen savaşlarda uyguladıkları aldatma ve hile taktikleri her zaman başarılı olmuştur. Portekizliler, barış dönemlerinde askeri güçlerinin caydırıcılığını kullanmış, diplomatik yöntemlerle bu caydırıcılıklarını desteklemişlerdir.

Portekiz askeri stratejisi, anakarasında askeri gücünün komutasında bir sıkıntı yaşamamıştır. Ancak, deniz aşırı topraklara sahip olunduktan sonra bu topraklara gönderilen askeri birliklerin komutasında sıkıntılar yaşanmıştır. Hindistan gibi 10 000 mil uzaklıktaki topraklarda harekât icra eden birliklerin anavatanından idaresi mümkün olamamış, bu nedenle bu bölgelere valiler atanarak komuta sorunları çözülmeye çalışılmış, mevki mesafelerin uzaklığı nedeniyle bunda başarılı olunamamıştır.

⁴⁷⁸ Diffie, B. W. ve Winius, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis, 163-165.

Portekiz askeri stratejisinin başarısını olumsuz yönde etkileyen unsurlardan bir tanesi de anakarasından uzak, farklı kıtalarda dağınık vaziyette toprakları bulunan bir coğrafyaya sahip olmasıdır. Bu dağınık topraklar arasındaki ulaşım ve iletişimde yaşanan zorluklar denizci bir karaktere sahip ancak yeterli nüfusa sahip olmayan Portekiz toplumu için her zaman sorun yaratmıştır.

Portekiz askeri stratejisinde sürünme, şans ve belirsizlikte etkili olmuş, bilinmeyen toprakları keşfetmede şans faktörü Portekiz lehine işlemiştir. Brezilya'nın ve Atlantik'teki çoğu adaların keşfi rüzgâr ve akıntıların tesiriyle şansla mümkün olmuş, belirsizlikler her zaman Portekiz kâşiflerinin itici gücü olmuştur.

Portekiz askeri stratejisinin düşman boyutunu anakarası için tarih boyunca İspanya oluşturmuş ve Portekiz'in daimi rakibi ve düşmanı olagelmıştır. Portekiz, Dünya çapında uluslararası güç mücadelesine girdiğinde, önce kuzey Afrika'daki Müslüman devletler, Akdeniz'de Venedik, Hint Okyanusu ve Kızıldeniz'de Osmanlı İmparatorluğu, Atlantik'te ise yine İspanya, Portekiz askeri stratejisinin düşman boyutunu oluşturmuştur. İngiltere, Fransa ve Hollanda, Portekiz'in yükseliş döneminde güçlü devletler olmalarına rağmen ticari ilişkileri nedeniyle Portekiz'in düşmanı olmamışlardır.

Portekiz'in 4 kıtada ve okyanuslarda sahip olduğu toprakların dağınıklığı nedeniyle ulaşım ve iletişimde askeri stratejisinin zaman boyutu önemli bir etken olmuştur. Ulaşım ve iletişimin uzun zaman gerektirmesi askeri stratejinin uygulanmasını da geciktirmiştir.

Sonuç olarak Portekiz; deniz ticaretini esas alan güçlü ekonomik yapısının sağladığı askeri olanaklar ve küresel hâkimiyet için gerekli deniz gücünü geliştirmesi sayesinde güç karakteristikleri yönünden hegemonik özelliklerin tümüne sahip bir devlet olarak yükseliş döneminde uluslararası sistemi oluşturmuş, yönetmiş ve yönlendirmiştir. Uluslararası sistemin yönetilmesi ve yönlendirilmesinde en önemli unsur olan askeri strateji; Portekiz'in yükselişini uzun dönemli olarak sürdüren bir yükselen güç olmasında büyük rol oynamıştır.

Portekiz'in hegemonik döneminde uyguladığı askeri stratejilere, askeri stratejilerin sınıflandırılması açısından bakıldığında; coğrafi alan yönünden denizci, kullanılan yöntem yönünden kuruluş döneminde savunucu, yükseliş döneminde taarruzi ve direkt stratejiler

uyguladığı görülmektedir. Uyguladığı askeri stratejilerin boyutları analiz edildiğinde ise; insan, siyaset, etik kurallar, ekonomi ve lojistik, askeri yönetim, teknoloji, askeri harekâtlar, düşman, sürtünme, şans ve belirsizlik boyutlarında avantajlara sahip olan Portekiz'in, organizasyon, komuta, coğrafya, zaman, bilgi ve istihbarat boyutlarında ise eksiklikleri olduğu belirlenmiştir. Bu boyutlar içerisinde; siyaset, ekonomi ve lojistik, askeri yönetim ve teknoloji gibi askeri stratejinin kilit boyutlarında avantajlara sahip olunması, Portekiz'in yükselişini uzun süreli olarak sürdürmesinde en önemli etkenlerden biri olmuştur.

6.4. Britanya İmparatorluğu'nun Dünya Denizlerine Hükmeden Denizci ve Taarruzi Askeri Stratejisi;

Atlas Okyanusu'nun Avrupa kıyılarında konuşlu bir ada devleti olan Britanya İmparatorluğu'nun denizaşırı topraklara sahip olmadan önceki askeri stratejisi; Büyük Britanya'yı ve İrlanda'yı dıştan gelecek tehlikelere karşı korumak, Britanya Adaları'nın güvenliğini sağlamak ve idame ettirmek, bu amaca yönelik olarak Avrupa kıtasında harekât icra etmek iken keşifler çağıyla beraber stratejinin denizci bir karakter kazanması sonrasında bu strateji; Dünya denizlerine hükmeden taarruzi bir yapıya dönüşmüştür. Denizci ve taarruzi askeri strateji sayesinde diğer kıtalarda ele geçirilen topraklar Dünya hâkimiyeti için Britanya İmparatorluğu'na yeni kaynaklar ve menfaatler sağlamış, İmparatorluğu'nun hegemon bir devlet haline gelmesine vesile olmuştur. Britanya İmparatorluğu'nun ana karasıyla beraber diğer kıtalarda sahip olduğu toprakları koruma durumu da göz önüne alındığında denizci ve taarruzi bir askeri strateji izleme gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Britanya İmparatorluğu'nun ana karasını savunmak için belirlediği denizci ve taarruzi strateji, denizaşırı toprakların ve Britanya menfaatlerinin savunulması içinde gerekli olan stratejiyi oluşturmuştur. Keşifler çağıyla beraber diğer kıtalarda sahip olunan koloniler ve sömürgeler bir yandan Büyük Britanya'ya yeni kaynaklar sağlarken, diğer yandan Dünya hâkimiyeti için de yeni olanaklar sunmuştur. Denizci ve taarruzi karakterdeki askeri strateji Büyük Britanya'nın uzun dönemli Dünya gücü ve hegemon devlet olmasında en önemli rolü oynamıştır.

Britanya İmparatorluğu'nun bu denizci ve taarruzi askeri stratejilerine "Askeri Stratejinin Sınıflandırılması" açısından bakıldığında; uygulandıkları coğrafi alan yönünden denizci, kullanılan yöntem yönünden taarruzi ve direkt stratejiler olduğu görülmektedir. Coğrafi konum olarak Britanya'nın bir ada devleti oluşu donanmasını tek bir bütün halinde kullanmasına imkân sağlarken, adanın toprak ve doğal kaynaklar olarak yetersizliği halkının yeni kaynaklar bulması için denizaşırı topraklar edinmeye sevketmiş, halkın askerliği seven agresif ve mücadeleci yapısı da denizci olmalarında büyük rol oynamıştır. Britanya Deniz Kuvvetlerinin güç yetersizliği nedeniyle başlangıçta "Düşman deniz ticaretine taarruz" şeklinde oluşan askeri stratejisi, deniz kuvvetlerinin gelişimiyle beraber önce "Gambot Diplomasisi Stratejisine" bilahare de denizaşırı toprakların kazanılması sonrasında da "Dünya çapında deniz hâkimiyeti"ne dönüşmüştür.

Britanya İmparatorluğu'nun bu taarruzi ve denizci stratejisi" Askeri Stratejinin Boyutları" yönünden analiz edildiğinde; insan boyutunda çağdaşı diğer devletlerden farklılıklar görülmektedir. Britanya İmparatorluğu'nun büyük stratejisine ilaveten askeri stratejisinin bile kralla beraber halkın seçmiş olduğu parlamento tarafından belirlendiği görülmektedir. Halkın heterojen yapısına rağmen, profesyonel orduların kurulması ve askeri stratejinin esaslarını belirleyen yüksek seviyeli karargâhların oluşması ile insan faktörü askeri stratejinin oluşturulması ve kullanılmasında en önemli boyutlardan birisi haline gelmiştir. Askeri strateji, kara orduları için savunmayı esas alırken deniz kuvvetleri için agresif ve maceracı yapıya sahip insan yapısına uygun olarak taarruzi yapısını korumuş ve deniz gücünün geliştirilmesini esas almıştır.

Askeri stratejinin toplum boyutunda ise; halkın heterojen ve çok kültürlü yapısının, kapitalist sistemi ve bireyselliği ön plana çıkaran ekonomik yapısıyla uyuşumu aynı zamanda demokratik bir siyasi ortamın oluşmasını da sağlamıştır. Halkın çoğunluğunun Protestanlığı benimsemesinin de toplum yapısının bu şekilde oluşumuna katkı sağlamıştır. Ticareti benimseyen İngiliz toplumu için deniz ticaretinin geliştirilmesinden, deniz ticaretini korumak içinde deniz gücü oluşturulmasından uygun başka bir seçenek yoktur. Toplumun agresif, mücadeleci yapısı disiplinle birleşerek emperyal hedeflere dönüşmüş ve bu dönüşüm denizci bir toplumun oluşmasına katkı sağlamıştır. Güçlenen deniz gücü ise bir yandan caydırıcı etkisiyle Dünya hâkimiyeti yolunda yeni olanaklar sağlarken İngiliz toplumunun da denizci bir toplum olmasını teşvik eden bir unsur olmuştur. Denizci

toplumda Britanya İmparatorluğunu hegemon bir devlet haline getiren Britanya deniz gücünün oluşumunu sağlamıştır.

İngiliz askeri stratejisinin kültür boyutu, insan ve toplum boyutuyla beraber incelendiğinde çok kültürlü yapının askeri strateji oluşumunu da etkilediği, mücadeleci, agresif kültürün deniz stratejisine de yansiyarak denizaşırı toprakların fethedilmesini sağladığı ve nihayetinde Britanya'nın hegemon bir devlet haline gelmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir. İngiliz kültürünün, Britanya İmparatorluğunu oluşturan koloniler, sömürgeler ve bağımlı devletlere emperyalist bir yaklaşımla benimsetilmeye çalışılması da Dünya hâkimiyetinde Britanya İmparatorluğuna avantaj sağlamıştır. Kültürel emperyalizm askeri alanda da kendini göstermiş ve askeri stratejiyi etkilemiştir.

İngiliz askeri stratejisinin siyasi boyutu askeri stratejisini de yönlendirmiştir. İngiliz siyasetçileri askeri faaliyetlerin planlanmasını hiçbir zaman tamamiyle askerlere bırakmamış, sivil kurumlar teşkil ederek askeri faaliyetleri yönlendirmiş ve askeri stratejinin de devletin politikaları doğrultusunda oluşturulmasını sağlamıştır.

Ahlak kuralları, Büyük Britanya'nın yükseliş dönemlerindeki askeri stratejilerinin oluşturulmasında çok fazla dikkate alınmayan boyutlardan birisidir. Büyük stratejide de dikkate alınmayan bu boyut Büyük Britanya'nın yükselişini sağlayan değerler olan sömürgecilik ve köle ticareti gibi faaliyetlerle uyuşmayan bir boyuttur.

Ekonomi ve Lojistik boyut yönünden Britanya askeri stratejisine bakıldığında; deniz ticaretine önem veren, denizaşırı koloniler, sömürgeler ve bağımlı devletlerde oluşturduğu üs ve limanlarla lojistik desteğini geliştiren Britanya İmparatorluğunun askeri stratejisini oluştururken ekonomi ve lojistik boyutu dikkate aldığı görülmektedir. Teknolojik gelişmelerin ekonomiye yansımaları sonrasında Askeri gücünün de artırılması sonrasında askeri stratejileri de bu gelişmelerden olumlu yönde etkilenmiştir.

Askeri stratejinin organizasyon boyutunda Britanya İmparatorluğu askeri stratejisinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu yetersizliğin, Britanya İmparatorluğu bünyesinde askeri stratejiyi belirleyen kurumların belirlenmemesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Askeri stratejiyi belirlemesi gereken kurumlar sivil makamlara tarafından idare edildiğinden strateji belirlenmesi ve uygulamalarında aksaklıklar meydana gelmiş, zaman zaman

askerlerle siviller arasında strateji belirlemede uyuşmazlıklar yaşanmıştır. Askerler arasında bile bu uyuşmazlıklar meydana gelmiş, Britanya kara kuvvetleri ile deniz kuvvetleri farklı askeri stratejileri uygulamak zorunda kalmışlardır.

Britanya İmparatorluğu askeri stratejisi askeri yönetim boyutundaki tüm unsurları dikkate almış, askere alma, eğitim, silahlandırma ve harekâta hazır bir silahlı kuvvetlerin meydana getirilmesi faaliyetlerinin tümünü uygulamıştır. Gerekğinde paralı asker teminine de giden Britanya imparatorluğu, askere alacak personel bulamadığı veya topraklarının genişlemesi nedeniyle ilave insan gücüne ihtiyaç duyulduğunda adi suçluları bile askere alma yöntemini uygulamış, gerektiğinde sömürgeleri ve kolonilerindeki halktan ordular teşkil ederek bu ihtiyacını gidermiştir. Deniz kuvvetlerinde ise yerleşik örf ve adetler, eğitim ve disiplin sayesinde askeri yönetim yönünden sorunlarla karşılaşmadığı gibi deniz kuvvetlerinin yönetimi Britanya silahlı kuvvetlerinin öne çıkan özelliklerinden biri olmuştur.

Britanya İmparatorluğu, askeri stratejinin bilgi ve istihbarat boyutunu strateji oluşumu ve uygulamasının hemen hemen her aşamasında dikkate almıştır. Bu kapsamda, Britanya'ya tehdit olabilecek devletler hakkında bilgi ve istihbarat toplamak üzere teşkilat kurmuş, denizci bir millet olmanın avantajıyla tüccarları, gezgincileri, araştırmacıları, elçileri vasıtasıyla Dünya çapında diğer devletlere ilişkin bilgi ve istihbarat toplama faaliyetleri icra etmiştir.

Britanya askeri stratejisi, stratejinin kuram ve doktrin boyutunu tüm strateji oluşum ve uygulamalarında dikkate almıştır. İngiltere için deniz gücü gerekliliği ortaya konduktan sonra başlangıçta yetersiz olan bu gücü geliştirmek maksadıyla savunma stratejisi uygulanmış, yeterli deniz gücü oluştuktan sonra da denizci ve taarruzi bir strateji uygulamasına geçilmiştir. 18. yüzyılın başlarında denizci bir strateji ile tüm Dünya'ya hükmetmeyi hedef olarak belirleyen İngiltere askeri stratejinin kuram ve doktrin uygulamaları vasıtasıyla bu hedefine ulaşmıştır.

Teknoloji boyutu, Britanya İmparatorluğu tarafından büyük stratejisi ile beraber askeri stratejisinin de belirlenmesinde dikkate almış olduğu en önemli boyutlardan birisidir. Gemi inşa teknolojilerindeki yenilikler, deniz kuvvetlerinin savaş taktikleri Britanya deniz gücünün denizlerdeki hâkimiyetinin en önemi nedenleridir. Yükseliş döneminde inşa

edilen firkateynler deniz gücünü güçlendirirken Britanyanın denizaşırı topraklardaki menfaatlerinin korunmasını da sağlamıştır.

Britanya askeri stratejisinin askeri harekâtlar boyutunda; Britanya askeri gücünün barış döneminde düşmanı caydırmak, savaş döneminde de muharebeleri kazanmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Britanya kara ordusu Britanya ana karasını savunmak maksadıyla hiçbir zaman adaların dışına çıkmayacak şekilde konuşlanırken, deniz gücü de esnek olarak bir kısmı adaların savunmasında, önemli bölümü ise Dünya denizlerinde Britanya menfaatlerinin korunmasında kullanılmıştır. Britanya askeri stratejisinin komuta boyutunun belirlenmesinde ise askerlerin yeterince etkin olmamalarına rağmen bu boyutta önemli bir zafiyetin oluşmadığı görülmektedir. Britanya siyasi sistemi askeri faaliyetlerin planlanması faaliyetlerinde tüm yetki ve sorumluluğu askeri şahıslara vermemesine rağmen askeri şahısların operatif seviyede harekâtlardaki başarıları, eğitimleri, ordunun disiplini, örf ve adetlere uymadaki başarıları askeri stratejinin komuta boyutundaki bu zaafiyeti ortadan kaldırmıştır.

Britanya askeri stratejisinin coğrafya boyutu Britanya'ya avantaj sağlayan önemli boyutlardan birisidir. Britanya'nın bir ada devleti oluşu, ülkesinin Dünya üzerindeki konumu, büyüklüğü, halkının karakteri, nüfusu, hükümetlerinin ileri görüşlülüğü, halkının ticarete olan yatkınlığı Britanya'nın Dünya gücü olmasında coğrafyasının sağlamış olduğu niteliklerdir. Britanya'nın coğrafyası, onun hegemon bir güç olmasında kaderini belirleyen en önemli etken olmuştur.

Askeri stratejinin sürtünme, şans ve belirsizlik boyutu diğer devletlerin askeri stratejilerini etkileyen oranda Britanya askeri stratejisini de etkilemiştir. Bu boyut için aslında devletlerin yapabilecekleri bir şey olmamasına rağmen bu boyut yine de askeri stratejiyi etkilemektedir. Düşman boyutunda Britanya askeri stratejisini etkileyen en önemli devlet Fransa olmuştur. Zaman zaman İspanya ve Hollanda gibi devletlerde düşman olarak görülmüş olsa da Fransa her zaman Britanya İmparatorluğu'nun düşmanı olarak kalmış, Britanya da bu düşmanı dengeleyebilmek için onun komşularıyla ittifaklar tesis etmiştir. Denizaşırı topraklarda da düşmanlar edinen Britanya İmparatorluğu deniz gücü vasıtasıyla bu düşmanları mağlup etmiştir.

Zaman boyutu Britanya Askeri stratejisinin özellikle yükseliş döneminde dikkate aldığı bir boyuttur. Anakarasıyla sınırlı iken askeri strateji yönünden çok önemli olmayan zaman boyutu, Britanya İmparatorluğu'nun denizaşırı topraklar, koloniler ve sömürgelere sahip olması sonrasında mevki mesafeler yönünden dikkate alması gereken bir boyuta dönüşmüştür.

6.5. Yükselen Güçler Olarak Portekiz, Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Stratejilerinin Mukayesesi;

Tarihi süreç içerisinde yükselen güçler olarak belirlenen Portekiz, Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme süreçleri süresince uyguladıkları askeri stratejilerin mukayesesi Çizelge 6.1 de gösterilmiştir.

Devletler	Askeri Stratejilerin Sınıflandırılması	
	Uygulandıkları Coğrafi Alan Yönünden	Kullanılan Yöntem Yönünden
Portekiz İmparatorluğu	Denizci (Ticaret ve Keşiflerle Gelişen)	Taarruzi ve Direkt Strateji
Britanya İmparatorluğu	Denizci (Dünya Denizlerine Hükmeden)	Taarruzi ve Direkt Strateji
Osmanlı imparatorluğu	Kara Egemenliği, Fetihçi (3 Kıtaya ve Akdeniz'e Hükmeden Bölgesel Denizci)	Taarruzi, Aktif ve Direkt Strateji

Çizelge 6.1 Yükselen Güçlerin Yükseliş Süreçlerinde İzledikleri Askeri Stratejilerinin Mukayesesi.

Yükselen güçlerin yükseliş süreçlerinde uyguladıkları askeri stratejilere askeri stratejilerin sınıflandırılması açısından bakıldığında; Osmanlı İmparatorluğu'nun 3 kıtaya ve

Akdeniz'e hükmeden askeri stratejisinin; uygulandıkları coğrafi alan yönünden çoğunlukla toprak kazanımına yönelik kara egemenliğini esas alan fetihçi, kullanılan yöntem yönünden ise taarruzi, aktif ve direkt stratejileri uyguladığı belirlenmiştir. Portekiz'in ticaret ve keşiflerle gelişen askeri stratejisinin uygulandıkları coğrafi alan yönünden denizci, kullanılan yöntem yönünden taarruzi ve direkt stratejiler olduğu tespit edilmiştir. Britanya İmparatorluğu'nun ise Dünya denizlerine hükmeden askeri stratejisinin; uygulandıkları coğrafi alan yönünden denizci, kullanılan yöntem yönünden taarruzi ve direkt stratejiler olduğu belirlenmiştir.

Dünya üzerindeki coğrafi konumları nedeniyle okyanuslara açık bir yarım ada ve ada devleti konumunda olan Portekiz ve Britanya İmparatorluğunun uygulandıkları coğrafi alan yönünden denizci bir askeri strateji uyguladıkları, Dünya üzerindeki coğrafi konumu nedeniyle iç hat konumunda olan Osmanlı İmparatorluğu'nun ise kara egemenliğini esas alan toprak kazanımına yönelik fetihçi bir askeri strateji izlediği ortaya çıkmaktadır. Askeri stratejinin uygulanmasında kullanılan yöntem yönünden ise; her üç devletinde taarruzi ve direkt stratejileri uyguladıkları görülmektedir. Yükselen güçler olarak yükselişlerini uzun süreli olarak sürdürmeyi sağlamış bu üç ülkeden denizci stratejiyi uygulayan Portekiz ve Britanya İmparatorluğu yükselişini uzun süreli olarak sürdürerek hegemon bir devlet olmayı başardığı belirlenmiştir. Kara egemenliği askeri stratejisini esas alan Osmanlı İmparatorluğu'nun ise uluslararası sistemi etkileyerek yönlendirmesine rağmen okyanuslara açılmaması nedeniyle bölgesel bir güç olarak yükselmesini uzun süreli olarak sürdürerek kısa sürelerle de olsa uluslararası sistemi etkilediği tespit edilmiştir.

Yükselen güçler olarak Portekiz, Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun uyguladıkları askeri stratejilere askeri stratejilerin boyutları yönünden bakıldığında; Osmanlı İmparatorluğu'nun uygulamış olduğu askeri stratejilerde; insan boyutunun her aşamada dikkate alındığı, Osmanlı toplumunun kozmopolit yapıda olmasına rağmen Türk kültürünün birleştirici ve kaynaştırıcı yapısı nedeniyle askeri stratejide toplum boyutunu da dikkate almalarında önemli rol oynadığı belirlenmiştir. Osmanlı toplumunun çok kültürlü yapısı orduda da kendini gösterdiğinden kültür boyutu da stratejide dikkate alınan bir boyut olmuştur. Padişahların hem siyasi hem askeri lider olmaları stratejinin siyasi gücü dikkate aldığını göstermektedir. Ahlak kuralları, diğer çağdaş devletlerde olduğu gibi Osmanlı askeri stratejisinde de yeterince dikkate alınmamıştır. Ekonomik ve lojistik boyut en yüksek seviyede dikkate alınırken, organizasyon boyutu da mükemmel uygulamalarla

dikkate alınan diğer bir boyut olmuştur. Askeri yönetim, bilgi ve istihbarat, kuram ve doktrin strateji planlama ve uygulamalarında dikkate alınırken teknoloji boyutuna özel bir önem verilmiş, ordunun sahip olduğu silahlarda kullandığı teknoloji, uygulanan askeri stratejinin de başarılı olmasında en büyük etken olmuştur. Askeri harekâtlar ve komuta boyutu dikkate alınırken, iç hatlar konumunun dezavantajı nedeniyle coğrafi boyut yeterince uygulama alanı bulamamıştır. Düşman ve zaman boyutları da dikkate alınan boyutlardır.

Portekiz'in uyguladığı askeri stratejilerde; insan, toplum, kültür ve siyaset boyutu ile etik değerleri dikkate aldıkları, ekonomi ve lojistik boyuta önem verdikleri, organizasyon boyutunda stratejiyi belirleyen kurumların olmaması nedeniyle sorunlar yaşandığı, kralların da ordunun başında savaşa gitmelerinin askeri yönetim boyutunun dikkate alındığını gösterdiği, bilgi ve istihbarat boyutunda denizaşırı topraklarda bazı sorunlarla karşılaşılmasına rağmen genelde bu boyutu da dikkate aldıkları, okyanuslara dayanıklı tekneler dizayn ve inşa ederek, denizcilik teknolojilerini geliştirerek teknoloji boyutuna özel önem verdikleri, askeri harekâtlar boyutunu dikkate alarak geliştirdikleri taktik eve aldatmaları savaşlarda uyguladıkları, komuta boyutunun da ana karasından uzakta denizaşırı topraklara sahip olmaları nedenleriyle komuta ve coğrafi boyutlarında sıkıntılar yaşadıkları, düşman ve zaman boyutu dikkate alınırken sürünme, şans ve belirsizlik boyutunda bir olumsuzlukla karşılaşılmadığı belirlenmiştir.

Britanya İmparatorluğu'nun uyguladığı askeri stratejilerde, insan boyutu en yüksek derecede dikkate alınmış, halkının deniz ticareti ile geçimini sağlaması denizci bir toplum oluşturulması yönünde toplum boyutunda katkı sağlamıştır. Ayrıca, heterojen ve çok kültürlü yapı kapitalist sistemle beraber ekonomiyi geliştirmiş, demokratik siyasi ortam deniz ticareti ile uyum sağlayınca denizci bir toplum oluşmasına, bu güçle paralel gelişen deniz gücü de Dünya hâkimiyetine olanak sağlamıştır. Askeri stratejinin kültür boyutu halkın çok kültürlü, agresif ve mücadeleci yapısı nedeniyle avantaj sağlamış, siyasi boyut ise askeri stratejiyi yönlendirmiştir. Ahlak kuralları, köle ticareti ve sömürgecilik gibi faaliyetlerde bulunan Britanyalılar için ne büyük stratejide ne de askeri stratejide dikkate alınmayan bir boyuttur.

Ekonomik ve lojistik boyut askeri stratejide dikkate alınan önemli boyutlardandır. Organizasyon boyutu ise askeri stratejide yeterince dikkate alınmamıştır. Askeri yönetim

boyutu ile bilgi ve istihbarat boyutu askeri stratejide tüm yönleri ile dikkate alınmış ve uygulanmıştır. Strateji ve kuram boyutu uygulamalarda dikkate alınırken, teknoloji boyutu özellikle denizcilik sektöründe en yüksek seviyede uygulama alanı bulmuş, askeri harekâtlar ve komuta boyutu ise özellikle Britanya'nın denizaşırı topraklardaki menfaatlerinin korunmasında dikkate alınmıştır. Ada devleti olan Britanya için coğrafi boyut dikkate alınarak denizci karakterli bir askeri strateji belirlenmiştir. Sürtünme, şans ve belirsizlik boyutu askeri stratejide bilinmezliğini sürdürürken, düşman ve zaman boyutu dikkate alınmıştır.

Portekiz, Britanya ve Osmanlı İmparatorluğunun uyguladığı askeri stratejilerde dikkate aldıkları boyutlar mukayese edildiğinde her üç devletinde bu 17 boyutu dikkate almak yönünde çaba gösterdikleri, ancak bu boyutlar içerisinde etik değerler boyutunu yeterince dikkate almadıkları görülmektedir. Portekiz askeri stratejisini oluşturan Portekiz kralları stratejinin önemli boyutlarından birisi olan insan boyutuna çok önem vermiş, eğitilmiş ve tecrübeli denizcileri başka ülkelerden kendi ülkelerine getirerek Deniz Kuvvetleri Komutanı bile yapmışlardır. Toplum boyutunda; ticareti ve macerayı seven Portekiz halkının devletin siyasetini bile etkilediği ifade edilebilir. Portekiz toplumunun geçim kaynağı olan ticaret için Akdeniz yolunun kapanması sonrasında Hindistan'a ulaşmak için Afrika'nın güneyinden 10 000 millik deniz yolunu katedip amacına ulaşan Portekiz denizcileri Portekiz'in askeri stratejide topluma verdiği önemin en büyük göstergesidir. Milli birlik ve beraberliğe, ortak bir vatan, dil ve din, ayrıca ticaret Portekiz kültürünü oluşturan zenginliklerdir. Askeri stratejide de kültür önemli boyutlardan birisidir. Stratejik olarak kültüre önem verilirken organizasyon, bilgi ve istihbarat boyutunda sorunlarla karşılaşmıştır.

Britanya İmparatorluğu; organizasyon ve etik değerler boyutunda problemler yaşamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise; coğrafi boyutun dezavantajı ile bu boyutu ve etik değerler boyutunu yeterince dikkate almamıştır. Ancak, uzun süreli olarak yükselişini sürdüren bu üç devletinde askeri stratejinin boyutlarından; insan, askeri harekâtlar, ekonomi ve lojistik boyut ile teknoloji boyutunu en yüksek düzeyde dikkate aldıkları belirlenmiştir. Bu boyutları dikkate alan yükseliş sürecindeki devletlerin yükselişlerini sürdürmede bu boyutların yüksek seviyede etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

7. SONUÇ

Tarihi sürece bakıldığında, uluslararası ilişkiler sisteminin ana aktörleri olarak kabul edilen devletlerin bazılarının diğer devletlere nazaran yükselişlerini uzun süreli olarak sürdürerek büyük güç ve hegemonik güç haline geldikleri görülmektedir. Bazı devletlerinde başarısız olarak tarih sahnesinden çekildikleri belirlenmiştir. Bu gerçeklerden hareketle yükselişlerini uzun süreli olarak sürdüren bazı güçlerin yükseliş süreçlerinde izledikleri askeri stratejileri bu tez kapsamında incelenerek, bu stratejileri kullanarak başarılı olan ve büyük güç, hegemonik güç haline gelenlerin başarılı olma nedenleri analitik yöntemlerle örnek olaylar çerçevesinde ortaya konmuş ve bu stratejilerin ortak yönleri belirlenerek çağımızda yükselen güçler olarak değerlendirilen güçlere yönelik olarak kullanılmak üzere yeni yöntemler geliştirilmiştir. Uzun süreli olarak yükselişlerini sürdürmeyi başaran bu güçlerin izledikleri askeri stratejilerin ortak özelliklerinin belirlenmesi, çağımızda yükselen ve gelecekte yükseliş gösterecek güçlerin ortaya çıkışlarında kullanacakları stratejiler olabileceğinden bu devletlere karşı izlenecek stratejiler yönünden faydalı olacaktır.

Bu tez kapsamında, yükselen güç kavramının tanımlanması çerçevesinde tarihi süreç içerisinde yükselen güçler, uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin görüşleri de belirtilerek özellikle batılı bilim adamları tarafından bilinmeyen ve tanınmayan doğulu yükselen güçler de araştırmaya dâhil edilerek ve doğulu batılı ayırımı yapılmadan kronolojik bir şekilde incelenmiştir. Araştırma konusu, Dünya çapında uluslararası ortamın şekillenmeye başladığı ve modern devletler sisteminin ortaya çıktığı 14. Yüzyıldan günümüze kadar olan dönemi kapsayacak şekilde incelenmiştir.

Bu çerçevede yükselen güçler olarak, Avrupa kıtasında bir yarımada devleti olan Portekiz, bir ada devleti olan Britanya İmparatorluğu ve coğrafi olarak iç hat konumunda olup ta üç kıtada toprakları olan Osmanlı İmparatorluğu örnek devletler olarak alınmıştır. Bu devletlerin uzun süreli yükselişlerini sürdürdükleri dönemler de birbirlerine yakın olduğundan askeri stratejileri yönünden mukayese edilmeleri uygun bulunmuştur.

Tarihi süreç içerisinde bu yükselen güçlerin yükseliş süreçlerinde izledikleri askeri stratejileri analiz edildiğinde; askeri stratejilerin sınıflandırılması açısından bir yarımada devleti olan Portekiz ile ana karası bir ada devleti olan Britanya İmparatorluğu'nun coğrafi alan yönünden denizci bir strateji uyguladığı belirlenmiştir. Asya, Avrupa ve Afrika

kıtalarının birleşim bölgesinde jeopolitik bakımdan iç hat konumunda olan Osmanlı İmparatorluğu'nun ise kara egemenliğini esas alan fetihçi bir askeri strateji uyguladığı tespit edilmiştir. Jeopolitik teorilerden “Deniz Egemenliği Teorisi”ne göre; açık denizlerde ve okyanuslarda deniz ulaştırmasına hâkim olan devletler Dünya’ya da egemen olmaktadır. Dünya hâkimiyetine ulaşmış devletlerin dönemleri incelendiğinde de bu söylemin gerçekleşmiş olduğu görülmektedir.

Portekiz İmparatorluğu yükseliş döneminde izlemiş olduğu deniz egemenliği stratejisi ile Dünya hâkimiyetine ulaşarak hegemonik devletler listesine kendisini yazdırmıştır. Avrupa’nın güneybatı ucunda Atlantik okyanusuna kıyısı bulunan ve doğusunda rakibi Kastilya krallığıyla çevrili olan Portekiz’in bekasını ve güvenliğini sağlaması, gelişmesini sürdürerek rakibi Kastilya ile güç mücadelesini sürdürebilmesi için denizci bir devlet olmasından ve denizci bir strateji izlemesinden başka bir seçeneği de yoktur. Doğusundaki güçlü rakibi Kastilya krallığıyla askeri açıdan başa çıkması mümkün görülmeyen ve halkının ve yöneticilerinin çoğunluğu ticaretle uğraşan Portekiz gibi bir devletin ticaretini geliştirmek için de yük taşımada dünyanın en ucuz yöntemi olan deniz yollarını kullanması kaçınılmaz olmuştur.

Önceleri ipek yolunun devamı olan Akdeniz’de Venedik ve Cenevizlilerle beraber deniz ticaretiyle uğraşan Portekizliler, Osmanlı Devletinin Akdeniz’deki deniz hâkimiyetini ele geçirmesiyle kendilerine Hindistan’a ulaşacak yeni yollar aramaya başlamışlardır. Hindistan’a ulaşmak için Afrika’nın güneyinden başka bir yol bulamayan Portekizliler, askeri stratejinin teknoloji boyutuna gerekli önemi vererek okyanuslardaki ağır deniz ve hava şartlarına dayanıklı gemiler inşa ederek Atlantik okyanusuna açılmışlar, Afrika’nın güneyinden Hindistan’a giden deniz yolunu kullanarak Hindistan’a ulaşmışlardır. Bilahare doğu Asya’daki kaynakları deniz yoluyla ülkesine taşıyan Portekizliler bu deniz egemenlikleriyle Dünya hâkimiyetine ulaşmışlardır. Ülkelerine kaynak temini için denizci bir stratejiyi benimseyen Portekiz bu stratejisini taarruzi bir yapıda geliştirerek denizaşırı topraklara sahip olmuştur.

Britanya imparatorluğunun ise, bir ada devleti olması nedeniyle deniz egemenliği stratejisini benimsemekten başka bir alternetifi bulunmamaktadır. Denizci askeri stratejinin yaratıcısı Mahan’a göre; bir ülkenin Dünya üzerindeki coğrafi konumu, fiziksel yapısı, büyüklüğü, nüfus miktarı, milletin ve hükümetinin karakteri o ülkenin deniz gücünü

etkilemektedir. Bu etkenleri Britanya İmparatorluğu'na uyguladığımızda Britanya'nın neden denizci bir strateji izlediği de ortaya çıkmaktadır. Coğrafi konum olarak Britanya'nın bir ada devleti olması, donanmasını tek bir bütün halinde kullanma imkânı vermekte ve bu imkânda diğer devletlere karşı Britanya'ya büyük avantaj sağlamaktadır. Britanya ülkesinin bir adada konuşlu olması, insanların denizle kaynaşmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, Britanya adalarının arazilerinin Avrupa topraklarına nazaran çok verimli olmaması da halkı denize yönlendirmiştir. Ancak, Britanya imparatorluğunu denizci bir ülke yapan en önemli iki unsur İngiliz milleti ve hükümetlerinin denizci karakterleridir. Kraliçe I. Elizabeth sonrası başa geçen kral ve kraliçelerin denizci stratejiye yönelmeleri Britanya İmparatorluğu'nun denizci bir güç olarak tarih sahnesinde iki kez hegemon devlet olmalarında büyük rol oynamıştır.

Britanya imparatorluğu başlangıçta ana karasını Avrupa kıtasından gelebilecek tehditlere karşı korumak maksadıyla deniz kuvvetleri oluştururken, sömürgecilik ve deniz aşırı topraklara sahip olunması sonrasında bu topraklarda Britanya'nın menfaatlerini korumak maksadıyla Dünya çapındaki deniz ulaştırma yollarının güvenliğinin sağlanması maksadıyla açık denizlerde ve okyanuslarda da deniz kuvveti bulundurmaya çalışmışlardır. Dünya çapında böyle büyük topraklara sahip bir devlet için denizci stratejiye ilaveten yöntem yönünden taarruzi ve direkt bir askeri strateji izlemekten başka bir seçenek te bulunmamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu askeri stratejisine bakıldığında ise ülkenin coğrafi konumu itibariyle başlangıçta denizci bir askeri strateji uygulaması mümkün görülmemektedir. 3 büyük kıtanın ortasında konuşlu Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya çapında denizlerde hâkimiyet kurabilmesine imkân verecek şekilde açık denizlere ve okyanuslara ulaşma imkânı yok denecek kadar azdır. 3 kıtanın ortasındaki Akdeniz, Karadeniz ve Kızıldeniz ile Basra Körfezi bir iç deniz niteliğindedir. Bu denizlere hâkim olmak denizci bir askeri strateji için yeterli olmamaktadır. İmparatorluk topraklarının etrafı güçlü devletlerle çevrili iç hatlar konumunda olması nedeniyle devletin sınırlarını okyanuslar gibi doğal engellere dayandırabilmesi için 3 kıtada da çok miktarda devletin topraklarını fethetmesi gerekmektedir. Osmanlı imparatorluğu, yükseliş döneminde iç denizler olan Karadeniz, Akdeniz ve Kızıldeniz'de deniz hâkimiyeti tesis etmiş ancak Hint Okyanusuna ulaşmasına rağmen burada deniz kontrolü tesis edememiştir. Osmanlı Devleti'nin Atlas Okyanusuna açılma ve açık denizlerde hâkimiyet tesis etme niyeti bilinmemektedir.

Osmanlı Devleti'nin iç denizlerde hâkimiyet tesisi de denizci bir askeri stratejiye sahip olmasından değil bu denizlerin etrafında bulunan karaları fethedebilmek için denizden gelebilecek tehditlere engel olmak maksadıyla oluşturulmuştur. Britanya İmparatorluğu ana karasını Avrupa kıtasındaki ülkelerden gelebilecek tehlikelere karşı deniz kuvvetleri oluşturarak korumaya çalışırken, Osmanlı devleti de denizlerin karşısında bulunan karaları fethetmek maksadıyla kendi kara kuvvetlerini denizlerden gelebilecek tehlikelere karşı korumak için deniz gücü oluşturmuştur. Coğrafi konumu nedeniyle küresel çapta denizci bir askeri stratejiye sahip olamayan Osmanlı İmparatorluğu, uzun sürelerle yükselişini sürdürerek kara egemenliğini esas alan bölgesel denizci bir askeri strateji uygulayarak uluslararası sistemi kısa sürelerle de olsa etkilemeyi başarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu da Portekiz ve Britanya İmparatorluğu gibi yükseliş sürecinde kullandıkları yöntem yönünden taarruzi ve direkt stratejileri uygulamıştır.

Portekiz, Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu askeri stratejilerine, stratejinin boyutları açısından bakıldığında; her üç devletinde bu 17 boyutu dikkate almak yönünde çaba gösterdikleri, ancak bu boyutlar içerisinden etik değerler boyutunu yeterince dikkate almadıkları görülmektedir. Portekiz askeri stratejisi organizasyon, bilgi ve istihbarat boyutunda sorunlar yaşarken, Britanya İmparatorluğu; organizasyon ve etik değerler boyutunda problemler yaşamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise; coğrafi boyutun dezavantajı ile bu boyutu ve etik değerler boyutunu yeterince dikkate almamıştır. Ancak, uzun süreli olarak yükselişini sürdüren bu üç devletinde askeri stratejinin boyutlarından; insan, toplum, askeri harekâtlar, ekonomi ve lojistik boyut ile teknoloji boyutunu en yüksek düzeyde dikkate aldıkları belirlenmiştir.

Askeri stratejinin insan boyutu asli bir unsur olarak askeri stratejinin her aşamasında, oluşturulmasından uygulanmasına kadar etkili olan bir boyut olduğundan yükselişini uzun süreli sürdürmek isteyen devletlerin dikkate almaları gereken bir boyuttur. Portekiz'in yetişmiş personeli olmadığından Venedikli bir amirali ülkelere getirerek deniz kuvvetlerinin başına getirmeleri, Denizci Henry'nin denizcileri eğitmek için okul kurması, Britanya İmparatorluğu'nun denizcilikte tecrübeli İngiliz korsanları devlet hizmetine almaları, denizcilerin eğitime ve sağlığına önem vermeleri insan boyutuna verilen önemin göstergesidir. Ayrıca, Britanya parlamentosunun gerektiği zamanda aldığı bir

kararla 55 000 denizciyi askere alabilmesi,⁴⁷⁹ açık denizlerdeki gemi komutanlarına kral ve kraliçe adına yetkiler vermesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun şehzadeleri, geleceğin padişahları ve komutanları olarak çok iyi yetiştirmesi, sayıları 40 000 lere varan bir yeniçeri ordusunu barışta eğitim yaptırarak her an savaşa hazır halde bulundurması, devşirme yöntemiyle devlet adamı ve asker yetiştirerek devlet işlerinde görevlendirmesi de bu devletlerin insan boyutuna verdikleri önemi göstermektedir. Bu devletler toplum boyutuna da insan boyutu kadar dikkate almışlardır. Her üç devlette de askerliğin toplum içerisinde saygın bir kurum olması ve ordularını kendi halkları tarafından oluşturmaları bu boyuta verilen önemi göstermektedir.

Askeri harekâtlar boyutu 3 devlette de yüksek seviyede dikkate alınmıştır. Bu devletlerin askeri güçleri devletlerinin sınırlarını genişletirken askeri harekâtlara başvurmuşlar ve başarılı olmuşlardır. Yine askeri harekâtlar boyutu gibi ekonomi ve lojistik boyutta bu devletlerin yükselişlerin sürdürmede askeri stratejide çok önemli rol oynamıştır. Güçlü ekonomi askeri harekâtların icrası için gereken mali kaynağın temininde rol oynarken lojistik sistemin iyi bir şekilde oluşturulması da askeri harekâtların desteklenmesi için en önemli boyutu teşkil etmiştir. Portekizlilerin okyanusta görev yapacak gemilerinin inşası, donatılması, 10 000 mil mesafedeki Hindistan'a gidiş gelişleri, askerlerin Hindistan'daki savaşları, İngilizlerin deniz aşırı topraklardaki menfaatlerini korumak üzere oluşturulan donanmalarının teşkili için mali kaynak temini bu boyuta verilen önemi göstermektedir. Yine bu kapsamda, Portekiz ve İngilterenin okyanus aşırı topraklarındaki askerlerinin lojistik ihtiyaçlarını karşılamaları, Osmanlı ordusunun savaşa hazırlanması, daimi ordunun idamesi için yapılan harcamalar, ordunun seferde ikmal ve iâşesinin sağlanması gibi örnekler bu üç devletin ekonomi ve lojistik boyuta verdiği önemi gösteren örneklerdir.

Askeri stratejinin teknoloji boyutuna verilen önem ise bu boyutun diğer boyutlara nazaran yükseliş sürecinde bulunan devletlerin askeri stratejilerinin başarılı olmasındaki en büyük etkidir. Portekiz'in okyanuslarda uzun süreli seyir yapabilen ve ağır denizlere dayanıklı "Caravel" ve "Nou" olarak isimlendirilen dönemin teknolojik açıdan Dünyada eşi olmayan en modern gemileri dizayn ve inşa etmesi, harita yapım teknolojileri, gemi seyir sistemleri, gök cisimlerinden mevki koyma yöntem ve usulleri, gemi adamlarının sağlıklarını

⁴⁷⁹ Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirdiği*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 54.

korumaya yönelik usulleri kullanmaları o dönemin teknolojik üstünlükleridir. İngilizlerin gemi inşa teknolojileri, kısa süre içerisinde çok sayıda gemi inşa etme teknolojileri ve İngiliz deniz kuvvetlerinin savaş nizamları yükseliş döneminde İngiliz askeri gücüne teknolojik olarak üstünlük sağlayan en önemli özelliklerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun başta top silahı olmak üzere ateşli silahlar, barut, top ve tüfek teknolojileri ile Osmanlı oku ve yayı yapım ve kullanım teknolojisindeki üstünlükleri, ordunun lojistik, istihkâm ve ulaştırma sistemi, ayrıca Osmanlı ordusunun savaş taktikleri teknolojik boyutta diğer devletlere nazaran farklılık yaratan üstünlüklerdir.

Sonuç olarak; Tarihi süreç içerisinde yükselişini uzun sürelerle sürdüren üç güç olarak; Portekiz, Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş süreçlerinde izledikleri askeri stratejileri analiz edildiğinde; askeri stratejilerin sınıflandırılması açısından bir yarımada devleti olan Portekiz ile ana karası bir ada devleti olan Britanya İmparatorluğu'nun coğrafi alan yönünden denizci bir strateji uyguladıkları tespit edilmiştir. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleşim bölgesinde jeopolitik bakımdan iç hat konumunda olan Osmanlı İmparatorluğu'nun ise kara egemenliğini esas alan fetihçi bir askeri strateji uyguladığı belirlenmiştir. Yükselişlerini uzun süreli olarak sürdürmeyi başaran bu devletlerin yükseliş süreçlerinde kullandıkları yöntem yönünden ise taarruzi ve direkt askeri stratejiler uyguladıkları, ayrıca askeri stratejinin insan, toplum, askeri harekâtlar, ekonomi ve lojistik boyut ile teknoloji boyutunu yüksek seviyede dikkate aldıkları tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Agoston, G. (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, (1. Baskı). İstanbul, Timaş Yayınları.
- Agoston, G. (2013). *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, (1. Baskı). İstanbul, Timaş Yayınları.
- Agoston G. (2006). *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi* (çev. T. Akad), İstanbul, Kitap Yayınevi.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa, MKM Yayıncılık.
- Barbieri, E. T. (2011). *When Hegemon Arise: Explaining Balance of Power Failure in World History*, Doctoral Dissertation, Brandeis University, 2011.
- Barkan, Ö. L. (1953). 993,934/1527-28 Mali Yılına Ait Bütçe Örneği, *İktisat Fakültesi Mecmuası* 15, s. 277 Tablo 7 ve s. 280-296.
- Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*, (1. Baskı) Ankara, Belge Yayınları.
- Bilgisever, E. (1992). *Savaş ve Hile*, İstanbul, Işık Yayınları.
- Canny N. *The Origins of Empire, The Oxford History of British Empire, Volume 1*, London, Oxford University Press.
- Clausewitz, C. V. (2011). *Savaş Üzerine*, (1. Baskı) İstanbul, Doruk Yayıncılık.
- Collins, J. M. (2002). *Military Strategy, Principles, Practices, and Historical Perspectives*, Washington D.C., Potomac Books, Inc.
- Çağiran, M. E. (2005). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Tek Taraflı İşlemleri*, (1. Baskı), Ankara, Platin Yayınları.
- Çakmakoğlu, S. (2007). *Koçi Bey Risaleleri*, (Zuhuri Danışman'ın 1972 tarihli çalışmasından temel alınarak baskı yapılmış), İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Danley, M. H. (2001). *Military Writings and the Theory and Practice of Strategy in the Eighteenth Century British Army*, Doktora Tezi, Kansas State University, Manhattan, Kansas.
- Dedeoğlu B. (2003). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul, Derin Yayınları.
- Diffie, B. W. ve Winius, D. G., (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580, Europe and the World in the Age of Expansion*, University of Minnesota, Minneapolis.
- Ding, S. (2010). Analyzing Rising Power from the Perspective of Soft Power: A New Look at China's Rise to the Status Quo Power, *Journal of Contemporary China*.

- Doğantan T. (1987). 16. Yüzyıl İle 17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Ordusunda Ulaltırma Sınıfının İdari Faaliyetlerinden Kara ve Suyolları Ulaştırması, *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 23.
- Durand, R., (2000). *Encyclopedia of the Middle Ages "Portugal"*, Routledge.
- Earle E. M. (2007). *Modern Stratejinin Ustaları*, İstanbul, Doruk Yayımcılık.
- Efendi, H. S. (1979). *Tacüt Tevarih Cilt I*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Efendi, P. İ. (1981). *Peçevi Tarihi-I*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Efendi, P. İ. (1982). *Peçevi Tarihi-II*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Emecan, F. M. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Ergin, A., Çetin, A. (2015). *Osmanlı'nın Yükseliş Çağında İslambol Okçuları*, (1. Baskı), Ankara, Astana Yayınları.
- Eroğlu, H. (2007). *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, (2. Baskı), İstanbul, Bilimevi Basın Yayın Ltd.Şti.
- Ferguson N. (2011). *İmparatorluk; Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirdiği*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Ferguson N. (2004). *Colossus: The Price of America's Empire*, New York, The Penguin Press.
- Fidan, G. (2011). *Kanuni Devrinde Çinde Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar*, (1. Baskı), İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- Freedman L. (2015). *Strateji*, (Çev. B. Ç. Dışbudak, T. Belge) İstanbul, Alfa Basın Yayın Dağıtım.
- Fuller J. F. C. (1945). *Armament and History*, London, C.Scribner's sons Publisher.
- Gelber, H. G. (2010). *MÖ 1100'den Günümüze Çin ve Dünya, Ejder ve Yabancı Dellallar*, (çev. H. Kocaoluk) İstanbul, Yapı Kredi yayınları.
- Gibbons, H. A. (1928). *The Foundation of the Ottoman Empire*, (çev. R. Hulusi) İstanbul, Devlet Matbaası. (Osmanlıca)
- Gray, C. S. (2008). *Modern Strateji*, İstanbul, Truva Yayınları.
- Hammer J. V. (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt 5*, (çev. M. Ata), İstanbul, Üçdal Hikmet Neşriyat.
- Hammer, J. V. (2008). *Osmanlı Devleti Tarihi*, (1. Baskı) (çev. M. Ata), (Özetleyen A. Karahan), İstanbul, Kapı Yayınları.

- Hammer J. V. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt 1*, (2. Baskı), İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hammer J. V. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt II*, (2. Baskı), İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hart, B. L. (2003). *Strateji Dolaylı Tutum*, (2. Baskı)(çev. S. Koçak), İstanbul, Doruk Yayınları.
- Heuser B. (2010). *The Evolution of Strategy: Thinking War From Antiquity to the Present*, Cambridge, United Kingdom, Cambridge University Press.
- Hobson J. M. (2008). *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, (2. Baskı), (çev. E. Ermert), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Howard, M. E. (1983). *Causes of Wars and Other Essays, The Forgotten Dimensions of Strategy*. (Second Edition), Cambridge, Massacusttes, Harward University Press.
- Iorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, 5 Cilt*, (çev. N. Epçeli), İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- İnalcık, H. (2012). *Osmanlılar, Fütühat, imparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- İnalcık, H. (1983). *Türkler ve Balkanlar*, İstanbul, OBİV Yayınları.
- İnalcık, H. (2012). *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem(1302-1606) Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, (50. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2011). *Rönesans Avrupası- Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnalcık, H. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (17. Baskı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- James, L. (2012). *The Rise and Fall of the British Empire*, (13. Baskı) Londra, Little, Brown Book Group.
- Kennedy P. (2009). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (11. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kissinger, H. (2006). *Diplomasi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kindleberger, C. P. (1973). *The World in Depression, 1929-1939*, Londra, The Penguin Press.

- Kinkel, S. R. (2012). *Disciplining the Empire: Georgian Politics, Social Hierarchy, and the Rise of the British Navy, 1725-1775*, Doktora Tezi, Yale Üniversitesi, New Heaven, ABD.
- Köprülü, M. F. (1981). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Kurtaran, U. (2012). Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turcic, Volume 7/4*, 2269-2286.
- Küçükyağcı, E. (2012). *Turna'nın Kalbi, Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik*, (2. Baskı), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Lybyer, A. H. (2000). *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi*, (çev. S. Cılızoğlu), İstanbul, Sarmal Yayınevi.
- Mahan, A. T. (2003). *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi*, (çev. K. Fındık-M. Fındık), İstanbul, Q-Matris Yayınları.
- Marsigli, L. F. C. (1934). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatına Kadar Askeri Vaziyeti*, (çev. Kaymakam Nazmi), Ankara, Büyük Erkanı Harbiye Matbaası.
- McMurdo, E., (2009). *The History of Portugal From Reign of D. Diniz to the Reign of D. Afonso V*, General Books.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, London, W. W. Norton & Company.
- Mearsheimer, J. J. (2005). *Clash of Titans, Foreign Policy*.
- Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, Seattle and London, Hong Kong, University of Washington Press.
- Modelski, G. (2005). Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus Devlet, *Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, Cilt 2, Sayı 7*.
- Morgenthau, H., Thompson, J., Kenneth, W. (1985). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Newyork, Alfred A. Knorf.
- Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M.T. Akad) İstanbul, Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- Münkler, H. (2009) *İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin mantığı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Neşri, M. (2011). *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, (sadeleştiren N. Öztürk), İstanbul, Timaş Yayınları.

- Neusdat, R. E., May, E. R. (2005). *Thinking in Time: The Uses of History For Decision Makers*.
- Nicolle, D. (2013) *Osmanlı Orduları 1300-1768*, (2. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Onyegam, S. A. (2006). *Historical Case Study of Emerging Hegemonic Behaviour: Perspectives on the People republic of China*, Doctoral Dissertation, University of Arkansas., Little Rock, USA.
- Özkaya, Y. (2010). *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, (2. Baskı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2003). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, (6. Baskı), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2010). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, (3. Baskı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parker, G. (2006). *Askeri Devrim-Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, (çev. T. Zorlu), İstanbul, Küre Yayınevi.
- Parsons, T. (1999). *The British imperial Century, 1815-1914: A world History Perspective*, Rowman&Littlefield.
- Perjes, G. (1989). *The Fall of Medieval Kingdom of Hungary: Mohacs 1526-Buda 1541*, Columbia University Pres.
- Petersen, K. (August 2011). *The Concept of Power in International Relations*, Doctorate Dissertation, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.
- Pitcher, D. E. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. B. Tırnakçı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Ricaut, P. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hali hazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sheng, D. (March 2010) Analyzing Rising Power from the Perspective of Soft Power: A New Look at China's Rise to the Status Quo Power. *Journal of Contemporary China*.
- Steiner, G. A. (1969). *Top Management Planning*, New York, The Macmillan Company.
- Şayın, C., Yıldız, G. (2012). *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak; Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Tansel, S. (1953). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tarakçı, N. (2009). *Deniz Gücünün Osmanlı Tarihi Üzerindeki Etkileri*, İstanbul, Deniz Basımevi Müdürlüğü.
- Tarakçı, N. (2005). *Sömürgecilikten 21.nci yüzyıla Denizgücü Mücadelesi, Denizci Stratejinin Tarihi Analizi*, (1. Baskı), İstanbul, Deniz Basımevi Müdürlüğü.
- Taylor, A. J. P. (1969). *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford; Clarendon.
- Tosun, K. (1992). *İşletme Yönetimi*, (6.Baskı), İstanbul, Savaş Yayınları.
- Turan, O. (1986). *Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler (Mete'den Atatürk'e Kadar)*, İstanbul, Belge Yayınları.
- Tzu, S. (1992). *Savaş Sanatı*, (2. Baskı), (çev. S. Özbudun-Z. Ataman), İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, I. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, II. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Ansiklopedisi, III. Cilt*, (10. Baskı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Üçel-Aybet, G. (2010). *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, (1. Baskı), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ünal, T. (2001). *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, Ankara, Berikan Yayınları.
- Walker, J. W. (2010). *Shadows of Empire: How Post Imperial Successor States Shape Memories*, Doctoral Dissertation, Princeton University, USA.
- Whitman J. E. A. (1945). *Tarih Boyunca Strateji ve Tabiye*, (çev. F. Ergin), Ankara, Gnkur. Basımevi.
- Witteck, P. (1938). *The Rise of Ottoman Empire*, The London Asiatic Society.
- Yarger, R. H. (2008). *Bir Strateji Teorisine Doğru*, ABD Strateji Çalışmaları Enstitüsü Strateji Modeli Kitabı.
- Yılmaz, S. (2008). *Güç ve Politika*, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Yılmaz, S. (2008). Yükselen Güç Çin'in Güvenlik Politika ve Stratejileri, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 1.

Young P. (1970). *History of the British Army*, Littlehampton Book Services Limited.

Yurdabak, T. (1987). Osmanlı Devrinde Haberleşme Hizmetleri (1298-1923), *Askeri Tarih Bülteni, Sayı 22*.

Zengin, S. (2008). *Osmanlı Fetih Yöntemleri*, İstanbul, Nesil Yayınları.

İnternet: ABD Kongresine Sunulmak Üzere Hazırlanan “2011 yılı Çin Halk Cumhuriyeti’nin Askeri ve Güvenlik Gelişimine İlişkin Yıllık Raporu”, http://www.defense.gov/pubs/pdfs/2011_cmpr_final.pdf Son Erişim Tarihi: 21.12.2014

ABD Kongresine Sunulmak Üzere Hazırlanan “2015 yılı Çin Halk Cumhuriyeti’nin Askeri ve Güvenlik Gelişimine İlişkin Yıllık Raporu”, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2015_China_Military_Power_Report.pdf Son Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2016.

İnternet: ABD Kongresine Sunulmak Üzere Hazırlanan “2016 yılı Çin Halk Cumhuriyeti’nin Askeri ve Güvenlik Gelişimine İlişkin Yıllık Raporu”, <http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2016%20China%20Military%20Power%20Report.pdf> Son Erişim Tarihi: 06.10.2016

İnternet: Ekrem, Erkin, “Çin’in Askeri Harcamaları ve Doğan Endişeler”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Köşe Yazısı, 31 Mart 2011. <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/828/cinin-askeri-harcamaları-ve-dogan-endiseler.aspx> Son Erişim Tarihi: 21.12.2014

Akçadağ, Emine, “Yükselen Çin’in Yükselen Deniz Gücü”, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 18 Ekim 2010. İnternet Adresi, http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1677:yukselen-cinin-yukselen-deniz-guecue&catid=173:analizler-uzakdogu, Son Erişim Tarihi: 18.06.2012

Erkin, E.(31 Mart 2011). Çin’in Askeri Harcamaları ve Doğan Endişeler. Stratejik Düşünce Enstitüsü, Köşe Yazısı, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/828/cinin-askeri-harcamaları-ve-dogan-endiseler.aspx> Son Erişim Tarihi: 11.01.2014.

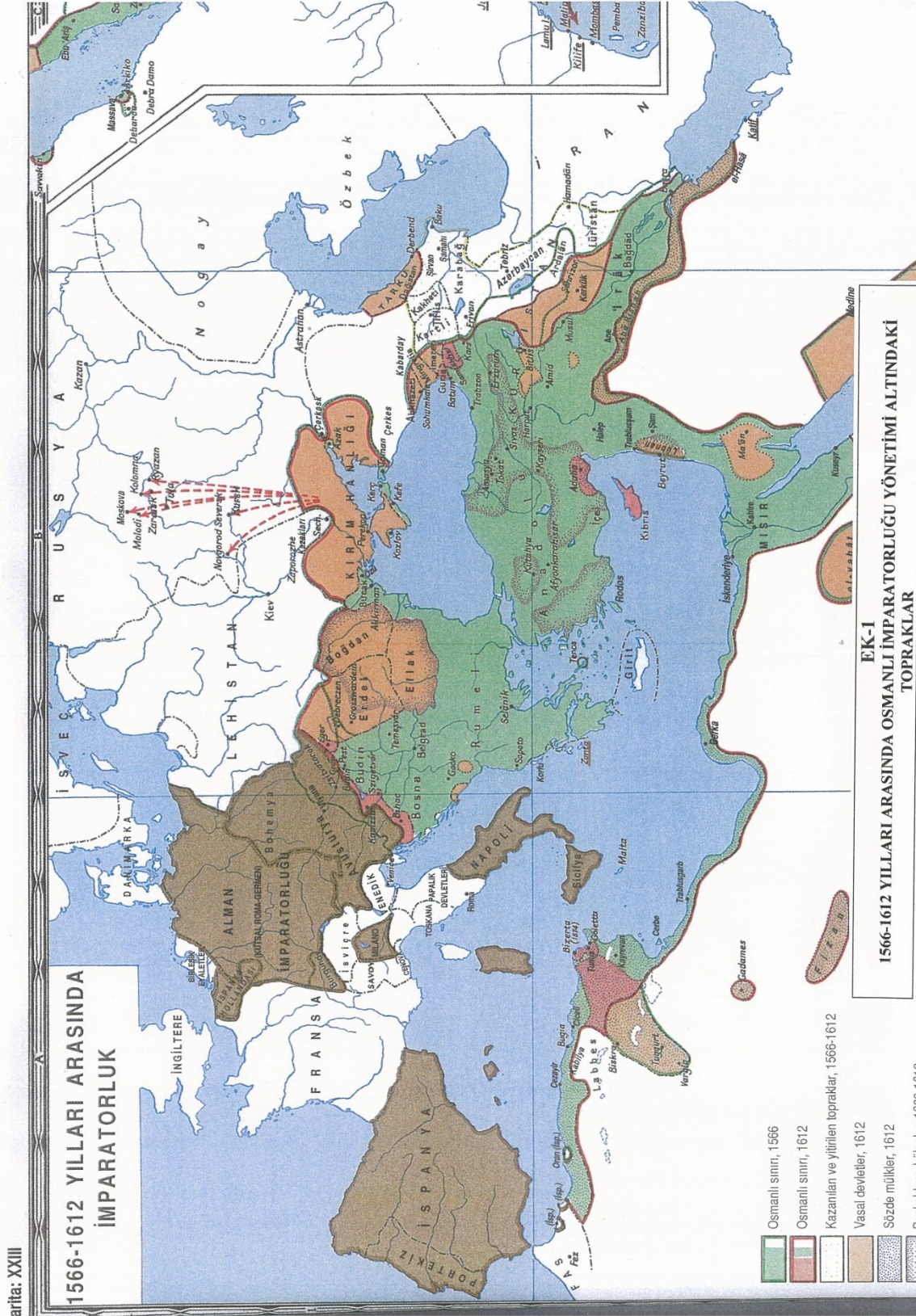
İnternet: The stanley Foundation Yükselen Güçler; <http://risingpowers.stanleyfoundation.org/>, Son Giriş tarihi: 21 Mayıs 2016

EKLER

Ek-1. 1566-1612 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu Yönetimi Altındaki Topraklar
(Vasal Devletler Dahil)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Akın, İbrahim
 Uyuğu : Türkiye Cumhuriyeti
 Doğum tarihi ve yeri : 15 Kasım 1954 - Artvin
 Medeni hali : Evli
 Telefon : 0 216 4666163
 Faks : 0 215 5810051
 e-mail : akakin99@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Deniz Harp Akademisi	30.08.1987
Lisans	Deniz Harp Okulu	30.08.1975
Lise	Deniz Lisesi	30-08-1972

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
1975-2008	Deniz Kuvvetleri Komutanlığı	Deniz Subayı
2009-2012	Mardin Çimento A.Ş.	Yönetim Kurulu Bşk.Yrd.
2014-Devam	Piri Reis Üniversitesi	Öğretim Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Sovyetler Birliği Deniz Stratejisi-Yüksek Lisans Tezi- Karaçi Üniversitesi-Pakistan-1988
 Türk Silahlı Kuvvetleri Komuta Kontrol Konsepti-Yüksek Lisans Tezi-Deniz Harp Akademisi-1987

Hobiler

Model Gemi Yapımı, Gemici Bağları, Basketbol, Tenis, Kitap Okuma.

GAZİ GELECEKTİR..

